This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

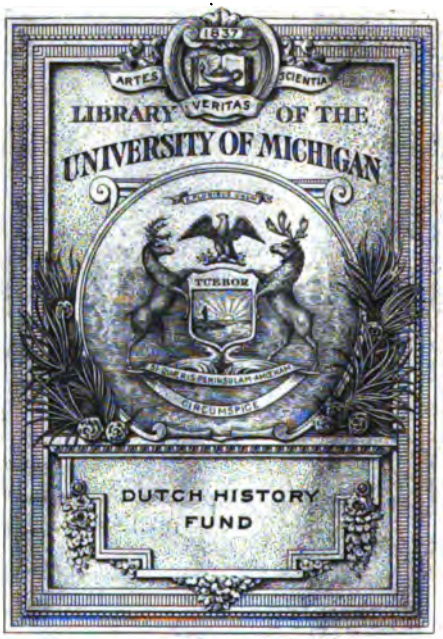
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V123

MENGELWERK.

ΠΕΔΑΓΑΕΕ

NIEUWE
ALGEMEENE
VADERLANDSCHE
LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk.

Eerſte Deels, Tweede Stuk.
Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
MDCCLXXXVI.

Dutch lit.
Mijhoff
10/17/24
10942

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK,

Tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen betrekkelyk, in het Eerste Deels, Tweede Stuk.

De bespiegelende Wysgeer over de Winden en Stormen in den Winter. bl. 1
Verkorte Waarneemingen, over het gebruik der Braakmiddelen, in eenige gevallen, waar in dezelve niet schynen aangeduid te worden. *Eerste Waarneeming.* 8
Natuurlyke Historie van den *Griel* of *Doornsluiper.* Volgens den Heer DE BUFFON. 9
Verslag van de zonderlinge en hoogstgevaarlyke wyzen om Vogeleijeren te zoeken en Vogels te vangen op de *Orkney-* en *Ferroe Eilanden.* Door den Heer PENNANT. 13
Vertoog over de Middelen, welke men zou kunnen te werkstellen, tot volmaaking der Weerkundige Waarneemingen. Door den Heer SENEBIER. 16
XX. Berigt, wegens een Prentwerk, volgens de Uitvinding van den Heere C. PLOOS VAN AMSTEL, *Jac. Cornelisz.* 27
De Praatagtigheid en Snapzugt der Vrouwen verdeedigd. 31
Onderzoek of de Kinderen, ten aanzien van Vader en Moeder, dezelfde aandoeningen moeten hebben, dan niet. 36
De Goedheid beloond, of de Braave Soldaat. 38
De Berouwhebbende Auteur. 43
De Boekery eens Indischen Konings. 44
Eenige Kenschetzen van een Deugdzaam leeven. 45
Waarneeming, wegens eene aanhoudende Duizeling (*Vertigo*) door een Braakmiddel geneezen. Door *** M.D. 49
Natuurlyke Historie van het *Mathoen.* Volgens den Heer DE BUFFON. 59
Vertoog over de Middelen, welke men zou kunnen te werkstellen, tot volmaaking der Weerkundige Waarnee-

mingen. Door den Heer SENEBIER. *Vervolg van bl.* 26. 53
Berigt van CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, *Jac. Corn.*, wegens een uitmuntend fraai Schilderſtuk, door den vermaarden Heer ANTONY VAN MONTFOORT, gezegd van *Blokland*, in 't Jaar 1579. in Olyverwen, zo kragtig als ſchoon van kleur, geſchilderd. 58
Leevensberigten van den Hertog MAXIMILIEN JULES LEOPOLD VAN BRUNSWYK. 61
Uittrekzel van eene Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan, in de Jaaren MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX en MDCCLXXX, met de Schepen de *Reſolution* en de *Discovery*, om ontdekkingen in het Noorder Halfrond te doen. (Vervolg van bl. 615. des VII. Deels der *Algem. Vad. Lett.*) 72
Beſchryving van het Herdersch Leeven en der Zeden van de Inwoonderen van *Sanenland* in het Canton *Bern* in *Zwitzerland*. 81
Over het gebruik des Tyds. 85
Extra Waarneemingen der felle Koude in de laatſte dagen van 1785. en de eerſte van 1786. 88
Proeve over den grondſlag der Zedelykheid. 89
Waarneeming, wegens de goede uitwerking van Aluin, in eene hardnekkige Maag-hoest. Door *** M. D. 96
Antwoord op den Brief over den eenvoudigen Toeſtel enz. Zie de *Algem. Vaderl. Letteroef.* VII. D. bl. 518. van het *Mengelwerk*, aan den Heere W. VAN BARNEVELD. Door T. P. SCHONK. 97
Natuurlyke Historie van den *Oestervanger*, of *Scholaakſter*. Volgens den Heer DE BUFFON. 103
Bedenkingen over den oorſprong der Spraak en derzelver verſcheidenheid; en de verwarring by Babels Torenbouw. Door den Heer BEATTI. 106
Byzonderheden, wegens het Leeven en de Schriften van den Heere SAMUEL RICHARDSON, den beroemden Schryver van de *Pamela*, *Clariſſa* en *Grandiſon*. 114
De Gastvryheid en Herbergzaamheid beloond. Eene *Ruſſiſche Geſchiedenis*. 121
De te regt gebragte Koning. Een *Perſiaansch Vertelzel*. 124
Zedelyke Bedenkingen. 125
Luchtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *January*, 1786. 128
Beſchouwingen van het Schoone en Nutte der Lente. 129
Bericht van eene zeer eenvoudige en gemaklyke manier, om

om uit Salpeter gedephlogisteerde Lugt voort te brengen. Door den Heer J. STEVENS. 136
Natuurlyke Historie van den *Steenkeerder*. Volgens den Heer DE BUFFON. 140
Vertoog over de Middelen, welke men zou kunnen te werkstellen, tot volmaaking der Weerkundige Waarneemingen. Door den Heer SENEBIER. (*Vervolg en Slot van bl.* 57.) 142
Uittrekzel eener Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan, enz. *Vervolg van bl.* 81. 149
Aanmerkingen over de Evenredigheid in het maakzel van NOACHS Arke. GEN. VI. 15. 157
Byzonderheden, wegens het Leeven en de Schriften van den Heere S. RICHARDSON. (*Vervolg en Slot van bl.* 121.) 160
Plegtigheden van de Universiteit te *Cambridge* in *Noord-America*. 173
Lugtgesteldheid te *Amsterdam*, in *February*. 175
Tafereel van Huislyk Geluk, of een gelukkig Huisgezin geschetst. 176
Verkorte Waarneemingen, van het Gebruik der Braakmiddelen, in eenige gevallen, wanneer dezelve niet schynen aangeduid te worden. *Tweede Waarneeming*. 186
Berigtgeevingen, wegens de Gepluimde *Zee-Anemone* of *Dier-bloem*. Door den Ridder LE FEBURE DES HAYES. 186
Kort Verslag der laatste Uitbarsting van den Berg *Vesuvius*, in eenen Brieve van den Abbe DE BOTTIS, gedagtekend, *Napels*, 1 Oct. 1785. 196
Uittrekzel van eene Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan, enz. *Vervolg van bl.* 157. 198
Waarneemingen over de uitwerkzelen der Beschaafdheid en het Character des tegenwoordigen Tyds. Door G. GREGORY. 205
De Vernederde Winkelier. 212
Zedelyke Bedenkingen. 213
De Duinen van V..... 215
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *Maart*. 216
Bedenkingen over het Ongeloof, de Twyfelaary en het Vrydenken. Door Dr. WATSON. 217
Waarneeming, wegens eene byzondere soort van Krampagtige Ziekte. Door W. HADLKE. 221
Natuurlyke Historie van den *Water-Merel*. Volgens den Heer DE BUFFON. 222

INHOUD.

Kort Verſlag van de nieuwſte Ontdekkingen in de Natuurkundige Wysbegeerte. Door den Heer DE LA METHERIE, 227

Noodzaaklyke Verbetering, wegens de hoogte van den Berg *Cenis*. Door den Heer PASUMONT. 235

Verſlag van het Leeven en de Schriften van den beroemden Werktuig- en Starrekundigen Wysgeer JAMES FERGUSON F. R. S. 236

Uittrekzel eener Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan, enz. *Vervolg van bl.* 205. 246

Kort Verſlag van het Landſchap *Kentucky* in *Noord-America*. Door den Heer JOHN FILSON. 253

De *Griekſche* Huisvrouw van Aanzien, volgens XENOPHON, met eenige Aanmerkingen. *Een Vertoog voor onze Hedendaagſche Vrouwen.* 257

Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *April*. 266

Proeve over de Miſanthropy of het Menſchen haaten. In naavolging van PERCIVAL STOCKDALE. 267

Waarneemingen over het gebruik der Braakmiddelen, in die gevallen, waar in dezelve niet ſchynen aangeduid te worden. *Derde Waarneeming.* 274

Kort berigt, wegens den *Dugon* van den Graave DE BUFFON, en de *Siren Lacertina* van den Ridder LINNEUS. Door PETRUS CAMPER. 275

Lyst der thans daadlyk brandende Bergen in de Vier Werelddeelen. 283

Opgave en Wederſpreeking van eenige zeer verkeerde Afbeeldingen der Gewyde Geſchiedenisſe. Ontleend uit M. P. RHOR's *Pictor Errans*. 290

Uittrekzel eener Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan, enz. *Vervolg van bl.* 253. 297

KONRAAD. Eene Hoogduitſche Vertelling. 306

Zedelyke Bedenkingen. 312

Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Mei*. 314

De Beſpiegelende Wysgeer by het Maanlicht. 315

Waarneeming, wegens het nut van den *Koper-Salmiak*, in de Vallende Ziekte. Door THOMAS BLOND. 324

Natuurlyke Historie van de *Baltimore Oriole*. Een *Noord-Amerikaansch Vogeltje*. 325

Aanmerkingen over de Rupſen, die de Boomen, in het Voorjaar, zodanig benadeelen, dat zy in den Zomer geheel vrugt- en bladerloos ſtaan, en over de middelen, die

die men, tot voorkoming daar van, in 't werk kan ſtellen. Door M. HOUTTUYN, M. D. 327
Brief van den Heer JOHN INGENHOUSZ aan den Heer N. C. MOLITOR, over de byzondere uitwerking, welke de verſchillende ſoorten van Lugt, de onderſcheide graaden van Licht, Warmte en Electriciteit hebben, op het doen uitſpruiten van Zaaden en den groei van reeds gevormde Planten. 334
Uittrekzel eener Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan, enz. *Vervolg van Bl.* 306. 344
Anecdote wegens een voorval by 't ſpeelen van VOGLER. 356
De Zelfmoord, door Wyn voorgekomen. 357
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Juny*. 358
De Natuur van den waaren en valſchen Godsdienst, afgeſchetst in eene Redenvoering over HANDEL. XIX. vs. 34. Door den Eerw. Heere W. WEST. 359
Verhaal van den gelukkigen uitſlag der Doorſnede van de Schaambeenderen, voor de tweede reize op dezelfde Vrouw gedaan, in *'s Gravenhage*. Door den Heere J. C. DAMEN; medegedeeld door PETRUS CAMPER. 366
Natuurlyke Historie der *Ralken*, en byzonder van den *Land-Ral* of *Kwartel-Koning*. Volgens den Heer DE BUFFON. 375
Brief van den Heer JOHN INGENHOUSZ aan den Heer N. C. MOLITOR, over de byzondere uitwerking, welke de verſchillende ſoorten van Lugt, de onderſcheiden graaden van Licht, Warmte en Electriciteit hebben, op het doen uitſpruiten van Zaaden en den groei van reeds gevormde Planten. (*Vervolg van Bl.* 344.). 389
De voornaamſte Leevensbyzonderheden en Werken van den Zweedſchen Hoogleeraar TORBEN BERGMAN geſchetst. (Ontleend uit *d'Eloge* van den Heer VICQ D'AZIR.) 385
OMAR. *Eene Vertelling*. Zonder Onthouding geen genot. 392
Byzonderheid, betrekkelyk den dood van GUSTAVUS ADOLPHUS, Koning van *Zweeden*. Getrokken uit een *Zweedsch* Nieuwspapier. 401
Treurzang over DINNABO. 402
De zeer gebrekkig boetvaardige Schryver. 404
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *July*. 406
De Natuur van den waaren en valſchen Godsdienst, afgeſchetst in eene Redenvoering over HANDEL. XIX. vs. 34. Door W. WEST. (*Vervolg en Slot van bl.* 366.) 407

Na-

INHOUD.

Nader Berigt, wegens het genezen van kwaadaartige Verzweeringen in het Aangezigt; naa een korstmaakend middel van Wit Rattekruid. Door JANNES MOLSUM; met aanmerkingen daar over door JACOB VAN DER HAAR. 413
Natuurlyke Historie der *Water-Ralleu*. Volgens den Heer DE BUFFON. 422
Proeven over de Vlekken op de Schyf der Zonne. Door den Heer D. VAN BREEN, A. L. M. en Phil. Dr. 425
De Beſpiegelende Wysgeer. Der Schoonheid en Verſcheidenheid der Kapellen beſchouwende. 432
Uittrekzel eener Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan, enz. *Vervolg van Bl.* 355. 436
Oude Zeden, de Overheids-Perſoonen betreffende. 441
Bedenking over het onderſcheid tuſſchen *Sentimentaele* en *Romaneske* Characters. 446
Bedenking, wegens de Verklaaring van MICHAËLIS, in zyn *Mozaisch* Regt, over LEV. XIX. 19. 448
Lugtgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Auguſtus*. 450
Tafereel van den Brand. 451
Waarneeming, wegens het nut eens *Spaanſchen Vliegens Pleisters*, in eene *Paſſio Iliaca*. Door Mr. DANIEL FORBES. 460
Natuurlyke Historie der *Marmotten* of *Mollmeldieren*. Volgens den Heer GIRTANNER. 461
Verſlag van eenige Ontdekkingen, voornaamlyk de Stuurkunde betreffende. Door BONNICASTLE. 468
Uittrekzel eener Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan, enz. *Vervolg van Bl.* 442. 474
Proeve over het Staatsbeſtuur. Door den Heere G. GREGORY. 481
Proeve over de Zelfzoekenheid en Goedwilligheid. 491
Miss. BRADDOCK. *Eene Engelſche Geſchiedenis.* 495
Lugtgeſteldheid te *Amſterdam*, in *September*. 498
Zedelyke beſpiegelingen over het Waare Geluk. 499
Waarneeming, wegens het nut van den Braakwynſteen, in hardnekkige en langduurige verſtoppingen van den Onderbuik. Door ***, M. D. 505
Waarneemingen, betrekkelyk tot de Natuurlyke Historie van den *Steenbok*. Door den Heer GIRTANNER. 506
Proeve en Gedagten, over het onderſcheid der zwaarte van de Lichaamen by den dag en by den nacht. 512

Uit-

INHOUD.

Uittrekzel eener Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan, enz. 515
Leevensberigt van FREDERIK DEN II., laatst overleden Koning van Pruisen, in den Jaare 1756 geschreeven door wylen Dr. JOHNSON, en voortgezet tot zynen dood. 523
Waarneemingen over de hoeveelheid van Voedzel tot het Leevensonderhoud van den Mensch nodig. 533
Het gevaar van het boerten met onschuldige Ligtgeloovigheid, Geschetst in de Geschiedenis van Mejuffrouw HARRIOT ASPIN. 535
Proeve, behelzende Aanmerkingen op de Geschiedenis des Bygeloofs. Door G. GREGORY. 539
Waarneeming, wegens de goede uitwerking van Zink-kalk, in een Hysterick toeval. Door Dr. ALEXANDER MACLACHLAN. 547
Natuurlyke Historie der *Waterhoenderen*. Volgens den Heer DE BUFFON. 549
Proeve over den trap der bekendheid van de bewoonbaarheid der Werelden, buiten ons Zamenstelzel. Door P. VAN AKEN, *A. L. M.* en *Phil. Doct. te Leiden.* 552
Uittrekzel eener Reize, door de Capiteins COOK, CLERKE en GORE, na den Stillen Oceaan. (*Vervolg en Slot van Bl.* 523.)
Leevensberigt van FREDERIK DEN II., laatst overleden Koning van Pruisen, in den Jaare 1758 geschreeven door wylen Dr. JOHNSON, en voortgezet tot zynen dood. *Vervolg van Bl.* 532. 570
Anecdote van den Schilder VERNET. 581
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *October*. 582
Proeve, behelzende Aanmerkingen op de Geschiedenis des Bygeloofs. Door G. GREGORY. *Vervolg en Slot van Bl.* 547. 583
Heelkundige Waarneeming, wegens eene gelukkige Geneezing van eene *Fractura Cranii*, *Concussio Cerebri*, en vermorseling van de Beenderen, uitmaakende de geleding van den Opper- en Onderarm. Door NICOLAAS UITTENBOSCH, *Operateur en Chirurgyn te Rotterdam.* 590
Keurige Aanmerkingen over de *Hyppopotames* of *Nyl-Paarden*. Door den Heer SONNINI DE MANONCOUR. 593
Waarneeming over de Phosphorike Rivier-Krabbetjes. Door de Heeren THULIS en BERNARD, *Leden der Academie van Marseille.* 597
Weerkundige Waarneemingen van den Heer BENJAMIN FRANKLIN. 598

Ver-

Verslag, wegens den Vuurberg op het Eiland *Tanna*. Uit de Reize van Capt. COOK. 600
Beschryving van *Nieuw-Holland*, byzonder van de Oostkust, thans *South Wales* geheeten, waar de *Botany Baay*, de plaats tot eene nieuwe Volkplanting bestemd, gelegen is. 603
Verslag van het Leeven en de Schriften van den Heer THOMAS CHUBB. 607
Vergelyking van de Dicht- en Schilderkunst, ten opzigte van het hartroerende. 619
Slegte Raad aan een Vorst. *Twee Oosterſche Vertellingen.* 620
Alleenspraak eens Vermaakbeminnaars. Door Mr. CUMBERLAND. 622
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *November*. 626
Bericht van hier te Lande genomene Proeven, omtrent het vangen der Vorst-Uiltjes, om te dienen tot voorkoming van den Teelt der Voorjaars-Rupsen, die zo veel nadeel aan 't Geboomte toebrengen. Door Doctor M. HOUTTUIN. 623
Request ten behoeve der Papegaijen. 634
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *December*. 638

✲ ✲
✲

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE BESPIEGELENDE WYSGEER, OVER DE WINDEN EN STORMEN IN DEN WINTER.

(*Naar het Engelsch gevolgd.*)

——— Ingeminant auſtri, & denſisſimus imber,
Nunc nemora, ingenti vento, nunc litora plangit.

VIRGILIUS.

Het Zuiden is te rug geweeken;
Kalisto grimt ons aan uit koude Hemelſtreeken.
De bulderende Noordewind
Maakt al de Zee ontzind.

POOT.

Naardemaal de Winter met raſſche ſchreden ons genaderd is, vergezeld van zynen ontzetting baarenden ſtoet donkere wolken, hevige Regenvlaagen en ſchriklyke Stormen, wordt de Beſpiegelende Wysgeer van de vervrolykende voorwerpen afgetrokken, en eigenaartig gewoon aan beſchouwing van het verbaazende — het grootſche. ——— De groene Bosſchen, de veelkleurige Velden, de heldere Hemel, zyn verwisſeld voor bladerlooze Boomen, dorre Vlakten, en een dik betrokken Lugt.

Dan, terwyl de onweetgierige, de onoplettende, by dit verwisſeld tooneel, niets rondſom zich ontdekt dan eene verveelende en doodſche eenzelvigheid, wordt het dieper ziend oog des Opmerkers, een verſcheidenheid opleverend vertoon ontwaar, 't welk geen ſchoonheid, althans geen grootheid, ontbreekt ——— een vertoon hem uitnoodigende tot een nauwer onderzoek, en ernſtiger naſpeuring. ——— Ja, hoe wonderſpreukig het zommigen in de ooren moge klinken, hy vindt onophoudelyk ſpringende bronnen van bedaarde vrolykheid, in het beſpiegelen deezer tooneelen van verwoesting, die, naar het denkbeeld der menigte, veel eer zouden ſtrekken om hem met droefgeestigheid te vervullen. —— Met één woord, in elke ver-

andering der Jaarſaiſoenen ontdekt by den Almagtigen Schepper, altoos gunſtig voor den Mensch: en, of de zoele Weste-windjes de Lente met lieflyke geuren aanwaaijen, of dat guure Stormwinden Land en Zee teisteren, zyne welgevormde en den Godsdienst gewyde Ziel is vol eerbied en aanbidding. Hy viert zyner beſpiegelingen bot, onder het gieren en loeijen der Winden, en zegt met den Dichter:

——— De Storm verbreekt zyn keten.
De digtgepakte lugt word ſtraks van een gereeten.
De Zee verbleekt van kleur; terwyl zy, fel ontroerd,
Haar holle baaren uit haar kil na boven voert.
Het ſchuim verſpreidt alom een' blikkerenden luister
Op duizend golven, en verlicht het aaklig duister;
De waatren ſtaaplen op met donderend geweld
Tot dat in 't eind de Zee tot aan de wolken zwelt;
Vereenigd met den wind, ſcheurt zy de ſterkſte Vlooten
Van de ankers ylings af, en met een hevig ſlooten
Voert zy ze in 't ziedend ruim, daar de afgrond gaapt en grimt.
De felgedreeven kiel die nu ten hemel klimt,
Word op het oogenblik in 't aakligst diep gedompeld;
Zy ryst weer uit den kolk; en weder overrompeld
Door 't windenheir, wordt zy na 't klippig ſtrand geprest.
De ontſtelde Zeeman beeft, kent gronden noch gewest;
De kiel ſtuit op een bank, en wordt, van één gereten,
Aan duizend ſtukken op het kermend ſtrand geſmeeten.
De losgebrooken Storm heerscht even ſtreng op 't land,
De bergen daavren, door zyn woeden aangerand;
Hun eiken buigen 't hoofd ſchier tot den wortel neder;
De ontſtelde reiziger zoekt tegen 't buldrend weder
Verblyf in tronk of hol. In 't bosch, dat eeuwen telt,
Word menig ſchoone ſtam door krak op krak geveld,
En van zyn wortels af, of uit den grond gewrongen.
Het grootſche landgeſticht, al gierende beſprongen,
Wordt yſelyk misvormd, zo wel als de arme hut
Die op het vlakke veld al wiegend kraakt en ſchud:
Dan vlugt de logge ſlaap, die zich door ſchrik voelt ſlooren.
Wat klinkt het naar gehuil des ſtorms in allen ooren!

Hoe

Hoe toomloos holt hy door de ſterk beroerde lugt!
Al 't Aardryk is ontzet. Het ſiddrend menschdom zugt!
Wie temt de ontembre Storm? Wie brengt hem tot bedaaren?
Uw magt, almagtig God! ô Heer der Legerſchaaren!
Uw wenk, uw enkle wenk. ô Ja, 't is thans uw wil;
'k Zie Aarde en Hemel kalm, de Zee en Wind zyn ſtil.

N. S. VAN WINTER.

Zo paart zich beſpiegeling en Godsvrugt.

Dan, om tot beſchouwingen van eenen anderen aart over dezelfde onderwerpen, Winden en Stormen, te treeden. —— Om Wysgeerig reden van de Winden te geeven, moeten wy de veerkragt der Lugt, die eigenſchap, welke dezelve voor inkrimping en uitzetting vatbaar maakt, in aanmerking neemen. Deeze Veerkragt wordt vermeerderd door de Hette, die de Lugt verdunt en uitſpant; en van deeze eigenſchap is de Wind een noodzaaklyk gevolg: want, wanneer de Dampkring boven het eene gedeelte der aarde meer verhit is dan boven 't ander, wordt de Lugt, in dit geval verdund zynde, ſoortlyk ligter dan de overige. Deeze doet dezelve opwaards klimmen; de bovenſte gedeelten verſpreiden zich in 't opperſte des Dampkrings; terwyl de digt daar by liggende Lugt, van alle kanten, van beneden indringt, 't geen duurt tot dat het evenwigt herſteld is.

Uit dit beginzel kunnen wy van de meeste Winden rede geeven; als mede van verſcheide daar mede overeenkomende verſchynzelen; by voorbeeld, van het indringen van de Lugt in een plaats, waar een groot vuur geſtookt wordt; van het optrekken des rooks in de ſchoorſteenen; van het ſnuiven des Winds door een ſleutelgat of een ſpleet, als 'er vuur in een kamer aanlegt. Dit is geene bloote beſpiegeling, geen enkele gisſing: want de waarheid deezer algemeene waarneeming, dat de Lugt heenen dringt na dat gedeelte der Wereld, waar dezelve meest verwarmd is, wordt buiten allen twyfel geſteld, door de volgende eenvoudige proeve, welke ieder kan nadoen. Vult een grooten ſchotel met koud water; zet in 't midden een anderen ſchotel, gevuld met warm water. De eerſte ſchotel zal den Oceaan verbeelden, en de ander een Eiland de Lugt daar rondſom verdunnende. Blaast een waschkaars uit, en indien 'er geen togt in het vertrek is, zal men zien dat de rook, als men dit uitgeblaazen licht rondſom den ſchotel

beweegt, na het midden trekt. Doch, wanneer men het water in den buitenſten ſchotel warm maakt, en den binnenſten met koud water vult, en de rookende waschkaars daar over houdt, zal het tegenovergeſtelde gebeuren.

Onder de Evennagts-lyn waait de Wind altoos uit den Oostlyken hoek. Want veronderſteld, dat de Zon over eenige plaats recht heen gaat, zal de Lugt daar allermeest verdund worden; en gevolglyk de digt daarby zynde Lugt, van alle kanten, met gelyk geweld, derwaards heen dringen; maar als de Zon geſtadig Westwaards wykt, zal het gedeelte, waar de Lugt meest verdund is, denzelfden ſtreek houden; en derhalven de loop van al de beneden Lugt derwaards ſterker zyn, dan na eenige andere ſtreek. Van hier wordt de vloed der Lugt na het Westen algemeen: de deelen ſteeds elkander voortſtuwende, en in beweeging blyvende tot het naaste wederkeeren der Zonne, is zo veel van de beweeging, als verlooren ging door haare afweezigheid, weder herſteld; en dit veroorzaakt de volduuring van den Oosten Wind.

Te wederzyden van de Evennagts-lyn, tot omtrent den dertigſten Graad van Breedte, verandert de Wind uit den Oostlyken ſtreek, en word Noord-Oost aan de Noord-, en Zuid-Oost, aan de Zuid-zyde van de Evennagts-lyn. ——— De rede hier van is, dat daar de aan de Evennagts-lyn grenzende deelen heeter zyn dan eenige andere, en de Noorder en de Zuider Lugt derwaards moet trekken: de Noordlyke Lugtvloed, in dien doortocht den Oostlyken ontmoetende, veroorzaakt, aan die zyde, den Noord-Oosten Wind; gelyk de Zuidlyke Lugtvloed, zich met den Oost-lyken vermengende, aan de andere zyde van de Evennagts-lyn, den Zuid-Oosten Wind te wege brengt.

Men hebbe dit te verſtaan van in open Zee, en zulke gedeelten der groote Wateren als verre van Land zyn: want by de Stranden, waar de naby zynde Lugt, door de wederkaatzing der Zonneſtraalen van den Grond, zeer verdund wordt, gebeurt het menigmaalen anders: bovenal op de Kust van *Guiné*, waar de Wind altoos op het Land aanwaait uit den Westen, in ſtede van uit den Oosten opblaazende. Zulks wordt veroorzaakt door de Woestynen van *Africa*, die, digt by de Evennagts-lyn liggende, en, van een zeer zandigen grond, eene groote maate van Hette in de Lugt daar boven te wege brengen, die, dus ligter geworden dan die over de Zee hangt, ſteeds Landwaards indringt om het evenwigt te herſtellen.

In

In dat gedeelte van den *Oceaan*, 't welk den naam van het *Regenagtige* draagt, heeft men aanhoudende ſtilte; de Wind waait 'er naauwlyks merkbaar uit den eenen of den anderen hoek. Deeze Zee-ſtreek, geplaatst tusſchen den Westlyken Wind waaijende uit den Oceaan na de Kust van *Guiné*, en den Oostlyken Wind van dezelfde Kust na 't Westen waaijende, ſtaat de Lugt in evenwigt tusſchen beiden; de zwaarte neemt daar door zo zeer af, dat dezelve de dampen daar in opgeheeven niet kan ophouden, maar in geduurige regenvlaagen laat vallen.

'Er is eene ſoort van Winden op zommige plaatzen tusſchen de Keerkringen, *Paſſaat-winden* geheeten, die zes maanden van het Jaar uit den eenen, en de andere zes maanden uit den daar aan tegenovergeſtelden, hoek waaijen. De algemeene oorzaak daar van is, deeze, dat wanneer de Zon den Noorder Keerkring nadert, zyn 'er verſcheide Landen, als *Arabie*, *Perſie*, *Indie* enz, die heeter worden en meerder Hette afkaatzen dan de Zeeën omſtreeks de Evennagts-lyn, van welke de Zon geweeken is: de Winden, derhalven, in ſtede dat zy van daar na de Evennagts-lyn blaazen, doen het den anderen weg heen: en wanneer de Zon van deeze Gewesten wykt, na den anderen Keerkring gaande, waait de Wind op uit de tegenovergeſtelde ſtreek van het Kompas.

Uit de oplosſing van de Algemeene of Paſſaat-winden gegeeven, kunnen wy de rede zien, waarom, in den *Atlantiſche Oceaan*, een weinig aan deeze zyde van den dertigſten Graad Noorder Breedte, doorgaans een Weste of Zuid-Weste Wind heerscht. Want, terwyl de beneden Lugt, binnen de grenzen van deeze Winden, ſteeds na de Evennagts-lyn dringt uit den Noord-Oosten hoek of daaromtrent, beweegt zich de boven Lugt ſteeds in eene ſtrydige rigting: naa dat dezelve dan die grenzen bereikt heeft en Lugt ontmoet, die weinig of geen neiging heeft om meer na de eene ſtreek dan na de andere te gaan, zal zy in dezelfde rigting daar mede voortgaan.

In *Engeland* ondervinden wy menigmaal, by bedaard weer, dat 'er, op 't heetst van den dag, verfriſsende zeekoeltjes Landwaards in waaijen: dit verſchynzel komt zeer wel overeen met het hier boven nedergeſtelde beginzel: want de beneden Lugt over 't Land meer verdund zynde, door de Zonneſtraalen van deszelfs oppervlakte te rug gekaatst, dan die over het water hangt, wordt de laatſte ſteeds na 't ſtrand gedreeven, om het evenwigt te herſtellen, als zulks

niet verhinderd wordt door ſterker Winden uit eenen anderen hoek. Te deezer oorzaake waaijen de Zee-Winden bykans onveranderlyk, in heete landen, over dag na 't land, terwyl, integendeel, by nagt, de Land-winden de overhand bekomen.

Uit het geen wy dus verre waargenomen en opgegeeven hebben, valt van zelve in 't ooge; waarom de Noordlyke en Zuidlyke Werelddeelen buiten de ſtreeken der Paſſaatwinden, aan zulk eene veranderlykheid van Winden onderworpen zyn. Want de Lugt, uit hoofde van den minderen invloed der Zonne in deeze ſtreeken, onbepaald zynde om zich na een vast punt te beweegen, verandert ſteeds van plaats tot plaats, om het evenwigt te herſtellen waar het verbrooken is; 't zy door de Hitte der Zonne, door het opklimmen van Nevels of Uitwaaſemingen, door het vallen van veel Regen, of het ſmelten der Sneeuw op het Gebergte: oorzaaken, die alle eene ſchielyke verandering in de Lugtsgeſteltenisſe kunnen te wege brengen. Want aan deeze, om geene andere omſtandigheden te vermelden, mogen wy den oorſprong toeſchryven van alle die Stormen, Ruk- en Dwarlwinden, en andere ongeregeldheden, die, op onderſcheide tyden en verſchillende plaatzen, voorvallen.

Het hier te nedergeſteld eenvoudig verſlag van de natuur en de oorzaaken der Winden, geeft ons natuurlyk aanleiding om onze gedagten te laaten gaan over derzelver verſcheide Gebruiken en Nuttigheden in de ſtoflyke Wereld. De oppervlakkige Waarneemer zal, ongetwyfeld, vraagen hoe 't kan zyn, dat, by zulke doorſteekende en allen in 't oogloopende kenmerken van Wysheid en Beleid in de Voorwerpen der Natuur zigtbaar, een Weezen, oneindig Goed zo wel als Wys en Magtig, kan toelaaten, dat Stormen en Onweeren zulk eene menigte van onheilen baaren: geheele Landen worden daar door verwoest, en ieder eeuw duizenden van Menſchen, door den Oceaan, ingezwolgen. ——— Ten deezen aanziene merken wy op, dat niets eigenlyk geſprooken een *Kwaad* is, 't geen beſtaanbaar met de Volmaaktheden der Godheid toegelaaten of vastgeſteld kan worden; of het moet dien naam *over 't geheel* verdienen. Dit kunnen wy ons nooit vermeeten te zeggen van eenig ding ons bekend, noch van eenig Natuurlyk Kwaad van eenen bepaalden duur. 't Is voegelyker te veronderſtellen, dat 't geen wy Natuurlyk

Kwaad

Kwaad noemen, kan ſtrekken zo om vaster en duurzaamer geluk te bezorgen aan *elk op zichzelven*, (naa verſcheide tusſchenkomende voorvallen, welke wy te kortzigtig zyn om uit te vinden) als ten *algemeenen beste* der Scheppinge. Het tegendeel kunnen wy niet bewyzen, of zelfs beweeren met eenige waarſchynlykheid, of wy moesten teffens de ganſche oneindige verſcheidenheid bevatten van oogmerken, die een Alwys Weezen voor kan hebben uit te werken, door byzondere voorvallen; en door en door verſtaan het geheele plan zyns Beſtuurs, den zamenhang der verſcheide deelen van 't zelve, als mede de betrekking en ondergeſchiktheid in welke zy tot elkander ſtaan. Wy zien ſlegts eenige kleine gedeelten van een groot geheel. —— 't Is ten minſten onbetwistbaar, dat het geen, in den tegenwoordigen ſtaat der dingen, verkeerd ſchynt, ten overvloede te regt gebragt kan worden, op een ander tooneel van beſtaan, en het tegenwoordig *Kwaad* ryklyk opgewoogen, door het volgend *Goed*. —— Verder mogen wy hier aanmerken, dat alle „ Gedeeltlyk „ Kwaad algemeen Goed is." Van 't geen wy Natuurlyk Kwaad noemen, is zeer veel beſtemd om het welvaaren van de geheele Schepping wonderbaarlyk te bezorgen.

Met één woord, hoe aandagtiger wy dit onderwerp overweegen, leert de Beſpiegelende Wysgeer deeze gewigtige waarheid, dat het Godlyk Opperweezen, uit het Natuurlyk Kwaad, voorvallende in de tegenwoordige geſteldheid der geſchapene weezens, ſteeds goed doet voortkomen, of 't zelve in 't einde, over 't geheel, tot geluk zyner Schepzelen zal doen ſtrekken. —— Een wel geplaatst Hart kan in ramp geen edeler troost ſcheppen, dan uit de overweeging, dat de onmiddelyke oorzaak van zyn lyden misſchien, in de voorzienige loop der gebeurtenisſen, overeenkomt met eenig gunſtryk oogmerk in dat Weezen, 't geen de onuitputlyke bron is van goed voor alle zyne Schepzelen; en dat niet alleen de Winden, over 't algemeen, veele weldaaden aan het Menschdom verſchaffen; maar dat die Storm zelfs, die misſchien zyne Landgoederen bederft, of een zyner Naabeſtaanden in de diepte der Zee doet omkomen, noodig was om de lugt te zuiveren, den Oceaan tot eenig nut oogmerk te doen woeden, en van den Aardbodem die ſchadelyke dampen te verdryven, welke, in rust gelaaten, alle de heillooze uitwerkzels van beſmetlyke Ziekten zou baaren. —— En, wat hem zelve betreft, als een weezen op zich zelven beſchouwd, zal

hy juichen in de bedenking, dat, naa 't verloop van nog eenige weinige jaaren, doorgebragt in de hoopſchenkende onderſchraagingen van Geloof en Godsvrugt, de goedwillige betooningen van Deugd en Goedheid, en de geduldige uitoefening van Standvastigheid en Onderwerping, alle de oogenbliklyke rampen deezes leevens zullen gevolgd worden, door eenen ongeſtoorden Vrede, en nimmer eindigende Vreugde.

Ras zal de Winterſtorm des korten leevens wyken
Voor 't ſtreelend Lenteweer der zalige Eeuwigheid!

VERKORTE WAARNEEMINGEN OVER HET GEBRUIK DER BRAAKMIDDELEN, IN EENIGE GEVALLEN, WAARIN DEZELVE NIET SCHYNEN AANGEDUID TE WORDEN (*).

Eerſte Waarneeming.

Eene Vrouw van omtrent vyf en veertig Jaaren, welke aan hysterike toevallen onderhevig was, en daarby eene zittende levenswyze had, kreeg voor eenige Jaaren eene byna beſtendig aanhoudende Darm-kolick, welke met zeer ſterke verheffingen, en ongeſtadige Remisſien, gepaard ging. —— Het bleek genoegzaam, dat 'er Koortſe by was; de Tong was zeer wit beſlagen, echter was de Onderbuik niet geſpannen. —— Ik gaf de gepaste verdunnende en pynſtillende middelen, herhaalde Clisteeren, en ook tusſchen beide ſlymige en antehyſteriſche geneesmiddelen. —— Dan, alles was vruchteloos, en de pynen verheften zig van tyd tot tyd. In deezen toeſtand bleef de Lyderesſe byna een maand lang.

Ik begon te begrypen, dat de oorzaak van deeze hardnekkige Koliek, in eene zeer taaije en ſcherpe ſtoffe moest gezogt worden, die zig mogelyk aan de wanden van de Darmen vastgehegt had, en dacht dat deeze ſtoffe het best door een Emeticum zoude kunnen weggenomen worden: en niettegenſtaande de hevigheid der pynen, en den hyſteriken toeſtand der Lyderesſe, het gebruik van zodanig een middel ſcheenen te verbieden, zo beſloot ik nog-

(*) *Journal de Medecine, Chirurgie, &c.* Avril 1784. pag. 369.

nogthans, een met zeer veel water verdund braakmiddel voor te ſchryven. —— De uitkomst beantwoordde volkomen aan myne verwachting; de ontlastingen, zo van boven als van beneden, namen de ſtoffe die dit toeval had veroorzaakt, met zig, en de Lyderesſe wierd daardoor volkomen herſteld.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN GRIEL, OF DOORNSLUIPER.

Volgens den Heer DE BUFFON.

De *Griel* of *Doornſluiper* heet, in 't Latyn, *Oedicnemus;* in 't Italiaansch, *Coruz;* in 't Engelsch, *Stone-curlew;* in 't Fransch, *Osterde* of *Courlis de terre;* in 't Hoogduitsch, *Triel* of *Griel.*

Weinig Jaagers, of Landbewooners, zyn'er in *Picardie*, *Orleans*, *Beauce*, *Champagne* of *Bourgogne*, die zich 's avonds, in de maanden *September*, *October* en *November*, op 't veld bevindende, het herhaald geſchreeuw deezer Vogelen, *türrlui*, *türrlui* niet gehoord hebben: dit is hun geroep 't geen ze zomtyds van den eenen bergtop tot den anderen doen klinken: 't is waarſchynlyk, uit hoofde van dit geluid, zo zeer gelykende naar dat der *Wulpen*, dat men hem den naam van *Courlis de terre* gegeeven hebbe. BELON zegt, dat 'er, in den eerſten opſlage, zich zulk eene overeenkomst opdoet tusſchen deezen Vogel en den kleinen *Trapgans*, dat hy 'er dien naam aan gegeeven hebbe: ondertusſchen is dezelve geen *Trapgans*, ook geen *Wulp*, maar veel eer een *Plevier;* doch, ſchoon hy de *Plevieren* veel nader bykome dan eenigen anderen Vogel, door verſcheide kenmerken met dezelve gemeen, is hy 'er door andere zo zeer van onderſcheiden, dat men hem mag aanmerken als eene ſoort op zichzelven ſtaande; dewyl hy trekken van een byzonder maakzel hebbe, en zyne natuurlyke geaartheden van die der *Plevieren* verſchillen.

De *Griel* is veel grooter dan de *Goud-Plevier*, zelfs grooter dan de *Snep:* zyne dikke ſchenkels hebben beneden de knie eene zeer zigtbaare knobbelagtigheid, dermaate dat dezelve zich als opgezwollen vertoonen. Gelyk de *Plevier*, heeft hy ſlegts drie korte Vingers; zyne Schenkels

en Pooten zyn geel, zyn Bek is geelagtig van het grondſtuk tot de helft der langte, en zwart aan het einde; deeze heeft dezelfde gedaante als die der *Plevieren*, doch is veel grooter; de geheele Pluimadie is op een bleek gryzen en rosagtigen grond gevlekt, met bruine en zwarte ſtippen, aan den Hals en op den Borst zeer onderſcheiden zigtbaar, meer verward op den Rug en de Vleugelen, met een witten dwarsſtreep getekend: twee witagtige ſtreepen loopen boven en onder de Oogen heen: de vederen op den Rug en Hals zyn in den grond ros; aan den Buik wit en geheel ongevlekt.

Met groote vleugelen is de *Griel* begaafd: hy gaat verre weg, en vliegt bovenal by dag en digt langs den grond heen; hy loopt zo ſnel als een Hond; ſtaat oogenbliklyk ſtil, het lichaam en den kop onbeweegelyk houdende; op het minſte gerugt gaat hy op den grond leggen. Vliegen, torren, kleine ſlekken en andere Aard-Inſecten maaken zyn voornaamſte voedzel uit. Hy onthoudt zich meest in 't Gebergte, en geeft de voorkeur aan ſteen- en zandagtige drooge plaatzen. In *Beauce* noemt men, volgens berigt van den Heer SALERNE, een ſlegten grond, *une Terre a Courlis*.

Deeze eenzaame Vogels, die zich over dag vry ſtil houden, komen, met het vallen van den avond, in beweeging: zy verſpreiden zich als dan aan alle kanten, vliegen ſnel, uit al hun magt op de hoogten ſchreeuwende: hun ſtem, die zich op een grooten afſtand laat hooren, is een klaagend geluid; een goed gedeelte van den nagt houden zy met ſchreeuwen aan, en als dan naderen zy onze wooningen.

Alle deeze nagtbedryven ſchynen uit te wyzen, dat de *Grielen* beter by nagt dan by dag zien: ondertusſchen is het zeker, dat hun gezigt by dag zeer ſcherp is. Daarenboven brengt de ſtand der groote Oogen van den *Doornſluiper* te wege, dat hy en achter- en voorwaards ziet. Hy ontdekt den Vogelaar op eenen genoegzaam verren afſtand, om zich op te heffen en weg te vliegen eer hy binnen het ſchot is. Deeze Vogel is zo wild als vreesagtig: vrees alleen houdt hem, geduurende den dag, meest ſtil, en hy beweegt zich niet noch laat zich hooren voor den avond: deeze aandoening van vreeze is zelfs zo ſterk, dat wanneer men in een vertrek komt, waar hy opgeſlooten zit, hy alle moeite aanwendt om zich te verbergen, te vlugten; in zyne beſchroomdheid loopt hy tegen alles aan

wat

wat hem voortkomt. Men wil dat deeze Vogel de weersveranderingen voorgevoelt en den regen aankondigt. GESNER heeft opgemerkt, dat hy, in den gevangen ſtaat, vóór het aankomen van een Onweer, groote beweeging maakt.

Voor het overige is de *Griel* eene uitzondering in de veelvuldige Vogelſoorten, die een gedeelte der Schenkelen kaal hebben, en geſteld worden de oevers der rivieren en moerasſige plaatzen te bewoonen: dewyl hy zich altoos verre van het water en vogtige plaatzen onthoudt, en alleen dorre gronden en hooge landen kiest.

Deeze eigenſchappen zyn de eenige niet, welke de *Grielen* van de *Plevieren* onderſcheiden. De tyden van hun vertrek, en 't ſaiſoen van hun verblyf, verſchillen ook van die der *Plevieren*; de *Grielen* verlaaten ons in November, by het vallen van de laatſte Herfſtregens; doch, eer deeze Vogels de reis aanvangen, verzamelen zy in hoopen, tuſſchen de drie en vier honderd ſterk, op 't geroep van éénen die de ſtem uit alle magt verheft, en zy vertrekken des nagts. Men ziet ze weder vroeg in den Voortyd, en, op 't einde van Maart, zyn ze reeds in *Beauce*, *Sologne*, *Berry*, en eenige andere Landſchappen van *Frankryk*. Het Wyfje legt niet meer dan twee en zomtyds drie Eyeren, op den blooten grond tuſſchen de ſteenen, of in een klein groefje, gemaakt in het Duin-zand (*). Het Mannetje jaagt het Wyfje in den Paartyd heftig na; en is zo ſtandvastig als vuurig in zyne liefde, het helpt de Jongen leeren gaan, en voedzel te zoeken. Deeze opvoeding duurt een geruimen tyd: want, ſchoon

(*) De Heer BAILLON heeft my de volgende Waarneeming medegedeeld: „ Acht dagen lang heb ik omgezworven in de „ dorre zandſtreeken, van den mond der *Somme*, tot het uiterſte van *Boulonnois*; onder anderen ontdekte ik een Nest, „ 't geen ik voor het Nest van den *Griel* hieldt; om 'er my „ van te verzekeren bleef ik 'er tot den avond by, genoegzaam zorg gedraagen hebbende om my te verſchuilen agter „ eene opgeworpen hoogte. De Vogels in deeze zandgronden, „ zeer gewoon aan de veranderingen door den wind in de plaatzen rondsom hun nesten, ontrusten zich niet over dezelve: „ Ik vond myne moeite beloond. Met den avond kwam de „ Vogel na zyne eijeren toevliegen, en ik zag dat het een „ *Griel* was: het nest was vlak op den grond, open in een „ zandvlakte, en beſtondt in een groeve van een duim diep, „ langwerpig rond; 'er waren drie vry groote eijeren in van „ eene zeldzaame kleur."

ſchoon de Jongen, kort naa dat ze uit den dop gekroopen zyn, loopen, Vader en Moeder volgen, krygen ze niet dan zeer laat kragts genoeg in de vleugelen om te kunnen vliegen. BELON heeft 'er gevonden, die, in October, deeze kunst nog niet verſtonden, waar uit hy belloot, dat het leggen der Eyeren, of het broeden der Jongen, zeer langzaam toeging. Maar de Ridder DESMARY, die deeze Vogels op *Malta* heeft waargenomen, berigt ons, dat ze geregeld twee maalen 's jaars broeden, eens in den Voortyd, en eens in de maand Augustus. Dezelfde Waarneemer verzekert, dat het broeden dertig dagen duurt. De Jongen leveren een ſmaaklyk geregt op; men eet ook de Ouden, wier vleesch veel zwarter en drooger is. De jagt deezer Vogelen, op *Malta*, was een voorregt van den Grootmeester der Orde, tot dat onze Patryzen omtrent het midden der laatstvoorgaande Eeuwe op dat Eiland waren overgebragt.

De *Doornſluiper* vervoegt zich niet verre in 't Noorden, gelyk de *Plevieren;* althans LINNÆUS telt ze niet op de Lyst der *Zweedſche* Vogelen. WILLUGHBY verzekert, dat men ze in *Engeland* aantreft in het Graafſchap *Norfolk*, en in de Landen van *Cornual;* echter erkent CHARLETON, die zich voor een bedreeven Vogelvanger uitgeeft, dat deeze Vogel hem geheel onbekend is. De wilde aart, en de geneigdheid om alles 's nagts te verrigten, kunnen hem langen tyd aan het oog der Waarneemeren onttrokken hebben, en BELON, die den *Griel* eerst in *Frankryk* kende, verklaart, dat niemand hem den naam diens Vogels kon zeggen.

Vier of vyf weeken, heb ik een deezer Vogelen op myn Landgoed gehad: men gaf hem geweekt brood en gekookte vleesch, het laatſte at hy met de meeste graagte; dag en nagt at hy onverſchillig; want, wanneer men hem 's avonds eeten hadt gegeeven, vondt men het 's morgens aanmerkelyk verminderd.

De *Doornſluiper* ſcheen my toe vreedzaam, maar vreesagtig en wild van aart, te zyn: ik geloof, indedaad, dat dit de rede is, dat men hem zelden over dag in den ſtaat der vryheid ziet te voorſchyn treeden, en de donkerheid des nagts verkiest om zich by zyns gelyken te vervoegen. Ik heb opgemerkt, dat hy, zo ras hy iemand, zelfs van zeer verre, bemerkte, zogt weg te vlugten, en, in de drift om zich te verſchuilen, tegen alles aanliep. Deeze Vogels behooren, derhalven, onder de Dieren, geſchikt om

op

op een verren afſtand van de Menſchen woonen, en aan welken de Natuur het Inſtinct, om ons te ontvlieden, ten vrygeleide geſchonken heeft.

Myn *Doornſluiper* hadt zyne ſtem niet laaten hooren: alleen ſloeg hy de twee of drie laatſte nagten, vóór zynen dood, een zeer zwak geluid, 't welk misſchien niet anders was dan een uitdrukking van lyden: want hy hadt toen aan het grondſtuk van den Bek en aan de Pooten vry groote wonden; veroorzaakt door het vliegen tegen de yzeren traliën van de Kooy, waar in hy de ſterkſte beweegingen maakte zo ras hy eenig nieuw voorwerp zag.

VERSLAG VAN DE ZONDERLINGE EN HOOGSTGEVAARLYKE WYZEN OM VOGEL-EYEREN TE ZOEKEN EN VOGELS TE VANGEN, OP DE ORKNEY- EN FERROE-EILANDEN.

(Overgenomen uit Mr. PENNANT's *Arctic Zoology*.)

Op de bekende verzameling van Eilanden in de *Caledoniſche-* of *Noordzee*, de *Orkney-Eilanden* geheeten, leeven veelen der Inwoonderen, geduurende zeker jaarſaiſoen, geheel van de Eyeren der Vogelen, die zich in de klooven der rotzen onthouden. De wyze, om dezelve te verzamelen, is zo hoogsthachlyk, dat elk daar uit ten vollen kan opmaaken, tot welke uiterſten het gebrek aan voedzel in ſtaat is den Mensch te dryven.

Copinsha, *Hunda*, *Hoy*, *Foula* en *Noſs Head*, zyn de vermaardſte Klippen, en de nabuurige Inwoonders de ervaarendſte en ſtoutſte klimmers, om den prooy te bekomen. De hoogte van eenige is meer dan vyftig vademen; de zyden zyn bezet met klooven, alleen genoegzaam voor de Vogelen om in te rusten en Eyeren te leggen. By deeze zullen de gevaarveragtende Vogelaars opklimmen, onbeſchroomd van de eene tot de andere gaan, en, met dezelfde onbeteuterdheid, Eyeren verzameld en Vogels gevangen hebbende, nederdaalen. Op de meeste plaatzen doet men het van boven. De Vogelvangers worden nedergelaaten van de hoogte, by een touw, zomtyds van Stroo, zomtyds van Zwynenborſtels gemaakt; dit laatſte keuren zy boven een touw van Hennip; dewyl het zo ligt niet doorſneeden wordt door de ſcherpe kanten der rotzen; het Strootouw ontdraagt te ligt. Zy vertrouwen zich

zich aan een enkelen medehelper, die zyn Makker laat zakken, het touw vasthoudt, en op zyne ſterkte alleen ſteunt: deeze begeeft hem dikwyls, en de waaghals valt zich op de Klippen te pletter, of verdrinkt in de daar onder barnende Zee. Het touw wordt menigmaal van plaats tot plaats verlegd, met al de zwaarte van den Vogelaar en zyn vangst. De Man, die boven ſtaat, ontvangt de daartoe noodige tekens: zyn Makker is dikwyls uit het gezigt, en weet, door behulp van een ſtok, zich van de uitſteekende punten af te ſtooten, en het letzel, daar van te vreezen, te ontgaan.

In *Foula* vertrouwen zy zich aan een kleinen paal in den grond gedreeven, of verlaaten zich op een kleinen ſteeker, welken de Inboorelingen veeltyds by zich draagen; deezen zetten zy in den grond, binden daar aan een touw, daalen 'er by neder, en klauteren, de vangst volvoerd hebbende, 'er weder by op. Weinigen, van die deeze wyze van doen volgen, ſterven hunnen natuurlyken dood, en wordt zulks niet veel geteld; de menigvuldige voorbeelden verdooven die aandoening; van het gevaar verwittigd, zeggen zy: „ *myn Vader ſtierf ook dien dood!*" 't Is jammer dat de oude *Noorweegſche* Wet hier niet in kragt gebleeven is: deeze merkte dien dood aan als eene ſoort van Zelfmoord. De naaste Bloedverwant moest, (in gevalle men het lichaam kon zien) derwaards gaan, om het te haalen: weigerde hy zulks, dan werd het lyk den heiligen grond of de gewyde aarde ontzegd.

Dan, de zonderlingſte wyze van Vogelvangen ontmoet men op de Klip van *Noſy*; een groote Klip van het Eiland *Noſy*, door zekeren onbekenden ſchok afgeſcheiden, en niet meer dan omtrent zestien vademen van 't zelve gelegen. Deeze is van dezelfde verbaazende hoogte als de tegenoverliggende ſteilte, met een woelende Zee tusſchen beide, zodanig, dat de tusſchenklove alles, wat ſchriklyk is, oplevert. Een zeker veelwaagende Rotsbeklimmer was in een boot derwaards geroeid, en beklom de hoogte, zette eenige ſtaaken vast in de weinige aarde op den top; en werden daar aan beantwoordende ſtaaken gezet op den rand van de tegenoverliggende rots. Men wist touwen vast te krygen aan de wederzydſche ſtaaken, en 'er een ſleede op te plaatzen van mandwerk, daar aan vast gemaakt; door het behulp van een ander touw, daar mede gelykwydig, haalt de Vogelaar zich over, en komt met zyn buit te rug.

Op de *Ferroe-Eilanden*, omtrent tweehonderd en tien mylen

len ten Noord-Westen van *Noord-Schetland* afgelegen, is de wyze van Vogelvangen zo zonderling en hoogstgevaarlyk, dat dezelve hier bovenal plaats verdiene. Noodzaaklykheid en dringende behoefte dryft den Mensch tot verbaazende onderneemingen. De rotzen, waar de voorwerpen huns vangsts huisvesten, zyn dikwyls tweehonderd vademen hoog; de vangst geſchied van boven en van beneden. ——— In het eerſte geval voorzien zich de Vogelaars van een touw, tachtig of honderd vademen lang. De Vogelaar maakt het eene einde om zyn middel en tuſſchen zyne beenen vast, beveelt zich aan de beſcherming des Almagtigen, en wordt door de anderen nedergelaaten, die een ſtuk houts op den kant van de rots leggen, om het touw voor ſchuuring op den harden kant van de rots te bewaaren: daarenboven is een dunner touw aan 't lyf van den nedergelaatenen vastgemaakt, met welke hy de tekens geeft om hooger opgehaald of laager nedergelaaten of van plaats veranderd te worden. De laatſte bewerking gaat van een groot gevaar vergezeld, door het losraaken der ſteenen, die dikwyls op zyn hoofd rollen, en hem ongetwyfeld zouden verpletten, indien hy 'er niet tegen gewapend ware met een dikke muts; doch deeze wordt niet beſtand gevonden om hem te beſchutten tegen de grooter klipbrokken. De behendigheid der Vogelaars is verbaazend. Zy zetten den voet tegen den uitſteekenden kant eener ſteilte, en ſtooten 'er zich eenige vademen van af; met een bedaard oog verneemen zy de plaatzen waar de Vogels nestelen, en zich verbergen. Dit is zomwylen in diepe holen. De Vogelaar begeeft 'er zich in, maakt het groote touw van zich los, en vast aan een ſteen: op zyn gemak verzamelt hy den buit, hangt dien aan zyn gordel, en gaat, het touw weder aangegord hebbende, op dien hangenden zetel zitten. Zomtyds ſtoot hy zich van de rots af, en vangt, met een Vogelnet aan 't einde van een ſtok, de oude Vogels die na en van hunne nesten vliegen. Wanneer hy dit gevaarlyk werk volvoerd heeft, geeft hy zynen vrienden, boven, het teken om hem op te trekken, die zulks onmiddelyk doen, en de zo moeilyk behaalde winst met hem deelen. De veeren worden bewaard om te verkoopen en te verzenden; het vleesch gedeeltlyk versch gegeeten; doch meerendeels tot wintervoorraad gedroogd.

Het Vogelvangen, van beneden, gaat desgelyks van gevaar vergezeld. De party gaat op den tocht in een boot. Wan-

Wanneer deeze aan den voet der rots gekomen is, klimt een der onverſchrokkendſte, een touw om zyn middel vastgemaakt, en zich met een langen ſtok met een haak aan 't einde voorzien hebbende, opwaards, of wordt door zyne makkers opgeſtooken, die een ſtok onder hem brengen, tot de naaste plaats waar hy den voet kan zetten. Hy haalt, door middel van het touw, een ander zyner Medevogelaaren op; en de overigen gaan op die zelfde wyze na boven, elk voorzien met een touw en een vogelſtok. In deezer voege zetten zy den weg opwaards voort, tot zy de hoogte, waar de Vogels zich onthouden, bereiken, en de rots, zo veel mogelyk, omgaan, om ze op te zoeken. Altoos werken zy met hun beiden; de een maakt zich vast aan het touw van zynen Makker, en, op plaatzen waar de Vogels zich beneden hem genesteld hebben, laat hy 'er zich by zakken, wanneer zyne veiligheid alleen berust in de ſterkte zyns Makkers, die hem weder op moet trekken: doch het gebeurt, zomtyds, dat de bovenſte Man door de zwaarte wordt overgetrokken, 't geen beider gewiſſen dood ten gevolge heeft. Zy werpen de gevangen Vogels in de boot neder, welker roeijers op de beweegingen der Vogelaaren letten, en altoos gereed zyn tot het ontvangen van den prooy. Niet zelden beſteeden zy acht dagen achter den anderen in dit gevaarlyk werk, en neemen hun verblyf in de groote rotsgaten.

VERTOOG OVER DE MIDDELEN, WELKE MEN ZOU KUNNEN TE WERK STELLEN, TOT VOLMAAKING DER WEERKUNDIGE WAARNEEMINGEN.

Door den Eerw. Heer SENEBIER, *Bedienaar des Euangelies, en Bibliothecaris van 't Gemeenebest van Geneve.*

(*Journal de Phyſique*, Oct. 1785.)

Op het oogmerk der Weerwaarneeming kan men niet denken, zonder het aanbelang dier Weetenſchap te gevoelen, en 't is onmogelyk, dat men de paalen, binnen welke dezelve beſlooten is, ziet, zonder te verlangen dat ze worden weggenomen. Zou hier geen plaats grypen, 't geen dikwyls is opgemerkt, dat de kleine vorderingen, welke men gemaakt heeft, als 't ware, de grootere, die nog te maaken vallen, verbergen, en dat men, wel te vre-

vrede wegens de te bovengekomene hinderpaalen, niet denkt om de veel grootere zwaarigheden, die nog te overwinnen, en nog veel grootere eerepalmen, die te verkrygen, ſtaan. 't Is alleen door eene naauwkeurige kennisſe van de ſtoffe welke in beweeging gebragt moet worden, dat men zich in ſtaat ſtelt om werktuigen te krygen, geſchikt om ze in beweeging te helpen, of dat men aflaat van eene onderneeminge aan welker goeden uitſlag men wanhoopt.

Ik ben wel zeer verre van eene berisping der Weerkunde te willen opſtellen; ik bemin die Weetenſchap, ik geloof dat ze vatbaar is voor alle volmaaking, welke zy nog derft; ik ben, bovenal, overtuigd, dat dezelve van oneindig nut kan weezen voor de Maatſchappy, voor byzondere Perſoonen, voor Geleerden, en voor de Natuurkunde; maar ik ben van oordeel, dat ze gehandhaafd moet worden met andere inzigten, dan die het meerendeel der Weerwaarneemeren beoogen, en ſchroom, derhalven, geenzins, aan te wyzen, 't geen, myns bedunkens, de voortgangen in de Weerkunde vertraagt, en 't geen men zou kunnen doen om dezelve te bevorderen.

Te raade wordende dit Vertoog, en meer over die ſtoffe, in 't licht te geeven, gelooſde ik min te moeten voordraagen de Middelen, welke men behoort aan te wenden, dan den geest van anderen op te wekken om 'er betere te vinden: myne bezigheden en de ſtaat myner gezondheid, laaten niet toe, de gewigtige Proeven, in dit geval noodig, te doen; doch myne begeerte zou voldaan zyn, en myne zugt tot de Weetenſchappen veel genoegen ſcheppen, indien de arbeid van anderen, my en het Algemeen, de onderrigtingen, welke ik verlang, mededeelde.

De EERSTE HINDERPAAL, tegen den voortgang der Weerkunde, beſtaat in de *wyze* op welke men die Weetenſchap beoefent: in de Werktuigen, welke men bezigt; in 't Gewigt, 't welk men in 't reeds gedaane ſtelt.

Ik wederſpreek my zelven niet. Ik ben overtuigd, dat men niet te veel zorgvuldigheids en nauwkeurigheids in Natuurkundige Naſpeuringen kan aanwenden, ik geloof zelfs dat men noodwendig ten uiterſte zorgvuldig en nauwkeurig moet weezen; —— ik ben overtuigd, dat men zich van de volkomenſte Werktuigen moet bedienen, en in zyne verrigtingen veel belangs ſtellen: men kan op geene andere dan die wyze ſlaagen. Maar, indien men zich bepaalt om de Weeraanwyzende Werktuigen ſtipt gade te ſlaan, en met veel arbeids een getrouw register te houden eener menigte

van Waarneemingen, en de betrekkingen welke zy tot elkander hebben, tot het minſte uitrekent, heeft men nog weinig voor die Weetenſchap verrigt. Wanneer men, ondertuſſchen, zyn arbeid afmeet, naar den tyd en de moeite daar aan beſteed, zal men zich veelligt tot de grenspaalen der Weerkunde gevorderd agten, en oordeelen dat 'er niets meer te doen ſtaat, om dat men 't klein getal der begreepene betrekkingen uitgeput heeft; en men zal nieuwe en gewigtige Waarneemingen achter wege laaten, om zich alleen bezig te houden met ſlaaffche waarneemingen, die in waarheid haare nuttigheid hebben, doch my toeſchynen, dat geen niet te bezitten, 't welk men daar aan toeſchryft.

't Is omſtreeks twintig Jaaren, dat men bykans door geheel *Europa* de Weerkunde met yver beoefend heeft. De Werken der Geleerde Maatſchappyen zyn vol van Vertoogen, die, op eene min of meer kunſtige wyze, de uitkomſten der Weerkundige Waarneemingen opgeeven: wat, ondertuſſchen, ziet men uit dien opeengeſtapelden hoop van Waarneemingen voortkomen? Ik ontken niet, dat die Waarneemingen, als 't ware, bezield kunnen worden door de bygevoegde bedenkingen eeniger Vernuften; doch wat zou men voor tegenwoordig, indien de Heeren LAMBERT, TOALDO en VAN SWINDEN, dien dorren arbeid niet eenigzins vrugtbaar gemaakt hadden, nog weeten van het gebruik der Weertafelen, tot volmaaking der Weerkunde, wanneer men 'er iets anders in zoeke dan een bloote lyst van daar opgetekende gebeurtenisſen? Ik loochen niet, dat de kennis van de gemiddelde hoogte des Barometers nuttig zy voor een Land, om, omtrent de hoogte boven 't waterpas der Zee te weeten, dat de waarneeming van de gemiddelde hoogte des Thermometers van belang is voor de Plantkundigen, die aan hun Vaderland buitenlandſche Planten willen ſchenken, enz.; doch dit alles doet weinig af ten opzigte van de Weetenſchap in 't algemeen.

Een TWEEDE HINDERPAAL, tegen den voortgang der Weerkunde, is het denkbeeld wegens de op vastgeſtelde tyden omwentelende Weerverſchynzelen.

Ik ben zeer verre van uitſpraak te doen over de gevoelens van den Hoogleeraar TOALDO (*); de invloed der Maa-

(*) Met een aanpryzende Voorreden van den Hoogleeraar VAN GRUNS verrykt, heeft men, in den Jaare 1778, *De Verhandeling over het Weder, met betrekking tot den Landbouw*, door den

Maane, op de Weerverſchynzelen, heeft zyne voor en tegenſtanders: men geeft, van den eenen en den anderen kant, meer of min gegronde redenen op; maar ik zie niet dat eenig Waarneemer, van de eene of de andere zyde, beſlisſende proeven bygebragt heeft.

't Is ondertusſchen klaar, dat een Natuurkundige, die overtuigd is van den invloed der Maansomloop op de Weerverſchynzelen, die, in de Starrekundige Dagboeken, de beweegingen des Barometers, des Thermometers, des Hygrometers, enz. met lugt-, vuur- en water-verſchynzelen gadeſlaat, zo ras hy eenige Weerkundige Waarneemingen aantreft, gedaan in dezelfde omſtandigheden, als die, waar in zich de Maan bevindt, en door dit middel een *Weerkundige Almanach* voor alle Eeuwen vervaardigt als hy 'er een voor negentien jaaren gemaakt heeft, 't is klaar, zeg ik, dat zodanig een Natuurkundige, zich weinig met het weezenlyke der Weerkunde bemoeit; in deezer voege heeft men zeer groote vorderingen gemaakt in alle Weerkundige berekeningen; doch men moet toeſtemmen, dat men te eenemaale onkundig is ten opzigte van de oorzaak der gebeurtenisſen, met zo veel nauwkeurigheids beſchreeven, met zo veel moeite uitgerekend.

't Zou, egter, van veel aanbelangs zyn, het gevoelen van den invloed der Maan op de Weerverſchynzelen, op onwrikbaare gronden vast te ſtellen, of dien geheel te vernietigen; misſchien zou men daar toe komen, door de hedendaagſche Weerkundige Waarneemingen, op onderſcheide plaatzen gedaan, nauwkeurig na te gaan, door ze te vergelyken met den loop der Maane, en vervolgens by te brengen de uitkomſten, verkreegen voor elke plaats op verſchillende breedten; en bovenal op verſchillende plaatzen onder dezelfde breedte. Indien de Maan werkt, moet zy eenpaarig werken; en daar zy op verſchillende plaatzen, op onderſcheide tyden, op dezelfde wyze, werkt, dewyl ze alleen gevolglyk aan de middaglyn van elke plaats, op dezelfde breedte zich bevindt, is het duidelyk, dat men in die uitkomſten iets overeenkomſtigs moet zien, met dien gevolglyken ſtand der Maane voor elke plaats, gelyk men waarneemt in de Zeehavens, ten opzigte van de Ebbe en Vloed; men zou dit onderzoek kunnen uitbreiden tot de Waarneemingen, gelyktydig gedaan op verſchillende plaatzen,

den Hoogleeraar JOSEPH TOALDO, in 't licht gegeeven. Zie onze *Hedend. Vaderl. Letteroeff.* VII. D. I. Stuk, bl. 344.

zen, in omſtandigheden meer of min gunſtig voor de werking der Maane; misſchien zou men het beſlisſend bewys krygen, indien deeze Waarneemingen gedaan waren by de Tegenvoeters van eene plaats, op welke men volſtrekt gelykſoortige Waarneemingen hadt in 't werk geſteld.

Een DERDE HINDERPAAL, tegen den voortgang der Weerkunde, is, de onkunde van eene menigte zaaken, onvermydelyk noodig om het geringſte Weerkundig Vraagſtuk op te losſen.

Om een Vraagſtuk in 't Natuurkundige te beantwoorden, behoort men ten minſten de ſtoffe te kennen, welke ten onderwerp daar van ſtrekt. Wanneer wy van de Weerkunde ſpreeken, is het eerſte voorwerp, 't geen de aandagt trekt, de Lugt-bedding, waar in de waargenomene Lugtverſchynzels voorvallen: doch, kan men zich vleijen, dezelve uit dit gezigtpunt beſchouwd, te kennen? Ten deezen opzigte worden de antwoorden onzer Werktuigen, meer of min, kwaalyk verſtaan: dewyl wy ons buiten ſtaat bevinden om ze te ontbinden gelyk het behoort.

I. Zal ik overweegen, welk een gebruik wy kunnen maaken van de Aanwyzingen des Barometers; byeenzamelende alles wat wy zouden moeten weeten om ze wel te verſtaan.

Voor eerst. Het dunkt my eene beweezene waarheid, dat de Veranderingen des Barometers niet alleen de veranderingen van de *Zwaarte* der Lugt, maar ook die van derzelver *Veerkragt*, uitdrukken: men weet ten minſten, dat men al de Lugt in een welgefloote plaats, waar een Barometer hangt, kan wegneemen, zonder dat dezelve van hoogte verandert of daalt; doch, daar het blykt, dat de veranderingen van de *Veerkragt* der Lugt des Dampkrings niet geëvenredigd zyn aan die der *Zwaarte*, is het zeker, dat men niet nauwkeurig de *Zwaarte* of de *Veerkragt* der Lugt kan kennen, dan door nauwkeurig te kennen een dier beide, of liever, elk derzelve, in alle mogelyke omſtandigheden: wanneer men, door de werking van de eene of de andere van de geheele werking af te trekken, de werking van ieder zou krygen.

Ten tweeden. Alles wat een veerkragtig werkend lichaam kan uitbreiden of doen inkrimpen, vermeerdert of vermindert de Veerkragt, en bygevolge deszelfs invloed, in zo verre het als een veerkragtig lichaam werkt:

te

te deezer oorzaake zal de *Digtheid* der Lugt, uit welken hoofde ook voortkomende, eene aanmerkelyke rol ſpeelen in de veranderingen des Barometers: en ik geloof, dat deeze van alle de oorzaaken der Barometer-veranderingen, eene der meest blykbaare is.

Ten derden. Een lichaam, 't geen ſterke aandryvingen ontvangt, van uitwendige oorzaaken, zal zyne wyzingen mededeelen aan de lichaamen, waar op het werkt: derhalven moet de *Warmte*, die groote beweegingen in den Dampkring veroorzaakt, en bykans onophoudelyk eene vereeniging bewerkt van de koudere met de warmere lugtbeddingen, in dit opzigt alleen de wyze op welke de Lugt op den Barometer werkt, veranderen. — Ik zeg het zelfde van den *Wind*, alleen aangemerkt als een beweegende kragt en een bron van Warmte en Koude. Ik ſpreek thans niet van de *Electriciteit*, dewyl ik tegenwoordig de Lugt aanmerk als eene enkele Vloeiſtoffe, waar op de Electriciteit niet anders werkt dan op glas. Eindelyk ſtap ik met ſtilzwygen voorby de Werktuiglyke Werking van *Zon* en *Maan* op den Dampkring: om dat de berekeningen uitwyzen, dat dezelve bykans onmerkbaar is, om dat dezelve het voorwerp van byzondere proefneemingen niet kan weezen, en men daar over niet kan oordeelen, dan door uitkomſten eener menigte van waarneemingen, op verſcheide plaatzen, op verſchillende tyden, in onderſcheide omſtandigheden, met alle nauwkeurigheid gedaan.

Ten vierden. De zaak wordt nog ingewikkelder. De Lugt des Dampskrings is geen enkelvoudig weezen; maar een *zeer zamengeſteld mengzel*, — een mengzel zelfs, 't geen men niet kent. Ondertuſſchen, om te oordeelen over de werking van een mengzel, waar van de deelen, uit welke 't zelve beſtaat, veranderen, en in hoedanigheid, en in hoeveelheid, waar van de wyzigingen van gewigt, digtheid en veerkragt, even gelyk die zamenvoegingen veranderen, zou men nauwkeurig dit mengzel moeten kennen met alles waar uit het beſtaat, en derzelver evenredigheden tot het zelve en tot elkander, eer wy uitſpraak konden doen over den invloed, welken 't zelve hebbe in elke waarneeming op den Barometer.

Het *Water* is het eerſte vreemde en merkbaare lichaam 't geen onze zinnen in de Lugt ontdekken: men begrypt terſtond dat deeze Vloeiſtoffe, min of meer overvloedig, min of meer ontbonden, min of meer veerkragtig, veranderingen moet veroorzaaken in de Lugt waar in dezelve

dryft: dit zal des te meer blyken, als men bedenkt, dat de veranderingen in de warmte van een lichaam, in dampen ontbonden, ook veranderingen moet voortbrengen in de verbintenis met de Lugt. Alles wat derhalven invloed heeft op de ontbinding des Waters in de Lugt, zal invloed hebben op de werking der Lugt, op den Barometer. — Alle de *Uitvloeizels van aardſche Lichaamen* verheffen zich in de Lugt; doch deeze Uitvloeizels zyn zwaarder of ligter dan de gemeene Lugt, meer of min veerkragtig dan dezelve; zy kunnen door haare mengeling een gedeelte van de veerkragt verliezen, min of meer rechtſtreeks of zydelings op die der Lugt werken; zy kunnen in dezelve ſcheidkunſtige nederſtootingen te wege brengen, en bygevolge verminderingen, die een byzonderen invloed moeten hebben op de Lugt; men moet, derhalven, deeze uitwerkzels bepaalen zo veel mogelyk is.

Maar, om, op eene voegelyke wyze, elk deezer oorzaaken te waardeeren, behoorde men de byzondere uitwerking daar van te kennen, wanneer ze op zichzelve ſtaan, die op te ſpeuren, wanneer ze verbonden zyn, door te dringen tot het uitwerkzel, voortkomende van die werking en wederwerking van alle die uitwerkzels, en van alle die byzondere verſchynzels, het algemeen verſchynzel op te maaken.

Het valt, ongetwyfeld, zeer gemaklyk te zien wat 'er aan eene Weetenſchap ontbreekt; het is misſchien niet zeer moeilyk uit te denken, wat 'er gedaan moet worden; doch het is de uitvoering die de zwaarigheid maakt; verſtand en geduld alleen kunnen dezelve overwinnen. — Ik gaa nu voort, om eenige zaaken, die hier toe betrekkelyk zich by my opdeeden, aan te wyzen, in de hoope om gelukkiger uitvindingen te doen geboóren worden by de zodanigen, die zich de moeite geeven om myne poógingen met aandagt te overweegen. Zie daar 't geen het gewigtigſte gedeelte van dit Vertoog moet uitleveren: doch 't is hier ook dat ik ten blykbaarſte myne zwakheid gewaar worde. Ik zal, egter, niet te rugge treeden; maar voortgaande op den voet, dien ik gehouden heb, eenige onderrigtingen tragten mede te deelen, geſchikt om de Weerkunde te volmaaken.

II. De Lugt, eene *Veerkragtige Vloeiſtoffe* zynde, welker *Veerkragt* veranderlyk is, moet men tragten de trappen daar van, en de uitwerkzels in alle de omſtandigheden, wel te kennen. De *Manometer* is een Werktuig, 't geen hier toe zou kunnen dienen, indien 't zelve beter kon vergeleken worden: men zou daar aan bykans die maate van

van volkomenheid kunnen geeven, door dezelve te vervaardigen, volgens de denkbeelden die LAMBERT ontwikkeld heeft in zyne *Pyrometrie*. Hy vult een bol, aan een open pyp vastgemaakt, met Lugt; hy bepaalt den ſtaat van die Lugt, door de hoogte van den Kwik in den Barometer en de warmte der Lugt; hy doet eene zekere hoeveelheid Kwikzilver in de buis: deeze kwik rust op de Lugt in den bol, en hy maakt zyn ſchaal, door de punten te bepaalen, waarop het vriezen en het kooken van water de Lugt in den bol het Kwikzilver doet daalen of ryzen. Dit Werktuig verſchaft iets, want, de Barometer-veranderingen aftrekkende van die de Manometer ondergaat, zal men *byna* de werking van de veerkragt der Lugt bekomen, —— *byna*, zeg ik, om dat de Barometerveranderingen zelve voortgebragt worden door de vereenigde werking van de Zwaarte en de Veerkragtigheid der Lugt.

Ziet daar een nog veel grooter gebrek; doch 't geen ligt kan verholpen worden: de Lugt is meer of min droog; om een vastgaande Manometer te hebben, moet men 'er verſcheide bezitten. Als dan moet de een vervaardigd zyn met de droogſte Lugt die men in den Dampkring kan hebben; de Hygrometer zal ons deeze wel aanwyzen: een tweede moet men maaken op dezelfde wyze met de vogtigſte Lugt, en een derde met een middelmaatig vogtige. 't Was zelfs te wenſchen dat men ze vermenigvuldigde, 't zou dienſtig weezen 'er een te hebben met gemeene Lugt gemengd met den droogen damp des Zomers, misſchien zou het nut zyn 'er te bezitten, waar in de gemeene Lugt meer of min gemengd was met dephlogisteerde-, met vaste-, met ontbrandbaare Lugt.

Men begrypt van zelve, dat alle deeze Werktuigen bollen van gelyke grootte moeten hebben, op dezelfde wyze gemerkt zyn, en gebruikt worden op dezelfde plaats met een keurlyken Barometer en Thermometer. —— Ik hoor, dunkt my, hier klagten over het aantal van Werktuigen, welke men moet hebben, over de moeilykheid der Tafelen om de Waarneemingen op te tekenen, over de zwaarigheid om den algemeenen uitſlag op te maaken; doch dit alles toeſtemmende, en het voordeel erkennende van maar één eenvoudig Werktuig, 't geen alleen ſprak, erken ik teffens, dat ik my niet vervoeg by Lieden, die de Natuurkunde enkel als een vermaaklyke uitſpanning behandelen.

III. 't Is ook van aangelegenheid de *Digtheid* der Lugt te kennen, zy heeft invloed op de Veerkragtigheid, of liever, men kan de eene zonder de andere niet kennen; en, zonder de kennis van de Digtheid der Lugt, valt het zeer bezwaarlyk één enkel voorſtel der Weerkunde op te losſen.

Men heeft geloofd dat het mogelyk ware de Digtheid der Lugt af te meeten, door middel van de breeking der lichtſtraalen; maar niet bedagt dat Phlogistike lugtvloeden een ſtraalbreekend vermogen hebben, welke zy meer aan het Phlogistike verſchuldigd zyn dan aan de Digtheid; weshalven men als de Lugt drie vierde deelen lugts heeft, welke men Phlogistiek noemt, men niet zou kunnen beſlisſen, of het verſchil in de Straalbreeking voortkwam uit het Phlogistike, 't geen zich daarin onthoudt, dan uit haare weezenlyke Digtheid.

Doch men zou de Digtheid der Lugt kunnen afmeeten, door behulp van een bol ontbrandbaare Lugt, omgeeven met een bekleedzel, 't geen geheel ondoordringbaar was, gelyk men zegt te *Parys* uitgevonden te hebben: men moest deeze Lugt in evenwigt brengen met eene andere gegeeven Lugt, en wanneer deeze dit evenwigt verloor, zou men kunnen oordeelen over de verandering, in de Lugt voorgevallen. Ik gebruik hier geene Werktuigen, aan wryving onderhevig; om dat, wanneer de veranderingen in de Lugtgeſteltenisſe gering waren, zy misſchien den wederſtand der wryving niet zouden te boven gaan.

Mogelyk zou men dit einde beter bereiken, door nauwkeurig te bepaalen de ruimte, welk een vierkante duim Lugts beſlaat in zekere geſteldheden van den Barometer en den Thermometer: en die te vergelyken met de ruimte, beſlaagen door de Lugt, welke men verlangde te kennen. Men zou deeze bewerking kunnen verrigten met Kwik, tot zekeren gegeeven graad van warmte gebragt, en daar onder lugt van het eene vat in het ander te doen gaan, even gelyk in de Proeven op het *Gaz:* 't was noodig tafels te maaken voor alle gevallen tusſchen de uiterſten; hier door zou men als dan die Digtheid der Lugt ontdekken, en bygevolge haare werking op den Barometer: doch ik ben zeer verre van deeze middelen aan te raaden als de beste; ik wys ze alleen aan, op dat men 'er zich van zou kunnen bedienen, wel verzekerd, dat 'er betere zullen gevonden worden.

IV. My is nog overig te onderzoeken de werking der *Warm-*

Warmte en des *Winds*, aangemerkt als beweegende kragten. 't Is klaar dat de Oostenwind, dien wy 's morgens voelen, voortgebragt wordt door de Warmte, welke de Zon mededeelt aan de Lugt, naar gelange zy dezelve verwarmt; 't is óók klaar, dat de Warmte, die wy op eene bepaalde plaats voelen, een Lugtſtroom zal veroorzaaken, indien de omringende Lugt koelder is. De Lugt is eene Vloeiſtoffe, die na het evenwigt haakt; zo dat, wanneer dit evenwigt door eenige oorzaak verbrooken is, 'er altoos eene neiging beſpeurd worde om het te herſtellen; zodanig dat digtere Lugtbeddingen zich in de min digte indringen. Van hier is het dat de koudere deelen, van het bovenſte des Dampkrings, zich meer of min, by aanhoudenheid, ontlasten in de laagere; doch deeze Lugtſtroomen kunnen geen plaats grypen, zonder oorzaak te geeven aan mindere of meerdere veranderingen in den Barometer, die te wege gebragt ſchynen te worden door de overgangen van de Lugt zelve en het verſchil der warmte. Misſchien zou men eenigen regel kunnen opmaaken voor die Lugtſtroomen, door aan elkander beantwoordende Waarneemingen, gedaan op verſcheide plaatzen, meer of min, digt by elkander gelegen, door middel van den Barometer en den Thermometer, en het naauwlettend gadeſlaan der veranderingen, in de beweeging der Lugt voorgevallen: misſchien zou men veel zekerder, gelyk de Heer PICTET, de aanmerkelyke verſchillen waarneemen, door den Barometer op verſchillende hoogten van den grond waar te neemen.

De Winden hebben eene voortſtuwende kragt, welke op den Dampkring als op de oppervlakte der Zee werkt. Kan men twyfelen, of een ſterke vloed van Lugt, by aanhoudenheid van de eene plaats na de andere gevoerd, groote ſchuddingen in den Barometer moet veroorzaaken, en denzelven ſteeds doet daalen, als de Lugt ſteeds het evenwigt zoekt, of ſteeds doet ryzen, op plaatzen waar de Lugt zich op een hoopt. Ik heb ten minſten gezien, dat zeer laage Barometers op zwaare Stormwinden volgden, en dat zeer hooge Barometers beantwoordden aan ſterke Winden, uit een anderen hoek waaijende. Dit is genoegzaam om den invloed der Winden vast te ſtellen; doch dit dunkt my ſtrekt niet ter aantooninge hoe zy werken.

Men moet zich niet verbeelden den Wind waargenomen te hebben als men een Windwyzer gezien heeft; 'er is eene menigte van verſchillende Winden die een kolom des Dampkrings bewerken: ik heb menigmaal zeer goede

Windwyzers gezien, geplaatst op zeer onderſcheide hoogten, die gansch verſchillende Winden aanweezen: de Wolken duidden een derden aan, en zomtyds dreeven de Wolken, in zeer verſchillende rigtingen bewoogen, over elkander heen.

't Gebruik der Lugtbollen heeft deeze waarneemingen bevestigd. Men heeft gezien, dat zy, wel verre van zich na het toppunt te verheffen, en de Windſtreek te volgen, die in de benedenſte Lugtbeddingen des Dampkrings waait, voor- en agterwaards in allerlei rigtingen gingen, ingevolge van de verſchillende Lugtſtroomen, welke zy aantroffen. — Misſchien zou men nutte waarneemingen, ten opzigte van dit onderwerp doen, door gelyke Lugtbollen op verſchillende tyden op te laaten, in de uiterſten van Koude en Warmte, van hooge en laage Barometerſtanden, wanneer de Lugt beneden zeer bedaard ſchynt, en wanneer dezelve ontſteld begint te worden: 't zou ook der moeite waardig weezen Lugtbollen te laaten opgaan van onderſcheide hoogten: van te ontdekken waar de verandering der Lugtſtroomen eenen aanvang neemt, en was het mogelyk teffens te verneemen waar dezelve ophoudt.

Van veel aangelegenheids zou het zyn op te merken of de invloed der Bovenlugt, die Koud is, ter oorzaake ſtrekt van de Lugtſtroomen, welke men in de Lugt ontdekt; zy, die met Lugtbollen om-, en 'er in opgaan, kunnen des kennis draagen. Dikwyls heb ik ontdekt, dat de Lugtgeſteltenis zeer ſchielyk op eene verbaazende wyze verandert, door ſchielyk ontſtaane Winden. Maar alle deeze Waarneemingen moeten met een byzonder beleid voortgezet, en met alle de andere gepaard worden: door dit middel alleen zal men ontdekken wat invloed heeft op de Barometer-veranderingen, wat niet. Voor als nog heeft men geene dan zeer onvolkomene kundigheden van deeze voorwerpen, en niets bepaalds genoeg om de veranderingen van den Barometer volkomen uit te leggen, en door middel van den Barometer de hoogten nauwkeurig te meeten. Zulks zal uit het vervolg van dit Vertoog nog klaarder blyken.

('t Vervolg ter eerſtkomende gelegenheid.)

XX. BE-

XX. BERICHT,

wegens een Prentwerk, *volgens de Nieuwe Uitvinding van den Heere*

CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, JAC. CORN.

Mede-Directeur van de Teken-Academie der Stad Amſterdam; van het Zeeuwſche Genootſchap der Weetenſchappen te Vliſſingen, en van de Keurvorſtlyke Schilder- Beeldhouw- en Bouwkunst-Academie te Duſſeldorp, —— Lid van de Holl: Maatſchappy der Weetenſchappen te Haarlem.

Beſtaande in de volgende 4 Stuks, te weeten:

No. 37. Gevolgd, 1777, naar eene Tekening, door

JACOB DE BRAY, 1663 (*).

Door deezen grooten Meester geſchikt tot een Ordonnantie van het uitmuntend Portret-Stuk der vyf Regenten van het geweezen Armen-Kinderhuis (†) te Haarlem 1663, te weeten, de Heeren *Pieter de Ridder*, *Corn. Sylvius*, *Corn. v. Loon*, *Franc. Palm*, *D^r. Damius*. Men ziet dezelven met de Hoeden op, Halverlyf, tegen een witten Muur zittende aan een Tafel met een Tapyt ombangen, waar op een Inktkoker, en verder Schryfgereedſchap, geplaatst is. Ieder heeft zyne byzondere Actie, en zommigen zyn verbeeld als ſpreekende met Lieden, die onderſteld worden buiten 't ſtuk te zyn. Agter den Scriba, die met de Pen in de hand als gereed ſchynt tot iets op te ſchryven, ſtaat een Suppoost met ongedekten hoofde, en de Sleutels in de Linkerhand, maar de bevelen zyner Meesters wagtende.

De

(*) *Jacob de Bray*, gebooren te Haarlem omtrent 1620.

(†) Het Oude Armen Weeshuis is in den Jaare 1765 geſloopt, de Kinderen met die van het Kinder-Huis zaamgevoegd, en, de naam van 't Armen Weeshuis vernietigd zynde, word het heden genaamd *het Weeshuis*, waar in ook bovengemelde Schildery, geplaatst, nog heden te zien is.

De Natuurlykheid van alle de Actien, zo eigenaartig aan het algemeen Character der verbeeldde zaak, als aanieders byzondere geſtalte en post die hy bekleed, drukt hier de éénheid van de daad, die zo noodzaaklyk in de Teken- en Schilderkunst is, volmaaktlyk uit. De eenvoudige houding van deftigheid paart zig met de toegenegene barmhartigheid, in het gelaat der Weesvaderen, die zig over het inbrengen van een Weeskind, dat buiten het Stuk verondersteld word, erbarmen; en doet dus, indiervoegen, ons meer zien, dan 'er waarlyk voor 't oog verbeeld is. Deeze Tekening is kantig en toetsagtig, volgens den ſmaak der Schilderyen en de kennelyke manier van deezen grooten Meester, ſtout en naauwkeurig met de Pen omtrokken, en met Oost-Ind. Inkt geſchaduwd; —— het Licht is vlak, breed en bevallig, verſpreid; 't onderſcheid der Schaduwen, Slagſchaduwen, heele en halve Tinten en Reflectien wel waargenoomen, en de toetſen met ſmaak en oordeel ieder op zyne plaatſe geſteld.

No. 38. Naar eene Tekening, door

JAN STEEN,

is op een meesteragtige wyze, uitvoerig op een ſchetsagtige wyze met de Pen omtrokken, en met Oost-Ind. Inkt geſchaduwd, 1672. De begeerte naar de origineele Tekeningen van deezen grooten Meester, en haare zeldzaamheid, maaken, dat de echte derzelven ſchaars by de Liefhebberen gezien worden.

't Origineel, waar na deeze Prent gevolgd is, verbeeld een Regtsgeleerden met een Pen agter 't Oor, Halverlyf, zittende voor zyn Schryftafel, waar op, over een los Kleed, verſcheiden Schryfgereedſchappen en geopende Geldbeurſen geplaatst zyn; agter dezelve ſtaat een Boer, zo 't ſchynt aandachtig luisterende naar het geen hem de Regtsgeleerde uit een Papier voordraagt; —— het Vertrek is, agterwaarts, met een Leſenaar, twee Uurglazen, een Zak met Papieren aan een Spyker hangende, en verder Bywerk, voorzien. Het Zonlicht komt zydelings van vooren, en levert een bevalligen dag en ſchaduw uit. —— De paſſien zyn geestig en eigenaartig volgens de natuur van 't Onderwerp, en de Perſoonsverbeelding, zo in 't gelaat als in de houding uitgedrukt, beantwoorden aan de ver-

(*) *Jan Steen*, gebooren te Leyden 1636.

verdienſten die deeze waardige Discipel van den grooten *Adriaan van Ostade* en *Jan van Gooijen*, by alle waare Kenners der Schilderkunst, verworven heeft.

No. 39, gevolgd 1781. naar eene Tekening, door

SIMON VAN DER DOES, 1699. (*).

Deeze zo kunstryke als zeer zeldzaame Tekening verbeeld een aangenaam Italiaansch Landſchap, waar in twee Herders bezig zyn hun Vee te geleiden door een oude vervallen Poort, op den weg die zydelings langs Geboomten en Heuvels naar den Voorgrond loopt. Een ſterk Zonlicht valt van de regterzyde, over een hoogen Muur, en verlicht aan de linkerhand een gedeelte der Poort, de drift Schaapen, en den voorſten Herder, die reeds wat verder vooruit genaderd is. Hunne Slagſchaduwen breeken op eene bevallige wyze den klauteragtigen grond, waarop ze, belemmerd en ongeſtadig voortgaande, nog ſchynen hun voedſel te zoeken, terwyl de achterſte Herder, in 't ſombre Verſchiet, zyn Vee ſchynt te beſtieren, om het voorſte te volgen. Veragterwaarts, ziet men hoog Gebergte en Geboomte, alles op een bevallige wyze, volgens de waare Natuur, gedaagd.

De natuurlyke afbeelding van het Vee en deszelfs eigenaartige beweeging, de dooreen woelende groepingen, de ſpyszoekingen, de actie van hunne Geleiders, verdienen de aandacht eens Kenners. De aangenaamheid van het Zonlicht, al ſpeelende tusſchen de Slagſchaduwen op den grond, het nedergekaatſte Licht, waar in een gedeelte van het Vee door de ſchaduw van den Zymuur der Poorte en in 't Verſchiet gezien word, doen een bevallige werking, om het Licht des te ſterker te doen voorkoomen; de bruine Voorgrond bepaalt en beſluit dit Licht in 't midden, en veroorzaakt eene gepaste verbinding van Licht en Donker, welke het waare bevallige van een ſchittrend Zonlicht, waarin de Kunſtenaars onzer Nederlandſche Schilderſchool boven andere Natien uitmunten, uitmaaken, en kundigen en onkundigen algemeen bekoort.

No. 40.

(*) *Simon van der Does*, gebooren te Amſterdam 1653.

No. 40, gevolgd 1784, naar eene Tekening, door

JAN VAN DER MEER, *de Jonge* (*).

getekend met Oost-Ind. Inkt, 1704.

In een ſtille en ſombre Valei, by een oud Kasteel, verbeeld de Kunſtenaar een heldre Beek, in welk het hoog Geboomte, waarmede dezelve rondsom bepaald is, zig ſpiegelt. Langs derzelver Oever, op den Voorgrond, ziet men twee Landlieden, eenige Oſſen, Schaapen en ander Vee dryvende, en agterwaards in de ſchaduw van 't Geboomte, een Vrouw op een Muilezel, en een Man die haar agtervolgt; zy ſchynen tusſchen het Geboomte door, den weg inſlaande, te gaan naar 't Gebergte dat in 't Verſchiet gezien word. De Middagzon beſchynt de toppen van het hoog en in ſoort onderſcheiden Geboomte, en alles is door de wederkaatſing gedaagd, het welk een ſtaatige bevalligheid aan deeze kunſtige Tekening byzet. —— Ieder ſoort van Houtgewas heeft zyn onderſcheidenden omtrek, de kennis van welke voor een Landſchap-Schilder zo noodzaakelyk is: de Lucht is zomeragtig, klein en zagt bewolkt, en de groeping, de beweegbaarheid en den voortgang van 't Vee, is volgens de natuur en goeden ſmaak waargenoomen; alles waardig aan den besten Leerling van den uitmuntenden Beest- en Landſchap-Schilder *Nicolaas Berghem*, van wiens Werk (†) wy een proeve voorheen gegeeven hebben.

(*) *Jan van der Meer, de Jonge*, gebooren te Schoonhoven 1635.

(†) Zie ons VIIIſte *Bericht*.

NB. Dit *Prentwerk* wordt thans, alleen, uitgegeeven by den Drukker deezes, J. YNTEMA, in de Kalverſtraat.

DE PRAATAGTIGHEID EN SNAPZUGT DER VROUWEN VERDEEDIGD.

(*Uit het Fransch.*)

Terwyl het meerendeel van een vermengd Gezelſchap Heeren en Juffrouwen, waar in ik my onlangs bevond, met elkander in geſprek waren, trad ik in een byzonder onderhoud met een *Engelsch* Heer, dien ik voorheen elders aantrof. Een groot half uur twistredenden wy over Goed en Kwaad. Hy beweerde, dat 'er meer Ondeugds en Jammers in de wereld was, dan Deugd en Geluk. Ik zogt, integendeel, ſtaande te houden, dat de ſchaal bykans in volmaakt evenwigt hing; doch ik had veel moeite om hem te ontheffen van zekere naargeestige denkbeelden, welke by hem deels het uitwerkzel waren van de Luchtſtreek zyns Lands, en deels van zynen diepdenkenden aart. Ons geſprek zou door de bedaardheid, waar mede wy het hielden, ligt der opmerkinge van alle, die zich by ons bevonden, ontſnapt weezen; doch eene dier Juffrouwen, naa ons geluisterd hebbende, viel ons in de reden, zeggende op eene allerbeleefdſte wyze. „ Waarover, Heeren „ Philoſophen, loopt uw geſprek? Waarom onthoudt gy ons „ het genoegen om uwe keurlyke aanmerkingen te verſtaan?"

De *Engelſche* Heer nam deeze gelegenheid waar om openlyk met my te boerten over de zonderlingheid van myn gevoelen; en ik moet bekennen dat hy een allerkunſtigen draay gaf aan de zaak, en ze in een nieuw licht voordroeg. Daar is, zeide dezelfde Juffrouw, eene zwaarigheid, welke volkomen dit ſtelzel om verre werpt, 't geen op verre na den naam van nieuw niet mag draagen. Schoon dezelve niet tot eere van myne Sexe ſtrekt, zal ik ze nogthans getrouwlyk voorſtellen, zonder iets 'er aan toe of af te doen. De enkele voordragt, vertrouw ik, zal genoegzaam de onwederleglykheid aantoonen.

't Gezelſchap dit hoorende, werd geheel aandagt; elk wenschte te mogen weeten, wat dit mogt weezen. Men vroeg my of ik 'er aan wilde om myne Stelling te verdeedigen. Ik wilde het niet weigeren, naardemaal ik overtuigd was van de regtmaatigheid myns gevoelens, en gaarne 't zelve ſtaande hield. Ik voegde 'er by, indien ik mis heb, Mejuffrouwen, ben ik te verſchoonen. Ik heb, door de Menschlyke Natuur te beſchouwen, zo als dezelve door de Gezelligheid volmaakt is, myne dwaaling (zo 't eene dwaaling is) gekreegen. Ik heb altoos gezien, dat goed en kwaad elkander op de hielen volgden, en altoos bevonden, dat die beiden even zeer voortvloeijen uit elk ding 't geen beſtaat.

„ Wel, myn Heer," hervatte hier op myne ſchoone tegenſpreekſter met veel geests en bevalligheids, „ de zaak, welke

„ ik

„ ik op 't ooge had, is de onvoegelyke Praatagtigheid en
„ Snapzugt zommiger Vrouwen, — dat overweldigend ge-
„ rammel van eene enkele Tong, die, door derzelver onop-
„ houdelyke beweeging, zo veele andere monden geſlooten
„ houdt, welke 't zelfde regt hebben om zich te openen —
„ die verbysterende verwarring van twintig onderſcheidene,
„ welke, zonder ophouden, te gelyk ſpreeken, zonder een
„ enkel woord ter zaake dienende te zeggen — die ge-
„ neigdheid, om by voorkoomende gelegenheden zo veel niets-
„ beduidende taal uit te ſlaan — die Praatzugt, welke de
„ heiligſte geheimen ontdekt, onze Naasten lastert, de eer
„ van braave lieden bekladt, de beste Vrienden vaneen
„ ſcheidt, twisten ſtookt, Huislyke ongeneugten kweekt, en
„ zo dikmaals ten geesſel ſtrekt der getrouwden. — Wel-
„ ke zyn, bid ik u, de voordeelen, die de Maatſchappy trekt
„ van deeze Ondeugd, in vergelding van al het kwaad daar
„ door veroorzaakt? Gy zult, myn Heer, een wakker en
„ ſneedig Man zyn, indien gy iets goeds kunt aanwyzen ont-
„ ſtaande te midden van zo veel duizend jammerbaarende
„ ſnoodheden. Wat het gebruik der Spraake zelve betreſt,
„ als het gemaatigd en geregeld geſchiedt, dit is even goed
„ in Vrouwen als in Mannen: 't geen ik bedoel is het vreemd
„ misbruik, 't welk wy 'er van maaken, zo even aangeduid.
„ Toon ons dat die Praatagtigheid en Snapzugt zo heilzaam is
„ voor het Menschdom als dezelve oogenſchynlyk ten nadeele
„ ſtrekt. Dit is uw taak."

Ik weet niet, of myne ſchoone Tegenſpreekſter ten oogmerk hadt eenigen van 't Gezelſchap een ſteek te geeven; dit weet ik, dat ik eenige betrokkenheid op verſcheidene aangezigten bemerkte, en deeze omſtandigheid gaf my hoope dat men my met genoegen zou aanhooren. Is las in aller oogen, dat zy zeer haakten om de verdeediging te verſtaan van een gebrek, aan 't welk zy zich al te zeer gehegt vonden om niet te wenſchen; dat het op eenigen grond van reden ſteunde. Dit bemoedigde my om op de volgende wyze myn pleit aan te vangen.

„ Mejuffrouwen, nooit aanvaardde ik eene taak met meer genoegen; niet alleen van wegen de Beminnelyke Sexe, die 'er in betrokken is, maar ook om de menigte van bewyzen, die zich aan mynen geest opdoen, om ten voordeele der zaake my opgelegd te ſpreeken. Het kan niet ontkend worden, dat de Natuur der Vrouwen, ten opzigte van de Tonge, een ruim en ryklyk deel geſchonken heeft, en in ſtede van by haar dit Spraaktuig te verdubbelen, 't geen zy met het zelfde gemak zou hebben kunnen doen, als dat ze ons twee oogen en twee ooren gaf, eene wondere vaardigheid daar aan mededeelde. Gewoon op alle voorwerpen een aandagtig oog te ſlaan, en ze nauwkeurig te overweegen, heb ik onderzogt op welk een grond dit voorregt ſteunde: en 't heeft my niet veel moeite ge-

gekost zulks te ontdekken. Aan de Vrouwen, die geſchaapen zyn om de Maatſchappy te bevolken, wordt de zorge over onze Kindsheid toevertrouwd. 't Is in haar gezelſchap alleen dat wy de eerſte jaaren onzes leevens doorbrengen. 't Is haare pligt, om, in evenredigheid als onze Lichaamen aangroeijen, der Ziele byſtand te bieden in haare ontwikkeling; en op den weg te brengen om nieuwe denkbeelden te verkrygen: want het valt zeer te vermoeden, dat de kring der Ziele alleen uitgebreid kan worden, door het getal der denkbeelden, en dat wy alleen denkbeelden kunnen krygen, door het gebruik onzer zintuigen, en bovenal die van ons Gezigt en Gehoor. Zult gy my dan betwisten de voordeelen, ontſtaande uit de Praatagtigheid onzer Moederen, Minnen, en Gouvernantes? Oefenen zy onze kindſche ooren niet, en vestigen zy in ons teder brein niet veele trekken van denkbeelden, welke, zonder dit behulp, nooit in dezelve zouden gedrukt zyn? 't Is, derhalven, met een oogmerk om ons vroegtydig te doen denken, en onze jonge Verbeeldingskragt op te wekken, dat de voorzienige Natuur zo groot eene maate van Snapagtigheid geſchonken heeft.

Slaat agt op het onderſcheid tuſſchen twee Kinderen, een derzelven opgebragt door een leevendige jonge Dogter, die onophoudelyk ſnapt, en het ander door een ſtilzwygend Nufje, dat nimmer lacht. Het eerſte deezer Kinderen is vernuftig en bevallig; deszelfs geſnap is vol aartigheden; het ſpreekt over alle dingen, die tot zyn leevensſtand behooren, en is wonder vatbaar tot het ontvangen van onderwys. Het tweede is ſtomp, vertoont zich in gezelſchap verlegen, en nauwlyks in ſtaat om een enkel woord te ſpreeken.

De Natuur, die de Vrouwen verordend heeft om haare eigene Kinderen op te voeden, op te brengen, derzelver zielen te vormen, ten minſten in de Kindſchheid, heeft om dezelfde reden, dat zy de Vrouwen-borſten met melk gevuld heeft, haar ook die vaardigheid der Tonge geſchonken, zo wel geſchikt om onze zwakheid te hulp te komen in dien leevenstyd, om onze aangroeijende Verbeeldingskragt van voorwerp tot voorwerp te geleiden, ons denkvermogen met gemak te oefenen, en in tyds gemeenzaam te worden met alles wat ons omringt. Ja, Mejuffrouwen, indien gy minder praatte, wy zouden minder, bezwaarlyker en traager denken. Indedaad, ons leeven is te kort, dan dat men zou toelaaten dat 'er iets verwaarloosd werd van 't begin onzes leevens, 't welk tot voortzetting onzer kundigheden kan ſtrekken.

Geboornen, gelyk wy zyn, in het hart der Maatſchappye, waar de natuurlyke taal der gebaaren bykans onbekend is, wordt het voor ons noodzaaklyk te leeren ſpreeken, om onze behoeften, onze wenſchen en onze gedagten, uit te drukken. Het enkel ſchreeuwen is alleen in gebruik onder de Wilden.

Alles is in het werk geſteld om ons dit te ontleeren, en wy zyn verpligt ons verſtaanbaar uit te drukken, door afgepaste klanken. Indien nu dezelfde klanken onophoudelyk onze ooren treffen, zullen wy te meer overhellen om ze na te volgen, en 'er dezelfde betekenisſen aan te hegten, die de tegenwoordigheid der voorwerpen zelve zouden voortbrengen. De eerſte uitdrukkingen, de noodzaaklykſte in 't algemeen gebruik, zyn juist deeze welke het gewoone onderhoud uitmaaken van de Vrouwen, en met welke wy verkeeren. 't Is, derhalven, zeer eigenaartig, dat de Natuur het beſchikt hebbe, dat de Praat der Vrouwen altoos loopt over de eenvoudigſte en gemeenzaamſte voorwerpen. Haar oogmerk is, om ons vroegtydig gemeenzaam te doen worden, met zodanige voorwerpen, en ons te leeren, die te kennen en te noemen als de gelegenheid zulks vordert.

Laaten wy eens, voor een oogenblik, veronderſtellen, dat de Vrouwen dienzelfden ſmaak hadden voor verheevener, afgetrokkener en minbekende onderwerpen. In dit geval zouden haare Geſprekken niet langer geſchikt zyn naar de zwakheid der Kinderen, wier teder harſſengeſtel niet geſchikt is voor eenige vermoeijende bezigheid. De eenvoudigheid der denkbeelden, welke voorgeſteld worden aan een Kind, om deszelfs verſtandsbekwaamheden te oefenen, moet beantwoorden aan de tederheid der zin- en werktuigen; de tegenwoordigheid der voorwerpen, of derzelver afbeeldingen, behoort deeze bevatting te gereeder te maaken, anderzins zullen wy, in ſtede van der Ziele byſtand te bieden, dezelve in een ſtaat van verwarring en ſtompheid brengen, geſchikt om de meestbelovende zielsgeſteltenisſen te verdooven en te verderven.

Ik ſtem toe, wy moeten naderhand de vertellingen, ons in onze Kindschheid gedaan, vergeeten, en onze wyze van denken geheel veranderen: doch dit behooren wy aan den tyd over te laaten, welke allengskens die in plaats ſtelling van denkbeelden medebrengt. Onze eerſte bevattingen, hoe beuzelagtig zy mogen geweest zyn, gewenden ons niet te min tot denken. Derzelver beuzelagtigheid was noodzaaklyk: dewyl wy buiten ſtaat waren, om ons met zaaken van meerder aangelegenheid bezig te houden. Genoodzaakt te beginnen met het eenvoudigſte, zouden wy het bezwaarlyk gevonden hebben vervolgens wel te redeneeren, hadden wy, in vroeger dagen, niet geleerd als Kinderen te denken en te redeneeren. De Ziel wordt ontwikkeld als het Lichaam: dezelve gaat door verſcheide ſtanden eer zy geheel gevormd is. Het Verſtand heeft zyn tyd van zwakheid, wanneer wy 'er geene andere dan kinderagtige uitoefeningen van kunnen wagten. Hier in heeft de Natuur voorzien, door aan de Vrouwen, onder welker opzigt wy de eerſte zeven of acht jaaren onzes leevens doorbrengen, een ſmaak voor *Bagatellen* te geeven, en de

won-

wondere bekwaamheid om langen tyd over niets te ſpreeken, als mede eene erflyke geneigdheid tot herhaalen; dit alles ſchynt de Natuur gedaan te hebben, met oogmerk, om te voorkomen; dat onze zwakke harsſenen overlaaden zouden worden door eene te groote menigte van denkbeelden.

„ Gy beweert dan, (zeide iemand uit het gezelſchap) dat „ de Praatagtigheid der Vrouwen het geheele Geſlacht leert „ denken en ſpreeken."

Zeker, (hervatte ik,) en ik beweer verder, tot eer der Schoone Sexe, dat de Maatſchappy een onuitſpreekbaar vermaak haalt uit dit gewaande gebrek. Bykans elke Vrouw heeft eene klaare, zagte, buigzaame en muzikaale ſtem: eene ſtem, welke ons bekoort, die het geluk der byzondere Gezelſchappen uitmaakt, en vermaak verſchaft aan 't geheele Volk, op Concerten en in de Operas.

„ Zoudt gy ons dan willen overtuigen," (ſprak de *Engelſche* Heer op een boertenden toon,) „ dat, indien de Vrouwen „ minder ſpraken, zy zo goed niet zouden zingen.

Inderdaad zy zouden niet, (hervatte ik,) en ik wil het aan uw eigen oordeel overlaaten. Ik merk de lugtpyp, met een hedendaagsch Wysgeer, aan als een geſnaard werktuig. De lugt, by het uitademen uit de longen komende, doet de vezelen van het bovenſte gedeelte der lugtpyp zamentrekken, en, dezelve teffens in beweeging brengende, krygt men de verſcheidenheid van toonen. Al de zamenſtemming in 't zingen, al de keurigheid van klanken, al de zagtheid van ſmeltingen, al de kieschheid van zang, hangt af van de buigzaamheid deezer vezelen of ſtem-ſnaaren, en de netheid van derzelver ſchommelingen.

Het geſtadig ſnappen der Vrouwen houdt dit werktuig in een ſtaat van buigzaamheid; de ligtbeweegbaarheid der Tonge wyzigt de ſtem tot die ſnelheid van beweeging, tot die veranderende buigingen, geſchikt maar de driften, welke de ziel beroeren, tot dien zangtoon, welke de geluiden der Natuure nabootst, van het geratel des donders tot het zagt geruisch eener beeke. 't Is, derhalven, aan de Praatagtigheid, dat de Vrouwen de zagtheid haarer Stemme hebben dank te weeten, en dat zy het vermaak verſchuldigd zyn, 't welk haare ſtem aanbrengt. Ik ſtel het als een onloochenbaar ſtuk neder, niet alleen dat het Praaten der Vrouwen derzelver ſtem bekoorelyker maakt; maar dat het mogelyk zou weezen voor de zodanigen, die het aan ſtem haperen, 'er eene te krygen, door zich aan 't ſnappen te begeeven: dewyl, door het geduurig herhaalen der beweegingen van de luchtpyp, derzelver vezelen buigzaam en zagt worden, en welhaast die hard- en ſtyfheid verliezen, welke eene ſlegte ſtem veroorzaaken. Indien de Sexe veroordeeld werd tot Stilzwygendheid, zou haare ſtem ge-

lyk

lyk zyn aan den toon van een Speeltuig, waar op zelden gespeeld wordt.

Men hebbe zich niet te verbeelden, dat, drie jaaren lang, een uur of twee met een Zingmeester te zingen, genoegzaam zal zyn om eene Stem in ſtand te houden: neen; de kieschheid van dit Werktuig vordert een geſtadige oefening. En, dewyl het niet kan aankomen altoos te zingen, (want, behalven dat welleevendheid het niet toelaat, is zulks te vermoeiend voor de borst,) moeten geſprekken de plaats daar van vervullen, en het geduurig ſnappen moet vrygegeeven worden: dit is eene zeer aangenaame oefening, zeer geſchikt om de ſtemvezelen in beweeging te brengen, en zonder vermoeienis in beſtendige beweeging te houden.

Vrouwen kunnen altoos praaten, en 't is eene wyze inrigting, dat haar bezigheden ten deele gevallen zyn zo overeenkomſtig met haaren ſnapagtigen aart.

„ 't Zou een zeer groot onregt zyn" (ſprak de Juffrouw, die zo zeer tegen haare eigen Sexe hadt uitgevaaren,) „ te „ klaagen over de beuzelagtigheid onzer Geſprekken. Weet „ de geheele wereld niet dat wy onuitputtelyk zyn omtrent „ nietsbeduidende zaaken? Spraken wy alleen over Weeten„ ſchappen, Konſten, Staatkunde en Godsdienſt, wy zouden „ ras alles wat wy wisten voortbrengen; en, zonder kennis „ van het onderwerp te hebben, ſpreekende, zouden wy ſteeds „ tegen 't gezónd verſtand zondigen, omtrent ſtukken van de „ gewigtigſte natuur."

Mejuffrouw, (vervolgde ik) ik durfde hiervoor zo ruiterlyk niet uitkomen: ik zal niets meer by uwe waarneeming voegen. ô Gelukkige Praatzugt en Snapagtigheid! die de groote vermaaken verſchaft, welke uit een zagte ſtem ontſtaan! De kostlyke Gaave, waar aan de grootſte Mannen het eerſte gebruik, 't geen ze gemaakt hebben van de bekwaamheid tot denken en ſpreeken, verſchuldigd zyn.

ONDERZOEK, OF DE KINDEREN, TEN AANZIENE VAN VADER EN MOEDER, DEZELFDE AANDOENINGEN MOETEN, HEBBEN, DAN NIET.

(*Naar het Fransch.*)

Men zou kunnen vraagen, of de Pligten der Kindelieſde dezelfde zyn, ten opzigte van Vader en Moeder, en of zy, ten hunnen aanziene, regtmaatig dezelfde Aandoeningen hebben, en in denzelfden trap? De Wetten begunſtigen de Vaders in het aandeel des Ouderlyken Gezags. Dan, deeze ongelykheid ontſtaat alleen uit de Burgerlyke Inſtellingen: de Na-

tuur

tuur kent ze niet; deeze boezemt ons in, deeze beveelt ons dezelfde genegenheid tot onzen Vader en onze Moeder. 't Is bekend, dat deeze geneigdheid, even als alle andere, meer of min kragts heeft, naarmaate ze meer of min wordt opgewekt en onderhouden, door de eigene hoedanigheden der Perſoonen, die 'er ten voorwerpe van ſtrekken. 't Is onmogelyk voor ons, te wederhouden, dat onze neigingen zich ſchikken naar den invloed der oorzaaken, daar op werkende. Ondertuſſchen moeten de Kinderen, zo wel als de Ouders, zich onthouden van alle voorkeuze: alle voorkeuze heeft iets onregtvaardigs in, en berokkent altoos jammer. Doch wy behooren dit niet te verre te trekken: dezelve kan niet misdaadig weezen, dan, wanneer wy dezelve al te zeer ter harte neemen, en in onze daaden laaten doorblinken. Het ſtaat ons altoos vry 't geen ons het beste toeſchynt de voorkeuze te geeven.

Maar ik kan aan een diepgaand gevoel van myn hart niet weigeren den Kinderen af te eiſchen, niet dat zy meer erkentenis en liefde, maar dat zy tederder zorge voor hunne Moeders dan voor hunne Vaders, hebben. In die gelukkige oogenblikken, wanneer de overleggingen des harten zich vestigen op de Perſoonen, die ons het meest goed gedaan hebben, om dezelve des te vuuriger te minnen, en zich in hun heil te verheugen, ſtel ik beiden, die de oorzaaken zyn, dat ik het daglicht aanſchouw, aan myne overpeinzingen voor: en dan moet ik bekennen, dat ik eene grootere maate van tederheid gevoel voor myne Moeder, dat myne gedagten ten haaren opzigte vermenigvuldigen. Zy, zy is 't die my onder 't harte gedraagen heeft: eer ik het leevenslicht zag, veroorzaakte ik haar reeds ſmerte; by myne geboorte liep haar leeven gevaar. Hoe veel zorgen en ſmerten heeft myne eerſte tedere kindſchheid haar niet veroorzaakt! Haare bezorgdheid wekte haar in 't diepst van den nagt menigmaal, en kwam myne ſtem, in 't roepen om behoeften, voor. Elk oogenblik myns zwakken en hulpbehoevenden beſtaans werkte op haar gevoelig hart; ieder gevaar, 't welk my dreigde, vermeerderde haare Liefde. Door die Liefde vervoerd, my haare liefkoozeryen toedeelende, waar voor ik niet gevoelig was, genoot zy reeds de myne, die alleen tot kentekens van myn geluk ſtrekten. Zy heeft myn eerſten lach gezien —— ontvangen —— dat myne laatſte gedagte ook aan haar gehelligd zy.

Tegenwoordig nog vind ik, ten allen oogenblikke, haare waakzaamheid, haare tederheid in die behoeften van het hart, welke eene Moeder alleen kan ontdekken. Te midden van de ongemakken, aan welke haare Sexe bloot ſtaat, ſtrekken deeze zorgen haar tot vermaak en troost. Uitgeſlooten van de werkzaame tooneelen deezes leevens, en de veelvuldige vermaaken, welke zich de Man buitens huis verzorgt; houdt zy zich bezig met beminnen, en bemint niets vuuriger dan haar

Kind. Ach! hoe zal ik die Liefde vergelden, welke zy alleen my kan betoonen?

Dat myn Vader myne gehoorzaamheid, myn vertrouwen, de opoffering myner middelen, van myn leeven, afvordere; ik zal hem zyn 't geen hy my geweest is, en myn geluk zich nooit van myn pligt ſcheiden. 't Zal my genoegen ſchenken, hem alles te ſchenken. Maar ik behou voor myn Moeder, 't geen nog treffender en haar hoogstnoodig is, het kieschſte in de deelneemingen, in de voorkomingen, in de uitbreidingen van het hart, in de vertroostingen; om die te bewyzen zoek ik ze op, en gaa, zo veel my mogelyk is, de behoeften haars harten na. Wanneer ik mynen Vader allen Ontzag betoon, en myne Moeder eene groote maate van Liefde toedraage, kan hy zich des belgen? Is hy mede geen Zoon geweest? Kan hy in my gevoelens en aandoeningen wraaken, waar over hy in zyn eigen hart zich geluk wenschte? Is myn Moeder de Gezellinne zyns leevens niet? Welk edel hart gevoelde ooit jalouſy, als het de hoogſte liefde zag toedraagen aan een voorwerp, 't welk het zelve nooit te zeer kan beminnen?

Gelukkig de zodanigen, die deeze zieltreffende Pligten nog mogen volbrengen, die het genoegen, daar uit ſpruitende, ſmaaken, en 't zelve vermeerderen in hunne gedagten, door de hoop, om ze meer en meer te betoonen aan een voorwerp, zo beminnenswaardig, zo heilig! —— Ongelukkig zy, die 't zelve vroegtydig verlooren hebben! die 't zelve moesten derven, zonder te kunnen voldoen aan die tedere aandoeningen, en die, begrypende wat zy eener Moeder ſchuldig zyn, alleen haare Schim een kleine ſchatting kunnen betaalen?

Zal ik hier ſpreeken van die ontaartſten aller Stervelingen, die een tederhartige Moeder veragten, beſpotten, haar het leven bitter maaken, —— neen, —— hoe zeer zy in myne verbeelding waaren, met alle de afgryslykheden aan hun ſnood gedrag verbonden, ik wil 'er dit blad niet mede beſmetten.

DE GOEDHEID BELOOND, OF DE BRAAVE SOLDAAT.

(Eene waare Franſche Geſchiedenis.)

Een *Franſch* Soldaat, verlof gekreegen hebbende om zyne Vrienden te gaan bezoeken, wandelde in 't vallen van den avond, met zyn knapzak op den rug: ryk was hy in moed en krygsmans eer; doch ſchaars zeer ſchaars van geld, voorzien: desniettegenſtaande zong hy de bekende Liedjes om den tyd te korten, met eene vrolykheid, die, in behoeftige omſtandigheden, het byzonder voorregt is zyner lugthartige Landgenooten.

In

In deezen vrolyken luim ontmoette hy een Geestlyken, dien hy welhaast giste de Vicaris te weezen van eenig Dorp, en hem toeſcheen een goed Man te zyn. Hy hadt het niet mis; deeze Geestlyke droeg de gulhartigheid op zyn Gelaad, de tolk van zyn braaf en edelmoedig Hart; de eerlyke Krygsman ſprak hem onbeteuterd aan. Het onderhoud, (want het ontbreekt twee *Franſchen* nooit aan ſtoffe,) liep eerst over den Krygsdienst. De goede Vicaris ſchiep genoegen in de vuurigheid en gehegtheid aan den Koning, doorſtraalende in alle geſprekken en gebaaren des ouden Soldaats. ——— Toen zy op 't punt waren om te ſcheiden, zeide de Soldaat: „ Hoe gelukkig is uw Eerwaarde! Gy ſchynt niet dorſtig te vallen, ter„ wyl ik.... Ik... half van dorst verſmagt. Ik heb deezen „ dag zo veele mylen gegaan." ——— *Indien*, antwoordde de Vicaris, *gy uwen weg door myn Dorp neemt, zal ik u eenige verfriſſing ſchenken; ik heb goeden wyn, hier ter ſlinkerhand, agter dit geboomte, is myne kleine Pastory.* ——— „ Ik bedank „ u, myn Heer! voor uwe beleefdheid: ik moet juist den an„ deren weg op; en zo ſchielyk mogelyk myne reis vervorde„ ren; nogthans wil ik niet ontkennen, dat een teug wyns my „ zeer zou verkwikken. En waarom zou ik het my ſchaamen „ dit te bekennen? Gy komt my voor, een braaf Geestlyke te „ weezen; onze bezolding is zeer gering. Ach! met uw ver„ lof, één Schelling zou my zo ryk maaken als CRESUS."

De Vicaris lachte, en ſtak hem een Schelling in de hand, zeggende: *Daar, braave Knaap! ik geef 't u met vermaak, drink 'er voor op myne gezondheid.* ——— „ De Hemel zegene uw „ Eerwaarde! — Op 't woord van een Grenadier, gy bezit de „ edelmoedigheid van een Koning. Vaarwel, myn Heer! goe„ den nacht, duizendmaal dank." ——— Zy ſcheidden, en de dankbaare Soldaat herhaalde ſteeds by zich zelven: „ Welk een „ goed Geestlyke! Welk een goed Geestlyke!"

Uit dit voorval ſchiep de Vicaris, op zyne beurt, een allerzuiverst genoegen. Hy bewonderde de openhartigheid van den Soldaat, en de blykbaare gevoeligheid van diens hart; ſchielyk beſloot hy zich tot hem te vervoegen: zeggende onder het naderen: *Kameraad! geef my dien Schelling te rug* ——— „ Hoe? „ berouwt het uw Eerwaarde, my, een armen Duivel, ryk ge„ maakt te hebben? Daar is de Schelling: ——— Ik perſte u „ dien niet af...." De Vicaris, den Schelling ontvangende, gaf hem een Kroon in plaats, met deeze woorden: *Verſchoon my, die beuzeling was geen geevens waard; ik heb het beter overlegd.* ——— „ Een Kroon, Eerwaardig Heer!... Een Kroon.., „ hebt gy voor, my te beproeven? Ik verzeker u een Schelling „ was genoeg." ——— *Maar een Schelling was niet genoeg voor my: ik bid u neem deeze nog geene groote giſte aan, gy zult 'er my zeer door verpligten.*

't Is onmogelyk de verſcheidenheid van aandoeningen, wel-

ke onzen te voetgaanden Held overweldigde. En zyn waardige Weldoener kon niet nalaaten zeer aangedaan te zyn over de gevoeligheid, welke deeze onopgevoede Knaap ten toon ſpreidde. In elke houding, in elk woord, was die uitdrukking, welke de Natuur leert, en door geen kunst kan agterhaald worden. Hunne wederzydſche voldoening klom ten hoogſten top. De Soldaat, die zich zo ryk als CRESUS waande, was de gelukkigſte aller menſchen; en de edelmoedige Geestlyke, wiens inkomen zeer verre was van ruim te weezen, voelde zich, wegens deeze liefdegaave, niet armer, en ſmaakte een genoegen, alleen het deel van goeden en deugdzaamen. ——— Zy gingen weder van elkander af: ——— De Soldaat, zich alleen bevindende, riep uit. „ O, die braa„ ve Man! ô die braave Man! naa my verpligt te hebben op „ eene wyze die my zelve goeddagt, komt hy weder, en „ verpligt my nog meer! De goede Vicaris! De goede Vica„ ris! Hy leeve honderd jaaren!"

De Soldaat was reeds een goed ſtuk wegs gevorderd, als hy, in 't einde, bemerkte, dat het Dorp, waar hy zich voorgeſteld hadt dien nagt te verblyven, nog wat verre aflag: naa een oogenblik beraads, oordeelde hy het beter, na het Dorp te gaan, hem door den Vicaris aangeweezen, en daar zyn nagtrust te neemen.

Iemand zou zich hier veelligt verbeelden, dat de waakzaame en onzigtbaare Voorzienigheid, door de Ouden het Noodlot geheeten, den Soldaat bewoog om van oogmerk te veranderen, en te gaan na het Dorp, waar deeze weldaadige Vicaris woonde. Indien wy de Geſchiedenisſen raadpleegen, zullen wy ontelbaare voorbeelden aantreffen van dat beſchermend Vermogen, 't geen, als 't ware, wonderen werkt te onzer behoudenisſe: en 't welk meer te bevreemden is, de onopmerkzaamheid der Menſchenkinderen gaat zo verre, dat zy, of ongevoelig zyn voor deeze hemelſche tusſchenkomſte, of dezelve beſchouwen met eene gevoelloosheid, zo verſtandloos als berispelyk.

De Soldaat dan zette, door dit geleide, zyne ſchreden na het Dorp zyns Weldoenders. Op de ſpaarzaamheid bedagt, nam hy zyn intrek in een Kroegje. „ Kameraad," zeide hy tegen den Bewooner, „ geeft my een roemer wyn; en van „ de beste; ik heb grooten dorst." De Waard zette hem aan dezelfde tafel, waar drie Boeren druk zaten te praaten. *Schik by ons*, ſprak een hunner, *gy zult ons niet hinderen: wy hebben gaarne Soldaaten by ons, zy dienen den Koning, en vegten voor ons.* Hier op zich tot zyne Makkers wendende, voer hy voort. *Ik zeg u* C***. *hy is een juweel van een Man! Hebt gy opgemerkt, hoe regtmaatig hy oordeelde in dat geſchil van* G*** M****. *En gy* N****, *heugt het u nog wel, hoe teder eene zorg hy droeg voor het arm Huisgezin van* R****, *toen die Man overleedt, en hoe hy*

over

over hem ſchreide. —— *Ach*, ſprak een tweede Boer, *zyne daaden zyn gelyk zyne woorden; en hier door verſtaa ik zyn Preeken best.* „ Myn goede Vrienden," viel de Soldaat hun in de rede, een hartige teug drinkende, „ gy pryst een waardig „ Man, mag ik weeten wie gy meent." —— *Onze Vicaris!* „ Uwe Vicaris... en alles wat gy zegt is waarheid?" —— *Waarheid! en wy hebben nog niet half genoeg gezegd. Hy heeft zyns gelyken niet op aarde. Hoor! zoudt gy 't wel gelooven, dat wy geen een pleitgeding gehad hebben zo lang hy hier geſtaan heeft. Hy is de beste Man van de wereld.* —— „ Myn goede „ Vrienden," viel de Soldaat hun weder in de rede, „ geeft „ my uw hand. Weet gy wel hoe veel genoegen gy my ge„ ſchonken hebt? Gy pryst een Man, die my verpligt heeft als „ een Vorst. En ik —— ik zou den geenen, die durfde den„ ken om hem te beledigen, doorſteeken." Hy verhaalde daar op, en kon, dit verhaalende, zich van traanen niet onthouden, hoe de goede Vicaris zich ten zynen opzigte gedraagen hadt. „ Hadt gy hem gezien, toen hy te rug keerde om my een Kroon „ te geeven! Daar is dezelve. Ik wil dien niet medeneemen. „ Kameraads! wy zullen zamen eeten, onder beding dat wy „ zyne Gezondheid drinken."

Terſtond geboodt hy den Waard eeten op te zetten, en vervolgde dus zyn geſprek. „ Hoort, myne Vrienden! wat ik „ overlegd heb. Ik kan deeze plaats niet verlaaten zonder „ myn goeden Vicaris te bezoeken. Ik ben over my zelven „ niet voldaan. Ik heb hem niet genoeg bedankt. Maar 't is „ nu te laat. Ik zal hier deezen nagt ſlaapen, en hem morgen „ vroeg gaan zien." —— *En waarom van avond niet? Bezoeken van zulke braave Knaapen, als gy, zyn hem altoos aangenaam. Ik ſtaa 'er voor in, hy zal u van avond te eeten houden en te nagt ſlaapplaats geeven, met al zyn hart geeven. Arme Man! hy heeft Schurken van Neeven, die hem plaagen, en alles afhaalen wat zy kunnen.* —— „ Zy hem plaagen! dat hy ze my doe kennen, „ ik zal ze wel te rege brengen. Ik wil op dit oogenblik na „ den goeden Vicaris gaan, doch ik weet den weg niet." —— De drie Boeren boden, met vereende ſtemmen, hem aan, zyn Gids te weezen. 't Gelag werd betaald, en zy verlieten den kroeg: 't geſprek onder den weg liep by aanhoudenheid over het uitſteekend character en de braave daaden van hunnen algemeenen Weldoender.

Zy komen aan de Pastory: kloppen aan, herhaalen zulks; zy krygen geen gehoor en verneemen geen het minſte geritzel. *Wat*, zegt een der Boeren, *mag dit beduiden? Het ſtaat my niet aan.* —— Zy kloppen met meer heftigheids dan te vooren; doch 't bleef 't zelfde: de groote Hond blafte ook niet. Hunne vrees neemt toe. *'t Is zeer vreemd*, ſprak een hunner, *hy is altoos op dit uur t'huis. Wy moeten, op de eene of de andere wys, gehoor zien te krygen.* —— „ Zouden zy," zeide de Sol-

DE BOEKERY EENS INDISCHEN KONINGS.

(*Eene Oosterſche Vertelling.*)

DABCHELIM, Koning der *Indiën*, bezat eene zo talryke Boekery, dat 'er honderd Brachmannen noodig waren om dezelve in orde te houden, en duizend Drommedarisſen om die te vervoeren. Geen lust hebbende om alles te leezen, gelastte hy de Brachmannen, ten zynen gebruike, een uittrekzel te maaken, van 't beste en voor hem geſchiktſte, 't geen zy aantroffen. Deeze Geleerden arbeidden daar aan met zo veel vlyts, dat zy, in minder dan twintig jaaren, van hunne byeengevoegde uittrekzels, eene kleine *Encyclopedie* van twaalf duizend Deelen vervaardigden, die dertig Kameelen gemaklyk konden draagen. Zy hadden de eer dit ſtuk werks den Koning aan te bieden; doch ſtonden zeer verſteld, als zy vernamen, dat de Vorst de vragt van dertig Kameelen niet wilde leezen. Zy verkortten hunne uittrekzels eerst tot een last van vyftien, vervolgens van tien, naderhand van vier en eindelyk van twee Drommedarisſen: ten lesten ſchoot 'er niet meer over, dan door een middelmaatig grooten Muilezel kon getorst worden.

Ongelukkig hadt DABCHELIM eenen hoogen ouderdom bereikt, terwyl men zyne Boekery verkortte, en vreesde niet lang genoeg te zullen leeven, om dit laatſte meesterſtuk van kortbondigheid te doorleezen. De verſtandige PILPAI, zyn Viſier, voerde hem daar op te gemoet. „ Hoogstvermogende Vorst! ſchoon „ ik niet dan zeer onvolmaakt de Koninglyke Boekery ken, ver„ meet ik my 'er een kort en allernuttigst uittrekzel van te kun„ nen maaken. Gy zult het in een minuut kunnen leezen, en „ 'er ſtofs genoeg in vinden om 'er al uw leeven op te denken." PILPAI nam het blad eens palmbooms, en ſchreef 'er de vier volgende Grondregels op.

I. „ In de meeste Weetenſchappen is alleen het woord „ *Misſchien*: in de geheele Geſchiedenis zyn 'er ſlegts drie, *zy wer„ den gebooren, zy leden, zy ſtierven.*

II. „ Bemin niets dan 't geen Eerlyk is; en doe al wat „ gy bemint; denk niets dan het waare, en zeg niet alles „ wat gy denkt.

III. „ ô Koningen! beteugelt uwe Driften, regeert over u„ zelven, en 't zal niet dan een ſpel voor u zyn de Wereld te „ beheerſchen.

IV. „ ô Koningen! ô Volken! men heeft het u nog niet „ dikwyls genoeg gezegd, en verkeerde Wyzen durven het „ nog in twyfel trekken: 'Er is geen geluk zonder Deugd; en „ geen Deugd zonder de vrees voor GOD!"

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

EENIGE KENSCHETZEN VAN EEN DEUGDZAAM LEEVEN.

EDele Deugd! beminnelyke Maagd! die uit de Gewesten der Eeuwigheid, uit het ongenaakbaar ligt, op de aarde zyt neêrgedaald, en uwen zetel vestigt in 't hart van eenige weinige Stervelingen, die voor uwen invloed vatbaar zyn. —— Reine Hemeltelg! uit het beeld des Eeuwigen zelven voortgevloeid, het lust my, in een deugdzaam hart, iets van uwe beeldtenis af te maalen, van uw vermogen te schetzen, en van de beloning af te teekenen, die ge uwen Beminnaaren reeds in dit leeven mildelyk toedeelt. —— Dan, hoe zal myn eng beperkt vernuft eenen trek van U, ô Schoone! ten toon kunnen spreiden, zo gy zelve myn hart niet bezit, zo gy myne zyde niet bekleed. —— Dat uwe zagte hand den toom myner gedagte bestuure! dat uwe Zuster, de staatelyke Rede, haar gezag op eene Godlyke openbaaring grondvestende, myn penceel de keurigste verwen verleene! op dat ik met juiste kolœuren zulk een deugdminnend gemoed schilderen moge!

Hy, in wiens hart de deugd woont, word haaren invloed reeds gewaar, zo ras hy de jaaren van de Lente zynes leevens, die der onschuldige kindsheid, doorgerold is. —— De zaaden zyns verstands beginnen zig allengs te ontwikkelen; hy beschouwt elk voorwerp met meerder oplettendheid; hy verrykt zyn vernuft met verscheide kundigheden, die hem voor de zamenleeving, en voor zig zelven, van nut kunnen doen zyn; die hem, behalven zyn beroep daar God hem in stelt, geduurig onledig houden. —— De kennis van hem, wiens handen hem geformeerd hebben, is hem boven alles dierbaar; hy verliest zig zelven in de volmaaktheid van dat oneindig Opperweezen; en slaat het oog, daar een dankbaar hart in doorstraalt, eerbiedig naar het Paleis van den oppersten Throon-Monarch; hy erkent zyne goedheid, die hem, boven duizenden zyner Natuurgenoten, boven het aanweezen, met zo veele weldaaden als overlaaden heeft; die van zyne

eerſte ademhaaling af aan, voor hem gezorgd heeft; en wenscht zyn gantſche leeven, door zyn gedrag na 't onfeilbaar Orakelwoord van dien God te rigten, aan deezen zynen weldoender gewillig op te offeren.

Hy bewondert, met een weetgierig oog, het groote gebouw van 't Heeläl, en word daar door als in verrukking gebragt; hoe groot, hoe oneindig majestieus die Bouwheer in zig zelven zyn moet, die dit alles op een enkel bevel uit *niet* voortbragt.

Daar zy ligt en daar was ligt, dit herhaalt hy duizendmaal in 't ſtille van zyn Geest, voor 't verhevene, voor 't eenvoudige, voor 't Godlyke ſchoon; van deeze woorden verſtomt hy. —— Al wat zig in het ryk der Natuur ten toon ſpreid, trekt zyne aandagt tot zig; geen diertje, hoe klein, geen kruidje, geen blaadje, dat hy met den voet vertreed, ontſlipt zyn oplettend oog; hy eerbiedigt in alles de Voorzienigheid van 't Eeuwig Opperweezen, dat, voor aller Eeuwen Eeuwigheid, zulk een onnadenkelyk wys Plan formeerde, waar na het alles te zyner tyd ter uitvoer bragt; die Voorzienigheid, die zo wel voor den Mier, die op 't veld kruipt, zorgt, als voor hem, die den Scepter over een gantsch Volk zwaait.

Niet alleen trekt hy, voor zig zelven, uit dit alles nuttigheden, maar hy deelt die ook mede aan hen, die hy zyne waare Vrienden noemt. Ja de Vriendſchap, dat zout der wereld, heeft zyn hart ingenomen; hoe aangenaam verkeert hy met een even deugdzaamen medgezel! zy deelen in elkanders geheimen; hunne onderlinge raad beſtuurt hunne daaden. —— Komt zyn vriend in tegenheden, of word hy aan 't veege krankbed gekluisterd, dan, ja dan eerst ziet men de kragt hunner onderlinge vriendſchap; hy bezorgt hem van alles; hy bied in alles zyn hulp aan, en toont, met de daad, dat zyn vriends lyden zyn hart treft: herſtelt hy, hun beider harten vereenigen zig in dankbaarheid; rukt de onverbidbaare dood zynen vriend weg, hy ſtaart hem na tot voor den throon des Eeuwigen!

Hy heeft zeer weinige Boezemvrienden, wyl hy weinige harten vind, die met het zyne overeenkomen. —— Hy veragt de ydele vermaaken der wereld; daar een ander zig in wellusten baad en dronken is van weelde, gaan de ſtille beſpiegelingen van zynen geest over de verſcheidene handelingen der menſchen; uit alles trekt hy zyne leering; de wyze en deugdzaame leſſen, hem door zyne lieve ouders

en

en braave onderwyzers, in zyne jeugd ingeſcherpt, zyn nooit uit zyn hart te wisſchen.

Niemand zyner Medemenſchen kan hy gebrek zien lyden; neen! zyn medogend hart word bewogen, hy ſpyst hen, hy kleed hen, hy dankt zynen weldoender, dat hy, van zyne aardſche beſitting, iets tot onderhoud van zyn armen Natuurgenoot heeft mogen uitdeelen.

De ſtem van een noodlydend Kind breekt zyn hart, daar hy tot zyne verlustiging zig op weg bevind; hy reikt den kleinen Jongen een aalmoes toe, die reeds huppelt van blydſchap, dat hy zyne arme moeder iets kan t'huis brengen, om haar en haar braave gezin te ſpyzen. —— Hy volgt dit Jongsken in een armoedig hutje, daar vind hy eene bedrukte weduwe, omringd van haar teder kroost, die haar om ſpys ſchynen te bidden; een klein wigt ſteekt de nog magtelooze handjes na hem uit; een traan van medelyden ontglipt zyn oog; hy vermeerdert zyne gift: hier begint dankbaarheid uit aller oogen te ſchitteren; hy hoort zig met kinderlyke ſtemmen naroepen, lang leeve onze weldoender! hy treed naar buiten, heft zyne ziel Hemelwaards, en bewondert de ſchikking van den Albeſtuurder, die hem boven deeze elendigen zo begunſtigt; hy heeft blydſchap dat hy waarlyk ongelukkigen heeft mogen redden.

Dan, in 't midden van alle de aangenaame kalmten, die hem zyne deugdzaame ziel doet gewaar worden, mist zyn teder gevoelig hart eene lieve Hartvriendin, eene lotgenoote, die zyn hoogſte lust, zyn hoogſte genoegen, moet uitmaaken; hy gevoelt, dat hy, die niet bemint, de waarde niet kent van een menſchelyk hart te bezitten, dat al zyn tederheid door een waare liefde ten toon ſpreid. —— Hy zend een ſtille zugt eerbiedig op, tot hem, die de Albeſtuurder van zyn lot is: —— dat die zelve hem een voorwerp, dat voor zyn hart geſchikt is, aanwyst. —— De God der liefde verhoort zyn wensch; hy doet hem een even deugdzaam, een even gevoelig, hart, dat een bevallig lighaam der ſchoonſte Sexe bewoont, ontmoeten. Ja hunne harten ontmoeten malkander; van tyd tot tyd beminnen zy ſterker; hunne ziçlen ſmelten in een door 't vuur eener reine liefde. Ja alle hunne begeerten worden als in één brandpunt te zamen opgezameld, zo dat ze ſlegts één wezen ſchynen uit te maaken. —— Nu ondervind hy de kragt der liefde; nu bezeft zyn ziel eerst regt wat deugd is; nu word alles voor hem beminlyker; elk

voorwerp word hem aangenaamer; zyn hart zegt hem, zo hy nu dat hart misſen moest, waar aan hy zo naauw door een reinen liefdeband verbonden is, de wereld hem niet anders dan als een naare ramp-woestyn zoude voorkomen. ——— Ja reine Godlyke Liefde, gy zyt een Bron van aardſche Zaligheden! gy bezaait 's werelds doornepaden, met lachende roozen! uwe vermaaken zyn duurzaam, niets dan de dood verbreekt uw zagt geweld! —— Hoe lieflyk is hun verkeer; andere vermaaken zyn hun onverſchillig; hunne denkbeelden zyn voornaamlyk gevestigd op het Opperweezen; op elkanderen; en hoe zy hunne liefde door een ongeſchondene deugd gelukkig zullen maaken; hunne zielen ſmaaken eenen wellust, waar van de ongebondene vermaaken zelfs geen het minſte bezef doen gevoelen; een veel fyner en kieſcher vermaak, dan het onbeſtendig vermaak der zinnen ooit geeven kan; hunne harten verheffen zig boven 't aardſche, zy ſmaaken iets van de Godlyke liefde! —— ô Wat gevoelt, wat geniet een tederminnend hart, wen het zig, in de liefdeärmen zyner zielsvriendin, tegen haaren van zuivere min hygenden boezem voelt drukken! zo veel het ligt verſchilt van de duisternis, zo veel verſchilt zulk een deugdzaame liefde van onkuiſche min! daar de eerſte een aangenaame rust in het gemoed verwekt, laat de andere het hart gantsch ledig; zy ſtreelt voor een korte poos die uiterlyke gewaarwordingen, en heeft niet zelden naberouw en bitterheden ten gevolge. ——— Maar helaas! hoe teder deugdzaamen ook beminnen mogen; tot hoe hoogen trap hunne liefde ook geklommen zy; hoe gezegend die ook moge zyn; 's werelds wisſelvalligheid doet hun ook wrange vrugten ſmaaken. De teedre minnaar vind zyne zielsvriendin, op 't ziekbed, met veege kwaalen worſtelen; ja de onverbidbaare dood heft zyne ſeis op, om haaren levensbloem af te maaijen. Hy verbleekt, zyn hart verſtyft in zyn binnenſte, wanneer hy denkt zyn eenigst vermaak te zullen misſen; hy ſpreekt haar teder aan; zy weenen te zamen; hunne traanen vereenigen zig; hunne zugten klimmen als éene zugt tot voor den Throon des Barmhartigen. De geneezing daalt uit den Hemel; zy herſtelt. ——— Maar nu weigert myne pen, om hunne dankbaarheid met woorden af te maalen: hunne denkbeelden, van erkentenis doortrokken, ylen vereenigd Hemelwaards, en zy verſtommen!

De Echt, de vervulling van de wenſchen van regt verliefde harten, vereenigt hen; deeze Echt zo gewenscht,

zo

zo gezegend, begunſtigt de Aardszegenaar met een lieve ſpruit, in wiens jeugdig gelaat de deugd des vaders, en de beminlykheid der moeder, beurt om beurt, uitblinken. —— Nu word zyn hart nog ſterker aan zyne lieve Ega verbonden; nu zy hem zulk een beminlyk Schepzeltje, ten loon zyner zuivere min, geſchonken heeft. —— Beurtelings omhelst hy, dan zyne Echtvriendin, dan zyn teder Wicht; hun beider zorg ſtrekt zig over deszelfs opvoeding uit, en ſtreelt niet weinig hunne hoop. Hoe verheugd ylt hy, na 't voleinden zyner bezigheden, naar zyn geliefde Panden, om zig door de teerſte liefde met die beminde voorwerpen te verlustigen.

Behaagt het Hem, door wiens beſtuur ons alles toekomt, hun een gedeelte van hunne aardſche goederen, door een of ander ongeval, te ontneemen, zy onderwerpen zig aan den wil des Almagtigen. —— Dit verlies ſlaat hun niet geheel te neder. Zy kunnen zig onderling met elkander troosten; hunne liefde ſtelt hen te vreden; hun hoogſte geluk hier op aarde is de beöoging van elkanders geluk; en zo leeven deugdzaame harten gelukkig, tot aan het einde hunner dagen.

ô Aardſche zaligheid! ô geluk! welk weldenkend hart ſchat zulk een ſtand, die de Deugd en Godsdienst ten grondſlage heeft, niet boven de grootſte ſchatten der aarde!

P. —

WAARNEEMING WEGENS EENE AANHOUDENDE DUIZELING, (*vertigo*) DOOR EEN BRAAKMIDDEL GENEEZEN.

Door *** M. D.

Dat zeer veele ongemakken van het hoofd hunnen oorſprong in eene ongeſteldheid van de maag hebben, en dat men, uit hoofde in de geneezing van de eerſten, zyne aandacht voornaamenlyk op de laatſten moet vestigen, daaraan zal niemand, die maar eenigzints met de geſchiedenis der Geneeskunst bekend is, kunnen twyfelen. Echter ſchynt men, in de beoefening der Kunst, deeze algemeene ondervinding, maar al te dikwerf, uit het oog te verliezen. Niet als of de Geneesheeren, in 't algemeen, huiverig zouden zyn, om in alle pynen en ongemakken

van het hoofd, Purgeermiddelen toe te dienen, hierover valt waarlyk niet te klaagen: integendeel, het ware te wenſchen, dat men hieromtrent wat behoedzaamer te werk ging, en eens voor al leerde inzien, dat Purgeermiddelen niet altoos geſchikt zyn, ongeſteldheden van de maag te herſtellen. —— Wy bedoelen alleen maar, dat men, by ongeſteldheden van het hoofd, niet genoeg let op de waare geſteldheid der maag, en middelen beraame, om de ongeſteldheid van de laatſte te geneezen.

Hieromtrent is my onlangs een geval voorgekomen, dat inderdaad opmerking verdient. Eene anderzins zeer gezonde Dame klaagde over geduurige duizelingen, die, vooral des avonds en 's morgens, vermeerderden. —— Men ſchreef, gelyk thans de mode is, dit ongemak toe, aan aandoeningen op de Zenuwen, en gaf daarvoor allerhande ſoort van Zenuwen-middelen, edog, zonder de minſte goede uitwerking; —— men deed vervolgens eene Aderlaating, en dewyl ook deeze niet hielp, ging men tot de Purgeermiddelen over, om de kwaade dampen, (zo als men het noemt,) van het hoofd af te leiden; hierdoor wierd het ongemak erger, en men ging dus wederom over tot Zenuwverſterkende middelen, die, ſchoon zy niet hielpen, echter het beſte overeen kwamen met het denkbeeld der Lyderesſe. —— Na langen tyd, te vergeefs, Geneesmiddelen gebruikt te hebben, wierd ik om raad gevraagd, en begreep, uit al het geen men my verhaalde, dat deeze Duizeling oorſpronglyk uit de maag kwam, en, vermits zy van tyd tot tyd over misſelykheid klaagde, zo gaf ik haar een Braakmiddel, uit de *Tart. Emeticus;* dit middel was van eene gewenſchte uitwerking. Zy loosde eene menigte taaije ſlym, en wierd, door het gebruik van eenige verſterkende Maagdroppels, volkomen van haare Duizeling geneezen.

NATUURLYKE HISTORIE VAN HET MATHOEN,

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Het *Mathoen*, heet in 't Grieksch Ἰμαντόπους. PLINIUS, dit verlatynende, noemt het *Himantopus;* de Italiaanen geeven 'er den naam aan van *Merlo aquaiolo grande;* de Engel-

gelſchen noemen hem *Long-legs;* de Duitſchers, *Froembder-vogel*, ook *Dunbein;* de Franſchen, *l'Echaſſe.*

Zeer in 't oog loopende zyn de Pooten van deezen Vogel; de ſchenkels, driemaal de lengte van het Lyf haalende, vertoonen eene gedrogtlyke onevenredigheid; en kan hy, uit hoofde deezer Stelten, nauwlyks den Bek aan den grond brengen om voedzel te neemen: daarenboven zyn deeze ongeëvenredigde Pooten dun, zwak en buigzaam, zeer ſlegt het kleine lichaam deezer Vogels onderſchraagende, en zyn loop eer vertraagende dan verſnellende; drie zeer korte voorvingeren, naar gelange deezer Pooten, dienen zeer weinig om dit waggelend lyf te onderſtutten. Eenige der naamen, aan het *Mathoen* gegeeven, dienen om de overmaatige langte, dunte en zwakheid der Pooten uit te drukken.

Het *Mathoen* ſchynt zich niet te min door de vlugt ſchadeloos te ſtellen, van de bezwaarlykheid zyns langzaamen en moeilyken gangs. Het heeft lange vleugels, die buiten den vry korten Staart uitſteeken; derzelver kleur, als mede die van den Rug, is zwart, met een blaauw groenagtigen weerſchyn opgeluisterd; de kop, van achteren, is donkergraauw; het bovenſte van den Hals zwart, met wit gemengeld: 't geheele Beneden-lyf van den Hals tot het einde des Staarts, wit: de Pooten zyn rood, en agt duimen lang, het vederlooze gedeelte der Schenkelen daar onder begreepen, 't welk meer dan drie duimen haalt. De buiging der knie vertoont zich duidelyk in die overmaatig lange Pooten; de Bek is zwart, rolrond, een weinig geplat aan de zyden by het einde, lang twee duimen en tien lynen, laag aan het verheeven voorhoofd ingeplant, 't geen den Kop een rond aanzien geeft.

Wy weeten weinig van de natuurlyke geaartheden deezes Vogels, welks ſoort zwak en teffens zeldzaam is (*). Waarſchynlyk aast hy op Inſecten en Wormen, aan den waterkant, en in de moerasſen. PLINIUS (†) duidt het *Mathoen* aan on-

(*) Men heeft ons een *Mathoen* toegezonden van *Beauvoir* in *Neder-Poitou*, als een onbekenden Vogel: 't geen ten bewyze ſtrekt dat hy daar zeer zeldzaam gezien wordt. Dezelve was gedood in een moeras; men merkt op, dat, in zyn vlugt, de achterwaards uitgeſtooke Pooten acht duimen buiten den Staart uitſtaken.

(†) PLINIUS, *Lib. X. Cap. XLVI.*

onder den naam van *Himantopus*, en zegt: „ dat deeze „ Vogel *Egypte* ten Vaderland heeft, voornaamlyk van „ Vliegen leeft, en dat men denzelven, in *Italie*, ſlegts „ eenige dagen heeft kunnen in 't leeven houden." BELON, ondertuſſchen, ſpreekt van het *Mathoen*, onder den naam van den *Grooten Italiaanſchen Ruiter*, als van een Vogel aan dat Land natuurlyk eigen, en de Graaf DE MARSIGLI heeft hem aan den *Donau* gezien. Het blykt dat het *Mathoen* ook de Noordſche Gewesten bezoekt; ſchoon KLEIN ſchryft, dat men 't zelve nooit aan de Kusten van de *Baltiſche Zee* zag (*); doch SIBBALD, in *Schotland*, heeft 'er een, by *Dumfriſe* gedood, zeer wel beſchreeven (†).

Het *Mathoon* wordt ook in de Nieuwe Wereld gevonden. FERNANDEZ heeft 'er eene ſoort, of liever eene verſcheidenheid, van gezien in *Nieuw-Spanje*, en verhaalt, dat die Vogel, koude Gewesten bewoonende, alleen 's Winters na *Mexico* komt (§). SLOANE telt hem, egter, onder de Vogelen van *Jamaica* (*). Uit deeze ſchynbaar tegenſtrydige getuigenisſen blykt, dat het *Mathoen*, ſchoon die Vogelſoort zeer klein in aantal zy, zig in zeer wyd van elkander liggende Gewesten verſpreid vindt. Voor het overige is het *Mathoen* van *Mexico*, door FERNANDEZ aangeweezen, wat grooter dan het *Europiſche*, en heeft wit in 't zwart zyner vleugelen gemengd: doch deeze verſchillendheden dunken ons niet groot genoeg, om 'er eene onderſcheiden ſoort van te maaken (†).

(*) KLEIN, p. 24.

(†) SIBBALD, *Scot. Illuſtr.* P. II. L. III. p. 19.

(§) *Hist. Nov. Hisp.* Cap. XXII. p. 19.

(*) *Jamaic.* p. 316. No. 6.

(†) BRISSON, *Ornithol.* Tom. V. p. 36.

VER-

VERTOOG OVER DE MIDDELEN, WELKE MEN ZOU KUNNEN TE WERK STELLEN, TOT VOLMAAKING DER WEERKUNDIGE WAARNEEMINGEN.

Door den Eerw. Heer SENEBIER, *Bedienaar des Euangelies, en Bibliothecaris van 't Gemeenebest van Geneve.*

(*Journal de Phyſique, Oct.* 1785.)

(*Vervolg van bladz.* 26.)

Naa de Lugt aangemerkt te hebben als eene enkele Vloeiſtoffe, heeft men ſlegts een klein gedeelte des werks verrigt: men moet dezelve beſchouwen als een mengzel 't geen nooit 't zelfde is, en waar van de veranderingen in het mengzel niet onverſchillig kunnen weezen, ten opzigte van den geheelen invloed op den Barometer. Hier zullen de poogingen der Natuurkundigen voorwerpen aantreffen, hunner naſpeuringe waardig, en ontdekken, dat de Weerkunde dezelve hoogst behoeft om vorderingen te maaken.

De Lugt te kennen, welke wy inademen, is een der weetenswaardigſte voorwerpen, een der nuttigſte, maar tevens zwaarſte, om 't geen men des vraagt op te losſen: ſchoon de Lugt ons van alle kanten omringt, is de regte kennis van dezelve met zeer dikke duisternisſen omgeeven.

Men is, buiten twyfel, een aanmerkelyken ſtap gevorderd, door aan te toonen, dat men een vierde of een vyfde gedeelte van gemeene Lugt, door phlogistiſche bewerkingen, in Vaste Lugt kan veranderen, en dat de drie andere vierden of de andere vyfden, als dan ter inademinge ongeſchikt zyn, de vlam doen uitgaan, *enz.* Maar dit zo aanmerkelyk gedeelte der Lugt, 't welk wy inademen; die Dampkringslugt, die gephlogisteerde Lugt, is die bekend? heeft men die ten voorwerpe zyner onderzoekingen geſteld? Ik maak 'er thans myn werk van, doch beklaag my ten hoogſten, dat bekwaamer Natuurkundigen zich 'er niet op toeleggen. Heeft men, onder 't afwagten van 't geen de Chemie zal leeren om dezelve te ontbinden, onderzogt, of de weezenlyke eigenſchappen van dit groote gedeelte onzer Lugt dezelfde zyn als die van de gemengde? Of de evenrediglheden met de zuivere Lugt, welke dezelve ter inademinge bekwaam maakt, altoos de-

zelfde zyn? Of de oorzaaken die aan de zuivere Lugt andere wyzingen geeven, dezelve geene verandering doen ondergaan? Of deeze Dampkringslugt niet gewyzigd wordt, ſchoon de zuivere Lugt ſteeds dezelfde blyve? Of haare Digtheid en Veerkragt geene verandering lyden? 't Is reeds een geruimen tyd geleeden, dat ik deeze denkbeelden aan den Hoogleeraar VAN SWINDEN heb opgegeeven, die geloofde dat dezelve wel zouden kunnen inkomen als beginzelen in het onderzoek na de Barometer-veranderingen: dan, het komt der Proefneeminge alleen toe, om 'er de regelen van op te geeven, door onze Lugt met meer of min groote hoeveelheden van die Lugt te vereenigen, dezelve te vermengen met phlogisteerende uitvloeizelen, welke men vervolgens zou kunnen dephlogisteeren, door 'er gazagtige Lugten by te doen; welke moeilykheden in die Proefneemingen! maar teffens, welk een nut zou men 'er voor de Weerkunde uit kunnen trekken?

De *Lugtaartige Uitvloeizels*, die van zo veele lichaamen uitgaan, in bykans alle omſtandigheden, waar in zy zich kunnen bevinden, en veranderen naar den ſtaat des lichaams, die dezelve verſchaft, vermengen zich in den Dampkring: de ligtſte klimmen ter grootſte hoogte op, de andere blyven waar derzelver ſoortlyke zwaarte ze plaatst: doch, wat hier van ook zyn moge, zy weegen alle op den Barometer, en weegen op denzelven naar evenredigheid van haare hoeveelheid, die veranderlyk is; zy hebben zelfs invloed op de zwaarte der Kolom Lugt, welker Digtheid zy veranderen, en bygevolge ook de Veerkragt, *enz.* Zou het dan niet noodig weezen te onderzoeken, hoe deeze Uitvloeizels zich met onze Lugt vereenigen? Welke wyzingen zy dezelve doen ondergaan, naar gelange haarer verſchillende hoeveelheden en onderſcheidene hoedanigheden? — Ik heb elders beweezen, dat deeze Lugten zich meer of min ontbonden, in gemeene en in zuivere Lugt; doch ik heb maar eenige weinige grondtrekken opgegeeven (*); ik zal het byzonderder ter hand neemen, en een afzonderlyke opgave doen van elke ſoort van Gazagtige Lugt; maar men heeft tot nog niets gedaan, om den invloed van elk deezer Lugten op den Barometer aan te wyzen.

Ik

(*) *Recherches ſur l'influence de la lumiere ſolaire pour changer l'air fixe en air pur par la vegetation au ſoleil.*

Ik heb, in een myner Werken (*), te verſtaan gegeeven, dat de zuivere Lugt, die uit de Planten komt, terwyl zy in den Zonneſchyn groeijen, invloed kunne hebben op de veranderingen van den Barometer, gelyk ook de vaste Lugt in den Dampkring toebereid tot voedzel der Planten, die dezelve indrinken, door de bladeren met de vogtigheid der Lugt, waar in zy zich ontlast, zo ras het Phlogiston, uit aardſche lichaamen gevloeid, dezelve voortbrengt: ik blyf nog van gevoelen, dat dit denkbeeld, als een enkel vermoeden voorgeſteld, verdient onderzogt te worden; dat verſcheide waarneemingen, in het boven aangehaalde Werk verzameld, het zeer aanneemelyk maaken, boven al, wanneer men, in deeze oorzaak der Barometerveranderingen, niets ziet dan eene medewerkende oorzaak, welke op geenerlei wyze de andere uitſluit: dus, by voorbeeld, zal men tuſſchen de Keerkringen, by de beſtendigheid en kragt der oorzaaken, welke daar de Barometer-veranderingen zo gering doen worden, moeten voegen de beſtendige voortbrenging van vaste Lugt, veroorzaakt door het mengzel van Phlogistike uitvloeizels, met de zuivere Lugt; de beſtendigheid der voortbrenginge van zuivere Lugt, door de geduurige gedaantewiſſeling van die vaste Lugt in zuivere Lugt, welk een verbaazend aantal van ſterkgroeijende gewaſſen, zonder ophouden, bewerken, en in den Dampkring doen vlotten; ik zal niet zeggen dat deeze zuivere Lugt een middel is om de ontbrandbaare Lugt te ontbinden, ſchoon dit waarſchynlyk is, dat de beſtendige Winden, welke men tuſſchen de Keerkringen aantreft, over de Zeeën verſpreiden het gedeelte der Lugt, 't geen zich over 't Land niet heeft kunnen zuiveren, ſchoon men 't mag veronderſtellen; maar ik zal 'er byvoegen, dat, indien de Chemiſche uitwerkzels weezenlyk zyn, dat, indien 'er overal Phlogiston is, ontbloot van de vaste Lugt, gevormd door dit middel van zuivere Lugt, door dit groeijend Ryk verſchaft; indien alle de uitvloeizels, welke zich in den Dampkring opheffen, zich meer of min met de Lugt vereenigen, en, bygevolge, vermeerderingen of verminderingen van Lugt te wege brengen, gelyk dit geheel niet onwaarſchynlyk voorkomt, ſchynt het my toe dat dit vermoeden verdient nader onderzogt, als mede dat het een beginzel der Weerkunde kan worden.

Men

(*) *Memoires Phyſico-Chimiques, ſur l'influence de la lumiere ſolaire pour modifier les Etres des trois Regnes de la Nature.*

Men zou mogelyk nog veel verder kunnen gaan en onderzoeken, of deeze de eenige foort van Chemiſche uitkomſten is, voortgebragt door de vereeniging van Phlogiston of Gazagtige Lugten met gemeene Lugt, die plaats kunnen hebben, en invloed op den Barometer. Men kan niet lochenen, of 'er heffen zich dampen op, die, meer of min, zuur of zout zyn, zuure en zoute Lugten, ook olieagtige uitvloeizels: deeze lichaamen, elkander ontmoetende, zullen die zich niet vereenigen? en zullen zy, zich vereenigd hebbende, geen uitwerking baaren op de Lugt, waar in die vereeniging geſchied? Men zou de aanwyzingen des Barometers in den Zomer en in den Winter kunnen vergelyken met de waarneemingen des Eudiometers, op dezelfde tyden gedaan: de uitkomſten zullen gewis leerzaam weezen: misſchien zou men niet zonder vrugt proeven kunnen neemen op het cryſtalſchieten der zouten in die verſchillende omſtandigheden, en mogelyk zou men verbaasd ſtaan op het gezigt van het onderſcheid: men weet dat ze niet gelykerhand geſchieden in verſchillende omſtandigheden.

De *Geestige Uitvloeizels* wyzigen min of meer de gemeene Lugt, 't zy door op dezelve te werken door het Phlogiston 't welk 'er uitvliegt, 't zy door de veerkragt en uitgebreidheid te veranderen, gelyk PRIESTLEY, reeds veele jaaren geleden, ten opzigte van den Ether beweezen heeft, en ik voor zes jaaren gezien heb; de Proeven van dien beroemden *Engelſchen* Natuurkundigen herhaalende: de gemeene Lugt, blootgeſteld aan den Damp van den Ether, neemt viermaal toe in uitgebreidheid, en de Ether wordt door zyn mengzel met zuivere Lugt, van gemeene Lugt, vaste Lugt, gelyk de Heer LAVOISIER beweezen heeft (*). Deeze nieuwe ontdekking van den *Franſchen* Chemist opent een nieuwe myn van naſpeuringe; eene nieuwe wyze aan de hand geevende, om, naar welgevallen, het getal der Lugt-zelfſtandigheden te vermenigvuldigen.

De Heer DE SAUSSURE heeft een ſtap gedaan, ten opzigte van den invloed der Geestige Uitvloeizels, door aan te toonen dat ze niet op den Hygrometer werken; vóór hem zou men niet gedagt hebben om zich met dusdanig een onderzoek te bemoeijen.

Ik kan niet naalaaten eene aanmerking in 't midden te brengen, over 't aanbelang der waarneemingen met den Eudiometer: zy zouden veel grooter zyn, wanneer men hadt vastgeſteld de uitkomſten van verſchillende lichaamen, die de

(*) *Memoires de l'Academie de Paris, pour* 1781.

de Lugt met de Lugt zelve bederven; 't zy met betrekking tot haare zwaarte, digtheid, veerkragt; 't zy met betrekking tot haare hoedanigheid om water te ontbinden; 't zy, eindelyk, ten opzigte van haare geſchiktheid ter ademhaaling: dan, 't is hier, dat de eindpaalen der Natuurkunde den Natuurkundigen doen ſtuiten: de beste Eudiometers, behandeld door de bedreevenſte Natuurkundigen, kunnen naauwlyks de verſchillendheden aanwyzen in de Dampkring-Lugt, ter ademhaaling geſchikt, die het bedorvenst en het zuiverst is, als in de Stad en op 't Land; daarenboven, de Eudiometers, met Salpeter-lugt, wyzen alleen het Phlogiston der Lugt aan; en die, met ontvlambaare Lugt, kunnen met dat Phlogiston alleen aanwyzen, de ontbrandbaare Lugt welke daar mede vereenigd is.

Ondertuſſchen moet de menigte van oorzaaken, die de Lugt veranderen, verſchillendheden te wege brengen, die men eens zal waarneemen. De Dampkring-Lugt houdt geen vaste Lugt in; maar dezelve wordt 'er ſteeds in voortgebragt: 't zou, derhalven, der moeite wel waardig weezen te weeten, of die voortbrenging altoos dezelfde, en even ontbindbaar, is in water. Een gelyk overblyfzel van Kalkwater doet de vaste Lugt kennen; doch het Kalkwater dampt uit; zou men 'er zich egter niet met voordeel van kunnen bedienen? door een ledige en ſchoone vles te neemen van eene gegeeven grootte, waar in men eene bepaalde hoeveelheid deedt van Kalkwater, door den Areometer bekend: naa dezelve gevuld te hebben met de Lugt, welke men wil beproeven, als dan moet men de vles ſluiten, dezelve, geduurende een bepaalden tyd, ſchudden, en vervolgens de nedergeſtoote aarddeelen weegen, of anders de zwaarte nagaan, van het water door den Areometer, die aanduiden zal, hoe veel aarde 't zelve verlooren hebbe: door dit middel te voegen by twee bekende Eudiometers, zal men kunnen ontwaaren, hoe veel Phlogiston 'er in de Lugt is, en hoe veel ontbrandbaare Lugt en vaste Lugt daar in vermengd is.

Dit alles, ik beken het, is zeer onvolkomen; doch zulks doet het niet geheel nutloos worden; men zou veel verder kunnen gaan, met den Toest der Metaalen, de Cristalſchieting der zouten, aan onderſcheide Lugtgeſteltenisſen blootgeſteld, te onderzoeken; daar,.... doch ik hou hier op, dit onderwerp is eindloos voor elk die weet te zien, en men zegt nooit genoeg voor de zodanigen, die nimmer door eigen oogen zien.

(*Het Vervolg en Slot hier na.*)

BERICHT VAN

CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, JAC. CORN.

wegens een uitmuntend fraai Schilderſtuk,

door den vermaarden Heer

ANTHONY VAN MONTFOORT, gezegt VAN BLOKLAND,

in 't Jaar 1579, in Oly-verwen, zo kragtig als ſchoon van kleur, geſchilderd.

Onder verſcheiden heerlyke Kunſtſtukken van de grootſte Schilders onzes Vaderlands, munten eenige in 't byzonder uit, wier zeldzaamheid aan hunne hooge verdienſten eene ongemeene waarde byzet, en daarom met te meerder graagte tot zeer hooge pryzen, door de kundigſte Liefhebbers, gezogt en opgekogt worden. Van dien aart is het voortreffelyk Schilderſtuk, welk in ons Land, voor ruim twee Eeuwen, beroemd, en het voorwerp der verwondering van de Kenners der Schilderkunst geweest is; zynde waarſchynlyk geſchikt geweest tot een Stuk voor het groot Altaar, en, zo veel ons bekend is, het eenige Werk dat ons in dien trant van dien grooten Meester is overgebleeven, naardien, vermoedelyk, zyne overige Kunſtſtukken van dien aart, door de Beeldſtorming in de Nederlandſche Beroerten, onder de Spaanſche Regeering, zyn vernield geworden, en, thans in 't bezit zynde van den Heer Griffier VAN REENEN, in 's Hage, den Liefhebberen aangebooden wordt.

Dit Stuk is geſloten in een Kas, zynde een ſoort van een *Diptychon*, of dubbel toeſlaande Tafel van hout, op welker bladen of deuren, wederzyds, zo wel van binnen als buiten, een Historie, betreklyk de Maagd Maria, geſchilderd is. Deeze deuren geſloten zynde, heeft het Stuk 11 voet 7 duim hoogte en 11 voet breedte rhynl. maat, het welk, wanneer dezelve beide geopend zyn, aan deeze tafel de breedte van 22 voeten geeft. Op de buitenſte deur, aan de regterhand, ziet men den Engel Michaël den Duivel vertreedende, en op den tweeden grond, een biddend Man in een geestelyk gewaad, geknield voor een Tafel met het Jaartal 15[7]9, waar op een geopend Boek op een Tapyt legt, welks afhangende gedeelte met een Adelyk Wapen, denkelyk dat der Familie van *Blokland*, of van den

gee-

geenen die het Schildery heeft doen maaken, verſierd is; agterwaards word verbeeld de Martelaar St. Andries, met een gebukt hoofd, en als draagende zyn Kruis.

Aan de linker buitenſte deur, vertoont zig de Moedermaagd, met het Kind Jezus, zittende op haar ſchoot, zy word van een Hemelsch Licht omſcheenen, in een Wolk, welke verbeeld word als eenigzins van beneden opwaarts ryzende, in een Landſchap met een bergachtig verſchiet.

De Deuren geopend zynde, verneemt men, aan de regter zyde, den Engel, die, met een bloeijende Lely in de hand, Maria begroet, terwyl de Heilige Geest in de gedaante eener Duive nederdaalt, omringd en verzeld van een menigte Hemellingen, die God ſchynen te verheerlyken. De gezegende Maagd ligt eerbiedig nedergeknield, als gekeezen hebbende in een Boek, 't welk, met het VII. Hoofdſtuk van den Profeet Jeſaia, opgeſlagen, voor haar ligt; haar gelaad is vol verwondering gekeerd naar den Engel, en haar geſtalte duidt de aandacht en het vertrouwen aan, waarmede zy de Boodſchap van den Hemelſchen Afgezant aanneemt.

Ter linkerzyde verneemt men de aanbidding der Herderen by de geboorte van den Heiland, welke, liggende op een Linnen Kleed, in de Kribbe vertoond word. Maria ziet biddende neder op deeze haare Vrugt der Zaligheid; een geheele ſchaar van Mannen en Vrouwen beſchouwen, met aanbidding, dit Wonderkind. De Kunſtenaar ſchynt, naar een ſchilderkundige vryheid, in die tyden geoorloofd, Elizabeth onder dit eenvoudig gezelſchap der aanbidderen geplaatst te hebben, om in den jongen Johannes verwondering en eerbied voor het Kind Jezus in te boezemen.

Het Middenſtuk verbeeld een Hemelvaart der Maagd Maria(*), volgens de denkwyze der Roomſche Kerk, zinnebeeldig voorgeſteld. Men ziet haar, beſtraald door een ſterke glans van Hemelsch Licht, tusſchen een muſiceerend Choor van Engelen en Serafynen, in de Wolken verheven: zy ſchynt in eene houding van gelaatenheid en ootmoed, langzaam, biddende, opwaarts te ryzen: twee juichende Hemellingen onderſteunen zagtelyk haare voeten, terwyl twee anderen zig beyveren, om de Kroon der heerlykheid haar op het hoofd te drukken. —— Een groot getal van Heilige en Eerwaardige Mannen, ſommigen geknield en

(*) „ De Vergoding en Eerdienst aan de Maagd Maria, „ ſchynt eerst omtrent het einde der Vierde Eeuw, door *Pieter Gnapheus*, Bisſchop van Antiochie, ingeſteld te zyn."

en biddende, benevens eenige Vrouwen, allen in aandacht opgetoogen en afgetrokken, beſchouwen met verrukking deeze verryzenis, zo lang zy die maar immers kunnen naaroogen; anderen, verbaasd en vervuld door eene eerbiedige nieuwsgierigheid, ſlaan hunne oogen nederwaards, en bezigtigen de Albaste Tombe, waar in weleer het ſtoflyk overſchot van Jezus gezegende Moeder geplaatst, de Natuurwet der zwaarte niet meer onderworpen, en nu, met haare zuivere ziel vereend, ten Hemel verreezen was.

Maria's gelaad is in alle de Stukken, maar inzonderheid in dit Middenſtuk, vol zedige ſchoonheid, en gelykt, volgens de beſchryving van alle waare Kenners die beide de Stukken gezien hebben, aan de beroemde Moeder-Maagd van den grooten *Corregio*.

De vlugheid en edele geſtalten in de Engelen, en byzonder van die der Hemelbode, is gepaard met den zagtvloeijenden omtrek, welke tot het hooge Ideaal der ſchoonheid behoort, en, volgens den goeden ſmaak, altoos toegeeigend word aan Goddelyke Perſoonen en Hemelſche Trawanten, gelyk, uit dat zelfde grondbeginzel, het affchuwlyke in 't gelaad en de geheele gedaante van de afbeelding des Duivels, welke door Michaël vertreeden word, met veel oordeel is waargenomen.

Kortom, de verhevene verbeeldingskragt van deezen grooten Kunſtenaar paarde zig met eene beoefende kundigheid, de naauwkeurigheid der omtrek en ſchoonheid van kleur, in alle deelen der Schilderkunst; ——— Hy was een Discipel van den vermaarden *Fr. Floris*, ſtelde zig de bevalligheden der ſtanden van *Parmigiano*, Leerling van den grooten *Rafaël*, en het Coloriet van *Corregio*, tot voorbeeld, en voltooide zyne Werken met een onvergelykelyke ſtudie en oordeel, volgens de waarheden der natuur.

Van dit alles levert dit uitmuntend Stuk een onwraakbaar bewys op voor de Nakomelingſchap; en alle Liefhebbers van gevoel en ſmaak zullen zig, op het zien van dit overheerlyk Stuk, over de uitmuntende verkiezinge der ordonnantie, ſchoonheden des omtreks, gepastheid en uitdrukking der hartstogten, plaatſing van licht en donker, en bevalligheid van coloriet, even zeer verwonderen.

Het Stuk is in 't Jaar 1559 op een luchtige ſchetsagtige wyze naargevolgd, en in 't Koper geëtst, door den Hr. *P. C. la Fargue*; mogelyk met geen ander oogmerk, dan om de plaatſing en ſtand der Beelden in deeze ordonnantie uit te drukken, en geenzins om over de verdienſten van het Tafereel te oordeelen.

LEE-

LEEVENSBERIGTEN VAN DEN HERTOG MAXIMILIEN JULES LEOPOLD VAN BRUNSWYK.

„ Onder zo veele Leevensſchetzen, als, in ons *Mengel-*
„ *werk*, geen onbehaagelyk gedeelte voor veelen onzer
„ Leezeren uitmaaken, verdient dat van den Vorſtlyken
„ Menſchenvriend, 't geen wy thans mededeelen, eene
„ byzondere opmerking: zyn naam alleen is eene aanpry-
„ zing. 't Zelve is getrokken uit verſcheide Hoogduitſche
„ Nieuwspapieren."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

MAXIMILIEN JULES LEOPOLD, den elfden van Wynmaand des Jaars MDCCLII te *Wolfenbuttel* gebooren, was de laatſte Zoon van CAREL, regeerend Hertog van *Brunswyk* en *Lunenburg*, den zes- en twintigſten van Lentemaand des Jaars MDCCLXXX overleden, en van PHILIPPINA CHARLOTTA, Dogter van FREDERIK WILLEM, Koning van *Pruiſſen*. Zyne doorlugtige Ouders, getroffen door de goede geſchiktheden en het braaf Character des Kinds, vertrouwden de eerſte zorge der opvoedinge aan de Heeren VAN WALMODEN en VAN CAMPEN, daar naa aan den Heer VAN BULOW, toen Groot Hofmeester aan 't Hof der Hertogin-Weduwe. Slegts twaalf jaaren bereikt hebbende, lag hy zich met ernst op de Weetenſchappen toe.

In 's Prinſen jeugd ſtonden de *Brunswykſche Troepen* onder Bevelhebberen van eene beroemde dapperheid; de Stad *Brunswyk*, en de Hoogeſchool daar gevestigd, mogt zich teffens beroemen op Geleerden, en Leeraars, van den eerſten rang. Een GAERTNER, een SCHMID, een JERUSALEM, verwierven toen de hoogſte agting. De Raadsheer SCHMID, toen Bewaarder der Archiven, en Hoogleeraar, onderwees den jongen Vorst in de Geſchiedenis; de Raadsheer en Hoogleeraar GAERTNER leerde hem de Fraaije Letteren en de Zedekunde, terwyl de Abbé JERUSALEM hem de beginzelen van den Godsdienst inboezemde.

In 't Jaar MDCCLXIV, kreeg de Colonel WARNSTAEDT het byzonder opzigt over 's Prinſen opvoeding. De Luitenant Colonel des Ingenieurs SCHNELLER en de Capitein der Artilleristen GERLACH, waren zyne Leermeesters in de Kunst des Oorlogs. De Hoogleeraar MAUVILLON gaf hem les in 't *Fransch* en de *Franſche* Letterkunde, de Hoog-

leeraar GATTINARA, in 't *Italiaansch*. Het *Latyn* was hy ten vollen magtig, ook ſprak hy het *Engelsch*; hy kende den aart van alle die taalen en derzelver beſte Schryveren beter dan men zou gedagt hebben, dewyl hy nooit eenig vertoon van zyne groote bekwaamheden maakte; integendeel bedekte hy dezelve altoos onder het beminnelyk dekkleed van nederigheid, en bediende 'er zich alleen van in gevalle van noodzaaklykheid; eindelyk vermeerderde hy te *Frankfort* zynen Taalſchat nog met het *Poolſch*.

De ſmaak van MAXIMILIAAN, voor alle ſoorten van nutte Weetenſchappen, en zyn gelukkig vatbaar Verſtand, veroorzaakte, dat hem te onderwyzen eene aangenaame zaak was voor die 'er zich mede onledig hielden, en hun teffens tot eere ſtrekte. —— Hy betoonde de grootſte gehegtheid aan, de diepſte agting en eerbied voor, hun; hy was gewoon te zeggen, „ dat zy de Mannen waren, die „ de grondſlagen lagen voor zyn toekomend geluk, — „ de Mannen, die hem tot de waardigheid van een Mensch „ ophieven!" Zyn Hart was doordrongen van de beginzelen des Godsdiensts: in alle zyne geſprekken, in alle zyne daaden, betoonde hy eene waare hoogagting voor het weezenlyk *Christendom*, en gaf blyk hoe veel voordeels hy gedaan hadt met de leſſen van den Abt JERUSALEM. Zyne Geloofsbelydenis, tweemaalen te *Brunswyk* gedrukt, wees uit, welke Godsdienstbeginzels de Prins omhelsde, en teffens den Leertrant zyns waardigen Onderwyzers (*).

Met den Jaare MDCCLXX, woonde MAXIMILIAAN den Wapenſchouw der Krygsbenden in *Sileſie* by, en was tegenwoordig by 't geſprek tuſſchen Koning FREDERIK en den Keizer JOSEPH DEN II. —— In Slachtmaand des volgenden Jaars, hadt hy het genoegen zynen doorlugtigen Broeder te vergezellen na de Hoven van *Weimar*, *Gotha* en *Anſpach*. Van daar trok hy na *Staatsburg*, waar hy zich

(*) Een Man, wiens waardige Naam onlangs in een hier te lande uitgekomen Werk zo onverdiend geſchandvlekt is, en gerangſchikt by perſoonen, van hem wyd en verre verſchillende zo lang eene Leerwyze zulke Kweekelingen, als Hertog LEOPOLD, voorbrengt, behoeft men niet te dugten voor zulke wanſchepzels in de Zedelyke wereld, als men, in dit Werk ſpelt, dat in den Jaare 2000 deezen aardbodem betreeden zullen.

zich een Jaar ophieldt; voortvaarende met zich in de Krygskunde en andere Weetenſchappen, eenen Vorst voegende, te oefenen, onder het opzigt des Colonels WARNSTAEDT. Den zesden van Bloeimaand des Jaars MDCCLXXII, kwam hy wederr te *Brunswyk*; de Hertog zyn Vader bevorderde hem, naar de laagere Krygsrangen doorgegaan te hebben, in den Jaare MDCCLXXVI, eerst tot Luitenant Colonel, voorts tot Colonel; den eerſten van Herfstmaand des Jaars MDCCLXXII, was hy intusſchen tot Ridder van *Maltha* te *Sonnenbourg* aangeſteld.

Met den Colonel VAN WARNSTAEDT, ging hy den vierden van Grasmaand des Jaars MDCCLXXV, na *Italie* op reis. In die zelfde maand kwam hy te *Weenen*, waar hy, met zeer veel onderſcheids ontvangen werd door hunne Keizerlyke en Koninglyke Hoogheden, en 't gantſche Hof, aan 't welk hy aangeboden werd door den Graaf VAN DITRICHSTEIN. *Weenen*, op 't einde van Grasmaand verlatende, ſtondt hy den Raadsheer LESSING, die 'er zich bevondt, toe, om hem op de reis na *Italie* te volgen. ——— In Zomermaand trof hy te *Venetie*, nevens den Keizer, den Groot Hertog van *Toscaanen*, de Aartshertogen MAXIMILIAAN en FERDINAND, den Hertog van *Parma*, en eene menigte andere Perſoonen van den eerſten rang, aan. Men vierde daar de Trouwplegtigheid der *Doge* met de Zee, op eene ongemeen pragtige wyze. Den negentienden dier maand, bereikte hy *Florence*, waar het Hof niets ſpaarde om hem het verblyf aangenaam te maaken. ——— In Oogstmaand begaf hy zich na *Livorno*, en ſtak met een *Fransch* Schip na *Corſica* over; de Generaal MARBŒUF bewees hem alle eere aan zyne hooge geboorte verſchuldigd. ——— Te *Rome* verſcheen hy, in Wynmaand, onder den naam van den Graaf van *Lunenburg*, en bezag 'er de zeldzaamheden; de Heilige Vader betoonde hem veele verpligtende heusheden, en deedt onder anderen in zyne tegenwoordigheid, het beroemde *Miſerere* van JOMELLI uitvoeren.

Wanneer MAXIMILIAAN na *Duitschland* wederkeerde, gaf de Koning van *Pruiſſen*, FREDERIK DE II, op den twaalfden van Louwmaand des Jaars MDCCLXXVI, hem het opengevallen Regiment van DIERINGSHOF, 't welk zich te *Frankfort aan den Oder* legerde. De Prins kwam den zevenden van Sprokkelmaand te *Frankfort*, en maakte zich algemeen bemind door zyn vriendlyken en heuſchen omgang. Hy bevondt by het Regiment eenige honderd

kinderen, die de Armbezorger niet kon laaten leeren leezen of ſchryven, ſchoon deeze kundigheden thans in eenen Soldaat vereiſcht worden. De noodige navorſchingen over de voorgaande ſchikkingen te hunner opvoedinge gedaan, en ontdekt hebbende, dat het aan een bekwaam Meester en een gevoegelyk School ontbrak, vormde hy onmiddelyk het plan om hier in te voorzien, en maakte een aanvang met de uitvoering in 't Voorjaar van MDCCLXXVII. Hy liet een School bouwen, welke hem eene groote ſomme uit zyn kas kostte; hy ſtelde twee Schoolmeesters aan, elk op twaalf Ryksdaalders 's maands; elk die een Compagnie bezat, gaf 'er 's maandlyks een Ryksdaalder toe. Het hout verſchafte de Hertog. In Louwmaand des Jaars MDCCLXXIX, werd de School geopend, en eene Leerwyze, volgens de beste voorſchriften, daar ingevoerd. De Heer CAREL SAMUEL PROTZEN, toen Armbezorger des Legers en Inſpecteur te *Zullichau*, betoonde een onvermoeiden vlyt in het voltooijen dier Stigting. Men onderwees 'er in 't leezen, ſchryven, rekenen, in de Geſchied-, Natuurkunde, en den Godsdienst. De Prins bezorgde van de Boeken, tot den laatstgemelden tak behoorende, een grooten voorraad. De Kinderen, vier jaaren oud zynde, werden in deeze Schoole toegelaaten. Doorgaans waren 'er omtrent drie honderd in. Een der Meesteren, geduurende den Veldtocht des Jaars MDCCLXXVIII, de School verlaaten hebbende, en dus de geheele last op den ander gevallen zynde, voegde de Prins uit zyn eigen beurs 's maandlyks acht Ryksdaalders by de eerſte bezolding, zo dat hy, behalven huisvesting en brand, twintig Ryksdaalders 's maands hadt. Korten tyd voor dat MAXIMILIAAN het droevig ongeluk trof, 't welk zyne dagen eindigde, was hy druk bezig om een tweeden Meester aan zyne School te bezorgen. Zyn dood verhinderde de volvoering van dit ontwerp. —— Hy deedt de Kinderen, in 't openbaar, proeven van hunne vorderingen geeven, deelde pryzen in Boeken en Eerpenningen uit aan de naarſtigſten, en poogde de traagen aan te prikkelen. Daarenboven was hy niet alleen de weldoender van de Kinderen zyner Soldaaten alleen: een groot aantal arme Weezen, Burger-Kinderen, leerden, op 's Prinſen kosten, handwerken, en hy vormde in deezervoege nuttige Leden voor den Burgerſtaat.

In den Jaare MDCCLXXVIII, voerde MAXIMILIAAN zyn Regiment aan in de Voerhoede, die onder 't bevel ſtondt van

van den Generaal MŒLENDORF, en een gedeelte uitmaakte van het tweede Leger onder Prins *Hendrik*. Zyn aangebooren moed en zyne begeerte om ſtipt zyn pligt waar te neemen, zou hem in *Bolieme* welhaast aan de grootſte gevaaren hebben blootgeſteld. Dan, hy vondt alleen gelegenheid, door de uitſteekenheid van zyn Character, alle Menſchen, die het geluk hadden van hem te kennen, aan zich te verpligten. —— De algemeene droefheid, welke zyn dood in *Saxen* veroorzaakte, draagt getuigenis van het gunſtig gevoelen, 't geen men van hem koesterde, terwyl hy in *Dresden* de Winterlegering hieldt. Zyn Leergraage geest derfde in *Saxen* geen voedzel. Spaarzaam op zyn tyd, verdeelde hy zyne uuren tusſchen het waarneemen van zyn Krygsberoep, het beoefenen der Weetenſchappen, en het oefenen van Liefdewerken.

Met het Jaar MDCCLXXIX, bragt hy zyn Regiment na *Frankfort* te rug, en gaf zich te eenemaal over om 'er een buitengewoone zorg voor te draagen; zoekende te gelyk geluk en genoegen onder Menſchen van allerleien rang te verſpreiden.

Wanneer, na den dood van den regeerenden Hertog CAREL, zyn Vader, de opvolging in de Hertoglyke Waardigheid, in den Jaare MDCCLXXX, op den Erfprins CAREL WILLEM FERDINAND kwam, nam Prins LEOPOLD ook den naam van Hertog aan, in gevolge van het Regt der Prinſen van *Brunswyk*. In 't Jaar MDCCLXXXI, verhief de Koning van *Pruiſen* hem tot Generaal Majoor. Tot den zeven-en twintigſten van Grasmaand, des Jaars MDCCLXXXIV, hadt *Frankfort* het geluk van hem te bezitten, en zyne deugden te bewonderen. Eene menigte van armen en behoeftigen beſtonden van 't geen hy van zyne eigene uitgaaven bezuinigde. De gemelde dag was hem doodlyk.

Op den zeventienden van Grasmaand was het laatſte Ys in den *Oder* losgeraakt, en men ontdekte dat het water ſteeds wies. Het klom zo hoog, dat den vier- en twintigſten, de Dyk, een halve myl beneden de Stad, doorbrak, by *Lebus* na den oostlyken kant der Riviere. Op den vyf-en twintigſten, was het water zo hoog als in den Jaare MDCCLXXX. Het oefende zyn meeste geweld tegen den Dyk der Voorſtad; men wendde alle moeite en voorzorge aan om den vloed tegen inbreeken te bedwingen. De Stads-Overheden, en inzonderheid de Oorlogs raad FRUMMER, eerſte Burgemeester; hieldt nagt en dag het oog op, en bevel over, de Werklieden; om deezen aan te

moedigen, ſloegen zy 'er zelve de handen aan; doch alles was vergeefsch.

Den zeven- en twintigſten, 's nagts ten één uur, hoorde men in de lugt een buitengewoon geraas, veroorzaakt door een hagelbui, aangevoerd door een Noord-noord-westen wind. Deeze wind drong het water met nieuw geweld tegen den Dyk, waar in reeds een breuk was. Niets dan de onverwyldſte hulpe kon den Dyk behouden, en 't gevaar, 't welke de Inwooners niet zouden hebben kunnen ontkomen, als de Dyk 's nagts doorgebrooken was, verminderen. 's Morgens ten zes uuren, ſtroomde het water, op veele plaatzen, over den Dyk heenen, doch allermeest aan de zyde van het Huis van LEHMANN, digt by de Zydefabriek. Van toen af konden alle menſchlyke poogingen niets uitrigten tegen den indraug des waters; het gemaakte werd, in een oogenblik, verwoest, de arbeiders waren op niets anders bedagt dan om hun leeven te beveiligen; en veelen behielden 't zelve met zeer groote moeite. Behalven de Dykbreuk by het Huis van LEHMANN, omtrent twee honderd ſchreden beneden de Brug, was 'er een tweede van dertig of veertig ſchreden breed, digt by het oude Tolhuis, ten half vier, naamiddags, ontſtaan. De beide Stroomen vereenigden zich aan het zuideinde van de Paardemarkt, om zich vervolgens in verſcheide takken te verdeelen, die de Voorſtad onder water zetten, huizen, ſchuuren, landen en tuinen verwoesten. De *Oder* trad desgelyks buiten zyne oevers aan 't einde van den Dyk buiten de Barriere, drie honderd ſchreden boven den Roode Tooren, en de weg van de Post na *Sileſie* was, gedurende eenige dagen, onbruikbaar; 'er hadt zich daar een diepe ſtroom gevormd, tuſſchen de vyftig en zeſtig ſchreden breed 'er dwars over heen loopende, deeze nam met zich een gedeelte van den *Joden* berg, als mede een gedeelte van den *Cunersdorfſchen* weg, vervullende een diepen arm van den ouden *Oder*, graavende eene nieuwe bedding, op eene plaats, voorheen, hoog en droog.

Groote Yſchotzen bonsden met geweld op de Brug; 's morgens ten tien uuren week het paalwerk, het overige werd kort daar naar weggevoerd, en dus de gemeenſchap tuſſchen de Stad en de Voorſtad afgebrooken, de Inwooners der laatstgemelde hadden geene andere toevlugt dan de groote Zyde-Fabriek, geheel van ſteen gebouwd. Voor het overige ſtondt de geheele Voorſtad onder water, en het geweld des ſtrooms rukte alle huizen in ſ. voorbygaan

om-

ontvoere. De ongelukkige Inwoonders zouden, misschien onvermydelyk omgekomen weezen, wanneer men, voor het breeken der Brugge geene Booten hadt aangevoerd. — LEOPOLD zelve zondt hun een Sloep, op een Kar door zyne Paarden getrokken, noch de Kar, noch de Paarden konden wederkeeren; zy vonden zich genoodzaakt schielyk eene wykplaats te zoeken tegen de woede der golven, in het Dorp *Canerdorf*, op eene hoogte, een halve myl afgelegen. Drie Perfoonen durfden in een klein Bootje de Brug en de Dykbreuk doorvaaren.

De Hertog LEOPOLD VAN BRUNSWYK, die zyn weldaadigheid en menschenliefde in ontelbaar veele gevallen betoond hadt, kon in een zo algemeenen nood geen ledigstaand toekyker weezen. Hy begaf zich na de Voorstad *Gubon*, om eenige Raadslieden te helpen in het gereed maaken van Vischers Schuiten. Terstond stelde hy voor om zich na de onderliggende Voorstad te doen brengen door de Dykbreuk: hy werd 'er van afgebragt door het smeekend aanstaan van twee Magistraatspersoonen. Twee Soldaaten wierpen zich voor zyne voeten neder, omhelsden zyne knien, biddende dat hy van dit oogmerk wilde afzien, en een leeven, zo dierbaar, aan zulk een groot gevaar niet blootstellen, en het te spaaren ten beste van duizenden van Menschen. Deeze betuigingen van liefde en genegenheid troffen hem, tot dat een Vischer het waagde, met zyn Schuit, van de Vischers Haven tot aan den Dyk te vaaren. Hy hadt by zich twee Makkers, welks eene, als Soldaat, 't verlof des Hertogs noodig hadt, 't geen hy ook verwierf.

Dit voorbeeld spoorde den Hertog aan zelve derwaards te gaan, om te zien, of hy, in de huizen, welke, het een na het ander, van oogenblik tot oogenblik, instortten, den geenen die onverwylde hulpe noodig hadden, dezelve kon toebrengen. Hy begaf zich na de Vischers Haven, en ging, zonder spreeken, in een Schuit, en scheen van wal te willen steeken. De Eigenaar des Vaartuigs, die 'er omstreeks hondt, vroeg na zyn oogmerk, en 't zelve verstaan hebbende, zogt hy hem daar van af te trekken, door het gevaar te toonen. Alle voorstellen bleeken vruchtloos. *Ik ben*, sprak de Hertog, *een Mensch, gelyk gy; 't komt hier op 't redden van Menschen aan!* en hy beval hem terstond het Vaartuig by de Bleekplaats der Bezettinge te brengen, om van daar na de weggespoelde Brug te vaaren. Dus weesby denzelfden weg aan, welken een voorgaand Vaartuig

genomen hadt, een bewys van zyne voorzigtigheid. De overtocht was gevaarlyk; doch werd volvoerd, op de wyze door hem aanbevolen, en herhaald. Toen ſtootte het Vaartuig eerst by de Brug tegen een Yſchots; doch ging zonder eenig ander ongeluk de Brug door. De Hertog was daar over dermaate in zyn ſchik, dat hy volvrolyk zyn hoed afnam en draaide voor den Major KOEPPERN, die op een nog overgebleeven brok van den Brug ſtondt, en hem aanmaande zorg voor zich zelven te draagen.

Deeze overvaart geſchiedde onder 't oog eener groote menigte Perſoonen, die dezelve van den oever beevende aanſchouwden, en den Hemel om eenen gelukkigen uitſlag baden. Waarſchynlyk nam deeze Schuitevoerder, zo juist als de eerſte, het oogenblik niet waar om het Vaartuig te wenden om uit den ſtroom te geraaken, en de groote Schuiten, aan den Dyk vastgemaakt, te bereiken. De ſtroom ſleepte het Vaartuig, waar in 'de Hertog zich bevondt, mede, na de Dykbreuk niet verre van de Zyde-Fabriek; het ſtootte tegen een boom en ſchepte water. De Viſſcher, die ſtuurde, viel; de Hertog, waggelende, maakte in 't midden des Vaartuigs te komen, en hieldt zich vast aan den arm van een Schuitevoerder. Nog was 'er niets kwaads te vreezen, als de Bark recht vooruit was geſchooten, en met de ſteeven niet andermaal op den boom geſtooten hadt, zo dat dezelve omver ſloeg. ——— Ongelukkig viel de Hertog in eene diepte, en werd in ééns overſtelpt; men wierp hem touwen, haaken en riemen toe; doch de ſtroom gedoogde niet dat Menſchen of iets anders hem genaakten: men zag niets weder boven komen dan een ſchouder; het hoofd bleef altoos onder water; het lichaam dreef na de Paardemarkt, vyftig of zestig ſchreden verre: waar het onmogelyk was op den Oever of den Dyk te komen: ſtrydig met het geen doorgaans gebeurt, kwam hy niet weder boven. Zyne drie lotgenooten kwamen weder boven, en bereikten een boom, waar op zy zich hielden tot men hun afhaalde; het omſlaan des Vaartuigs en het wegzinken des Hertogs, ging zo ſchielyk toe, dat 'er niet meer dan twee minuuten verliepen.

Geheel de Stad werd met ſchrik bevangen op 't verneemen van dit ongeluk; men hoorde ſlegts ééne ſtem: de beste der Prinſen is niet meer! Ondertusſchen zogt elk zyne ſmart te verzagten, door zich te vleijen met het denkbeeld, dat men hem uit het water zou haalen, en zyn dierbaar leeven redden. Men zag van verre zyne drie

Tocht-

Tochtgenooten, den een na den ander uit het water komen, en geloofde, om dat men zulks vuurig wenschte, dat een deezer de Prins ware. Een en anderwerf liep het gerugt door de Stad, dat LEOPOLD behouden was. Op het eerſte gerugt, trokken tuſchen de twintig en dertig Perſoonen, zo Burgers als Soldaaten, een wagen door de Stad waar op een bed lag, van zyn Huis, tot de plaats, waar men dagt dat hy zou opgehaald worden. Doch de Voorzienigheid hadt het anders beſchikt! Naa 't verloop van een half uur, was men ten vollen verzekerd van dit onboetbaar verlies, en alle hoope verdween. De noodige toebereidzels om zyn lichaam te zoeken werden gemaakt, doch vrugtloos. Dewyl de ſtroom den weg genomen hadt tuſchen de omver geſpoelde huizen door, giste men dat het Lyk onder de puinhoopen of onder het zand, in groote menigte door den ſtroom medegevoerd, zou liggen. Twee dagen daarna, vondt men zyn ſtok in een haag van een tuin, en zyn hoed elders. Vrugtloos beloofde men een groote ſomme aan hem die het Lichaam ontdekte: de Schuitevoerders en Soldaaten ſloofden zich vergeefs af in het zoeken.

Op den tweeden May, naa dat het lyk des Prinſen zes dagen in 't water gelegen hadt, ontdekten eenige ſchuitevoerders, terwyl zy hooi en ſtroo van onder een ingeſtorte ſchuur haalden, vaarende door den tuin van den Sergeant Major der Gardes, een hand met een handſchoen, boven het water uitſteekende: zy naderden, en zagen dat hier het Lyk van den Prins lag, uitgenomen die hand, geheel met zand overdekt. 't Zelve opgehaald en in hun ſchuit gelegd hebbende, bragten zy het t'huis. De Hoogleeraar MEYER en Doctor SCHUHMACHER kreegen last het Lyk te balzemen. 't Zelve geopend hebbende, vonden zy in de maag niet meer dan omtrent twee lepels water en een weinig melk, waar uit, en uit eenige andere beſliſſende tekenen, zy oordeelden, dat de Prins, die zich dien dag zo veel moeite gegeeven hadt en doornat van zweet was, door eene beroerte aangetast wierd op 't oogenblik dat hy in 't water viel; welke hem belette boven te komen.

Het water hadt zyne gelaatstrekken niet misvormd. De friſſe kleur van zyn weezen, en de trek van Menschliefde daar op gedrukt, waarmede hy aller harten innam, waren in 't koude zand bewaard gebleeven. Het bovenſte van de Neus alleen was een weinig beſchadigd, waarſchynlyk, naa zyn dood, door een tak onder het water. Het

gebalsemd Lyk werd 'savonds openbaar vertoond in Krygsgewaad. Op het dekzel van de doodkist lag zyn Sluier, zyn Ringkraag, zyn bloote Degen, en het Ridderkruis van *Maltha*. 'Er ſtondt een Eerwagt by van dertig man, met een Officier. Elk ſtondt het vry om in te treeden, voor 't laatſte dien beminden Prins te zien, en de offerande van traanen toe te brengen.

Reeds was van *Brunswyk* te *Frankfort* een Capitein gekomen, door den Regeerenden Hertog afgezonden, om de toebereidzels tot het vervoeren van den overledenen te maaken. Maar zyn Regiment en de Stad waardigde een Bode na *Brunswyk* af met een Brief, verzoekende, dat de Hertog hun den troost niet zou misgunnen om binnen de muuren van *Frankfort* de dierbaare overblyfzels te bewaaren van een Vorst, die hun zo veel weldaaden bewezen hadt, en dien zy aanbaden. Hunne aanzoeken waren zo dringend en hunne drangredenen zo ſterk, dat de Hertog daar aan voldaan zou hebben door zyn antwoord den achtſten van Mey in *Halberſtad* gedagtekend; doch door een anderen Brief, twee dagen daater gezonden, verklaarde de Hertog niet in dit verzoek te kunnen toeſtemmen, en dat het Lyk, om te voldoen aan de begeerte van haare Koninglyke Hoogheid de Hertoginne Weduwe, hun Moeder, na *Frankfort* moest overgevoerd worden.

Weinige Prinſen zyn zo zeer betreurd; dan zyne Menschliefde en werkzaamheid om ieder naar gelange van zyn nood te helpen, kende geene paalen. Zyn teder aandoenlyk hart ſtondt voor allen open. Alle die hulp en ondersteuning zogten, zo in den Burgerſtaat als in het Krygsweezen, en zich tot hem vervoegden, werden nooit ongetroost weggezonden.

De Godsdienst was by Prins LEOPOLD het beginzel van alle zyne daaden. Nooit verzuimde hy den openbaaren Godsdienst by te woonen. Overtuigd van de Voorzienigheid en de Onſterflykheid der Ziele, verklaarde hy meermaalen, dat niets zyn Geloof in die Leerſtukken kon doen wankelen. Hy verlangde na eene verbetering in de Openbaare Gebeden, en beklaagde zich over de hinderpaalen die dit werk ontmoette. De tegenſtand, welke een nieuw Gezangboek te *Frankfort* wedervoer, mishaagde hem ten boogſten. Zes jaaren te vooren, hadt hy 'er een voor zyne Bezettieg laaten opſtellen. Hy maakte veel werks van Geleerden en Lieden van verdienſten, zonder te onderzoeken, tot welk een aanhang zy behoorden.

Daags

Dags voor zyn dood liep zyn tafelgeſprek over de Onſterflykheid der Ziele. ——— Hy deelde zyne weldaaden zonder vertoon uit, en wanneer men hem bedankte met dat ontzag aan zyn hoogen ſtaat verſchuldigd, vondt hy zich altoos verlegen. De Bouwmeester van de School der Opvoeding, welker bouw hem meer dan vierduizend Rykſdaalders gekost hadt, zyn Naam boven den ingang geplaatst hebbende, beval by dien weg te neemen gelyk geſchiedde. De Eerw. MOSER, voorheen Predikant van zyn Regiment, ging op zyn last het beroemde Opvoedingshuis van *Ekahn* zien, om 'er van over te neemen wat in 't zyne te *Frankfort* kon te paſſe komen. ——— Hy wilde dat 'er altoos een Officier by de leſſen tegenwoordig was, om toe te zien dat de Kweekelingen ten beſtemden tyd kwamen, en werkten volgens de voorgeſchreevene Leerwyze. ——— Opgemerkt hebbende, dat eenigen zich ſchaamden om ſchryven te leeren als zy reeds vry wat jaaren gekreegen hadden, en de leſſen agtloos en met wederzin ontvingen, bezigde hy, ten hunnen opzigte, in ſtede van op zyn Krygsmans met bevelen en ſlagen te dwingen, ten hunnen opzigte, een middel zo zagt als zedig, om hun hoogmoed te geneezen, zonder hun te kwellen: hy ging te midden van hun zitten, ſchreef 't geen hun werd opgegeeven, en bood zyn ſchrift eerst den Meester aan om het na te zien. De Graaf HORDT, voorheen Majer in *Zweedſchen* dienst, en zyn Gunſteling, rangſchikte zich mede onder de Scholieren.

Deeze voorbeelden waren oorzaak, dat elk het zich eene Eer rekende voordeel te doen met leſſen, welke de Hertog en de voornaamſte Officieren zich niet ſchaamden te ontvangen. De Hertog kende elk Kind, en noemde het by zyn naam. Veel las hy, en kogt bykans alle Maandſchriften; zyn Boekery was uitgeleezen, ——— Hy wilde, dat ieder, die zich by hem vervoegde, vry en openhartig ſprak; dit hieldt hy voor een teken van Liefde en Vertrouwen. Gaarne verkeerde hy met ampteloze Lieden. In zyne geſprekken met Geleerden, ſprak hy over alle deelen der Weetenſchappen met een gezond oordeel. Inzonderheid hadt hy zich toegelegd op de Kunst des Oorlogs, en zou zeker een der grootſte Veldheeren geweest zyn. Ieder Soldaat beminde hem als zyn Vader; want gelyk hy zorge voor de jeugd droeg, zo zogt hy voor de ouden een gemaklyk verblyf, en hieldt te dier oorzaake eene uitgeſtrekte briefwisſeling, om te weeten waar iets voor hun was opengevallen, en het hun te beſchikken. Alle Burgers verbiedden hem als den groot-

ſten

ſten Menſchenvriend. De Hemel hadt in hem alle de Bekwaamheden en alle Deugden vereénigd, zonder te gedoogen: dat eenig in 't oogloopend gebrek dezelve verdonkerde.

Den veertienden van May was alles gereed tot het vervoeren van het Vorstlyk Lyk: het Regiment was toen op mars tot de Wapenſchouw te *Berlyn*. 's Avonds om negen uuren paarde zich de klaagtoon der Muzyk-Inſtrumenten, met het Lied, *Ich ben, ja Herr, in deiner macht*, enz. 't welk van de Stadhuistooren geſpeeld werd. De lucht was betrokken en 't regende een weinig. Het Volk vervoegde zich ſtilzwygende na de plaats des Optochts, waar 't zelve het begin des Lieds met betraande oogen hoorde, van daar na de Hoofdkerk, in welke het Lyk zints eenige dagen geplaatst was. Alles hadt het rouwſtaatigst voorkomen. *Joden* zo wel als *Christenen*, ouden en jongen, welker mengeling doorgaans met veel geraas gepaard gaat, bewaarden een diep, en droefheid aankondigend, ſtilzwygen. Omtrent half elf uuren vergezelde het gelui der klokken van de Stad, en der Voorſteden, het vertrek van den Rouwkoets, welke den één- en twintigſten te *Brunswyk* aankwam.

De regeerende Hertog heeft de opvolging van Hertog LEOPOLD overgegeeven aan Hertog FREDERIK zyn Broeder; en die Prins, door denzelfden edelmoedigen geest gedreeven, heeft bevolen, dat men de School te *Frankfort*, door zyn Broeder geſticht, ten voordeele der daar liggende Bezetting, voorts zal gebruiken.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN DE Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(Vervolg van bl. 615, des VIIden Deels der *Alg. Vad. Lett.*)

Karakakooa Baay, ſchryft Capitein KING, die thans het Reisverhaal vervolgende aanvangt, ligt aan de Westzyde van het Eiland *Owhyhee*. Deeze Baay wordt ingeſlooten door twee laage landpunten, eene halve myl van den anderen, Zuid Zuid-Oost en Noord Noord-West ſtrekkende

de. Op de Noordlykſte punt, die vlak en dor is, ſtaat het Dorp *Kowrowa:* in het diepst van de Baai, digt by een bosch van groote Kokusnootboomen is een ander, veel grooter, Dorp, *Kakooa* geheeten; tusſchen dezelve loopt een hooge klippige ſteilte, van het zeeſtrand ontoegangelyk. Aan de Zuidzyde heeft de Kust, omtrent een myl landwaards in, een ruw voorkomen; verder op ryst het Land langzaam op, en is overſpreid met bebouwde akkers en bosſchen van Kokusnootboomen; de wooningen der Eilanderen doen zich in grooten getale op. Het ſtrand, rondsom de Baay, is bezet met een zwarte koraalrots, 't geen het landen, by ſlegt weer, zeer gevaarlyk maakt; alleen is by het Dorp *Kakooa* een zandige oever, met een *Morai*, of Bepraafplaats, aan den eenen, en een kleine versch waterwelle aan den anderen kant. In deeze Baai ankerden wy den zeventienden January, MDCCLXXIX, aan de Noordzyde, omtrent een vierde myl van ſtrand, *Kowrowa* ten Noord-Westen hebbende.

Zo ras de Inwoonders bemerkten dat het onze toeleg was in de Baai te ankeren, kwamen zy van ſtrand in een verbaazend aantal, en drukten hunne vreugd uit door zingen, ſchreeuwen, en eene menigte van andere buitenſpoorig wilde gebaarden. De zyde, het dek, het wand van beide de Schepen, waren ſchielyk van dit Volk als bedekt; eene menigte van Vrouwen en Jongens, die geene Canoes hadden kunnen krygen, zwommen, ſchoolswyze, by de Schepen om; veelen, geen plaats aan boord vindende, onthielden zich een goed deel van den dag in 't water.

Onder de Opperhoofden, die aan boord van de *Reſolution* kwamen, bevond zich een Jongman, PAREEA geheeten, die wy ſpoedig ontdekten dat een Perſoon van groot gezag was. Zich by Capitein COOK vervoegende, zeide hy, dat hy de *Jakanee* (*) van den Koning des Eilands was, die zich toen op een Krygstocht, op *Mowee* bevondt, en binnen drie of vier dagen te rug verwagt wierd. Eenige weinige geſchenken, door Capitein COOK hem gegeeven, verbonden hem geheel aan onze belangen, en hy deedt ons grooten dienst in het bedwingen zyner Landgenooten, gelyk wy terſtond by ondervinding leerden. Want wy

(*) Vervolgens hebben wy verſcheide anderen ontmoet, die den zelfden Naam droegen; dan of dezelve eenige Bediening, of eenigen graad van Bloedverwantſchap aan den Vorst aanduidde, hebben wy nooit met zekerheid kunnen ontdekken.

wy hadden slegts korten tyd ten anker gelegen, of er was zo groot eene menigte volks, hangende aan de eenen kant van de *Discovery*, dat hetzelve zeer overzyde helde; en de Scheepsliedeu vonden zich buiten staat om den steeds aandringenden hoop af te weeren. Capitein COOK, voor eenig onheil hier uit vreezende, wees het gevaar PAREEA aan, die onmiddelyk tusschen beiden kwam, het Schip van dien overlast bevrydde, en de Canoes, daar om heen liggende, deedt vertrekken.

Het gezag der Opperhoofden over het gros des Volks scheen, uit dit voorval, zeer willekeurig en volstrekt. Een dergelyk voorbeeld zagen wy 'er van dienzelfden dag aan boord van de *Resolution*, waar de menigte des Volks zo groot zynde, dat dezelve de noodwendige scheepsverrigtingen belemmerde, men genoodzaakt was de toevlugt te neemen tot den bystand van KANEEMA, een ander hunner Opperhoofden, desgelyks door geschenken aan Capitein COOK verbonden. De ongelegenheid, in welke zy waren, hem bekend gemaakt zynde, beval hy, op 't oogenblik, zynen Landgenooten het Schip te verlaaten: en wy stonden niet weinig verstelt op het gezigt dat zy zonder eenig beraad ylings over boord sprongen, uitgenomen één Man, die, agter blyvende, eenige onwilligheid in het gehoorzaamen betoonde, doch KANEEMA vatte hem by den arm, en wierp hem in zee.

Beide deeze Opperhoofden waren Mannen, sterk en welgemaakt van lichaam, en hadden een zeer goed uitzigt. KANEEMA inzonderheid was een der schoonste Mannen, die ik immer zag. Hy was omtrent zes voeten lang, hadt zeer geregelde en veel uitdrukkende gelaatstrekken, leevendige zwarte oogen; zyn houding was onbedwongen, vast, en bevallig.

't Is reeds vermeld, dat, geduurende ons kruisen rondsom dit Eiland, de Inwoonders altoos in hunne handelingen zich zeer openhartig en opregt vertoonden, en geen den minsten blyk van diefagtigheid gegeeven hadden; 't geen ons te vreemder voorkwam, dewyl de zodanigen, met welken wy tot hier toe verkeerden, lieden waren van laagen rang, dienstbaaren of visschers. Thans vonden wy de zaak geheel van gedaante veranderd. De ontelbaare hoop van Inwoonderen, die elk gedeelte van de Schepen bezetten, verschafte niet alleen veelvuldige gelegenheden om te kaapen, zonder gevaar van ontdekt te worden; maar onze minderheid in getal verschafte hun het uitzigt van straf-

loos

hen te zullen ontbreken, ingevalle van ontdekking. Eene andere omstandigheid, waar aan wy deeze verandering in hun gedrag toeschreeven, was de tegenwoordigheid en de aanmoediging hunner Aanzienlyken: want doorgaans het grootste overgeeven, in het bezit van iemand die meer voorkomen had dan het gemeen, hadden wy alle reden om te vermoeden, dat deeze rooveryen op derzelver aandryven begaan werden.

Korten tyd na dat de *Resolution* behoorlyk voor anker lag, bragten onze twee Vrienden, PARREA en KANERMA, een derden Opperhoofd aan bood, KOAH geheeten, die men ons vermeldde dat een Priester was, in zyn jeugd voor een dapper Krygsheld beroemd. Hy was een klein, oud, zeer mager Man. In de Kajuit geleid, naderde hy Capitein COOK met groote eerbiedenis, en wierp over diens schouderen een stuk rood laken, door hem medegebragt. Hier op eenige schreden agterwaards treedende, boodt hy eene kleine Bigge aan, die hy in zyne hand hieldt, onderwyl een reden uitspreekende, die langen tyd duurde. Deeze plegtigheid werd veelvuldigmaalen herhaald, geduurende ons verblyf te *Owhyhee*, en scheen ons, uit eenige omstandigheden, toe eene soort van Godsdienstige aanbidding te weezen. Hunne Afgoden vonden wy altoos met een rood laken overdekt, op dezelfde wyze als de Priester Capitein COOK bedekte, en eene Bigge was de gewoone offerande, aan hunne *Eatooa* toegebragt. Hunne aanspraaken of gebeden werden met eene vaardigheid en gladheid uitgestort, dat ze alzins bleeken naar een vast opstel van buiten geleerd te zyn.

Toen deeze pligtpleeging geëindigd was, at KOAH met Capitein COOK, overvloedig gebruikende van alles wat hem werd voorgezet; doch hy kon even bezwaarlyk, als de overige Bewoonders der Eilanden in deeze Zeeën, overgehaald worden om voor de tweedemaal onzen Wyn of sterken Drank te proeven. Met het vallen van den avond, ging Capitein COOK, door den Heer BAYLY en my vergezeld, met den Priester na land. Aan wal komende, werden wy ontvangen door vier man, die, roeden draagende met hondenhair aan het einde, voor ons heen gingen, met een zwaare stem een korten volzin uitroepende, waar in wy alleen het woord *Orono* (*) konden onderscheiden.

De

(†) Capitein COOK kreeg doorgaans by de Inboorelingen van *Oy-*

De menigte, aan ſtrand vergaderd, week op onze aannadering; en niemand was 'er te zien, uitgenomen eenige weinigen, die op den grond uitgeſtrekt lagen, digt by de wooningen van het bygelegen Dorp.

Eer ik voortgaa om de aanbidding, Capitein COOK beweezen, te verhaalen, als mede de byzondere plegtigheden, met welke hy ontvangen werd op dit noodlottig Eiland, zal het noodig weezen eene beſchryving te geeven van de *Morai*, reeds even aangeroerd. Dezelve beſtondt uit een vast vierkant gevaarte van ſteen, omtrent honderd twintig voeten lang, zestig voeten breed, en twee- en veertig voeten hoog. Het bovenſte was plat en wel aangelegd, en omzet met een houten hek, waar aan de hoofdſchedels der Gevangenen, opgeofferd aan den dood hunner Opperhoofden, waren vastgemaakt. In het midden van het plein ſtondt een oud houten Gebouw met het hek, te wederzyden gemeenſchap hebbende, door een ſteenen muur, die de geheele ruimte in twee deelen ſcheidde. Aan de landzyde waren vyf ſtaaken, meer dan twintig voeten hoog, dienende tot onderſteuning van een ſtelling; aan den tegenoverkant, na Zee toe, ſtonden twee kleine huizen die eene overdekte gemeenſchap met elkander hadden.

KOAH geleidde ons langs eene gemaklyk opgaande ſteilte na deeze hoogte. By den ingang zagen wy twee groote houten Beelden, met zeer misvormde weezenstrekken, en een lang ſtuk geſneeden hout als een omgekeerde kegel, van den top der hoofden opwaards ſteekende: het overige hadt geene byzondere gedaante, en was met een rood kleed bewonden. Hier ontmoette ons een ryzig Jongman, met een langen neerhangenden baard, die Capitein COOK aan de Beelden voorſtelde, en, na eene ſoort van gezang gezongen te hebben, waar in KOAH mede zong, ons bragt tot dat einde van de *Morai*, waar de vyf ſtaaken ſtonden: by derzelver benedeneinde waren twaalf Beelden van eene halfcirkelronde gedaante, en voor het middelſte ſtondt eene ſoort van hooge tafel, waarop een rottend Zwyn lag, onder

Owhyhee dien naam, doch kon nooit agter de bepaalde meening komen; zomtyds bezigden zy het omtrent het onzigtbaar Weezen, 't geen zy zelden in de hemelen te leeven. Wy bevonden ook dat het de Tytel was, behoorende aan een Perſoon van hoogen rang en groote magt op het Eiland, die veel geleek na de *Delai Lama* der *Tartaaren*, en den Geestlyken Keizer van *Japan*.

der dezelve brokken Zuikerriet, Kokusnooten, Broodvrugt, enz. KOAH, den Capitein onder deeze tafel geplaatst hebbende, trok het Zwyn na beneden, en hieldt het hemwaards: en, naa ten tweedemaale hem aangesprooken te hebben met eene lange redenvoering, zeer schielyk en sterk gerabbeld, liet hy het op den grond vallen, en leidde hem na de stelling, die zy beiden, niet zonder groot gevaar, beklommen. Toen zagen wy, met een staatlyken toestel, aan den ingang van de *Morai*, tien Mannen opkomen, met zich brengende een leevend Zwyn, en een groot rood Kleed. Eenige weinige schreden genaderd zynde, stonden zy stil, en wierpen zich voor over. KAIREEKEEA, de bovengemelde Jongman, vervoegde zich tot hun, en het Kleed ontvangende, bragt hy het tot KOAH, die het om den Capitein sloeg, en vervolgens hem het Zwyn aanboodt, 't geen door KAIREEKEEA met dezelfde plegtigheid werd aangebragt.

Terwyl Capitein COOK daar stondt, in die lastige gestalte, met het roode Kleed omwonden, en zich met moeite vasthoudende aan de stukken van een rottige stelling, begonnen KAIREEKEEA en KOAH den dienst, nu eens zamen, dan beurtling, zingende. Dit duurde langen tyd, eindelyk liet KOAH het Zwyn vallen, waar op hy met den Capitein afklom. Hier op werd hy by de bovengemelde Beelden geleid, en tot elk derzelven iets op een scherpen toon gezegd hebbende, met zyne vingers in 't voorby gaan op dezelve tikkende, bragt hy hem tot het middelste, 't geen, door dien het met een rood Kleed bedekt was, bleek van meer aanziens te zyn dan de overige. Voor dit Beeld wierp hy zich neder, en kuschte 't zelve; begeerende dat Capitein COOK het desgelyks zou doen, die zich, in al dit bedryf, door KOAH liet bestuuren.

Wy werden gebragt na de andere afdeeling van de *Morai*, waar eene ruimte was, tien of twaalf voeten in 't vierkant, omtrent drie voeten laager dan het plein. In de zelve daalden wy neder, en Capitein COOK zat tusschen twee houten Afgoden. KOAH ondersteunde een van COOK's armen, en verzogt my den anderen te ondersluttten. Op deezen tyd verscheen 'er een tweede toevloed der Inboorelingen, met zich brengende een gebraaden Varken, Pudding, eenige Broodvrugt, Kokusnooten en andere Vrugten. Als zy ons naderden, voegde KAIREEKEEA zich aan hun hoofd, en het Varken, op de gewoone wyze Capitein COOK aanbiedende, begon hy denzelfden zang als

voorheen, en zyne Medegenooten beantwoordden hem geregeld. Wy merkten op, dat, by ieder antwoord, de deelen des Gezangs allengskens korter wierden, tot dat, omtrent het einde, dat van KAIREEKEEA uit flegts twee of drie woorden beſtondt; door de overigen met het woord *Orono* alleen beantwoord.

Wanneer deeze opoffering, welke ten minſten een vierde van een uur duurde, geëindigd was, zaten de Inboorelingen tegen over ons neder, en begonnen het Varken open te ſnyden, de Vrugten te verleezen en de Kokusnooten te breeken, terwyl anderen bezig waren met *Ava* te brouwen, door het inmengzel tot dien Drank te kauwen, op dezelfde wyze als op de *Friendly Eilanden*. KAI EEKEEA nam daar op de kern van een Kokusnoot, welke hy kauwde, en daar mede Capitein COOK's aangezigt, hoofd, handen, armen en ſchouders beſtreek: hier op werd de *Ava* rond gediend, en, naa dat wy dien drank geproefd hadden, begonnen KOAH en PAREEA het Verkensvleesch in ſtukken te ſnyden, en 't zelve ons in den mond te ſteeken. Ik had 'er niet veel tegen, om door PAREEA, die vry zindelyk was, gevoed te worden; doch Capitein COOK, die voorgediend werd door KOAH, zich het door hem behandeld ſtinkend Zwyn herinnerende, kon 'er geen brok van doorkrygen, en wy mogen wel veronderſtellen, dat zyn afkeer niet verminderde, toen de oude Man, volgens de hier in zwang gaande beleefdheid, de ſtukken voor hem gekauwd hadt.

Toen deeze laatſte plegtigheid geëindigd was, waar aan Capitein COOK, zo ſpoedig als hy met eenige voeglykheid kon, een einde maakte, verlieten wy de *Morai*, naa onder het Volk eenige ſtukjes Yzer en andere Snuisteryen uitgedeeld te hebben, waar in zy zeer veel genoegen ſcheenen te vinden. De Mannen, met roeden voorzien, geleidden ons na de boot, herhaalende dezelfde woorden. Het Volk week weder uit den weg; en de weinigen, die bleeven, wierpen zich op den grond neder als wy voorby gingen. Wy roeiden terſtond na boord, vol van gedagten over 't geen wy gezien hadden, en zeer wel voldaan over de goede geneigdheid onzer Vrienden. De beduidenis der veelvuldige plegtigheden, met welken men ons ontving, en die wy, om derzelver nieuwigheid en zeldzaamheid, in 't breede verhaald hebben, laat een ruim veld tot giſſingen open: ongetwyfeld ſtrekte zy, van de zyde der *Owhyheeren*, ten betoon van zeer groote hoog-

ag-

ging, en ſcheenen, zo verre zy Capitein COOK, in 't byzonder betroffen, tot aanbidding op te klimmen.

Op den volgenden morgen, den achttienden, ging ik, vergezeld van acht Zee-Soldaaten, den Luitenant en Corporaal onder dit getal begreepen, aan land, bevel hebbende om een Werkplaats op te rigten, in zulk een ſtand als meest geſchikt was om de Waterhaalers en anderen, die op 't land werkten, in 't oog en onder beſcherming te houden. Als wy in 't midden van het Dorp na een daar toe bekwaame plek gronds zogten, boodt PAREEA, altoos gereed om ons zyne goede geneigdheid en magt te toonen, ons aan eenige huizen omverre te werpen, die ons, tot bereiking van ons oogmerk, in den weg zouden geſtaan hebben. Wy oordeelden van deeze aanbieding geen gebruik te moeten maaken, en vervaardigden onze Wagtplaats op een veld, niet verre van de *Morai*, 't geen ons gereedlyk werd ingeruimd: de Prieſters heiligden terſtond, om den indrang der Inboorelingen af te weeren, die plaats, door hunne roeden te zetten rondsom het affchutzel.

Deeze ſoort van Godsdienſtig Verbod, noemen zy *Taboo:* een woord, 't geen wy, geduurende ons verblyf onder deeze Eilanden, menigmaal hoorden, en van eene zeer veel beduidende en kragtige betekenis vonden. Het verſchafte ons zelfs eene meerdere afzondering dan wy verlangden. Geen Canoes durfden het waagen naby ons te landen; de Inboorelingen zaten by het affchutzel; doch niemand boodt zich aan om binnen de Taaboode plaats te komen, voor hy deswegen van ons verlof verkreegen hadt. Maar, ſchoon de Mannen, op ons verzoek, met voorraad, dwars over het veld liepen, konden wy, op geene mogelyke wyze, de Vrouwen beweegen by ons te komen. Zonder vrugt booden wy haar geſchenken aan; wy zogten het door PAREEA en KOAH te bewerken, doch vrugtloos; wy kreegen beſtendig ten antwoord, dat de EATOOA en TARREEONOO (dit laatſte was 's Konings naam) hun zou dooden. Deeze omſtandigheid vermaakte onze Vrienden aan boord niet weinig, waar de menigte Volks, en inzonderheid van Vrouwen, die 'er geſtadig aankwamen, hun noodzaakte, bykans aanhoudend, de Schepen daar van te ontlasten, om het noodige ſcheepswerk te kunnen verrigten. By die gelegenheden gebeurde het meermaalen, dat tuſſchen de twee en drie honderd Vrouwen te gelyk in Zee ſprongen, en daar rond zwommen en baadden, tot dat zy weder konden toegelaaten worden.

Van den negentienden tot den vier- en twintigſten viel 'er niets byzonder meldingswaardigs voor. De Schepen werden gekalfaat, en het Touwwerk geredderd. Het inzouten van Varkensvleesch was een der zaaken voor welke Captein COOK de meeste zorg droeg, en waar in hy, niettegenſtaande men het doorgaans ondoenlyk geoordeeld hebbe, onder de Keerkrings Lugtſtreeken, het Vleesch door zouten te bewaaren, zeer wel ſlaagde.

Niet lang hadden wy onze Wagtplaats betrokken, of wy ontdekten, in onze Nabuurſchap, de woonplaatzen eener Maatſchappy van Priesteren, wier geregelde oppaſſing van de *Morai* onze nieuwsgierigheid trok. Hunne hutten ſtonden rondsom een Vyver, en waren omringd door een bosch Kokusnootboomen, 't geen hun afzonderde van den ſtand en de rest des Dorps, en aan die plaats het voorkomen van een Godsdienſtig verblyf byzette. ——— Capitein COOK hier van door my verwittigd, beſloot by die Priesterſchaar een bezoek af te leggen, 't geen hy vervolgens deedt, en bykans met dezelfde Godsdienſtige Plegtigheden ontvangen werd als op de *Morai*.

Zo lang wy in de Baay bleeven, werd Capitein COOK telkens, als hy aan land kwam, vergezeld door een deezer Priesteren, die voor hem heenen ging; kennis geevende dat de *Orono* aan land was, en het Volk gebiedende voor hem neder te buigen. Dezelfde Perſoon vergezelde hem ook ſteeds op 't water, ſtaande in de Boot, met een roede in de hand, kennis geevende aan de Inbooreſingen, die zich in Canoes bevonden, dat de *Orono* aankwam, waar op zy terſtond het roeijen ſtaakten, en hunne aangezigten nedergeſlaagen hielden tot dat hy voorby was. Wanneer hy ſtand hieldt by de Wagtplaats, kwam KAIREEKEEA met zyne Broederen, onmiddelyk, met Varkens, Kokusnooten, Broodvrugt, enz. en booden die aan met de gebruiklyke plegtigheden. 't Was, by deeze gelegenheden, dat eenigen der mindere Opperhoofden, dikwyls, verzogten de vryheid te mogen hebben om den *Orono* eene offerhande te doen. Dit vergund zynde, booden zy zelve het Varken aan, doorgaans met duidelyke kentekens van vreeze in hun gelaad; terwyl KAIREEKEEA en de Priesters hunne gewoone Gezangen aanhieven.

De beleefdheden deezer Maatſchappy bepaalden zich niet tot loutere pligtpleegingen. Die van ons Volk aan Land waren ontvingen dagelyks van hun een toevoer van Varkensvleesch en Gewaaſen, meer dan genoeg was tot hun on-

onderhoud, en verſcheide Canoes, met leevensbehoeften belaaden, werden even ſtipt aan boord der Schepen gezonden. Niets werd tot wedervergelding gevorderd; noch deeze zelfs eenigzins van ter zyde aangeduid. Hunne geſchenken bragten zy toe met eene geregeldheid, meer gelykende naar het kwyten van een Godsdienstpligt, dan naar het betoon van weldaadigheid. Wanneer wy onderzogten, op wiens kosten alle die gunstbetooningen ons werden toegeſchikt, gaf men ons te verſtaan, dat het geſchiedde op kosten van een groot Man, KAOO geheeten, den opperſten der Priesteren, en Grootvader van KAIREEKEEA, die op dien tyd afweezig was van het Eiland, den Koning vergezellende.

(*Het Vervolg hier na.*)

BESCHRYVING VAN HET HERDERSCH LEEVEN EN DER ZEDEN VAN DE INWOONDEREN VAN SANENLAND, IN HET CANTON BERN, IN ZWITZERLAND.

(Uit de *Obſervations on the preſent State of Denmark; Ruſſia and Switzerland.*)

Het Herderlyk Leeven der Inwoonderen van *Sanenland* mag gezegd worden den middenrang te bekleeden, tuſſchen dat van Landbouweren, en der zwervende *Tartaaren* of *Arabieren*. Vyf of zes keeren in 't jaar verandert ieder Gezin van woonplaats: en ieder week gaat de Vader des Huisgezins, met Vrouw en Kinderen, voorgegaan van 't Vee, eenigen leeftocht, en weinig Keukengereedſchap, als een oud Aartsvader reizende, een nieuw verblyf opzoeken.

In geen land, geloof ik, worden zo veel Stallingen en Huizen gezien. Waar men voor de Koebeesten eene Stalling oprigt, wil ieder, wiens omſtandigheden het eenigzins toelaaten, een Huis voor zichzelven hebben: en nauwlyks een der weiden, daar de voorraad, welken zy opleveren, doorgaans verteerd wordt, is zonder beiden, of althans zonder een deezer houten wooningen. Het Hooi bergt men boven in, het Vee ſtaat beneden. Tot een behoedmiddel tegen de heillooze uitwerkzelen der overſtroomingen, kunnen die Huizen en Stallingen geheel uit elkander genomen worden; elke ſtaak en plank is getekend om ze op de behoorelyke plaats te kunnen invoegen.

De Weiden, in eenige der Valeien, worden zomtyds tweemaalen gemaaid en dan afgeëeten. In anderen, byzonder in

de Valei van *Gietaz*, maait men deeze, en laat geene allen afweiden. Het voeden van het Vee, op 't gebergte, duurt tien of twintig weeken, naar gelange van de hoogte en de ligging. Op die gedeelten, welke te ſteil zyn om 'er het Vee te weiden, vellen zy het gras, en laaten het Hooi, in bosſchen gebonden, aldaar tot het begin van het Sneeuwſaiſoen. De Herder maakt dan een langen ſtok, onder een Hoothoop, vast, om het uitvallen te beletten, zet 'er zich boven op, en glydt in een oogenblik na beneden, met het overige op eene ſleede gehoopt, 't geen hy dus vergezelt en beſtuurt.

Wanneer de Wintervoorraad verteerd is, begeeven zy zich na de laagſte gedeelten van het Gebergte, en daar alles afgeweid hebbende, gaan zy met hun Vee na de hoogte. Deeze optocht geſchiedt met eene bekoorelyke plegtigheid. Vooraf gaat de ſchoonſte Koe der geheele Kudde, met een heerlyk halscieraad en een Bel opgepronkt, naast deeze gaat de Vader of de Opperſte des Gezins. Hem volgen allen die 'er toe behooren met het overige Vee. De Herders en het Vee zyn met kranſen en bloemen vercierd: al het omgelegen land wedergalmt van het geklank der bellen, het loeijen der Koeijen, en het gezang der Veldelingen. Het klein en jong Vee komt agter aan, Vrouwen en Kinderen ſluiten den trein. — Omtrent het einde van Augustus daalen zy weder neder na de laagere gedeelten, weiden het laatſte gras in de Valei af, en keeren zich zomtyds na den kant van 't Gebergte, om het overgebleevene te doen afeeten: in 't einde betrekken zy wederom hunne warme verblyven in de Valeien, om de wederkomst der Lente en denzelfden kring van vermaaken weder af te wagten.

Maar dit ſchuldloos en herdersch leeven begunſtigt geenerlei uitvinding. De behoeften, door de driften en rykdommen der Menſchen voortgebragt, zyn altoos de moeders der Kunſten geweest: en de uitgebreide maatſchappyen van Menſchen hebben de naſpeuringen en ontdekkingen van het vernuft begunſtigd. Eenzaamheid, en eene eenzelvige leevenswyze, dienen om dezelfde gewoonten te doen ſtand houden, en de zeden dezelfde te doen blyven, zodanig dat ze een onafgebrooken keten van geluk uitmaaken. En misſchien mogen wy dit geſlacht van Menſchen aanmerken, als op aarde overgelaaten om de waardigheid onzer Natuure op te houden, en nu en dan een verzwakt en verbasterd geſlacht van weezens te beſtraffen. Het handhaaven en verbeteren der Landen is hier onbekend; men laat ze ongemoeid, en duizend vooroordeelen beſtryden deezen voordeeligen en nuttigen arbeid. De moerasſige gronden worden nimmer droog gemaakt, men vindt menigvoud, vervuild ſtilſtaand water aan de zyden van afloopende ſchuinten. ——— Wat het leiden van water betreft om het over den grond te brengen, daar in zyn ze geen vreemdelingen; doch

doch het toebereiden van het Land, het droogmaaken, en de nuttigſte gedeelten van dien arbeid verſtaan zy geheel niet. De eerſte en algemeenſte deezer bewerkinge is desgelyks by de *Venetiaanen*, en in de vlakten van *Lombardye* in gebruik; doch het is in *Argau* en *Emmenthal* alleen, waar die van *Bern* het ſtelzel der Landverbetering tot volkomenheid gebragt hebben. Hier verzuimt men niets: men neemt de tyd waar om het land te laaten onderloopen, de geſteltenis des lands, de natuur van water en grond beiden, de hoeveelheid van mest welke dezelve vordert, en het mengzel van bemesting, meest dienende om elk land te verryken, met verſcheiden andere byzonderheden; die de gelukkige vrugten zyn van lange oplettenheid en onvermoeiden arbeid.

Het Volk in *Sanenland* vernoegt zich met de Landen in den Wintertyd te mesten; doch zy doen het zonder eenige evenredigheid in 't oog te houden, en door geen regel waar te neemen; in het bewateren, blyven eenige Landen te droog, terwyl andere geheel onder leggen, en het Land de helft niet voortbrengt van 't geene het kan voortbrengen.

Alle ſoorten van groenten komen hier veertien dagen, zomwylen eene geheele maand, laater dan elders voort; doch zyn doorgaans beter van ſmaak. In de geheel koude valeien, waar, in de maand April, de Sneeuw nog eenige voeten dik ligt, is het niet vreemd dat men verſche mest op de Sneeuw ſtrooit, die dezelve ſpoedig doet ſmelten: en binnen korten tyd ziet men verſcheide tuinen, aangelegd en beplant te midden van groote vlakten enkel ſneeuw.

Met veel moeite heeft men hier de Aardappelen ingevoerd, het vondt grooten tegenſtand; die op 't gebergte groeijen zyn veel beter dan die in de valeien geplant worden. Thans is het een geliefde Volksſpyze; en daar ze ontheeven zyn van de Tienden, gebruikt men ze, op veele plaatzen, in ſtede van Koorn.

De Alpiſche Boon is lekker, en misſchien de Plant die de voordeeligſte in dit Gewest mag heeten. Men maalt ze tot meel om 'er brood van te bakken; de bladeren dienen tot voedzel der Schaapen, en de ſtammen gebruiken ze óm hunne ſtallingen van binnen te dubbelen.

Naa dat de Koophandel in Kaas hier is ingevoerd, heeft het bouwen van Koorn van jaar tot jaar afgenomen: in geheel *Sanenland* wordt thans geen een ploeg gevonden. Hier en daar worden kleine plekjes grond met Hennip en Vlasch beplant, en andere met Tarwe en Garst. Het land wordt eens gemest, dan met een ſpaade gekeerd, en brengt dikwyls in Tarwe, van zes tot twaalfvoudige vrugt voort; in Garst van acht tot twintig voudig. Haver en Rogge zyn 'er geheel onbekend: en zelfs die kleine hoeveelheid van Koorn, welke 'er gezaayd wordt,

geſchiedt meest om geen gebrek aan ſtroo in hunne bedden te hebben.

Zo lang de bezwaarlyke toegang van hun gebergte allen gemeenſchap van de Bewoonders deezer Landſtreeke met de rest des Menschdoms ſcheen af te ſnyden, was het opſtapelen en overhouden van Kaas, onder hun het eenig teken van welvaren en rykdom. Ik kreeg 'er een ten geſchenke, in den jaare 1643 gemaakt; doch dezelve was hard, en ſmaakloos als hout. Tarwenbrood word zeldzaam gebakken: het gewoone brood beſtondt uit een dikke Garſten koek, die een geheel jaar kan bewaard worden, en die, in melk gedoopt, voor een lekkerny gaat. Een voorraad van dit laatstgemelde brood wordt nog door alle Gezinnen na het gebergte medegenomen.

Hennip en Vlasch tieren hier wonder ſchoon; hoewel men 'er zelden meer plant dan ten huislyken gebruike dient. De handel in Linnen wordt 'er geheel niet gedreeven: en deeze verſchaft zo veelerleien arbeid aan de ármen, dat ik wel zou wenſchen, dat zy hun liefdaadigheid voor den arbeid verwiſſelden, en nieuwe bronnen van voordeel openden, in ſtede van de tegenwoordige, uitgedroogd door de veelvuldige onderſtandvraagingen van luiheid, armoede, en bedevaartgangen.

Op het aankweeken van Vrugtboomen legt men zich geheel niet toe, en de werkzaamheden in het Kaashuis ſchynen hun onverſchillig omtrent alle andere gemaakt te hebben. Pruimen-, Kerſen-, Peer- en Appelboomen, ziet men hier en daar verſpreid; doch nergens in een Boomgaart byeen geplant. Naa dat in een vry ſtrengen Winter veele derzelve zyn doodgevroozen, heeft men geen jonge aangelegd: elk gedeelte deezer Landſtreeke deelt in die jammerlyke verwaarloozing. —— Het Hout, 't welk hier groeit, is zeer goed ten gebruike, en de ſchaduw van 't zelve min ſchadelyk dan die der Pynboomen; en nabyheid van 't zelve brengt te wege dat men zich op geen aanteelt toelegge. —— 't Is nauwlyks te zeggen, hoe verre de natuur in zommige opzigten, en het geluk en de onkunde der Inwoonderen in andere, den voortgang ſtuitte der voordeelen, welke dit Volk zou kunnen genieten. Door gebrek van het waarneemen eeniger geregeldheden omtrent het Houtgewas, zyn geheele boſſchen geveld, en gebruikt tot paalen om de Weidlanden te omheinen: deeze rotten ſchielyk, en worden zelfs ongeſchikt tot brandhout: en zy hebben niet geleerd dit gemis te boeten of te vergoeden, door zich van Heestergewaſſen, die 'er in groote menigte groeijen, te bedienen, om afſchuttingen te maaken.

Indien wy, nogthans, dit Land vergelyken met andere vrugtbaarder Oorden, zal 't zelve, ſchoon verre moetende wyken in Bearbeiding en Volkrykheid, nogthans, op de proeve,

re, vry veel vooruit hebben. Wildernisſen heeft men 'er in Weidlanden hervormd, en Boſchen in Velden. Wetten doen veel; Verſtand nog meer; maar goede Zeden meer dan alles.

OVER HET GEBRUIK DES TYDS.

(*Naar het Fransch.*)

De Jeugdige Leeftyd, —— dat gedeelte onzes beſtaans op deeze Wereld, waar in alles gemaklyk valt, waar in de Geest met weinig zwaarigheden gedrukt wordt of dezelve niet zwaar tilt: waarin 't Geheugen zich weinig laat ontglippen, van 't geen Verſtand, Oordeel en Ondervinding aan 't zelve verſchaffen, —— die gelukkige Leevensſtente, welke een vrugtbaaren Zomer en ryken Herfst belooft, wordt veelal verſleeten in het bejag van ydele beuzelingen. Men pronkt zich op, zoekt harten te veroveren, wordt door Liefde gepynigd, door Trots bedroogen, door Dwaaling misleid. Te vergeefs verheft de Rede, die bedaarde Leermeesteresſe, vergezeld van de Ervaarenisſe, haare ſtem, of men hoort dezelve met veragting; en, indien zy aanhoudt met Lesſen der Wysheid uit te deelen, zoekt men haar lastig vermaan, onder duizenderlei voorwendzelen, te ontwyken. Niets van het voorledene weetende, onbedagt op het tegenwoordige en onkundig van de wyze hoe in het toekomende te handelen, is men in alle opzigten een vreemdeling. Gezelſchappen, waar men een ernſtig geſprek voert, verveelen; alles, wat 'er wordt voorgeſteld, klinkt raadzelagtig voor het ledig hoofd; en 't is, indedaad, eene pyniging te zitten luisteren na 't geen men niet verſtaat. 't Verdriet nadert met raſſe en groote ſchreden, men vat een wederzin op tegen Lieden van verſtand, en zoekt harsſenloozen op, of ten minſten zeer ongelukkige Snappers, ten einde men geenen, dan gemeene Lieden, aantreffe; die niet vernederen, en ons door voorbeeldige onkunde troosten.

Welhaast is de vaag der Jeugd verdweenen. Bedaarder Jaaren naderen; doch de eerſte ſtraal der Rede, welke, in bedagtzaame oogenblikken, ons verlicht, veroorzaakt een beroumvol te rugge zien, op eene Jeugd, zo kwaalyk beſteed, zo deerlyk verkwist. Men doet eene pooging om den kostlyken verlooren tyd weder in te haalen. —— Maar als dan is alles verward. Zich op het aanleeren van iets toe te leggen, mag geen ſpel beeten; het is met de daad een arbeid. Men vermoeit zich, krygt een tegenzin, en ſtaakt het werk. —— Het Leeven verveelt; de dagen vallen lang, men draagt overal zyne nietsbeduidenheid mede. Nutloos voor zyn Vaderland, nutloos voor zyn

zyn Geſlacht, en een last voor zich zelven, wordt men oud; en de verdrietige kwellingen over het voorledene, voegen zich by de kwaalen onvermydelyk aan dien Leeftyd vast, en niet beter te verligten dan door de bedenkingen van vroegere wel-aangelegde Leevensdagen. Zo nadert men het Graf, en men heeft, om zo te ſpreeken, beſtaan, zonder geleefd te hebben.

„ Is het dan," zegt veelligt een dier Lieden, die het geluk genieten om met alles te lachen en te jokken, „ Is het dan om „ Geleerden te weezen, dat wy eenige dagen op deezen aardbol „ ſlyten?" —— Neen; maar 't is tot eenig nuttig bedryf dat de Maatſchappy ons in haaren ſchoot ontvangt: wy moeten ons toeleggen op eenig Beroep, 't zy den winſtgeevenden edelen Landbouw; 't zy de moeilyke Regtsgeleerdheid; 't zy den ſchitterenden Krygsdienſt; 't zy 't eerwaardig Prieſterſchap; 't zy den hoogſtvoordeeligen Koophandel; 't zy de wel ſchoone doch ſchaars beloonde Weetenſchappen: en zal men dit doen, dan moeten de eerſte Leevensjaaren beſteed worden in het opdoen eener menigte voorbereidende kundigheden, welke de Mensch geſchikt maaken tot alles wat hy ter hand zal neemen.

De vastgeſtelde Leevenswyze in *Europa* ſleept een groot tydverlies mede. Hoe veel uuren gaan 'er met kappen en kleeden verlooren? hoe veele ſlyt men aan Tafel? hoe veele in nietsbeduidende Pligtpleegingen en Bezoeken af te leggen? Indedaad, de ſchikking, daar op gemaakt, ſchynt geheel ingerigt, om den Mensch, met zynen tyd verlegen, dien te helpen korten, en hen van dien verveelenden last te ontheffen.

„ Men heeft Uitſpanning noodig," is het woord. Van hier de Schouwburgen, de Operas, de Concerten, de Bals, de Wandelingen, de vaste Avondgezelſchappen. Wordt hier door ons Leeven geene aaneenſchakeling van Uitſpanningen? De Gewoonte om ons driemaal daags by den anderen aan Tafel te vervoegen, zou deeze niet genoegzaam weezen, zonder onze toevlugt te neemen tot die vreemde Tydverdryven? Drie vierde van 't geen wy verrigten, mag met den naam van Uitſpanning beſtempeld worden.

Waarlyk, de Mensch moet een weezen zyn, 't welk de Leevenskunst zeer moeilyk leert, als wy overweegen, wat men al heeft uitgevonden om hem den last zyns beſtaans draaglyk te maaken. Verſcheidenheid van ſpyzen, van dranken, van wyzen om zich van de eene na de andere plaats te begeeven. Wanneer wy de Dieren beſchouwen, vreedzaam 't zelfde kruid eetende, en drinkende uit den zelfden ſtroom, welk een verſchil....!

Doch, naardemaal de Voortbrenger aller dingen, een zo groot en blykbaar onderſcheid geſteld heeft, tuſſchen den Mensch en de andere Schepzelen, die hem omringen, is 't het Gebruik des Tyds, 't welk voor een goed gedeelte ons bekwaam maakt

om

om die Meerderheid, op eene waardige wyze, op te houden, en de Ziel, waar in het vrugtbeginzel aller kundigheden ligt opgeflooten, te ontwikkelen. Ik weet niet waarom men den Tyd onder de gedaante van een Oud Man heeft afgebeeld, Eever mogt men denzelven vertoond hebben onder het zinnebeeld van een vlug voorbyſnellend Wicht, 't welk, ſteeds voortgaande, nooit tweemaal het zelfde voorwerp ziet, en ons op 't leevendigst herinnert, dat wy geen oogenblik te verliezen hebben: daar de weezenlyke Leevensbezigheden, gevoegd by die onzer hoogere Beſtemminge, al onze zorg en vlyt eiſchen.

NABERICHT.

De *Troostgronden*, enz. den Schryveren der *Letteroefeningen* onlangs toegezonden, komen hun niet zo wel uitgewerkt voor, dat ze beſluiten kunnen, om dezelven in hun *Mengelwerk* te plaatzen. Derzelver Schryver gelieve het hun niet ten kwaade te duiden.

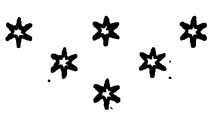

EXTRA WAARNEMINGEN DER FELLE KOUDE IN DE LAATSTE DAGEN VAN 1785, EN EERSTE VAN 1786.

Deze aantekeningen zyn gedaan op dezelfde volmaakt gelykgaande Thermometers, waarvan de hoogte in de zwaare hette van 1783 en hevige koude van *December* 1783 en *January* 1784, in dien tyd medegedeeld is, en terzelver plaatze.

1785	N	Z
Dec. 26 's mo. 8 u.	18	17
29 's av. 10 u	21½	19½
—— 11 u.	22	20½
30 's mo. 7½ u.	17	16
—— 8 -	16½	15
—— 9 -	17	16
's nam. 2 -	21½	
—— 3 -	20½	21
's av. 7½ -	16½	15
—— 10 -	15	13½
—— 11 -		13
31 's mo. 7½ -	13½	11½
—— 8½ -	13	11½
—— 8¾ -	14	11½
's nam. 2 -	19	20½
—— 3 -	18	17
's av. 7 -	13	11½
—— 8½ -	14	13
—— 10 -	11	9½
—— 11½ -		7
1786		
Jan. 1 's mo. 7½ -	2½	1
—— 8 à 8½ -	2	0
—— 11½ -	9	14
—— 12 -	10	16
's nam. 1½ -	11½	18
—— 2 -	12	17
—— 3½ -	9½	10½
's av. 8 -	8	6
—— 10 à 12 -	7	5

	N	Z
Jan. 2 's mo. 7½ u.	8	7
—— 8 à 8½ -	6½	5
—— 9 -	8	6½
's nam. 2 -	14	14½
—— 4 -	12	12
's av. 8½ -	12	11½
—— 10 -	9½	9
—— 11½ -	8	7
3 's mo 7½ -	8	7
—— 8 -	10	10
—— 9 -	15	14
's nam. 2 -	21	26
—— 3 -	21	22
's av. 9½ -		17
—— 10 -	16½	16
—— 12 -		16
4 's mo. 7½ -		11
—— 8 -	12½	12
—— 9 -	15½	15
's nam. 2 -	19	23
—— 3 -	16½	17½
's av. 10 -	14	14
—— 12 -		13½
5 's mo. 7½ -	16½	16½
—— 8½ -	18	17½
's nam. 2 -	15½	26½
's av. 7 -	23	23
—— 10 -		21½
—— 11½ -		21

De felste koude, op den eerſten morgenſtond des jaars, was dus nog 3 gr. minder dan op den 27 January 1776 en 30 December 1783, en had met de laatſte een ſtillen Zuidelyken Wind gemeen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER DEN GRONDSLAG DER ZEDELYKHEID.

Is 'er eenige Zedelykheid in de handelingen, eenige verbintenis, eenige plicht, voorafgaande aan de natuurlyke wetten, en onafhankelyk van het denkbeeld des WETGEVERS (*) ?

Laat ons onderſtaan, deze overnatuurkundige vraage te beantwoorden, naar geleide van het gemeen natuurlyk begrip, altoos verzelt met het onmiddelyk inzien van wan voeglykheid, in het tegenoverſtaande aan deszelfs beſlisſing.

Zedelykheid in de handelingen, onderſtelt verſtandige wezens, in onderlinge betrekking ſtaande.

Wet, verbintenis, plicht, opzicht hebbende op verſtandige wezens in onderlinge betrekking ſtaande, brengen, volgens den oorſprong, en volgens 't gebruik, dier woorden, met zig, de denkbeelden van meerderheid of gezag, en regt, aan de eene zyde, —— van minderheid of onderhoorigheid, en ſchuld, aan de andere zyde, —— en van voorgeſtelden loon en ſtraffe.

Natuurlyke wetten, brengen met zig, het denkbeeld van gelyktydigheid dier wetten, met het beſtaan van die natuur, voor welke zy wetten zyn.

Zedelykheid, voorafgaande aan de natuurlyke wetten, kan alleen betrekking hebben op het OPPERWEZEN.

Zedelykheid, voorafgaande aan de natuurlyke wetten en onafhankelyk van het denkbeeld des WETGEVERS, zoude, naar 't ſchynt, met zig brengen het denkbeeld van iets, voor alle ſchepping, nevens en buiten het OPPERWEZEN.

By alle onze bezadigde overweegingen, en verſtandige redeneeringen, raakende de dingen die buiten ons zyn; in het algemeen, zo is, en blyft het OPPERWEZEN, met Deszelfs eigenſchappen en volkomenheden, alzins het eerſte in de orde onzer gedagten. Van hier daalen wy af tot de ſchepſelen.

Het

(*) BURLAMAQUI, *Principes du droit naturel.*

Het OPPERWEZEN, met Deszelfs eigenſchappen en volkomenheden, is een éénig, ondeelbaar, voorwerp onzer beſpiegeling. Het is ter gemoetkoming aan onze zwakheid, dat wy onderneemen, het zelve, als 't ware, by gedeelten, gade te ſlaan; —— dat wy de Godlyke eigenſchappen, in byzonderlyk alzoo genaamde natuurlyke, en in zedelyke, onderſcheiden betragten: —— ten einde, dit oneindig, en waarlyk ondeelbaar, voorwerp, door hereeniging onzer ſtukswyze betragtingen, beter te leeren kennen. En is dit mede in zyne maate, toepaslyk op onze beſpiegeling van 's menſchen eindigen geest, met deszelfs eigenſchappen en hoedanigheden.

By de beſpiegeling van het OPPERWEZEN, bevinden wy, dat alle onze gedagten, van dat oneindig voorwerp, verzwolgen worden, zonder bezef van mogelyke opklimming.

By de beſpiegeling van onzen eigenen geest, konnen onze gedagten, by denzelven, niet beſtendig blyven ſtille ſtaan, maar wy bevinden ons, by doordenking, gedwongen, om op te klimmen tot de eerſte oorzaak.

Om wel te redeneeren over de Zedekunde, moet men de dingen neemen zo als zy zyn, zonder aftrekkingen te maken: dat is te zeggen: men moet agt geven op de natuur van den mensch, en op zynen werklyken toeſtand: vereenigende en zamenpaarende alle omſtandigheden, die wezenlyk in het zamenſtel der Menschlykheid komen (*). In gevolge van deze leſſen, moet men den mensch altoos beſchouwen, mede, als geſchapen; dat is: zo naar zyn wezen, als naar zyne hoedanigheden, — zo in zyn oorſpronk, als in zyne duuring, —— alzins afhankelyk van het OPPERWEZEN.

In onze beſpiegelingen, aan afgetrokkene denkbeelden een wezenlyk beſtaan, onbehoedzaam, toe te leggen, is, als ons eene ſchaduwe, voor een ligchaam, voor te ſtellen. Woorden, buiten haaren oorſpronklyken en gewoonen zin, in eenen vreemden en verbloemden zin te bezigen, en voorts, onbehoedzaam, den laatſten met den eerſten af te wisſelen, is, als een leenſpreuk, naar den letter op te vatten. In beide gevallen heeft men, by voortgaande redeneering, altoos omzwagtelingen noodig, om ongerymdheden, uit die denkwyze geſprooten, en tegengeworpen, af te keeren.

Welvoegiykheid, betaamlykheid, gepastheid, orde, en der-

(*) BURLAMAQUI.

dergelyke bewoordingen, geeven te kennen, hoedanigheden van eenig gewrocht eener verſtandige oorzaak, welke door ons niet konnen bemerkt worden, zonder een welgevallen, zo uit de werkende oorzaak, als uit het gewrocht, te ſcheppen. Een welgevallen, 't welk wy vast houden algemeen te zyn, in alle verſtandige Wezens.

Wy begrypen de eigenſchap van alzo te oordeelen, en alzoo te werken, in het OPPERWEZEN te zyn oorſpronglyk, onveranderlyk, eeuwig: dezelve kan door ons, in het OPPERWEZEN, alleenlyk bezeft en bewondert worden: en hiermede eindigt deze onze overweeging.

In den Mensch, GODS beeld draagende, begrypen wy deze eigenſchap, ontleent van de Godlyke natuur, afgeleid, aangeſchapen, en alzo tot 's menſchen maakzel behoorende.

De mensch deze geſteltenis van zynen eigenen geest, om in het geene welvoeglyk is, en in deszelfs verſtandige werken, een noodzaaklyk welgevalien te ſcheppen, gade ſlaande, kan verzuimen door te denken, en op te klimmen tot den Oorſprong zyner natuur, tot den Onderhouder zyner zielsvermogens.

Geduurende dit verzuim van doordenking, kan hy het welvoeglyke, door hem, in zig, ontwaar geworden, in het afgetrokken beſchouwen, en aan welvoeglykheid, onbehoedzaam, een wezenlyk beſtaan by leggen: hy kan in haar, zo bevallig en voordeelig, aldus vinden eenen leiddraad zyner handelingen, zonder wetten en verpligtingen, zonder loon en ſtraffen.

Dan, opklimmende van de beſpiegeling zyner eigene geſteltenisſe, tot de beſpiegeling van het OPPERWEZEN, als het patroon, wiens afbeeldzel hy, in zynen geest, draagt, en aan wien hy het welgevallen in 't welvoeglyke, boven allen, toekent, zo kan hy welvoeglykheid, in 't afgetrokken, blyven beſchouwen, en aan haar, als van het OPPERWEZEN insgelyks onderſcheiden, onbehoedzaam, een wezenlyk beſtaan blyven toedenken.

Dus doende, vind hy, in welvoeglykheid, eenen algemeenen leiddraad van handelingen, voor alle verſtandige Wezens: eenen *eerſten* leiddraad, voor Schepzelen.

En tevens vind hy, in opzicht van de verſtandige ſchepzelen, by naame, van den mensch, in de bykomende natuurlyke wet, aan hem door zynen Schepper en Heer gegeeven, ter betragting van welvoeglykheid in zyne han-

delingen, en door loon en ſtraffe bekragtigt, eenen *tweeden* leiddraad.

Maar hy, die, opklimmende van de beſpiegeling zynes eigenen geests, tot het OPPERWEZEN bedagtzaam vermyd, aan zig een afgetrokken denkbeeld, als iets wezenlyks beſtaande, voor te ſtellen, beſchouwt en eerbiedigt deze eigenſchap, van welvoeglykheid goed te keuren, en overeenkomſtig aan die goedkeuring te werken, in het OPPERWEZEN, als oorſpronkelyk, natuurlyk, onveranderlyk: en over zulks, zonder ſchaduwe van wet of plicht.

Wyders beſchouwt hy deze eigenſchap van zynen eigenen geest, in haar verband met zynen verderen geheelen toeſtand, als in oorſprong en voortduuring alzins afhankelyk, ontleent, afgeleid en aangeſchapen van het OPPERWEZEN: zulks hy niet aflaaten kan, het welvoeglyke, eenvoudiglyk voorgeſteld, duidelyk gewaar geworden, en met het tegengeſtelde vergeleeken, te erkennen en goed te keuren; even gelyk zyn lichaam niet aflaaten kan, zwaar te zyn; zonder ſchaduwe van wet of plicht, tot dus verre.

En in zyne betrekking tot het OPPERWEZEN, als zynen Schepper en Heer, vind hy, —— hy vind daar in eeniglyk, natuurlyke wetten en verpligtingen, geſtaafd door tegenwoordigen en toekomenden loon en ſtraffe: wetten en verpligtingen, met de vereiſchte ſtaaving, herhaalt, verklaart, en uitgebreid, in eene bykomende welgevestigde openbaaring, voor hun, aan wien dezelve is medegedeelt.

Het bezef van welvoeglykheid, met het tegenoverſtaande, is dus de grondſlag van zedelykheid. Dit bezef komt ons voor onafſcheidelyk te zyn van een verſtandig wezen. Dit bezef, daadlyken invloed hebbende op de werken, maakt dezelve zedelyk.

Den grondſlag van het Zedelyke beſchouwen wy, allereerst, in de natuur van het OPPERWEZEN. En alhier, even als by alle eerſte beginzelen, behoort onze overpeinzing ſtille te ſtaan, als by het begin aller onzer bezadigde overweegingen, en by den eindpaal van alle opklimming.

's Menſchen verſtandige vermogens, afgeſcheiden van haare onvolkomenheden, zyn afdrukzels van de Godlyke. Deswegen is het bezef van welvoeglykheid en wanvoeglykheid, en mitsdien de grondſlag der Zedelykheid, aan den mensch natuur-eigen, maar afgeleid.

Het bezef van 's menſchen afhanklykheid van zynen Schepper, en van zyne onderworpenheid aan denzelven, is mede aan den mensch natuur-eigen.

Dit

Dit een en ander bezef is in den mensch vereenigt. Door aftrekking van een geſcheiden, brengt het eerſte met zig, een beginzel van eigenzinlykheid: en het ander doet ontſtaan een denkbeeld van lyding en noodzaaking. Hereenigd, gelyk zy waarlyk in onzen geest zyn, brengen zy met zig de denkbeelden van redelyke wet, en behoorlyke verplichting. Wy konnen de Godlyke wetten niet dan met een welgevallen erkennen, nadien zy den wille uitdrukken van Hem, in wien wy alle de verëende Godlyke eigenſchappen en volkomenheden, noodwendig, eerbiedigen en beminnen; gelyk wy het geene van Hem, aan ons, is medegedeelt, in ons zelve, en in onze Natuurgenooten, noodwendig, met genoegen en goedkeuring erkennen; wanneer wy aan de inſpraaken van onzen redelyken geest, eenvoudig, en bezadigt, gehoor geeven.

Na de overweeging van alle deze genoegzaam blykbaare waarheden, ſchynt de voorgeſtelde vraage, volgens het geleide van 't gemeen natuurlyk begrip, aldus te moeten worden beantwoord:

„ 'Er is geene Zedelykheid in de handelingen, geene „ verbintenis, geen plicht, voorafgaande aan de Natuur„ lyke Wetten, en onafhanklyk van het denkbeeld des „ Wetgeevers. De grondſlag der Zedelykheid ligt in de „ natuur van het OPPERWEZEN." *'t Is* GOD *zelve die de ſtigter is van de natuur der dingen, en van hunne onderlinge betrekkingen; in 't byzonder van de natuur des Menſchen, van zyne geſteltenis en ſtaat, van zyn reden en vermogen. Alles is 't werk van* GOD. *Alles hangt af, in het hoogſte beroep, van zynen wille, en van zyne inſtelling* (*).

'Er is wel eene Zedelykheid in de handelingen, eene verbintenis, een plicht, voorafgaande aan de wetten eens Menschlyken Wetgeevers, die van de natuur zyn overgenomen, en onafhanklyk van het denkbeeld eens zodanigen Wetgeevers. Maar de voorgeſtelde vraage bedoelt zulk eene Zedelykheid, die onafhanklyk zy, ook van het denkbeeld des OPPERSTEN WETGEEVERS.

De geſteldheid der dingen, die wy orde en wanorde noemen, is, ten aanzien van verſtandelooze Wezens, niets beduidend. Verſtandige Wezens bezeffen die geſteldheid, als welvoeglyk, of wanvoeglyk. Zulks de grondſlag der Zedelykheid ligge in den verſtandigen Geest, niet in de geſteldheid der dingen, die geene oorzaak konnen zyn,

(*) BURLAAQUI.

zyn, — maar alleenlyk aan den Geest gelegenheid verſchaffen, — ter betooning zyner eigenſchappen, en ter uitoeffening zyner vermogens, in 't bezef van orde, en wanorde.

De ſchroom tegen het gronden der Zedelykheid, in den wille van een Alvermogen, kan alleenlyk ontſtaan uit het afgetrokken denkbeeld van eenen onweerſtaanbaaren wille; en niet, gelyk het behoorde, beſchouwt als den Godlyken wille, in deszelfs wezenlyk, en onveranderlyk, verband, met alle de verdere eigenſchappen en volkomenheden van het OPPERWEZEN.

Het zedelyke, en het dierlyke, in den Mensch, kan in 't afgetrokken, elk op zigzelve, en wyders het een als hooger, het ander als laager, worden beſpiegelt. Maar voorts, de woorden van meerderheid of gezag, en recht, — van minderheid en onderworpenheid, of ſchuld, — als was het zedelyke en het dierlyke, in den Mensch, onderſcheidenlyk beſtaande, daarop toe te paſen, is verbloemd.

's Menſchen geweeten, hem zelve toejuichende, na 't betragten van zedelyk goed, en hem zelve afkeurende, na 't pleegen van zedelyk kwaad, is een aandrang ter bepaaling zyner keuze van handelen. Maar dezen aandrang, in 't afgetrokken beſchouwt, eene wet te noemen, en aan denzelven eene Wetgevende of verpligtende kragt toe te kennen, is verbloemd.

Zy, die GOD niet erkennen, konnen ook den grondſlag der Zedelykheid, in Hem, niet erkennen. Zy konnen wel niet geheel onaangedaan blyven van het zedelyke; zynde het werk der Wet in aller herten geſchreeven: dat is: zynde ook hun geest alzo ingericht, dat zy noodwendig, welvoeglykheid met welgevallen, — en wanvoeglykheid met afkeer, — ontwaar worden. Maar by de beſchouwing van hetzelve, en by dit hun gevoel, ſtille ſtaande, klimmen zy niet op tot aan den eerſten Oorſprong; en dus blyft hunne bevatting van Zedelykheid gebreklyk, en ſtukswyze.

Eene natuur van dingen, die niet beſtaan: — eene natuur der dingen en derzelver onderlinge betrekkingen, onafhankelyk van den ſtigter der natuur dier dingen, en derzelver onderlinge betrekkingen: — eenige eigenſchap ofte hoedanigheid zonder wezen waartoe zy behooren: — de ſchyn van eenig gewrocht, onafhanklyk van de OPPEROORZAAK: — eene verbintenis, zonder wezen dat verbind, of zonder wezen dat verbonden word: — iets dat de ſchep-

ping

ping vooraf gaat, en de rigtſnoer zy der Godlyke handelingen: — en dergelyke voórſtellen meer, die verbonden zyn met het begrip van haare, die den grondſlag der Zedelykheid liggen in de natuur en reden der geſchapene dingen: — deze allen zyn voorſtellen, waarover, even als over alle verbysterende Zinnitingen, het gemeen natuurlyk begrip, het eenvoudig oordeel, zig bedremmelt vind, wanneer het daaromtrent iets wil bepaalen.

Wyders: zedelyk noodzaaklyk te handelen, wegens de natuur en reden der geſchapene dingen; — zig een rigtſnoer, als 't ware, ten plicht te ſtellen: de reden der dingen zig tot het onveranderlyk rigtſnoer en wet zyner eigene handelingen te maaken; — zig noodzaaklyk te bepaalen, om in eene geduurige overeenkomst, ten aanzien van de reden der dingen, met de eeuwige regelen van rechtvaardigheid te handelen; — zydelings, door zyne wet, den Mensch te verplichten, die reeds, door de natuur der dingen, verplicht was; — deze en zoortgelyke uitdrukkingen en denkwyzen, op het OPPERWEEZEN toegepast, ſchynen, voor het gemeen natuurlyk begrip, voor het eenvoudig oordeel, bezwaarlyk overeen te ſtemmen met ons natuur-eigen ontzag voor den Oorſprong aller dingen; en bezwaarlyk van wanvoeglykheid vry te kennen. *Het is moeilyk, zo niet onmogelyk, een begrip te hebben van de redenen, betrekkingen en betamelykheden der zaaken, onafhankelyk van de dingen zelve: en nog is het moeilyker, zo niet Godloos, om dergelyk een begrip plaats te gunnen, zonder eenen regtmaatigen eerbied voor den* OPPERSTEN GEEST (*): ſchynende de Knakking van zodanig eenen eerbied aan dat begrip bykans verknogt.

Den grondſlag der Zedelykheid te leggen in de natuur en reden der dingen, onafhankelyk van het denkbeeld eenes OPPERSTEN WETGEVERS, — en deze natuur en reden der dingen als den *eerſten regel* van plicht te ſtellen, — ſchynt, voor het inſluipen van verderflyke begrippen, onbehoedzaam, plaats te laaten.

Want, is het met dien grondſlag alzo geleegen, dan vindt hy, die geene byzondere Voorzienigheid gelooft, in zyn natuurlyk bezef van welvoeglykheid en wanvoeglykheid, eene *handleiding*, eene *wegwyzing*; en niets meer. Hy volgt, in zyn oordeel en handel, deze handleiding op, voor zo verre die met zyne zinlykheid ſtrookt, en wel zo, a's men te verwagten heeft van iemand, by wien eigenzin, raads-

(*) OSWALD, *Beroep op het gemeen gevoel.*

raadsman en rigter is. Hy is met eene zodanige eigenduurkelyke opvolging, over zichzelve te vreede. Hy erkent geenen *tweeden regel*. Hy ontwykt de ongerymdheid, van allen regel voor 's Menschen zedelyke natuur te loochenen: en houd zig tevens vry, van waaragtigen *plicht* te moeten erkennen.

Waarentegen hy, die dit bezef aanmerkt, als spruitende uit eene eigenschap, onafscheidelyk van verstandige Wezens, *in* GOD *alleen* oorspronkelyk, eenen natuur-eigen en onveranderlyken invloed hebbende op zyne werken, en over zulks ook, *in* GOD *alleen*, alle denkbeeld van wet en plicht uitsluitende, — maar, *in zynen Geest*, door zynen Schepper ingeweeven, — deze, moet uit dit bezef, voor zig, rechtstreeks, eene verplichtende wet afleiden, nopens welker juiste waarneeming, hy, voor zynen Schepper, zekerlyk verantwoordelyk is. C. B. Z.

WAARNEEMING, WEGENS DE GOEDE UITWERKING VAN DEN ALUIN, IN EENE HARTNEKKIGE MAAG-HOEST.

Door * * * M. D.

Een Meisje, van omtrent negen Jaaren, wierd, geduurende eenige maanden, gekweld met een Hoest, die zig duidelyk als een Maag-hoest kentekende. Herhaalde zachte braakingen uit de Ipecacuanha en Antimon. met versterkende Maagmiddelen, bragten wel, voor eenige dagen, verligting aan, dog deeden, op den duur, niet de verlangde werking; zelf de Kina en Quassia, anders zo heilzaam in alle soorten van Maag-hoesten, waarby eene verslapping der vezelen plaats heeft, wierden eenigen tyd vruchteloos gebruikt.

Daar ik ondertusschen begreep, dat deeze Hoest werkelyk een Maag-hoest was, welke my toescheen uit eene verlooren veerkragt van de Maag voort te koomen, zo besloot ik den *Aluin* te beproeven, en schreef, ten dien einde, de volgende poeijers voor: *R. Aluminis crud. drachm. IV. Sach. Canarienf. Sirup. IV. m. f. pulv. No XIII.* Hier van liet ik des daags drie poeijers, met koud water, gebruiken, en gelastte alle warme dranken zorgvuldig te vermyden.

Dit middel had zulk eene heilzaame uitwerking, dat, na verloop van eenige dagen, de Hoest reeds merkelyk begon te verminderen, en eindelyk, door het voortgebruik der voorschreeven poeijers, volkoomen geneezen werdt.

ANT-

ANTWOORD OP DEN BRIEF OVER DEN EENVOUDIGEN TOESTEL, ENZ. Zie de *Algem. Vad. Letteroef.* VIIde Deel, bl. 518 van het *Mengelwerk.*

Aan den Heere

W. VAN BARNEVELD,

Door

T. P. SCHONCK,

Apothecar te Amſterdam.

Myn Heer!

Het was my niet onaangenaam te zien, dat myne bedenkingen, op uw eenvoudig Toeſtel, u in het algemeen niet vrugteloos zyn voorgekomen, en dat gy overtuigd zyt, dat uw Toeſtel niet vry is van die gebreken, welke ik 'er in meene te hebben aangetoond.

Ondertusſchen kan ik niet vinden, dat, na het geene ik reeds in myne bedenkingen hebbe aangevoerd, het zig voor den Scheikundigen der moeite zoude loonen, om uw antwoord, vooral, in vergelyking van uwe briefsgewyze mededeeling uwes Toeſtels, opzettelyk na te gaan en te ontleeden: ik achte dit in zoo verre daarenboven zoo veel te minder dienſtig, als het myne ſmaak niet is, om iemand haatelyk te behandelen. De bedenkingen immers, welke gy op myn opgegeven Toeſtel gemaakt hebt, zyn, in 't geheel genomen, door u buiten myn oogmerk toegepast. Immers gaaft gy uw toeſtel aan de hand, om alle de fyne deelen der ligchaamen, geduurende derzelver distillering te behouden, en het ſpringen der glaſen te verhoeden.

Tot deze twee hoofdeinden kwam my uw Toeſtel zoo onvoldoende voor, dat ik my verplicht rekende u zulks onder het oog te brengen, en te gelyk ſtelde ik u myn werktuig voor, als tot gedachte oogmerk meer geſchikt zynde.

Het is geheel buiten myne ſchuld, myn Heer, dat gy in uwen Brief over myn Toeſtel uwe voorige twee hoofdzaaken geheel uit het oog verliest, en alles op de byzaak, op het opvangen der luchten namenlyk, te huisbrengt. In uwen Brief beſchouwt gy uw en myn Toeſtel, als of ze waren opgegeven als geſchikte werktuigen om onder de distillering de ontwikkelende Kunstluchten der ligchaamen op

te vangen. Het zy hier dan genoeg u by herhaaling te verzekeren, hoe my dikwerf gebleeken zy, dat men door myn Toeſtel, (indien men anders het maar oordeelkundig wil gebruiken,) om alle de wezenlyke fyne deelen der Ligchaamen, geduurende de distillering te behouden, en het ſpringen der vaten te verhoeden, zonder gevaar te loopen, dat de vogten door het lutum, nog door het indringen van het water, uit den luchtbak, verontreinigd worden. En zie daar myn hoofdoogmerk, het welk met het uwe, volgens de eerſte toedragt uwes Toeſtels, ſtrookt. Ik laate gaarne aan elk die onzer beider verſchillende Toeſtellen, met betrekking tot de zoo even genoemde oogmerken, oordeelkundig en onpartydig weet te vergelyken, de uitſpraak over, wie, van ons beiden, het doel 't beste getroffen heeft.

Daar nu uwe voornaame zwaarigheid, wegens myn Toeſtel, over het behoorlyk en aanhoudend opvangen der Kunstluchten gaat, zo blykt de waarheid van myn gezegde, dat gy uwe en myne hoofdzaak voor de byzaak verwisſelt.

Deze uwe bedenking nochtans zelfs op deze byzaak, ſchynt my van geen groot belang te zyn. Laat ik u alleen zeggen, dat ik, gedurende de distillering, zeer wel in ſtaat ben te zorgen, dat 'er in myne vogten geen water treed. Het is my noch niet mislukt om het tydpunt waar te neemen, waarop ik myn hevel, die onder het molglas uitloopt, op myn glaſen pyp moet plaatſen, en die van dezelve weer af moet neemen, of anders maar even moet lichten, zo dat 'er een weinig gemeene lucht kan intreeden.

Voorzeker zoude dit, by zommige bewerkingen, niet altoos zo gemakkelyk gaan, wanneer men, in Scheikundige bereidingen, enkel en alleen bedoelen wilde, om de ontwikkelende Kunstluchten op te vangen; tot deze byzondere bewerking zoude men dan zyne aandagt, alleen, op het verkrygen der luchten moete vestigen, en dit kan noch mag immers het hoofdoogmerk des Scheikunſtenaars niet zyn, wanneer zyn afzigt is, om geneeskundige præparatien te bereiden, en immers hebt gy hier voor uw Toeſtel, zo wel als ik het myne, opgegeven: wat wonder dan dat gy gebreken in myn Toeſtel meent te vinden, daar gy het nu tot een geheel ander oogmerk gegeven (als ik bedoeld heb) beſchouwt.

Ik zal u meer zeggen, myn Heer, ik verzeker u, na-

u.en-

menlyk, dat zo dikwerf gy bedoelt, om zo veel Kunstluchten op te vangen, gy hier door tevens in veele gevallen uwe Geneeskragtige bereidingen ten uiterſte zult verzwakken, door haar van een aanmerklyk gedeelte der fynſte en vlugſte deelen te berooven; in waarheid, gy dwaalt met te beweeren dat uw werktuig, op die wyze als door u aangevoerd is, eene verbetering zy, om geneeskragtige bereidingen langs dezen weg te maaken, en ik zoude met u gedwaald hebben, zo ik tot dat einde, als gy het gaarne beſchouwd zaagt, myn Toeſtel had voorgedraagen.

Maar wat nu myn Toeſtel aangaat, zo zy het genoeg u tot myne bedenkingen te wyzen, en indien gy de moeite gelieft te neemen, met het zelve behoorlyk proeven te doen, als dan zal het u blyken, dat het zelve geſchikt is, om alle die voordeelen op te leveren, welke ik omſtandig vermeld heb; zodanig, dat gy, behalven alle de fyne werkende deelen in uw vogt te behouden, ook tevens zo veel der ontwikkelde lucht zult kunnen opvangen, overvloedig toereikende, om derzelver aart en eigenſchappen te kunnen onderzoeken. Doch ook hier moet men vooral niet meer bedoelen, dan in een geſchikt tydſtip der bewerking de gezegde hoeveelheid lucht op te vangen, of het reets gemelde nadeel des præparaats zoude juist bewerkt worden. Het hoofdoogmerk immers, (dat ik dit herhaale) is, of kan hier niet zyn, luchten te verzamelen, maar wel derzelver aart te leeren kennen, en de meer gemelde hinderpaalen door dit Toeſtel uit den weg te ruimen.

Verkiest gy het gat in den ontvanger op eene andere plaats als door my is aangewezen, ik heb 'er niets tegen; doch de rede waarom gy dit verkiest kan voor my van geen belang zyn, daar eene meer dan achtjaarige ondervinding my overtuigd heeft, dat men het gat op de door my aangegevene plaats, zonder de minſte inſcheuring, niet alleen kan doen drillen, maar ook tot gezegde einde gebruiken; behalven dat, is het daar ter plaatſe voor my noodzaaklyk, om dat ik als dan de glaſenpyp die richting geven kan, welke ik als eenigzints noodzaaklyk geſteld heb.

Dat verder door de ſcherpheid van zommige Geesten de doorvreeting van het lutum, op ieder afzonderlyk deeltje der oppervlakte van het zelve, geſchied, ben ik volkomen met u eens; maar dat gy ſtelt dat zulks evenredig zy, of die kring des lutums groot of klein is, hier over moet ik my ten uiterſte verwonderen: ik behoeve u niet te zeggen dat 'er een oneindig verſchil plaats heeft, in de hoegrootheid

heid der oppervlakte des lutums, welke men, in uw Toeſtel en in het myne, eenig vogt aanbied, en indien het zeker is gelyk het is, dat de doorvreeting van het lutum door de ſcherpheid van zommige vogten op ieder afzonderlyk deeltje van de oppervlakten des lutums geſchied, overweeg dan hoe veele deeltjes van de oppervlakte van uwen kring lutum boven de myne zodanige ſcherpe vogten worde aangeboden, en bedenk daar by, hoe licht 'er deelen van uw lutum in uwe vogten kunne vallen, en hoe dit by my genoegzaam onmogelyk is.

Verbeel u verder niet, myn Heer, dat ik u eene onbeleefdheid zoeke aan te doen, dewyl ik u op ieder punt van uwen Brief niet afzonderlyk antwoorde; want waarlyk ik zoude onbeleefd moeten worden, indien ik zulks verkozen hadt: het zal voor u genoeg zyn te zien, hoe ik my ook hier aan de eens vastgeſtelde hoofdzaak blyve houden, en my van dezen weg door geene bywegen heb laaten afleiden. Om nu de genoemde hoofdzaaken eens vooral af te doen, hebbe ik het by geene enkele beſchouwing laaten berusten, noch veel minder alles op eigen gezag willen beſlisſen; maar veel liever verkoos ik myne proeven in tegenwoordigheid der in dit vak by uitſtek zeer ervarene Heeren DEIMAN, KRAIJENHOFF, PAATS VAN TROOSTWYK, en CUTHBERTSON, te herhaalen, en op wiens getuigenis ik my beroepe; en zie daar de reden dat ik u niet eerder geantwoord heb.

Tot het voornoemde einde heb ik herhaalde maalen, onder het aanleggen van myn Toeſtel, onderſcheide Geesten gedistilleerd, vooral *Sp. Nitri dulcis* en *Liq. Anodynus*; telkens bleek my, 1ª dat 'er dus doende geen berſting der Vaten noch opening des Lutums konde plaats hebben, 2ª dat ik zo veel lucht *konde* opvangen als ik om zoo te ſpreeken wilde, 3ª dat het Water niet zo zeer gereed, maar na lang ſtookens eerst tragt in de hevel te klimmen; doch dat ik dit ook altoos kan voorkomen of beletten, door my, volgens myn gebruik, by myne bewerkinge te houden, om de hevel dus, op zyn tyd, maar even te kunnen lichten, 4ª dat dit alles zo veel te lichter is, daar men door dit werktuig, als een *bykomende zaak* luchten kan opvangen, maar dat dit in geneeskrachtige bereidingen de hoofdzaak kan noch mag zyn; want, zo als gezegt is, men zoude zo veel lucht ontwikkelen, en tevens met dezelve zo veele fyne deelen overvoeren, dat men de vereiste hoedanigheid van het præparaat ten uiterſte zoude verminderen.

Om

Om het laatstgemelde nu met een bepaald oogmerk te onderzoeken, heb ik drie onderſcheidene geneeskragtige Kunstproducten 'er aan gewaagd, namenlyk de twee zoo even genoemde, en het *Acidum Salis*. Betreffende de twee eerſte, zoo hebbe ik daarby niets van uwe zwarigheden waargenomen, niettegenſtaande ik, geduurende de geheele distillering, alle de lucht, en dus in groote menigte, in molglaſen opvong.

Slegts eene enkele keer, wanneer ik opzettelyk het vuur zodanig verzwakte, dat de veerkragt der lucht in de vaten aanmerklyk moest verminderen, waardoor dan het water eindelyk tot aan het bovenſte der hevel oprees, doch met zoo veel tuſschenpoozing in het ryzen en daalen, dat niets lichter was dan den overgang des waters te beletten, door maar even de hevel te ligten, zoo dat 'er maar eenige gemeene lucht konde intreeden.

Het gevolg dezer proeve voor myne præparaten was, dat ze beide een aanmerklyke hoeveelheid der fynſte deelen hadden verlooren; zelfs was het water in den luchtbak zeer blykbaar met de vlugtigſte deelen der geesten bezwangerd, zoo dat dezelve in verre na niet overeenkwamen met die, van welke ik, geduurende de distillering, maar zoo weinig lucht opvong, als ter bereiking der hoofdoogmerken volſtrekt noodig is.

Tot het opvangen der zout-zuure en gelykſoortige luchten, bediende ik my van een geheel ander daartoe uitgedacht toeſtel. Ik plaatſte, in 't gat van myn Ontvanger, dat in deszelfs bovenſte oppervlakte (met opzigt tot deszelfs ligging) gedrild was, een glaſen Buis, ter lengte van 3½ voet, in eene perpendiculaire richting, zynde op deze hoogte hevelswyze geboogen, en loopende ter lengte van omtrent 6 voeten nederwaards, (dus veel langer dan de Kwik in de Torriſelliaanſche Buis opklimt,) eindigende in eene daartoe geſchikte Fles, die met Kwik gevuld was, en waardoor de lucht moest doorperſen, om alzo door eene daar ingebragte tweede Pyp in een gewoonen Kwikbak, en verder in de daar inſtaande tweede met Kwik gevulde Fles, te kunnen overgebragt en opgevangen worden, zo als men uit de hier nevensgaande *Plaat* nader zien kan. Na dat ik een gedeelte lucht alzo had opgevangen, nam ik den Kwikbak weg, en ſtelde in deszelfs plaats een Kom met vier ponden water gevuld, om de verder uitgedreven wordende lucht daar in te *abſorbeeren*: de toevoer dezer zogenaamde zout-zuure lucht was zo groot, dat al het water, in weinig uuren, meer en meer

zuur

zuur wierd, zelfs zo, dat het na het eindigen der bewerking een vry ſterke *Sp. Salis Acidus* was.

Uit alle de voornoemde bewerkingen leeren wy dus, dat de Scheikunſtenaar, in het bereiden van geneeskrachtige Præparaten, niet te veel kan zorgen, om de luchten, die zig geduurende de bewerkinge ontwikkelen, by de Kunstproducten te doen blyven, dewyl gebleken is, dat zy altoos zeer veel van de fynſte deelen der ſtoffe zelve met zig overvoeren.

Met dit alles dient wel elk afzonderlyk Præparaat, ingevolge zyne eigenſchap, van meer of mindere veerkragt bewerkt te worden.

In het algemeen kan men het zagt ſtooken niet te veel aanraaden, ten einde de Ontvangers altoos zo veel koel mogelyk te houden, om dus de uitzetting der luchtſtoffe te beperken. En, om alles zo veel mogelyk te behouden, is voor eenige distilleringe raadzaamer twee Ontvangers tevens te gebruiken, waar van de Buis des eenen in die des anderen eindigt, of anders door middel eener glaſen Pyp met elkanderen gemeenſchap te doen hebben.

Na al het gezegde kan men ligt denken, gelyk my dit de ervaaring dagelyks leert, dat myn Toeſtel in zodanige bewerkinge, by welke eene *effervescentie* ontſtaat, hoogst geſchikt is, om de daarby uitgedrevene luchten op te vangen, welke toch altoos anders onder de bewerkingen verlooren gaan.

En hier mede uwen Brief beantwoord achtende, meer geſchikt, om, ware het mogelyk, iets ter bevordering der Kunst toe te brengen, dan om zommige uitdrukkingen in uwen Brief met onheuſche, en niets afdoende, termen, te weerleggen, blyve ik met achting,

Myn Heer!

UEdl. Dienstw. Dienaar en Vriend,

T. P. SCHONCK.

Amſterdam,
13 *February*, 1786.

NA-

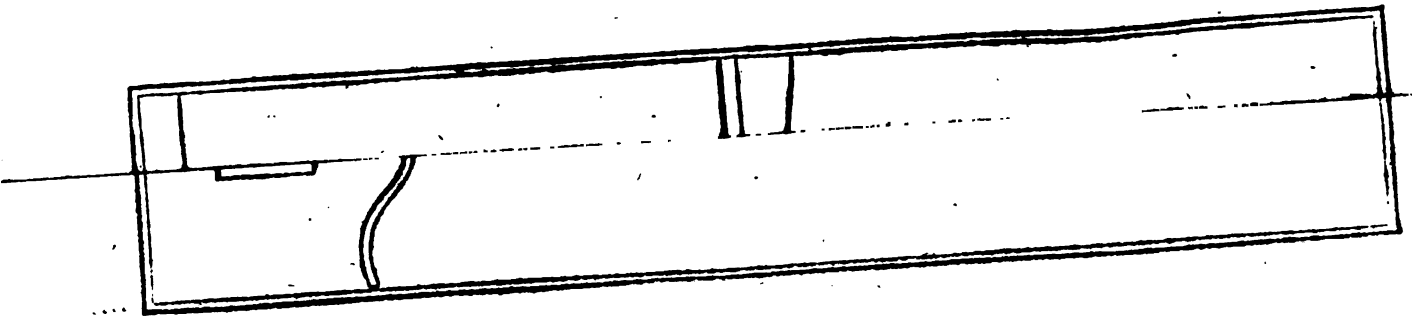

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN OESTERVANGER, OF SCHOL-AAKSTER.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Oeſtervanger* of *Schol-Aakſter*, wordt in 't Latyn *Hæmantopus* of *Oſtralega*, in 't Engelsch *Sea Pie* of *Oystercatcher*, in 't Fransch *Huitrier* of *Pie de Mer*, in 't Noorweegsch *Strand-Skade*, op de Ferroë-Eilanden *Kielder*, in Ysland *Tilldur* geheeten. Zyne leevenswyze is zonderling en verdient onze opmerking.

De Vogels, die op onze Velden verſpreid zyn, of zich in den lommer onzer Bosſchen onthouden, bewoonen de aangenaamſte ſtreeken en vreedzaamſte oorden der Natuure; doch zy heeft voor allen geen zo lustig en bedaard verblyf bezorgd; eenigen bepaald tot eenzaame oevers, tot het barre ſtrand door de zeegolven aan het land betwist, tot die rotzen, tegen welken de baaren met ſchuimend geweld klotzen en ſtukken breeken, tot die op zich zelven ſtaande klippen, aan alle kanten met woedend zeegeweld omgeeven. Op deeze verlaatene en voor alle andere weezens ſchriklyke plaatzen, weeten eenige Vogels, en onder dezelven de *Oeſtervanger*, het beſtaan te vinden, gerust te leeven, en zelfs de aangenaamheden der liefde te ſmaaken. Hy leeft van Zeewormen, Oesters en andere Schulpviſchen, welk hy aan den oever opzamelt. Steeds onthoudt hy zich aan 't ſtrand, op de plaatzen by de ebbe blootkomende, zomtyds wykt hy op de Zandduinen, zonder zich ooit verre van den Zeekant te verwyderen. Men heeft deezen *Oeſtervanger*, naar den grootſten Schelpvisch, op welken hy aast, zo geheeten; en, in 't Fransch en Engelsch, *Zee-Aakſter* genoemd (*), niet alleen van wegen de witte en zwarte Pluimadie, maar ook om dat hy, even als de *Aakſter*, een aanhoudend geſchreeuw maakt, bo-

(*) Zou onze *Nederlandſche* Benaaming van *Schol-Aakſter*, voor welken HOUTTUIN geen reden weet te geeven, *Nat. Hist.* I. D. V. St. bl. 267, met de verandering van één Letter, geen zeer verſtaanbaare en op deezen Vogel paſsende betekenis kunnen krygen? men ſchryve *Schor-Aakſter*: het woord *Schor* wordt veel gebruikt om droogten aan den Oever te betekenen, en dan zou de naam de verblyfplaats des Vogels recht aanduiden.

bovenal, wanneer zy in menigte byeen zyn; dit ſcherp en kort geſchreeuw herhaalt hy ſteeds, en als hy in rust zit en vliegende.

Zeldzaam wordt de *Oestervanger* op de Kusten van *Frankryk* gezien, ondertusſchen kent men hem in *Saintogne* en in *Picardie*. Zomtyds zelfs broeden deeze Vogels op de Kust des laatstgemelden Landſchaps, waar zy in groote menigte aankomen met Ooste- en Noordweste Winden. Zy onthouden zich daar aan ſtrand, wagtende op een gunſtigen wind, om weder gevoerd te worden na hunne gewoone verblyfplaatze: men denkt dat ze uit *Engeland* komen, waar ze veel gevonden worden, bovenal op de Westkust van dat Eiland; veel verder Noordwaards op, komen zy mede voor, als in *Gothland*, op het Eiland *Oeland*, op de Eilanden van *Deenemarken*, tot in *Ysland* en *Noorwegen*. COOK heeft ze gezien op de Kusten van *Terre de Feu*, en op die van de *Straat van Magellan*, en wedergevonden in de Baay van *Usky* in *Nieuw Zeeland*; DAMPIER ontdekte ze op de Kusten van *Nieuw Holland*; KÆMPFER verzekert, dat ze zo gemeen zyn in *Japan* als in *Europa*. De *Oestervanger*, die alle de Kusten der Oude Wereld bewoont, is ook op die der Nieuwe. Vader FEUILLÉE heeft hem op de Kust des Vastenlands van *America* waargenomen; WAFER in *Darien*; CATESBY in *Carolina* en de *Bahama-Eilanden*, en PAGE DU PRATZ in *Louiſiane*. Deeze zo wydverſpreide Vogelſoort is, zonder verſcheidenheid, overal dezelfde. Zy ſchynt, onderſcheiden van alle andere, geheel op zich zelve te ſtaan. Onder alle Strandvogelen is 'er geen, die met de geſtalte des *Oestervangers* en diens korte Pooten, een Bek heeft van dat maakzel, of ook in leevenswyze en aart daarmede overeenkomt.

De *Oestervanger* heeft de grootte van een Kraay; zyn Bek is vier duimen lang, zamengedrukt tot boven de neusgaten, plat aan de zyden, en wigswyze tot aan 't einde: dit zonderling maakzel ſtelt deezen Vogel in ſtaat om de Oesters en andere Schelpviſchen, op welken hy aast, te vatten, op te ligten en van klippen en ſtranden af te ſcheuren. ——— Hy behoort tot het klein getal van Vogelen, die ſlegts drie Vingeren hebben: deeze overeenkomst is den Naamlystmaakeren genoeg geweest om hem by de *Trapganzen* te rangſchikken; doch het is duidelyk dat de Natuur hem niet by dezelve gevoegd heeft, dewyl hy niet alleen de Zeeſtranden bewoont, maar zomtyds in Zee zwemt, ſchoon

ſchoon hy ongevliesde Pooten hebbe: 't is waar, volgens den Heer BAILLON, die den *Oestervanger* op de Kusten van *Picardie* heeft waargenomen, dat de wyze waarop hy zwemt alleen lydelyk ſchynt, dewyl hy zich als aan alle de beweegingen des waters overgeeft, zonder zelve eenige te maaken; doch met dit alles ſchroomt hy niet de golven te braveeren, en toont dat hy op de baaren kan rusten, en ze verlaaten als het hem gelust den oever te kiezen. LE PAGE DU PRATZ merkt op, dat men ze niet van den Zeeoever verwyderd vindt, dan wanneer 'er een Storm op handen is, die niet mist op te ſteeken, als de *Oestervangers* de wyk genomen hebben.

Volgens BELON, is het vleesch van den *Oestervanger* bruin, hard en wild van ſmaak; nochthans beweert de Heer BAILLON, dat deeze Vogel in den Winter altoos vet, en het vleesch der Jongen een goed eeten is. Hy hadt een *Oestervanger* meer dan twee maanden in zyn Tuin gehouden, waar hy voornaamlyk zyn beſtaan vondt in Aardwormen, ook at hy gekookt vleesch en brood, en ſcheen naar die ſpyze zich wel te kunnen ſchikken; zoetwater en zeewater dronk hy zonder onderſcheid, en ſcheen in 't een geen meer behaagen dan in 't ander te vinden. Ondertuſſchen treft men, in den ſtaat der Natuure, deeze Vogels niet aan by moerasſen of de monden van Rivieren, maar ſteeds omſtreeks de Zee; misſchien om dat ze in 't zoet water geene ſpyze vinden, zo overeenkomende met hun ſmaak als die de Zee hun oplevert.

De *Oestervanger* vervaardigt geen nest; hy legt de Eijeren, die graauwagtig en met zwarte ſtippen zyn, op het zand neder, zonder eenige andere voorzorge, dan dat hy de hoogte der Duinen kiest, en plaatzen die vol gebrooken ſchulpen liggen. Het getal der Eyeren is doorgaans vier of vyf, de broedtyd duurt twintig of één- en twintig dagen: het Wyfje zit 'er niet altoos op: het volgt hier in de doorgaande handelwyze van bykans alle Strandvogelen, die het aan de Zonne overlaaten, voor een gedeelte van den dag hunne Eijeren te verwarmen; zy gaan 'er veeltyds 's morgens ten negen of tien uuren af, en komen 's naamiddags ten drie uuren weder, wel te verſtaan als 'er geen regenagtig weêr opkomt. De Jongen zyn by het uitkomen met een zwart dons bedekt, zy kruipen van den eerſten dag af in 't zand, en beginnen, in koſten tyd, te loopen, weetende zich in de ruigte van het begroeide

Duin zo wel te verſchuilen, dat het zeer bezwaarlyk is ze te vinden.

De Bek en Pooten van den *Oestervanger* zyn ſchoon rood; gelyk de Bek wel gevormd is om de Oesters en Schelpviſchen te openen, zo zyn de Pooten en drie Vingeren bekleed met een ruw en hard vlies. De Oogleden zyn rood als de Bek, en de pit goud geel; boven elk Oog is een kleine witte vlek; de Kop, de Hals, de Schouderen zyn zwart, zo ook het bovenſte der Vleugelen; dan dit zwart is veel donkerder by het Mannetje dan in het Wyfje: een witte band loopt 'er om den Hals, 't geheele onderlyf van de borst af is wit, als mede het onderſte van den Rug en de helft van den Staart, die aan 't einde zwart is; een witte ſtreep, gevormd door groote Dekveeren, doorſnydt het donkere der Vleugelen. 't Zyn waarſchynlyk die kleuren, welken aan deezen Vogel den naam van *Aakſter* gegeeven hebben, ſchoon hy 'er, in alle andere opzigten, van verſchille; bovenal door de kortheid van zyn Staart, die ſlegts vier duimen lang is, en door de toegeſlaagene vleugelen, voor drie vierden, bedekt wordt; de Pooten, met het klein gedeelte der Schenkelen, beneden de knie, geheel van vederen ontbloot, zyn maar twee duimen hoog; ſchoon de lengte des Vogels omtrent zes duimen haalt.

BEDENKINGEN OVER DEN OORSPRONG DER SPRAAKE, EN DERZELVER VERSCHEIDENHEID: EN DE VERWARRING BY BABELS TOORENBOUW.

(*Uit het Engelsch*, van den Hoogleeraar BEATTIE (*).)

Wy Menſchen leeren ſpreeken, wanneer onze werktuigen, tot de Spraak behoorende, het buigzaamst, en on-

(*) Wy hebben ze ontleend uit de Verhandeling diens Hoogleeraars; getyteld · *The Theory of Language*, voorkomende in zyne *Diſſertations Moral and Critical*. Vryheid hier toe oordeelden wy te hebben, dewyl de Eerw. PETRUS LOOSJES, Az. die eene Vertaaling van de andere Verhandelingen deels gegeeven heeft by A. LOOSJES, Pz. deezen jaare gedrukt, en de overige beloofd, in zyn *Voorberigt* reden geeft, waarom hy de Vertaaling agter wege laat, die ten opzigte van de geheele Verhandeling gelden; dan dit ſtuk dagt ons mededeelbaar.

onze vermogens van naavolging het werkzaamst zyn; dat is, met andere woorden, wanneer wy Kinderen zyn. Doch, zelfs in die gunſtige omſtandigheden, is de verkryging van de kunst om te ſpreeken niet gemaklyk, maar het uitwerkzel eener dagelykſche oefening, van 's morgens tot 's avonds eenige jaaren herhaald. ——— Wanneer wy nooit poogden te ſpreeken, eer wy volwaſſen waren, is 'er zeer veel gronds om te denken, dat wy het ten hoogſten moeilyk, indien niet onmogelyk, zouden vinden. Dit blykt niet alleen uit de Wilden, in bosſchen gevonden, die, ſchoon ſchrander genoeg en geenzins hoog bejaard, nooit konden leeren onderſcheiden te ſpreeken: een hunner, volmaakt beantwoordende aan deeze beſchryving, leefde, voor eenigen tyd, in *Engeland*, en leeft mogelyk nog: doch ook uit een veel ligter vallende waarneeming; naamlyk, dat 'er in alle Taalen zekere toonen en klanken zyn, welke zy alleen met gemak kunnen uitdrukken, die zeer jong dezelve aanleerden. Ja elke Landſtreek heeft eenige byzonderheden, in de Uitſpraak of Tongval, welke Lieden van nabuurige Landſchappen, in den ouderdom, zeer bezwaarlyk kunnen nadoen; doch welke zy, Kinderen zynde, zeer volmaakt, in weinige maanden zouden geleerd hebben. Kinderen, onderweezen in het ſpreeken van ééne Taal, verkrygen het ſpreeken van andere met eene wonderbaare gemaklykheid. Ik weet een voorbeeld van een *Fransch Kind*, zes jaaren oud, dat, in *Engeland* komende, de Moedertaal volſtrekt vergat, en, binnen weinig meer dan zes weeken, in het *Engelsch* zich wist uit te drukken, omtrent al het noodige. Een volwaſſen Mensch, in tegendeel, zal met al het behulp van Spraakkunſten, Woordenboeken, Schryvers, Taalmeesters en Verkeering, zeldzaam eene vreemde Taal zo leeren ſpreeken als een Inbooreling.

Indien, derhalven, 'er ooit een tyd geweest hebbe, dat heel het Menschdom, gelyk de *Epicuristen* veronderſtellen, een *mutum & turpe Pecus*, een *hoop ſtomme en veragtlyke Dieren* was, moest geheel het Menschdom, volgens den gewoonen loop der dingen, tot deezen dag toe, ſtom gebleeven zyn. ——— Want voor zulke Dieren kon de Spraak niet noodzaaklyk weezen: ook worden zy veronderſteld, eeuwen lang zonder dezelve beſtaan te hebben: daarenboven kan men zich niet verbeelden, dat ſtomme en beestagtig leevende Dieren immer zouden den-

ken om onnoodige kunſten, van welke zy geen voorbeeld in de wereld rondsom zich zagen.

LUCRETIUS vermeldt ons, dat, in zeker lang voorleden tydperk, niemand weet wanneer, de bosſchen, of door den blixem, of door het' wryven der boomtakken in een hevigen ſtorm, in brand geraakt zynde, de menschlyke weezens, die, gelyk de wereld en alles in dezelve, gevormd waren door Ondeeltjes, zonder orde, ſchikking, of oorzaak zamengerold, en, tot hier toe, verſtrooid, naakt, en ſtom geleefd hadden, dermaate verzwakt wierden door de hitte van dien brand, dus zy naa dien tyd de ongenade van het weer niet konden uitharden; —— dat zy, genoodzaakt ſchuilplaatzen te zoeken in holen en ſpelonken, Mannen en Vrouwen, toevallig zamenſchoolden, elkander begonnen te kennen, en, met den tyd, kleine Gemeenſchappen of Gezinnen vormden, —— dat, van dien tyd af, de Menſchen hunne eigene Afſtammelingen kenden, 't welk voortyds geen plaats vondt: dewyl de vermenging van Mannen en Vrouwen in 't wilde toeging, zonder eenige vriendſchap of verbintenisſe, —— dat de gemoederen deezer woeste Wilden, door de zagtheden des huislyken leevens gemaatigd, allengskens in redelykheid toenamen; en, naa eenige gemeenſchap met de nabuurige Gezinnen, het noodig vonden, ter algemeene veiligheid, zekere kunſtige onderſcheidingen van regt en onregt, waar over zy tot dien tyd toe niets geweeten hadden vast te ſtellen. Deeze nieuwe denkbeelden, egter, konden niet aangedrongen worden of gezag krygen, zonder beloften en verdraagen; tot het doen en maaken derzelven was het verder noodig zekere tekens van denkbeelden uit te vinden, die eene vastbepaalder betekenis hadden dan de grillen en gebaaren, waar door zy, tot dus lang, hunne gevoelens te verſtaan gaven.(*). In deezer voege vondt men de Spraak en de Zedelyke Gevoelens uit: die, volgens dit verſlag, even zeer het werk van 's Menſchen kunst zyn, als huizen, wagens, ſchepen, en alle andere werktuigen.

De fraaiheid der dichterlyke voorſtellingen van LUCRETIUS maakte zyn Stelzel te *Rome* gangbaar. HORATIUS omhelsde 't zelve, en heeft ons, in weinige welbekende regelen, daar van een korten inhoud opgegeeven.

(*) LUCRET. *Lib.* V.

ven (*). VIRGILIUS denkt men, dat, in zyne jeugd, (want hy nam naderhand de Gevoelens der *Platoniſche Wysgeeren* aan,) in dit Leerbegrip ſtondt. CICERO zelf, ſchoon geen Bewonderaar der *Epicuriſche Stellingen*, ſchynt, wat dit berigt van den oorſprong der Spraake, Wetten en Staatkunde aanbelangt, derwaards over te hellen (†); en, hoe ſtrydig met de Geſchiedenisſe, hoe zeer krielende van ongerymdheden, 't zelve moge weezen, hebben verſcheide Schryvers van laateren tyde hunne poogingen aangewend, om het te doen herleeven.

Men verwondert zich met rede, hoe de Menſchen iets bekoorelyks konden vinden in een Stelzel, zo onteerende voor onze Natuur; of eenige waarſchynlykheid in iets, 't welk geen anderen grond heeft dan dichterlyke verbeelding en wilde veronderſtelling. Den *Heidenen*, in de daad, die weinig wisten van 's Menſchen oorſprong, mag het ten goede gehouden worden, dat zy een gevoelen begunſtigden, 't welk LUCRETIUS in vloeiend dicht wist voor te ſtellen, en zich door eene fraaije beſchryving aanprees. En nogthans verklaart QUINCTILIANUS, door deezen dichterlyken optooi niet misleid, de taal der waare Wysbegeerte ſpreekende, dat Zedelyke Gevoelens ons Menſchen natuurlyk eigen zyn, dat de Menſchen de Spraak van den beginne bezaten, en die uitgeleezene gaven van hunnen Schepper ontvangen hadden. Het ſchoon verſlag, door OVIDIUS van een eerſten Mensch gegeeven, ſchynt deels zamengeſteld uit de Gouden Eeuw van HESIODUS, deels uit overle-

(*) Cum prorepſerunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter,
Unguibus & pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quæ post fabricaverat uſus:
Donec verba, quibus voces ſenſusque notarent,
Nominaque invenêre; de hinc abſiſtere bello,
Oppida cœperunt munire & ponere leges.
Nequis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.
Nam fuit ante Helenam cunnus deterrima belli
Cauſa; ſed ignotis perierunt mortibus illi:
Quos Venerem incertam rapientes, more ferarum,
Viribus editior cadebat, ut in grege taurus. &c.

HORAT. *Sat. Lib.* I. III. vs. 97——110.

(†) CICER. *de Inventione*, Lib. I. *Tuscul. Quæst.* Lib. V.

leveringen, gegrond op het *Mosaisch Verhaal* der Scheppinge.

Is het denkbeeld, dat de Menschen eerst goed en gelukkig waren, en hun geluk verlooren, wanneer zy hunne Onschuld derfden, niet loflyker voor onze Natuure, gunstiger voor de Deugd, en zamenstemmender met de algemeene gevoelens des Mensohdoms, dan dat wy, in den beginne, eene soort van wilde Dieren uitmaakten, en naderhand door beschaaving in een boos en snood geslacht van Menschen veranderden. Indien 'er, in de bewustheid eener eerlyke Afkomst, iets steeke dat de ziel verheft, kunnen de Schryvers, die onze Natuur en Oorsprong zodaniger wyze beschryven, dat wy alle reden hebben om ons des te schaamen, de zaak der Deugd niet begunstigen. Dan hy, die my, op 't gezag der Heilige Bladeren, en overeenkomstig met de Voorschriften der Gezonde Rede, berigt, dat wy allen herkomstig zyn van Weezens, naar den beelde van GOD, verstandig, onschuldig en gelukkig geschapen; dat door hun, en ons eigen onwaardig gedrag, de Menschlyke Natuur droevig verlaagd is; doch, dat wy, op het volbrengen van zekere allerbillykste voorwaarden, onze oorspronglyke waardigheid kunnen herkrygen, en zelfs tot een hooger trap van gelukzaligheid, dan onze eerste Ouders, opklimmen. —— Hy, zeg ik, die my deeze Leer voorhoudt, verschaft my tevens de bemoedigendste aanspooringen ter Deugd; hy leert my nederigheid, goedaartigheid, hoop, dankbaarheid, Godsvrugt en aanbidding.

Dan, om van de Spraak bepaald te handelen, deeze heeft men op de voorbeschreeve wyze niet kunnen uitvinden. Want Dieren konden, gelyk ik reeds heb beginnen aan te merken, in dien beestlyken staat, de Spraak niet behoeven; en het is niet wel te veronderstellen, dat stomme en louter dierlyke Weezens zich zouden zetten tot het aankweeken van noodlooze kunsten, van welker gemis zy nooit het gebrek gevoeld hadden, welk nimmer eenige andere Dieren bestonden. Ik mag hier byvoegen, dat de Spraak, indien dezelve ooit is uitgevonden, uitgevonden moet weezen door Kinderen, die buiten staat zyn ter uitvindinge, of door reeds volwassen Menschen, die niet konden spreeken. Rede, derhalven, zo wel als de Geschiedenis, duidt ons aan, dat de Menschen, door alle eeuwen, spreekende Dieren geweest zyn; de jongen hebben altoos deeze kunst geleerd door het navolgen der geenen die ouder waren. En wy mogen, met eene hooge maa-

maate van waarſchynlykheid, veronderſtellen, dat onze eerſte Ouders door onmiddelyke Inblaazing hebben leeren ſpreeken.

Naardemaal de eerſte Taal, welke die ook ware, derhalven volmaakt moet geweest zyn, niet blootgeſteld aan verbastering, door een ſamengezel van vreemde Taalen, en in eerbiedenisſe gehouden door allen die dezelve ſpraken, dat is door geheel het Menschdom; dewyl zy de Taal voor van Godlyke herkomst hielden, mogen wy gelooven, dat dezelve veele Eeuwen lang onveranderd bleef. ——— Overeenkomſtig hier mede, berigt ons de Heilige Geſchiedenis, dat de geheele Aarde van eenerlei Spraake was, toen men, omtrent achttien honderd Jaaren na den Val, den Toren van *Babel* begon te bouwen. En, hadt 'er geen wonderdaadige tusſchenkomst plaats gegreepen, dan is het waarſchynlyk, dat 'er eenige trekken van zouden overgebleeven zyn tot op deezen dag, in elke Taal. Want, ſchoon, in een zo lang tydsverloop, in elk land, veele woorden veranderd, veele woorden ingevoerd, en veele woorden vergeeten mogten weezen, zouden nogthans de Menſchen, allen van 't zelfde Geſlacht zynde, en allen hunne Spraak van de éénige oorſpronglyke Taal ontleenende, waarſchynlyk eenige van de oorſpronglyke woorden over geheel de Aarde nog in gebruik weezen; even als in alle de hedendaagſche Taalen van *Europa*, eenig *Hebreeuwsch*, eenig *Grieksch*, en zeer veel *Latyn* nog te onderkennen is. Doch de Voorzienigheid vondt goed dit te voorkomen, en, door het verwarren der Spraake, by *Babels Toorenbouw*, eene verſcheidenheid van Oorſpronglyke Taalen in de Wereld vast te ſtellen.

Dit Wonderwerk kon niet misſen zeer gewigtige gevolgen naa zich te ſleepen. Menſchen, die elkander verſtonden, zouden alleen in dezelfde Maatſchappy by elkander blyven: dus werd het Menschlyk Geſlacht verdeeld in een aantal kleine Stammen of Volken, die ieder zamen ſchoolden, en op eenigen afſtand van den anderen bleeven: en op deeze wyze is het waarſchynlyk dat de geheele Wereld ſpoediger zou bevolkt worden, dan by aldien het ganſche Geſlacht der Menſchen als één groot Volk vereenigd gebleeven ware. De onderſcheidingen van In- en Uitlander, van Burger en Vreemdeling, greepen nu ſtand; mededinging ontſtondt, en niets werkt kragtdaadiger tot vlytbetooning en het bevorderen van de veelvuldige kunſten des leevens.

De zeer groote verſcheidenheden der Menschlyke Spraake zouden, zonder 't geen ons berigt wordt, wegens het gebeurde by *Babels* Toorenbouw, een wonderlyk verſchynzel opleveren. De Taalen zyn of Oorſpronglyk of Afgeleid. Dat de Taalen, die van dezelfde oorſpronglyke Taal afſtammen, alle naar dezelve en naar elkander gelyken, en nogthans alle verſchillen, is niet zeldzaamer dan dat Kinderen en hunne Ouders allen eene algemeene Familietrek hebben, en ieder onderſcheiden zyn door byzondere trekken. *Spaansch*, *Italiaansch*, *Portugeesch*, *Fransch* en een groot gedeelte van het *Engelsch*, ſtamt af van het *Latyn*, met byvoeging van veele nieuwe woorden, nieuwe uitgangen, nieuwe woordſchikkingen, door de *Noordſche Volken* ingevoerd. Hierom gelyken alle deeze Taalen naar het *Latyn* en naar elkander, terwyl, egter, ieder daar van en van de overige verſchillen.

Maar, indien wy twee Oorſpronglyke Taalen met elkander konden vergelyken, by voorbeeld: het *Hebreeuwsch* met het *Gottisch* of het *Celtisch*, of de Taal der *Chineezen* met die der *Huronen*, in *Noord-America*, zouden wy, misſchien, de minſte gelykvormigheid niet beſpeuren. Hier van zouden wy, in aanmerking neemende, dat alle Menſchen van het zelfde Geſlacht zyn, geene genoegzaame reden kunnen geeven, zonder te veronderſtellen, dat eenige bovennatuurlyke Gebeurtenis, gelyk die der Spraakverwarringe by *Babels Toorenbouw*, den eenen of anderen tyd was voorgevallen. Doch deeze Geſchiedenis lost alle zwaarigheden op. En wy hebben geen meer reden om ons te bevreemden, dat verſchillende Volken, ſchoon in den bloede elkander beſtaande, geheel onderſcheidene Taalen ſpreeken, dan dat Neeven, in den twintigſten graad van Bloedverwantſchap van elkander, onder verſchillende lugtſtreeken, eenige in huizen, andere in holen, eenige naakt, andere gekleed leevende, eenige verſchroeiende onder de brandende lugtſtreek, andere by de Poolcirkels bevriezende, in weezenstrekken en kleur onderſcheiden zyn.

Doch, vermids het Wonderwerk by *Babels Toorenbouw* geene weezenlyke verandering te wege bragt in de Menschlyke Natuure: en de Menſchen, zints den Zondvloed, dezelfde ſekwaamheden bezeten hebben, en in dezelfde of ſoortgelyke omſtandigheden geplaatst, dezelfde behoeften gevoelden, en voldoening vonden in dezelfde genietingen, en handelden, door den invloed van dezelfde beweegredenen; is het redelyk daar uit af te leiden, dat de *Gedagten* der

der Menſchen, door alle Eeuwen heen, bykans dezelfde moeten geweest zyn. In de alleroudſte Geſchiedverhaalen, ontdekken wy, dat de wyze van denken en doen, van gelooven en niet gelooven, van goedkeuren en kwaadkeuren, volkomen gelyken naar 't geen wy in ons zelven ondervinden, en in de Wereld rondsom ons. Dewyl nu der Menſchen *Gedagten* zich door de Spraak ontdekken, en de Gedagten der Menſchen in de eene Eeuw en by het eene Volk, gelyken naar die in eene andere Eeuw en by een ander Volk, is het dan niet te vermoeden, dat 'er, in alle Menschlyke Taalen, eenige algemeene punten van overeenkomst zyn, in Schikking althans, zo niet in Klank? Naardemaal, by voorbeeld, alle Menſchen, door alle Eeuwen, moesten ſpreeken van werken, van bewerkt worden, van goede en kwaade hoedanigheden, en de verſchillende voorwerpen, die de zintuigen aandoen, heeft men, in elke taal, dan geene Naamwoorden, Toevoegelyke Woorden, en Werkwoorden noodig? 't Geen het eene Volk *Hippos* noemt, mag een ander *Equus*, een derde *Cavallo*, een vierde *Cheval*, een vyfde *Horſe* en een zesde *Paard* noemen: dat is, verſcheide zamenvoegingen van vastbepaalde klanken mogen, by verſchillende Volken, dienen om het zelfde Dier aan te duiden; doch, by elk Volk, waar dit Dier bekend is, en van 't zelve geſprooken wordt, moet 'er een Naam voor zyn: als ook woorden om de hoedanigheden daar van uit te drukken, als: *goed*, *ſlegt*, *ſterk*, *zwak*, *traag*, *ſnel*, *zwart*, *wit*, *groot*, *klein*, en de bedryven van 't zelve, *gaan*, *loopen*, *eeten*, *drinken*, *brieſchen*, *enz.*

De Taalen, derhalven, gelyken den Mensch, in dit opzigt, dat, ſchoon ieder derzelven haare byzonderheden hebbe, die dezelve van andere onderſcheiden, zy, nogthans, zekere hoedanigheden in 't algemeen bezitten.

BYZONDERHEDEN WEGENS HET LEEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN DEN HEERE SAMUEL RICHARDSON, DEN BEROEMDEN SCHRYVER VAN DE *Pamela*, *Clarissa en Grandison*.

(*Uit het Engelsch.*)

Den Heeren Schryveren van de *Nieuwe Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Myne Heeren!

„ Met regt schreef de Eerwaardige JOANNES STINSTRA, „ in zyne Voorreden voor het Eerste Deel zyner Ver„ taalinge van *Clarissa*." Buiten twyfel zou men nu wel gaarn willen weeten, wie tog de Schryver of Uitgeever van dit hooggeroemde Werk zy. Zie hier wat 'er my van bekend is: op den Tytel van het *Engelsch* staat, dat het *gedrukt is voor S. Richardson*, en die van den Tweeden Druk meldt, dat het is *uitgegeeven door den Uitgeever van Pamela*. Die RICHARDSON wordt voor den Schryver en van *Pamela* en van deeze *Clarissa* beide gehouden. De Nieuwspapieren getuigen, dat hy een Boekverkooper is. Uit *Engeland* heb ik berigt ontfangen, dat hy een Man is van veel geleerdheid, schranderheid en vernuft, van eenen vluggen en vrolyken geest, dat hy veel werk maakt van Letteroefeningen; doch met zyne bezigheden zich weinig ophoudt. Dit is vry algemeen, en de Man verdiende, buiten twyfel, dat hy nader van ons gekend wierd. „ Ik heb de gelegenheid, die zich aanboodt om „ hem mynen Landsgenooten nader te doen kennen, niet „ willen verzuimen, en uit, een *Engelsch Maandwerk*, dee„ ze Leevensschets overgenomen; en oordeelende dat de„ zelve nergens beter zou passen dan in UL. *Mengel„ werk*, 't geen ons zo veele waardige Mannen, van tyd „ tot tyd, voor oogen stelt, schik ik het UL. toe, zonder „ eenigen schroom dat het ter zyde gelegd zal worden, „ en blyf, inmiddels, UL.

BEGUNSTIGER."

De Heer SAMUEL RICHARDSON, met allen regt *den grooten Kenner van 't Menschlyk Hart*, den *Shakespeare in de Ro-*

Romans, by zyne Landgenooten geheeten, ſtamde af van een eerlyk Geſlacht in het Landſchap *Surry*. Zyne Grootvader en Grootmoeder, van Moeders zyde, ſtierven beiden in de zwaare Pest van Londen, in den Jaare MDCLXV, een half uur na elkander. Zyn Vader, desgelyks, den naam van SAMUEL RICHARDSON voerende, was in den beginne een Schrynwerker (*), en dreef vervolgens grooten handel in Mahogany Hout (†), in Aldergate-ſtreet. Hy bezat een vernuft, verre verheven boven zyn beroep, en was een allerſchranderſt Bouwkundige. Dit bragt hem in kennis by verſcheide Perſoonen van rang, onder welken geteld mogen worden de ongelukkige Hertog van MONMOUTH, de vermaarde ASHLEY COOPER, de eerſte Graaf van *Shaftesbury*. Zyne gemeenzaamheid met deeze werkzaame Leden der Landparty wikkelde hem in zo veele zwaarigheden, dat hy, ſchoon van een vreedzaamen en niemand beledigenden aart, uit zich zelven, zyne zaaken in *Londen* moest laaten vaa-

(*) Verkeerd word, in de *Biographical Dictionary*, de Vader van RICHARDSON een *Landhoevenaar* geheeten.

(†) Wy kunnen te deezer gelegenheid niet naalaaten met een kort woord te melden, het eerſte gebruik van het *Mahogany Hout* in *Engeland*. Dr. GIBBONS, een uitmuntend Geneesheer, in 't laatſte gedeelte der voorgaande en het begin deezer Eeuwe, hadt een Broeder, die als Capitein op de *West-Indiën* voer: deeze bragt eenige Planken van dat Hout tot Ballast mede. Dewyl de Docter toen een huis bouwde in *King-ſtreet Coventgarden*, dacht zyn Broeder dat ze hem van dienst konden weezen. Doch de Timmerlieden, het Hout te hard om te bewerken vindende voor hun gereedſchap, lagen het eenigen tyd, als nutloos, ter zyde. Mevrouw GIBBONS, daarna een Kaarſelaade behoevende, ontboodt de Docter zyn Schrynwerker WOOLASTON, en beval hem 'er een te vervaardigen van het Hout dat in zyn Tuin lag. WOOLASTON klaagde desgelyks over de hardheid. De Docter zeide, dat hy dan ſteeviger gereedſchap moest gebruiken. De Kaarſelaade werd vervaardigd, en voldeedt dermaate, dat de Docter 'er op aandrong om een Bureau van 't zelfde Hout te hebben; deeze gemaakt zynde, behaagde in kleur en gladheid derwyze, dat hy alle zyne Vrienden verzogt dat ſtuk werks te komen zien, onder deezen was de Hertoginne van BUCKINGHAM. Zy vroeg Dr. GIBBONS van dat zelfde Hout te mogen hebben, en liet WOOLASTON voor haar desgelyks een Bureau maaken: dit deedt het Mahogany Hout, en WOOLASTON teffens, vermaard worden, en dat Hout kwam vervolgens in algemeen gebruik.

vaaren, en zich na *Derbyshire* begeeven; waar zyn Zoon RICHARD, wiens Leeven wy thans ſchetzen, in den Jaare MDCLXXXIX, gebooren werd.

't Is zeldzaam dat men niet kan te weeten komen, in welke Stad een zo beroemd Schryver het eerſte licht aanſchouwde: want, om zommige redenen, die men thans niet kan opſpeuren, was dit eene omſtandigheid wegens welke men uit den Heer RICHARDSON geen licht kon krygen: hy vermydde het altoos 'er over te ſpreeken. Zyn Vader, deezen Zoon voor de Kerk ſchikkende, beſtelde hem op een Taalſchool in dat Landſchap. Men heeft, in 't algemeen, begreepen, dat de jonge RICHARDSON, aldaar, in de Geleerde Taalen, geene groote vorderingen maakte; nogthans hoorde men Dr. YOUNG en hem, als zy zamen ſpraken, dikwyls HORATIUS, en andere oude Schryvers, in gemeenzaam onderhoud, aanhaalen. Eenige zamenloopende omſtandigheden bragten eene verandering in de beſtemming van RICHARDSON te wege: en het gaat zeker, dat hy nimmer een Hooger School dan de Taalſchool betreeden heeft. Dan, zyn volgende Beroemdheid leedt 'er niet by; zyne Ziel, was, even als die van SHAKESPEARE, veel meer verrykt door de Natuur en eigen Opmerking, dan de enkele beoefening der Oude Schryveren zou hebben kunnen te wege brengen.

't Is aangenaam, de eerſte flikkeringen van Vernuft, hoe klein ook, in Perſoonen, die eindelyk tot zulk een trap van Beroemdheid opklimmen, waar te mogen neemen en aan te tekenen. RICHARDSON verhaalde aan Dr. YOUNG, met wien hy lang en gemeenzaam bekend was, op de vraage, wat hem aangezet hadt om een Schryver te worden? de volgende byzonderheid. „ Toen ik omtrent twaalf jaaren oud „ was, beſchreef ik zeer kort het Character van eene aan„ zienlyke Vrouwe in ons Kerſpel, die voor zeer vroom „ ging; doch welke ik voor een geveinsde van het ergſte „ ſlag hieldt. Het Character was, zo 't ſcheen, zo wel ge„ troffen, dat, toen het eenige Vrienden in handen kwam, „ elk aan de trekken het oorſpronglyke kende, ſchoon 'er „ geen naam altoos by ſtondt. Dit welſlaagen myner eer„ ſte proeve zette my aan, om, op verſchillende tyden, „ myn pen te gebruiken tot het opmaaken van zulke ken„ ſchetzen, enkel vermaakshalven, tot ik ten laatſten, ſchoon „ naa 't verloop van veele jaaren, my in goeden ernst zette, „ om Characters, die myne verbeeldingskragt meest trof„ fen, in 't groot te ſchetzen."

Terwyl de jonge RICHARDSON zyne kinderlyke Letteroefe-

ſeningen voortzette, werd hy de lieveling van het beste gedeelte zyner Schoolmakkeren, door het verhaalen van Geſchiedenisſen, welke hy geleezen hadt, of van Vertellingen, die hy verzon om hun te vermaaken; deeze laatſte behaagden doorgaans meest. Omtrent vyftien jaaren bereikt hebbende, bragt zyn zedig gedrag hem in 't gezelſchap van verſcheide jonge Juffers in de nabuurſchap, voor welke hy las, terwyl zy haar naaldwerk voortzetten: dewyl hy bekend ſtondt voor meesterlyk geheimen te kunnen bewaaren, werd hy haare Vertrouweling, en de Schryver van haare Minnebrieven, in welk een kieſche post hy zich met zo veel omzigtigheids kweet, dat geen zyner ſchoone Meestreſſen ooit reden hadt om zich te beklaagen.

Toen de oorſpronglyke beſtemming zyns Vaders, om hem tot een Geestlyken aan te leggen, door een tegenloop van zaaken, verydeld was, beſloot men dat hy eenig ander Beroep zou aanvaarden; de keuze werd aan hem overgelaaten. Hy verkoos Boekdrukker te worden; daartoe door geen andere beweegreden gedreeven, dan door het denkbeeld, dat dit Beroep hem de beste gelegenheid zou verſchaffen om voldoening te ſchenken aan zyne Leeszugt.

RICHARDSON werd als Leerling beſteld by Mr. JOHN WILDE, in *Stationers Hall*, den eerſten July MDCCVI. Zyn Meester was ongemeen hard en ſtreng, begromde hem over het beſteeden van eenig oogenblik, dat hy niet ten zynen voordeele werkte: in zo verre dat onze jonge Drukker het zeer moeilyk vondt, eenige gelegenheden te bekomen om te leezen of zyne bekwaamheid in het Brievenſchryven verder voort te zetten. Desniettegenſtaande, hield hy, geduurende zyne Leerjaaren, Briefwisſeling met een Heer van middelen, die ten oogmerke hadt groote dingen voor hem te doen; doch door den dood werd weggerukt, eer hy deeze doorſlaandſte blyken van waare vriendſchap kon geeven. —— Aan deeze Briefwisſeling, welke van de zyde diens Heers meest beſtondt uit verhaalen van 't geen hem was overgekomen op zyne buitenlandſche reizen, was de Heer RICHARDSON waarſchynlyk verſchuldigd de beſchryvingen van verſcheide vreemde gebeurtenisſen en tooneelen, in zyne volgende Werken. Om deeze Briefwisſeling voort te zetten, en in andere opzigten zynen geest met kundigheden te verryken, moest hy zulks van zyn nagtrust en de uuren van uitſpanning afkorten, en zich oefenen ten tyde dat zyne Medeknegten ſliepen of zich verlustigden. Dan, hy was zo

naauw

naauw gezet, dat hy, om zyn Meester niet te kort te doen, ſteeds zyn eigen kaarzen kogt.

Naa het uitſtaan van zyn Leertyd, werd RICHARDSON Opzigter en Corrector eener Drukkerye, in welken dienst hy vyf of zes jaaren ſleet. Den dertienden van Juny, des Jaars MDCCXV, werd hy ontſlaagen, en zette zelve een Drukkery op in *Fleet-ſtreet*, van waar hy, zyn werk zeer toeneemende, na *Salisbury-court* verhuisde.

Het verdient eenigermaate onze opmerking, dat twee zulke Deugdbevorderende Schryvers als Dr. YOUNG en de Heer RICHARDSON (*), in hunne vroege jeugd, zo gemeenzaam verkeerden met den geestigen doch ongebonden Hertog van WHARTON. Dit is een voorbeeld, dat zodanig eene verkeering niet altoos goede zeden bederft; een voorbeeld, nogthans, al te zeldzaam om den gemeenzaamen ommegang met ſnoode onverlaaten aan te pryzen. —— Toen de Hertog van WHARTON, in den Jaare MDCCXXIII, in de Stad den geest des opſtands aanblies, en een Lid werd van de *Wax-chandelers Company*, was de Heer RICHARDSON, hoewel in zyne zedelyke en ſtaatkundige beginzelen zeer wyd van den Hertog verſchillende, nog zeer gemeenzaam met hem, en drukte, voor een korten tyd, diens *True Britton*, een Loopend Papier, 't geen twee maalen ter week uitkwam. Doch de bitterheid der Partyſchappen ſtraalde in dit Papier welhaast zo ſterk door, dat RICHARDSON niet verder dan het zesde met drukken wilde voortvaaren. ——— Vreemd is de aanduiding in de *Biographical Dictionary*, dat dit laatſte blad, *mogelyk*, uit de pen van RICHARDSON zelve vloeide. Zeker, zodanig eene aanduiding behoorde niet gegeeven te worden op het vermoeden van eene enkele *mogelykheid:* want het is niet wel te begrypen, dat, ſchoon RICHARDSON zyne Drukpers leende tot het drukken van Papieren, die hy, hoe zeer ook vervuld met al het geweld van tegenkanting, niet voor volſtrekte Laster- en Schotſchriften hieldt, zelve de pen zou voeren om gevoelens te ſchryven en onder den man te helpen, welke rechtſtreeks tegen zyne eigene aanliepen.

Deeze Papieren ſtrekten, indedaad, om de Regeering van dien tyd in een allerhaatlykst daglicht te zetten. Men hieldt ze voor meer dan losſe Pruſchriften, „ dewyl ze „ niet alleen elken tak der Wethouderſchap aantastten; „ maar

(*) Dr. JOHNSON's *Livres of the Poets.*

„ maar zigtbaar dienden, om de Ryksgeſteltenis zelve „ haatlyk by 't Volk te maaken." In deezervoege ſpraken de Regters der Kroone over dezelve, die nooit gewoon zyn, in zulke gevallen, de zagtſte bewoordingen te gebruiken. Men won getuigenisſen in tegen Mr. PAYNE, de Uitgeever van No. 3. 4. 5. en 6.; doch RICHARDSON liep vry, dewyl zyn Naam niet op die Bladen ſtondt.

Eenigen tyd hieldt hy zich bezig met het drukken van een Nieuwspapier, eerst getyteld: *The Daily Journal*, en vervolgens *The Daily Gazetteer*. Door de bewerking van zyn Vriend, Mr. ONSLOW, drukte hy de eerſte Uitgave van *The Journals of the Houſe of Commons*, in zes en twintig Deelen, in Folio; niet minder dan duizend werden 'er gedrukt. Deeze Heer hadt zulk een hoogagting voor RICHARDSON, dat hy zyn invloed verder wilde beſteeden, om zyn Vriend eene aanzienlyke en voordeelige post ten Hove te bezorgen; doch de Heer RICHARDSON, wiens Drukkery reeds ver uitgeſtrekt was en goeden winst gaf, en die met allen vlyt zyne zaak behartigde, kon niet overgehaald worden om dit gunſtig aanbod te aanvaarden.

't Geen hy voor het Parlement te drukken hadt, maakte hem onafhangelyker van de Boekverkoopers dan de Drukkers doorgaans zyn. Nogthans deedt hy veel voor hun met het vervaardigen van Registers, het ſchryven van Voorredens en Opdragten, waarom hy by hun zeer in gunst ſtondt.

In den Jaare MDCCLIV, werd hy aangeſteld tot hoofd van de Boekhandelaars Compagnie (*); hy kogt, in 't Jaar MDCCLX, de helft van het Patent als Drukker van zyne Majeſteit, de andere helft hadt Miſs. CATHARINA LINTOT, naderhand getrouwd aan Sir HENRY FLETCHER *Bart.*

Twee maalen begaf zich de Heer RICHARDSON in 't Huwelyk. Zyn eerſte Vrouw was MARTHA, Zuster van ALLINGON WILDE, Esq. Drukker in *Aldersgate-ſtreet*. By deeze verwekte hy vyf Zoonen en éene Dogter, die alle jong ſtierven: zy overleedt in den Jaare MDCCXXXI. Een tweede Huwelyk ging hy aan in den Jaare MDCCXXXIV, met ELIZABETH, Zuster van Mr. JAMES LEAKE, Boekhande-

(*) Tot de *Company of Stationers* in *Engeland*, behooren Drukkers, Papierkoopers, Boekhandelaars en Boekbinders.

delaar te *Bath:* zy overleefde hem verſcheide jaaren (*). By haar hadt hy één Zoon en vyf Dogters. De Zoon ſtierf jong; doch vier der Dogteren leefden toen hy ſtierf; naamlyk MARY, in 't Jaar MDCCLVII getrouwd aan Mr. DITCHER, een beroemd Chirurgyn te *Bath*; MARTHA (†), gehuwd aan EDWARD BRIDGEN, Esq. Koopman te Londen; ANNA, de eenige Dogter, nog in leeven, en ongehuwd; en SARA, gehuwd aan Mr. CROWTER, Chirurgyn in *Boswell Court.*

De Heer RICHARDSON hadt een Landverblyf eerst te *North End*, digt by *Hammerſmith*, en naderhand te *Parſons Green.* Daar hieldt hy zich doorgaans van Saturdag tot Maandag op, en dikwyls op andere tyden, wanneer hy zelden zonder bezoek was van zyne Vrienden van beiderlei Sexe.

Door zyn veelvuldig ſchryven, waren zyne Zenuwen natuurlyk zwak, of, gelyk POPE dit uitdrukt, „ over alles in 't „ leeven voorkomende, trillende," zodanig van ſtel gebragt, dat, veele jaaren vóór zyn dood, zyn hand geweldig beefde: dikwyls kreeg hy duizelingen, en zou menigmaal gevallen hebben, hadt hy zich niet geſtut met een ſtok onder zyn rok. Zyn Zenuwgeſtel was dermaate ontheisterd, dat hy een geruimen tyd voor zyn dood eene kleine hoeveelheid wyns, ſchoon in een glas gegooten, zonder byſtand niet aan den mond kon brengen. Deeze ongeſteldheid eindigde in eene beroerte, welke de Wereld van deezen beminnelyken Man en dit waarlyk Oorſpronglyk Vernuft beroofde, op den vierden van July des Jaars MDCCLXI, in den ouderdom van twee- en zeventig jaaren. Volgens zyne eigene beſtelling, werd hy by zyne eerſte Vrouwe bygezet in een Graf naby den Predikſtoel in *St. Bride's Kerk.*

De Heer RICHARDSON ſtak in braafheid van Hart, en voorbeeldlykheid van Zeden, niet min uit dan door de groot-

(*) Zy overleedt den 3 November 1773. in den ouderdom van 77 jaaren.

(*) Mevrouw BRIDGEN ſtierf den 5 Jan. 1785. Veelen willen, dat zy haaren Vader behulpzaam geweest is in het ſchryven van de *Clariſſa*; doch RICHARDSON's Werken zyn geheel *zyne eigene*; ſchoon deeze Dogter, in de laatſte jaaren van haars Vaders leeven, alle de Brieven beantwoordde welke hy van buitenslands, en veele van die hy uit *Engeland* ontving. Zy ſchreef met veel oordeels, keurigheids en voerde een fraaijen ſtyl.

grootheid zyner verſtandlyke Vermogens. Godsdienſtig, deugdzaam, Weldaadig en Edelmoedig in eene uitſteekende maate, was hy, in een engen kring, de GRANDISON door zyne meesterlyke pen geſchetst; zyn hart gevoelde de rampen zyner Medemenſchen, en zyn hand was ſteeds geopend tot derzelver verligting: goeddoen verſchafte hem het grootſte vermaak. Voor zyne Vrouw en Kinderen was hy een liefderyk Egtgenoot en bezorgd Vader; voor zyne Bedienden zagtaartig en toegeeflyk. In zyn Beroep was hy zo werkzaam en onaflaatend yverig, dat hy, (niet tegenſtaande zyn beurs, huis en tafel, zo in de Stad als op het Land altoos open ſtonden voor zyne talryke Vriendenſchaar) vry groote middelen verkreeg, en zyn Gezin in ruime onafhanglyke omſtandigheden naliet.

In zyne Kleeding en Zeden was hy eenvoudig en vry van alle gemaaktheid. Doorgaans ſtondt hy 's morgens ten vyf uuren op, en ging om elf uuren te bedde. Zyn eerſte werk in die vroege morgen-uuren was het bezoeken zyner Drukkerye; doch, in de laatſte jaaren zyns leevens, hieldt hy zomtyds het bedde tot zeven uuren, en vertoonde zich zelden by zyn werkvolk; 't gebeurde dat zy hem geen tweemaal in een jaar op de Drukkery zagen; zyn ſchryven, en uitgeſtrekte Briefwiſſeling, nam al zyn tyd. Zyn Opzigters en Werklieden ontvingen ſchriftlyk zyne bevelen. Zyn hand was, gelyk wy boven opmerkten, zeer beevende geworden, en nogthans ſchreef hy klein, net, en zeer leesbaar. Zeven jaaren van den tyd, dien hy, door deeze Zenuwkwaalen aangetast, ſleet, proefde hy geen Dierlyk voedzel, en leefde meest van Moeskruiden. Doch bevindende dat deeze Leevenswyze hem geene baat toebragt, nam hy zyne voorgaande weder aan, die altoos zeer geregeld en aan den onthoudenden kant naast geweest was.

('t Vervolg by eene andere gelegenheid.)

DE GASTVRYHEID EN HERBERGZAAMHEID BELOOND.

Een Ruſſiſche Geſchiedenis.

(Uit het Engelsch.)

CZaar IVAN, die omtrent het midden der Zestiende Eeuw over *Rusland* regeerde, ging dikwyls vermomd uit, om te

ontdekken, wat het Volk oordeelde over zyn Ryksbeſtuur. Op zekeren dag eene eenzaame wandeling doende, tradt hy, niet verre van *Moscow*, in een klein Dorp, wendde voor, door vermoeienisſe geheel afgemat te weezen, en zogt een intrek by verſcheide Dorpelingen. Zyne kleeding was geſcheurd, zyn voorkomen ſlegt, en 't geen moest gedient hebben om het medelyden der Dorpelingen op te wekken, en hem toegang te verzorgen, bragt weigering te wege. Vol verontwaardigings over zulk eene behandeling, ſtondt hy op 't punt om het Dorp te verlaaten, toen hem een Wooning in 't oog viel, waar hy zich nog niet vervoegd hadt om huisvesting; 't was de armſte hut van 't ganſche Dorp.

De Czaar ſnelde 'er heen, klopte aan de deur, een Boer opende dezelve met de vraage: wat hy begeerde? „ Ik," antwoordde de Czaar, „ſterf bykans van honger en vermoeidheid, kunt gy my deezen nagt huisvesten?" —— *Helaas!* zeide de Boer, hem by de hand vattende, *gy zult het hier zeer ſchaars hebben; gy komt op een ongelukkigen tyd; myne Vrouw is in arbeid; haar gejammer zal u geen oogenblik rust verleenen; doch kom in, kom in, gy zult ten minſte voor de koude beſchut weezen, en gy zult het zo goed hebben als wy.* Hierop deedt hy de Czaar treeden in een klein vertrek vol Kinderen; in een wieg lagen 'er twee gerust te ſlaapen; een Meisje van drie jaaren lag in een daar by gezet kribbetje: terwyl haare twee Zusters, de een vyf en de ander zeven jaaren oud, geknield lagen, biddende voor haare Moeder, die zich in een naastgelegen vertrekje bevondt, en haar gejammer hooren liet. *Blyf hier*, zeide de Boer, ik zal oogenblikkyk iets tot uw avondeeten gaan haalen. Ras keerde hy weder met eenig zwart Brood, Eyeren en Honig. *Gy ziet*, ſprak hy, *alles wat ik u kan geeven, gebruik het, nevens myne Kinderen, ik moet myn Vrouw helpen.* —— „ Uwe Liefde, uwe Gastvryheid," betuigde de Czaar, „ moet zegeningen over uw Huis brengen; „ ik hou my verzekerd GOD zal uwe goedheid niet onbeloond „ laaten." —— *Bid* GOD, voegde de Boer hem te gemoete, *dat hy myne Vrouw eene gelukkige verlosſing ſchenke, dit is alles wat ik wensch!* —— „ En is dit alles wat gy wenscht om „ gelukkig te weezen?" —— *Gelukkig! oordeel zelve hier over: ik heb vyf kleine Kinderen, en eene Vrouw, die my hartlyk bemint, een Vader en Moeder, die nog gezond zyn; en myn handen arbeid is genoegzaam om ze allen te onderhouden.* —— „ Woonen uwe Vader en Moeder by u?" —— *Ja*, ze zyn *by myne Vrouw.* —— „ Maar uw Wooning is zo klein." —— *Groot genoeg, zy kan ons alle huisvesten.*

Hier op ging de Boer na zyne Vrouw, die een uur daar naa gelukkig beviel. De Man bragt, in verrukking, het Kind by den Czaar, zeggende: *Zie, zie, dit is het zesde Kind, 't geen ze my ſchenkt! Hoe lief een Kind! Dat* GOD *het in 't leeven*

ſpaa-

ſpaare gelyk hy myne andere gedaan heeft! ——— De Czaar, diep getroffen door dit aandoenelyk tooneel, zeide: „ Ik zie „ uit het gelaad van dit Kind dat het gelukkig zal worden, „ en tot hoogen ſtand geraaken." —— De Boer lachte om het hooren deezer voorſpelling, en op dat oogenblik kwamen de twee oudſte Meisjes haar Broertje kuſſen, en de Grootmoeder verſcheen om het by de Moeder te brengen. De kleine Meisjes volgden haar; en de Boer zich nedervleiende op een ſtroolaage, verzogt den Czaar, dat hy mede zyne nagtrust zou neemen. Binnen weinige oogenblikken lag de Boer in een gezonden en gerusten ſlaap: doch de Czaar, overeinde zittende, keek rondsom, en zag alles met een tedere verrukking aan.... den ſlaapenden Vader, en de ſlaapende Kinderen. Eene ongeſtoorde ſtilte heerschte in de Hut. Hy ſprak by zich zelven: „ Welk een kalmte! welk een ſtreelende gerust„ heid! Gierigheid en Eerzugt, Agterdogt en Knaaging zyn „ hier geheel vreemd. Hoe zoet is de ſlaap der Onſchuld!" —— Met dusdanige overdenkingen bragt de Czaar den nagt op 't ſtroo door. Met het aanbreeken van den dageraad ontwaakte de Boer, en zyn Gast, afſcheid van hem neemende, zeide: „ Ik moet na Muscow, myn Vriend, ik ken daar een „ zeer weldaadig Man, dien ik uw vriendlyk onthaal, my „ aangedaan, zal mededeelen. Ik zal hem overhaalen om over „ uw Kind als Peeter te ſtaan. Beloof my, derhalven, dat gy „ zult wagten, op dat ik by den Doop kan tegenwoordig wee„ zen. Op zyn langst ben ik in drie uuren weder hier."

De Boer hadt niet veel gedagten van die groote belofte; doch hy ſtemde, de goedaartigheid van zyn hart volgende, in dit verzoek toe. De Czaar vertrok; welhaast waren de drie uuren verſtreeken, en niemand daagde op. De Boer maakte zich daar op gereed, om, gevolgd door zyne Bloedverwanten, na de Kerk te gaan, tot den doop des Kinds; doch zo als zy ten huize ſtonden uit te treeden, hoorde hy het getrappel van paarden, en het geraas van veele wagens. Hy keek uit, en zag een aanzienlyken ſtoet. Hy kende de Keizerlyke Lyfwagten, en riep terſtond zyn Gezin om den Czaar te zien voorby trekken. Zy kwamen ſchielyk uit, en vervoegden zich by de deur. De Rydtuigen vormden een kring, en eindelyk hieldt dat des Czaars voor de deur des Boers ſtil. De Lyfwagt verwyderde de aandringende menigte, uit nieuwsgierigheid toeſchietende. Het Rydtuig werd geopend, de Czaar trad 'er uit, en liep zynen Huisvester te gemoete, zeggende: „ Ik beloofde u iemand die over den Doop uws Kinds zou ſtaan; „ ik volbreng myne belooftę; geef my uw Kind, en volg my „ na de Kerk." —— De Boer ſtond als een ſtandbeeld, nu den Czaar met alle aandoeningen van verbaasdheid en vreugde aanſchouwende, dan het oog vestigende op de kostlyke kleederen en ryke juweelen; voorts zich wendende tot den ſtoet

van Edelen, den Vorst vergezellende. —— In deeze ten toon-ſpreiding van pragt en grootheid, kon de Boer den armen Man niet ontdekken, die den voorgaanden nagt by hem op ſtroo geſlaapen hadt. De Keizer liet hem eenige oogenblikken in verlegenheid; doch voerde hem welhaast te gemoete: „ Gisteren hebt Gy „ my de pligten van Menschlievendheid beweezen; heden kom „ Ik om den aangenaamſten pligt voor een Vorst, het beloonen „ der Deugd, te vervullen. Ik zal u niet trekken uit een ſtand, „ aan welken gy tot eere ſtrekt, noch u berooven van de on-„ ſchuld en rust, welke ik u veelligt zou benyden. Maar ik „ wil u zodanige dingen ſchenken als u nuttig kunnen weezen. „ Gy zult veel Vee, overvloed van Weidlanden, en een Huis „ hebben, waar in gy de pligten der Gastvryheid, in volle „ ruimte, zult kunnen volbrengen. Uw Kind, deezen nagt „ gebooren, neem ik geheel onder myne beſcherming. Herin-„ ner u," voer de Czaar lachende voort, „ dat ik het geluk „ van dit Kind voorſpelde!" —— De Boer kon geen woord ſpreeken; maar liep, met oogen van dankbaare traanen overvloeijende, na binnen om het Kind te haalen, bragt het tot den Czaar, en lag het voor hem neder. De Vorst was geheel vol ontroerenis; hy nam het Kind op zyne armen, bragt het na de Kerk, en toen de Doopplegtigheid verrigt was, leverde hy het de Moeder weder, 't niet willende berooven om 's Moeders borst; doch beval, dat het, geſpeend zynde, ten Hove zou gebragt worden ter verdere opvoedinge.

De Czaar hieldt zyn woord, liet het Kind in zyn Paleis opbrengen, bezorgde het ryklyk voor al zyn leeven, en voer voort den braaven Boer en diens Gezin, op de voor hem beste wyze, te begunſtigen.

DE TE REGT GEBRAGTE KONING.

(*Een Perſiaansch Vertelzel.*)

Een Koning gaf zich, in het bloeijendst zyns leevens, over aan losbandigheid en het genot van alle ongebondene Vermaaken, voor hem bereid door ſchandvolle Hovelingen, die hunne hoope en uitzigten bouwen op de zwakheid en het onvermogen van hunnen Vorst, om de teugels der Regeeringe in eigene handen te neemen en te houden. —— Op zekeren Feestdag zong hy, in vollen wellust van zyn kommerloos hart: „'Ik „ heb het voorledene genooten; ik geniet het tegenwoordige; „ en ben niet bezorgd over het toekomende." —— Een Bedelaar, zittende onder een venſterraam van 's Konings Zaale, de woorden van dit gezang hoorende, riep uit: *Indien gy niet bezorgd zyt over uw eigen lot, gy behoorde het te weezen omtrent het onze!*

Dit

„Dit zeggen trof den Vorst: hy naderde het venſterraam, floeg een aandagtig oog op den Bedelaar; en beval, zonder hem een enkel woord toe te voegen, dat dien Man eene groote ſomme gelds zou gegeeven worden; en verliet ſtilzwygende en peinzende de Zaal. Hy overdagt zyne tot hiertoe gehoudene Leevenswyze: zo ſtrydig met alle de deelen van zynen Pligt, en verderflyk voor zyne Onderzaaten. Hy ſtondt beſchaamd over zich zelven, en nam het Rykſbewind, dus lang aan onwaardige Gunſtelingen toevertrouwd, in eigen handen. Zyn voorheen enkel tydkwistend leeven was thans een leeven van geduurige werkzaamheid ten beste van den Staat: en welhaast werd de goede orde en het geluk, in de wydſtrekkende Landen zyner Heerſchappye, herſteld.

Niet zeldzaam, ondertuſſchen, waren hem klagten voorgekomen wegens den ongebonden Leevenstrant des armen Mans, door hem zo ryk begiftigd. Eindelyk verſcheen deeze zelve aan de Poort van het Paleis, gedoscht in zyne voorgaande ſchamele kleeding; om een aalmoes vraagende. De Koning wees hem aan een der Wyzen van zyn Hof; want hy hadt de Wyzen alleen bemind en tot Hovelingen verkooren, naa dat hy Deugdzaam geworden was. „ Zie," ſprak hy, „ de uitwerkzels my„ ner Goeddaadigheid; deezen Snooden beſchonk ik met ryk„ dom; en myne Gaven hebben alleen gediend om hem te be„ derven. Schatten waren voor hem de bron van nieuwe On„ deugden, van nieuwe elenden!" ——— *'t Is waar*, hernam de Wyze, *doch 't is om dat gy aan de Armoede het Loon des Arbeids gegeeven hebt!*

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Hy, die op zyn tyd durft ſpreken, en onbewimpeld zyn gevoelen zeggen, is een braaf Man, op welken men zich kan verlaten. Dan Hy, die een Jabroer is, kan nooit vertrouwd worden; want heden keurt hy goed, het geen hy gisteren afkeurde; en morgen ſpreekt hy tegen, 't geen hy heden bevestigt.

Het is de groote pligt van allen die regeeren, in hoogheid, of eenig bewind geſteld zyn, de eendragt onder de Burger-Maatſchappy voor te ſtaan en te bewaren; alles te vermyden, wat tot oneenigheden aanleiding kan geven. Alle Maatſchappyen toch, in welken muitery en tweeſpalt heerscht, neigen naar heure ondergang, naar heur onvermydelyk bederf.

Den meesten tyd, ten minſten veeltyds, ziet men, dat 'er in de Wereld, eene zeer beklaaglyke verkeerdheid heerscht. — Men ziet al veel, dat de kwade zaak zegeviert over de goede; dat onwaardigen beloond, en zy, die het verdienen, veragt worden. —— Wagt niet altyd als gy iemand wel doet, dat hy het zal erkennen, dit gebeurt maar zelden. Hoe meer

men de menſchen aan zich verpligt, des te minder zullen zy hunne erkentenis veelal doen blyken. —— Dan dit verkeerde zal eens ophouden; maar nochtans niet eer voor dat 'er een algemeen herſtel van zaken komt: en is die wel in dit leven te wagten?

Niets is heilzamer voor eene Maatſchappy, dan dat 'er in gebreken, waar by het Algemeen groot belang heeft, en zeer by lyd, op alle mogelyke wyzen voorzien worde. Zulk een gebrek, dat maar een enkel perzoon raakt, of dat iemand in het byzonder door eigen toedoen benadeelt, is ongelyk minder verderflyk voor een Gemeenebest, dan dat eenige perzoonen eene menigte Leden der Maatſchappye aanbrengen —— als, by voorbeeld, baatzugtige Regtsgeleerden, inhalige onregtvaardige Rentmeesters, en zulke, die de verwarde zaken van anderen weder in goede orde brengen moeten, —— het is zeker, dat een Gemeenebest te gronde gaat, waar eene menigte van dusdanige Roofdieren gevonden word. Dierhalven is het de pligt van de Overheden tegen zulke Ondeugden zorgvuldig te waken, op dat ze niet inſluipen in plaatzen, waar ze niet gevonden worden; en, daar ze plaats hebben, niet vermenigvuldigen; want nimmer kan men genoeg op zyne hoede zyn, of te vlytig waken tegens zulke Pesten in de Burgery.

Het ſchynt voor het gemeen wel zo, als of de rust, het vergenoegen en waar geluk, in pragtige Paleizen alleen hun verblyf en vaste woning hadden. —— Dan de ſchyn bedriegt door zyne grootſche uitwendige vertoning het gemeen veelal. In eene nederige Woning, in eene lage en geringe Hut, word vaak duizendmalen meer genoegen en waar geluk gevonden, dan aan Vorſtelyke Hoven, dan aan de Woningen der Edelen, dan aan de Paleizen der Princen en Koningen.

Des menſchen leven is eene loutere gewoonte; het zet eene zekere plooi, en deze, eens gezet zynde, word het velen menſchen een last om daar van af te ſtappen; zelfs worden de moeijelykheden dragelyk, en velen verlaten met ongenoegen zommige moeijelykheden des levens.

In eene geſtadige vrees en bekommering te moeten leven; gedüurig voor gedugte onheilen te moeten beven, is zeker een allerongelukkigſte ſtand. —— Dan, wanneer men die onheilen begint toe te ſchryven aan eene kwade beſtiering van zaken; dan ſlaat veelligt de vrees over in eene woede; en wee hem dan aan wien de beſtiering van zaken is toevertrouwd!

Wy menſchen bewegen ons allen binnen een zekeren kring, en dien te verlaten valt ons ongemaklyk. Men verkiest al veel liever den last daar van te lyden, dan zich in een anderen te begeven; ſchoon dezelve ongelyk meer gemak verleene.

Indien 'er in een Staat of Gemeenebest perzoonen gevonden worden, die, hunne eigen belangens alleen beögende, die van den

den Staat voorby zien, of daar aan opofferen; deze zyn zeer gevaarelyke Leden voor den Staat, en dreigen denzelven met den ondergang, of ten minſten met een zeer gedugten ſlag. —— Dan, wanneer zy openlyk beſchuldigd, en overtuigd worden van dusdanige misdryven, en nochtans in het Gemeenebest geduld worden, is het een bewys van eene groote zwakheid dier Regeeringsvorm; en de Inwooners van zulk een Land kunnen ſtaat maken, dat zy zeer naby zyn aan hunnen ondergang.

Indien de vermaken, die men geniet, niet eenige voordeelen van nieuwigheid hebben, dan beginnen ze den mensch wel dra te walgen, en geeven hem gene aangename aandoeningen meer. De aanwezigheid verveelt dra; en men wenscht liever dat ze door eenige onaangename omſtandigheden werden afgebroken, dan ze te genieten zonder aandoening.

Men vindt oneindig vele menſchen, welke goede hoedanigheden en bekwaamheden bezitten; dog die gene gelegenheid krygen, dat ze ontwikkeld worden; maar nog oneindig meer, die, en bekwaamheden en gelegenheden, beide verwaarloozen.

Het is onmogelyk om van alles reden te kunnen geven; daar zyn gevallen, in welken men de reden, waarom ze aldus gebeuren, onmogelyk kan ontdekken. Somtyds vallen de zaken glad tegen onze gedagten uit, om dat 'er verborgen oorzaken in werken, die ons onbekend zyn; nochtans vind men menſchen genoeg, die in de onkunde veler geheimen niet kunnen berusten, en het hoe willen weten, waar het by toekomt, dat iets dus, of zo uitvalle.

Als wy altoos wel redeneerden, en het geleide van de Rede volgden, zouden wy meêr genoegen ſmaken en minder verdriet hebben; wy zouden begrypen dat ieder mensch te gering een ſtip is in het heelal, om 'er geſtadig de orde voor te breken.

'Er is zeer veel overeenkomst tuſſchen een Wandelaar en een Schryver. De eerſte, uitgaande, ſtelt zich een zeker doeleinde voor, het welk hy meent te bereiken: dan, op zynen weg, doen zich onbedenkelyk vele bypaden op; waar van de een minder, de ander meer, zich vermakelyk vertonen; en het gebeurt niet zelden, dat hy door den eenen of anderen word afgeleid, van zyn eerſte doeleinde in 't oog te houden. Schoon daar in misſende, is hy nochtans over zyne wandeling voldaan. —— Een Schryver ontwerpt een plan, bepaalt zich, om een zeker onderwerp te behandelen: maar naulyks zet hy de pen op het papier, of hy word door een groot aantal van voorkomende denkbeelden ongevoelig afgeleid, alle komen zy hem min of meer bevallig voor; hy volgt deze of gene leiding, en bereikt dikwils een geheel ander uiteinde, dan hy zich had voorgeſteld. Zynen arbeid, voltrokken hebbende, heeft hy zich vermaakt; doch hy ziet dikwils, dat hy wel wist, waar hy zou beginnen: maar waar te eindigen was voor hem verborgen.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, JANUARY, 1786.

	Bar:	Th:	Wind.		
28.	8-0	0	Z	0	o. helder nevelig
—	7-8	12	ZZO	0	—— ——
—	8-3	5	——	1	helder ——
—	9-5	5	——	1	o. helder iets sn.
—	10-1	14	ZO t Z	3	iets sn. z. b. donker
—	10-0	9	——	1	nevel helder
—	10-5	7	N W	0	helder nevel
—	11-3	21	N t O	0	—— —— z. b.
29.	0-7	16	Z	4	o. helder wolkig
—	1-5	11	Wt Z 2 ZW	6	—— ——
—	2-1	19	Z W t Z	4	helder
—	2 8	14	Z	5	donker
—	3-4	16½	ZZO	4	——
—	3-5	25½	——	4	——
—	2-2	21½	——	4	——
28.	11-8	23	ZO t Z	8	—— sn.
—	9-2	26½	——	10	jagtsneeuw, donker
—	5-5	29	ZZO	10	zw. yzel
—	2-5	36	Z t W	2	zw. natte mist
—	2-6	41	——	2	——
—	3-5	40½	——	2	——
—	5-5	39½	Wt N	2	donker R buien
—	6-5	42	W	2	—— R ——
—	7-2	38½	ZW	3	—— R ——
—	4-6	40½	Z	6	R.
—	2 5	45½	——	7	R.
—	2-0	45	ZW	10	donker R.
—	2-0	43	——	14. 10	R.
—	1-8	45½	——	10	donker wolkig
—	2-6	43	Z t W	6. 10	o. helder betr.
—	1-5	42½	——	8	donker R.
—	1-0	44½	Z	6	——
—	0-6	43	——	6	wolkig
—	2-2	42½	——	8	—— o. helder
—	3-5	44½	ZW	8	helder
—	5-7	38½	——	8	——
—	5-5	35½	——	8	o. helder z. betr.
—	4-8	43	——	10	R. donker
—	6-1	39	WZW	7	R. z. betr.
—	7-5	32½	Wt Z 4. ZW	4	o helder, helder
—	8-2	36	W	4	—— betr.
—	7-9	32	——	4	donker sn.
—	4-7	33½	ONO	2	nagt sn. mist
—	3-0	35	O	6	donker stofregen
—	1-2	33	——	4	stofr. yzel
—	1-5	33½	N	1	natte mist
—	1-0	35½	O t N	1	——
—	2-0	34	NO	1	stofregen.

	Bar:	Th:	Wind.		
28.	2-4	33	NO	0	natte mist sn.
17 —	2-5	36	ZO o ZW	0	—— stofr.
—	4-2	33	NO	0	sn. donker
—	7-4	30	NW o ZW	0	o. held. sn. wolkig
18 —	8-5	36	W	1	wolkig
—	9-8	25	——	1	helder
—	11-0	24	ZW	0	—— nevel held.
19 —	29. 0-5	31	ZZW	0. 2	——
—	1-8	24½	Z	2	——
—	2-2	24	——	3	wolkig helder
20 —	1-9	31	——	3	helder
—	1-7	30	——	3	——
—	2-2	32½	Zt W	4	z. betr.
21 —	3-4	36½	ZZW	3	mist stofr.
—	4-2	36	——	4	donk. natte mist
—	3 9	36½	——	2	betr. o. helder
22 —	3-0	45	——	4	donker R.
—	2-7	44	——	7	—— R.
—	3-3	40½	Stil		mist motregen
23 —	2-1	43	W	0	zw. motregen.
—	0-0	42½	——	0	zw. R.
28.	11-0	40½	WZW	1	natte mist
24 —	11-5	45	ZZW	3	donker z. betr.
—	11-4	44	ZW	2. 4	—— iets R.
—	11-0	40½	ZZW. WZW	6	z. betr. iets R.
25 —	11-5	46½	——	6	——
29.	0-0	46	——	8	donker iets R.
—	0-4	46	ZW	10	—— R.
26 —	0-5	45½	——	13	zw. R.
—	0 3	40½	——	15	zw. R.
28.	11-0	47	——	15	extra zw. R. tot 12u.
27 — 29.	0-6	45	WNW	4	o. helder.
—	2-1	39	——	4	——
—	2-3	40	ZW	8	z. betr.
28 —	3-2	44	——	10	donker
—	3-5	47	Wt Z	11	——
—	4-1	46	——	8	——
29 —	4-4	48½	——	9	—— stofr.
—	4-5	46½	——	8	——
—	4-6	45	WZW	7	—— stofr.
30 —	4-7	48	——	8	—— iets mist
—	4-9	45½	W	6	——
—	5 0	44½	——	4	——
31 —	4 6	48	——	4	—— stofr.
—	4-1	45½	——	6	—— stofr.

28.	9 58/90	34 81/90	4 8/10

Th. 's mo. 32 40/88 } 1 à 6. 4 51/88
's mid. 37 23/62
's av. 34 41/62 } 7 à 31. 3 46/75

's den 6's av. 12 u. 31.
11 —— 44.
14 's av. 11½ u. 14.
22 's av. 8 u. 43.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BESCHOUWINGEN VAN HET SCHOONE EN NUTTE DER LENTE.

De norſche Winter, welke ons zo lang bybleef, en zelfs, na dat hy eenmaal ons reeds ſcheen verlaten te hebben, met verdubbelde woede eenen nieuwen aanval deed, het water in grafien en vaarten niet alleen in eenen vasten klomp vervormde, maar zelfs de zee met ys vervulde, de velden met ſneeuw bedekte; de norſche Winter, zegge ik, vlucht eindelyk, maakt plaats voor de langzaam naderende LENTE, en begeeft zich naar het diepſte van het barre Noorden. Hy roept de bulderende Winden weder te rug; deeze fiere ſlaaven gehoorzaamen zyne ſtem, en ſtaan gereed om onze zuchtende Heuvels, ontmantelde Wouden en verwoeste Valeien te verlaaten. Een veel zachter, een zwoeler Wind volgt hen, en ſtreelt met zyne wieken het nog verſchrikt en beeven Aardryk: de witte Sneeuwvlokken ſmelten, en verliezen zich in geelachtige en gekronkelde Beeken. De Bergen tooijen zich met het verkwikkelyk groen, 't geen zich, met het levendig blaauw van 't hooge Luchtgewest, wonder fraai, ſchakeert.

Dan, het Jaargetyde blyft nog eenigermaate twyfelend en onzeker. De gryze Winter vertoont zich nog van tyd tot tyd, met terug ſchrydende ſtappen. In den vaalen Avondſtond laat hy zyn geblaas nog hooren; eer de nugtere Morgen aanbreekt, doet hy de zwakke en tedere *Aurore* nog verkleumen, en verſpreidt zyne kille nevelen, om de bevalligſte ſtonden van den dag te bedwelmen, te verdonkeren en te bedroeven. Eindelyk, echter, maaken de dikke bekleedzels van 't barre Winterſaiſoen plaats voor ligte en luchtige Wolken, die, als witte wollen vlokken, langs den dyzigen Zichteinder, heen ſlingeren.

De laauwe Weſte-windjes komen nu, door de liefelyke en alverkwikkende LENTE opgeroepen, uit hunne ſchuilhoeken, met loome vleugelen, weder te voorſchyn; ontdooijen de Aarde, en geeven haar het leven en de beweeging

ging weder. Het nutte Rundervee verlaat thans den bevookten en vuilen Stal; uitgeſtrekt van verlangen, om zich op het nieuwe, gezonde en heilzaame voedzel, in de aangenaame en vervrolykende Weiden te mogen vergasten. Terwyl de volvrolyke Arbeider, de herbooren Natuur beſpeurende, zyne ſterkgeſpierde Oſſen, of zyne moedige Paarden, geleidt, ter plaatze, daar 't nutte Ploegyzer van de banden des Winters ontheven is; hy denkt met de grootſte oplettendheid op 't blinkende ſtaal, waarmede hy de klonten van het Land, 't welk hem te beploegen ſtaat, doorſnydt, loopt het Land luchtig over, en maakt, door het ſchikken der aarde aan beide de kanten, de vereischte en netgepaste Vooren.

Dan, daar deeze oplettende Ploeger zyn konſtig en nuttig werk verricht heeft, doet zich intuſſchen een ander op, die dit gereed gemaakte Land, met afgemeeten paſſen, doorloopt, en 't afgewoogen Graan, behandig, zoo wel als mildaadig, in den getrouwen en vruchtbaaren ſchoot der Aarde, uitſtrooit; terwyl de met punten gewapende Egge hem volgt, die 't koſtelyk Zaad bedekt, en dus het eerſte Toneel van 't lagchend Jaargetyde beſluit.

Dat ondertuſſchen, daar de nyvre Landman dus in dit opzicht zynen taak volbragt heeft, en op den dierbaaren zegen van God op dit zyn werk hoopt, de Opperzegenaar hem gunſtig zy! Dat de bolle Winden, voorloopers van de vruchtbaarheid, den moederlyken ſchoot der Aarde verwarmen! Dat de vruchtbaarmaakende Dauw nederdale! Dat de zachte en veelbelooyende Regenvlaagen het vuur der werkzaame Natuur maatigen! En dat de alles verkwikkende Zon, door haare alkoesterende ſtraalen, 't logge Aardryk doe herleeven, en het Jaar bekroone en volmaake!

Maar, om met deeze beſchouwingen voort te gaan; 't geen de zachtädemende Weſte-windjes begonnen hebben, wordt nu, door 't glansryk Oog van den Vader der Natuure, voltooid. Deeze ſchiet zyne levendwekkende ſtraalen diep ter Aarde in; en dringt tot in de duisterſte ſchuilhoeken der groeijende Waereld door. Zyne warmte verſpreidt zich in de veelvoudig vermeerderde Scheutkens, en doet den vernieuwden Tabbaard des Aardryks, door duizend verſchillende koleuren, van gedaante verwisſelen: terwyl het teder Groen ons vermaak, op het allerſterkſt, helpt bevorderen. Het is dit teder groen niet genoeg ten algemeenen dekzel der lagchende Natuur te verſtrek

ſtrekken; neen: het verëenigt licht en ſtraalen, verheugt en verſterkt ons gezicht, en behaagt ons, onder alle zyne ooglokkende mengelingen en ſchakeerſels. 't Nieuw en piepend Kruid, door de gemaatigde Lucht voortgebragt, breidt zich van de vochtige Weiden tot aan de uitgedroogde Heuvels toe, uit. 't Groeit van uur tot uur, wordt hoe langs hoe dikker, en lacht het oog des Beſchouwers van alle kanten toe. De ſchoone Doornehaag wordt wit van welriekende Bloesſems; en 't groeijend Sap van 't klein Geboomte dryft de jeugdige Knoppen uit, die zich van tyd tot tyd ontplooijen. Het tooiſierſel van 't hoogſchoonmelend Loof ſpreidt zich mede overvloedig uit onder de koesterende wiekjes der bolle Weste-winden. Het ſcherpziende Oog kan 't kwinkeleerend Gevogelte, welks verrukkelyk gezang onze harten ſtreelt, niet langer in het digtſte der takken volgen. De vaardige en verborgene milde hand der alzegenende Natuure ſtrooit op eenmaal, in alle de Tuinen, de bevalligſte koleuren op al 't Gebloemte. Daar ziet men de verrukkende herſtelling der LENTE, met de Tulp, Narcis, Hiacint en Roos, haare verwonderlyke ſchoonheid ten toone ſpreiden, en de Perzik-, Abrikoos-, Peer- en Appelboom, met de herbooren Natuur, als op nieuw herleeven; terwyl alle deeze verbazende ſchoonheden, teffens, eene verwonderlyke mengeling van de zoetſte en verrukkendſte geuren door de Lucht verſpreiden, om ons door onzen reuk te vergasten. De nutte By, door haare Vorſtin gantſch wyzelyk beſtuurd, aast thans op het volſchoone en liefelyk Gebloemte, en puurt uit het zelve den onwaardeerbaaren Honig. De verwachtwordende Vrucht is nog maar een groeijend Zaadje, in purperen luijeren opgewonden. En daar dus in dit zoo gantsch heerlyk Saiſoen, ons Gezicht, ons Gehoor en onze Reuk, op het allerſchoonſte, gevoed, voldaan en geſtreeld wordt, daar worden ook in het zelve onze Maagen verkwikt; door de vroege Aspergies en verfriſchende Tuinſaladen, die de verkwikkende LENTE ons oplevert; gelyk ook dezelve onze levensgeesten verheugt door haare hartverſterkende Plant- en Bloemgewaſſen; en ons middelen oplevert tegens het verderfelyk *Scorbut*, Lentekoortzen en andere Kwaalen; ja, door 't zap van haare jonge Waterkruiden, de ſappen onzer lichaamen weet te zuiveren, te verbeteren en te verſnellen.

Ach! dat 'er maar geen bloesſemknaagende Wind uit het barre Noorden opkome, die eenen nadeeligen en verder-

derfelyken Avonddamp onder zyne vochtige vleugelen verbergt; of wel eenen droogen en ſcherpen adem uitblaast, die een al te laat komenden Vorst aanbrengt, welke alle de gaaven der LENTE achteruit zet en benadeelt! Mochten wy, door de oneindige goedheid van het Opperſte Weezen, bevryd blyven van die mistige buijen en dampen, door welken ontelbaare heiren van gekorven Diertjes, en eene menigte van ſchadelyk Gewormte, aangevoerd worden; welke, na 't opvreeten der botten en bloesſemen, door de ſchorsſe heen byten, en den groeijenden boom tot in zyn harte doorknaagen! Een zwak en naauwlyks merkbaar gebroedzel wel; maar geduchte werktuigen toch in de hand der hemelſche wraake, waar van de ſchielyke uitwerking eenen alvernielenden hongersnood voortbrengt, en alle de hoop des Jaars vernietigt.

Het nypend Noordoosten, (om na het doen van deezen uitſlap, tot het doen van deeze beſchouwingen weder te keeren) het nypend Noordoosten heeft thans alle zyne woede uitgebraakt; hoe zeer het ook nog in de yzeren holen, daar het zich vindt opgeſloten, te morren en te grommen ligt. Het broeijend Zuiden regeert op zyne beurt; het breidt de lucht uit; het verwarmt dezelve, en jaagt de met zoete LENTE-regens bezwangerde Wolken, door zyn wyduitgebreid Ryk, zagtkens heenen. Deezen ſchynen zich eerst, als een duistere kring, dien men ter naauwernood aan den Zichteinder zien kan, te verheffen, maar wel dra zich ſchielyk op een pakken; waarna een zwarte donkerheid den gantſchen Luchthemel bedekt.

De Wind kruipt hand over hand in, en eene diepe ſtilte volgt denzelven op. Alles is in een diep ſtilzwygen, en in eene aangenaame verwachting opgetogen. De gretige Schaapskooi ſchynt het overſchot der Wintervoerraadje te verachten, en, met verlangende oogen, 't malſche groen reeds af te ſcheeren, waar van de zorgvuldige Herder dezelve eenter, geduurende de overblyfſels der vochtige dampen, behoedzaam weet af te keeren. Ten laatſte breekt de vruchtbaarheid ten Wolken uit, en daalt in zachte regendroppelen neder, die zy over de breede Velden zoetjes heenen ſpreidt; zaaijende teffens haare kristallyne droppels in de omgelegene Slooten en Vyvers, die op haar gezicht mede van vreugde ſchynen op te borrelen. Kortom, eene liefelyke vochtigheid verſpreid zich thans door den geheelen Dampkring.

Aldus ſtorten de belaadene Wolken, geduurende den vollen

jen dag, haare natuurlyke ſchatten over het bevochtigd Aardryk uit; welk indiervoegen het groeijend leven in zynen ſchoot ontvangt, tot op het oogenblik dat de ſchitterende Zon; hellende naar haaren ondergang, zich, eensklaps en onvoorziens, in den bepurperden Westerhemel, als in vollen luister, laat zien. Zy doorboort de nabuurige Wolken, heldert dezelven op, en verändert ze in gouden traanen. Haar ſnelſchietend licht treft en ontzet ſchigtig de bloozende Bergen; haare glansryke ſtraalen dringen door de Bosſchen heen, ſpreiden zich over de vlietende ſtroomen uit, helderen de geele dampen op, die zich boven de blinkende vlakte verheffen, en zetten aan de vloeibaare paarlen van den Dauw eene ſchitterende goudverf by. Al 't Landſchap vertoont eene levende friſchheid, alomme een geurig groen en ſchaterende blydſchap; de Boschaadjes worden langs hoe dikker en ſchaduwryker; 't gezang der Luchtbewooneren heft lieflyk aan, neemt van tyd tot tyd toe, en vermengt zich, tot een aangenaam Veld-accoort, met het zachte gemurmel der ſtilruiſchende Waterbeekjes. De huppelende Kudden blaaten in de Weiden en op de Kusten, en de weêrgalm antwoord hen uit het diepst der Valeien. De zwoele Westewind verheft zyn geblaas, en, op zyn geluid, verheugt zich de geheele Natuur. De veelverwige Regenboog vertoont zich ten zelfden oogenblikke uit de tegenoverſtaande Wolken; hy ontwindt zich, omhelst den Gezichteinder, en ſpreidt alle de eerſte koleuren ten toone, van het *rood* af tot aan het *violet*, 't geen zich in het blaauwe Gewelf verliest.

Ondertuſſchen nadert de ſtille Nacht met traage ſchreden; de ſchaduw dekt, op eene zachte en ſtreelende wyze, de zeer ſterke glanſen van den helderen dag. De verzadigde Aarde verwacht nu de koesterende ſtraalen der opgaande Morgenzonne; om aan den volgenden dag, in liefelyk reukwerk, door duizende van nieuw opgeſchoten takjes, de ſchatten, door de vruchtbaarheid van den voorgaanden Avond, in haaren ſchoot uitgeſtort, weder te geeven. Eindelyk komt het levend Kruid in overvloed te voorſchyn; en de gantſche Aarde wordt met een zacht en fyn geweeven, ſchoonblinkend en geurig, kleed bedekt. Terwyl de kundigſte en ervaarendſte Kruidkenner, hoe naauwkeurig ook in zyn oplettend onderzoek, door de eenzaame Valeien wandelende, niet in ſtaat is deszelfs zoorten op te tellen. Terwyl hy de bekrompenheid zyner kennisſe in deeze beſpeurt en beklaagt, klimt hy de hooge Duinen en Bergen op; alwaar de alſtrooi-

jende Natuur de Zaaden der Kruiden door de Winden heeft doen heenen voeren; en, in 't midden van alle zyne naſpoorſingen, roept hy, met verwondering, uit: „ Hoe vol is „ 't Aardryk, ô Heer! van uwe goederen; onze tong verliest zich in alle uwe wonderen te vertellen; dewyl ons „ verſtand te kort ſchiet, in dezelven te doorgronden!"

En, heeft de ervaarendſte en kundigſte Kruidkenner, na dit zyn oplettend onderzoek, gantsch gewichtige reden, om zich dus in diepe verwondering uit te laaten; elk oplettend Mensch, die het ſchoone en nutte der LENTE, waar van de nu voorgedraagene Beſchouwingen, ſlegts gebrekkige, oppervlakkige en flaauwe afbeeldingen zyn, met aandacht in overweeginge neemt, moet ook, in diepe verwondering over Gods gadelooze Wysheid en Goedheid, welken zich in dit verrukkelyke en ſchoone Jaargetyde zoo kennelyk ten toone ſpreiden, zich zelven verliezen.

Hoe onbegrypelyk en volmaakt Wys tog is niet de beſtuuring van den Opperbeheerſcher van alles, in deeze? Hy weet, over Wind en Weder, over Lucht en Warmte, over Regen en Zonneſchyn, zoo te beſchikken, dat die ons het aangenaame LENTE-Saiſoen met alle deszelfs vruchtbaarheid aanbrengen; terwyl elke Grasſcheut, elke Plant, elke Bloem, elk Gewas, dat ons dit Jaargetyde oplevert, Gods wonderbaare Wysheid, voor elk oplettende, op het allerkenneſykſte ten toone ſpreiden.

En hoe onbegrypelyk groot is ook niet zyne oneindige Goedheid in deeze? Immers, indien dit heuchelyke Jaargetyde niet verſcheen, zoude het Aardryk in zyne droevige en doodſche onvruchtbaarheid, waarin het in den nu verſtreeken Winter zich bevond, blyven. Geen Boom zou bloeijen en vruchten geeven; geene Grasſcheut, geen Plant, geen Bloem, geen Gewas zou te voorſchyn komen, en wy zouden dus verſteeken worden, van alle die aangenaame verkwikkelykheden, welke ons de LENTE aanbrengt; ja wy zouden, daar het Aardryk, als dan, ons zyne vruchten en gewaſſen niet zou voortbrengen, door eenen alvernielenden Hongersnood, op de allerelendigſte wyze omkomen.

Maar alle deeze onheilen komt Gods oneindige Goedheid vóór; zy, in alles op eene tedere wyze voor des menſchen heil en welvaart zorgende, beſchikt, dat de liefelyke LENTE den dorren, barren, en onvruchtbaaren, Winter geregeld opvolge; en dat, in dit verrukkelyk Saiſoen, ons Gehoor, ons Gezicht, onze Reuk en onze

Smaak

smaak op het allerkeurigſte gevoed, geſtreeld en voldaan wordt; en dat ons lichaam, door de verkwikkelyke en heilzaame vruchten der LENTE, met de verjongde Natuur, als op nieuw verjongt en verlevendigt. En (ach! dat de menſchen dit altoos wel ter harte namen) dit alles, alle deeze welwyze en algoede beſchikkingen over het Aardryk, geſchieden voornaamelyk om der menſchen wille, ten hunnen nutte en voordeele; om hen te voeden, te verfriſchen en te verſterken; en om hun dus ook hier door het leven op Aarde aangenaam en verkwikkelyk te maaken.

Groot, onbegrypelyk groot is dus Gods oneindige Wysheid en Goedheid, over der menſchen kinderen in deeze terwyl dit alles hen onder de ſterkſte verplichting legt, om deeze Wysheid en Goedheid, met een dankbaar Godsdienſtig gedrag, zoo veel in hun is, te beantwoorden; en hen met een hartelyken en welmeenenden Lofzang aan Gode, in een eerbiedig bezef van Gods gadelooze Wysheid en Goedheid, op deeze of eene ſoortgelyke wyze te doen uitgalmen.

„ Onuitputbaare en aanbiddenswaardige Bron van ons „ beſtaan, algemeene Beſtierder van alles wat leeven heeft, „ Oorſpronglyk Weezen, Oorzaak aller Weezens; goed„ gunſtig Onderhouder van al wat 'er 'is of zich beweegt, „ ontvang onzen lof, eere en dankzegging! U aanbidt „ onze Ziel, in diepen ootmoed ter aarde gebogen; ter„ wyl onze gedachten naar U, wiens alwyze hand het „ door haar geſchapen Heelal regeert, en het uwe vol„ maaktheden indrukt, zich ten Hemel verheffen. 't Is „ door U, door U alléén, dat de veelvuldige verſcheiden„ heid der groeijende Waereld haare vezelen uitbreid, en, „ met bladen getooid, door den friſchen uchtendaauw „ bevochtigd en verlevendigd word. Door U verheft zich „ elke aantrekkelyke Plant in den grond, die haar eigen „ is; en weet, door honderden van buizen, de eerſte be„ ginſels en uitwerkſels van haaren groei, de gezuiverde „ ſappen der veelvoedende aarde in te zuigen! Op Uwe „ ſtem verlevendigt de volſchoone en liefelyke LENTEZON „ het vet en 't merg, welk de koude Winden des barren „ Winters in de vaten geſtold en opgeſloten hadden: zy „ ſtort een vloeijende beweeging en levendige gisting in „ ieder kruid; ſchilderende en verlevendigende aldus het „ wonderbaarlyk blinkende, en met oneindige koleuren „ pronkende, Toneel des verjongden Aardryks! In dit alles „ aanbid onze Ziel Uwe onbegrypelyke Wysheid en Goed-

„ heid over ons, terwyl wy U nederig smeeken, dat het
„ U behaage, om ons in dit alles, en in alle Uwe andere
„ beschikkingen en bestuuringen over ons, Uwe oneindige
„ Wysheid en Goedheid in diepen ootmoed des harten te
„ leeren bewonderen en eerbiedigen. Bewys ons, ô God,
„ die genade, dat wy, door een dankbaar en aan U wel-
„ behaagelyk gedrag, Uwe groote en ontelbaare Weldaa-
„ digheden over ons, dankbaar mogen beantwoorden;
„ dat wy, dus doende, Uwe gunst en liefde, hier en hier
„ namaals, over ons, op goeden grond, verder mogen
„ te gemoete zien; en dezelven, tot in aller eeuwen eeu-
„ wigheid, op de allerkennelykste wyze, ondervinden!

K.

Den 22sten van Maart,
1786.

BERICHT VAN EENE ZEER GEMAKLYKE EN EENVOUDIGE MANIER, OM UIT SALPETER GEDEPHLOGISTEERDE LUCHT VOORT TE BRENGEN.

Door J. STEVENS,

Apothecar in het Gasthuis te Delft.

Dat de gedephlogisteerde Lucht, welke in grooten overvloed uit gezuiverd Salpeter, door middel van Vuur, kan verkregen worden, in ons Vaderland nog niet, zo veel my bekend is, tot een Geneeskundig Gebruik is aangewend geworden, is waarschynlyk grootendeels daar aan toe te schryven, dat de moeilykheid om dezelve te bekomen, veelen van derzelver bereiding heeft afgeschrikt.

Moeilyk toch kan men een Processus noemen, by welke een geluteerde glazen Retort, in een Vuur, het welk byna Glas doet smelten, moet gehouden worden, daar een onzigtbaare scheur in het bekleedzel al in den beginne veroorzaakt kan zyn, dat de hette de Retort doet bersten, en by welke, eer dezelve half is afgeloopen, de stoffe, in de Retort bevat, het Glas zagt maakt: by welke, ook, door een geringe vermindering der hette (het Salpeter ophoudende te kooken) ligtelyk het koude water uit den Bak, in het welk de mond van de Retort legt, in de gloeijende Retort kan opklimmen.

By

By zulk eene bewerking moet men zig noodwendig dikwerf zien te leur gefteld, en de ondervinding heeft my geleerd, dat men veel geduld en ftandvastigheid moet bezitten, om zig in zo verre te oeffenen, dat men deezen Proceſſus, met eenige gegronde verwagting van wel te zullen ſlagen, kan beginnen. Het was derhalven allerwenſchelykst, dat eenig middel wierd gevonden, om deeze Lucht, in genoegzaame hoeveelheid, en van behoorlyke zuiverheid, uit Salpeter, op een gemaklyker en meer zekere wyze, voort te brengen; en ik meen thans in ſtaat te zyn, aan deeze beide vereiſchten te kunnen voldoen, en deeze gedephlogisteerde Lugt, uit Nitrum, ten allen tyde, in zodanige hoeveelheid, op een allereenvoudigſte en min kostbaare wyze, te kunnen voortbrengen, en wel met veel minder moeite, dan by het bereiden van de meeste Geneesmiddelen wordt vereiſcht.

Ik had het genoegen, zedert de Wel Ed. Geſtr. Heer VAN BREDA, *Med. Doct. Raad en Schepen deezer Stad*, het eerst onzen Vaderlanderen de wyze om gedephlogisteerde Lucht uit Salpeter te ſtooken, in den jaare 1780 bekend maakte, in zyne Vertaaling van het Werk van den beroemden INGENHOUSZ (*Proeven op Plantgewaſen*), zyn Wel Ed. Geſtr. dikwerf (verzeld van den kundigen Heer J. REGHTER, *Phyſisch Inſtrumentmaaker alhier*) by het ſtooken der gedephlogisteerde Lucht te adſiſteeren, en hoe zeer wy, naar eenige oeffening die ons veele oorzaaken van mislukking leerde vermyden, doorgaans gelukkig ſlaagden, en den Proceſſus geheel en al ten einde toe konden volvoeren, begreep Zyn Wel Ed. Geſtr. echter, dat deeze Lucht, nimmer als een Geneesmiddel, in genoegzaamen overvloed, wanneer dezelve begeerd wierd, te bereiden zoude zyn, zo lange niet eene andere ſtoffe, als Glas, gevonden wierd, om in dezelve het Salpeter te ſtooken. — Dit deed hem reeds voor omtrent 3 Jaaren bedagt zyn, om, in de plaats van Glazen, Aarden Retorten, onder den naam van *Heſſiſche Retorten* bekend, te gebruiken, en met deeze namen wy een en andere proef; dan, by deeze proeven, wierd een zekere hoeveelheid geſtooten Glas by het Salpeter gemengd, om te beletten, gelyk wy toen, uit zekere bevoorens genoomen proeven vreesden, dat het geſmolten Salpeter door de zelfſtandigheid dier Retorten zoude heen dringen.

De bewerking wierd op deeze wyze veel gemaklyker volbragt, doch het bygevoegde Glas deed de hoedanigheid der

voortgebragte Lucht eenigzins minder van goedheid zyn, (*men zie* INGENHOUSZ, *Verzameling van Verhandelingen, over verſchillende Natuurkundige Onderwerpen*, vertaald door den Heer VAN BREDA; 's Hage 1785, II. Deel pag. 150,) en zedert dien tyd leide ik my toe, om Aarden Vaten te ontdekken, in welke het Salpeter alléén, zonder byvoegzel, zoude kunnen geſtookt worden, en, na veele proeven, bevond ik dat zulks in de Kruikjes of Kannetjes, bekend onder den naam van Drielingen, welke hier zeer gemeen zyn, en voor een geringen prys verkogt worden, op een allergemaklykſte wyze kan geſchieden. Zie hier hoe ik my van dezelve, zedert de maand November van het verloopen Jaar, bediene.

Deeze Kruikjes houden omtrent 20 oncen vogts, en zyn voorzien van één oor aan derzelver hals, de mond van dezelve is wat wyder dan die van een ordinaire Bouteille.

In zulk een Kruikje 2 oncen welgezuiverd Nitrum gedaan hebbende, ſteek ik in deszelfs mond een geboogen yzeren pyp, welker een einde, in dien mond omtrent paſſende, daar in digt geluteerd wordt; in het ondereinde van de yzeren Buis is een glazen pyp vast geluteerd, welke dient om de voortgebragte Lucht in den Waterbak te brengen, alwaar dezelve in omgekeerde Glazen, op de gewoone wyze, ontvangen wordt.

Ik neem in acht de yzeren pyp op zodanige wyze in den mond van het Kruikje te zetten, dat derzelver bogt, en de glaze pyp, gericht zyn, naar de zyde van het Kruikje, alwaar het oor niet is; vervolgens ſteek ik een Yzer door het oor van het Kruikje, dat lang genoeg is, om met deszelfs einden te kunnen rusten op de randen van een ordinair Vuurhekje of Haardyzer, hoedanige in vertrekken tot het ſtooken van Koolen of Turf dagelyks gebezigd worden: de buik van het Kruikje is dan omtrent in het midden van het Vuurhekje geplaatst, en ik bedien my tot het Vuur, zonder onderſcheid, zo wel van Engelſche Koolen als van Houtskoolen, ook gebruik ik wel Turf met Engelſche Koolen te ſamen.

De Kruikjes, welke tegen het Vuur by uitneemendheid beſtand zyn, en door het alkali van het Salpeter niet worden aangedaan, worden op deeze manier zeer ſpoedig heet, en het ingeſlooten Salpeter kookt in zeer korten tyd, wanneer ook de gedephlogisteerde Lucht te voorſchyn komt, en by aanhoudenheid blyft voortgebragt worden, zo lange tot 'er niets dan een zuiver alkali in het Kruikje overblyft.

Ik

Ik verkryg, op deeze manier, uit 2 oncen Nitrum, van 900 tot 1000 Cubicq duimen zeer zuivere gedephlogisteerde Lucht, en tot deeze ganſche bewerking, met den toeſtel tot dezelve, is geen uur tyds noodig. — Is dezelve afgeloopen, en begeer ik meer Lucht, ik neem de yzeren pyp uit het Kruikje, koel derzelver einde in 't water, en zet dezelve dadelyk in een ander Kruikje, waar in op nieuw Salpeter gedaan is, vast; ik dek het Vuur in het Vuurhek, met een laagje van nieuwe Brandſtof, om hetzelve voor eenige ogenblikken een weinig te verkoelen, en leg 'er daadelyk het tweede Kruikje, even als te voren, in, en in minder dan een quartier uurs, begint de Lucht reeds wederom ten voorſchyn te komen.

Ik heb deezen Proceſſus meermaalen, in het byzyn van den reeds genoemden Heer VAN BREDA, op de gezegde wyze herhaald, en Zyn Wel Ed. Geſtr. heeft de dus voortgebragte Lucht met den Eudiometer van Fontane getoetst, en bevonden dat dezelve van geen mindere zuiverheid is, dan die, welke uit glazen Retorten geſtookt word, zynde de goedheid van de Lucht, die in den beginne voortkomt, van 364 graaden, in het midden van 283 graaden, en op het einde van 245 graaden; en Zyn Wel Ed. Geſtr. heeft van deeze vinding in de voorleden maand November kennisſe aan den Heer INGENHOUSZ gegeeven.

Wy hebben ook onderzogt, of de yzeren pyp, welker einde, in den hals van het Kruikje heet wordende, door Phlogiston uit te geeven, de Lucht eenigzints zoude kunnen beſmetten, en ten dien einde, in plaats van de yzeren, een geboogen pyp, uit Aarde gebakken, gebruikt: de Eudiometer toonde in de daad, dat de Lucht, dus verkregen, eenigzints beter was; dan, daar het verſchil ſlegts 10 graaden bedroeg, kwam het ons voor, niet van dat belang te zyn, om de yzeren pyp, welke gemaklyker te bekomen, en minder breekbaar is, te verwerpen.

Deeze Lucht dus van dezelfde goedheid zynde, als die uit Salpeter in glazen Retorten wordt geſtookt, kan niet alleen, even als die, tot het doen der fraaije proeven, in het laatstgenoemde Werk van den Heer INGENHOUSZ beſchreeven, gebruikt worden; gelyk ik dan ook verſcheide maal, in dezelve, Phosphorus, Campher, en Horologieveeren heb doen branden, en met dezelve, gemengd met brandbaare Lucht, ſlagen hebbe verwekt, die voor het gehoor ondraaglyk zyn; maar zy kan ook, even als die uit Glas geſtookt wordt, gebezigd worden, om zieken te

doen

doen inademen, en daar in dat geval een zeer groote hoeveelheid zou vereischt worden, indien men eenig goed gevolg zoude willen verwagten, meen ik het middel ontdekt, en aangeweezen te hebben, om dezelve dagelyks ten allen tyde, even als andere Geneesmiddelen, en voor een geringen prys, te kunnen bereiden, in zo grooten overvloed als men begeert.

Delft.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN STEENKEERDER.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Droeg een onlangs beſchreeven Vogel, met recht den naam van *Ooeſtervanger* (*), men zal deezen, de naamen van de byzondere eigenſchappen ontkennende, geen eigenaartiger dan die van *Steenkeerder* kunnen geeven, in naavolging van CATESBY, die hem *Turn ſtone* noemt; anders wordt hy in 't Engelsch *Sea-dotlerel* geheeten; de *Franſchen* noemen hem *Coulon-chaud;* de Gothlanders *Tolek;* van waar LINNÆUS den Latynſchen naam *Interpres* ontleend heeft, anders is hy in die taale bekend onder den naam van *Morinellus Marinus*, *Gavia*, of *Cinclus*.

Deeze Vogel, naamlyk, heeft de zonderlinge eigenſchap om de ſteenen aan den waterkant om te keeren, om de Wormen en andere daar onder liggende Inſecten, waar op hy aast, te vinden; terwyl alle andere Strandbewoonders zich vergenoegen met ze in 't zand of uit den ſlyk op te haalen. „ Op veertig mylen afſtands van *Florida* ons be„ vindende," ſchryft CATESBY, „ op de breedte van der„ tig graaden, kwam 'er een Vogel op ons Schip vlie„ gen, en werd gevangen. Hy was zeer behendig in de „ Steenen, welke hem voorkwamen, om te keeren; ten „ dien einde bediende hy zich alleen van het bovenſte ge„ deelte zyns Beks; wentelende met veel behendigheids„ zeer ſchielyk, ſteenen van drie ponden zwaarte om (†)."

Zulk

(*) Zie hier boven in onze *N. Algem. Vaderl. Let t. I. D. 2de St. bl.* 103.

(†) *Caroline*, Tom. I. p. 73.

Zulk een bedryf veronderſtelt eene byzondere kragt en behendigheid in een Vogel, die nauwlyks de grootte van een Lyster heeft; doch zyn Bek is van een veel harder en hoornagtiger maakzel dan de dunne en zagte Bek van alle kleine Vogelen, die zich aan de ſtranden onthouden: te midden van dit talryk Geſlacht vormt de *Steenkeerder*, een klein op zichzelven ſtaand Gezin. Zyn Bek, die hard en aan den wortel vry dik is, wordt allengskens ſmaller, en eindigt in een ſcherpe punt: het bovenſte gedeelte is een weinig ingedrukt, en ſchynt zich met eene kleine bogt om hoog te heffen; deeze is zwart en een duim lang; de Pooten, geheel zonder vliezen, zyn zeer kort en oranje verwig.

De Pluimadie van den *Steenkeerder* heeft veel gelykheids op die van den *Plevier met een halskraag*, van wegen het zwart en wit 't geen geſtadig afwiſſelt, zonder nogthans een halskraag te vormen; dit zwart en wit mengt zich met het rosverwige van den rug: deeze gelykvormigheid der Pluimadie is waarſchynlyk de oorzaak van den misſlag der Heeren BROWN, WILLUGHBY en RAY, die deezen Vogel *Morinellus* geheeten hebben, ſchoon hy van een geheel ander Geſlacht is dan de *Plevieren*, als voorzien van een vierden vinger, en met een Bek van eene geheel andere gedaante.

In beide de Werelddeelen wordt de *Steenkeerder* gevonden. Men kent hem op de weſtlyke Kusten van *Engeland*, waar, volgens het getuigenis van WILLUGHBY, deeze Vogels zich doorgaans in een klein gezelſchap van drie of vier vertoonen: desgelyks komen ze voor in het aan zee gelegene gedeelte van *Norfolk*; naar 't berigt van LINNÆUS, zyn ze op eenige Eilanden van *Gothland*; en wy hebben grond om te gelooven, dat het dezelfde Vogel is, aan welken men op de kusten van *Picardie* den naam van *Bune* geeft. Wy hebben, van de *Kaap de Goede Hoop*, een dier Vogelen ontvangen, die van dezelfde geddante, en eenige kleinigheden uitgezonderd, van dezelfde kleur was als de *Europiſche*. De Heer CATESBY heeft den *Steenkeerder* gezien by de kusten van *Florida*, en wy kunnen geen reden bedenken waarom de Heer BUFFON deezen *Steenkeerder* van *America* opgeeft als onderſcheiden van den *Engelſchen*; nademaal CATESBY met ronde woorden verklaart, dat hy die beide Vogelen voor Vogelen van dezelfde ſoort houdt. Daarenboven hebben wy ook van *Cayenne* denzelfden Vogel ontvangen, alleen met dit onder-

ſcheid

ſcheid, dat hy wat kloeker van geſtalte is, en de Heer EDWARDS gewaagt van eenen anderen, hem uit de Landſtreeken in de nabuurſchap van de *Hudſons Baay* toegezonden; dus is deeze ſoort, ſchoon zwak en weinig talryk, evenwel even gelyk veele andere ſoorten van Watervogelen, van het Noorden tot het Zuiden verſpreid in de beide Vaste landen; de oevers der Zee volgende, welke hun allerwegen voedzel opleveren.

De *Graauwe Steenkeerder van Cayenne* ſchynt ons tot eene verſcheidenheid in deeze ſoort te weezen: want wy vinden 'er geen genoegzaam verſchil tuſſchen, om ze van elkander af te zonderen: ja zelfs zouden wy wel haast overhellen, om de Graauwe aan te merken als Wyfjes der *gemeene Steenkeerders*, onder welke het Mannetje de ſterkſte kleuren in de Pluimadie heeft; doch, wy ſchorten hier over ons oordeel op, naardemaal WILLUGHBY verzekert, dat 'er geen verſchil is in de Pluimadie van het Mannetje en Wyfje der *Steenkeerderen*, door hem beſchreeven.

VERTOOG OVER DE MIDDELEN, WELKE MEN ZOU KUNNEN TE WERK STELLEN, TOT VOLMAAKING DER WEERKUNDIGE WAARNEEMINGEN.

Door den Eerw. Heer SENEBIER, *Bedienaar des Euangelies, en Bibliothecaris van 't Gemeenebest van Geneve.*

(*Journal de Phyſique*, Oct. 1785.)

(*Vervolg en Slot van bladz.* 57.)

Behalven deeze Gazagtige Lugten, is 'er nog altoos in de Lugt eene veranderlyke hoeveelheid van Water, welke veel uitwerking heeft op den Barometer. Dit onderwerp, lang een der duiſterſte ſtukken der Weerkunde geweest zynde, is tegenwoordig een der best toegelichtte. Men vindt het behandeld in een Werk van den Heer DE SAUSSURE, 't geen altoos een gezagvoerend Boek in de Weerkunde zal weezen: dewyl het, onder den zedigen tytel, *Eſſai ſur l'Hygrometre*, eene menigte van nieuwe en allergewigtigſte denkbeelden bevat; men vindt in 't zelve een ſchoone beſchouwing der Uitdamping, de hoeveelheid daar van wordt onderzogt, als mede over het Ys, en de wy-

ryzingen, die de verſchillende ſtoffen, met water vermengd, dar in veroorzaaken. De Heer DE SAUSSURE paſt vervolgens zyne ontdekkinge toe op de dampen des Dampkrings; gaat ze naa in derzelver verdeeling, in derzelver invloed op de Stormen, en de veranderingen des Barometers: hy doet zien hoe die dampen, in gegeevene omſtandigheden, de Veerkragt der Lugt vermeerderen, en hoe zy den Barometer aandoen; hy wyst aan de hoeveelheid Water, die bevat kan worden in een vierkante voet Lugts, op onderſcheide graaden van Warmte, en de werking der Vogtigheid op verſchillende Gazagtige Lugten. 't Is jammer dat de Heer DE SAUSSURE alles wat deeze ſtoffe hem aan de hand gaf, en 't geen hy misſchien alleen naar eisch hadt kunnen bewerken, niet voort bearbeid heeft; doch, het voorwerp zyner naſpeuringe veranderende, zullen de andere Weetenſchappen alles winnen wat de Weerkunde mag verlooren hebben.

Zou het niet van dienst weezen het Regen- en Sneeuwwater, chimisch, te onderzoeken, als mede den Dauw, onmiddelyk naa dat dezelve gevallen is, en in verſchillende omſtandigheden? Indien deeze Wateren in dampen bezwangerd zyn van eenige zamengeſtelde deelen met de Lugt des Dampkrings, zou men, uit de natuur der gevondene Lichaamen, kunnen oordeelen welke de invloed is, die zy kunnen hebben, en welke die zyn welke onze Lugt zamenſtellen.

Ik ſpreek niet van de evenredigheden tuſſchen het uitgedampte water en 't geen weder op aarde valt: dewyl men deeze op verſcheide plaatzen waarneemt; doch ik kan niet afzyn om het gebruik des *Hygrometers*, en bovenal des Hygrometers van Hair, door den Heer DE SAUSSURE uitgevonden, aan te pryzen, als welker volkomenheid de ondervinding dagelyks bekragtigt. ——— Indien de dampen zo veranderlyk zyn in de Lugt, indien zy in dezelve eene zo aanmerkelyke rolle ſpeelen, zal men dan kunnen hoopen juiste uitkomſten in de Weerkunde te zullen bekomen als men de kundigheden derft, welke de Hygrometer verſchaft? Deeze is misſchien zo noodig als de Thermometer, om met nauwkeurigheid de Barometerhoogten te bepaalen; en men kan met geen vasten grond alvoos ſpreeken over de digtheid der Lugt, dan wanneer men den Hygrometer met den Thermometer geraadpleegd hebbe: dit althans zal men ten vollen bewezen vinden in de *Eſſai ſur l'Hygrométre.*

Naa

Naa de Lugt in zo veelerlei opzigten beſchouwd te hebben, moeten wy niet vergeeten, in welk eene betrekking dezelve ſtaat tot de *Warmte*. 'Er zyn nog verſcheide ſtukken, hier toe behoorende, te overweegen. Men zou moeten bepaalen de eigenſchap, welke de Lugt heeft, om de Warmte te geleiden, welke zy ontvangt van de Zon en de omringende lichaamen, welke daar van de paalen zyn, en wat daaromtrent in de uiterſten gebeurt. In deezer voege alleen zou men de Warmte, aan dezelve eigen, kunnen onderſcheiden van die, welke toegeſchreeven moet worden aan dampen daar in ontbonden, aan 't Gaz daar in vermengd, *enz.* Na eenige proefneemingen ben ik overtuigd, dat onze Lugt een zeer ſlegte geleider der Warmte is, dat dezelve veel wederſtands biedt aan de verandering der Hette, wanneer haare klomp wat groot is; ondertuſſchen, om de weezenlyke en onmiddelyke werking der Warmte te kennen, moet men dit weeten, als mede om te bepaalen hoe de Lugt werkt in de bekoeling. Mogelyk is de Lugt op hooge bergen, die dunner en bygevolge minder met dampen opgevuld, is, in dit opzigt veel kouder dan de Lugt in de vlakten, waar de dampen meer Warmte aanvoeren en dezelve beter behouden.

Ondanks de aangewende poogingen om de veranderingen welke de Warmte op den Barometer te wege brengt, te bepaalen, heeft men geen vaſtgaanden regel kunnen vinden: zou dit niet veroorzaakt worden door dien men verzuimd heeft, in agt te neemen, het uitwerkzel voortkomende door de digtheid der Lugt en de dampen, welke dezelve als dan in den grootſten overvloed bevat, wanneer de digtheid grootst is; en bovenal door dien men niet heeft kunnen bepaalen het uitwerkzel, ontſtaande uit den geduurigen invloed van koude Lugt, welke de hoogere Lugtbeddingen op de laagere nederſtorten. Men kan uit de proeven, in eene gegeevene Lugtsgeſteltenisſe genomen, niet oordeelen over alle ſtanden in welken de Lugt kan weezen, ten opzigte van haare digtheid en de dampen daar in zweevende, en over al den invloed, welken zy als dan kan hebben op de Werktuigen, welke wy raadpleegen.

Om de weezenlyke Warmte der Lugt te kennen, in zo verre zulks mogelyk is, zou men moeten onderzoeken de Warmte, welke dezelve kan hebben op den zelfden tyd, op verſchillende hoogten van den grond, rekening maakende op de digtheid, en vogtigheid, en 'er afrekkende

de

de Warmte, die zy ontvangt van den grond boven welken zy hangt.

Het zou wel der moeite eens Liefhebbers waardig weezen, met meer nauwkeurigheids dan HALES, na te gaan, welk eene Warmte het Aardryk hebbe op onderſcheide diepten, en in verſchillende Jaargetyden: hier door zou men de Warmte ontdekken, die aan het Aardryk behoort. Men zou, deeze waarneemingen op begroeide Bergen in 't werk ſtellende, misſchien verbaasd ſtaan, op de ontdekking dat de Warmte veel grooter is in de groente dan in de Lugt boven begroeide plaatzen in de ſchaduwe; dat deeze Warmte altoos zo veel grooter zal weezen als de korst der aarde dikker is; en dus, in 't algemeen, overal deeze korst belaaden wordt met het vuur door de Zonne daar aan verleend, waar van de dunne en drooge Lugt, boven denzelven zich ſlegts een zeer gering gedeelte toeeigent. 't Geen ons, waarſchynlyk, eene der oorzaaken aanwyst van de koude welke men op hooge bergen aantreft. In de daad, daar het vuur zich opeenhoopt in gronden waar het kan inkomen en diep doordringen; waar het zelfs in zulker voege verzamelt dat de grond op eene zekere diepte in de vlakten eene warmte van tien graaden hebbe, is het klaar dat op de toppen der bergen die weinig diepen grond hebben; welker zamenſtellende ſtoffe een veel min goede geleider der Warmte, dan de aarde, en een grooter oppervlakte aanbieden, geſchikt om de verkreegene Warmte te verliezen, 't is klaar, zeg ik, dat de warmte, op die hoogten bewaard, minder moet weezen, en dat ook de Warmte, welke zy aan de Lugt mededeelen, niet veel kan beduiden.

Om tegenovergeſtelde redenen zal de Lugt, beſlooten in nauwe valeien, die hoog en bebouwd zyn, waar de Lugtſtroom gering is, zeer verhitten, en door de terugkaatzing des lichts, 't welk dezelve met zyn vuur vervult, en door de warmte des aardryks, welke het mededeelt, aan de daar boven hangende Lugt; daarenboven zal die Lugt nog ſterker verwarmd worden; dewyl dezelve altoos belaaden is met eene veel grootere hoeveelheid van dampen in de benedenſte Lugtbeddingen, die hangen over beeken en bronnen, zo dat dezelve veel geſchikter worde om zich te verhitten, door de vermeerdering der digtheid, en de hinderpaalen aan de verfriſſing geſteld: de hooge Lugtbeddingen, ſchoon koud maar droog, kunnen niet gemaklyk de laagere, die zeer heet, doch met water verzadigd,

en by gevolg veel zwaarder zyn, niet gemaklyk verdringen. Die Lugt is als dan bykans in 't geval der Lugt beflooten in Bollen, welke in de zon dikwyls eene maat van warmte krygt, dubbel der graad van warmte der vrye Lugt haalende.

Deeze naſpeuringen, met dat oogmerk, voortzettende, zal men misſchien ontdekken, de hoeveelheid der warmte, welke de Lugt aan de Zonne verſchuldigd is, en de hoeveelheid, welke zy aan de Aarde moet dankweeten; men zal zeker ontwaar worden, dat, indien de Lugt door de Zon verwarmd is, geduurende den Zomer; dezelve ook, op haare beurt, geduurende den Winter, door de Aarde verwarmd wordt, 't geen onze warmte in den Zomertyd nog vermeerdert.

Dit beginzel zal ons de verklaaring bezorgen van de onderſcheide warmten, welke men aantreft op verſchillende gronden, 't zy door derzelver aart, of kleur, 't zy door de Gewaſen welke 'er groeijen, en de bewerking daar aan te koste gelegd; men zal zien, dat de Planten de Lugt verfriſſen, door te beletten, dat de warmte zich in 't aardryk ophoope en daar uit gelaaten wordt; men zal weeten waarom boſchagtige plaatzen, op dezelfde breedte, veel koelder zyn, dan ontgonne gronden; de aarde verhit daar meerder, en verhit de Lugt altoos weder; waarom de Graanlanden altoos veel warmer zyn dan de Weidlanden, zy geeven veel meer openingen aan de Zonneſtraalen, om in den grond door te dringen, en 'er weder uit te komen. De Grasvelden, zelfs op de hoogſte der *Alpiſche* Bergen, zyn misſchien eene der oorzaaken van de koude Lugtſtreeken welke men daar voelt, door voor de warmte eene menigte van openingen te ſluiten.

Eindelyk, indien de Sneeuw zestig graaden van warmte noodig hebbe, om uit dien ſtaat in den ſtaat van Water over te gaan, hoe veel zal het Water niet indrinken, eer het in Damp opklimme? 't Zou, derhalven, van aanbelang weezen te weeten, hoe zich eene volkomen droge Lugt verwarmde, en te vergelyken de tuſſchenſtonden, welk een Lugt ter zelfder tyde van vogt vervuld zou moeten doorgaan. Ik veronderſtel, dat, in die beide gevallen, men het vuur aan die twee Lugten, op dezelfde wyze en met de grootſte voorzorgen, zou aanvoeren. —— De laatſte ontdekking van den Heer DE SAUSSURE, van een draagbaare Electrometer, die bykans altoos tekens geeft

geeft van de Electriciteit des Dampkrings (*), heeft my dit Werktuig doen aanzien als een der geſchiktſte middelen om de Weerkunde te volmaaken: het blykt ten minſte uit de proeven, door den Heer DE SAUSSURE met dit Werktuig gedaan, dat de Electriciteit bykans altoos in de Lugt tegenwoordig is, dat de tekens, welke men van derzelver ſterkte heeft, te merkbaarder zyn, als de Lugt meest met dampen is opgevuld, en dat deeze dampen de Electriciteit tot ons brengen; dus, dewyl de Electriciteit de uitwaasſeming bevordert, en dewyl de dampen de Electriciteit aanvoeren, is het klaar, dat het meerendeel der Weerverſchynzelen, min of meer, afhangen van de werking der Electrike ſtoffe, weshalven men niets bondigs konne zeggen over eenig vraagpunt de Weerkunde betreffende, zonder dat men de kragt dier vloeiſtoffe bepaald, en de duur van derzelver werking, opgemaakt hebbe.

Uit deezen hoek zie ik eene menigte van ontdekkingen voortkomen. Misſchien zullen wy hier door leeren, de noodzaaklykheid eener Electrike vloeiſtoffe, om de dampen meer of min geſcheiden op te houden; 't is althans, na zwaare Donderſlagen of groote ontlastingen der Electriciteit, dat het Water uit de Wolken, met hevige vlagen nederſtort; misſchien neemen de dampen de Electriciteit over van de daardoor omringde lichaamen, gelyk de Proeven van de Heeren de SAUSSURE en LAVOISIER ſchynen aan te wyzen; misſchien dat de ontvlambaare Lugt altoos vogtig, die zich door hunne ligtheid in de hoogſte gedeelten des dampkrings verheft, de Electriciteit met zich voert, die elke wateragtige dampen derwaards niet zouden kunnen brengen. Ziet hier wederom een nieuw Voorwerp, by 't welk de Weerkunde het hoogſte belang heeft. Ziet daar een nieuw Werktuig, welks aanwyzingen men moet voegen by die van alle de andere; en dit dunkt my zo veel te gewigtiger; dewyl het blykt, dat de Electriciteit de kwik in den Barometer kan doen ryzen.

Dit brengt my voor den geest de noodzaaklykheid om waarneemingen met den Zeilſteen te doen; dewyl men geloofst, overeenkomſten ontdekt te hebben, tuſſchen de werkingen der Magneet en der Electriciteit; en om dat de dagelykſche loop der Kompasnaalde, in haare beweegingen, alle dagen iets gelykvormigs ſchynt te hebben met de Elec-

(*) Dit Werktuig wordt beſchreeven in het *Journal de Paris*, No. 87.

Electriciteit der Lugt, met de hoeveelheid der dampen in den Dampkring, en veranderingen des Barometers.

My is een denkbeeld ingevallen, 't geen ik niet omhels en ook niet verwerp; doch 't geen my toeſchynt nadere overweeginge te verdienen: naamlyk of de Electriciteit, of liever de Electrike Vloeiſtoffe, niet zou zamengeſteld weezen uit de beginzelen des Lichts, die zich vereenigen met eenige lichaamen, veel grooter dan dezelve, op aarde, by voorbeeld, 't geen my de moeder ſchynt dier Vloeiſtoffe? De lichaamen, in welke het Licht voorkomt als een medezamenſtellend deel, als de Harst der Boomen, gelyk ik geloof bevonden te hebben, —— die lichaamen ſchynen eene byzondere gemeenſchap te hebben met de Electrike Vloeiſtoffe; zy houden die met geweld, zy geeven zeer gereed tekens van Electriciteit. Ik bepaal niets, ik ſtel alleen voor, 't geen by my is opgekomen.

Het zou, zo 't my voorkomt, zeer nuttig weezen, bykans beſtendig Weerkundige Waarneemingen te doen: maar dewyl een waarneemer hier toe niet in ſtaat is, zou de toeſtel, uitgedagt en beſchreven door den Heer Ridder LANDRIANI, van zeer veel dienst zyn: dewyl het de veranderingen, die by aanhoudenheid in den Barometer en Electrometer, enz. voorvallen, terwyl de Waarneemer afweezig is, aanwyzen (*). Schoon deeze Waarneemingen niet ten uiterſten nauwkeurig kunnen weezen, zullen ze altoos belangryk zyn, dewyl men 'er een vervolg in ziet, zeer geſchikt om ons te onderrigten, wegens de oorzaaken der waargenomene uitwerkzelen.

Ik zou nog wenſchen, dat de Waarneemingen der Waarneemeren geſchiedden op eene wyze, welke dezelve meer zamenſtemmend maakte; door ze alle op den middag te doen; ze moeten ook 's morgens en 's avonds geſchieden, op uuren even ver van het op- en ondergaan der Zonne, op elke plaats en op elken dag; anderzins zal het langer of korter verblyf der Zonne, of haar afweezen, langer of korter geduurd hebbende, verbaazend groote veranderingen maaken in de Lugtsgeſteltenisſe, en geene gelykheid overlaaten, tuſschen Waarneemingen op dezelfde plaats, op dezelfde uuren, gedaan, of op verſchillende plaatzen onder dezelfde voorwaarden.

Ik zal hier mede eindigen, ik heb ſlegts eenige uitzigten

(*) De beſchryving van dien Toeſtel vindt men in de *Memoires de la Societe Italienne*, Tom. I.

ten geopend, wegens de volmaaking der Weerkunde, die meer betekent voor de volmaaking der Natuurkunde, dan men in 't algemeen gelooft. Men zal 'er, intusschen, uit zien, hoe veel het nagaan der Lugt-, Water-, en Vuur-Verhevelingen kan toebrengen, om licht te verspreiden, over alles 't geen ik wenschte dat te werk gesteld wierd; hoe veel het zich toeleggen op de voortekenen wegens de Weerveranderingen zou betekenen voor de Weerkunde; hoeveel de overeenkomsten van de Weerverschynzelen met den Groey leerzaam zouden weezen, ten opzigte, van de natuur der verschynzelen; hoeveel.... Maar alles is op eene zo zonderlinge wyze zamenverbonden, wanneer men zich bezig houdt met algemeene verschynzelen, dat men 't eene onderwerp niet kan aanroeren, zonder alle de andere aan te raaken. Derhalven, bewaar ik tot een nader Vertoog, de overweeging van de middelen, om, met meer of min bondigheid, het algemeen verschynzel der Weerkunde af te leiden uit alle byzondere verschynzelen, of om tot eenige algemeener oplosslingen te komen, dan die men tot nog kan hebben.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN de Resolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 81.)

In den voorbeschreeven vriendlyken stand, bleef alles op *Owhyhee* tot den vier- en twintigsten van January: wanneer wy niet weinig verbaasd stonden, als wy vernamen, dat 'er geen Canoes van land mogten, en de Inboorelingen zich in hunne huisen als opgeslooten hielden. Naa verscheiden uuren wagtens, wat toch dit zyn mogt, ontdekten wy dat de Baay *Taboored*, en allen ommegang met ons, verboden was, uit hoofde van de aankomst van den Koning TERREBOOO. Naardemaal wy geen verbod van dien aart voorzien hadden, was ons Scheepsvolk verpligt, den dag door te brengen, zonder den gewoonen aanvoer van vrugten.

Het poogde daarom, den volgenden morgen, door dreigen en beloven, de Inboorelingen te beweegen om aan boord te komen, als voorheen: en wanneer eenige het waagden van land te ſteeken, zagen wy dat een Opperhoofd hun poogde te rug te dryven. Men brandde terſtond een Snaphaan over hem los, om hem te doen afhouden van dit bedryf; zulks hadt de verlangde uitwerking, en wy kreegen, volgens gewoonte, den voorraad van ververſchingen. In den naamiddag kwam TERREBOBOO, en bezogt te Schepen, zonder eenig gevolg, alleen vergezeld van eene Canoe, in welke zyne Vrouw en Kinderen gezeten waren. Hy bleef tot by tien uuren aan boord.

Den volgenden dag verſcheen de Koning, in een groote Canoe, van twee andere gevolgd, en roeide met groote ſtaatie na het Schip. Dit maakte een grootsch vertoon. In de eerſte Canoe zat TERREBOBOO, met zyne Opperhoofden, uitgedoscht met hunne rykgevederde Mantels en Helmetten, gewapend met lange Speeren en Dolken; in de tweede bevondt zich de eerwaardige KAOO, de Opperpriester met zyne Priesterſchap, en de Afgoden met een rood kleed omwonden. Deeze Afgoden waren Borstbeelden van eene reusagtige gedaante, vervaardigd van Mandwerk, en keurig bedekt met kleine Vederen van allerlei kleuren, en gewrogt op dezelfde wyze als de gevederde Mantels. De oogen waren groote Paarl-Oesterſchulpen, met een zwarte Noot in 't midden; de monden waren bezet met een dubbelde ry Honden-Tanden, en zulks leverde met de overige weezenstrekken, die zeer misvormd waren, een zeldzaam vertoon op. De derde Canoe was belaaden met Varkens en verſcheidenerlei ſoorten van Vrugten. Onder het aannaderen, zongen de Priesters in de middelſte Canoe hunne Liederen, met eene groote deftigheid, en, ſtaande rondsom de Schepen geroeid te hebben, keerden zy, in ſtede van aan boord te komen, gelyk wy verwagtende waren, weder na land.

Zo ras ik ze zag naderen, begaf ik last aan onze kleine Garde, den Koning te ontvangen; Capitein COOK bemerkende, dat hy weder na ſtrand ging, volgde hem, en bereikte den oever omtrent gelyktydig. —— Wy geleidden hun in de tent, aan ſtrand opgeſlaagen; nauwlyks waren zy daar in gezeten, of de Koning roes over einde, en wierp, op eene zeer bevallige wyze, den Mantel dien hy zelve droeg, over de ſchouderen van Capitein COOK, zette een gevederde Helm hem op 't hoofd, en gaf hem een

net

met gewerkte Wayer in zyn hand. Desgelyks spreidde hy voor diens voeten neder vyf of zes andere Mantels, alle zeer schoon en van groote waarde. —— 's Konings oppassers bragten vier groote Zwynen, met Zuikerrieten, Kokusnooten en Brood-vrugt, dit gedeelte der plegtpleeging werd beslooten door het verwisselen der naamen des Konings en van Capitein COOK, 't geen, onder alle de Inwoonders der Eilanden van den *Stillen Oceaan*, voor het zekerst onderpand van Vriendschap gehouden wordt. —— Eene ommegang van Priesteren, met een eerwaardig oud Man aan 't hoofd, vertoonde zich daar op, gevolgd door een langen sleep Mannen; groote Zwynen en Vrugten met zich voerende. Uit de oogen en gebaaren van KAIREEREEA, ontdekte ik terstond, dat de oude Man de voorgemelde Opperpriester was, wiens goedgunstigheid ons zo lang een ruim onthaal verschafte. Hy had een stuk rood doek in zyne hand, 't welk hy om de schouderen van Capitein COOK sloeg, en dien vervolgens eene Bigge op den gewoonen trant aanboodt. 'Er werd een Zetel voor hem naast dien des Konings geplaatst, waarop KAIREEREEA en diens Medegenooten hunne plegtigheden aanvingen; KAOO en de Opperhoofden hun beantwoordende.

Zo ras de plegtpleegingen afgelegd waren, voerde Capitein COOK, TERREEOBOO en zo veele Opperhoofden, als de Pinas kon bergen, naa de *Resolution*. Zy werden met alle tekenen van eerbiedenis ontvangen, en Capitein COOK deedt, voor den gevederden Mantel, den Koning een linnen Hembd aan, en gordde hem zyn eigen Houwer op zyde. De oude KAOO en eenige andere oude Opperhoofden bleeven aan strand, en namen hun verblyf in het huis der Priesteren. Gedurende al dien tyd, zagen wy geen Canoe in de Baay; en de Inwoonders hielden zich in hunne Hutten of lagen op den grond uitgestrekt. Eer de Koning de *Resolution* verliet, verwierf Capitein COOK verlof voor de Inboorelingen, om, volgens gewoonte, aan de Schepen te handelen; doch de Vrouwen, om welke reden konden wy niet ontdekken, bleeven onder de *Taboo*, dat is, het bleef hun verboden ten huize uit te gaan, of eenige gemeenschap met ons te houden.

Het alzins onbeledigend gedrag der Inboorelingen, alle vrees voor gevaar weggenomen hebbende, twyfelden wy nimmer ons selven, op alle tyden, en in alle omstandigheden, onder hun te vertrouwen. De Officiers van beide de Schepen, gingen dagelyks aan Land, of in klein getal,

of zelfs geheel alleen, en bleeven 'er dikmaals den geheelen nagt. Ik zou geen einde vinden, wilde ik alle de blyken van heusch en vriendlyk onthaal vermelden. Waar wy verſcheenen, vervoegde zich het volk rondsom ons, greetig haakende om ons eenigen dienst te doen, en ten hoogſten verblyd, wanneer wy van hunne dienstaanbiedingen gebruik wilden maaken. Zy ſtelden veele kleine kunſtenaaryen te werk, om onze aandagt te lokken, en ons vertrek te vertraagen. De Jongens en Meisjes liepen voor ons heenen, als wy door de Dorpen wandelden, en hielden ons op by elk open Plein, waar plaats was om voor ons en dans te doen. Eens werden wy genoodigd om een dronk Kokusnootenmelk te drinken, en eenige ververſching te neemen, onder de ſchaduw hunner hutten; op eenen anderen tyd, zaten wy in een kring van jonge Dogters, die alles deeden wat haare kunst vermogt, om ons met zang en dans te vermaaken.

Het genoegen, 't welk wy ontvingen van hunne beleefdheid en gastvryheid, werd, nogthans, niet zelden geſtoord, door hunne diefagtige geäartheid. Eenigen hunner bedrevenſte Zwemmers, ontdekten wy op zekeren dag bezig met de Spykers uit onze Scheepsdubbeling te haalen, 't geen zy zeer behendig deeden, met een kort ſtokje, met een vuurſteen aan de einde vast gemaakt. Om dit diefſtal, 't geen onze Schepen veelligt in gevaar kon brengen, te ſtuiten, vuurden wy eerst met los kruid op de dieven, doch zy wisten, onder het Schip duikende, wel ras buiten ſchoot te geraaken. Wy vonden het daarom noodig, aan boord van de *Discovery*, een hunner ten afſchrikkenden voorbeelde, eenige geesſelſlagen toe te tellen.

Op den agt- en twintigſten van January, overleedt WILLIAM WATMAN; een Matroos, in dienst van den Conſtapel. Eene gebeurtenis, welke ik te meer opteken, om dat een Lyk, tot hier toe, onder ons eene groote zeldzaamheid was. Deeze WATMAN was oud, en zeer geagt om zyne verkleefdheid aan Capitein COOK. Hy hadt voorheen één- en twintig Jaaren als Zeeſoldaat gediend, waarop hy als Matroos in 't Jaar MDCCLXXII aan boord van de *Reſolution* kwam, en Capitein COOK vergezelde op dien Tocht na de Zuid-pool. By zyne wederkomst kreeg hy eene plaats in *Greenwich* Hospitaal, op de voorſpraak van Capitein COOK, die 'er ook zyn verblyf nam: doch beſlooten hebbende, zynen Weldoender in alle lotgevallen te vergezellen, verliet hy nevens hem het Hospitaal, toen dien

dien benoemd werd tot het bevelhebberſchap over deezen Tocht. Geduurende de reis, hadt hy dikwyls koortzige ongeſteldheden gehad, en was aan 't beteren toen wy in deeze Baay kwamen, en voor eenige dagen aan Land geweest zynde, dagt hy volkomen herſteld te weezen; op zyn eigen verzoek kwam hy weder aan boord: doch den volgenden dag kreeg hy een aanval van beroerte, welke hem in twee dagen wegrukte.

Op verzoek des Konings, werd hy op de *Morai* begraaven, en alles met de vereischte plegtigheid verrigt. De oude KAOO en diens Broederen waren de aanſchouwers, hielden zich zeer ſtil en aandagtig, terwyl de Lykdienst geleezen werd. Wanneer wy het Graf met aarde vulden, naderden zy met groote eerbiedenis, wierpen een doode Bigge, eenige Kokusnooten en Piſangs in het Graf: drie agter een volgende nagten, vervoegden zy zich rondsom het Graf; Zwynen-vleesch offerende, en hunne gewoone plegtigheden van Lofzangen en Gebeden verrigtende, 't welk tot het aanbreeken van den dageraad aanhieldt.

Aan 't hoofdeneinde des Grafs, rigtten wy een ſtaak op, met een vierkante plank daar aan geſpykerd, op welken de naam, de ouderdom en de ſterfdag van WILLIAM WATMAN geſchreeven was. Zy beloofden dit gedenkteken niet te willen wegneemen, en wy twyfelen niet of het zal 'er blyven, zo lang de zeer verganglyke ſtoffe, van welke wy het vervaardigden, het toelaate.

De Schepen groot gebrek aan brandhout hebbende, verzogt de Capitein my op den tweeden van February, met de Prieſteren te handelen, over het koopen van de Leuning of het Latwerk, 't welk den top van de *Morai* omringde. Ik had, wil ik gaarne bekennen, in 't eerſt eenigen twyfel over de voeglykheid van deezen voorſlag; en vreesde dat het enkel ſpreeken daar van, door de Prieſters, zou aangemerkt worden als een alleraanſtootlykſte heiligſchennis. Hier in vond ik my, nogthans, bedroogen. Men betoonde, op mynen voorſlag, geen de minſte verwondering; het Hout werd gereedelyk vergund, zelfs zonder iets daar voor in vergoeding te vraagen. Terwyl de Matroozen het wegnamen, ontdekte ik dat een hunner een geſneeden Beeld hadt weggevoerd, en bevondt, by verder onderzoek, dat zy den geheelen halven kring in de boots gelaaden hadden. Schoon dit geſchied ware in de tegenwoordigheid der Inboorelingen, die 'er geen de minſte gevoeligheid over lieten blyken, maar de hand leenden

in het wegnimen, oordeelde ik het best RAGO over dit ſtuk te onderhouden; die zich desgelyks vry koelzinnig gedroeg, en alleen verlangde, dat wy het Beeld, 't geen in 't midden ſtondt, en hier boven beſchreeven, wilden wederleveren: hy bragt het in een der huizen van de Priesteren.

TERREBOBOO en diens Opperhoofden hadden nu, zints eenige dagen, zich vry nieuwsgierig vertoond om den dag van ons vertrek te mogen weeten. Deeze omſtandigheid verwekte in my eene ſterke begeerte, om te ontdekken, welk een denkbeeld dit Volk van ons gevormd hadt, en welke hunne begrippen waren, wegens de oorzaak en de beooging onzer Reize. ——— Ik deed eenige moeite, om voldoening omtrent deeze byzonderheden te krygen; doch kon niets anders te weeten komen, dan dat zy in 't begrip ſtonden, dat wy uit een land kwamen, waar het aan leeftogt mangelde; en dat het oogmerk onzer Reize geen ander was, dan om ons eens braaf met Spyze op te vullen. In de daad, het vermagerd voorkomen van eenigen onzer Schepelingen, de ongemeene greetigheid met welke wy op hun voorraad van verſche ſpyze aanvielen, onze groote bezorgdheid om leevensmiddelen op te doen, en zo veel ons mogelyk was aan boord te bergen, bragt hun vry natuurlyk tot dit beſluit. ——— Ik moet hier byvoegen, eene omſtandigheid, welke hun zeer in verwarring bragt, dat wy geene Vrouwen by ons hadden, als mede ons vreedzaam gedrag en onoorlogzugtig voorkomen. 't Was belachlyk genoeg, te zien, hoe zy de zyden ſtreeken en op de buiken ſloegen van onze Matroozen, (die zeker, gedurende ons kort verblyf op dit Eiland, vry veel in welgedaanheid waren toegenomen,) hun deels door teekenen, deels met woorden, te verſtaan geevende, dat het voor hun tyd was om te vertrekken; doch, indien wy wederkwamen, by het volgend ſaiſoen van de Brood-vrugt, dan zou men beter in ſtaat weezen om alle de behoeften te verzorgen.

Wy hadden ons nu zestien dagen in deeze Baay opgehouden; en als men onze verbaazende verſlinding van Varkens en Vrugten in aanmerking neemt, behoeft men zich niet te verwonderen, dat zy zulke Gaſten gaarne zagen vertrekken. 't Is egter hoogwaarſchynlyk, dat TERREBOBOO, voor tegenwoordig, met zyne naavragingen, geen ander oogmerk hadt, dan eene begeerte om eene genoegzaame voorraad van geſchenken gereed te hebben, om ons te vereeren by ons vertrek, beantwoordende aan de agting en beleefdheid, met welke hy ons ontvangen hadt. Want vermid-

meld hebbende, dat wy den dag naa morgen voor hadden het Eiland te verlaaten, werdt 'er terſtond eene uitroeping gedaan door alle de Dorpen; het Volk afvorderende, dat het de Zwynen en de Vrugten tot den Koning moest brengen, om aan den *Orono* by diens vertrek te ſchenken.

Den volgenden dag tot ons vertrek beſtemd zynde, noodigde TERREEBOBOO Capitein COOK en my tot zich, en om op den derden by hem te komen ter plaatze waar KAOO zich onthieldt. By onze aankomst vonden wy den grond met kleederen, met veele roode en geele vederen, vastgemaakt aan de draaden van Cokusnootenſchellen, bezaaid; als mede een groot aantal bylen en ander yzerwerk van ons geruild. Niet verre van dit alles, lag een zeer groote voorraad van Vrugten van allerlei ſoort hier vallende, en daar nevens eene groote drift Zwynen. In 't eerst verbeeldden wy ons, dat dit alles ten geſchenke voor ons beſtemd was, doch KAIREEKEEA onderrigtte my dat het eene gift of ſchatting was des Volks van dat Landgedeelte aan den Koning: overeenkomſtig hier mede, bragten zy, zo ras wy gezeten waren, alles voor TERREEBOBOO's voeten; de kleederen en vederen uitſpreidende, en het Yzerwerk nederliggende. De Koning vertoonde zich ten hoogſten voldaan over deeze betooningen van dienstvaardigheid, en omtrent een derde gedeelte van het Yzerwerk, als mede van de Vederen, en eenige weinige Kleederen uitgekoozen hebbende, lag hy dit zelve ter zyde; het overige der Kleederen en Vederen, nevens de Zwynen en de Vrugten, werd vervolgens Capitein COOK en my aangeboden. Wy ſtonden verbaasd over de grootte en waarde van dit geſchenk, zeer verre alles overtreffende wat wy van dien aart gezien hadden, of op de *Friendly*, of op de *Societeit*, *Eilanden*. 'Er werd terſtond gezonden om de boots tot het afhaalen deezer geſchenken: de groptſte Zwynen werden geſchikt om ingezouten te worden tot voorraad op Zee, meer dan dertig kleinder, en de Vrugten, werden verdeeld voor de twee Schepen.

Op dien eigen dag verlieten wy de *Morai*, en bragten de Tenten met de werktuigen tot het doen van waarneemingen aan boord. De *Taboo* werd opgeheeven, en wy hadden de plaats niet verlaaten, of de Inwoonders liepen met geheele hoopen derwaards; alles zeer greetig doorſnuffelende, in de verwagting dat zy iets van waarde, door ons agtergelaaten, zouden vinden. Dewyl ik de laatſte aan land bleef, het wederkeeren van de boot wagtende,

ver-

vervoegden zich veelen om my heen, deeden my by hun nederzitten, en begonnen te klaagen over ons ſcheiden. 't Was niet zonder moeite dat ik my van hun ontſloeg.

't Zal my, hoop ik, vry ſtaan hier eene kleine ontmoeting op te tekenen, welke my byzonder betrof. Het bevel gehad hebbende over het Volk aan land, ſtaande al den tyd dien wy in de Baay doorbragten, had ik gelegenheid om de Inwoonders beter te leeren kennen en by hun bekend te worden, dan zy, die meesten tyd aan boord moesten blyven. Gelyk ik alle reden had om voldaan te weezen over hunne vriendlykheid in 't algemeen, kan ik niet te dikwyls, niet te byzonder, vermelden de ongemeene en beſtendige vriendſchap hunner Priesteren. Van myn kant bleef ik niet in gebreke om alles aan te wenden tot het winnen van hunne agting en genegenheid; en het gelukte my zo verre daar in te ſlaagen, dat men my ſterk aan was om op het Eiland te blyven, niet zonder zeer uitlokkende aanbiedingen om 'er my toe over te haalen. Wanneer ik my des verſchoonde, met te zeggen, dat Capitein COOK hier aan zyne toeſtemming niet zou geeven, ſtelden zy my voor, dat ik de wyk zou neemen na het gebergte: waar zy my beloofden verborgen te zullen houden tot de Schepen vertrokken waren: op myne verdere verzekering dat de Capitein de Baay zonder my niet zou verlaaten, maakten TERREEBOOO en KAOO hunne opwagting by Capitein COOK, wiens Zoon zy meenden dat ik was, met een ernſtig verzoek dat ik by hun mogt blyven. De Capitein, een verzoek zo vriendlyk gedaan niet bot af willende wyzen, verklaarde, dat hy tegenwoordig my niet kon misſen; maar het volgend jaar op het Eiland wederkomen, en dan zou tragten de zaak naar hun genoegen te beſchikken.

's Morgens vroeg op den vierden February ligtten wy het anker, en zeilden nevens de *Discovery* de Baay uit, gevolgd door een ontzaglyk aantal Canoes. Capitein COOK's oogmerk was *Owhyhee* om te zeilen eer hy de andere Eilanden bezogt, in hoope om eene Reede te vinden waar de Schepen beter gedekt laagen, dan in de Baay zo even door ons verlaaten; en, in gevalle het hem hier niet gelukte, het zuid-oostlyk gedeelte van *Mowee* te gaan zien, waar de Inwoonders ons verzekerden dat wy een uitneemende aven zouden aantreffen.

Capitein COOK trof de drie eerſte volgende dagen ſtil weer, 't welk hem belette te vorderen; den achtſten ontſtondt

ſtondt 'er 's middernagts een hevige ſtormwind, die de voormast van de *Reſolution* zeer beſchadigde. Deeze omſtandigheid, welke in de gevolgen zo heilloos afliep, verpligtte hem na de *Karakakooa* Baay te rug te keeren en de oude plaats weder in te neemen, tot dat de mast weder behoorelyk bezorgd zou weezen.

(*'t Vervolg hier naa.*)

AANMERKINGEN OVER DE EVENREDIGHEID IN HET MAAKZEL VAN NOACHS ARKE.

Drie honderd Ellen zy de Langte der Arke, vyftig Ellen haare Breedte, en dertig Ellen haare Hoogte. Gen. VI. 15.

Aan de Heeren Schryveren der *Alg. Vaderl. Letteroef.*

MYNE HEEREN!

Het uitmuntend Bybelverklaarend Werk van J. D. MICHAELIS, *Nieuwe Overzetting des Ouden Testaments*, doorleezende, trof ik, ten opzigte van de Evenredigheid der Lengte, Breedte en Hoogte van NOACHS Ark, Gen. VI. 15, opgegeeven, deeze bedenking aan. „ Of men „ reeds te vooren Schepen gekend, dan wel of GOD, NO„ ACH, in eene te vooren geheel onbekende zaake, on„ derrigt hebbe, en dus, by gelegenheid van den Zond„ vloed, der Menſchen kundigheden, door eene onmidde„ lyke openbaaring uitgebreid, weet ik niet te bepaalen. „ Zo veel is gewis, dat hy de Langte, Breedte en Diep„ te van het Schip aangeeft; en zo my berigt wordt, „ heeft men van deeze anderzins ongewoone evenredig„ heid, ten tyde van het Beſtand, in 't Jaar 1690, tus„ ſchen *Holland* en *Spanje* geſlooten, by gelegenheid ee„ ner weddingſchap, de proef genomen, en de evenredig„ heid ook zeer goed bevonden. Zedert raakte zy, by „ 't weder aanvangen van den Oorlog, buiten gebruik, „ om dat men zulk een Vaartuig tot het voeren van ge„ ſchut ongeſchikt vondt. Eene Zwaarigheid, waar uit „ men zeker tegen NOACHS Vaartuig, niets inbrengen zal." bl. 74. 75. — De verdienſtlyke *Nederduitſche Vertaaler* geeft onder de lyst der Drukfouten, hier over deeze bedenking op. „ Ik heb getragt, met betrekking op deeze „ Sche-

„ Schepen, by eenige voornaame Kenners van onze Va-
„ derlandſche Geſchiedenisſen, eenig nader berigt te be-
„ komen. Doch alles is vrugtloos geweest en men heeft
„ 'er geen 't minſte ſpoor van kunnen vinden. De Heer
„ MICHAËLIS de bron niet aanhaalende waar uit hy dit
„ geſchept heeft, was het my niet mogelyk, de egtheid des-
„ zelven, op een bepaalder wyze, na te gaan."

Ik had onlangs gelegenheid om te ſpreeken met een Heer, in onze Vaderlandſche Geſchiedenisſen bedreeven, en een groot liefhebber der Scheepsbouwkunde, deeze dagt my geſchikt om dit in 't duister gelaaten ſtuk op te helderen: de uitſlag beantwoordde aan myne verwagting ten vollen; ik neem de vryheid zyne my medegedeelde aanmerkingen UE. toe te zenden, om, in uw *Mengelwerk*, eene geſchikte verzamelplaats voor dit ſlag van opheldere-nde Waarneemingen, gevoegd te worden. Zy kwamen hier op neder.

Het berigt dat 'er hier te Lande Schepen op die maat gebouwd zyn, vindt men in de *Kronyk van Hoorn* door VELIUS, bl. 271. 272. In den Jaare 1694, begon men al-daar Schepen te bouwen, die men *Gaings* of *Fluitſche-pen* noemde: dezelve waren viermaalen zo lang als wyd. Hoe zeer men dit maakzel eerst belachte, voeren deeze Schepen zo voorſpoedig, dat men welhaast geene andere tot de Houtvaart op de *Oostzee* ſchikte: zy waren uitſtee-kend in de zeilaadie by den wind, gingen weinig diep en konden veele lasten voeren: zy werden zo gezogt, dat men in acht jaaren tyds, te *Hoorn*, meer dan tachtig bouw-de en uitrustte. ——— In 't vervolg maakte men die *Fluitſchepen* nog veel Naauwer, naar evenredigheid van de Langte. Een der voornaamſte uitrusters was zekere PIE-TER JANSZ LIVORNE, door VELIUS geheeten, doch door SIMON DE VRIES, PIETER JANSZ de *Mennonist* genaamd, die in den Jaare 1604 'er eenige liet bouwen door PIETER REYNIERSE, welke ſlegts een zesde van de Langte tot haare Wydte hadden, en een tiende van de Langte tot haare Holte; en dus met de voorgeſtelde evenredigheid der Arke van NOACH overeenkwamen: welk *Godlyk Beſtek* deeze Lieden vastſtelden dat men moest volgen, om 'er alle Zeeſchepen naar te bouwen.

Dit kon, voegde die Heer 'er nevens, de aanmerking van den Hoogleeraar MICHAELIS ſtaavende, wel aankomen in tyd van Vrede, en om op de *Oostzee* te vaaren; doch ze zouden veel te Naauw zyn om 'er Geſchut op te plaat-

plaatzen. ——— Maar men behoefde, volgens 't bericht van dien kundigen Heer, tot de voorgaande Eeuw niet op te klimmen, om Schepen, in die evenredigheid gebouwd, aan te treffen. Eenige jaaren geleden, was 'er te *Amsterdam* nog een Schip verkogt, bekend onder de ſoortnaam van *Hoornſche Kat*; 't welk *honderd zeven- en twintig* voeten en een vierde lang, *twee- en twintig* voeten en acht duim wyd, en *dertien* voeten drie duim hol was; in den Jaare 1741 gebouwd: 't zelve zou, volgens het beſtek van NOACHS Ark, *honderd zeven- en twintig* voeten en een half lang, *een- en twintig* voeten twee duim wyd, en *twaalf* voeten acht duim hol hebben moeten weezen. Eene evenredigheid, welke, gelyk ieder ziet, zeer naby komt. ——— Hy helderde het nog op, door het voorbeeld van de *Tkertjes*, die de Turf uit de Veenen aanvoeren; als die niet meer dan eene zesde van de langte voor de wydte, en voor de holte, den bovenlast medegerekend, meer dan een tiende hebben. 't Is waar, die leggen zeer rank om mede te zeilen, als ze belaaden zyn; doch dit ontſtaat daar uit, dat de Laading van beneden tot boven toe van eene zwaarte is. ——— Dan, behalven dat de Ark van NOACH alleen te dryven hadt, kon de ſchikking van den last zodanig ingerigt worden, dat de zwaarſte benoodigdheden onder in kwamen.

Ik zal hier niets meer byvoegen, dit eenvoudig onopgeſmukt verſlag genoegzaam oordeelende, om de verlangde opheldering aan de woorden van MICHAELIS by te zetten, en het door hem bygebragte, wat de groote hoofdzaak betreft, te ſtaaven: en alleen nog, ten ſlot, aanmerken, dat de beſpotters van den Bybel hunne onkunde te deerlyk verraaden, wanneer zy, uit deeze anderzins ongewoone evenredigheid, aanleiding neemen om NOACHS Ark voor te ſtellen als een Vaartuig, dat leggen noch dryven kon, en dit *Godlyk Scheepsbeſtek*, gelyk zy het lachend noemen, in een beſpotlyk licht te plaatzen. Ik blyf.

Uw begunſtiger,

L. S.

BY-

BYZONDERHEDEN WEGENS HET LEEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN IN HEER SAMUEL RICHARDSON, DE BEROEMDE SCHRYVER VAN DE *Pamela*, *Clarissa* EN *Grandison*.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 121.)

In Mr. BOSWELL's *Journal of a Tour to the Hebrides*, ontmoeten wy eene plaats, die, indien het daar nedergeſtelde met de waarheid ſtrookte, alleen zou uitwyzen, dat men, zelfs in de grootſte en beste Mannen, blyken aantreft van Menschlyke Zwakheid en Onvolmaaktheid. „Ten huize van den Heer NARINE," ſchryft BOSWELL, „maalde Dr. JOHNSON het Character van RICHARDSON, „den Schryver van de *Clariſſa*, met een ſterk, doch keurig, penceel. Ik beklaag my ten hoogſten 't zelve niet „in zyn geheel bewaard hebben: alleen herinner ik my, „dat hy hoogen prys ſtelde op de Bekwaamheden en de „Deugden van dien Schryver: maar dat hy 'er ſteeds op „uit was om kleine ongelegenheden af te weeren en kleine vermaaken te zoeken; dat zyne zugt, om ſteeds boven anderen uit te ſteeken, zo verre ging, dat hy zorg „droeg zich meest altoos van Vrouwen omringd te vinden, die, alles wat hy voordroeg, met greetige ooren „indronken, en het nooit waagden hem te wederſpreeken: dat zyne begeerte, om de eerſte Man in gezelſchap „te weezen, hem aanzette om aan ONSLOW's Dienstbooden groote ſteekpenningen te geeven, ten einde zy hem, „boven anderen, met onderſcheiding zouden behandelen." —— Ten aanziene van deeze laatstvermelde byzonderheid, zou men mogen vraagen, (voor een oogenblik toegeſtaan zynde, dat het geval waarheid is,) waar vindt men dat alles te bovenſtreevend, dat bovenmenschlyk Character, 't geen, in alle opzigten, vry is van allen invloed des Hoogmoeds, die zich zomtyds in kleinigheden vertoont? —— En wat de beweegreden betreft, aan welke RICHARDSON's begeerte, om in 't gezelſchap der Vrouwen te weezen, wordt toegeſchreeven, zou men mogen vraagen, of deeze waarneeming wel zo zeer hekelend is voor dien grooten Man, dan wel voor de Sexe in 't algemeen? Een Schryver, die zulke Characters kon maalen als Lady GRANDISON, Miſs. BYRON, CLARISSA en CLEMENTINA,

na, moet de Schoone Sexe in den bevalligſten en gunſtigſten dag beſchouwd, en gaarne in derzelver gezelſchap geweest hebben; niet om het gering genoegen van te midden eenen kring Jufferen uit te ſchitteren, maar om het genot van iets, 't geen hy eene groote voldoening rekende. 't Was, derhalven, natuurlyk, dat RICHARDSON zich gelukkig rekende in de verkeering met Vrouwen van verdienſten, en zelfs op haare Vriendſchap roemde. Zyne Vrienden, in zyn Laastenwil opnoemende, ſchynt hy verlegen geweest te zyn over het getal van Vriendinnen, 't geen zich aan zyn geest opdeed. „ Had ik," leezen wy daar, „ Ringen gemaakt „ aan alle de Juffrouwen, die my met haare Briefwisſeling „ vereerd hebben, en welke ik eene waare hoogagting toe„ draag van wege haare beminnelyke hoedanigheden, zulks „ zou, in dit myn laatſte bedryf, naa vertoonmaaking ge„ lyken."

Maar, op inboezemingen, zo onregtmaatig en onheusch, kunnen wy, daartoe de vereischte beſcheiden ingewonnen hebbende, een meer voldingend antwoord geeven. Een *Heer*, die met RICHARDSON zeer gemeenzaam verkeerde, heeft ons verklaard, dat hy geene reden altoos hadt om de nauwkeurigheid van BOSWELL's *Journal* in twyfel te trekken; doch het moest, zyns agtens, alle bewonderaars der ſchriften van Dr. JOHNSON grieven, dat diens dankbaare gevoelens, ten opzigte van den Heer RICHARDSON, die zyn *Vriend* was en *Weldoener*, en wiens beurs voor hem dikwyls opſtondt, van geen duurzaamer of edeler invloed geweest waren. Dikwyls was hy in 't gezelſchap geweest van den Heer RICHARDSON en Dr. JOHNSON, ten huize des eerstgemelden, terwyl 'er veele Dames van rang en verſtand zich tegenwoordig bevonden. In haare geſprekken, doorgaans tot den Heer RICHARDSON ingerigt, vielen zy dikwyls op een en ander ſtuk uit zyne Schriften, hy loste de tegenbedenkingen altoos zo meesterlyk op, dat zyne ſchoone tegenſpreekſters voelden ongelyk te hebben. Indien de Dames het geſprek niet aanvingen, wist hy aartig ze daar toe te brengen: vrouwlyke tegenſpraak van dien aart beminde hy ten hoogſten, en ſcheen voor hem meer opbeurend dan eenige lofſpraak, welke zy aan zyne Werken gaven. —— In Dr. JOHNSON's gezelſchap, hadt men, by andere gelegenheden, opgemerkt, dat RICHARDSON min ſpraakzaam was dan anders, als 'er een derde tegenwoordig was: zyne Vrienden twyfelden, of dit uit ontzag of uit vreeze voortkwam: RICHARDSON was uit den aart zedig en

beleefd. Dit gedeelte zyns Characters is byzonder opgemerkt door wylen den vernuftigen AARON HILL. „ Hy," zegt HILL, „ zou misschien in alles wat hy zegt of doet „ meer zyn dan iemand: maar hy heeft een *gebrek*, 't welk „ tot eene onnatuurlyke hoogte gaat, en dit is *Zedigheid*." ——— Ten opzigte van RICHARDSON's ruimgeevendheid, denkt de Heer, die ons deeze aanmerkingen ter hand gesteld heeft, dat men wel mogt vraagen hoe deeze bekend kon weezen, in dat bepaald geval, aan Dr. JOHNSON, dien hy reden hadt om te veronderstellen, dat nooit toegelaaten was te *Ember Court*. Hy houdt het voor hoogst onwaarschynlyk, te denken, dat de invloed van steekpenningen eenigzins noodig kon weezen, om de Huisbedienden van ARTHUR ONSLOW, aan te zetten, om met behoorlyke agting een Heer te behandelen, die hun Meester met zyne byzondere hoogagting en boezemvriendschap vereerde. De waarheid der zaake is: de Heer RICHARDSON was altoos edelmoedig tot het bovenmaatige toe; eene byzonderheid in zyn Character, welke Dr. JOHNSON zo wel als iemand kende, en op eene andere wyze van hem hadt behooren erkend geworden te zyn; inzonderheid, daar hy zelve een en andermaal de blyken van RICHARDSON's milddaadigheid genooten hadt. —— Dan, laaten wy tot de beschouwing der Schriften van RICHARDSON keeren.

De drie groote Werken, die den naam van RICHARDSON vereeuwigen, leverden eene nieuwe Schryfwyze op, bestaande in een reeks gemeenzaame Brieven, als 't ware geschreeven in die oogenblikken, wanneer het hart nog door driften geroerd, door hoop en vrees, liefde en haat gedreven werd. —— Van de *Pamela*, het eerste Werk in tydorde, werden de twee eerste Deelen, in den tyd van drie Maanden, geschreven: zy zagen het licht in 't Jaar MDCCXL. —— Het hoofddoelwit van den menschlievenden Schryver was, de schoonheid en voortreflykheid der Deugd te vertoonen in een onschuldig hart, onkundig van de beschaafdheden eener Modische opvoeding: en aan te wyzen, hoe de beschermende Voorzienigheid, dikwyls, zelfs in dit leeven, deugd en braafheid beloont. ——— Eene jonge Dogter van laage afkomst, aan haare eerlyke Ouders een verhaal geevende, van de harde beproevingen, welke zy moest uitstaan van een Meester, die haare Beschermer, en geenzins de Belaager van haare Eere, behoorde te weezen, zet het character van een Ligtmis in deszelfs waar veragtlyk licht. Deeze wordt nogthans, in gevolge van den

grond-

grondslag van goede beginzelen, in zyne vroege Jeugd door zyne braave Moeder hem ingeboezemd, in zyne Liefdedrift tot een deugzaame jonge Dogter, en door haar beminnelyk voorbeeld en onafgemat geduld, toen ze zyne Vrouw werd, in 't einde geheel te recht gebragt.

Deeze Geschiedenis was gegrond op eene daadlyke gebeurtenis, aan den Heer RICHARDSON, door een zyner Vrienden, medegedeeld. De Heer van *Pamela* was de Vader des tegenwoordigen Graafs van GAINSBOROUGH, die de onwankelbaare Deugd van ELIZABETH CHAPMAN, zyns Jaagermeesters Dogter, beloonde, door haar tot den rang van Gravinne te verheffen: een rang welke zy niet min luister byzette, door haare Deugden dan door haare Begaafdheden. Zyne Lordschap verwekte by haar twaalf Kinderen; en hoe zeer zy altoos eene deugdbevorderenden invloed behieldt, kan afgenomen worden uit het heerlyk Character door den Heer COLLINS aan zyne Lordschap toegeschreeven. (*) ——— Dit Werk maakte den Heer RICHARDSON eerst recht bekend in de Geleerde Wereld, 't was algemeen geleezen en bewonderd, en terstond in 't *Fransch* en *Nederduitsch* overgezet. De groote opgang, die de uitgave maakte, bewoog den Schryver om 'er twee Deelen by te voegen, waarin hy de Heldin van het Werk, op verscheide Tooneelen van het leeven, in hoogen staat vertoont. Deeze twee bygevoegde Deelen maakten dezelfde vlugt niet, schoon men denkt, dat de Schryver ze veel hooger stelde. 't Is met de daad zeer te bejammeren, dat eene nieuwe uitgave, waar in veel veranderd en het Werk geheel verhanzeld was, nooit het licht aanschouwde.

De twee eerste Deelen van de *Clarissa* kwamen in den Jaare MDCCXLVIII te voorschyn, en werden, schoon vry gebrekkig, in 't *Fransch* overgezet, door den beroemden Abbé PRÉVÔT (†). RICHARDSON's erkende hoofdbedoelingen, in

(*) COLLINS *Peerage of England, Vol. IV.* p. 51. De Graaf stierf in 't Jaar 1751. Zyne Gravinne hertrouwde in 1756, aan THOMAS NOEL *Esq.* van dezelfde Familie, Lid in het Parlement voor *Rutlandshire*. Zy overleedt in 't Jaar 1771.

(†) Wy bezitten eene *Nederduitsche Vertaaling* van den Eerw. JOANNES STINSTRA, Leeraar der *Doopsgezinden* te *Harlingen*. Verrykt met vier leezens en herleezens waardige Voorredenen; in een derzelven, berigt hy van goederband uit *Engeland* vernomen te hebben, dat de Heer RICHARDSON „ het genoegen „ gehad heeft, van onder vyf aanzienlyke en hooggeagte Bis-

in deezen Roman, zyn de onvoorzigtige en bedagtlooze van de eene Sexe, te wapenen tegen de laage kunſtenaaryen en ſtreeken van liſtige bedriegers van de andere. ——— Ouders te waarſchuwen tegen overmaatig betoon van het gezag, 'r geen hun natuurlyk toekomt over hunne Kinderen in het gewigtig ſtuk des Huwelyks. ——— Kinderen te hoeden tegen de verkeerdheid, om een Man van vermaak hooger te ſtellen dan een Man van bedaardheid en braafheid, ingevolge van den gevaarlyken, en maar al te gemeen aangenomen, grondregel: *Een hervormd Ligtmis is de beste Egtgenoot*, ——— en, bovenal, om de verheevenſte en gewigtigſte Leerſtellingen, niet alleen der Zedenleere, maar van het *Chriſtendom* te ontvouwen, door ze werkzaam te vertoonen in 't gedrag der verheevenſte en waardigſte Characters, terwyl de laage en onwaardige, die deeze Godsdienſtige Leerſtellingen kleinagten of verſmaaden, de verdiende ſtraffen hunner ſnoodheid wegdraagen. ——— De *Clariſſa*, uit acht Deelen beſtaande, hadt zo ſterk een aftrek, dat, binnen zeer weinig jaaren, verſcheide uitgaven uitverkogt geraakten. Dit Werk deedt de reeds verkreegen agting des Schryvers grootlyks toeneemen. Veelen van den *Engelſchen* Adel, en Mannen, in vernuft en geleerdheid uitſteekende, toonden zich zeer geſteld om kennis met RICHARDSON te maaken. 't Gaf ook gelegenheid tot eene Briefwiſſeling met verſcheide Dames van kieſchen ſmaak en meer dan gemeene begaafdheden, wier Brieven, over verſcheiden Onderwerpen, als zy het licht zagen, eere zouden aandoen aan de Schryffters.

De Heer RICHARDSON gaf, in den Jaare MDCCLIII, zyn laatst en meest bearbeid Werk uit. *De Historie van den Heer Carel Grandiſon*, in zeven Deelen. Hy ving deezen arbeid aan op 't vereenigd verzoek van verſcheide Dames met welke hy Briefwiſſeling hieldt, en bovenal op den aandrang der Egtgenoote van Sir ROGER BRADSHAW, van *Lancashire*, voor wier oordeel en verſtand hy veel agting hadt, en die hy doorgaans *de Dogter van zyn Hart* noemde. Deeze Roman is desgelyks in *Fransch* gewaad ge-

„ ſchoppen der *Engelſche Kerke*, welker kennis en vriendſchap „ de *Clariſſa* hem hadt aangebragt, eenen derzelven te hooren „ verklaaren, dat hy de gantſche Historie elf maalen hadt „ doorleezen, en beſlooten hadt, dit weder om de twee jaa„ ren eens te doen, zo lang hy leeven zoude."

geſtooken door den Abbé PREVÔT (*). —— In het Character van *Carel Grandiſon*, vertoont ons RICHARDSON een Man, die beſtendig weldoet in eene verſcheidenheid van ſterk beproevende leevenslotgevallen: naardemaal alle zyne daaden geregeld werden door één ſteeds werkend beginzel: een Man van Godsdienst en Deugd, leevendig, geestig van Aart, voorzien van de beste natuurlyke vermogens, op de verſtandigſte wyze volmaakt; gelukkig in zich zelven, en een zegen voor anderen. Onder het opſtellen van dit uitgebreid Werk, vondt de Schryver zyn geest zomtyds dermaate uitgeput, dat hy den arbeid voor eenigen tyd moest ſtaaken.

Aan de uitmuntende bekwaamheden van den Heer RICHARDSON, hebben niet alleen de voornaamſte *Engelſche* Schryvers, maar ook veele Buitenlanders, dewyl de gemelde drie Werken in meest alle Taalen van *Europa* zyn overgezet, dubbelverdienden lof geſchonken. Ze werden grootelyks bewonderd, ondanks het verſchil van zeden en allen nadeel der Overzettingen. De Heer DIDEROT, een vermaard *Fransch* Schryver, van de middelen ſpreekende om de Hartstochten te roeren, gewaagt, in zyne *Proeve over het Tooneelſpel*, van RICHARDSON, als een volkomen Meester in die kunst. „ Hoe treffend," ſchryft hy, „ hoe „ hartroerend zyn zyne beſchryvingen! Zyne Perſoonadien, „ ſchoon ſtom, vertoonen zich voor my leevend, en, van „ die ſpreeken, zyn de gebaaren nog aandoenlyker dan de „ woorden." —— De vermaarde JEAN JAQUES ROUSSEAU, in eenen Brieve aan den Heer D'ALAMBERT, over de Romans van RICHARDSON ſchryvende, drukt zich dus uit, „ in geen Taal is ooit iets geſchreeven, 't geen deezen Schryver evenaart of 'er naar gelykt. —— Mr. AARON HILL noemt de *Pamela* „ een aangenaam Kweekſchool der Deugd." —— Dr. WARTON laat zich over *Clementina* dus hooren. „ Van alle vertooningen van „ Krank-

(*) De Heer RICHARDSON, die met den *Nederduitſchen* Vertaaler der *Clariſſa* den Eerw. J. STINSTRA eene Briefwisſeling hadt aangevangen, deedt hem de eere om hem de zorg van eene Nederduitſche Vertaaling en Uitgave van den *Grandiſon* aan te bevelen: dan, hy hadt gewigtige reden die hem verpligtten om den arbeid der Vertaalinge niet op zich te neemen; doch door zyne bezorging is het dat wy, van eene andere hand, van dit ſchoone Werk een zeer goede Vertaaling bezitten.

„ Krankzinnigheid, is die van *Clementina*, in de *Historie* „ van *Carel Grandiſon*, de belangrykſte. Ik weet niet, „ of zelfs de Krankzinnigheid van Koning LEAR, door „ SHAKESPEARE, zo uitgewerkt, en met zo veele kleine keu„ rige trekken van Natuur en Drift uitgedrukt is. 't Is „ volſtrekte ſchoolvoſſery, de Dolheid van ORESTES in „ EURIPIDES te vergelyken met die van *Clementina*." — Dr. JOHNSON merkt in een voorberigt van den 97ſten No. van de *Rambler*, door RICHARDSON geſchreeven, deeze aanmerking, „ dat de Leezer het leerzaam onderhoud van dien „ dag verſchuldigd was aan een Schryver, van wien de „ Wereld grooter gunſtbewyzen ontvangen hadt, die, „ daar hy de kennis der Menſchlyke Natuur uitbreidde, „ en de Driften leerde zich op 't bevel der Deugd be„ weegen," en in het Leeven van ROWE zegt die Schryver: „ Het Character van *Lothario* ſchynt door RICHARD„ SON uitgebreid in dat van zyn *Lovelace*; doch hy heeft „ het oorſpronglyke overtroffen in het zedelyk uitwerkzel „ der vercieringe. *Lothario* behoudt met eene vrolyk„ heid die niet gehaat, en eene dapperheid, welke niet „ veragt kan worden, al te veel van des Leezers gene„ genheid. 't Was RICHARDSON's vermogen alleen, om „ ons teffens agting en verfoeijing in te boezemen, te „ wege te brengen dat deugdzaame verontwaardiging de „ overhand kryge op de gunſtige aandoeningen, die ver„ nuft, beſchaafdheid en moed, eigenaartig inboezemen." —— Dr. YOUNG merkte zeer gepast op, „ dat de Heer „ RICHARDSON, enkel met de voorregten van Natuurlyke „ vermogens beſchonken, verbeterd door eene vry mid„ delmaatige vordering in 't geene men eene geleerde „ Opvoeding noemt, uit eigen beweeging, op éénmaal „ eene nieuwe Schryfwyze invoerde, en daar in, tot ver„ wonderens toe, ſlaagde. Nog opmerkelyker is het dat „ hy niet alleen die Schryfwyze aanving maar voltooide, „ niemand een vak openlaatende om het naderhand te ver„ beteren. Van de veelvuldige Schryvers, die zints ge„ tragt hebben hem naa te volgen, is niemand hem op „ zyde gekomen, veel min voorby geſtreefd. Deeze ſoort „ van Romans is hem byzonder eigen, en ik zie hem aan „ voor een waarlyk groot Natuurlyk Vernuft; zo groot en „ uitſteekend in zynen kring, als SHAKESPEARE en MILTON „ waren in den hunnen."

By deeze loſſpreekende getuigenisſen zullen wy de ſcherpzinnige en naauwwikkende, zo wel als keurige waar-

waardeering der verdienſten van RICHARDSON voegen, zo als de Eerw. MARTIN SHERLOK de Schryver van de *Letters of an English Traveller*, en van de *Letters on Several Subjects*, dezelve opgeeft. „ ——— RICHARDSONS's „ uitzigten waren groot. Zyne Ziel was edel, zyn Hart „ uitmuntend, Hy vormde een plan 't geen de geheele „ Menschlyke Natuur omvatte. Zyn voorwerp was het „ Menschdom wel te doen. Zyne Wereld- en Mensch- „ kunde leerde hem, dat de Mensch alleen gelukkig kon „ worden naar maate hy de Deugd betragtte. Zyn ge- „ zond verſtand vertoonde hem, dat 'er geen beoefenend „ Stelzel van Zedekunde beſtondt; dit zelfde gezonde „ verſtand onderrigtte hem, dat niet anders dan een ſtel- „ zel van Zedekunde, 't geen de Deugd in werkzaamheid „ voor oogen ſtelde, met vrugt op de gemoederen der „ Jeugd kon werken. De ondervinding leerde hem, dat „ Leerredenen en Proeven al de uitwerking niet hadden, „ welke zy behoorden te hebben. De wyze, waarop „ men ze voordroeg, was droog en niet belangryk voor „ Jonge lieden; en hy begreep klaar, dat bewyzen, aan- „ gevoerd voor het geen het zwakst is in de Jeugd, het „ Verſtand geen nut deeden. Hy zag, wyders, dat „ Voorbeeld de groote zaak was, om het hart der Jeugd „ te vormen, en dat de Mensch zo wel Driften en Ver- „ beeldingskragt hadt als Verſtand."

„ Deeze waren zyne algemeene beginzels; en, op dee- „ ze beginzels, redenkavelde hy in deezervoegen. De „ Mensch is natuurlyk goed: want zelden ontmoet men „ Jonge lieden met ſlegte harten. Een Jongeling, ten too- „ neele van de Wereld optreedende, wenscht volmaakt te „ worden. Maar hoe zal hy dit leeren? De Wereld is „ een ſlegte School; en de voorſchriften, hier en daar in „ Zedekundige Boeken verſpreid, van weinig dienſts. Een „ voorbeeld zou zyn Hart vormen? Geen beſtaat 'er. Ik „ zal 'er dan een voor hem ſcheppen; en een voorbeeld „ van Volmaaktheid opleveren. Hoe meer hy 't zelve „ naavolgt, hoe volmaakter hy zal weezen; en hoe vol- „ maakter hy wordt, hoe gelukkiger hy zal zyn.

„ Even gelyk hy over de Mannen redenkavelde, zo „ deedt hy ook over de Vrouwen. Niets minder bedoel- „ de hy dan geluk te verſchaffen aan het opkomende ge- „ ſlacht, en voor alle volgenden. En hadt hy het ver- „ mogen niet om dit verheeven doel te beſchieten, zyn „ wensch was zo groot, zo edel, en zo alles overtreffen-

„ de Menschlievend, dat die alleen hem tot Onsterflyk-
„ heid geregtigde — ik had bykans geschreeven — den
„ naam van Heilig waardig maakte.

„ Maar zodanig is de verkeerdheid en zwakheid des
„ Menschdoms, dat het geen de grootste verdienste van
„ RICHARDSON uitmaakte, by veelen als een hoofdge-
„ brek in zyn plan wordt aangezien. Zy merken aan,
„ dat, zulk een Juffer als *Clarissa*, zulk een Heer als
„ *Grandison*, nooit bestaan hebbende, de Schryver louteré
„ Harsenschimmen gebaard hadt, en dat zy gevolglyk nut-
„ loos en niets beduidend waren. Hoe bestaanbaar met
„ elkander, (mogen wy hier wel uitroepen,) zyn de re-
„ dekavelingen der Menschen! Eeuw aan Eeuw, en Land
„ by Land, hebben elkander voorby tragten te streeven
„ in het pryzen van het Werkstuk, en den Maaker van
„ de *Venus de Medicis*. Nogthans moet dit Beeld erkend
„ worden, verder van de Natuur verwyderd te zyn dan
„ Richardson's *Clarissa*. Geene Vrouw evenaarde ooit in
„ schoonheid aan dat Beeld; heeft dit, egter, de ver-
„ diensten van den Maaker verminderd? Is hy, integen-
„ deel, niet altoos, wordt hy niet nog, met regt, bewon-
„ derd, van wegen de grootsheid van zyn denkbeeld,
„ hoewel dit denkbeeld geheel geen baat der Wereld kan
„ toebrengen.

„ Zo is het met *Clarissa* niet gelegen; zy moet dienst
„ doen aan elke Vrouw die haar beschouwt. Schoon het
„ geheel van deeze twee denkbeeldige weezens baarblyk-
„ lyk nergens bestondt, is, nogthans, de meesterlyke hand
„ deezer ongemeene Konstenaaren zo groot geweest, dat
„ 'er geen lid in het standbeeld, geen trek in het Cha-
„ racter of 't Gedrag der Heldinne gevonden wordt, welke
„ men zeggen kan dat in den minsten graad afwykt van
„ de stipte lyn der Natuure en der Waarheid.

„ RICHARDSON heeft niets meer gedaan, dan de *Venus*
„ *de Medicis* bezielen. De *Griekse* Beeldhouwer heeft
„ *uit alle Vrouwen, het beste neemende*, een Marmeren
„ Beeld gevormd; de Engelsche Schryver, *van alles het*
„ *beste neemende*, dat lichaam eene ziel gegeeven. Kan dan
„ iemand bestaanbaar met zich zelven handelen, als hy het
„ een bewondert en het ander wraakt? Veronderstelt dat
„ de beide werkstukken van *Griekseh* maakzel waren, dan
„ durf ik zeggen, dat de wereld 'er in deezer voege over
„ zou geoordeeld hebben: *Toen de Beeldhouwer dat Beeld*
„ *vormde, overtrof hy de Menschen; maar toen hy dat*

„ *Beeld*

„ *Bezield eene Ziel toevoegde, was hy een mededinger der Go-*
„ *den!*

„ De *Engelsche* Schryvers overtreffen die van alle Vol-
„ ken in het Hartroerende; en RICHARDSON gaat, myns be-
„ dunkens, alle zyne Landgenooten te boven. Hy doet den
„ Leezer zeggen, 't is te veel! en door eene byzondere be-
„ gaafdheid, hem alleen eigen, doet hy de oogen traanen,
„ bykans zo menigmaal door verheevene gevoelens, als door
„ tedere. Hy vloeit over van grootsche trekken, zomtyds
„ in de daaden, zomtyds in de gevoelens, zyner Characters,
„ die 's Leezers ziel verheffen; en een traan van edelmoedi-
„ ge aandoening doen opwellen, welke hy niet weet van
„ waar ze ontstaat."

„ RICHARDSON's vernuft was zeer groot. Zyn ongeluk
„ was dat hy de Ouden niet kende. Hadt hy alleen bedagt
„ geweest op een enkel beginzel, *Omne supervacuum pleno*
„ *de pectore manat.* —— *Al het overtollige verveelt;* hy
„ zou zyne Leezers niet overlaaden hebben, gelyk hy ge-
„ daan heeft. Uit de *Clarissa* en de *Grandison* zouden
„ twee Werken hebben kunnen gemaakt worden, die de
„ vermaaklykste en nutste waren, welke ooit geschreven
„ zyn".

De Heer d'ARNAUD, een beroemd *Fransch* Schryver, oordeelt hier anders over dan de Heer SHERLOCK: als hy verhaalt. „ Nooit heeft eenig Schryver betoond, zulk
„ eene diepdoordringende en uitgestrekte kennis te hebben
„ van het Menschlyk Hart als RICHARDSON. In zyne on-
„ sterflyke Schriften vindt men geene afbeeldzels; maar 't
„ oorspronglyke heeft hy op 't oog. Dit is de rede
„ waarom het gros des Menschdoms, dat geen tyd heeft
„ om aandagtig te leezen of te denken, zich verbeeldt,
„ dat RICHARDSON zyne Romans tot eene verveelende
„ langte heeft uitgerekt. Eenige Boekverkoopers, nog min
„ aan denken gewoon, stelden my onlangs voor, een *Ver-*
„ *korte Clarissa* te vervaardigen. Ik had de dwaasheid,
„ om, los en onbedagt, in hun plan te vallen. Ik zette
„ my om het geraamte zamen te stellen. 't Was noodig
„ dat ik, ten dien einde, de *Clarissa* zeer aandagtig her-
„ las, en wel met byzondere voordagt, om de overtollig-
„ heden, welke ik beloofd had af te willen snyden, er uit
„ te werken. Op elke bladzyde staa ik verbaasd, en roep
„ uit! *O groote Man! Gy, gy hebt —— en hoe gelukkig,*
„ *de waarheid getroffen! Hoe noodzaaklyk zyn deeze zoge-*
„ *naamde langwyligheden! Hoe zeer strekken ze om het*

„ *Werk my dierbaar te maaken!* —— Met één woord, „ naa het Werk geheel geleezen en herleezen te hebben, „ ontdekte ik dat geene kleinigheden konden weggenomen „ worden; dat uit derzelver veelvuldigheid die toverkragt „ ontſtaat, welke my zo diep doet deel neemen in de Hel- „ din des *Engelſchen* Schryvers, die my als in haare te- „ genwoordigheid brengt, en myn hart dermaate met *Cla- „ riſſa* vervult, dat ik my verbeeld omringd te zitten „ door de *Harlowes.* —— Myne Boekverkoopers lieten niet „ af by my aan te houden om het bedoelde werk te vol- „ voeren; doch myn antwoord was: *Gaat heen Barbaa- „ ren; gy ziet my ongetwyfeld aan voor een der woeste Go- „ then, die de ſchoonſte gedenktekens van* Rome *verdelg- „ den. De Hemel verhoede het, dat ik my zou ſchuldig maa- „ ken aan zulk een kunſt-heiligſchennis. Gaat heen, zoekt „ een ander Verminker. Gelooft my, wy moeten dit ſchoone „ Beeld laaten, gelyk het is: en ons wagten eene heiligſchen- „ dende hand daar aan te ſlaan* (*).

Schoon de oordeelkundige BEATTIE, in uitbundig is in het pryzen van zynen Landgenoot, en verſcheide aanmerkingen, die nadenken verdienen, in 't midden brengt, haat hy niet naa allergunſtigſt van den Heer RICHARDSON te ſpreeken. „ RICHARDSON," ſchryft hy, „ heeft een geheel „ zonderling plan van verhaalen gevolgd: de Perſoonen, „ die aandeel in het bedryf hebben, zyn de Verhaalers. „ Het geſchiedt door Brieven, waar in de Geſchiedenis „ van tyd tot tyd wordt voortgezet, en de Driften vrylyk „ ſpeelen, naarmaate zy ontſtaan uit de verwisſeling der „ omſtandigheden, en terwyl de Perſoonen, daar in be- „ trokken, veronderſteld worden onkundig te zyn van 't „ geen 'er ſtaat te volgen. In deezer voege worden de „ onderſcheide Perſoonadien beurtlings ingevoerd, ſpree- „ ken

(*) Men heeft reeds in den Jaare 1756 in 't *Engelsch* een verkorting der drie Romans uitgegeeven, onder den Tytel: *The Paths of Virtue delineated: or the Hiſtory in miniature of the celebrated Pamela, Clariſſa and Grandiſon, familiariſhed and adapted to the Capacities of Youth.* Dit is in het Nederduitsch vertaald, en geheeten *het Pad der Deugd als lieflyk en vreedzaam vertoond in de Geſchiedenisſen van*, enz. Wegens deeze Verkortingen, ſchoon zeer wel gemaakt, moeten wy zeggen, dat ze wel een geleidelyk begrip der Geſchiedenisſen geeven, en met vermaak geleezen kunnen worden; doch misſen al dat treffende, al dat uitmuntende, van RICHARDSON.

„ kende, of, 't geen in dit geval het zelfde is, ſchryven-
„ de, overeenkomſtig met hunne Aandoeningen en Cha-
„ racters: zo dat de Fabel iets van het Heldendicht, en
„ gedeeltlyk iets van het Tooneeldicht, heeft. 'Er zyn
„ eenige voordeelen aan deeze wyze van verhaalen ver-
„ knogt. Dezelve voorkomt alle vervroeging van de ont-
„ knooping, en houdt den Leezer in dezelfde opgetooge-
„ ne verwagting, in welke de Perſoonen zelve veronder-
„ ſteld worden zich te bevinden. Voorts behaagt die
„ Schryftrant door de verſcheidenheden van ſtyl, geſchikt
„ naar de verſchillende geaartheden en gevoelens der Brief-
„ ſchryveren. ——— Maar die Schryfwyze heeft ook
„ haare ongelegenheden: want, indien de Fabel niet kort
„ en eenvoudig is, kan die trant van verhaalen onmoge-
„ lyk misſen tot eene bystere langte uit te loopen, en
„ met herhaalingen opgevuld te worden. In de daad, RI-
„ CHARDSON zelve kan, met al zyn vindingryk vermogen,
„ langwylig worden, en vervallen tot het dikwyls onnoo-
„ dig vermelden van kleinigheden. ——— Zyne aandoen-
„ lyke en hartstochtlyke tooneelen zyn ook overlaaden,
„ en zo lang gerekt, dat de geest des Leezers zich af-
„ mat. Ook kan niet ontkend worden, dat hy aan zyne
„ geliefde Vrouwlyke Characters te veel preutsheids, en
„ den door hem voorgetrokken Mannen iets gemaakts toe-
„ ſchryft. *Clementina* wilde hy, buiten twyfel, ten voor-
„ beelde van Vrouwlyke uitmuntendheid ſtellen; maar,
„ ſchoon zy eisch moge maaken op de eerbiedenis van
„ eene *Heilige*, is het onmogelyk haar als eene Vrouw te
„ beminnen. En *Grandiſon*, hoewel teffens een goed en
„ groot Character, is, in alle deelen, zo volmaakt, dat
„ men geen kans ziet om hem te volgen; hy vertoont
„ zich op zulk een afſtand, en zó ſtaatlyk, dat alle gemeen-
„ zaamheid geweerd, en, bygevolge, alle hartlyke ver-
„ knogtheid onmogelyk wordt. *Alworthy* is een Man zo
„ goed als *Grandiſon*; doch zyne Deugd is enkel Menschlyk,
„ en eenig mengzel van onze zwakheid daar by hebbende,
„ en geen vertoon van meerderheid aanneemende, noodigt
„ zulks ons uit om kennis met hem te maaken, en verbindt
„ ons hem te beminnen. ——— Met dit alles is RICHARD-
„ SON, nogthans, een Schryver van ongemeene verdien-
„ ſten. Zyne Characters zyn wel getroffen, en op 't keu-
„ rigst onderſcheiden; en hy ſchildert de werking der Drif-
„ ten met eene meesterlyke hand, die in alle trekken bly-
„ ken oplevert van eene wyduitgeſtrekte Menschkunde. Zy-

„ ne

„ ne gevoelens in 't ſtuk der Zedekunde zyn diep door-
„ dagt en oordeelkundig: het mangelt hem aan geen ver-
„ nuft en geest; in zyne Zamenſpraaken is hy zomtyds
„ gedrongen; doch veelen zyner geſprekken zyn fraay en
„ leevendig uitgevoerd. Van wegen het goed oogmerk
„ zyner Schriften verdient hy den hoogſten lof; hy was
„ een Man van ongemaakte Godsvrugt, en nam de ver-
„ betering zyner Medemenſchen zeer ter harte." — Na het bybrengen van eenige bedenkingen over de te veel bebekoorelykheids aan het ſlegt Character van *Lovelace* gegeeven en diens uitgang, betuigt hy, „ Ik breng deeze aan-
„ merkingen in 't midden, eerder om myne eigene denk-
„ beelden over dusdanige verdichtzels op 't klaarſte voor
„ te ſtellen, dan om iets in 't minſte te onttrekken aan de
„ eer van eenen Schryver, die zyn Vaderland tot roem
„ ſtrekte, wiens bekwaamheden en deugden ik, in allen
„ opzigte, ten hoogſten bewonder (*)."

Geen wonder dat een Schryver, zo algemeen en doorgaans met zo veel geests van onderſcheiding, die tog den grond van waaren lof uitmaakt, gepreezen, ook in de lofſpraak der Dichteren zyns Lands deelde. Verſcheide lofdichten worden in de Engelſche Uitgaven gevonden; „ doch, wy zeggen 'er met STINSTRA van, dat hoe groo-
„ ten en regtmaatigen roem zy den Schryver opdraagen,
„ en hoe wel geſchikt ze in zich zelven mogen wezen,
„ by het Werk zelve vergeleeken, te gemeen zyn, en te
„ veel afvallen. Eén Versje vondt hy zeer fraay, kort
„ en kragtig, in vier regelen, onder een zweemzel van
„ blaam den hoogſten lof bevattende." Een zyner Vrienden bezorgde 'er deeze keurige vertaaling van, welke wy overneemen. Schoon 't alleen op de *Clariſſa* ziet, mag het op zyne *Pamela* en *Grandiſon* worden toegepast.

Dit 's de arbeid van Natuur, *elk blad vertoont haar merk.*
Zy ſchreef, en gaf het Boek aan RICHARDSON *te drukken;*
Maar hy, (*zo kan belang het menschlyk hart verrukken,*)
Braveert Natuur, *en zegt; het is myn* Eigen Werk!

Niet

(*) Wy hebben deeze beoordeeling van den Hoogleeraar BRATTER opgekort; dewyl wy verwagten, dat eerlang de Vertaaling zal komen van diens Schryvers *Verhandeling over de Fabelen en Romans*, waar uit ze ontleend is; en die de Eerw. PETRUS LOOSJES ADRIAANSZ, in zyn Voorberigt voor de Vertaaling des eerſten Deels van *de Wysgeerige, Oordeel- en Zedekundige Verhandelingen* diens Hoogleeraars beloofd heeft in het tweede Deel te zullen plaatzen.

Niet oneigen is men nieuwsgierig, welke Werken, behalven de *Pamela*, de *Clarisa* en de *Grandison*, uit de pen diens zo hooggepreezen Schryvers zyn voortgevloeid. Zy zyn niet veel in aantal, en haalen by de gemelde in geenen deele; zie hier, egter de Lyst, zo verre ze bekend zyn:

1. *Negociations of Sir Thomas Roe, in his Embass. to the Ottoman Porte, from the year* 1621 *to* 1628 *inclusive.*
2. *An Edition of Æsop's Fabels with Reflections.*
3. *Familiar Letters to and from several Persons, upon Busines and other Subjects.*
4. Een groot los blad, getyteld: *The Duties of Wives to Husbands.*
5. *A Collections of the Moral Sentences in Pamela, Clarisa and Grandison* (*).
6. Hy hadt ook eenigzins de hand in *the Rambler*, en in *the Christian Magazine*, door Dr. JAMES MAUCLERE, alsmede in de byvoegzelen tot de zesde Uitgave van DE FOES, *thour through Great Britain.*
7. Een Antwoord op eenige Tegenwerpingen, tegen den laatsten Brief in 't IVde Deel van de *Clarisa*, in *Engeland* niet openlyk uitgegeeven; doch door den Heer RICHARDSON zelve aan den Heer J. STINSTRA gezonden, en door hem geplaatst agter het Vierde Deel.

(*) Zo verre deeze getrokken zyn uit de *Clarisa*, heeft de Eerw. meermaals met lof genoemde *Nederduitsche* Vertaaler ze gevoegd, en onder Hoofdstukken geschikt, agter het VIIIste Deel.

PLECHTIGHEDEN VAN DE UNIVERSITEIT TE CAMBRIDGE IN NOORD-AMERICA.

(*Gazette de Boston, Oct.* 1783.)

De Universiteit, of de Hoogeschool te Cambridge in Noord-America, op den afstand van omtrent een uur van de Stad Boston, de Hoofdstad van Nieuw Engeland, is, omtrent 130 jaaren geleden, gesticht, en is verre de voornaamste van dit Werelddeel; zy bestaat uit vier rijen gebouwen, zeer aangenaam gelegen in een der fraaiste oorden die men zien kan: 'er zyn tegenwoordig aldaar omtrent twee honderd Studenten, die allen op hunne eigen kosten bestaan. Men heeft aldaar eene uitgezogte Bibliotheek, behoorende tot de Universiteit, die omtrent

trent dertien duizend boekdeelen bevat, waarvan het getal by aanhoudendheid toeneemt; en schoon die niet in vergelyking komt met de boekverzamelingen in Europa, ten aanzien van het getal der boeken, ontbreeken 'er egter weinigen van die, welken zeldzaam, nuttig, en kostbaar zyn.

Het Kabinet van Instrumenten, tot de Proefondervindelyke Natuurkunde behoorende, is zoo volmaakt, als 'er ergens een te vinden is.

Deeze Universiteit ligt onder het byzonder onmiddelyk bestier van eenen Rector Magnificus en zes Mede-Regenten; te zamen de Senaat uitmaakende: —— De Heeren Curatoren, of Opzieners zyn, de Gouverneur van de Republiek, zyn Raad, de Vroedschap, en Predikanten van Boston, en van de zes nabuurige Steden.

Men volgt alhier eene manier van onderwyzing, overeenkomende met die der Hooge Schoolen van Cambridge en Oxford, in Engeland.

Deeze Americaansche Universiteit zyn onlangs drie Professoren toegevoegd, te weeten: één in de Ontleed- en Heelkunde, één in de beschiegelende en beoeffenende Geneeskunde, en één in de Scheikunde en Materia Medica, te weeten: de Heer *Warren*, Doctor *Waterhouse*, en de Heer *Dexter*.

Op den 7den October, 1783, wierden die drie Hoogleeraaren, op de volgende plechtige wyze, in het openbaar te Cambridge in hunne ampten aangesteld. 's Morgens omtrent elf uuren kwam de Gouverneur en Luitenant Gouverneur, met verscheide andere Heeren Curatoren en Stads Regenten, in de Universiteit, en wierden aan de trappen van het Collegie, Harvard's Collegie genaamd, door den Rector Magnificus, de Hoogleeraaren en Lectores ontfangen, en naar de Zaal der Wysgeerte opgeleid. —— Een weinig voor twaalf uuren, by het luiden der klokke, vergaderden alle de Candidaaten vlak voor Harvard's Collegie, en schikten zig in twee rijen. —— Na dat zy zig aldus geschikt hadden, gingen de Rector Magnificus, de overige Magistraatspersoonen en de Professoren en Lectoren, gevolgd door den Gouverneur, van de Provintie, en zynen Luitenant en de andere Heeren Curatoren, de Consul en Vice-Consul van Frankryk, de Amptenaaren van het Geneeskundig Genootschap van Massachusett, de Predikanten en andere tegenwoordige Heeren, uit de Kamer der Wysgeeren tot aan den ingang van Harvard's Collegie; hiervan daan wierden zy allen door de Candidaaten geleid tot voor de Kerk, alwaar deezen zig voor de kerkdeur links en regts in twee rijen openden, en met ongedekten hoofde bleeven staan, tot dat de Regenten van de Universiteit en de andere Heeren van de Trein, de Kerk waren ingetreeden. Kort nadat het gantsche Gezelschap binnen was, begonnen de Dienstplechtigheden op de volgende wyze: De Rector Magnificus opende de Plechtigheid

heid met een Gebed, waar na hy, by wyze van Inleiding, eene Latynſche Redenvoering deedt, waarin hy gewag maakte van de Geneeskundige Inſtelling, en verkondigde dat de Heer *John Warren*, regelmaatig, verkoozen was tot Hoogleeraar in de Ontleed- en Heelkunde: Doctor *Benjamin Waterhouſe*, tot Hoogleeraar in de beſpiegelende en oeffenende Geneeskunde; en de Heer *Aaron Dexter*, tot Hoogleeraar in de Scheikunde en Materia Medica.

De Rector Magnificus beval toen den Bibliothecaris de Geneeskundige Inſtellingen aan den Hoogleeraar in de Godgeleerdheid ter hand te ſtellen, om die overluid voor te leezen; het welk hy als toen verrigtte. —— De nieuwverkoozen Hoogleeraaren wierden toen door den Rector Magnificus verzogt hunne verklaaringen en beloften, volgens de Inſtellingen, te doen; welken ieder van hun, ſtaande voor den Gouverneur, voorlas, en daarna ondertekende. —— Toen verzogt de Rector Magnificus aan de Curatoren en de Heeren van de Regeering, om den Heer *John Warren*, als Hoogleeraar in de Ontleed- en Heelkunde, Doctor *Benjamin Waterhouſe*, als Hoogleeraar in de beſpiegelende en beoeffenende Geneeskunde, en den Heer *Aaron Dexter*, als Hoogleeraar in de Scheikunde en Materia Medica, te mogen bevestigen; 't welk hem toegeſtaan zynde, benoemde hy overluid deeze Heeren tot Hoogleeraaren in deeze takken van Studie aan deeze Hooge Schoole, en deedt hun eenen Zegenwensch. —— Hierna vroeg de Rector Magnificus na de aanſtellings Redenvoeringen der Hoogleeraaren, welken zy van den Predikſtoel uitſpraken; waar na het dertiende en de drie volgende verzen van den 139ſten, en het vierde vers van den 103den Pſalm gezongen wierden. —— Na dit alles wierd het Gezelſchap ten eeten genoodigd in de groote Zaal van het Collegie, op eene deftige maaltyd, en de trein keerde in de voorige order uit de Kerk naa Harvard's Collegie te rug.

Des avonds wierden de Collegien ſierlyk geïllumineerd, en voor de raamen van de Kerk zag men de naamen der drie bevestigde Profeſſoren door lampions uitgedrukt; 's avonds te negen uuren, toen de klokken, waarop men den gantſchen dag geſpeeld had, ophielden, wierden de lichten uitgedaan, en de avond liep met groote order en gaſchiktheid ten einde.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, FEBRUARI, 1764.

	Bar:	Th:	Wind.				Bar:	Th:	Wind.	
1	29. 1-7	45	W	8	lonker iets R.	15	29. 5-2	43	N W	4	betr. he
	28. 10-5	47½	——	1-	—— R.		— 5-7	48*	N t W	3	helder
	— 9-0	37	NW	1	zw. wolken		— 6-1	40½	N W	2	z. betr.
2	— 7-9	37½	NWtN	8à10	—— Rb.		— 5-8	40	WZW	2	donker-
	— 9-0	42	N	12à14	—— Rb.	16	— 5-5	46	ZZW	1	——
	— 11-2	36	——	10à12	—— o.helder		— 4-0	37	——	1	——
3	29. 1-0	35	N O	8	z. betr.		— 1-4	33	Z t W	2	o. helde
	— 1-8	36	——	6	onker	17	28. 11-5	47	Z W	4,8	—— do
	— 2 1	29	O N O	5	wolkig.		— 11-6	43	——	6	donker
4	— 1-2	29	Z W	6	z. betr. fn.		29. 0-0	43	W N W	3	——
	— 0-0	35	W	10	lonker	18	— 1-3	45	N N W	2	——
	— 0-8	35	W N W	4	. helder		— 2-7	34	N	2	o. helde
5	— 1-8	35½	——	2	—— wolkig		— 3-4	36	——	3	betr. z.
	— 2-0	42	W	4,6	—— betr.	19	— 4-3	42	——	5	donker
	28. 11-0	44	Z W	12	R. zw. wolken		— 4-6	37	——	4	——
6	— 8-5	45	W t Z	10	R. donker		— 4-9	31	N O	2	wolkig z.
	— 7-0	47	——	10à12	donker zw. R.	20	— 5-1	40½	O t Z	5	donker
	— 8-5	41½	—	8à10	o. helder wolkig		— 5-4	33	——	6	z. betr.
7	— 4-0	40½	W	16	zeerzw.R.zw.wolk.		— 5-3	27	O Z O	7	o. helde
	— 4-3	44	W t Z	12	zw. wolken	21	— 4-7	33	O t Z	10	helder
	— 4-5	38½	——	8à12	—— R. H.		— 4 6	25	——	11	——
8	— 3-5	37	W t N	8à14	—— R. H. fn.		— 4-5	22	O Z O	10	——
	— 4-3	39½	WNW	8à14	—— H. fn.	22	— 4-3	29	——	10	——
	— 4-0	33	——	6à12	—— H. fn.		— 4-3	24	O t Z	11	o. helder
9	— 5-5	32	NW	16,12	—— H. fn.		— 4-3	21	O Z O	10	——
	— 8-5	36½	——	10à12	—— H. fn.	23	— 3-5	27	O .	11	helder
	— 11-8	31	——	4à6	wolkig		— 3-3	21	——	12	——
	— 9-5	31½	Z	10	donker fn.		— 3-0	18	——	10	——
10	— 4-5	35	Z t W	10	—— fn. R.	24	— 2-5	31	——	10	——
	— 4-6	40	Z W	8	——		— 1-8	24	——	10	o. helder
	— 7 5	41	N W	8	zw. wolken Rb.		— 0-8	20½	——	10	helder,
11	— 11-0	41	N t W	6	wolkig, o. helder	25	28. 11 6	32½	——	12	o. helder z.
	— 10-1	38½	Z t W	4. 10	z. betr.		— 11-3	27	——	10,8	donk. iets
	— 7-5	43	W	10	R. zw. w. o. helder		— 11-1	24	——	10	helder
12	— 7-5	46	WNW	10,14	zw. wolken Rb.	26	— 10-8	32	——	12	——
	— 9-0	41	——	12	—— z. betr.		— 10-6	25½	——	12	——
	29. 2-5	37½	NNW	6	wolkig		— 10-5	18½	——	12	betr. helde
13	— 5-2	44	——	5	—— o. helder	27	— 10-0	29	——	12	helder
	— 6-1	36½	——	3	betr.		— 10-2	21	——	12	——
	— 6-5	37	ZZW	4à6	z. bett.		— 10-4	15½*	——	12	——
14	— 5-6	47	——	8	donker	28	— 10-5	28	O t Z	12	o.held.'tzw
	— 5-5	41½	WZW	8	z. betr.		— 10-7	21	O	8	z. betr.

29. $0\frac{22}{90}$ | $35\frac{7}{90}$ | $8\frac{1}{10}$

Bar. den 7 's mo. 9u. 28. 3. 5
10 's av. 8u. — 4. 0

Th. den 1 's av. 11½u. 35
3 —— 12 u. 27
9 's mo. 6½u. 33
20 's av. 11½u. 32
24 —— 11½u. 24½
28 's mo. 6½u. 15

Th. 's mo. $32\frac{46}{56}$
—— 's mid. $39\frac{1}{56}$
—— 's av. $33\frac{23}{56}$
—— 1 tot 19. $39\frac{23}{57}$
—— 20 tot 28. $25\frac{6}{57}$

Dit was de allerstormigste maand, die nog in alle aanteekingen bekend is, overtreffend Maart 1765, en byzonder is van een zoo langduurigen zeer heevigen Oosten wind geen dan in de laatste helft van Januari 1741.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

TAFREEL VAN HUISLYK GELUK, OF EEN GELUKKIG HUISGEZIN GESCHETST.

Het is door my, zegt de Godsdienst, *dat de banden des Huwlyks heilig en onverbreekbaar zyn; ——— dat de Vaders hunne kinderen tederlyk beminnen; — dat de Kinderen vol van eerbied voor hun, aan wien zy hunne geboorte ſchuldig zyn, hen met vermaak gehoorzaamen; en dat de ondergeſchiktheid in alle ſtaaten plaats grypt.*

CLEMENS DE XIVde.

Wy gronden onze ſchets van een gelukkig huisgezin op twee waarheden, die we ſlechts veronderſtellen zullen; om dat derzelver noodzaaklykheid, en baarblykelykheid, zo duidelyk in 't oog loopen, dat het betoog van dezelven onnodig is.

De eerſte is, dat het Huwlyk gegrond zy op waare Huwlyksliefde, geboren uit overeenſtemming en achting.

En de tweede, dat de Echtgenooten een vereenigd doel hebben, om in Christelyke Godvrucht en deugd te leeven.

Heilryke bronnen in de daad! Liefde, gegrond op eenſtemmige begrippen! gevestigd op zuivere achting! Opgebouwd en voltrokken door Godvrucht en Deugd! ——— welke edele beginzels zyn dit niet! maar ook, welke gelukkige gevolgen ——— welke gezegende vruchten ——— moeten daar uit niet voortvloeien! ——— En dit zal ons de bedoelde ſchets doen erkennen.

Wy beſchouwen onze Echtelingen, als ſtellende zich den oirſprong hunner vereeniging, —— den waaren en nooit volprezen God, —— ten voorwerpe van nederigen dienst en aanbidding. Zo in het openbaar, als in hun huis, beſtieren zy alles tot zyne eer, en ter nakoming van zyne geboden. Zy beginnen den morgen, en eindigen elken dag, met de vuurigſte ſmeekingen, en oprechtſte dankzeggingen, Hem op te draagen, en toe te wyden. Zy bevelen Hem, hunne perſoonen, belangen, en huis aan; en bidden om Zyne beſtiering, ten einde hen, in de be-

trachting hunner onderlinge en afzonderlyke pligten, te helpen ondersteunen. Zy zoeken, in den Godsdienst, den grond hunner liefde langs hoe tederer te maaken, hunne toomelooze driften te beteugelen, ongeregelde hartstochten te bedwingen, en hun volgend' geluk daar van af te wachten.

Hier by, is het hun toeleg, om bestendig genot van stoorelooze liefde te hebben. Zy ontwyken allen twist, tweedracht en geschil, en verdraagen elkanderen in liefde, en met geduld. Ryst 'er misverstand, zy wapenen zich daar tegen, met kloekmoedige beraadenheid, en voorzichtig bestier. Ontstaat 'er oneenigheid of verschil, men neemt de zaak van de beste zyde aan, en zoekt de schuld zo veel by zich zelf, als by den anderen, te vinden. Zy oefenen onderlinge toegevendheid en inschikkelykheid; hebben berouw over begaane misstappen, en vraagen verschooning wegens oploopende driften. Zy schaamen zich, wen onverzettelyke hoofdigheid, de plaats der rede, en van het goed verstand, heeft ingenomen, en waaken met oplettendheid tegen heerschende gebreken van het hart.

Heuchelyke Echt waarlyk! Hoe gemakkelyk is het niet, langs dit spoor, de liefde te doen voortduuren, verwytingen uit den weg te neemen, en het gemeen geluk te bevorderen! Geen drift, geen kwaade luim, geen misverstand, kunnen de echtelyke genegenheid schenden, of de liefde uitroeijen die alhier gevonden wordt! En hier toe, moet de liefde, door de betrachting van eenige pligten opgewakkerd, en meer en meer gevestigd worden. De echtelingen maaken zich langs hoe noodzaaklyker, en belangryker, voor elkanderen. Hunne verlangens, om elkander veel te zien, dulden niet, hunne uitspanningen te verdeelen. Dagelyks zyn ze by een, zonder dat hun dit verveelt; en stichten elkanderen geduurig, door onderlinge gesprekken. In het gul onthaal van goede Vrienden, voor hun gezamenlyk geschikt, hebben zy meest smaak, en vermaaken zich blydelyk, om dat ze beiden in dat genoegen deel hebben. Zy zyn bereid en wilvaardig, om alle rampen en onheilen te zamen te torschen. Treffen hen ziekten, smartelyke toevallen, of lighaams kwaalen; wat haalt 'er by den troost, die 'er gelegen is, in de altoos gereede en onvermoeide hulp van eenen braaven Echtgenoot? ——— Wat voldoet meer, dan de noeste zorg van eene bekommerde wederhelft? ——— Wat streelt krachtiger dan de alles uitdenkende yver van eene nimmer verslaauwende

lief-

liefde? —— en in één woord, wat is aangenaamer, dan het belangneemend hart van eene ons beminnende Vrouw? Dit zyn ſlechts gebrekkige kenmerken van de liefderyke vertroostingen en ſtreelende genoegens, die zy wederkeerig in het werk ſtellen om den druk te verligten, en de ſmarten te verzachten. Worſtelen zy met tegenſpoeden, —— wordt hunne echt niet met dien voorſpoed en zegen bekroond, dien zy afgeſmeekt hebben, en verwachtende waren; dit baart geen misnoegen van den een tegen den anderen, maar zy beyveren zich om ſtryd, 's Hemels gunst in te roepen, hunne poogingen te verdubbelen, hunnen yver aan te zetten, en, door eene zuinige levenswyze, voor den nooddruft van het huis in tyds te zorgen. En, ſchoon hun inkomen vermenigvuldige, myden zy nochtans alle onnutte en nodelooze uitgiften, en leeven, overeenkomſtig hunnen ſtaat en rang. Alle hoon, ſmaad, of onbillyk verwyt, die een hunner geſchiedt, trekt zich de ander aan, en zy houden het daar voor, als of hun beiden de belediging ware overgekomen. Even belangneemend, even liefderyk, verkeeren zy, wanneer het aankomt op de verdediging en zuivering van elkanders handelingen en bedoelingen. Zy zoeken geduurig den argwaan, die anderen in hun gedrag of geſprekken meenen te vinden, op eene betaamelyke wyze te verdedigen, of weg te neemen; en trachten elkander van de beste zyde voor te doen, en ieder aan te pryzen. Komen 'er, ſtaande de echt, onder bloedvrienden, vernederingen, —— heeft 'er kwaad gedrag of losbandigheid plaats, —— treft hun nypende armoede, —— deeze verdrietelykheden draagen zy met vertroostend geduld, en ontleenen daar uit, nimmer, eenige redenen tot kleinachting of ſchamper verwyt. Is het in hunne magt daar in verbetering te maaken, zy doen dit met lust, vlyt, en blymoedig, zonder in aanmerking te neemen, van welke zyde dit aankomt.

Genoechelyke zamenleving die zo beſtierd wordt! Welk een zegen is 'er niet te wachten, op handelingen die zo zeer met de Goddelyke bevelen overeenkomen! En hier toe, daar de welſtand en bloei van hun huis één van hunne voornaamſte bedoelingen uitmaakt, is ieder der echtgenooten, in zyne betrekking, naarſtig; met alle lust is elk bezig, in 't aanwenden der middelen, die daar toe ſtrekken. Algemeene werkzaamheid, en noeste arbeidzaamheid, van alle de leden van het gezin, geeft voorſpoed en zegen. De Man bewaart het nodige ontzag, en de Vronw de ver-

eischte liefde, van, en onder, allen, die met hun omgaan moeten. De man verkeert met de Vrouw, als met zyne geliefdſte Vriendin; en zy met hem, als met haaren geëerden verzorger, verſtandigen leidsman, en getrouwen vriend. Het oog van den Man ſpreekt van tedere liefde, en gevoelige aandoening, tot zyne beminde wederhelfte: en dat van de Vrouw is vervuld, met die achting, toegenegenheid, en eerbied, welke het Vrouwelyke karakter zo zeer verciert. De kinderen, de dienstboden, ontzien hen niet, met eene beangſte of gemaakte vrees, maar met eene liefderyke gehoorzaamheid en verpligte dienstvaardigheid. De Vrouw wikkelt, door geene ontydige nieuwsgierigheid, zich in 's Mans afzonderlyke zaaken, of zoekt hem, door listige vraagen, eenige geheimen te doen openbaaren. Al wat zyn beroep aangaat, laat ze voor hem alleen en geheel over, en verligt, zo veel haar doenlyk is, door de bevordering van orde, ſtilte en rust in huis, de waarneeming van 's mans werk. En zo ook bemoeit zich de man niet met de huishouding of het geen daar toe eenigzints behoort. Elk bepaalt zich tot dat geen, 't welk de onderſcheiden betrekking van hem eischt: en zy bedoelen, terwyl ieder zich van zynen pligt kwyt, door een goed overleg, het huisgezin in ſtand te houden. Beiden ſchuuwen de weelde, verkwisting en onnutte verteering: — nochtans zoeken zy zich maatig te verkwikken, en, met de goederen van dit leeven, te vervrolyken. Geen kaarig onthaal, geen afgemeeten brok, neemt het genoegen van hunne tafel weg. Een vriendelyk onderhoud, by een wel toegemaakt eenvouwig gerecht, wekt beider eetlust op, en zy kouten dankbaar by het onzondig en gemaatigd gebruik der aardſche Schepzelen. Hunne verkwikkelykſte ogenblikken zyn, wanneer de Man zyn beroep, en de Vrouw haare bezigheden verlaat, om, in onderling verkeer, de vruchten van beider noeste poogingen, met een vergenoegd gelaat, en erkentelyk hart, te genieten. Alles zonder verheffing, ydele pracht, en trotze praal, inſtemmende met hunne geboorte, ſtand en beroep. Hunne verkeering is insgelyks daar na ingericht, en zy breiden den kring hunner vrienden niet te ver uit; zich altoos bepaalende, tot zulken, die zo in geboorte, bezitting, als wyze van leeven, met hun een zekeren trap van gelykheid hebben.

De Min-Yver beheerscht hunne zinnen niet. — Ook myden zy daar toe alle gelegenheid. De gezwoore

trouw,

trouw, de onſchendbaare en heilige verpligting op zich genomen, houden zy ſteeds voor oogen, en trachten zich in den Huwlyken ſtaat onbevlekt te houden. Wordt echter hun hart verrast, ——— bekruipt hun onwillens eene onzuivre drift, ——— men brengt de afgedwaalde denkbeelden te rug, en bepaalt ze tot de echtelyke liefde en trouw.

Daar en boven, voor de eeuwigheid geſchapen, ——— geſchikt, om, in dit leeven, voor een onſterflyk geluk toebereid, en bekwaam gemaakt te worden, vergeeten zy niet, dat hunne vereeniging ook tot dat edel einde geſchied is, om daar toe dienſtbaar te zyn. De eeuwigheid in 't oog, —— den Hemel in het hart, —— wandelen zy als reisgenooten, die elkander geduurig opwekken ter bereiking van het groote doel! Zy kweeken het geloof aan; ——— zy oefenen de deugd uit; ——— en dienen en verheerlyken God in al hunnen wandel! Zy bereiden elkander tot eene ſcheiding, die wel ten aanzien van den tyd onzeker is, maar ras komen kan, en hen, in één ogenblik, aan elkanderen kan ontrukken! Zy leggen zich toe, om, na de verbreking van den Huwelyks-knoop, met ſtille gerustheid, aan den afgeſtorvenen te kunnen denken, en met vermaak zyn gelukſtand te bepeinzen.

Zo leeft men recht gerust! en langs dien weg kan men Christelyk ſterven! Zo kan men gemoedigd zyn in kruis en druk! en, zelfs op het aangrimmen van den dood, gelaaten zyne komst verbeiden! ———

Dan, eer we onze echtelingen tot dien geduchten ſtap doen naderen, moeten wy hen nog in twee betrekkingen beſchouwen: eerst, wanneer hunne Echt met geen, en dan, wanneer ze al, met Kinderen gezegend wordt.

Miſſen zy het genoegen, zich zelven in hun kroost te zien herleeven, zy voelen wel, ja, dat hun, de troost, die uit de bezitting van gezegende Spruiten voortvloeit, ontbreekt, —— het ſmart hun, —— maar, —— zy berusten in Gods wil. Zy waanen niet wyzer te zyn, dan hun Hemelſche Vader, die zekerlyk met oogmerken, best met hun waar belang ſtrookende, hun dezelven onthoudt. De gezellige genoegens, de levendige vermaaken, de aanvallige troetelingen, die zy hier door ontbeeren, verwiſſelen zy met de ſterker gehechtheid aan elkanderen, en met te meerdere verkleefdheid aan hun onderling verkeer.

Is het tegengeſtelde hun deel, zien zy hun Huwlyk met Telgen gezegend; —— zy beſchouwen in hun kroost Gods

beeld! en begrypen, dat ze verpligt zyn, het op te leiden en aan te kweeken, tot nuttige leden van den burgerſtaat, en eenmaal tot burgers van den Hemel! Tot dat grootsch en gewichtig einde, zoeken zy het hunne aan te wenden! In de uitoefening hier van kiezen zy den middenweg; zich wachtende voor te groote ſtrengheid, hoeden zy zich, van den anderen kant, voor eene te uitgebreide toegeevendheid. Te veel inſchikkelykheid kan verkeerde zaaden verſpreiden, en, in de jonge Harten, zulke indrukken van onbuigzaamheid doen geboren worden, die naderhand, of geheel niet, of moeilyk, te overwinnen zyn. De beginzels van onderwerping en gehoorzaamheid kunnen niet te vroeg, in de Zielen, geplant worden. De knoppen van ondeugd fnuiken zy, eer ze uitbarſten, en zy verbreeken de zwakke vezelen van onverſtand, eer ryper Jaaren die buigzaamheid wegneemt. Mogen zy het geluk hebben, dat der Kinderen groei aan hunne moeite en zorg beantwoorde, ——— wat overtreft de aangenaame gewaarwordingen, de zoete bezeffen, en vleiende geneuchten, welke de Ouderlyke harten inneemen en vervullen? —— Eer, genoegen, en wellust niet te beſchryven!

Zie daar, hoe myne Godvreezende Echtgenoten, in alle deelen, ten voorbeelde voor Kinderen en Dienſtboden ſtrekken! Zy, in de nakoming hunner pligten getrouw, wekken natuurlyk Kinderen en Dienſtboden op, om ook hunne pligten te volbrengen: en valt hun dit te beurt, wat vergroot het niet het huislyk geluk! ——— Doch, daar dit niet van de Echtgenoten afhangt, noch onafſcheidenlyk verbonden is aan de beoefening hunner pligten, kunnen wy ook onze ſchets van een gelukkig Huisgezin daar aan niet hechten. En om deeze reden, zullen we dit eindigen met de volgende aanmerking: ——— dat het grootſte genoegen, 't welk uit de getrouwe betrachting onzer Huwelyks-pligten voortvloeit, is de goedkeuring van God en van ons geweten. Deeze vergewischt ons, dat, hoe ook de uitſlag van onze welmeenende poogingen zy, wy gehandeld hebben, zo als wy hebben moeten handelen; en dit verſchaft ons een' onuitſpreekelyken troost, die ons zelfs dan het meeste toejuicht, als wy, op het veege ſterfbed uitgeſtrekt, gereed ſtaan, onze lighaamlyke oogen voor het licht der waereld te ſluiten, en zó, zó, de eeuwigheid in te ſtappen! In die jongſte ogenblikken de werking van een gerust en bevredigd gewisſe te gevoelen, is alles wat dan begeerlyk zyn kan! Dan te kunnen

ne-

nederzien, op de gerechtigheid van den Middelaar en Zaligmaker J. C., die alles, wat wy niet konden, volkomen vervuld heeft, is de zaligſte toeſtand, waar in men, aan deeze zyde der eeuwigheid, wen ons de waereld met alle haare goederen begeeft, kan geleid worden! Beſchouwen wy onzen Christen Huisvader in deezen toeſtand werkzaam, —— en zyn voorbeeld zal myn gezegde bekrachtigen!

Hy voelt, dat de tyd zyner ſlaaking, van zyn verſcheiden, nadert. —— Vol vertrouwen op God, bezield met een levendig geloof in zynen Goddelyken Zaligmaaker, beveelt hy zyne achterblyvende Weduwe, en zyne Vaderlooze Kinderen, aan de alles machtige beſcherming, zegen en gunst van Hem die alles regeert. Zyne geliefde wederhelfte verlaat hy wel ongaarne, maar echter, daar God hem roept, met ſtille onwerwerping. Met weenende oogen, met een bewoogen ziel, aanſchouwt hy haar, die hy gereed ſtaat het laatst vaarwel toe te ſpreeken! —— Hy voelt de menſchelykheid! —— de tedere banden, die hem ſtrengelen, knellen gevoelig! doch, hy doet alle poogingen die los te rukken en zyne verkleefdheid te overwinnen! Dan aarzelende, —— dan ſchroomend, —— dan angſtvallig, keert zyn gemoed zich telkens af, —— en als hy meent zo veel krachten te hebben, dat hy, zegenvierend zal kunnen ſcheiden, dan nog randen hem zyne driften en genegenheden met zo veel geweld aan, dat hy als ſchynt daar onder te zullen bezwyken! Eindelyk verheft hy zich boven dit alles! —— grypt moed! —— omhelst zyne Vrouw met de grootſte tederheid! — drukt haar aan zyn kloppend en afgeſloofd hart! — herinnert haar de genoegens van hun huwelyksleven! — Verlevendigt zyne ongeveinsde liefde! — en bemoedigt haar, met den troost, dat zyn vertrouwen op God in Christus onwankelbaar is! en, dat zy elkanderen, eenmaal, in oneindig gelukkiger ſtaat, in de wooningen van eeuwig licht, zullen wedervinden! „ Ik verlaat u, —— ja ik moet van u ſcheiden; —— de dood wenkt my aan, —— hy nadert met rappe ſchreden, —— maar zyne komst verſchrikt my niet! — In Christus, die my kracht geeft, zal ik hem overwinnen! — in, en door, hem, zal ik getroost dit leven afleggen; — en U! myne hoogstbeminde Vrouw! gemoedigd vaarwel zeggen! — Uwe liefde boeit my aan deez' aarde! myne ziel is aan de uwe vastgekleefd! — dan, daar hy, die ons verbonden heeft, onze ſcheiding

eischt, ben ik wilvaardig, om van dit toneel, vol wisselingen en veranderingen, af te ſtappen, en u mynen laatſten zegen toe te ſpreeken! — Myn hart gevoelt al de kracht der tederheid, en welke dankbaare erkentenis zy aan uwe liefde en trouw verſchuldigd is! — in de eeuwigheid nog zal ik daar aan gedenken! — en deeze herinnering zal daar myne dankſtof vermeerderen! Ontvang dan, voor de laatſte maal, aan deeze zyde van het graf, den vuurigſten, den welmeenendſten dank! — het offer dat ik u toezwaai, en waar op gy een onbetwistbaar recht hebt! — Ontvang tevens mynen zegen: — en deel, ingevolge van denzelven, in de onafgebrooken gunst, van onzen algenoegzaamen Vader en Leidsman! — Zyn oog zy ſteeds in liefde op u, — Zyne rechtehand bewaare u, — Zyne Geest trooste en geleide u, — en Hy zelf, vervulle alle uwe behoeften, en zy in den volſten nadruk uw God! —— Onze Kinderen ſtrekken u tot blyde Spruiten van onzen Echt, — tot waardige gedenktekenen, om u onze liefde te verlevendigen, — en tot een ſtut en ſteun! Ik beveel ze, naast God, aan uwe zorge en toezicht! Gy moet voortaan den moeilyken pligt hunner opvoeding alléén volvoeren: — volhardt in die betrekking kloekmoedig, dat ſpoor te betreden, dat wy, daar in, gemeenſchaplyk gehouden hebben! — Zie vreugd van uwe Kinderen! geniet den troost eener braave opvoeding! en leef van alle kanten gezegend! ——— En gy, myne Kinderen! ——— aan wien ik niet te vergeefsch myne zwakke krachten beproefd heb! daar gy reeds aanvangkelyk doet blyken, dat gy uwe pligten kent, en u in derzelver uitoefening vermaakt! ——— Vergeet myne leſſen niet; laaten deeze myne laatſte woorden, alle gevoel en indruk op uwe Harten hebben! Myne zwakke, en nog geringe onverſchietende, krachten, gedoogen niet dezelven te herhaalen. Ik heb ze u, in gezondheid, veelvuldige reizen ingeſcherpt, en voorgehouden: gedenkt aan dezelven, en ſtelt ze ſteeds te werk! Myn oog zal uwe gangen niet meer beſpieden, —— myn mond zal u die leſſen niet meer voorhouden: maar denkt, dat God u ziet, en dat my, in de eeuwigheid, mogelyk uwe handelingen niet onbekend zullen blyven! Zorgt toch, dat de toekomſtige ſtaat my, ook van wegen uwe Godvrucht, tot geluk zy! en dat myne hoope niet ongegrond moge zyn, om u eenmaal in den kring der hemellingen te ontmoeten! en u, voor den troon van God en Christus, te mogen geleiden! In dit bly uitzicht, en met den hartelyken wensch, dat

God

God u byblyven en verder weldoen zal, verlaat ik u gerust; Zalige ſtond! waar in ik uwe Moeder, en u, weder zal ontmoeten! Heilryk ogenblik! wat zeg ik? nimmer eindigende Eeuwigheid, waar in wy gezamenlyk gelukkig, onbeſchryfbaar gelukkig, zyn zullen. En gy onder myne Kinderen, van wien ik met leedweezen zeggen moet, die hoope thans zo verzekerd niet te kunnen voeden, gy zult bid ik, door genade, leeren God te dienen, uwe Moeder te eeren, uwe pligten te betrachten, en die te vervullen. Van u allen, die verder in myn huis verkeeren, en myne ſponde omringen, neem ik tederlyk afſcheid; gaarne vergeev ik u alles, wat gy my gedaan mogt hebben, dat dienen kon, om mynen raad te verſmaaden, en my tot verdriet te ſtrekken. Vergeev my ook alzoo myne verkeerde leidingen en beſtieringen, en denkt aan my met toegenegenheid en liefde. Ik beveel u allen der Goddelyke gunst, en Hy zy uw deel. ——— Myn einde ſpoedt aan, ——— alles, wat tot de waereld behoort, ontzinkt my, ——— myn oog verduistert, ——— myne krachten zyn weg. ——— Maar, te midden van dat alles, wakkert myn geloof aan, en de gerustſtellende hoope op de zalige onſterfelykheid wordt levendig. Myn God en Zaligmaaker, niet lange meer, of ik zal U kennen, zo als Gy van al de gezaligden gekend wordt. Haast zal ik den Engelen gelyk zyn. ——— Haast zal ik eeuwig juichen. ——— Dit zegt my myne ziel; die troost wordt ſterker, gevoeliger, en krachtiger dan ooit. Hemelsch licht omſtraalt myne ziel. Goddelyk heil ondersteunt my, ontneemt my alle twyfelingen. De tegenſtand van myn hart is gebroken, en ik zegevier over onkunde, verblinding en zwakheid. Myn deel zal zalig zyn. En in dit bemoedigend, troostend, licht, geef ik u allen, myn laatst Vaarwel!!"

Zo luisterryk, zo getroost, ſtapt myn Christenheld, van het tooneel deezer Aarde! En ik ſluit myn Tafreel van Huislyk Geluk, met den wensch, dat onzer aller einde zyn moge, als dat van deezen Oprechten.

B.

VERKORTE WAARNEEMINGEN, VAN HET GEBRUIK DER BRAAKMIDDELEN, IN EENIGE GEVALLEN, WANNEER DEZELVE NIET SCHYNEN AANGEDUID TE WORDEN.

Tweede Waarneeming.

Een Man van byna vyftig jaaren, en van een zeer droog geſtel, klaagde over eenen aanhoudenden en onleschlyken dorst. – De tong des Lyders was zeer droog: de Pols regelmaatig, en, om den dorst te ſtillen, gebruikte hy meer dan twintig Pinten vocht, met een of ander plantzuur gemengd. —— De Julappe, en andere verkoelende dranken, die men daarenboven liet gebruiken, ſcheenen den dorst te vermeerderen, in plaats van te leſchen. —— Na dat de ongelukkige Lyder eenigen tyd in deezen onaangenaamen toeſtand doorgebragt had, viel iemand van zyne bekenden op de gedachten, dat men te *Marſeille*, in een ſoortgelyk geval, een Braakmiddel met zeer veel voordeel had toegediend. De buitengewoone dorst gaf aanleiding, te vermoeden, dat eene ſcherpe Galſtoffe in de Maag aanweezig was, welke het geſchiktst door een Braakmiddel konde ontlast worden. —— Ik nam derhalven het beſluit een verdund Braakmiddel voor te ſchryven, met dat gelukkig gevolg, dat de Lyder eene menige ſcherpe Galſtoffe loosde, en van dat oogenblik af van zynen grooten dorst geneezen werd.

BERIGTGEEVINGEN, WEGENS DE GEPLUIMDE ZEE-ANEMONE, OF DIER-BLOEM.

Door den Ridder LEFEBURE DES HAYES, *Correspondent van het Kabinet des Konings, enz. enz. enz.*

Anemone maritima plumigera, forma exteriori roſacea, brachiis plumeis, flori tubiciformi plane conſimili, discolor aut variegata, pedibus rupi adhærens.

Buiten tegenſpraak verſchaft de Oceaan alleen in de Dierlyke voortbrengzelen, welken dezelve oplevert, een zeer wyd, om niet te zeggen een onbepaald, veld, aan de waarneemingen van 's Menſchen geest; zo dat, hoe wei-

weinig men ook bedreeven zy in dit gewigtig gedeelte der Natuurlyke Historie, men ſteeds iets ter naaleezinge vindt overgelaaten, zelfs naa de overvloedige oogſten der Meesters in de kunst. De Natuur heeft aan den meest begunſtigden Mensch de bekwaamheid niet geſchonken om alles te kennen en alles te doorgronden; dit ſtrekt, derhalven, tot eene weezenlyke aanmoediging, voor de zodanigen, die zich op deeze onuitoogbaare loopbaane begeeven; doch om zich niet bloot te ſtellen aan het doen van vrugtlooze ſtappen, of, ten minſten, aan 't gevaar om kundigheden, welke reeds oud zyn, voor nieuw op te geeven, behoort men geenzins te verzuimen zich alles eigen te maaken 't geen geſchreeven is, over de voorwerpen op welke men zich toelegt; hoe kan men, zonder deeze voorzorge, verzekerd weezen, niet te herhaalen 't welk voorheen reeds gezegd is? hoe weeten of men eenige kundigheden toevoegt aan die door onze voorgangeren verleend zyn?

'Er zyn, ondertusſchen, gevallen, waarin het niet mogelyk is, den opgemelden regel, door de rede voorgeſchreeven, te volgen; zodanig is, by voorbeeld, het geval eens Bewoonders van verafgelegene Gewesten, bovenal wanneer hy zich verſtooken vindt van allen letterkundigen onderſtand. Moet deeze Mensch zich het genoegen weigeren om de neiging tot waarneemen, welke hy in zich gevoelt, op te volgen, en het merkwaardige, 't geen zyne ontdekkingen hem aanbieden, op te tekenen, omdat het kan gebeuren, dat hy, in dezelfde soort van beoefening, omtrent dezelfde voorwerpen, voorgegaan is, door meer geoefenden dan hy? —— Neen, zeker, zal elk verſtandig Mensch zeggen. De twyfel, waarin hy verkeert, is genoegzaam om hem te doen beſluiten nauwkeurige aantekeningen te houden, van de waarneemingen elken dag door hem gedaan, mits hy, vóór dezelve aan 't licht te brengen, ze onderwerpt aan 't onderzoek en oordeel van een verſtandig Vriend, wiens kundigheden buiten alle bedenking zyn.

Naa deeze Inleiding zal men, denk ik, gereedlyk ontdekken (indien men deeze Berigtgeevingen met eene leezing verwaardigt,) een Vreemdeling, ontbloot van Boeken en de Onderrigtingen, welke volſtrekt noodzaaklyk zyn om iets nieuws en nuttigs op te geeven, wegens de Voortbrengzelen der Zee, en om die tot het *Americaanſche Halfrond* bepaald behooren, te onderſcheiden van die gemeen zyn

aan

aan verſcheide deelen der Waereld, en die waarſchynlyk, even gelyk het Menschlyk Geſlacht, geene veranderingen ondergaan, dan die voortkomen uit wyzigingen tot de onderſcheide lugtſtreeken betrekkelyk (*). —— Men zal het althans dien Inwoonder der Nieuwe Wereld niet euvel duiden, dat hy zich vervoegd hebbe, by den Abbé DICQUEMARE, by een doorgeleerd Natuurkundigen, een Man in alle opzigten beroemd, en, door de uitgeſtrektheid zyner kundigheden, in geheel *Europa* beroemd. Kon hy eene betere keuze doen, of iemand vinden, (indien de waardige Abbé zich de moeite van het doorleezen wil getroosten, beter dan hy in ſtaat om uit deeze Berigtgeevingen alles te haalen wat zy goeds mogen behelzen, en gebreklykheden, welke daarin overvloeijen, te verbeteren?

Eer ik berigt geef van de byzonderheden door my waargenomen in het onderzoeken van verſcheide *Gepluimde Zee-Anemonen*, oordeel ik het noodig eene korte beſchryving te plaatzen van deeze zonderlinge Dieren, om het denkbeeld, 't geen men 'er zich van te vormen hebbe, te bepaalen. De nadere ontvouwingen, waartoe ik, vervolgens, noodzaaklyk zal moeten komen, zullen daar door als te beter bevat en begreepen worden.

Indien eenig Zeeſchepzel door zyn maakzel kan dienen, om een overgang te maaken, tusſchen het Dieren- en Planten-Ryk (†), is het, buiten twyfel, de *Zee-Anemone*, van welke ik thans handel. In de daad, dezelve gelykt, bovenal op eenigen afſtand, naar een rond uitgezetten Bloem, welks Steel of Stam in de rots vastzit. De ſchitterende kleur van eenige, als mede de kleur verſchillendheden, welke onder dezelve gevonden worden, brengen 't haare aan de begogeling toe: ze wat van nader by beziende, is men

(*) Ik ſta, ondertusſchen, niet in 't gevoelen dier Natuurkundigen, die de Kleur der *Negeren*, der *Hottentotten*, der *Caraïbeërs*, en der Inwoonderen van de Golf *Darien*, enz. eeniglyk aan de Lugtſtreek toeſchryven; de kleur der *Europeaanen* houdt haare blankheid, in de onderſcheiden Lugtſtreeken door een reeks Geſlachten, wanneer 'er geene vermenging met de Inboorlingen des Lands plaats heeft.

(†) Men zy verre van te denken, dat ik, my van deeze uitdrukking bedienende, de ſcheidingslyn tusſchen het Plant- en Dieren Ryk heb willen wegneemen. Ik weet daartoe al te wel dat dezelve beſtaat, dat 'er een groote tusſchenſtand en allermerkbaarst verſchil is tusſchen *gevoelen* en *groeijen*.

men nog niet van de begogeling geneezen." Waarlyk, wie zou, in den eerſten opſlage, denken, dat geregelde byeenvoeging van zes-endertig Bladen den Bloemkelk vormeerde, vereenigd boven op een lange ſteel, uit het midden van welken Bloemkelk twee langwerpige lichaamen voortkomen in de gedaante van een dubbel Styltje, niets van het groeiend Ryk heeft, en, in tegendeel, blykt de eigenſchappen te hebben, die geheel en al tot het Dieren-Ryk behooren? Dit alles ſtrookt niet met de aangenomene begrippen wegens het laatstgemelde geſlacht. Wanneer men, nogthans, de *Zee-Anemone* met aandagt, en bovenal wanneer men dezelve met een Vergrootglas, of door het Microscoop, beſchouwt, verdwynt de begogeling te eenemaal. De vermeende Bloembladeren veranderen in Vederen, of ten minſten in Armen die allen voorkomen van Vederen hebben: dewyl de kanten wederzyds met digt opeen gevoegde baardjes bezet zyn: het dubbel Styltje verandert in werktuigen (zo ik geloof) geſchikt om voedzel te neemen en te vermaalen; de Steel wordt het lichaam van het Dier; eindelyk het gedeelte, 't welk aan de rots vastzit, kent men voor den voet van het Zeeſchepzel. Maar men moet toeſtemmen, 'er is niets minder dan een ſtreng onderzoek noodig, om te weeten wat men te maaken hebbe van deeze Speeling der Natuure, en men mag vrylyk zeggen, dat nimmer een Dier meer op een Bloem geleek.

't Is uit deezen hoofde dat ik 'er den naam van *Dier-Bloem* (*), aan gegeeven hebbe; en, om te beter zyn character en ſoort aan te wyzen, noem ik dit Zee-voortbrengzel, de *Gepluimde Zee-Anemone* (†). —— Voor zo verre ik kan oordeelen, behoort, naar myn geringe kundigheden in de Natuurlyke Historie, dit Inſect onder den Rang der *Polypen*, en tot het Geſlagt der *Zee-Anemonen* (§).

Dee-

(*) Ik ken tot nog toe geen Dier, onder eenige ſoort, 't welk, in volle kragt, deezen naam beter verdient: ſchoon deeze twee woorden, zamengekoppeld, eene tegenzeggelykheid ſchynen in te ſluiten.

(†) De naam van *Anemone* voegt het Zeeſchepzel, waar over ik hier handel, te meer, om dat 'er, behalven de gelykheid van gedaante met de *Enkele Anemone* onzer tuinen ten aanziene van de ſchikking der Bloembladeren, ook die kleurverſcheidenheid, als onder de *Anemonen*, gevonden wordt; het bygevoegde woord *Gevederd* dient tot eene andere onderſcheiding.

(§) Het is de zaak der Natuurkenneren, te beſliſſen of ik

my

Deeze *Zee-Anemonen* ontmoet men op de rotzen; doch alleen op plaatzen, die het zeewater geſtadig beſpoelt, en niet al te zeer zyn blootgeſteld aan een ſterken aanloop van golven: met het voetſtuk ſchynen zy gehegt in de kleine holligheden, en de ſpleeten, waarmede de rotzen (*), als met zeefgaten doorboord, zich vertoonen. 'Er zyn rotzen, die met *Zee-Anemonen* als bezet, en daar mede vercierd, zyn. Naar allen ſchyn verandert de *gepluimde Zee-Anemone* niet meer van plaats, dan zekere Gal-Inſecten, en onder andere de *Coque* (†): wanneer zy zich éénmaal gezet hebben op planten, welke met hun aart overeenkomen, heeft de Natuur, als eene zorgvuldige Moeder, zorge gedraagen, om dit Inſect het noodige voedzel te verſchaffen; in 't geval der *Zee-Anemone*, bedient zy zich van een zeer eenvoudig middel, de zeegolven naamlyk, die op de Kust breeken: elke golf, ontrollende, brengt het noodig voedzel aan, zonder dat de *Zee-Anemone* noodig hebbe van plaats te veranderen om het op te zoeken, gelyk veele andere Dieren. Grond tot deeze giſſing geeft de waarneeming, dat de *Zee-Anemone*, by het aannaderen van elke Zeegolf, zich opent en uitſpreidt, ſchoon ze altoos met Zeewater overdekt is. Zy ſchynt de armen uit te reiken, om de ſchatting, welke de Zee aan haar betaalt, te ontvangen. 't Is, derhalven, waarſchynlyk, dat deeze uitbreiding der vermeende Bladeren en derzelver aanhangzelen, geen ander oogmerk hebbe, dan om, in het voorby gaan, Inſecten of eenige andere zelfſtandigheden, die de Zee aanvoert, en het gezigt ontwyken, op te houden.

my niet vergist heb in deeze rangſchikking van een Diertje, 't geen ik voor de eerſte keer gezien heb, en of het byzonder eigen is aan *America*.

(*) Men noemt op *St Domingo* deeze Rotzen *Roches a rivets*, en duidt 'er Kalkagtige Steenen mede aan, welker oppervlakte vol hoogten en holligheden zyn: men vindt 'er die van binnen 't afdrukzel van Schulpen hebben.

(†) Het *Gal-Inſect* van gedaante als een *Aard-Duizendbeen*, dat de ſappen van het Zuikerriet bederft; zo dat het riet ontbloot worde van alle de zuikerdeelen en ſmaakloos wordt, zonder anderzints, ten minſten ten uiterlyken aanziene, den groei der Planten te verhinderen. Wy hebben aan den Heer GUNEAU DE MONTBRILLARD eene breedvoerige beſchryving van dit *Gal-Inſect* ter hand geſteld.

den. Integendeel, wanneer de golf wegrolt, ontdekt men eene kleine zamentrekking in de armen, en de baardjes der Vederen worden eenigzins hangende (*), tot dat een andere golf, aankomende, eene nieuwe uitſpreiding veroorzaakt.

Wy hebben hier boven, met een kort woord, gerept van de werktuigen, welke wy oordeelden geſchikt te zyn om voedzel te neemen en te bereiden; deeze beſtaan in twee: zy beſtaan uit twee Baardjes, welke men, in den eerſten opſlag, voor het dubbel Styltje nam, of die Kolom, welke in 't midden van den Bloem ſtaat, boven op het Vrugtbeginzel rustende: deeze Baardjes vinden zich geplaatst, even als een Spinnekop in 't midden van zijne webbe (†), of liever, gelyk de *Leeuw-Mier*, in 't midden van den welgevormden kegel, dien hy in 't zand gemaakt heeft, om ten kuil te dienen voor de Inſecten, onvoorzigtig genoeg om die gevaarlyke plaats te naderen. In waarheid, wanneer de Armen of de Pluimen van de *Zee-Anemone* uitgeſpreid zyn, vormen zy, door derzelver zamenvoeging, een vry wyde open kegel, mogelyk dienende tot een net, om de Inſecten, die 'er onvoorzigtig by komen, te vangen, en vervolgens in den mond te brengen, of in dat gedeelte, 't welk den dienst eens monds verrigt.

By mangel van Vergrootglazen, wanneer ik myne waarneemingen deed, heb ik my niet kunnen verzekeren, of een deezer Baardjes, of beide (§), een ſpleet of opening hadden, door welk het voedzel in 't ligchaam van het Diertje

(*) Misſchien geſchiedt zulks om het overtollige, door het Diertje na zich genomen, te loozen.

(†) Deeze vergelyking zal minder vreemd voorkomen, wanneer wy agt willen geeven dat de *Zee-Anemone*, de armen met de byhangzels uitſtrekkende, een ſoort van netwerk vormt, dus, even als de webbe eener Spinne kan dienen om Inſecten te vangen. Zeker deze baardjes zyn zo wel geſchikt, dat wanneer de *Zee-Anemone* uitgeſpreid is, dezelve op elkander paſſen, en te zamen een byeen gevoegd lichaam uitmaaken, waar geen Inſect door kan, zonder opgehouden te worden.

(§) De plaatzing deezer Baardjes, Zaagen of Bek, wanneer men de werktuigen, van welke ik ſpreek, zo verkiest te noemen, heeft in onze *Zee-Anemone* eenige overkomst met de *Sepia*, welker Bek bykans op dezelfde wyze, dat is in 't midelen der armen, geplaatst is.

tje kon komen; dan wel of deeze Baardjes met de daad geen getande werktuigen zyn, door welker behulp de *Zee-Anemone* de zelfſtandigheden, welke de Zee te haarer voedinge oplevert, vat en vermaalt. Dit ſtuk is van aanbelang, en verdient een nader onderzoek. Indien de *Zee-Anemone*, over welke ik thans myne waarneemingen mededeel, in *Frankryk* bekend is, heeft men zeker, ten deezen opzigte, reeds alles opgehelderd; doch, gelyk ik reeds te kennen gaf, wy hebben hier, tot ons groot ongeluk, geen Boek, 't welk ons kan onderrigten over dit zeer belangryk gedeelte der Natuurlyke Historie, en wy weeten zelfs niet of 'er eenig Schryver is, die het Dier, over 't welk wy handelen, beſchryft (*).

Wanneer men, de *Gepluimde Zee-Anemone* onderzoekende, dezelve vergelykt met Water- en Landdieren, ſtaat men geheel verwonderd, op de ontdekking, dat dezelve de uitwendige deelen derft, welke een leevend en bezield weezen ſchynen aan te duiden. 't Is, in de daad, niet mogelyk in het Werktuiglyk geſtel te ontwaaren, den Kop, de Oogen, de Pooten, enz. 't Is noodig, dat de Verbeelding, by de Redenskragt gevoegd, hier te hulp kome, en de weezenlykſte deelen eens Diers doen vinden; dat zy in Armen herſcheppe de Pluimen, die in gedaante en kleur na Bloembladeren gelyken; in een Mond, de twee Baardswyze vleeschagtige uitwaſſen, die naar 't Styltje gelyken; en in 't Lichaam, het langwerpig deel 't welk de Bloemſteel vertoont. ——— Wat zal het zyn, indien men zich met zulk eene oppervlakkig onderzoek te vrede houde, en de nieuwsgierigheid niet laat doordringen, om, in 't binnenſte gedeelte, de Ingewanden, en alles wat verder tot het Dierlyk leeven behoort, te zoeken? Men heeft langen tyd niet willen gelooven, dat verſcheide Zeeſchepzels niet tot het Dieren-Ryk behoorden, om dat men 'er geen vrye en eigenwillige beweegingen in beſpeurde; met veel meer waarſchynlykheid, zou men de *Gepluimde Zee-Anemone*, (hadt men ze gekend) eene plaats in het Dieren-Ryk geweigerd hebben, om 'er het Planten-Ryk mede te vergroo-

ten,

(*) Wy bekennen, met beſchaamdheid, dat wy de *Conchiologie de* M. D'ARGENVILLE alleen by naam kennen; ongelukkig is 'er naby ons, en zelfs in een vry wyden omtrek rondsom ons, geen Boekery van eenig aanbelang. Welk eene menigte van onaangenaamheden en hinderpaalen ontmoet men hier, by elken ſtap, dien men op de loopbaan der Weetenſchappen wil doen.

en, waartoe dezelve, als men alleen op 't uitwendig vertoon afgaat, zo volkomen ſchynt te behooren.

Wy hebben opgemerkt dat de aanhangzels der armen, ieder op derzelver uiterſte (bovenal in de zwarte *Zee-Anemonen* van deeze ſoort) eene kleine verhevenheid of knop hebben, die men, met het bloote oog, voor de vrugt van zekere moschplant zou houden, en, met het microscoop bezien, mogelyk blyken zouden, tot het Zintuiglyk geſtel van het Zeeſchepzel te behooren. (*) De geele, door ons het byzonderst waargenomen, hadden geen van deeze verhevenheden. Zou de zwarte kleur de geſchiktſte zyn om ze voort te brengen?

De *Gevederde Zee-Anemonen* zyn zeer veelvuldig op de rotzen van welke ik geſprooken heb, en men ziet ze daar van allerlei kleuren. Het ſchynt der Natuure behaagd te hebben, deeze plaatzen, welker enkel aanzien den ſtouſten Zeeman doet beeven, eenigzins op te cieren (†). De grootſte, door ons gezien, hadden, over 't kruis gemeeten, de grootte van een *Ecu de fix francs*, en de kleinſte die van een *Oboole*. Mogelyk worden 'er veel kleinder gevonden; doch 't zou zeer bezwaarlyk weezen ze in het water te ontdekken.

Schoon men, uiterlyk, in de *Gepluimde Zee-Anemone* geen deel ontdekt, 't geen ten zintuig des Gezigts (§) kan dienen en de werkingen van 't zelve verrigten, beſpeurt men, egter, dat dit Zee-Schepzel zeer gereedlyk ontwaar wordt, wanneer eenig gevaar't zelve dreigt, of iets 't zelve kan benadeelen. Men behoeft ſlegts met een ſtokje na de *Zee-Anemone* te wyzen, en dezelve te naderen, om ze tot inkrimpen te doen beſluiten; alle zyne armen vou-

(*) Misſchien zyn dit de werktuigen des Gezigts; men weet dat in de Slekken en andere Schelpdraagende Aarddieren, de oogen [althans naar menniges begrip] geplaatst zyn op het uiteinde der hoornen, en ook eene knopagtige gedaante hebben: misſchien zyn het eene zoort van Zuigers, door welker behulp het Dierlje het noodig voedzel inhaalt. De Oester heeft iet ſoortgelyks.

(†) De Kusten, waar men de *Zee-Anemonen* vindt, zyn doorgaans van onderen uitgeholdt, en altoos met zeer ſcherpe punten bezet. De Zee loopt 'er ongeſtadig op aan, en breekt 'er met woedend geweld. Voor Schepen, die door Storm derwaards heen en 'er op gedreeven worden, blyft geene hoop van redding over.

(§) Zie de Aantekening (*) hier boven.

vouwen zich, op 't oogenblik, zamen; en worden, om zo te ſpreeken, in zich zelven opgetrokken, buiten twyfel, om tegen het vyandlyke gedekt te blyven. De zamentrekking is nog veel zigtbaarder, als men het Diertje aanraakt. Niet alleen krimpen als dan de armen in; maar het Lichaam dringt in het gat, waar in de *Anemone* zich gezet heeft, indiervoege, dat de geheele *Zee-Anemone* verdwynt; zy houdt zich zelfs verborgen zo lang het gerus of gevaar duurt. —— Zou men niet mogen vermoeden, (ſteeds veronderſtellende dat dit Zee-Schepzel de oogen derft,) dat het water, op zekere wyze geſchokt en bewoogen, aan 't zelve den ontvangen indruk mededeelt, en het daar door van 't gevaar verſtendigd wordt? De Natuur, de Zintuigen en Verſtandsbekwaamheden van dit Inſect beperkende, heeft waarſchynlyk zulks vergoed, door het mededeelen van eene aandoenlykheid, welke eenigzins de plaats van het gemiste bekleedt; eene teergevoeligheid, naamlyk, en deeze ſchynt der *Zee-Anemone* eigen. Zeker gaat het, dat men zeer bezwaarlyk ſlaage, om, hoe veel voorzorgs men ook gebruike, de *Zee-Anemone* te krygen. Het zekerſt middel, om ze geheel magtig te worden, is de rots te breeken (*), en het ſtuk, 't welk ten verblyfplaats dient, mede te neemen.

Naa alles, wat wy, in deeze Berigtgeevingen, medegedeeld hebben, zal het Dierlyk beſtaan deezes Schepzels geen tegenſpraak lyden; doch men zal teffens moeten toeſtemmen, dat de uitwendige Dierlyke verrigtingen, althans ten uiterlyken aanziene, zeer bepaald zyn, en beſtaan in de beweegingen van het zamentrekken en uitbreiden der armen; alsmede in den aangroei der deelen die het Schepzel uitmaaken; ook heeft 'er zeker Inſtinct plaats in deeze, om, ten rechten tyde, die beweegingen te maaken (†): even gelyk de Oester de ſchulp, naar eisch, kan openen en ſluiten. Hoe veele Dieren zyn, ten deeze opzigte, zeer bepaald!

(*) Dit valt niet moeilyk; de rotzen zyn, gelyk wy reeds gezegd hebben, van een kalkagtigen aart, en zeer dikwyls het werk van *Zee-Polypen*.

(†) Indien het iemand, behalven Mejuffrouw LE MASSON LE GOLFT, vryſtondt zich te bedienen van de ſchaal, door haar uitgedagt, om een nauwkeurig denkbeeld, ſchoon in 't groot, te geeven, van de Voortbrengzels der Natuure, ik zou deeze *Zee-Anemone* voegen by de vier van welke zy gewaagt, en 10 voor de gedaante en 15 voor de kleur ſtellen.

paald! doch zy volvoeren niet te min de oogmerken der Natuure, en brengen, zo als ze zyn, het hunne toe tot de verwonderenswaardige orde en algemeene overeenstemming, welke zy vastgesteld heeft!

Wy zyn volstrekt onkundig, op welk eene wyze de Voortteeling van den *Dier-Bloem* geschiedt, van 't geen de paaring voorgaat en volgt, van de minnehandelingen; indien wy andets een zoodanig weezen vatbaar mogen aanmerken voor aandoeningen, zo leevendig, zo kiesch. Wy weeten, daarenboven, niet, of, gelyk by de meeste soorten van Dieren, de vereeniging van Mannetje en Wyfje een onontbeerelyk vereischte is ter bevrugtinge (*), dan of elke *Dier-Bloem*, op zich zelven, het vermogen der voortzettinge zyns Geslachts bezit, gelyk de *Boom-luizen*, enz. Eene enkele ontdekking is niet genoegzaam om verborgenheden van dien aart aan den dag te brengen: wy laaten het aan de bedreevenste Leermeesteren in de Natuurlyke Historie over, deeze moeilyke vraagstukken op te lossen (†).

Wanneer men, in stede van Zeewater, verscher water, of zelfs pekel by de *Zee-Anemonen* giet, geeven zy blyk van ongemaklykheid, en laaten de Vederen hangen, zonder ze meer tot den Bloemkrans op te zetten. Neemt men het water geheel weg, deeze Vederen vereenigen zich by afdeelingen, en neemen de gedaante aan van de Bloembladeren eens Klokbloems, die afgesneeden is; welhaast verschrompelen zy geheel, en het Dier sterft.

Nog moeten wy hier aanmerken, dat het leevensbeginsel der *Zee-Anemonen* niet vernietigd wordt, wanneer men het Lichaam beneden de Vederen afsnydt; doch men ontdekt zeer merkbaar, dat zy by deeze knotting lydt, en niet meer dezelfde leevendigheid heeft als voorheen; misschien hebben, even als in de *Zoetwater-Polypen* en *Salamanders*, de afgesneeden deelen het vermogen om de ontbreekende weder te krygen en geheel te worden; tyd en omstandigheden hebben my nog niet toegelaaten, om dit met proeven te staaven.

By

(*) Elk weet, dat, onder de *Gal-Insecten*, Wyfjes gevonden worden, welker lot is altoos op eene plaats bepaald te blyven: zy worden, desniettegenstaande, bevrugt door de Mannetjes; die het vermogen hebben van de Wyfjes op te zoeken.

(†) Wy kunnen niet bepaalen, of de *Zee-Anemonen* eyerdraagend of leevendbaarend zyn.

By gebrek van de daartoe noodige Werktuigen, heb ik het genoegen moeten derven om het inwendig maakzel deezes zonderlingen Diers, en het zenuwſtelzel, te leeren kennen; te onderſcheiden welke de voornaamſte ingewanden zyn in het Lichaam van de *Zee-Anemone*, om te zien hoe 'er de kooking der ſpyze en de voeding plaats hebbe; en, eindelyk, om de middelen die zeker zeer wonderbaar zyn, na te gaan, welke de Natuur in 't werk ſtelt, tot het in leeven houden, en doen volduuren van een Dier, door zyn maakzel een Plant zo naby komende.

UITLEGGING DER PLAAT.

1ſte *Fig.*

Deeze vertoont de *Zee-Anemone* uitgeſpreid, met eenigzins nederhangende Bladen.

2de *Fig.*

Deeze vertoont dezelfde *Zee-Anemone*, een Bloemkelk vormende.

In beide de Afbeeldingen zyn:

A. De Bladeren of liever de Armen der *Zee-Anemone.*
B. De Baardjes of de Bek van de *Zee Anemone.*
C. De Stam of 't Lichaam der *Zee-Anemone.*
D. Een gedeelte van de Rots, waar in de *Zee-Anemone* vast zit.

KORT VERSLAG DER LAATSTE UITBARSTING VAN DEN BERG VESUVIUS, IN EENEN BRIEVE VAN DEN ABBÉ DE BOTTIS; GEDAGTEKEND NAPELS DEN ERSTEN VAN WYNMAAND MDCCLXXXV. (*).

(*Journal de Phyſique.*)

De Uitbarſting van den Berg *Veſuvius*, die in het jongſt verloopen Jaar eenen aanvang nam, volduurt nog. De Berg

(*) De Abbé DE BOTTIS, die verſcheide der voorgaande Uitbarſtingen van den *Veſuvius* zeer zorgvuldig beſchreeven heeft, zal van deeze een veel breeder verſlag mededeelen; en zullen wy, die geſchikt voor ons *Mengelwerk* vindende, niet nalaaten te plaatzen. ——— Intuſſchen kunnen wy onzen Leezers, te deezer gelegenheid, niet naalaaten aan te pryzen, voor zo ver-

re

Gepluimde

Fig. 1.

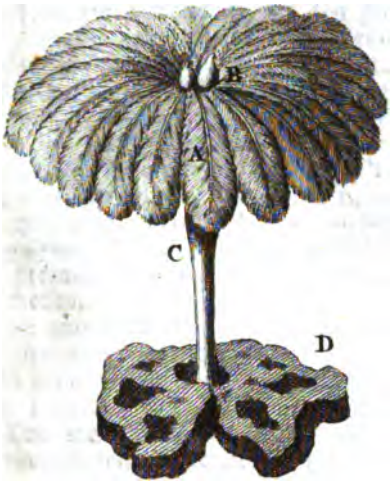

Zee-Anemone,

Fig. 2.

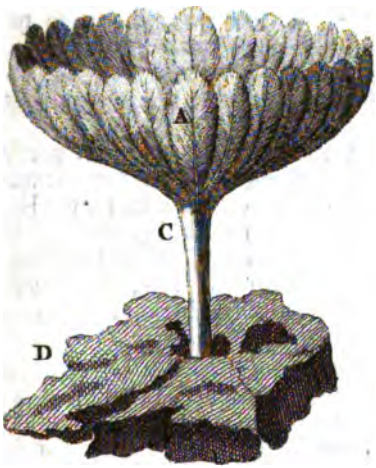

of

Dierbloem.

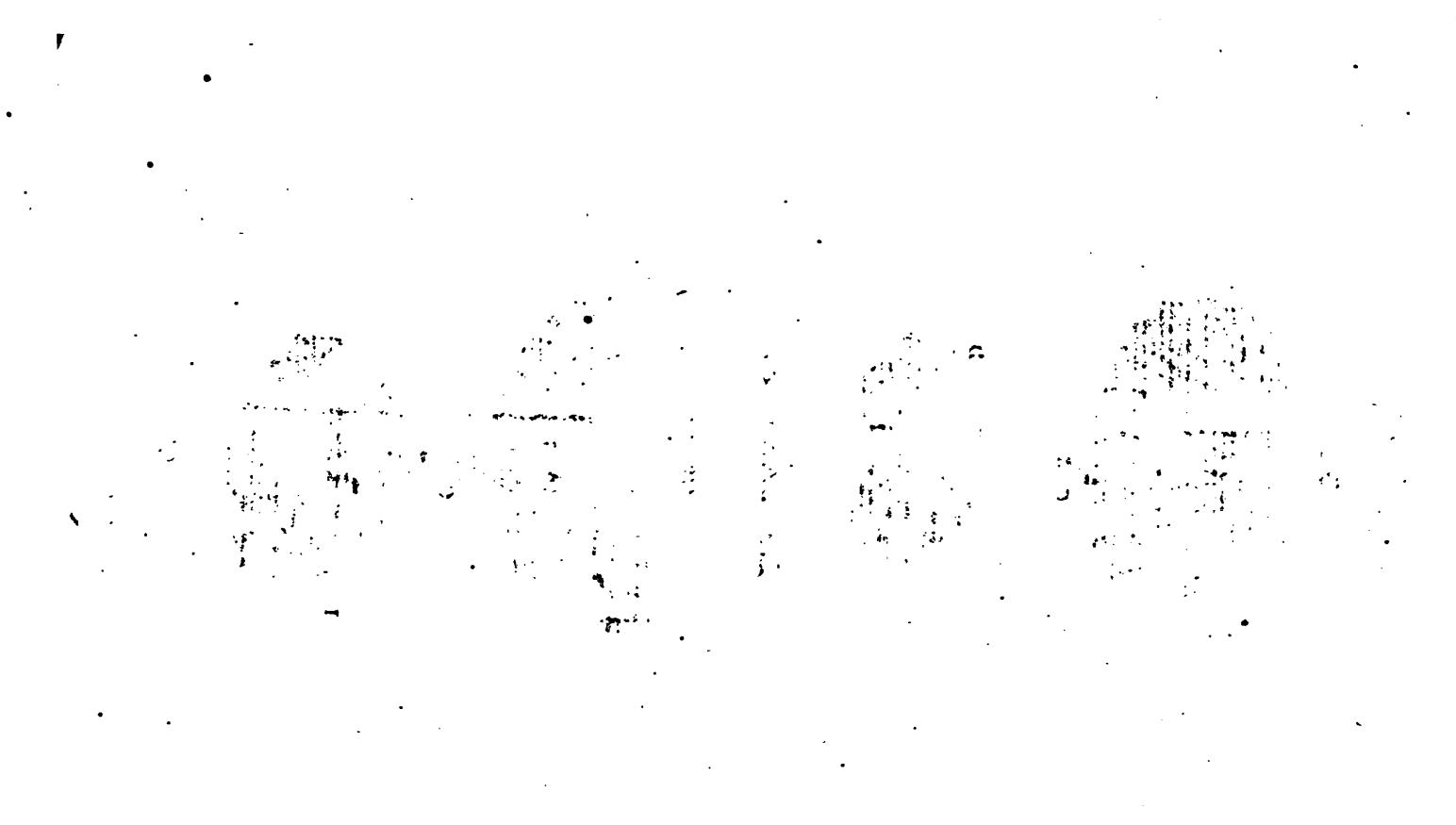

Berg braakt uit twee monden, uit den grooten, die in het midden is, en uit een anderen zeer kleinen, aan den bovenrand der groote openinge, geborſten in den Jaare MDCCLXVII, aan de zyde des Bergs na *Ottaïano*. Deeze kleine mond opende zich den negen- en twintigſten van Wynmaand des Jaars MDCCLXXXIV.

Beſtendig komt 'er uit den mond, in 't midden van den Vuurkolk, een Rook, die dikwyls wit, zomtyds rood, en dan eens zwart is, gemengd met aſche. De Vuurberg werpt desgelyks, behalven Rook, zeer ſterke Vlammen en gloeiende Steenen uit, welke zich tot eene zeer groote hoogte verheffen.

De andere mond braakt een Lava, die zich, in verſcheide takken deelende, in het afhangen des Bergs kronkelt, en loopt in eene groote Valei, gevormd door eene hoogte, welke den *Veſuvius* van den Oost-, Zuid- en Westkant omringt. Des nagts vertoont zich de Berg als met breede en lange vuurbanden geſtreept, 't geen een allerheerlykst gezigt oplevert.

De Lava ſtroomt niet altoos in dezelfde rigting, noch vloeit met dezelfde ſnelheid. Zomwylen is dezelve als uitgebluscht. Alsdan beſpeurt men alleen een brandenden kring, rondsom den nieuwen mond. Dit laatſte verſchynzel, zints twee maanden, verſcheide keeren plaats gehad hebbende, geloofde men dat de Berg welhaast met uitbarſten zou ophouden. —— Maar de Lava is, op nieuw, te voorſchyn gekomen; en heden, den *eerſten van Wynmaand*, ſtort dezelve zich, allerwegen heen loopende, in grooten overvloed uit, en, ter oorzaake van de menigte Rooks, welke de groote opening opgeeft, gist men dat de Uitbarſting zal volduuren.

De thans nog aanhoudende Uitbarſting heeft het zonderling verſchynzel, reeds by eenige andere Uitbarſtingen gezien, voortgebragt. Een overvloedige Lava, nederſtortende na den Berg *de Salvatore*, hadt, uitwendig bekoelende, een verwelfzel gevormd in de gedaante eener waterleiding, en de vloeijende ſtoffe, in hoeveelheid afneemende, bleef voortſtroomen in dit overdekte kanaal. Daar uit, weder te voor-

re zy het nog niet mogten kennen: *de Waarneemingen over de Vuurbergen in Italie en Sicilie, enz. door den Heere* WILLIAM HAMILTON; *met Aanmerkingen van den Heere Abt* GIRAUD-SOULAVIE, by den Drukker deezes, *J. Intema*, in den Jaare 1784, uitgekomen.

voorſchyn komende, vormde dezelve een klein Meir van Vuur, 't welk brandende beekjes veroorzaakte, die zich verlooren en uitdoofden in de aſche en overblyfzels van oude Lavas.

Reeds heeft de *Veſuvius* door den nieuwen mond, in deeze bedaarde doch aanhoudende Uitbarſting, eene zeer groote menigte van ſtoffe uitgeworpen. Deeze heeft de lange en diepe opening des Jaars MDCCLXVII (*) gevuld, en zich, daaromſtreeks verſpreidende, den grond zeer verhoogd. Zy is desgelyks nedergedaald in de Valei, en daar uitgebreid; op eenige plaatzen verheft zy zich ter hoogte van dertig voeten en meer.

Deeze Lava, van eene zwarte kleur, heeft veel verkalkt Yzer in zich. Zy is niet zeer vast, deels pyp- deels ſponsagtig.

(*) In het bovengemelde Werk, treft men een allerkeurigſte Beſchryving der Uitbarſtinge diens Jaars aan, bl. 44. enz.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 157.)

„ Naardemaal wy reeds een breedvoerig verſlag gegeven „ hebben, van het droevig uiteinde des grooten Zee„ mans en Landontdekkers COOK, op het Eiland *Owhyhee*, „ in de *Karakooa Baay*, en 't geen daar by voorviel, wy„ zen wy onze Leezers derwaards: (*) en zullen 't geen „ zyne Tochtgenooten, vervolgens, op hunne Reize weder„ voer, hoofdzaaklyk vermelden."

Capitein CLERKE, de Opvolger van COOK in het Opperbevel, verliet dit voor den laatstgemelden doodlyk Eiland, op den twee- en twintigſten van February des Jaars MDCCLXXIX.

(*) Men vindt dit, nevens eenige byzonderheden, in het Leeven diens Zeemans en zyn Character betreffende, in het VI Deel II Stuk onzer *Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*, bl. 497, enz.

MDCCLXXIX. Hy hadt eerst voor, eene Havenplaats te zoeken, te weten, aan den Zuidoost kant van *Mowee*; doch, door Oostlyke, winden en den stroom afgedreeven, kon hy dit Eiland niet bereiken; doch ankerde weder op den eersten van Maart by het Eiland *Atooi*. De groote zaak was hier Water en Leevensmiddelen te bekomen; maar die zich ten dien einde aan strand vervoegd hadden, bevonden zich in het grootste leevensgevaar. Niets, dan de gemaatigdheid en inschiklykheid van den Luitenant KING, kon de herhaaling van het droevig treurspel op *Owyhee* voorkomen. De eensgezindheid werd, nogthans, hersteld, door de tusschenkomst der Opperhoofden, die deeze vyandlykheid toeschreeven aan gebrek van ondergeschiktheid, 't natuurlyk gevolg van de Burgerlyke oneenigheden, toen op deeze Eilanden woelende, veroorzaakt door de Geiten die Capitein COOK op *Oneeheow* gelaaten hadt, en in den stryd alle dood gebleeven waren. Den agtsten van Maart, zeilde Capitein CLERKE van *Atooi*, en kwam dien zelfden dag 's naamiddags ten anker te *Oneeheow*. Op den twaalfden verliet hy deeze Eilanden.

Wy hebben reeds verscheide byzonderheden, de *Sandwich Eilanden* betreffende, vermeld, in onze beschryving van *Atooi* (†). Wy zullen 'er eenige waarneemingen tot meerder opheldering aan toevoegen. Zy bestaan uit een Groep van elf Eilanden, zich van 18° 54′ tot 22° 15′ Noorder Breedte uitstrekkende, en in de Breedte van 199° 36′ tot 205° 6′. Capitein COOK noemde ze *Sandwich Eilanden*, ter eere van den Graaf van SANDWICH, op wiens gunstige aanbeveeling en bescherming deeze Reistogt ondernomen was. De Lugtsgesteldheid, hier, verschilt een weinig van die der Eilanden in de *West-Indiën*, op dezelfde Breedte geleegen. Of zy onderhevig zyn aan dezelfde Stormwinden en geweldige Orcaanen, konden wy niet ontdekken: dewyl de Schepen-'eg zich niet in de Stormagtige Maanden bevonden; doch Capitein KING oordeelt het waarschynlyk, dat zy, ten deezen opzigte, gelyken naar de *Societeit* en *Friendly* Eilanden, die, voor een groot gedeelte, vry zyn van deeze schriklyke bezoekingen.

Van de Viervoetige Dieren op deeze Eilanden zyn de Honden alleen opmerkenswaardig, en dit alleen om de wyze op welke zy hier behandeld worden, zo zeer verschillende van die der *Europeanen*. Zy hebben de grootte van

(†) Zie onze *Alg. Vad. Lett.* VII D. 2de St. bl. 169.

van een gemeenen Werfhond, en zyn zeer traag van aart; 't geen meer moet toegeſchreven worden aan de wyze van opvoeding der Honden, dan aan hunne natuurlyke geſteltenisſe. Doorgaans worden ze opgebragt met de Varkens, en wy zagen geen één voorbeeld, dat de Hond de Medgezel van den Mensch was, gelyk in *Europa*. In de daad, de gewoonte, om ze tot Spyze te gebruiken, is een hinderpaal, om ze in de gezellige zamenleeving met de Menſchen toe te laaten: en vermids 'er geen Dieren op deeze Eilanden gevonden worden, geſchikt om 'er Jagt op te maaken, is het waarſchynlyk dat de gezellige hoedanigheden van den Hond, zyne trouwe, zyne verknogtheid, en ſchranderheid, aan de Inboorelingen onbekend blyven.

Wat de Gewasſen betreft, de opmerkelykſte waren lange Wortelen, te *Onecheow* aan Scheepsboord gebragt. Zy hadden een donkere kleur, en eene gedaante gelyk de Yamswortelen, weegende van zes tot tien ponden. Het ſap, 't welk zy in grooten overvloed uitleveren, is zoet, en zeer aangenaam van ſmaak, en wy vonden het zeer geſchikt, in ſtede van Zuiker, te gebruiken. De Inboorelingen zyn 'er zeer op geſteld; en bedienen 'er zich dagelyks van in hunne Spyze, ons Volk vondt die Wortelen zeer goed en gezond. Men hieldt het voor den Wortel van eene foort van Vaaren.

De Inboorelingen deezer Eilanden, vermeldt Capitein KING, zyn over 't algemeen meer dan middelbaar van lengte, en welgemaakt. Zy hebben een bevalligen tred, loopen ſnel, en kunnen groote vermoeienis uitharden, ſchoon, over 't geheel, de Mannen, in ſtuk van ſterkte en vlugheid, moeten onderdoen voor die van de *Friendly Eilanden*, en dat de Vrouwen min keurig van leest zyn dan die van *Otaheite*. Hun kleur is ook donkerder dan die der *Otaheiteren*, en zy mogen geen zo ſchoon Volk genaamd worden. Nogthans hadden veelen, van beiderlei Sexe, een ſchoon en open gelaad, en de Vrouwen, by uitſtek, ſchoone oógen en tanden; als mede een vriendlykheid in haar oogſlag, die vry inneemend was. Hun Hair is donker bruin, en niet eenpaarig recht neerwaards hangende, gelyk dat der *Indiaanen* in *Amerika*, noch eenpaarig krullende, zo als onder de *Afrikaanſche Negers*; maar, vol verſcheidenheid, in dit opzigt volkomen gelyk aan het hair der *Europeaanen*. Een treffende byzonderheid, in de weezenstrekken van elk in dit talryk Volk, herinner ik my niet elders gemeld te vinden: te weeten, dat de ſchoonſte aan-

ingezigten altoos dikke Neuzen hadden, zonder dat men eenige platheid of breedte van den neus, grooter dan by de *Europeaanen*, kon beſpeuren. 't Is niet onwaarſchynlyk dat zulks eene uitwerking is van hunne gewoone wyze van groeten, als wanneer zy de uiteinden hunner Neuzen tegen elkander drukken.

Niettegenſtaande het onboetbaar verlies, 't geen wy leeden, door de ras opgewekte gevoeligheid en opſtuivenden aart deezes Volks, moeten wy, regt doende aan hun gedrag over 't algemeen, erkennen dat zy van eenen zeer vriendlyken en toegenegenen inborst zyn: even verre verwyderd van de ligtzinnigheid en veranderlykheid der *Otaheiteren*, en de ſtaatlyke ernsthaftigheid der *Friendly Eilanderen*. Zy ſchynen in de grootſte eendragt en vriendſchap met elkander te leeven. De Vrouwen, die Kinderen haalden, betoonden voor dezelve eene tedere en beſtendige toegenegenheid; en de Mannen booden haar dikwyls de behulpzaame hand in huislyke bezigheden, met eene bereidvaardigheid, welke hun tot eere ſtrekt.

Men hebbe, egter, in aanmerking te neemen, dat zy, by andere Eilanders, verre te korc ſchooten in dat allerſterkst bewys van Beſchaafdheid, de agting aan de Vrouwen betoond. Zy zyn hier niet alleen beroofd, van het voorregt, om met de Mannen gelyktydig te eeten; maar de beste ſoorten van Spyzen zyn voor hnn *Tabooed*, of verboden. Zy mogen geen Spek, verſcheide ſoorten van Visch, en eenige Gewaſſen, niet eeten: men verhaalde ons, dat een arm Meisje vreeslyke ſlagen kreeg, om dat zy, aan Boord van een onzer Schepen, een der verbodene Artykelen genuttigd hadt. In het doorgaand huislyk leeven, worden ze meest op zichzelven gelaaten, en, ſchoon wy geene voorbeelden van mishandeling zagen, was het, nogthans, blykbaar dat de Mannen voor de Vrouwen eene zeer geringe maate van agting betoonden.

De uitſteekende Gastvryheid en Vriendlykheid, met welke wy van hun werden ontvangen, zyn reeds meermaalen opgemerkt, en maaken, in de daad, een goed deel van onze verrigtingen met hun uit. Wanneer wy aan Land kwamen, beſpeurden wy ſteeds een ſtryd om de eerſte te weezen, in ons geſchenken en verfriſchingen aan te bieden, of eenig ander blyk van hunne hoogagting te betoonen. De bejaarde Lieden misten nooit ons met vreugde-traanen te ontvangen; zy ſcheenen hoogst voldaan, als zy ons mogten aanraaken, en maakten ſteeds vergelykingen tus-

ſchen zich zelven en ons, met alle kentekenen van vernedering. De Jonge Vrouwen waren niet min vriendlyk en aanvallig, en, tot zy bevonden, niet tegenſtaande onze uiterſte poogingen om zulks voor te komen, dat zy reden van berouw hadden van de kennis met ons, gaven zy zich zonder eenige wederhouding aan ons over. ——— Om, egter, der Sexe regt te laaten wedervaaren, merk ik aan, dat de meesten deezer gedienſtige Vrouwen van de laagſte ſoort des Volks waren: want ik geloof zeer zeker, dat wy, uitgenomen de weinigen, wier naamen in den loop onzes Verhaals vermeld zyn, geene Vrouw van rang onder hun gezien hebben.

Hunne natuurlyke Vatbaarheid ſchynt, in geenerlei opzigt, beneden den algemeenen peil des Menschdoms. Hunne vorderingen in den Landbouw, en de volkomenheid hunner Handwerken, zyn zeker evenredig aan de omſtandigheden, waar in zy zich bevinden, en de natuurlyke voordeelen, welke zy genieten. Hunne brandende nieuwsgierigheid by de Smisſe, en de verſcheide hulpmiddelen door hun uitgevonden, zelfs eer wy de Eilanden verlieten, om het Yzer, 't geen zy van ons gekreegen hadden, zodanige gedaanten te geeven als meest konden dienen ten hunnen gebruike, leverden doorſlaande blyken op van hunne leerzaamheid en vernuft.

Onze ongelukkige Vriend KANZEMA (*) bezat eene maate van welgeregelde nieuwsgierigheid, en eene vaardigheid van bevatting, welke men zeldzaam onder deeze Volken aantrof. Hy deedt veel onderzoeks na onze Zeden en Gewoonten, vroeg na onzen Koning; den aart van ons Rykbeſtuur; 't getal onzes Volks; de wyze waar op wy onze Schepen bouwden, onze Huizen, de voortbrengzelen onzes Lands: of wy Oorlogen voerden, met welke Volken, waarom, en hoe wy ons in dezelve gedroegen; wie onze GOD was; en verſcheide andere vraagen van denzelfden aart, die een veel bevattend Verſtand aanduidden.

Niet meer dan twee voorbeelden van krankzinnige Menſchen troffen wy aan: het een een Man op *Owhyhee*, en 't andere eene Vrouw op *Oneeheow*. Het bleek, uit de bysondere agting, deeze Perſoonen beweezen, en den eerbied hun betoond, dat het gevoelen, om de zodanigen voor van Godheid aangeblaazene Perſoonen te houden, onder

(*) Deeze KANZEMA, met zyn Broeder en vyftien Inboorelingen, ſneuvelden in het ongelukkig gevegt met Cap. COOK.

der de meeste Volken van het Oosten aangenomen, ook hier heerschte.

De Inwoonders deezer Eilanden verschillen van die der *Friendly Eilanden* daar in, dat zy meest allen hunne Baarden laaten groeijen. Eenige weinigen hunner, en onder deezen de Oude Koning, hadden den Baard geheel afgesneeden; en anderen droegen denzelven alleen aan de bovenlip. Dezelfde verscheidenheid in de wyze van het Hair te draagen, ontdekten wy hier als onder de andere Eilanderen der *Zuid-Zee*; daarenboven hadden zy een Hairdragt, zo verre ik weet, hun byzonder eigen. Zy snyden het, ter wederzyden, kort by de ooren af, laatende een strook, een smalle hand breed, van het voorhoofd tot den nek, staan, die, wanneer het Hair dik en krullend is, de gedaante oplevert van de pluim der oude Helmetten. Anderen draagen groote bosschen valsch Hair, in losse krullen, langs den rug, zwierende; anderen, wederom, binden het in een enkelen bondel, omtrent zo breed als het hoofd zelve, boven op het hoofd zamen; ook ziet men het in vyf of zes onderscheide bundels opgemaakt. Zy smeeren hun Hair met graauwe klei, gemengd met stukken gestooten schulpen, die zy tot ballen en een smeerzel maaken. Dit houdt het Hair zagt, en geeft 'er een bleek geele kleur aan.

Lieden van beiderlei Sexe draagen Halscieraaden, bestaande uit strengen van veelerlei schulpen, en een cieraad van omtrent twee duimen lang, van hout, steen of yvoor, zeer glad gepolyst, 't geen om den hals hangt aan dunne draaden van gevlogten Hair, somtyds honderd haairen dik. In stede van dit cierzel, draagen zommigen op hun borst, een klein Menschenbeeldje van been, op dezelfde wyze opgehangen.

De Waaijer is desgelyks een cieraad voor Lieden van beiderlei Sexe. De gemeenste Waaijers zyn de vezelen van de Kokusnoot, los byeen gebonden, en aan een net vervaardigd handvatzel vastgemaakt. Van de Staartvederen van den Haan, en de Keerkringvogelen, bedient men zich op dezelfde wyze; doch de kostlykste onder de Waaijers zyn die, welker handvatzel gemaakt is van het armbeen eens Vyands, in den slag geveld; deeze worden zorgvuldig bewaard, en van Vader tot Zoon overgehandreikt, als eertekens van eene onschatbaare waarde.

De gewoonte om het Lyf te snyden, of de *tattouwing*, hebben zy gemeen met de overige Inboorelingen der *Zuid-*

zee

zee Eilanden; doch het is alleen in *Nieuw Zeeland*, en op de *Sandwich Eilanden*, dat zy de *tattouwing* op het aangezigt te werk ſtellen. —— Uit het berigt, 't geen wy, ten opzigte van deeze gewoonte, ontvingen, kwam het ons naastdenkelyk voor, dat de *tattouwing*, doorgaans, ſtrekt ten teken van rouwe over den dood eens Opperhoofds, of van eenige rampſpoedige gebeurtenis. Want dikwyls verhaalde men ons, dat zulk een byzonder Merk ter gedagtenis diende van zulk een Opperhoofd, en van dit of dat voorval. Ik moet niet vergeeten hier by te voegen, dat de geringſte ſoort van Volk menigmaal een *tattouwing* teken draagen, 't geen hun onderſcheidt als den eigendom van de onderſcheide Opperhoofden aan welken zy toebehooren.

De Kleeding der Mannen beſtaat doorgaans uit een ſtuk dik Doek, *Maro* geheeten, omtrent tien of twaalf duimen breed, 't geen tuſſchen de beenen doorgaat, en om den middel geſlaagen wordt. Dit is de gewoone dragt van Lieden van allerlei rang. Hunne Mantels, onder welken eenige ſchoon gewerkt zyn, zyn verſchillende van grootte, doch meest vyf voeten lang en vier breed. Deeze ſlaan zy over hunne ſchouders, en haalen ze voor toe: maar zy worden zeldzaam gebruikt, behalven in Oorlogstyden; en ſchynen zy daartoe ook beter, dan ten dagelykſchen gebruike, geſchikt; zynde van een dik en lastig maakzel, en hard genoeg om den aanval van een ſteen of eenig ſtomp Wapentuig af te weeren. Veeltyds gaan zy blootsvoets; alleen, wanneer zy over heete ſteengronden moeten trekken, doen zy voetzoolen aan, zamengevlogten van ſtrengen vezelen van Kokusnooten. Dit is de gewoone Kleeding deezer Eilanderen; maar zy hebben eene andere, verordend voor hunne Opperhoofden, beſtaande uit een met Vederen opgecierden Mantel en Helm, die, in 't ſtuk van ſchoonheid en grootsheid, mogelyk die van eenig Volk op den Aardbodem evenaaren. Deeze Mantels zyn van verſchillende langte, naar gelange van den rang des geenen, die dezelve moet draagen: eenige komen beneden den middel, andere ſleepen op den grond. De mindere Opperhoofden hebben desgelyks een korten Mantel, naar den eerstgemelden gelykende, gemaakt van de lange Staartveeren van den Staart des Keerkringvogels, met een breeden rand, van kleine roode en geele vederen; andere beſtaan te eenemaal uit witte Vederen, met veelkleurige randen. De Helm is van binnen vast van Teenwerk gevlogten, in

ſtaat

ſtaat om een ſlag, of eenig Krygtuig, af te weeren, en ſchynt, blykbaar, met dat oogmerk toegeſteld. Deeze, met Vederen vercierde, Kleederen zyn zeer zeldzaam, alleen geſchikt voor lieden van den hoogſten rang, en worden alleen door Mannen gedragen.

(*'t Vervolg hier naa.*)

WAARNEEMINGEN OVER DE UITWERKZELEN DER BESCHAAFDHEID, EN HET CHARACTER DES TEGENWOORDIGEN TYDS.

Door G. GREGORY.

De geſchillen der Geleerden, wegens de verdienſten des tegenwoordigen tyds, vergeleeken met die der beſchaafde Volken van de Eeuwen der Oudheid, zyn gevolgd door andere van eenen vreemden aart. Niet te vrede met ons beneden 't peil der *Grieken* en *Romeinen* gebragt te hebben, beweeren eenige Wysgeeren, dat wy te kort ſchieten met de Wilden vergeleeken. Terwyl een zeker hedendaagsch Schryver, des Menſchen oorſprong van den *Orang-outan* afgeleid heeft, tragt een ander, uit al zyn vermogen, ons tot den ſtaat der *Orang-outans* weder te brengen.

Dan de zugt, om nieuw en vreemd in zyne denkbeelden te weezen, ter zyde gezet, kunnen 'er andere reden gegeeven worden voor de loſuitingen, die oppervlakkige denkers, met eene zo kunſtige hand, aan de vroegſte Eeuwen toezwaaijen. De Zeden dier Eeuwen worden alleen op een grooten afſtand beſchouwd, en de Ondeugden gaan in de ſchaduw des tyds verlooren: daar de Ondeugden van onzen eigen Tyd, van ons eigen Land, zich naby en in vollen dag vertoonen. Wanneer de Kunſten des Leevens toeneemen, worden ook de behoeften der Menſchen vergroot; wanneer de Driften zich gewekt vinden, zullen 'er eenige Ondeugden opkomen; doch hieruit zal, in geene deele, volgen, dat de lampen der Beſchaafdheid veelvuldiger zyn dan haar Zegeningen.

Een gezet uitvaaren, tegen de Beſchaafde Leevenswyze, moge bladzyden, ja boeken, vullen, met een lyst van Ondeugden en Gebreken daar aan vast; ik geloof dat eene onbevooroordeelde beſchouwing van den voortgang der Maatſchappyen ons zal overtuigen, dat de Weelde zich blootgeſteld vindt aan de meeste onheilen van het beſchaafde Leeven, zonder in de vertroostingen van 't zelve te deelen. Bedrog (*), Onmaatigheid

(*) FORST. *Ob.* p. 236.

heid (*), overgegeevenheid aan 't Spel (†), zyn ondeugden aan beide gemeen: en ik hang zeer in twyfel, of de balans niet ten nadeele der Wilden zal doorſlaan; voegt hier by de ſomberheid, de ſtilzwygenheid, de werkloosheid, de verregaande wreedheid (§), bloeddorſtige bygeloovigheden en vooroordeelen (**), als mede de wraakzugtige geest der ruwe Volken. Naardemaal zy, in den hoogſten trap, ledig, lui, en zonder voorzorge, zyn, is het niet mogelyk, dat zy, in een tyd van ſchaarsheid, in hunne eigene noodwendige behoeften, voorzien, en veel min in die van anderen (††), terwyl 'er onder ons, voor de elendigen, ten minſten kans van verligting en redding overblyft.

De ongelyke verdeeling des Eigendoms is de geliefde tegenwerping, tegen eenen Beſchaafden Burgerſtaat aangevoerd; dan zeker verdient deeze de voorkeuze boven geen bepaalden en duurzaamen eigendom in 't geheel, wanneer de niet bebouwde grond de jammerzalige bewoonders ten ſpeelbal overlaat van het geval, en dikwyls ten prooije van honger en alle de ongenade van lugt en weder. ——— De Wetten, wy erkennen het, worden zomwylen zeer onregtvaardig uitgevoerd, en de eigendunklyke Heerſchappy maakt een ſpel van het leeven en de eigendommen der Onderdaanen: dan, dit is nog beter dan dat de menſchlyke driften, door geen Wet, hoe genaamd, beteugeld, elk toelaaten op zynen naasten aan te vallen (§§), wanneer de zwakken en onbeſchermden altoos voor overmaat van geweld moeten bukken. Wat is de verdrukking eens Staatsbeſtuurs, 't geen van de Onderdaanen ſchattingen heft, en mogelyk zeer zwaare, in vergelyking met dat ſchriklyk ſtelzel van huislyke Dwinglandy, die Vrouw, Kinderen, en Afhangelingen overlaat aan de genade of ongenade van een grillig ſterveling (***)? ——— Hier by moet ik nog aanmerken,

(*) HERODOT Lib. I. Cap. CXXX, CXXXIV. Lib. III. Cap. IV. TACITUS *Germ.*

(†) COOKS *Last Voyage.* Vol. III. p. 144.

(§) HERODOT. Lib. III. Cap. CLIX. ib. ad fin.

(**) HERODOT. Lib. IV. Cap. CIII & CIV.

(††) Cap. COOK merkt op, zelfs ten aanziene der Vrouwlyke Sexe, in barbaarſche Gewesten, dat alle haare inzigten *Zelfzoekend* zyn, zonder het *geringſte inmengzel* van *agtneeming op anderen*, of *verknogtheid.* COOKS *Last Voyage.* Vol. I. p. 124.

(§§) „ Indien ik," ſchryft COOK, „ den raad van alle onze vermeende „ Vrienden, (in *Nieuw Zeeland,*) hadt opgevolgd, ik zou het geheele Ge„ ſlacht hebben kunnen verdelgen: want het volk van elk Gehugt of Dorp „ was my beurtlings aan, om dat van de andere te verwoesten." *Last Voyage* Vol. I. p. 124.

(***) „ Wanneer", zegt de laatstgemelde Reisbeſchryver Vol. I. p. 233, „ een hunner (de Dienstknechten of Slaaven op de (*Friendly Eilanden*), be„ trapt werde op eenig dieffal, maanden hunne Meesters, wel verre van „ hun

ken, dat *Denemarken* in geenen deele de onaffcheidelyke gezellinne is van Beſchaafdheid. Indien wy, door het hedendaagſch *Europa*, over 't algemeen, in aanmerking neemen, de zagtheid en gematigdheid in de uitoefening van de Magt des Staatsbeſtuurs, en overweegen, dat deeze, onder zo veelvuldige en verſchillende gedaanten, het uitwerkzel niet kan weezen van Staatkunde of Wetten, kunnen wy ze alleen toeſchryven aan de algemeene heerſchappy der Beſchaafdheid, Weetenſchap en verlichte Rede. —— Niets ſtrekt ter onbetwistbaarder kenmerk van het geluk eener Maatſchappye, dan het toeneemen der Volkrykheid; en dit, zeker, pleit ſterk ten nadeele van den Wilden ſtaat. Ik zou hier kunnen uitweiden over de onteltbaare voordeelen en gemakken, over de leevens die behouden, de onheilen die geweerd zyn, door de beſchaafde Kunſten, en de Geneeskunde inzonderheid; over de menschlyker wyze van Oorlogvoeren; de gemeenſchap tuſſchen de verſchillende Volken opgericht, en de ſteeds ſpringende bronnen van kiesch vermaak, ontſpringende uit het voldoen eener pryslyke nieuwsgierigheid, en het beoefenen der fraaye Weetenſchappen.

Tegen de *Kunſten* en *Weetenſchappen* heeft men zeer onkundig uitgevaren, als voedſters van Weelde; doch beſchouwen wy het ſtuk te regte, wy zullen de onrechtvaardigheid deezer beſchuldiging ontwaar worden, en dat het alleen hier op neder komt, dat dezelfde oorzaaken, tot den aanwas van Weelde, en het kweeken der Weetenſchappen, medewerken, *te weeten*: welvaaren en gemak. —— Dan zeker, deeze oorzaaken kunnen beſtaan, en menigmaal heeft de grootſte maat van Weelde plaats, zonder eenigen ſmaak voor Kunſten en Weetenſchappen: hier uit blykt, dat de Staaten en Wetgeevers, die de Weelde poogden te bedwingen, door Kunſten en Weetenſchappen te verbieden, zich, ten aanzien van de oorzaak, deerlyk misgreepen, en de kwaal niet, maar alleen een bykomend verſchynzel, aangetaſt hebben.

Ik heb, nogthans, in 't geheel niet ten oogmerke, voor de Ondeugden der Beſchaafde Volken te pleiten; ik wil ook niet beweeren, dat de Ondeugenden, in eenigen ſtaat, gelukkig kunnen weezen. De Verkwister, de Ligtmis, de Gierigaart, de Groſſpeelder, de ongekogte Moordenaar, de Roſſaan, de Slaven-Handelaar, kan nooit agreeswaardig of gelukkig zyn. Het voordeel, 't welk ik ten opzigte van eene Beſchaafde Maatſchappy ſtaande hou, is; dat zy, die de Deugd verſchen te kennen en te betragten, daar toe beter gelegenheid hebben; en gelukkiger kunnen leeven in een welgeregelde en beſchaafde

de

„ hun voor te ſpreeken, ons dikwyls aan, hen te dooden. En dewyl dit „ eene ſtraffe was, welke wy niet verkoomen hun aan te doen, gingen zy „ veel ongeſtraft heenen: want zy ſcheenen my toe eenen ongevoelig voor „ ſchaamte als voor de ſmert van ſchaamteſtraffe te weezen.“

de Gemeenſchap, dan in een ſtaat van Regeeringloosheid en Roof.

Dat het meest gevorderde Tydperk der Maatſchappye, in Beſchaafdheid, zeer veel te kort ſchiet by die denkbeeldige volmaaktheid, na welke de verlichte zielen van eenige weinigen ſtreeven, moet ten vollen erkend worden; en, ſchoon zy de menſchelyke Natuur beſchouwen, als, ten aanziene der Beſchaafdheid, in een ſtaat van vordering, zou het eene verregaande voorbaarigheid weezen, te beweeren, dat die vordering niet bepaald is door de Natuur of de Voorzienigheid. —— Men heeft veronderſteld, niet alleen, dat de Menschlyke Deugd bepaald wordt door drift en zwakheid; maar dat de beſchaafde Maatſchappy in zichzelven de zaaden van byzondere Ondeugden behelst om die te bederven; dat de Zedelyke Wereld, even als de Natuurlyke, onderworpen is, aan zekere op zyn tyd wederkomende ommewentelingen; dat deeze als in een kring rondloopen van Barbaarschheid tot Beſchaafdheid, en in deeze weder tot Barbaarschheid; dat welvaard en weelde zwakheid in de hoogere leevensrangen veroorzaaken, en dat eene ongelyke verdeeling van eigendom in Dwinglandy en Verdrukking eindigt. Onkunde en Bastaardy zyn de veronderſtelde gevolgen deezer gebeurtenisſen; verwarring en regeeringloosheid keeren een zagt en billyk Staatsbeſtuur het onderſt-boven. Ik denk, egter, dat de laatſte veronderſtelling niet genoegzaam door ſpreekende gebeurtenisſen onderſchraagd wordt, noch door de best beweezene geſchiedenisſen des Menſchelyken geſlachts. Men beroept zich doorgaans op de *Middel-Eeuwen*, als hier van blyk opleverende; en denkt veelal, dat de Beſchaafdheid, in dat Tydperk, te rugge liep. Maar indien wy letten, binnen hoe klein een omtrek, en tot hoe gering een getal, de Wetenſchap en Taalgeleerdheid van *Griekenland* en *Rome* bepaald waren; als wy in aanmerking neemen het bykans ongelooflyk aantal van Noordſche Overweldigers, en dat zy, de oude en beſchaafde Inwoonders van *Europa* verdelgden, of in ſlaaverny haagten, —— zullen wy overhellen, om de *Middel-Eeuwen* in een geheel ander licht te beſchouwen, en, met de daad, als een Tydperk, in 't welk de Beſchaaving des Menschdoms vorderde.

By het Dwinglandsch Beſtuur en Geweld der laatſte Tydperken van de *Romeinſche Magt*, voegden de *Middel-Eeuwen* de ongerymdheden van Barbaarsch Bygeloof, Oordeel, Proeven, en Vervolging om den Godsdienst; nogthans, begonnen de rampen des Oorlogs zigtbaar af te neemen 't Waapen niet langer de heerſchende drift om de grenzende Heerſchappye uit te breiden, en Volken te verdelgen. Perſoonlyke dapperheid werd meer dan Krygsdapperheid gewaardeerd. Bloedlooze gevegten ſtreeden de Ridders in volle Wapentuig; en men zag meer vertoon dan daadlykheid in hunne Krygsonderneemingen.

Be-

leefdheid ten opzigte van de Overwonnenen, en een verpligtend gedrag omtrent alle Ongelukkigen, werd een heerschend beginzel. Kerklyke Opperheerschappy werkte aan tegen de buitenspoorigheden der Burgerlyke. Wy mogen vrylyk de eerste maatiging van de strengheid en wreedheid van de Wetten der Leenregeeringen toeschryven aan den wel onwettigen, doch heilzaamen, invloed der Geestlykheid, en aan die zelfde oorzaak de afschaffing van Huislyke Slaaverny toeschryven. Met één woord, indien deeze Eeuwen niet kunnen boogen op zegetekens van Vernuft, zy mogen het, in veerlei opzigten, doen op die van Menschlykheid; en waren zeker in het zedelyke niet minder dan de beschaafde *Grieken* en *Romeinen*.

Willekeurige Regeering, of andere oorzaaken, mogen den voortgang van verbetering belemmeren of stuiten: doch het blykt niet dat zy het Menschdom daadlyk weder te rug kunnen voeren tot den ruwen staat der eerstbeginnende Maatschappye. De Heerschappy der Weelde verzwakt het Vernuft, en vermindert de vlytbetooning; doch kan nimmer zo algemeen weezen, dat ze eene geheele onkunde en barbaarschheid te wege brengt.

De tegenwoordige Tyden heeft men opgehaald als een bewys, hoe bepaald de vordering in Beschaafdheid is; en dezelve in eene haatlyke vergelyking gebragt met de ten val neigende Tydperken van *Oud Rome*; en droeve voorspellingen in onze ooren doen klinken, wegens het verval der Vryheid, —— 't verval van Beginzelen, —— 't verval van Godsdienst; en de daar tegen over gestelde aanwas in Weelde, Verwyfdheid, Omkooping en Ondeugd.

't Valt niet gemaklyk onpartydig te weezen in 't geen onze Tydgenooten betreft. Ik heb geen Schryver aangetroffen, die met draagelyke braafheid over het Character zyns eigen tyds oordeelde. 't Zou, overzulks, eene verregaande vermetelheid in my weezen, te hoopen, dat ik met een meer opgeklaard oog die zelfde voorwerpen zou beschouwen, of my min laaten aftrekken door die partydigheden, welke anderen van het waarheidspoor rukten, als zy my voorgingen in het behandelen van een zo kiesch onderwerp.

Indien ik het durf waagen myn gevoelen op te geeven over de vergelyking van de verdiensten der Tegenwoordige, en der jongst Verloopene, Eeuwen, zou ik zeggen, dat wy, in zommige opzigten, baarblyklyk gewonnen hebben; hoewhans zyn 'er byzondere omstandigheden ontstaan, strekkende om onzen voortgang in Beschaafdheid te dwarsboomen en te vertraagen. De middelbaare Leevensstand, en de laagere Rangen, zyn zeker meer verlicht; doch ik vrees, dat de hoogere slegter en bedorvener geworden zyn.

Weetenschap is tegenwoordig, mogelyk, wyder verspreid dan in eenig tydperk, zints de Schepping der Wereld. Veele daad-

lyke verbeteringen zyn 'er gemaakt, eenige gewigtige ontdekkingen gedaan; nogthans hebben wy klagten, en geen ongegronde klagten, gehoord, dat men thans de vermaaklyke en als met bloemen beſtrooyde vakken der Weetenſchappen, alleen, bezoekt en zorgvuldig aankweekt, dat de groote beginzels der Weetenſchappen, die de aandagt van eenen NEWTON innamen, ter zyde geſteld zyn voor de gemaklyker bezigheden van Plantkundige Stelzelſchikkingen, en het maaken van Verzamelingen van Schulpen, Inſecten en Medailjes. ——— Doch geene takken van Geleerdheid heeft men meer verzuimd dan die de Menſchelyke Natuur het naast raaken, die de Ziel van den Mensch en de Beginzels des Zedelyken Gedrags betreffen. De Naamen van LOCKE, van A. CUDWORTH, van BERKELEY en CLARKE, hoort men met eene beſchaamd ſtaande onkunde of gaapende verwondering. ——— In 't kort, niets is 'er gewonnen, en ik bedrieg my grootlyks, als 'er niet wel iets verlooren is, in dit byzonder vak der Weetenſchappen.

Ten opzigte van de *Letterkunde* hebben wy nog min te roemen. Ik wenschte 'er zelfs maar by te mogen voegen, dat de *Volksſmaak* kans ſtaat om den Schipbreuk van *Vernuft* te ontkomen. Onze Schryvers, die als voorbeelden van eene goede Schryfwyze mogen ſtrekken, liggen verwaarloosd; de lustlooze en kwynende hebbelykheid des hedendaagſche Leezeren kan alleen gewekt worden door het prikkelende der nieuwigheid. Om niet te ſpreeken van de Poëzy, die zelden geleezen en nog zeldzaamer geſchreeven wordt, zelfs deeze fraaye en verbeeldingvolle voortbrengzels, meest tot het ſchenken van vermaak ingerigt, worden niet gerekend: de ſchitterendſte edelgeſteenten der Verbeeldingskragt, die nog de verdoofde leeslust kunnen wekken, behaagen zeer kortſtondig. Het Klatergoud der *Franſchen* geeft men den voorrang boven het volwigtige onzer *Engelſche* Taale; een galant Vertelzeltje, een niet zamenhangend mengzel van gewaand aandoenlyk en teder, heeft de voorkeus boven het fraaye van eenen HAWKESWORTH, of het Zedeleerende van JOHNSON; het flikkerende van een STERNE boven het bondige van ADDISON. (*)

Dat de *Zeden* beſchaafd en de Aandoeningen veel verfynd zyn, geloof ik, zal by weinigen in twyfel getrokken worden. Onmaatigheid, dolle partyen, en boerschheid, hebben plaats geruimd voor eene verfynder Weelde, en de zoetvoerige bedagt-

(*) 't Zou een blykbaar onregt zyn niet op te merken, dat de Geſchiedkunde, in deezen laatſten tyd, met een ongemeen gelukkigen uitſlag beoefend is, dat wy nog Geſchiedboekers in leeven hebben, die tot roem zouden ſtrekken van eenige Eeuw. Mejuffrouw BURNEY is mogelyk zonder wedergade in haare wyze van ſchryven: en in den Heer KNOX herleeft zeer veel van den geest van ADDISON. Dan, ondanks de loflyke poogingen van deezen en anderen, kan ik niet nalaaten te denken, dat de ſmaak des Volks in de Letterkunde eenig bederf ondergaan hebbe.

dagtloosheid van beſchaafde Uitſpanningen. De ziedende en tot bysterheid opſtuivende Driften zyn misſchien alle onder een beter tugt gebragt; 't geen op verre na 't geval niet was ten tyde dat de Zeden der *Romeinen* zich in eenen ſteeds afneemenden ſtaat bevonden. Gierigheid zelfs is thans de Ondeugd niet der Handelaaren. Dan deeze Ondeugden zyn gevolgd door anderen, misſchien min algemeen verderflyk of aanſtootelyk; doch veragtlyker en belachlyker.

De heerſchende Charactertrek deezer Tyden blykt te beſtaan in een onbegrensden ſmaak voor *Beuzelingen*, in een vertoonmaaking van ydelen Trots, in een volgzugtige en kinderagtige geſteldheid op elke heerſchende dwaasheid; deeze ontdekt zich, in onze Opvoeding, in onze Zeden, in onze Kunſten. Het wel te Paardryden en Kleeding zyn de hoogstgeagtſte begaafdheden; en een kenner der Muzyk te weezen, is het hoogſte toppunt van verſtandlyke uitmuntenheid, 't geen een Heer of Mevrouw van fatzoen kan beklimmen, —— met mogelykheid kan beklimmen. Te denken en te handelen, gelyk het groote gros denkt en handelt, beſpaart de moeite om wel te denken en wel te handelen. Van hier, dat eene blinde bewondering van 't geen in de Mode is de onderſcheiding van verdienſten belet, en de onderſteuningen der goedwilligheid in verkeerde kanaalen doet ſtroomen. De eiſchen der noodwendigheid moeten wyken voor de aanmaaningen der dwaasheid. Een begunſtigd Tooneelſpeelder, of eene ſchandelyk leevende Tooneel-Danſereſſe, zal een ſchat opleggen, die naar *Oosterſchen Rykdom* zweemt, terwyl een Man van Letteren van behoefte kwynt. Met één woord, verkwistend en niet edelmoedig, grootsch en niet agtbaar, te zyn; na eer te dingen, en, nogthans, alle weezenlyke middelen, om dezelve te verkrygen, te verwaarloozen; te arbeiden, en geen voordeel te behaalen; zich op kennis toe te leggen, en niet te vorderen; de verkeering by te woonen zonder verbetering, zyn de ſpreekendſte kentekens van eene beuzelende en grillige Eeuwe. Gelukkig ware het voor de Maatſchappy, indien de gevolgen zo beuzelagtig waren als de najaagingen en bezigheden der Weereld naar de Mode; doch de Dagboeken der Regteren, en de Berigten der Strafoefeningen wyzen, maar al te ongelukkig, uit, dat het verwaarloozen, of bederven, van 't Verſtand, het bederf van het Hart ten gevolge hebbe.

DE VERNEDERDE WINKELIER.

(*Uit het Engelsch.*)

Zekere zeer ſchoone, maar zeer opſpraaklyk leevende, *Engelſche Gravinne*, zich te *Parys* onthoudende, werd, op een avond, in den Schouwburg, aangeſprooken, door een Jong Heer, die 'er zeer fraay uitzag, en zich zo behaaglyk by haar wist te maaken, dat zy hem haar Naam en Verblyfplaats ontdekte. Den volgenden dag maakte hy by haar zyne opwagting; en was nog behaagelyker dan den voorgaanden avond; hy zong, hy ſpeelde, en bragt de verrukkendſte *Bon-Mots* voort. —— Eenige Dames kwamen by de Gravinne, niemand haarer kende den Jongen Heer; doch alle ſtonden zy toe, dat hy allerbehaagelykst was. Veertien dagen lang volhardde hy in zyne bezoeken, en drong, van dag tot dag, dieper in de gunst der Gravinne: hy ſprak van zyne Liefdedrift, en het oogenblik om dezelve voldaan te zien naderde. De Gravinne voerde hem te gemoet: „ Ik moet volſtrekt tweeten wie gy zyt, myn „ Heer, tot dus lang hebt gy het kunſtig ontdooken my 'er „ iets van te laaten blyken; ik ſtaa de vervulling uwer wen„ ſchen, op geene andere voorwaarde, toe!" —— De Jonge Heer zich in die engte gebragt ziende, beleed dat hy een *Stoffe Winkelier* was in de Voorſtad van *St. Antoine*... — „ En „ hoe," viel de Schoone hem met veel verontwaardigings in de reden, „ hoe kunt gy vermetel genoeg weezen om u te „ vervoegen by eene Mevrouw van myn Rang; weet, myn „ Heer, dat ik de Dogter ben van een *Engelſchen Graaf*, en „ de Kleindogter van een Hertog!" —— Dit zeggende, ſchelde zy, en beval deezen Winkelier de deur te wyzen, en de boodſchapslysten, waarop zyn naam ſtondt, te verbranden. —— Om haare veragting nog beter te toonen, zondt zy, den volgenden dag, aan zyn Huis, met bevel, dat hy eenige Zydeſtoffen zou brengen; wanneer de nog onlangs zo zeer begunſtigde *Beau Garçon* niet verder werd toegelaaten dan het ſpreekvertrek, en zyne rekening betaald kreeg uit handen van den knegt. —— Waar over moeten wy ons meest verwonderen, over de veelwaagende vrypostigheid des nu te regtgebragten en vernederden Winkeliers, of daar over, dat Familie-Hoogmoed zo leevend bleef in een hart, waar in alle edele Eerzugt reeds lang tot den laatſten vonk was uitgedoofd.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Wat zal het een mensch baten vele uiterlyke hoedanigheden te bezitten, vele vermogens te hebben, en tot alles, waar hy zich op toelegt, geschikt en bekwaam te wezen? wat baat het hem zo vele schoone gaven te bezitten, wanneer hy 'er geen, of een slegt, gebruik van maakt! Wat zullen zy baten aan een mensch, die een kwaad, een ondeugend, hart bezit?

Het is eene ongeoorlofde, eene buitensporige magt, het is de Dwingelandy alleen, die een mensch buiten en boven het bedwang der wetten voert: dan het is ook de Dwingelandy, die iemand ieder ogenblik aan het gevaar van een uiterst verderf blootstelt.

Wanneer de Zeden van een Land bedorven zyn, en men de Inwooners van zulk een Land als gunstelingen des Hemels wil aanmerken; wanneer men de bedorvenheid der Zeden van dag tot dag ziet toenemen, en bykans algemeen worden; dan is, of deszelfs ondergang, of ten minsten eene zware straf ter tugtiging, voor de deur, —— dan is het Oorlogs Zwaard met de gedugtste straf in Gods hand; dewyl de mensch tegens zyns gelyken het onbarmhartigst, en ongehoord wreed is. —— Wanneer een Land dan het gewigt van den toorn des Allerhoogsten gevoelen zal, is de grootste straf, die van den Hemel kan afdalen, dat de Raadslagen der Overheid door oneenigheden gedwarsboomd worden; dat 'er een geest van tweedragt en besluiteloosheid heersche; en, eindelyk, dat de beste en heilzaamste genomen besluiten, door partyzugt, worden omver gestooten.

Het gebeurt niet zelden, dat de veel praters de minste weters zyn. Men ziet al veel, dat het zich verkeerd toedraagt in de meeste Gezelschappen; die zwygen moesten, hoort men onophoudelyk praten; en die praten moesten, en wel kunnen praten, doen geen mond op.

Men kan onmogelyk in alle gevallen altoos even bedaard wezen; dikwils hangt dit van eene meerdere of mindere gunstige gesteldheid van den mensch af; dan de bedaardste menschen voeren de beste en gelukkigste daden uit.

Hy die geheel zonder Godsdienst leven wil, en met de geheiligste dingen spot, die kan ook van de zamenleving nut noch voordeel trekken: het is een gedrocht, van 't welk een iegelyk schade te wagten heeft; en dat deswegens van ieder geschuuwd moet worden.

Al wat ons dierbaar, al wat by ons op eenen onschatbren prys moet staan, is, bovenal, de Godsdienst en het Vaderland. —— Zy, die den Godsdienst versmaden, en hun Land ontrouw

trouw, ——— zyn Verraders van hun Vaderland, en Verachters van den Godsdienst; 't zyn Snoodaarts, waar van God en Menſchen een walg hebben; ——— te ſnood, voorwaar, om van de aarde gedragen, om van het licht der Zon beſtraald, om onder eene Maatſchappy van redelyke Wezens geduld te worden! —— Snoodaards, die, zo ze al de tydelyke Wraak des Waereldlyken Richters ontgaan, nochtans, de gedugte Wraak des Hemels, die des te gedugter is hoe langzamer zy komt, gewisſelyk niet ontwyken zullen.

Voor men eene onderneming uitvoert, dient men dezelve eerst van alle kanten onderzogt, en doorkeken, te hebben; want zo dra als de gelegenheid daar toe voorby is, en men zyn voorgenomen beſluit heeft uitgevoerd, dan ſchieten alle menſchelyke vermogens gemeenlyk oneindig te kort, om het gedaane te herdoen; en 'er is geen magt, om zulks te kunnen uitvoeren. ——— De Hoogſte Magt zou dan tegenſtrydigheden moeten bewerken. Eene zaak kan niet te gelyk zyn en niet zyn; ——— te gelyk gebeuren en niet gebeuren.

Uit hoe kleine en geringe beginzelen ziet men niet zelden groote gevolgen geboren worden; gebeurtenisſen, die de weereld doen verbaasd ſtaan; dikwils bejammerenswaardig in hunne uiteinden. Men zou 'er een gansch register van voorbeelden van kunnen optellen. ——— Dan hoe veel te meer behooren zaken van gewigt, met de grootſte omzigtigheid overwogen, en met de naukeurigſte oplettenheid nagegaan te worden, eer men tot dezelve beſluit, of daar in verandering tragt te brengen. ——— Het verzuimen hier van, veroorzaakt zeer veel ongelegenheden en verwarring.

De groote Konſtantyn had eene Wet bepaald, tegen alle Regtsgeleerden, en tegen de zulken, die de zaken van anderen ter hand hadden, en in orde moesten brengen; Boelredders en Rentmeesters. ——— Volgens deze Wet werden zy, als zy hunne clienten uitzogen, of te lang draalden, om de zaken, die zy waarnamen, in orde te brengen, of af te doen, om zich zelven langs dien weg te verryken, en de goederen van hunnen naasten in te ſlokken; volgens die Wet, zeg ik, wierden alle zulke pesten der Maatſchappy, verdervers van hunnen evenmensch, (*) voor altoos van alle eerlyk beroep uitgeſlooten. Dan ik geef in bedenking: of zulk eene Wet, mits ze geſtreng wierd uitgevoerd, in ons Land ook geen vrugt zou doen; en by ons veel nut en voordeel aanbrengen?

Wanneer men veranderingen ergens in maken wil, en oude gewoonten en gebruiken affchaffen, dan behoort men, alvorens ten allerklaarſten overtuigd te wezen, dat 'er, in die gebruiken en gewoonten, zo vele gebreken zyn ingeſlopen, dat 'er volſtrekt eene hervorming vereischt worde. ——— Dan dit alleen is geenszins voldoende. —— Men dient daar en boven nog ver-

(*) LE BEAU Geſchied: van den Onderg. des R. en O. Keizerr.

verzekerd te wezen, dat de nieuwigheid, die men wil invoeren, aan minder gebreken onderhevig is dan het oude.

Het gebeurt niet zelden, dat de oprechtheid door Snoodaards verkloekt word. —— Verdervers ſmeden vaak de listigſte aanſlagen; en dewyl een ſnoodaard zich den meesten tyd van het momaangezigt van veinzery bedient, ontduikt hy wel eens het gezigt van het allerſnelzienst oog, —— ondertuſschen, het heilzaamſte voorwendende, is men ſtout genoeg, het algemeen belang aan zyne byzondere oogmerken op te offeren. —— Wee een Land, waar vele van zulke pesten gevonden worden! —— Jammerlyk is het 'er meê geſteld, zo zy over de braven zegevieren. —— Dan 'er is een Rechtvaardig Richter in den Hemel! Deze heeft menigmalen die ſnoode Raadſlagen tot zotheid gemaakt, en de rechtvaardige zaak eindelyk doen zegevieren.

Men ziet niet zelden, dat ſnoode aanſlagen ontdekt worden, om dat zy veelal te ontydig begonnen, en met al te groote drift voortgezet worden. —— Met veel list, worden zy vaak geſmeed, om de poogingen der welmeenenden te verydelen; —— dan veeltyds ontwikkelen zy zich te ſchielyk; en hier door krygt men gelegenheid, om tot in het hart dier ſnoode aanleggers door te zien. Duizende gevallen bevestigen deeze waarheid. —— Duizende voorvallen, dagelyks onder ons gebeurd, ſtellen dit gezegde boven het bereik van tegenſpraak.

C. V. D. G.

DE DUINEN
VAN
V.....

Ô Duinen myner moederſtad! hoe dikwyls waart gy getuigen van de verrukkingen die ik genoot op een uwer hoogten; van daar zag ik —— wen geen woedende ſtormen de zee beroerden en de natuur deden ſidderen, —— de zon met ſtille majeſteit beneden heure kimmen dalen! —— Daar aan de eene zyde de golven op de blanke ſtranden ſpeelden, heerschte aan de andere, in 't Landſchap, een ſtatige ſtilte. De Vogelen hoorde ik van verre hun avondlied zingen; terwyl de Koeijen zig voedden tegen den naderenden nagt! —— De opkomende Maan wierp een zilveren ſtraal op het ſtille Water. —— Ik gevoelde myn' Schepper, en ſtortte dankbare tranen! —— Langzaam keerde ik, onder het naderen der duisternis, naar de woelende Stad te rug. By elken voetſtap zag ik nog eens met verlangen naar myn verlatene plaats om. —— Ik dankte God, dat hy my gevoelig geſchapen had; en ik was blyde!

1785. A. V. D. W.

	Bar:	Th:	Wind.				Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 10-5	16½	O	8	bctr. o. helder	17	28. 4-8	44	Z 4 ZZO	2	R.
	— 10-0	26	——	8	z. betr.		— 5-6	46½	N W	0	mist donker
	— 9-3	24	——	6	donker		— 6-1	39	N O	3	natte mist
2	8-4	21	ONO	7	z. betr.	18	6-0	37	ONO	3	mist R.
	— 7-5	31	——	8	donker		— 5-7	52	Z t O	4	R. mist
	— 7-2	27	NO	7.9	——		— 6	5 43	ZZO	2	zw. nev. bo
3	— 7-0	21½	——	10	zw. jagt ſn.		— 6-9	40½	NNW	1	zw. R.
	— 7-1	24	—— 12 à 14	14	8u. wolk. 9 u. ſn. 6 à 8 d.	19	— 7-5	49	N W	1	R. donker
	— 8-5	21	——	12	——		— 7-6	39½	——	2	R. ——
	— 9-6	18½	NNO	4	o. helder iets ſn.		— 6-8	34½	N	4	zw. ſneeuw
4	— 11-0	27½	NO	2	—— ſn.	20	— 6-7	34½	——	4	—— ——
	29. 0-5	19	O	0	—— z. betr.		— 7-4	31	——	6	—— ——
	— 1-2	12	Z	0	—— iets ſn.		— 7-8	32	ZZW	0	donker
5	— 1-2	28½	O	1	—— ——	21	— 8-2	41½	NNWoZO	2	o. helder 7
	— 0-4	13	——	2	—— ——		— 8-5	34	O	4	donker
	28. 10-0	8*	——	8	helder		— 9-4	36	W	0	——
6	— 7-5	17	——	10	o. held. nu en dan ſn.	22	— 10-5	39½	N W	2	mistig vogti
	— 6-7	9	——	12	——		— 11-1	31	Stil		zw. mist 11 t
	— 6-4	11	ONO	8	wolkig o. helder		— 9-5	30	Z	2	iets R. donk
7	— 7-5	22	NO	7	o. hel. nu en dan ſn.	23	— 8-5	53½	Z t O	5	z. betr.
	— 9-8	20	NNO	3	z. betr. nagt iets ſn.		— 7-6	46½	——	6	donker R.
	— 11-2	19½	N	0	dampig 9 u. helder		— 5-8	44½	Z W	4	R. donker
8	29. 0-3	28½	NO t N	4	iets ſn. o. helder	24	— 6-2	49	WZW	4	donker z. b
	— 1-5	21½	N t O	1	to u. donker		— 6-5	39	Z W	4	o. helder
	— 2-2	26	N	1	donker iets ſn.		— 6-5	40	W	7	R. z. betr.
9	— 2-2	36	NO	2	o. helder	25	— 7-5	48	W t Z	5	o. helder
	— 2-7	26	——	1	z. b. drift van wolken		— 5-2	40	——	10	zw. R. H.
	— 3-1	22½	——	0	o. helder helder		— 5-0	38	W t N	6	zw. wolken i
10	— 3-2	33	Stil		helder	26	— 5-8	43	NW	10 á 12	—— ſn
	— 2-6	23	ZZW	4	iets damp betr. ((		— 6-8	31	——	8 á 10	o. helder
	— 1-5	24	——	5	donker ſneeuw		— 7-1	32	——	7 á 9	zw. wolken ſ
11	— 0-3	35	Z W	7	ſneeuw	27	— 7 6	39½	——	10 á 12	donker ſn.
	28. 10-9	33	W t Z	8	——		— 9-3	33	Z W 4 Z	O	—— o. he
	— 9-5	35½	W	4	donker o. helder		— 10-5	36½	N t W	6 á 8	nagt ſn. zw.
12	— 9-9	42½	W t N	5	o. helder z. betr.	28	— 11-2	41½	——	8	zw. wolken
	— 9-1	33½	W	4	——		29. 1-0	36½	NO t N	6	donker
	— 8-8	31	WNW	3	—— z. betr.		— 2-0	35½	——	4	betrokken
13	— 9-0	41½		2	donker	29	— 2-5	41½	NNO	5	iets R. donk
	— 9-2	34½	N W	1	z. betr		— 2-8	35	N O	4	donker
	— 9-3	33½	WNW	1	—— iets ſn. o. held.		— 2-2	36	——	4	——
14	— 9-8	42½	——	2	wolkig	30	— 2-1	41½	——	4	—— mist
	— 9-6	29	——	1	dampig o. helder		— 2-4	38	——	4	—— ——
	— 8-5	31½	O	5	z. betr.		— 2-7	38	O	2	—— ——
15	— 7-1	39	——	7	ſneeuw donker	31	— 2-8	42½	——	2	mist, vogt
	— 4-7	35	——	6	7 u. R.		— 2-5	39	——	1	zw. mist 11
	— 4-7	43	Z W	4	R. wolkig						
16	— 5-8	49½	WZW	6	wolkig R.						
	— 6-1	39	Z t W	4	——						
							28. 9 4/5	33 18/20		4 1/10	

Th. den 1 's mo. 6 u. 15
6 —— 6 u. N. 7½ Z. 6.
— 's av. 11¼ u. — 8½ — 8.
27 's mo. 6 u. — 30

Th. 's mo. 30 8/11
— 's mid. 38 9/11
— 's av. 31 8/11

1 à 11 :
12 à 31 :

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BEDENKINGEN OVER HET ONGELOOF, DE TWYFELAARY EN HET VRYDENKEN.

(Ontleend uit Dr. WATSON's Voorreden voor *a Collection of Theological Tracts.*)

Discite, o Miseri, & causas cognoscite rerum,
Quid sumus, & quidnam victuri gignimur; ordo
Quis datus; ——— quem te Deus esse
Jussit ———

't Is een zeldzaam verschynzel, dat een Weezen, hoedanig een Mensch is, geplaatst op deezen kleinen Aardkloot; in een klein hoekje des Heelals, afgescheiden van alle gemeenschap met de andere Wereldstelzels, door het oneindig ruim verspreid; beslooten als 't ware op den grond waar op hy gebooren werd; bykans geheel onkundig van de verscheidenheid der geestlyke Bestaanlykheden; en omschreeven in zyne kennis der stoflyke dingen, door derzelver afstand, grootheid, of kleinte; een vreemdeling zelfs ten aanziene van den weezenlyken aart des gronds welke hy betreedt; door zyne natuurlyke vermogens onkundig, of zeer duisterlyk onderrigt, wegens zynen staat na den dood ——— 't is, zeg ik, een zeer zeldzaam verschynzel, dat zulk een Weezen, de onderrigtingen van een eeuwigen God, of met norsschen weerzin ontvangt of smaadlyk verwerpt! Of, indien dit te veel gezegd is, dat hy voorbaarig, roekloos, en beslisschend besluit, dat het Opperstweezen zich nimmer verwaardigd hebbe het Menschlyk Geslacht te onderwyzen.

Eigenaartig zou men hebben mogen verwagten, dat een redelyk Weezen in dusdanige omstandigheden geplaatst, met alle nauwkeurigheid, met allen yver, zyn onderzoek te werk zou gesteld hebben, omtrent eene zaak van die uiterste aangelegenheid, en niet geduld dat hy van die naspeuring afgetrokken wierd door het bejag van Wellust, Eer, of eenig Tydlyk belang, veel min door begrippen opgevat

zonder opmerking, door bewysredenen toegeſtaan zonder onderzoek, of door vooroordeelen ingezoogen in de vroege jeugd, uit het ontheiligend lachen, het Godloos ſpotten, van Losbollen, en geheel Zedelooze Menſchen. Van hoe veel aanbelangs is het niet, het opkomend Geſlacht eene ernſtige beoefening aan te raaden, van de veelvuldige ſchoone Werkjes, door verſtandige en van dweepery verre vervreemde Geestlyken, ten hunnen dienſte en voor beiderlei Sexen opgeſteld? —— Van Geestlyken, —— ja, —— laat die naam hun niet afſchrikken van het opvolgen deezer raadgeevinge.

Immers zy behooren dier Mannen geloofwaardigheid niet in twyfel te trekken, wanneer zy ſpreeken van den Godsdienst, als den Mensch, ten aanziene van deeze Wereld zelve, hoogst nuttig: want het is eene afgeſleetene, geheel verouderde, en voorlang bondig wederlegde tegenwerping, gegrond op een volſlaagen misbegrip van het oogmerk des *Christendoms*, wanneer men die Hemelſche Leer verbeeldt als een ondraagelyk Juk, zo geheel aangekant tegen onze neigingen, dat zy 's Menſchen geluk te eenemaale het onderſtboven keert. 'Er is geen een Gebod in het Euangelie, zelfs dat, 't geen het vergeeven van ongelyken gebiedt, en een iegelyk beveelt zyn vat in Heiligmaaking en Eere te bezitten, of het is ingerigt om ons Geluk te bevorderen.

De *Christlyke Godsdienst* regelt onze gemoedsdriften; doch dooft dezelve niet uit: en in derzelver behoorelyke regeling beſtaat ons geluk als redemagtige Weezens. Indien 'er een ſtaat in dit leeven gelukkiger is dan een ander, het is ongetwyfeld die van hem, die alle zyne hoop op het toekomende grondt, op de Beloften van het *Euangelie*, die zorgvuldig bedagt is om zynen Wandel naar de Voorſchriften van hetzelve in te rigten, 't oog ſteeds geſlaagen houdende op GOD, den Allerhoogſten, als zyn Beſchermer hier, als zyn Belooner hier naamaals, en zyn eeuwig leevenden Vader. Dit brengt eene Gemoedsgeſteltenisſe te wege, zo zeer ſtrekkende tot volmaaking onzer natuure, dat, indien de *Christlyke Godsdienst*, die dezelve alleen kan baaren, zo zeker valsch ware, als dezelve zeker waar is, ieder een zou moeten wenſchen, dat ſtand greep op de Wereld.

Ongeloovigen tragten Aankomelingen tot het Ongeloof te maaken, door, by de onbedreevenen in Schriftuurlyke kundigheden, de magtſpreuken van BOLINGBROKE, VOL-

TAI-

TAIRE, HELVETIUS, HUME en andere *Deistiſche Schryveren*, te doen gelden. 't Is, daarom, niet ongepast, dat Jongelingen een gereed antwoord op deeze beroepingen, ten voordeele des Ongeloofs, worde ter handgeſteld: beroepingen alleen gegrond op het bekende, en in de Geleerde Wereld vermaarde, Character zyner grootſte voorſtanderen. Dat zy, derhalven bedenken, dat BOYLE, NEWTON, GROTIUS, LOCKE, EULER, —— dat ADDISON, HARTLEY, WEST, JENYNS — dat de Lords NOTTINGHAM, KING, BARRINGTON, LYTTELETON, nevens honderd anderen, die niet tot de *Geestlykheid* behoorden, en in de Geleerde Wereld niet min uitſtaken dan BOLINGBROKE, VOLTAIRE, of een der Voorvegteren van het Ongeloof, openlyke *Belyders* en *Verdeedigers* waren van het *Christendom*. —— Ik weet zeer wel, dat de waarheid van den *Christelyken Godsdienst* niet gegrondvest kan worden op het gezag dier Mannen; doch even min bewyst het gezag, van den tegenovergeſtelden kant, de onwaarheid. Bewyzen van dien aart hebben luttel gewigts by hun, die andere weeten te gebruiken; doch zy hebben zwaarte by de traagen, en de onkundigen, aan wederzyden. —— Schoon dit moge dienen om een gereed antwoord te geeven aan jonge lieden, aan de zodanigen hunner reeds bedorvene kennisſen, die op hunne vooroordeelen tragten te werken, ter bevordering van de zaak des Ongeloofs, wil ik, nogthans, hoopen, dat zy zich niet zullen te vrede houden met *voorgenomen* te zyn ter begunſtiging van het *Christendom*. Zy moeten alle hunne poogingen aanwenden, tot het bedaard en gemoedlyk nagaan van de bondige Bewysredenen voor de Waarheid van den *Christlyken Godsdienst*, die hun op den redelykſten grond bevestigen in het Geloof der *Euangeliſche Bedeeling*.

Misſchien zullen niet weinigen, onder het opkomend Geſlacht, zich verwonderen, dat, indien de Godsdienst eene zaak is van zulk eene groote nuttigheid, van die onvermydelyke noodzaaklykheid, hunne Ouders, zelden, of nooit, in waaren ernst, hun over dit onderwerp onderhouden hebben. Wanneer dit het geval mogt weezen, kan ik alleen zeggen, dat dusdanig een verzuim, van alle verwaarloozingen, het meeste te bejammeren is. In de daad de Opvoeding, ten opzigte van het onderwys in den Godsdienst, is allergebrekkigst. Een Kind wordt in de Leerſtellingen van denzelven onderweezen, eer het de meening daar van konne bevatten: en dit ontydig, verkeerd inge-

rigt Onderwys, helaas! maakt niet zelden allen huislyk onderwys uit, 't geen het immer ontvangt. —— Dan, hoe groot ook de verwaarlozing der Ouderen in het Godsdienstig Onderwys hunne Kinderen ook zyn moge, hoe zeer de grondregels en de gewoonte der Eeuwe mogen zamenspannen, om het Ongeloof met volle teugen te doen indrinken, zal het de onvermydelyke pligt blyven der zodanigen, die, in eenige betrekking, de Opvoeding der Jeugd is toevertrouwd, of daar op eenigen invloed hebben, niet te wanhoopen, en onvermoeid te arbeiden, om de Zaaden van Waarheid en Pligtkennis der gemoederen in te werpen, vervuld met, en bemoedigd door, de hoope, van eenen voorspoedigen wasdom, en het draagen van veel vrugts.

Willen de Heidensche Zedenkundigen, volgens de spreuk aan 't hoofd deezes Vertoogs gesteld, „ dat men de Oor„ sprongen der dingen zou leeren kennen, —— ontdek„ ken wie wy zyn, —— welk onze bestemming, welke „ de orde der dingen zy, —— wat GOD ons bevolen „ heeft," oordeelden zy het eene onuitwischbaare schande voor een Mensch, dit nooit in ernst bedagt te hebben. Hoe veel te meer zyn de zodanigen onder ons te berispen, die hunne dagen in Dwaasheid en Ondeugd slyten, zonder ooit te letten op de gunstryke Bedeeling onder welke zy leeven, zonder meer Godsvrugts, meer Zedelykheids, en beter hoope op een toekomenden staat te hebben, dan de Heidenen!

De vryheid van Godsdienstig onderzoek, dat dierbaarst en onbetwistbaar heilig voorregt, 't geen, in deeze Eeuwe, in de meeste Landen plaats heeft, bragt, in den eindelyken uitslag, grooten dienst toe aan de zaak des *Christendoms*. Men moet toestaan, dat de Werken der *Engelsche Deistische Schryveren*, in hun eigen Land, eenige nieuwe Aankomelingen tot het Ongeloof gemaakt hebben, dat zy aan de *Esprits Forts* van *Frankryk*, en de *Vrygeesten* van *Duitschland*, alle weezenlyk schynbaare zwaarigheden tegen den *Christlyken Godsdienst* verschaffen, welke zy, in de laatst verloopene Jaaren, met veel vertoons van oorspronglykheid en eigenvinding, der Wereld opdrongen; doch teffens moet men bekennen, dat deeze eigenste Schriften eenige Mannen van de grootste verdiensten in Letter- en Oordeelkunde buiten, en veelen der bekwaamsten onder de Geestlykheid in ons Land, opgewekt hebben, tot het aanwenden hunner bekwaamheden, in het wederleggen, oplossen

en

en wegneemen van zodanige zwaarigheden in het *Christen Leerſtelzel*, als anderszins zeer geſchikt waren, om de onkundigen te verbysteren, om de onſtandvastigen Schipbreuk van hun Geloove te doen lyden, en twyfelingen te baaren in het hart der ernſtigſten en welmeenendſten.

Eenige zwaarigheden zullen 'er ſteeds overblyven; en het zou een grooter Wonderwerk zyn dan eenig, 't geen wy moeten gelooven, indien 'er geene altoos overbleef; indien een Weezen met zo beperkte verſtands vermogens voorzien, dat van gisteren is, en eerlang weder tot de Aarde keert, de diepte kon peilen der Wysheid van „ Hem, die is, die was en die komen zal, den Almag„ tigen; die de Eer en de Heerſchappye toekomt in alle „ Geſlachten en door alle Eeuwen."

WAARNEEMING WEGENS EENE BYZONDER SOORT VAN KRAMPACHTIGE ZIEKTE. Door WILLIAM HAULKE (*).

Eene ongehuwde Dame, van byna 40 Jaaren, en van eene gezonde Ligchaamsgeſteldheid, kreeg, in het begin van 1782, byzondere ſoorten van toevallen, die zy op de volgende wyze beſchreef. ——— Zy wierd, volgens haar verhaal, alle nachten, naa eenen korten tyd geſlaapen te hebben, zeer ſchielyk wakker door het gevoel van een koude en doovigheid aan de buitenzyde van den rechter voet. ——— Dit gevoel verſpreidde zig allengskens door het geheele Been, tot aan de Maag; —— dog dit laatſte kon zy voorkomen, wanneer zy ſchielyk uit het Bed ging en den voet op den grond zette, in welk geval zy groote verligting beſpeurde, en ook het beſchreeven gevoel zig niet tot de maag uitſtrekte. ——— Dewyl zy van gedachten was, dat dit toeval niets dan een ligte kramptrekking was, zo gaf zy ook zeer weinig acht op het zelve, tot dat zy, in de Maand Maart 1783, een aanval van Jigt in beide Beenen kreeg, die byna 3 Maanden duurde. ——— Geduurende dien tyd, beſpeurde zy weinig van het beſchreeven ongemak; dog naa dat de aanval van Jigt voorby was, ſtelde zig het zelve, met vermeerderde hevigheid weder in, en zy vond zig genoodzaakt hulpe te zoeken. Men gaf aan de Lyderesſe de gewoone middelen te-

(*) *London Medical Journal. Vol. V. N. IV. pag.* 339.

tegen de aandoeningen der Zenuwen; ook wierden Viſicatoria aan het Been gelegd; dog alles was vruchteloos, de aanvallen wierden hoe langs hoe heviger, en verſpreidden zig veel ſchielyker, niet alleen naa de Maag, maar ook de Spieren van de Borst wierden door de Kramp aangedaan, en veroorzaakten eene belette ademhaaling, met ligte convulſive beweegingen. ——— Om deeze hevigheid des aanvals voor te komen, moest 'er beſtendig iemand by haar zyn, ten einde haar ſpoedig uit het Bed te helpen, en den voet op den grond te zetten, 't welk oogenbliklyk verligting aanbragt. ——— By ieder aanval kwamen ſterke Zweetingen, en, naa den aanval, loosde de Lydereſſe eene witte taaije ſlym van de borst. ——— De Menſes bleeven beſtendig geregeld, de Eetlust natuurlyk: na dat zy eene menigte Geneesmiddelen, zonder vrucht, gebruikt had, viel zy in handen van een Geneesheer, die haar alle Morgen een Braakmiddel, en alle Avonden Pillen, (waarſchynlyk van *Aſſa Foetida*) liet gebruiken, en, nog daarenboven, den Voet met eene zekere Zalv liet ſmeeren. Deeze Geneeswyze verminderde de toevallen aanmerkelyk, zo dat dezelve thans niet alleen veel zeldzaamer, maar ook veel minder hevig zyn.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN WATER-MEREL.

(*Volgens den Heer* DE BUFFON.)

De *Water Merel*, bekend onder den Latynſche naamen van *Merula Aquatica*, *Cornix Aquatica*, & *Turdus Aquaticus*, wordt by de Italiaanen *Lerlichirollo* en *Folun d'Aqua* geheeten, by de Duitſchers *Bach Amſel*, en *Waſſer-Amſel*, by de Zwitzers *Waſſer-trosle*, by de Franſchen *Merll d'Eau*, by de Engelſchen *Water-ouzel*, by de Zweeden *Warn Staze*.

Schoon deeze Vogel den naam van *Water-Merel* draagt, is hy geen *Merel;* maar een Water-Vogel, die de Meeren en Beeken der hooge Bergen bewoont, gelyk de *Merels* de Boschen en Valeien: deeze Vogel gelykt ook na de *Merels* in geſtalte, alleen is dezelve wat gedrongener, en door de bykans zwarte kleur zyner Pluimadie; ook heeft hy de witte borst, aan eenige ſoorten van *Merelen* eigen; doch hy is zo ſtilzwygend, als de *Merel* ſnapagtig;

tig; ook heeft hy die leevende en bruske beweegingen niét, neemt geene van diens houdinge aan, loopt niet huppelend en ſpringend; maar wandelt langzaam, met afgepaste ſchreden, aan den kant der Fonteinen en Beeken, welke hy nimmer verlaat. By voorkeuze onthoudt hy zich aan leevend en ſtroomend Water, 't welk met geweld voortſchiet, welker bedding doorſneeden is met Steenen en Rotsbrokken. Veeltyds ontmoet men de *Water-Merels* naby Watervallen, en byzonder by heldere Wateren, die over een Zandgrond loopen.

„ De *Water-Merel*," ſchryft Dr. HERMANN uit *Straatsburg*, aan den Heer DE MONTBEILLARD, „ heeft een zeer „ wyde opening van den Bek, zyn Vederen hebben de „ vettigheid van Endvogelen, 't welke hem dient om te „ gemaklyker onder het Water te kunnen gaan, waarhy „ wandelt op de Water Inſecten aazende: hy maakt zyn „ nest van mos, op den grond, digt by 't Water, ver„ welfd van boven als een Oven; het getal der Eijeren is „ vier."

Zyne byzondere eigenſchap, om in 't Water te gaan, ſtaat ons wat nader te overweegen: de Water-Vogels, met gevliesde pooten, zwemmen op het Water, of dompelen zich in 't zelve; de Strandvogelen, op hooge kaale pooten loopende, gaan 'er zo verre in, dat het Water hun lyf raake: de *Water-Merel* gaat 'er geheel in wandelen, en volgt onder het Water den loop des gronds waarop hy treedt: hy begeeft zich allengskens dieper in het Water, welhaast is hy 'er tot den hals toe in, en vervolgens tot over den kop, dien hy niet meer overeinde houdt, dan of hy in de lugt ware; hy vaart voort met onder het Water te wandelen, daalt tot de diepte, en loopt 'er als op den droogen oever. Aan den Heer HEBERT zyn wy allereerst de kundigheid van deeze zeer zeldzaame eigenſchap verſchuldigd, die, voor zo verre ik weet, geen Vogel met hem gemeen heeft. Zie hier de waarneemingen, welke die Heer de goedheid gehad heeft my mede te deelen.

„ Ik lag verſchoolen aan de boorden van het Meir van „ *Nantua*, waar ik met geduld een Schuitje afwagtte, 't „ welk eenige Wilde Endvogels zou aanbrengen. Ik nam „ waar, uit myne ſchuilplaats, zonder gezien te worden; „ voor myne ſchuilplaats was een kleine beek, welker „ grond, langzaam afloopende, in 't midden de diepte van „ twee of drie voeten mogt hebben. Een *Water-Merel* „ onthieldt zich aldaar, en bleef 'er meer dan een uur,

„ zo dat ik tyds genoeg had, om alle zyne beweegingen,
„ op myn gemak, na te gaan: ik zag hem in 't Water ſtap-
„ pen, 'er zich onderdompelen, en aan den anderen kant
„ van de beek weder boven komen, op nieuw 'er intreeden
„ en wederkeeren; hy doorliep de geheele diepte, en ſcheen
„ niet van element verwisſeld; by het intreeden des Wa-
„ ters, betoonde hy geene de minſte huivering; alleen merk-
„ te ik herhaalde keeren op, dat hy, zo dikmaals hy die-
„ per dan de knien in 't Water kwam, de Vleugels uit-
„ ſpreidde, en tot den grond toe nederſloeg, ik nam ook
„ waar, voor zo verre ik in de diepte kon beoogen, dat
„ hy als met lugt omgeeven was, welke hem deed ſchitte-
„ ren, gelyk aan zekere Water-inſecten, die altoos in 't
„ midden van een waterbel in 't Water zyn; misſchien
„ diende dit nederſlaan der Vleugelen, om zich die lugt te
„ verſchaffen; zeker is het, dat hy dit altoos deedt, en de
„ Vleugels als dan bewoog als een Vogel, die in angst was.
„ Deeze zonderlinge eigenſchappen van den *Water-Merel*
„ waren onbekend aan alle de Jaagers, die ik daar over
„ ſprak, en zonder myn toevallig daar verſchoolen hygend
„ wagten, zou ik ze misſchien ook nooit geweeten heb-
„ ben: maar ik zag hem van zo naby, dat de Vogel digt
„ by myne Voeten kwam, en, om het vermaak eener
„ langduurige waarneeming te genieten, doodde ik hem
„ niet." (*)

'Er

(*) In de *Uitgezogte Verhandelingen* by HOUTTUIN, V D. bl. 68. vindt men eene breedvoerige beſchryving van deezen Vogel, onder den naam van *Water-Spreeuw*, met eene keurlyke Afbeelding vervaardigd, naar eenen, in 't laatst van Slachtmaand des Jaars 1759, in eene der Slooten van een Linnenbleek, by het Dorp *Bloemendaal*, gevangen: wy kunnen niet nalaaten de volgende keurige aanmerkingen daar uit over te neemen. „ Wy
„ geeven hem den naam van *Water-Spreeuw*, als houdende hy
„ zich niet alleen gemeenlyk by de Wateren, die harde gron-
„ den hebben, en aan de kanten der Zandrige Slooten, op;
„ maar dikwyls daar en boven ook te Water gaande, en zich
„ onder 't zelve, geheel op den grond begeevende om 'er al-
„ lerlei Water-Inſecten te zoeken, welke zyn gewoone aas en
„ voedzel zyn. Schoon hy nu tot dat einde niet, gelyk an-
„ dere Water-Vogelen, van Pooten voorzien is, welker Vin-
„ geren met een vlies tusſchen beiden verknogt zyn, hoedani-
„ gen men gemeenlyk *Palm-* of *Zwemvoeten* noemt, zo weet
„ hy, egter, zich genoeg te redden; niet zo zeer in 't Water
„ zwemmende, als wel langs den grond voortloopende, om

„ tus-

'Er doen zich weinig byzonderheden in de Natuurlyke Historie op, die opmerkenswaardiger zyn dan deeze waarneeming. LINNÆUS hadt wel gezegd, dat men de *Water-Merels*, met gemak, ſtroomende wateren zag in- en uittreeden, en WILLUGHBY, dat, ſchoon deeze Vogel geen Zwempooten hadt, egter niet ſchroomde te water te gaan: doch de een en ander ſchynt onkundig geweest te zyn, van de wyze, waar op hy zich te water begeeft om op den grond te wandelen. Men begrypt ligt dat tot dit bedryf,

„ tuſchen de Waterplanten en ruigtens, of Vuiligheden zyn „ aas te gaan vinden. Deeze zyne manier van leeven doet „ ons de reden merken, waarom zyne *Neusgaten* niet rondom „ openſtaan; maar geheel met een *Vlies* overdekt zyn, het „ welk alleen aan den onderkant een weinig los is. Het Wa„ ter ten neuze inloopende, zou hem buiten ſtaat ſtellen om „ de bezigheid, tot welke de Natuur hem heeft geſchikt, be„ hoorlyk te verrigten; nu ſluit dit Vlies aan 't zelve als een „ Schotdeur den toegang af, terwyl onze Vogel zyne Longen „ wel met lugt gevuld hebbende, in eene lange wyle tyds „ niet noodig heeft zyn adem te gaan haalen. —— Ook is „ het verdere bekleedzel van deezen Vogel zodanig, dat het „ duidelyk gemerkt kan worden naar zyne manier van huishou„ ding en leeven ingerigt te zyn. De Vederen der Vogelen, „ die veel in 't Water leeven, zyn gladder, ſtaan digter by „ een, en ſluiten nader over elkander dan die der Landvoge„ len. Deeze eigenſchap heeft onze *Water-Spreeuw* zodanig, „ dat hy, ſchoon in een kom met Water geſtooken, geen nat„ tigheid aan zyne Vederen behield, en het Water 'er in dikke „ druppelen afliep, als van de Vederen der Eenden. —— „ Men vindt deeze Vogelen in den winter nooit aan paaren, „ of in grooter getal, by een: maar des Zomers ziet men „ doorgaans 't Wyſje by het Mannetje. Ligt is nategaan, dat „ zy, als gezegd is, de Water-Inſecten tot hun aas hebbende, „ des Winters groot gebrek aan voedzel zouden moeten lyden; „ wanneer de Vorst hun de gelegenheid ontneemt, om onder het „ Water te jagt te gaan: om welk ongemak te gemoet te ko„ men, zy, even als de meeste Water-Vogelen, tegen den „ Winter bovenmaate vet worden, waarſchynlyk, om, voor „ een poos, des noods, alleenlyk op hun eigen ſmeer, gelyk „ men zegt, te kunnen teeren: dryvende de natuur deeze *Wa„ ter-Spreeuwen*, daarenboven, by den Winter, na de oorden, „ in welken Waterloopen en vliedende beeken zyn, die zelden „ of nooit bevriezen. Men vindt ze hierom in dit Land, by „ den Winter, meest aan de friſe Slooten van ons Duinval en „ aan de Wateringen onzer Bleeken."

dryf, de *Water-Merel*, een zandgrond en helder water noodig heeft, dat hy niet te regt kan geraaken in troebel water of op een flykerigen bodem: gevolglyk worden de *Water-Merels* alleen gevonden in bergagtige Landen, aan de bronnen van Rivieren en Beeken, die van 't Gebergte nederftorten, als in *Engeland*, in het Landfchap *Westmoreland*, en andere hooge Landfchappen; in *Frankryk*, in 't Gebergte van *Bugey* en van *Vosges*, en in het Alpisch Gebergte van *Zwitzerland*.

Gaarne zitten de *Water-Merels* op fteenen, tusfchen welken de wateren heenen ftroomen: zy vliegen fnel en in een rechte lyn, digt over de oppervlakte des waters; vliegende, flaan zy een zwak geluid, bovenal des Voorjaars, in den paartyd; de eenige tyd wanneer men het Mannetje en Wyfje zamen vindt, op andere tyden vindt men ze alleen. Het Wyfje legt vier of vyf Eyeren, verbergt het nest zeer zorgvuldig.

De tyd, waar in de Heer HEBERT den *Water-Merel* heeft waargenomen, wyst uit, dat men deezen Vogel niet op de lyst der Trekvogelen hebbe aan te fchryven; hy blyft den geheelen Winter in onze Gebergten over; hy vreest zelfs, volgens LINNÆUS, de Winterkoude van *Zweden* niet; waar hy de Watervallen en fnelloopende Wateren, die niet ligt bevriezen, opzoekt.

Deeze Vogel heeft fterke en kromme Nagelen, met welke hy zich in 't zand vast houdt, als hy op den grond onder 't water loopt; voor 't overige is zyn voet, gelyk die van den *Land-Merel* en andere Vogelen van dat geflacht, gevormd: hy heeft, even als zy, den Agtervinger en Nagel, veel fterker dan de Voorvingeren en Nagelen, deeze zyn geheel van elkanderen afgezonderd, en volftrekt zonder eenig Vlies, fchoon WILLUGHBY, 't zelve meende ontdekt te hebben; de Pooten zyn, tot de knie, met Vederen bezet; de Bek is kort en dun, het boven- en onderftuk verdunt allengskens even zeer.

Met een zo korten Bek en Pooten en een gedrongen Hals, was het noodig dat de *Water-Merel* leerde onder het water loopen, om zynen natuurlyken trek te voldoen, en kleine Vischjes of Water-Infecten, waarop hy aast, te vinden: zyne dikke, en met dons ryklyk voorziene, Pluimadie, is ondoordringbaar voor water, 't geen hem het verblyf daar in gemaklyk maakt. Hy heeft groote Oogen, met witte Oogleden, deeze moet hy onder het water openhouden om zyn prooi te ontdekken en te vatten.

Een

Een fraaije witte plek bedekt Hals en Borst; de Kop en 't bovenſte van den Hals tot de Schouderen, en de rand van die witte plek, zyn rood, aschverwig of omberkleurig; de Rug, de Buik en de Vleugels, die niet buiten den Staart uitſteeken, zyn donker aschverwig en leykleurig: de Staart is zeer kort, en levert niets byzonder aantekenenswaardigs op.

KORT VERSLAG VAN DE NIEUWSTE ONTDEKKINGEN IN DE NATUURKUNDIGE WYSBEGEERTE.

Door den Heer DE LA METHERIE.

(Uit het *Fransch.*)

De verdubbelde poogingen, welke men allerwegen aanwendt om de Natuurkundige Wysbegeerte te volmaaken, hebben, zints eenige jaaren, den weg gebaand tot de ſchoonſte Ontdekkingen. Men heeft de Stelzels vaarwel gezegd, om de waarheid langs het ſpoor der Ondervindinge op te ſpeuren. De weetenſchap der Wiskunde zelve, waar aan men misſchien een weinig te veel hadt toegeſchreeven, is beperkt binnen haare behoorelyke paalen. De Meetkundige, 't is waar, gaat op eene onfeilbaare wyze te werk; doch hy heeft noodig 't een en ander als gegeeven aan te neemen, wanneer hy de Verſchynzelen der Natuurlyke Wysbegeerte zal verklaaren; en dit gegeeven gaat niet altoos vast. De Ondervinding ſtrekt hier tot eene onwraakbaare getuigen (*).

De

(*) Hoe veel werks hebben, by voorbeeld, de beroemdſte Wiskundigen niet gedaan om de Wetten der Waterweegkunde te bepaalen! Zy merkten de Vloeiſtoffen aan als eene verzameling van zeer kleine vaste lichaamen, die geen of een zeer zwakke zamenhang met elkander hadden, en maakten hunne berekeningen op volgens dit denkbeeld. Zy hadden bevonden, dat de wederſtand der Vloeiſtoffen in beweeging gebragt, in evenredigheid ſtondt van het vierkant der ſnelheden. Maar de Ondervinding heeft getoond, dat deeze wet te zwak was in groote ſnelheden, om dat, gelyk ik elders getoond heb, (*Journ. Phyſiq.* Sept. 1781. p. 227.) de Vloeiſtof bykans moet aangemerkt worden als een vast lichaam van eene des te aanmerkelyker langte als de ſnelheid van den Stroom te grooter is, de dec-

De Starrekundigen, overgegeeven aan de hoogſte beſpiegelingen en berekeningen, bepaalden alle hunne poogingen om alle de Verſchynzelen, die de Hemelſche Lichaamen opleveren, te doen zamenſtemmen met de beginzelen der werkinge, welke zy op elkander hebben, naar evenredigheid van de hoeveelheid der Stoffe, en de omgekeerde reden van de vierkanten der afſtanden. Maar de Heer HERSCHEL, zich meer bevlytigende om zyne Werktuigen ter waarneeminge te volmaaken, heeft aan den Starrenhemel de gewigtigſte ontdekkingen gedaan. Een nieuwe Planeet ontdekt, aan welke hy den naam des Konings van *Engeland*, *Georgium Sidus*, of *Star van George*, gegeeven heeft; en die men in Frankryk *Herſchel* noemt. Doch deeze Naamen, van Menſchen ontleend, houden zelden ſtand, gelyk wy gezien hebben ten opzigte der Satelliten van *Jupiter en Saturnus*, ik geloof dat men om de gelykvormigheid met de Naamen der andere Planeeten, die de naamen van Metaalen voeren, deeze naar de *Platina* zou kunnen doopen (*). Die zelfde HERSCHEL heeft nieuwe Starren in den Melkweg en in de Nevelagtige Geſtarntes ontdekt, en Nevelagtige Starren waargenomen, waar men ze nog niet gezien hadt, en het getal derzelven op twee honderd gebragt. Hy heeft gemeend een brandende Berg in

deelen geen tyd hebbende om zich van elkander te verwyderen.

Volgens de toegeſtaane veronderſtelling zou men desgelyks niet kunnen verklaaren, hoe verſchillende Vloeiſtoffen de een in de andere zich kunnen beweegen, zonder dat die beweegingen hinder ſchynen te lyden. Duizend Lichtſtraalen van onderſcheide kleur; duizend onderſcheide Toonen kunnen dezelfde ruimte doorloopen: de Electriciteit, de Zeilſteen, oefenen daar haare werkzaamheid, de Reuken verſpreiden zich, enz. en niet te min beweegen zich die menigte van Vloeiſtoffen, hinderen elkander niet, en elk gaat voort als of zy alleen was.

Indien men veronderſtelde dat in de Lugt verſcheide Vloeiſtoffen de een in de andere zich beweegen, en in een omgekeerde rede van de vierkanten der afſtanden werken, gelyk de Heer COULOMB, ten aanziene der Electriciteit beweezen heeft, zou men daar in misſchien de mogelykheid vinden van eene werktuiglyke verklaaring van de beweeging der Hemelſche Lichaamen. Zie *Journ. Phyſ.* als boven p. 229.

(*) Zie wegens de Ontdekking van deeze Planeet onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* V. Deel. 2de St. bl. 489: en wegens de naamen aan dezelve toegevoegd, *Ald.* bl. 497.

in de Maan te ontdekken (*) en dubbele Starren gezien. Thans is hy, gelyk men verzekert, bezig met het vervaardigen van een Telescoop, met eene opening van vier voeten, van veertig voeten brandpunt: deeze zal hem, buiten twyfel, nog veele nieuwe zaaken in het Uitſpanzel doen ontdekken.

Met de ſchoonſte proeven heeft de Electriciteit, welke wy, in zekeren zin hebben zien gebooren worden, de Natuurkundige Wysbegeerte verrykt. De onſterfelyke FRANKLIN, zo groot in de Natuurkundige als in de Zedekundige wereld, deedt de alleraangelegenſte ontdekking, door den Blixem, welken de bygeloovige Oudheid altoos aangemerkt had als behoorende aan den grootſten haaren Goden, den mensch in handen te geeven. In 't jongst verloopen Jaar heeft men twee ſchoone Proeven in de Electriciteit gedaan. De Heer COULOMB deedt zien dat de werking dier Vloeiſtoffe de grootere wet der Natuure volgde, en werkte in de omgekeerde rede van de vierkanten der afſtanden —— De Heer CAVENDISCH, zegt een Salpeterzuur gekreegen te hebben met een Electrike vonk te brengen in een mengzel van zuivere en gephlogisteerde Lugt (†).

Maar

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* VI. D. 2de St. *bl.* 532.

(†) Wy deeden aan den ruim verdienden roem van een onzer Landgenooten in de Electriciteit te kort, als wy hier geene melding maakten van de in den voorleeden Jaare uitgekomene *Beſchryving, eener ongemeen groote Electriſeer Machine, geplaatst in Teyler's Muſeum te Haarlem, en van de Proefneemingen met dezelve in 't werk geſteld, door* MARTINUS VAN MARUM, A. L. M. Phil. en Med. Doct. &c. &c. &c. in 't *Nederduitsch* en *Fransch* gedrukt. Deeze Machine overtreft alle andere tot nog toe bekende in grootte, hebbende de Glaſchyven een middellyn van 65 *Engelſche* Duimen. Eene Machine vervaardigd om niet alleen daar door eene ſterkere kragt te bekomen dan de andere Electrizeer-Machines bezaten; maar ook om teffens te zien, of men daar mede kon vinden den uitterſten graad van de Electriſche kragt, welke 'er door Werktuigen, van glas gemaakt, te krygen zy. En men hoopt, daar de ondervinding geleerd heeft, dat men het in de Electriciteit verder gebragt hebbe, naarmaate men de Electriſche Werktuigen grooter maakte, en een hooger trap van Electriſche kragt verkreeg, door deeze ongemeen groote Electriſeer-machine aanleiding te zullen krygen tot het doen van nieuwe Ontdekkingen: waar om de Heer VAN MARUM reeds eenige Proeven, in 't gemelde werk,

Maar geen gedeelte heeft zo veel gewonnen als de Natuurlyke Historie. De Waarneemers, zien dagelyks, voorheen onbekende Dieren, Planten en Delfftoffen. Zy beſchryven ze, en ſchikken ze in rangen. Want deeze Geſlachten en ſoorten, ſchoon de Natuur ze moogelyk niet toeſtemt, zyn onontbeerelyk om de zwakheid onzer geheugenisſe te gemoete te komen. De ſmaak voor die heerlyke Weetenſchap is zo algemeen, de Hoofden der volken hebben 'er het nut dermaate van bemerkt, dat zy de Geleerden uitnoodigen en ſmeeken om alle de oorden des Aardbodems te doorreizen, ten einde nog onbeſchreeven voorwerpen te ontdekken en te verzamelen. Wy hebben, derhalven, allen grond van hoope, dat onze kundigheden vermeerderd, en veele nog twyfelagtige gevallen opgehelderd, zullen worden.

De Heer BANKS geeft ons een breed verſlag van de veelvuldige Waarneemingen door hem op zyne Reis rondsom de wereld gedaan. —— De Heer THUNBERG, die in *Japan*, de *Indiën*, en aan de *Kaap de goede Hoop*, gereisd heeft, doet ons, in eene menigte volwigtige verhandelingen, de Planten, door hem ontdekt, kennen. De Ridder de LA MARCK brengt, in eene Encyclopedike Verzameling, byeen de Planten van andere Reizigers tot nog niet beſchreeven; en de Heer L' HERETIER verſchaft ons, door Plaaten, aan welker volkomenheid niets ontbreekt, kennis van de nieuwe Planten, die thans in de tuinen van *Parys*, en boven al in den Tuin des Konings, groeijen, waar de Heeren THOUIN een groot aantal buitenlandſche Gewaſſen in on-

Werk beſchreeven, werkſtellig gemaakt heeft, geſchikt om daar toe den weg te baanen. —— Zeer verpligtend noodigt die Heer „ elken Natuurkundigen uit, dat hy hem gelieve mede „ te deelen zyne denkbeelden of uitzigten tot nieuwe Proef„ neemingen, welke hun mogen voorkomen by eene zo ſterke „ kragt, als die van dit Werktuig, met eenige hoop van eene „ nieuwe ontdekking in het werk geſteld te zullen kunnen „ worden, terwyl hy gaarne op zich zal neemen zodanige Proef„ neemingen met dit Werktuig, indien zy met verkrygbaaren „ toeſtel te neemen zyn, in het werk te ſtellen, en de uitſlag „ daar van, in het eerſte vervolg van dit ſtuk, met uitdruklyke „ melding van den naam des geenen die hem zyne denkbeel„ den tot zodanige Proefneemingen heeft medegedeeld, in het „ eerſte vervolg van dit Stuk, te berigten." Zie de Voorr. bl. XXI.

onze Lugtſtreek kweeken. — De Heer de LA TOUZETTE geeft ons een Naamlyst der Planten in het *Lyonneeſche*; de Heer DE VILLARS belooft die van *Dauphine*, en 't zal ons, misſchien, in 't einde geoorlofd zyn te hoopen, dat de Voortbrengzels van *Frankryk* bekend zullen worden aan de Inwoonders. De Abbe CAVANILLES omtrent den chaos van het talryk gezin der *Malvas*: terwyl de Heer BULLIARD aanhoudt om dat der Paddeſtoelen, nog onbekender, toe te lichten.

De Heer DOMBEY, uit *Peru* te ruggekomen, gewaagt van een aangelegene verzameling Planten en Delfſtoffen, en maakt zich gereed om de geleerde wereld deel te geeven aan de vrucht van tien jaaren vermoeienis en gevaars. — De onvermoeide ANDRÉ MICHAUX, zeer onlangs uit *Arabie* en *Perſie* te rug gekomen, waar hy zich vier jaaren onthieldt, heeft het genoegen, om nieuwe ontdekkingen te doen, geſteld boven het vermaak om de vrucht zyner reeds gedaane te ſmaaken, en maakt zich gereed om na *Noord-Amerika* te trekken. Dan wy wenſchen, dat die hy in 't *Ooſten* gedaan heeft, niet in de vergetelnisſe begraaven blyven, gelyk die der Handelaaren en andere Reizigeren, wier Naamen enkel bekend zyn. — De Heer DESFONTAINES, wiens yver zyne kundigheden evenaart, is, naa, geduurende drie jaaren de Ryken van *Tunis* en *Algiers* doorreisd te hebben, wedergekeerd, verrykt met de groeiende Voortbrengzelen dier eertyds zo bloeiende en thans bykans onbekende Lugtſtreeken. Hy heeft beloofd om binnen kort een verhaal deezer op kundigheden aazende Reize te geeven. De Heer RICHARD doorzwerft nog de Bosſchen van Guyanne, zonder van zyn wederkomst te ſpreeken; en de Zweedſche Heer SCHWARTZ, die hem vergezeld heeft op zyne geleerde tochten, is uit zyn gezelſchap gegaan en na *Riō Janeiro* getoogen, om ons de voortbrengzelen van *Braſil* te doen kennen. — De Heer MARELENS, en de Tuinman BOC hebben, in 't voorleden Jaar, in den Keizerlyken Tuin van *Schonbrun*, te *Weenen*, verſcheide duizenden Planten, uit China en Japan aangebragt, doen groeijen. — De Keizerin van *Rusland* heeft een aantal Geleerden verbonden, om in de Landen haarer wyduitgeſtrekte Heerſchappye te reizen, en eene talryke bezending zal uittrekken tot het doen van nieuwe ontdekkingen.

Geen zo groot aantal nieuwigheden biedt ons de Dierkunde aan, ſchoon dezelve, meer dan ooit, beoefend wor-

de

de: de vorderingen daar in zyn zo merkbaar niet. De Heer de FOUCROI heeft ons begiftigd met eene verkorte Historie der Insecten van den Heer GEOFFROI, waar in hy eenige nieuwe soorten beschryft. De *Duitschers* hebben een Calender der Ruspen uitgegeeven, die den Liefhebberen zeer te stade kan komen; doch deeze zal min doen tot voortzetting der Weetenschap, dan de wyze, om ze tot bewaaring te droogen, door den Heer DE ANTICA medegedeeld. De Heer GIGOT D'ORCY en zyne Medearbeiders zetten, met eenen gelukkigen uitslag, de Verzameling der *Europische Kapellen* voort. Zy hebben ons de eerste afleveringen ter hand gesteld van de *Nagtvlinders*, die voor de *Dagvlinders* niet behoeven te wyken. ——— De Heer BADIER, wiens zugt voor de Natuurlyke Historie hem bewoogen heeft na *Martinique* over te steeken, belooft ons eene talryke verzameling van Dieren, en, bovenal, 't geen 'er nog ontbreekt aan de Historie der Kreeften. ——— Aan de gedenkwaardige Reizen van den Heer VAILLANT, die van de *Kaap de goede Hoop* tot den Keerkring doordrong, zyn wy eene ryke verzameling verschuldigd van Vogelen, onder welke veele nieuwe, en een *Giraffe*, een Viervoetig Dier, van achttien voeten hoog, 't geen nooit in *Frankryk* gebragt geweest is. Hy doet ons hoopen op eene beschryving dier Reizen, die geen ander dan een allergunstigst onthaal kan ontmoeten.

Onder alle Reizen zyn 'er geene, welke zo veel voor de Weetenschappen belooven, als die van welke LODEWYK DE XVI het plan ontworpen heeft, en thans aangevangen is onder 't opzigt van den Heer DE LA PEYROUSE. De Heeren, die men verzogt heeft deel te neemen in deeze schoone Onderneeming, zyn de Heeren DAGELET, MONGE (*), als Starrekundigen, de Heeren DE LAMANON, LA MARTINIERE, de Abbé MONGEZ en de Abbé RECEVEUR, als Liefhebbers der Natuurlyke Historie en Natuurkunde. Deezer taak is de ligging der Plaatzen te bepaalen, geenen zullen zich toeleggen op alle de deelen der Natuurlyke Historie en der Natuurkunde: van hunnen yver en kundigheden, mogen wy de heerlykste vrugten wagten.

De Aardrykskunde, die, in den laatsten tyd, door de Reistochten van den beroemden Landontdekker COOK, zoo veel gewonnen heeft, zal thans nog zeer veel winnen. Wy

(*) De zwakke staat van gezondheid van den Heer MONGE heeft hem niet toegelaaten deeze Reis voort te zetten.

Wy wenſchen, dat men, in 't einde, eens zal zoeken te bepaalen de beweegingen van den Oceaan, zo weezenlyk behoorende tot de Natuurkundige Aardryksbeſchryving en de Theorie des Aardkloots. De *Europeaanen* hebben Havens in alle de Landen des Aardbodems, 't zou hun zeer gemaklyk vallen waarneemingen te laaten doen over de hoogte des waters, en men zou eindelyk zich kunnen verzekeren, of de Zee het hier van 't land winne, 't geen dezelve op andere plaatzen verliest. Doch dit behoort met veel omzigtigheids te geſchieden. De Zee, by voorbeeld, ſchynt van de Kusten van *Provence* weg te wyken. Wat, in vroegeren tyde, te *Aigue-morte* en *Celte*, Havens waren, is nu Land. Ondertusſchen is in de Haven van *Marſeille*, die meer dan twee duizend jaaren telt, het waterpas der Zee niet verlaagd. Dus zyn, te *Aigue-morte* en *Celte*, de Havens alleen door verlandingen gevuld, zonder dat de wateren geweeken zyn.

De Delfſtofkunde heeft geene mindere vorderingen gemaakt, dan de andere gedeelten der Natuurlyke Historie. De ontdekkingen daar in zyn moeilyker: dewyl de ſoorten min veelvuldig zyn dan in de andere Ryken der Natuure. Niettemin is men zo verre gekomen, dat men beſtendiger kenmerken hebbe, en gevolglyk min voor dwaaling blootſtaat, als het maakzel, de hardheid, de zwaarte, de kleur, enz. doch een der treffendſte is de gedaante, het voorwerp der Cristalbeſchryving. —— Deeze Weetenſchap, bykans nieuw, ondernomen door BOUGUER, LINNÆUS en anderen, is tot een hoog toppunt van volmaaktheid opgevoerd door den geleerden ROMÉ DE L'ISLE, wiens Werk, de gedaante van een groot aantal Cristallen opgeeft, en de hoeken daar van bepaalt. Hy heeft zyn best gedaan om de oneindige verſcheidenheid van Cristalſchietingen, welke de Natuur aanbiedt, tot eenige eerſte gedaanten te brengen. De Abbé HAÜY heeft zich ook, in deeze Weetenſchap, met een gelukkigen uitſlag, bezig gehouden, en gezogt den kern of de eerſte gedaante van elke gecriſtallizeerde zelfſtandigheid te ontdekken. Met dien kern te verdeelen, door ſnydingen, volgens den loop der zamenvoegzelen en het gepolyste der Natuur te vertoonen, heeft hy getragt de gedaante der deeltjes uit welke de Cristallen beſtaan, en de wyzingen, welke zy ondergaan, te bepaalen, door eene berekening, gegrond op eenvoudige en geregelde wetten.

Alle uitwendige characters, ons geene dan eene zeer onvolkomene kennis der Lichaamen verſchaffende, heeft

men gezogt de natuur te doorgronden, en de eerſte beginzels te ontdekken. Dit heeft men gedaan door de Scheidkunst, dat ſchoon gedeelte der Natuurlyke Wysbegeerte. Deeze weetenſchap in *Egypte* gebooren, vervolgens door de *Arabieren* beoefend, en zich eerlang verbergende in de geheimzinnige Stookhuizen der Goudzoekeren, heeft zich eindelyk in klaaren dag vertoond, door een BECHER, STHAL, BOERHAVE, ROUELLE en anderen.

Maar alle deeze Geleerden ſloegen in hunne ontbindingen een der voornaamſte voortbrengzelen over 't hoofd. Zy hadden, bovenal een VAN HELMONT en BOILE, bemerkt, dat, in alle hunne Bewerkingen, zich eene groote hoeveelheid van damp en lugt ontbondt, die de vaten vermorſelde, als men 'er, van tyd tot tyd, geen opening aan gaf. Doch zy namen zulks niet genoeg in aanmerking. J. REY was een der eerſten, die waarnam, dat verkalkt Lood Lugt bevatte. VENEL haalde Lugt uit *Zeltzer-water*; doch hy beproefde deeze Lugt niet. De Heer BLACK gaf 'er eerst eene genoegzaame aandagt op. De Heeren CAVENDISH, PRIESTLEY, LAVOISIER, SCHEELE, BERGMAN, FONTANA, BERTHOLET, KIRWAN, INGENHOUSZ, SENEBIER, VOLTA en anderen, hebben deeze naſpeuringen tot het hoofdvoorwerp hunner Natuurkundige werkzaamheden gemaakt; de Heer DE LA METHERIE, (Schryver van dit Verſlag,) houdt 'er zich mede bezig. Men heeft met verbaasdheid gezien, dat de Lugt, zo lang dermaate verwaarloosd, de grootſte rol in alle de verſchynzelen der Natuure ſpeelt. Uit nieuwe oogpunten heeft men de voorwerpen beſchouwd, en aangenomene begrippen geheel veranderd. Maar deeze Lugtkennis wordt van dag tot dag bezwaarlyker: dewyl het bekend is, dat de Lugt zelve in veele bewerkingen door de vaten heen dringt, en men dus in alle deeze een meer of min aanmerkelyk verlies ondergaat. ——— Dezelfde Proeven toonen ons desgelyks, dat wy veele van de beginzelen der Lichaamen niet kunnen houden, als warmte, vuur, licht, electrike ſtoffe, enz. Ondertusſchen kunnen wy niet twyfelen of deeze zelfſtandigheden maaken gedeelten uit der meeste Lichaamen, boven al van geörganiſeerde Lichaamen. Gevolglyk zullen onze ontbindingen altoos noodwendig eene zekere maate van onvolkomenheid hebben: op welke wy behooren agt te geeven, in de gevolgen, die wy daar uit trekken.

NOOD-

NOODZAAKLYKE VERBETERING, WEGENS DE HOOGTE VAN DEN BERG CENIS.

Door den Heer PASUMONT.

„ In de fraay *vergelykende Tafel van de voornaamſte Ber-*
„ *gen, welker Hoogten men waargenomen, of gemeeten*
„ *heeft*, geplaatst in ons *Mengelwerk* des VI Deels van de
„ *Algemeene Vaderlandſche Letter-Oefeningen*, bl. 212.
„ is een misſtelling welke de *Franſche Schryver*, de Heer
„ PASUMONT, verbeterd heeft, en die wy niet mogen naa-
„ laaten hier ook te regt te brengen. Zyn verbeterd be-
„ rigt is van deezen inhoud."

Aan *Mont Cenis* heb ik de Hoogte van 434 *Franſche* Roeden toegeſchreeven (*): deeze Hoogte heb ik ontleend uit R. NEEDHAM, door my ook als getuigen bygebragt; doch in deeze bepaaling is eene aanmerkelyke misſlag, welken ik niet af kan zyn te verbeteren.

De Heer DE LA CONDAMINE *Mont Cenis* vergelykende met den Berg *Canigou*, volgens de waarneemingen met de Barometer op *Mont Cenis* gedaan, (*Mem. de l'Academie Royale des Sciences*) 1757, p. 407, geeft aan deezen Berg de Hoogte van 1490 *Franſche Roeden* voor den hoogſten top, die boven het gedeelte *l'Hôpital des Pelerins* geheeten, omtrent 500 *Fr. Roeden* uitſteekt.

Deeze bepaaling van den Heer DE LA CONDAMINE moge, in den eerſten opſlage, buitenſpoorig vergroot ſchynen, ter oorzaake van het verbaazend onderſcheid met die van *Needham:* doch vermids dezelve op zeer weinig na bekragtigd is door den Ridder DE LAMANON, is zy die aan welke wy ons moeten houden. Volgens de bepaaling van deezen laatstgemelden, (geplaatst in het *Journal de Paris*, den 23 Sept. 1784,) is *l'Hôpital des Pelerins* 945 *Fr. Roeden* boven het Waterpas der Zee; indien men, by deeze, 500 *Fr. Roeden* voegt voor den top, die 'er boven uitſteekt, zal men voor de geheele Hoogte des Bergs 1445 *Fr. Roeden* krygen; wanneer 'er, gelyk men ziet, tusſchen de bepaaling van den Heer DE LA CONDAMINE en des Ridders DE LAMANON alleen een verſchil van 47 *Fr. Roeden* overblyft. Derhalven moet *Mont Cenis*, van de

(*) Zie *Algem. Vaderl. Letteroef.* te gemelder plaatze, bl. 210.

de plaats, welke ik daar aan toevoegde, weggenomen en dezelve tusschen *Saint Gothard* en *Buet* gesteld, en 'er 1450 Fr. Roeden Hoogte aan toegerekend worden.

In die zelfde Vergelykende Tafel heb ik aangestipt, dat *Buet de grootste Hoogte was, in het Alpische gebergte beklommen.* Dit was waarheid ten tyde dat ik schreef. Ik kon toen niet weeten, dat de Ridder DE LAMANON den 22 Sept. 1783, de hoogste *Alpen* in *Dauphine* beklommen, en de hoogte van 1660 *Fr. Roeden* bereikt hadt. Dit was zeker hooger, (daar 1579 Fr. Roeden voor de Hoogte van *Buet* gesteld wordt). En zou dit nog de hoogste plaats zyn in *Europa* bereikt, indien MARIE COULET en FRANCIS GUIDET, den 11 Sept. 1784, die den Heere BOURRIT tot Gidsen dienden, op *Mont Blanc* de Hoogte niet besteegen hadden van 2,346, zonder den tyd te hebben om een met ys bezette Spits, nog tachtig vademen hooger, te bereiken (*).

VERSLAG VAN HET LEEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN DEN BEROEMDEN WERKTUIG- EN STARREKUNDIGEN WYSGEER, JAMES FERGUSON. F. R. S.

(*Uit het Engelsch.*)

De Heer JAMES FERGUSON, een allerzeldzaamst voorbeeld van vordering door eigen oefening, werd in den Jaare MDCCX gebooren, eenige weinige mylen van *Keith*, een klein Dorp in *Bamffshire* in 't Noorden van *Schotland.* De Geschiedenis zyns leevens, schoon niet vol van gewigtige lotwisselingen, trekt onze aandagt; daar dezelve ons de eerste denkbeelden vertoont van een veelvermogend, doch onopgekweekt, Vernuft, en de trappen langs welken 't zelve, de grootste zwaarigheden te boven worstelende, eindelyk tot geen gemeenen top van uitsteekenheid en vermaardheid opklom.

Zyne Ouders waren, schoon in zeer bekrompene omstandigheden leevende, eerlyke en Godsdienstige Lieden. Zyn Vader hadt, tot onderstand van een talryk Gezin, niets

(*) Wy hebben, van 't een en andere, reeds verslag gedaan in ons Mengelwerk der *Algem. Vaderl. Letteroeff.* VI. D. 2. St. bl. 299 en VII. D. 2. St. bl. 426. en 432.

niets dan het geen hy met zyn handen arbeid won, en de inkomſten van eenige morgens land, die hy verhuurde. Ter opvoeding zyner Kinderen kon hy niet veel beſteeden. Hy bezorgde die zo goed hem mogelyk was, door in tuſſchenuuren hun leezen en ſchryven te leeren. Terwyl hy bezig was met zyn oudſten Zoon in 't leezen te onderwyzen uit de *Schotſche Catechismus*, vatte onze FERGUSON de beginzels der Letteren. Zyn Vader hog niet om onderwys durvende vraagen, nam hy de gelegenheid waar, om, als deeze met zyn ouder' Broeder afweezig waren, het Boek te krygen en de laatſte leſſen by zichzelven te herhaalen. Als hy eenige zwaarigheid ontmoette, vervoegde hy zich by eene oude Vrouw in de buurt, die hem dezelve oploste, en in ſtaat ſtelde om redelyk wel te leezen eer zyn Vader 'er op bedagt was om het hem te leeren. —— Zyn Vader vondt zich op eene aangenaame wyze verraſt, wanneer hy hem, eenigen tyd daar naa, leezende aantrof; en gaf hem verder onderwys hier in, als ook in 't ſchryven: dit was, behalven omtrent drie maanden ſchoolgaans te *Keith*, alles wat hy immer by zyne Opvoeding ontving om in eenige weetenſchap te vorderen.

Een vreemd voorval gaf hem eerſt ſmaak in de Werktuigkunde. Hy heeft 'er zelve dit verhaal van gegeeven. „ Toen ik tuſſchen de zeven en acht jaaren oud was, „ neigde een gedeelte van het dak, van myns Vaders „ huis, ten val; myn Vader begeerig het te herſtellen, „ begtte een ſchoor en handboom aan een ſtaak, om het „ op te beuren tot den voorigen ſtand, en tot myne groo„ te verwondering, zag ik, zonder dat ik de rede kon „ bevroeden, het zwaare dak optillen, als of het eene „ kleinigheid ware. In 't eerſt ſchreef ik zulks toe aan „ eene maate van ſterkte, die myne vrees zo wel als my„ ne verwondering gaande maakte; doch het ſtuk verder „ nadenkende, herinnerde ik my, dat hy zyne kragt te „ werk ſtelde aan dat einde van den handboom, 't geen „ verſt van de ſchoor af was, en, by onderzoek, be„ vindende, dat dit het middel was, waar door dit ver„ meende wonder werd uitgevoerd, begon ik hefboomen „ te maaken, en de gewigten aan dezelve, op onderſchei„ de wyzen hangende, ontdekte ik, dat de kragt, door „ myn hefboom gewonnen, in evenredigheid ſtondt met „ de langte van de onderſcheide deelen des hefbooms te „ wederzyde van het ſteunpunt. My dagt het groot jam-

 „ mer,

„ mer, dat door middel van deezen hefboom, een zwaar
„ gewigt maar zeer weinig ver kon opgeheeven worden.
„ Welhaast werd ik bedagt, dat door een wiel rond te
„ draaijen, eene zwaarte, tot welk eene hoogte ook, zoo
„ kunnen opgevoerd worden, met 'er een touw aan vast
„ te maaken, en dat om een wiel op te winden; en dat de
„ kragt, op deeze wyze gewonnen, zo groot moest wee-
„ zen als het wiel breeder was dan de as dik. Ik bevond
„ dit in diervoege; ik bragt dit over op de wigge die het
„ hout kloofde; doch ik dagt toen om geen ſchroef. Door
„ middel van een draaijbank (welken myn Vader hadt, en
„ zomtyds gebruikte) en een klein mes, wist ik wielen en
„ andere dingen, my noodig, te vervaardigen."

Opgetoogen over deeze nieuwe ontdekking, zo als hy dezelve aanzag, ſtelde onze jonge Werktuigkundige eene korte beſchryving op van deeze twee Werktuigen, en maakte 'er Afbeeldingen van, zich verbeeldende, dat dit de eerſte Verhandeling was over dit onderwerp geſchreeven; doch hy bevondt hier in mis te hebben, als hy ze naderhand aan een Heer liet zien, die hem onderrigtte, dat deeze dingen reeds voor lang bekend waren, en een gedrukt boek vertoonde, 't geen 'er over handelde. Doch de Jongen was zeer wel in zyn ſchik, als hy ontdekte, dat zyn Berigt, (zo verre hy het geſchreeven hadt,) met de beginzelen der Werktuigkunde in dat Boek zamenſtemde; en van dit tydperk af hieldt hy eene beſtendige genegenheid om de Werktuigkunde verder voort te zetten.

Maar dewyl zyn Vader hem niet kon onderhouden als hy zich alleen met naſpeuringen van dien aart bezig hieldt, en hy nog te jong en te zwak was om eenig zwaar werk te doen, werd hy by een Buurman beſteld om de ſchaapen te hoeden: dat deedt hy eenige jaaren, en begon in dien tyd by avond de Starren waar te neemen; op den dag den ledigen tyd ſlytende met molentjes, ſpinnewieltjes en dergelyke dingen, welke hem voorkwamen, te maaken.

Vervolgens ging hy dienen by Mr. JAMES GLASHAM, een groot Landhoevenaar in de nabuurſchap; in deezen vondt hy een zeer toegeevend Meester. Welhaast ontdekte men, dat de jonge FERGUSON 's avonds, als het werk gedaan was, na het veld ging, met een beddedeken om 't lyf geſlaagen, dat hy op zyn rug ging leggen, en een draad, met kleine koraalen daar aan gereegen, arms langte uitſtrekte, tuſſchen zyn oog en de ſtarren; laatende de koraalen vallen tot zo zulk en zulk een ſtar voor zyn oog verborgen,

om

om dus derzelver ſchynbaare afſtanden van elkander af te meeten; dat hy, vervolgens, den draad op het papier lag, de Starren, door de koraalen aangeweezen, op 't zelve in den bevonden ſtand aantekende; een kaars ten dien einde medegenomen en ontſtooken hebbende. Zyn Meester lachte hier over in den beginne hem uit; doch wanneer de Knaap zyn oogmerk hadt te kennen gegeeven, moedigde hy hem aan, en gunde hem, door zelf te werken, dikwyls by dag tyd, om zyne by nagt gemaakte aftekeningen in 't net te brengen.

Op zekeren dag, tot het doen eener boodſchap gezonden, na den Eerw. JOHN GILCHRIST, Leeraar te *Keith*, nam onze jonge Starrekundige zyne Papieren, tot de Starrekunde betrekkelyk, mede, om ze aan hem te vertoonen; hy vondt dien Eerw. Heer bezig met het inzien van eenige Kaarten. Hy keek 'er na met groote verwondering en vermaak; tot nog hadt hy 'er geene gezien. De Heer GILCHRIST beduidde hem, dat de Aarde rond was gelyk een kloot, en gaf hem eene verklaaring van de Wereldkaart; leende hem dezelve om 'er in zyne avonduuren eene aftekening van te vervaardigen; hem teffens twee paſſers, een lineaal,, pennen, papier en inkt ten geſchenke geevende. Tot die hem aangenaame bezigheid, vergunde zyn Meester hem meer tyds dan hy met rede zou hebben kunnen verwagten; zelfs dorſchende, terwyl zyn knegt by hem zat te tekenen.

Dit toeval bezorgde hem den ingang ten huize van THOMAS GRANT, Schildknaap van *Athoynany*, by wien de Eerw. GILCHRIST hem ſterk aanprees. Diens Huisverzorger, Mr. ALEXANDER CANTLEY, was een man, die door eigen oefening veele kundigheden had opgedaan. FERGUSON hadt de gemeene Rekenkunde, in zyne ledige uuren, uit de gewoone rekenboeken zich reeds eigen gemaakt; doch Mr. CANTLEY leerde hem de Decimaal Rekening en de Algebra, en was bezig met hem de beginzelen der Geometrie te onderwyzen, wanneer hy, tot onuitſpreeklyke droefenisſe van zynen kweekeling, van den Heer GRANT af, en verſcheide mylen verder af, by den Graaf van FIFE, woonen ging. Naa diens vertrek keerde FERGUSON, die men niet kon beweegen langer by zyn ouden Meester te blyven, na zyns Vaders huis.

Mr. CANTLEY gaf hem GORDON's *Geographical Grammar* ten geſchenke, een Boek, door hem, ten dien tyde, voor een grooten ſchat gehouden. 'Er was geene Afbeel-

ding van den Aardkloot in 't zelve, ſchoon het eene draaglyk goede beſchryving van de Globe en het gebruik daar van behelsde. Volgens deeze beſchryving vervaardigde hy eene Globe, in drie weeken tyds, een houten kloot gedraaijd hebbende: deeze bedekte hy met papier en tekende 'er een Wereldkaart op, maakte een Meridiaan en Horizont van hout, beplakte dezelve met papier, en tekende de Graaden af: hoe gelukkig rekende hy zich, door middel deezer Globe, de eerſte die hy ooit gezien hadt, alle vraagſtukken te kunnen oplosſen.

Vervolgens tradt hy in dienst by een Molenaar, om zyn Vader niet tot last te weezen; denkende, dat het oppaſſen van de Molen hem tydruimte genoeg zou overlaaten om zyne oefeningen in de Decimaal Rekening en de Geometrie voort te zetten; doch vondt zich in deeze verwagting niet alleen bedroogen, maar een zo ſchraal onthaal, dat hy dikmaals nauwlyks zyn genoegen kreeg aan ſlegt meel met water. Voor een jaar was hy verbonden by deezen plaagenden Molenaar, en kwam zeer verzwakt by zyn Vader, naa dien tyd, weder t'huis.

Een volgende dienst was voor hem niet gelukkiger, voor een half jaar verbondt hy zich by een Landhoevenaar, in de nabuurſchap, die zich voor een Geneesmeester uitgaf, en FERGUSON aanlokte, door de belofte van hem in de Geneeskunde te zullen onderwyzen; dan, deeze behandelde hem zo onregtvaardig en wreed, dat hy het half jaar niet kon uitharden, en zeer vermagerd by zynen Vader wederkeerde.

Om zich in deezen zwakken ſtaat eenige uitſpanning te bezorgen, maakte hy een houten Klok, die vry wel den tyd aanwees. De Klok, op welke de uuren geſlaagen werden, was de hals van een gebrooken vles. Geen denkbeeld hebbende hoe een Uurwerk kon gaan zonder daar aan hangend gewigt, ſtondt hy verſteld hoe een zakhorlogie in allerlei ſtanden kon gaan. Op zekeren dag reed een Heer voorby zyns Vaders deur; hy vroeg deeze hoe laat het was? De Heer hem, onder het zien op zyn zakhorlogie, vriendlyk antwoordende, nam hy de vryheid om te vraagen, of hy het Uurwerk van binnen zien mogt? De Heer deedt het open, en gaf het hem in handen. Hy zag den Trommel, met een gedeelte van de Keten in denzelven, en vroeg, wat het was 't geen den Trommel rond dreef? De Heer antwoordde, dat zulks geſchiedde door een Staalen Veer, in den Trommel beſlooten. Nooit eeni-

nigen anderen veer gezien hebbende dan die van zyns Vaders Snaphaan, vroeg hy verder, hoe een veer in een Trommel denzelven zo dikmaals kon rond draaijen, dat de geheele Keten daar op werd opgewonden? Hy kreeg tot beſcheid, dat de Veer lang en dun was, dat het eene einde gehegt was aan de ſpil van den Trommel, en het andere einde aan den binnenkant des Trommels vastgemaakt, dat de Spil vast ſtondt, en de Trommel daar om heenen draaijde. Neem, myn Jongen! voegde de Heer 'er by, bemerkende dat FERGUSON hem niet begreep, een lang dun ſtrookje walvischbeen, hou het eene einde vast tuſſchen uw vinger en duim, en windt het om uw vinger, het zal tragten zichzelven te ontwinden, en indien gy het andere einde vast hegt aan den binnenkant van een klein hoepeltje, en los laat, zal het hoepeltje ronddraaijen, en een draad, aan de buitenzyde daar om gehegt, opwinden. —— De jonge FERGUSON, dus onderweezen, nam de proef om een Horlogie te maaken, met houten Raderen en een Veer van Walvischbeen; doch hy bevondt, dat hy het Horlogie niet kon doen gaan door 'er de Balans aan te doen; dewyl de tanden der Raderen te zwak waren om de kragt van een Veer te draagen, genoegzaam om de Balans te beweegen; ſchoon de Raderen ras genoeg liepen wanneer de Balans was weggenomen. Hy ſloot het geheele werk in een houten kas, weinig grooter dan een Theekop. Maar dit Uurwerk gebrooken zynde door een onkundigen Buurman, die het niet alleen vallen liet, maar 'er op trapte, benam dit FERGUSON den moed dermaate, dat hy het nooit ondernam een ander toe te ſtellen: te meer, daar hy zich verzekerde 'er nimmer op die wyze een te zullen kunnen vervaardigen, 't geen van eenig weezenlyk gebruik kon weezen.

De Heer JAMES DUNBAR, van *Durn*, ſloeg een gunſtig oog op den vernuftigen Jongeling, en wilde dat hy ten zynen huize zyn verblyf zou neemen: deeze liet hem zyn Klokwerk ſchoon maaken, en hy begon, met dat werk voortgaande, voor 't eerst eenig geld te winnen. —— By den ingang van DUNBAR's huis, ſtonden op de Poort twee groote ronde Steenen. Op een deezer, ſchilderde FERGUSON, met olieverf, een wereldkaart, en op den anderen een Starrehemel naar een Hemelglobe. De poolen der geſchilderde Globes ſtonden gerigt na de poolen des Hemels; op ieder waren de vier en twintig uuren op den evennagtslyn afgetekend, zo dat zy den tyd aanweezen op

welken de *Zon den* halve Aardkloot beſcheen, terwyl de andere *helft beſchaduwd* bleef. De verlichte deelen van de *Aardglobe* beantwoordden aan de verlichte deelen des Aardkloots. Zo dat, wanneer de Zon ſcheen, men kon zien, op welke plaatzen de Zon op- en onderging, en waar het nagt en dag was over geheel het Aardryk.

Terwyl de jonge FERGUSON zich in dit gastvry huis bevondt, hieldt men hem onledig met min wysgeerige bezigheid. Mevrouw DIPPLE, de Zuster van den Heer DUNBAR, gebruikte hem om patroonen tot haar naaldwerk te tekenen: eenige deezer waren copyen, andere eigen vinding. Hy verrigtte dit werk voor andere Dames op 't land, en trok van deeze tekeningen zo veel, dat hy het genoegen hadt, om nu en dan zyn armen Vader eenige onderſteuning te bezorgen.

Desgelyks was hy bezig, om, met pen en inkt, verſcheide Schilderyen en Prenten, in het huis van den Heer DUNBAR, af te tekenen; en de Heer BAIRD, Mevrouw DIPPLE's Schoonzoon, verſchafte hem het noodige tot de Tekenkunst, en leerde hem het gebruik van 't Penceel en het waſſchen met Oost-Indiſche Inkt. De Heer BAIRD vormde, daarenboven, het plan om hem by een Schilder te *Edinburg* te beſtellen; doch de inzameling, die hy ten deezen einde ondernam, mislukte, en hy zelve kon het ontbreekende 'er niet byvoegen, dewyl hy een klein inkomen en een talryk Gezin hadt. De jonge FERGUSON, ſchoon niet onderweezen in de beginzelen der Schilderkunst, onderſtond het, Portraiten naar 't leeven te ſchilderen, en ſlaagde 'er zo gelukkig in, dat hy welhaast zo veel te doen vondt als hy afkon. Zes- en twintig jaaren bleef hy aan dit bedryf. In dien tuſſchentyd, gaf Mevrouw DIPPLE hem, voor twee jaaren, bed en tafel ten haaren huize in *Edinburg*. Eene Mevrouw van ſtrikte Godsvrugt zynde, hieldt zy, in den beginne, een nauwlettend oog op zyn gedrag, liet hem, elken avond, rekenſchap doen waar hy den dag doorgebragt, en van het geld, 't geen hy verdiend hadt. Zy nam, alle avonden, als 'er iets ingekomen was, het geld tot zich, zeggende, dat hy 'er van kon krygen zo veel hy noodig hadt tot zyne kleeding, en om zyn Vader eenigen onderſtand te ſchenken. Doch geen half jaar was 'er verloopen, of zy verklaarde dat hy zyn eigen geld kon bewaaren: want zy hadt nauwkeurig onderzoek gedaan, hoe hy den tyd buitens huis ſleet, en was zeer voldaan over zyn gedrag.

Ge-

Gedurende de twee jaaren zyns verblyf in *Edinburg*, kreeg hy ſterken lust om de Ontleed-, Heel- en Geneeskunde te leeren. Deeze neiging, in hem opgewekt door 't leezen van Boeken en de verkeering met Heeren, die over deeze onderwerpen ſpraken, verdreef, voor dien tyd, alle gedagten op de Starrekunde uit zyn geest; en hy verwaarloosde, geheel en al, de kennis aan te kweeken met iemand, in de Wis- en Starrekunde bedreeven; een verzuim, 't geen hy zich, naderhand, menigmaal bitter beklaagde.

Twee jaaren zich te *Edinburg* opgehouden hebbende, keerde hy weder tot zyn Vader, denkende genoeg bekwaamheids te bezitten om Geneesheer te weezen in die Streeke; hy nam met zich een voorraad van Geneesmiddelen, Pleisters, enz. Maar, tot zyn groot leedweezen, bevondt hy, dat zyne opgedaane beſpiegelende kundigheden, in de daadlyke beoefening, weinig te beduiden hadden. Daarenboven leerde hem de ondervinding, dat hy ſlegte betaaling kreeg voor zyne Geneesmiddelen, en geheel niet gelukkig ſlaagende, liet hy het ſtreelend denkbeeld, van een Arts te zyn, vaaren, en begaf zich op nieuw aan de winstgeevender hanteering van 't Penceel.

De Heer FERGUSON trouwde in den Jaare MDCCXXXIX, aan wie weeten wy niet, maar wel dat deeze Vrouwe vóór hem overleedt. Omtrent deezen tyd bedagt en volvoerde hy een plan, (te eenemaal op eigen redeneering en berekening ſteunende,) om op 't papier de beweeging en de ſtanden van Zon en Maan, in de Ecliptica, op elken dag van het Jaar, te vertoonen; en gevolglyk de dagen van nieuwe en volle Maan, benevens eene wyze om de Zon- en Maan-verduisteringen, aan te wyzen. Dit ontwerp, door hem *The Astronomical Rotula* geheeten, bragt hem in kennis en vriendſchap met den Heer MACLAURIN, Hoogleeraar in de Wiskunde te *Edinburg*, die hem eene vry groote Intekenlyst bezorgde, om de kosten, tot het vervaardigen der koperen Plaaten, goed te maaken. Deeze werden geſneeden door Mr. COOPER, de Leermeester van den beroemden Mr. ROBERT STRANGE. Verſcheide drukken kwamen 'er van uit, en het werd ſterk verkogt tot den Jaare MDCCLII, wanneer de verandering van den Styl zyn Werk geheel ten onbruike maakte.

De Heer FERGUSON kwam dikwyls te *Edinburg*. Op het zien van het Orrery van den Hoogleeraar MACLAURIN, was hy hoogst voldaan over de beweegingen van de Aarde en de Maan,

Maan, gaarne hadt hy het raderwerk bezigtigd, in een koperen Kas beflooten; doch, dewyl deeze niet kon geopend worden, zonder 't behulp van een bekwaam Horlogiemaaker, moest deeze nieuwsgierigheid onvoldaan blyven. Nogthans oordeelde hy, na veel denkens en rekenens, een raderwerk te kunnen vervaardigen, om de Planeeten in zulk een werktuig te doen draaijen, en der voortgaande beweeging te geeven. By een draaijer, liet hy, naar opgegeevene tekeningen, het noodige gereed maaken, en na met een mes de tanden in de raderen gefneeden, en allen zamengefteld te hebben, ontdekte hy dat zyn Orrery ten vollen aan zyne verwagting beantwoordde. 't Zelve vertoonde de Zon, beweegende om haar as; de dagelykfche en jaarlykfche beweeging der Aarde in den hellenden as, die in den geheelen omloop haar parallelismus bewaarde; de beweegingen en fchynzels der Maane, met de teruggaande knoopen van haaren wandelkring; en gevolglyk de verfcheidenheid der Jaargetyden, de verfchillende langte van dagen en nagten, de nieuwe en volle Maan, de Maansverduisteringen, enz. —— Vervolgens ftelde hy 'er een toe van netter maakzel, waar in het raderwerk van yvoor was en de tanden ingevyld waren. Hy nam het met zich na *Londen*, waar hy in Bloeimaand des Jaars MDCCXLIII kwam, en dit ftuk werks welhaast verkogt aan den Lord RIDER.

In *Londen* gaf FERGUSON eenige keurige Starrekundige Tafelen en Berekeningen uit, en vervolgens openbaare Lesfen in de Proefondervindelyke Wysbegeerte, die hy, by infchryving, met den hoogften lof, in de voornaamfte Steden van *Engeland*, herhaalde. Men verkoos hem tot *Lid van de Koninglyke Societeit*, zonder hem, uit aanmerking zyner omftandigheden, het gewoone geld, by de intrede, af te vorderen. De tegenwoordige Koning, die veele lesfen van hem bygewoond, en over veele weetenswaardige onderwerpen met hem gefprooken hadt, befchonk hem, by zyne komst op den Throon, met een jaargeld van vyftig Ponden uit zyn byzondere beurs: bovendien ontving hy verfcheide Gefchenken van zyne Majeftit, en vondt zich vereerd met de gunst en vriendfchap van veele Heeren van den eerften rang, liefhebbers, en voorftanders van Vernuft, Geleerdheid en Weetenfchappen.

De Heer FERGUSON maakte Werktuigen, en gaf, van tyd tot tyd, Verhandelingen uit, als mede verfcheide Wysgeerige, Wiskundige en Starrekundige Werken. Na een lang en nuttig leeven, fchoon verbitterd door het ongeluk

gelukkig lot zyns Huisgezins (*), en meest gesleeten in een zwakken staat van gezondheid, het gevolg van de hardigheden, welke hy in zyne jeugd hadt moeten ondergaan, en versleeten door studie, krankheden en jaaren, stierf deeze, uit zich zelve geleerde, Man, in *Bolt-Court Fleet-street*, op den zestienden van Slachtmaand des Jaars MDCCLXXVI.

Welk een maate van vermaardheid hy verwierf, door de kragtdaadige te werkstellingen van zyn eigen vernuft, is algemeen bekend. Hy werd door allen aangezien als de eerste Starre- en Werktuigkundige in het Wysgeerig *Engeland*. Hy bezat een opgehelderd oordeel, en zyn vlyt was onvermoeid; zyn voorkomen eenvoudig, ongemaakt en beleefd; dermaate aan de Weetenschappen overgegeeven, en van zulk eene goedaartigheid, dat hy voor niet lessen wilde geeven, en Werktuigen voor anderen maaken, zonder des beloond te worden. De Wysbegeerte, wel verre van hem trots te doen worden, bewerkte by hem beleefdheid en nederigheid. Zyne Starrekundige oefeningen vervulden hem met de eerbiedigste en ontzaglykste denkbeelden van de Godheid, en deezen hadden eenen doorgaanden invloed op zyn leevensstand. — Nogthans moeten wy hier, met de onpartydigheid eens Leevensbeschryvers, tot ons leedweezen, optekenen, dat de man, die tot zulk een trap van vermaardheid in de Weetenschappen opklom, de gelukkige kunst niet verstondt, om op te maaken wat de begeerte eens Wysgeers behoorde te voldoen; en, 't zy uit vreeze voor armoede en gebrek, 't zy uit gebrek aan vertrouwen op de Godlyke Voorzienigheid, liet hy zich, in 't einde zyns leevens, van het pad des regts aftrekken: want, op een tyd, dat hy meer dan vyf duizend ponden Sterling bezat, stelde hy zich by zyn vrienden aan als een behoeftig man; van hun onderstandgelden prachende; terwyl hy, intusschen, van de slegtste spyzen leefde, in zo verre, dat hy, in een eigenlyken zin, gezegd mag worden, zyn einde verhaast te hebben, door zich het noodige niet te gunnen.

(*) Hy liet twee Zoonen na, die men denkt dat nog leeven: en eene Dogter, die, eenigen tyd vóór zyn dood, wegliep, en van welke men naderhand nooit gehoord heeft.

UIT-

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN, IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 205.)

De naauwkeurige overeenkomst tuſſchen deeze Kleeding en den Mantel en Helm, eertyds door de *Spanjaarden* gedraagen, was al te in 't oog loopend om onze nieuwsgierigheid niet op te wekken, tot een onderzoek, of 'er eenige waarſchynlyke gronden waren, om op te veronderſtellen, dat zy dezelve van dit Volk ontleend hadden. —— Naa alles, wat wy konden, te werk geſteld te hebben, om des narigt te bekomen, bevonden wy, dat zy geene kennis hadden van eenig Volk, hoe genaamd; noch eenige overlevering, dat deeze Eilanden voortyds bezogt waren door Schepen, gelyk aan de onze. Dan, niettegenſtaande deeze uitſlag onzer naſpeuringe, ſchynt de ongewoone gedaante deezer Kleedinge my een genoegzaam bewys van den *Europeaanſchen* oorſprong. Inzonderheid als wy 'er eene andere omſtandigheid nevens voegen, naamlyk dat het eene zonderlinge afwyking is van de algemeene gelykvormigheid in Kleeding, heerſchende onder alle takken deezes Stams, door de Zuidzee verſpreid. Wy kwamen dan op de veronderſtelling van de ſchipbreuk van een *Buccaneesch* of *Spaansch* Schip, in deeze ſtreeken. En, wanneer men zich herinnert, dat de koers der *Spaanſche* Handelſchepen, van *Acapulco* na de *Manillas*, ſlegts weinig graaden ten Zuiden van de *Sandwich Eilanden* loopt op derzelver uit-, en Noordwaards op derzelver te rug-reize, zal het deezer veronderſtellinge aan geen waarſchynlykheid ontbreeken.

Eene groote gelykheid heeft de doorgaande Kleeding der Vrouwen met die der Mannen. Zy ſlaan een ſtuk ſtoffe om den middel, in dier voege dat het halverwege de dyen bedekt; zomtyds vertoonden zy zich in den koelen avondſtond, even als de Vrouwen op *Otaheite*, met een ſtuk ligt ſtof over de ſchouderen geſlangen. Een Kleed, *Pau* geheeten, was veelal het dekzel van het jonger deel der Sexe. 't Zelve is gemaakt van zeer fyne en dunne ſtoffe, ver-

verſcheide keeren om den middel gewonden en tot de beenen afhangende. Zy hebben het Hair van agteren kort afgeſneeden en van vooren opgebonden, gelyk by de *Otaheiters* en *Nieuw Zeelanders* de gewoonte is; alle hier in verſchillende van de Vrouwen op de *Friendly Eilanden*, die het Hair lang draagen. Wy zagen in de *Karakooa Baay* éene Vrouw, wier Hair op eene zonderlinge wyze opgemaakt was: naamlyk, van agteren opgebonden en over het voorhoofd gehaald, en dan dubbel gelegd, indiervoege, dat het aangezigt 'er door beſchaduwd werd als door een kleine hoed.

De Halscieraaden der Vrouwen beſtaan uit ſchelpen of harde glinſterende roode beſſen: behalven deeze, draagen zy kraagen van gedroogde bloemen van *Indiaanſche Malva;* en een ſchoon cieraad, *Eraie* genaamd, veelal om den hals, maar zomtyds als een krans om 't hair, of ook wel op beide de wyzen teffens, ter opſchik gebezigd. 't Is een ſnoer van een vinger dik, kunſtig zamengeſteld van zeer kleine vederen, zo digt zamengeweeven, dat de oppervlakte zo glad is als fluweel. De grond was doorgaans rood, met beurtlingſche groene, geele en zwarte kringen.

Op *Atooi* hadden eenige Vrouwen kleine afbeeldingen van Schildpadden, net van hout of yvoor gemaakt, aan de vingeren, op gelyke wyze als onze ringen. Waarom zy dit Dier daartoe byzonder uitkoozen, laaten wy aan de gisſingen der liefhebberen over. Nog hebben zy een cieraad van ſchelpen, op rijen geſteld en in diervoege vast gemaakt, dat ze, in beweeging zynde, elkander raaken. Mannen en Vrouwen draagen het als zy dansſen, of om den arm, of aan den enkel, of beneden de knie. In ſtede van ſchelpen, gebruiken zy zomwylen honden tanden en harde roode beſſen.

Nog een cieraad, (als het dien naam mag draagen,) moeten wy vermelden. 't Is eene ſoort van Masker, vervaardigd van groote Kalbasſchellen, met gaaten 'er in geſneeden voor oogen en neus. Boven op ſtaken korte groene takjes, die, op eenigen afſtand, zich vertoonden als fraaije loshangende pluimen; aan 't benedeneinde hingen kleine ſnippers, doch by wyze van een baard. Wy zagen deeze Maskers ſlegts tweemaalen, en beide de keeren door een aantal van Menſchen te gelyk in een Canoe; zy kwamen, dus toegetakeld, aan de zyde van ons Schip, lachende en ſpeelende, als of zy eene Maskeraade vertoonden. Of zy teffens dienen om het hoofd tegen geworpen ſteenen te

te dekken, waartoe zy best geschikt schynen, of alleen moeten dienen in hunne spelen, konden wy niet te weeten komen.

By de beschryving van hun Huishoudelyken toestel, door Capitein COOK zo breed opgegeeven, heb ik alleen te voegen, dat, in 't eene einde van hunne Huizen, matten zyn, waarop zy slaapen, met houten hoofdkussens of slaapstoelen, volkomen gelyk aan die der *Chineesen*. Eenige der grootste Huizen hebben een voorplein, net omheind, met kleinder Huizen daar rondsom voor de Dienstbooden. Op dit open plein eeten zy doorgaans, en zitten 'er over dag. Aan de zyden der heuvelen, en aan de kanten der steile rotzen, ontdekten wy verscheide gaaten en spelonken, die onbewoond scheenen; doch dewyl de ingang met mandwerk was afgeslooten, en wy, in de eenige door ons bezien, bevonden dat 'er een steenen affchutzel doorliep, oordeelden wy dat ze voornaamlyk aangelegd waren tot wykplaatzen, ingevalle van vyandlyke aantasting.

De wyze, op welke zy hun tyd slyten, schynt zeer eenvoudig te weezen, en weinig verscheidenheids toe te laaten. Zy staan op met den opgang der Zonne, en gaan, na de verfrisfende avondkoelte gesmaakt te hebben, weinig uuren naa Zonneondergang, te bedde. Het maaken der Canoes en Matten is het werk der *Erees;* de Vrouwen houden zich onledig met het vervaardigen van stoffe tot kleeding, en de *Towtows* zyn meest met planten en visschen bezig. ——— Hunne ledige uuren vullen zy aan met verscheidenerlei vermaaken. De Jongelingen en jonge Dogters zyn zeer op dansen gesteld; en by min of meer staatlyke gelegenheden, hebben zy worstelspelen, op de wyze der Inwoonderen van de *Friendly Eilanden*, schoon zy, in alle deeze opzigten, 'er verre voor moeten onderdoen. ——— Hunne dansen gelyken veel meer naar die der *Nieuw Zeelanderen*, dan der *Otaheiters* en *Friendly Eilanderen*. Voor denzelven gaat een langzaame en staatlyke zang, in welke alle partyen deel neemen, de beenen beweegende en bevallig de borst strykende, op eene wyze, en met eene houding, die zeer ongedwongen is: en in zo verre staan ze gelyk met de dansen op de *Societeit Eilanden*. Hun Muzyk is van eene ruwer aart; zy hebben geen Fluiten of Rieten, noch Speeltuigen van eenige andere soort, die wy zagen, dan Trommels van onderscheide grootte. Doch de Gezangen, welke zy, by gedeelten, aanhielden, en paarden met eene zagte beweeging

ging der armen, op denzelfden trant als de *Friendly Eilanderen*, waren zeer aangenaam.

't Is zeer opmerkelyk, dat de Bewoonders deezer Eilanden groote Speelders zyn. Zy hebben een Spel, zeer gelykende naar ons Dammen; doch, indien het aantal der vierkanten iets doet om het Spel moeilyker te doen worden, is het veel ingewikkelder. Het Dambord, (mag ik het zo noemen,) is omtrent twee voeten lang, en verdeeld in twee honderd acht- en dertig vierkanten, van welken 'er veertien op een reeks ſtaan. Zy ſpeelen met zwarte en witte Steenen, die zy van ruit tot ruit verzetten.

Onder hun is een ander Spel, beſtaande in een Steen te verbergen onder een ſtuk ſtoffe, door een der Speelderen uitgeſpreid, en zulkerwyze gefrommeld, dat de plaats, waar de Steen legt, bezwaarlyk valt te ontdekken. Zyn party raakt, met een ſtok, het gedeelte des kleeds aan, waar hy meent, dat de Steen ligt: en, dewyl de kansſen, over 't geheel, zeer ten nadeele zyn van hem die den Steen zal aanwyzen, geeft dit gelegenheid tot verſcheide ſnaakeryen en poetzen, den Verberger geſpeeld.

Behalven deeze Spelen, vermaaken zy zich dikwyls met Wedloopen tusſchen Jongens en Meisjes, en gaan, by dezelve, met veel vuurs, Weddingſchappen aan. Ik zag een Man, in de uiterſte woede, zyn hair uittrekken, en op zyn borst kloppen, dewyl hy, by een deezer Wedloopen, drie Bylen verlooren hadt, zeer onlangs van ons gekogt, en waar voor hy de helft zyner bezittinge beſteed hadt.

Zwemmen is niet alleen eene noodzaaklyke Kunst, in welke beide, Mannen en Vrouwen, bedreevener zyn dan eenig Volk, 't geen wy, tot nog toe, zagen; maar het is by hun ook eene zeer geliefde uitſpanning. Eene byzondere wyze, op welke zy zich zomtyds hier mede verlustigden in de *Karakakooa Baay*, dagt ons allergevaarlykst, en eene onderſcheidene beſchryving waardig.

De Branding, die op de Kust rondsom de Baay breekt, ſtrekt zich uit tot op den afſtand van vier honderd vyftig voeten van Strand, binnen welke ruimte, de zeegolven, door de ondiepte op een gehoopt, met groot geweld ſtukken breeken. Wanneer door ſtormweder, of eenigen hoogen vloed der Zee, de kragt der Branding zeer is toegenomen, kiezen zy dien tyd uit tot een Zwemvermaak, op de volgende wyze volbragt. Twintig of dertig der Inboorlingen neemen ieder een ſmallen plank, rondgemaakt aan

de einden, en gaan te gader na den Oever. De eerſte golf, die aan komt rollen, dompelen zy zich onder, en laaten die over zich heen gaan, komen weder naar boven, en zy doen hun best, om, zwemmende, de Zee te winnen. De tweede golf gaan zy, op dezelfde wyze, als de eerſte, tegen; de groote zwaarigheid beſtaat in het kiezen van het juiste tydſtip om 'er onder te duiken; dit verzuimd zynde, wordt de Zwemmer door de Branding aangegreepen, en met groot geweld te rug gevoerd; en heeft hy, in dit geval, al zyne afgerigtheid noodig, om niet tegen de rotzen verpletterd te worden. Zo ras zy, door deeze herhaalde poogingen, het effen water buiten de Branding bereikt hebben, gaan zy op den plank uitgeſtrekt leggen, en bereiden zich tot den wedertocht. Vermids de Branding beſtaat uit eene menigte van golven, waar van de derde altoos aanmerkelyk grooter is dan de overige, en hooger aan Strand oploopt, de andere, intusſchen, breekende, is het hun eerſte werk zich te plaatzen op het opperſte van de groote baar, op welke zy, met eene verbaazende ſnelheid, na land gevoerd worden. Indien zy, by misvatting, een kleinder baar kiezen, die breekt eer zy het land bereiken, of niet in ſtaat zyn om hun plank in eene goede rigting te houden boven op de Zeebaar, vinden zy zich blootgeſteld aan de woede van de naastvolgende, en zyn, om die te vermyden, genoodzaakt te zwemmen, om de plaats, van waar zy zich begaven, te herkrygen. Zy, dien 't wel gelukt, in de groote bedoeling, om het Strand weder te bereiken, loopen dan nog niet weinig gevaars. De Kust, omringd zynde door een keten van rotzen, met hier en daar eene kleine opening tusſchen dezelven, moeten zy hun plank, door een deezer, heen ſtuuren, of, als dit mist, dezelve verlaaten, eer zy de rotzen naderen, en, onder het water dompelende, hun best doen te rug te keeren. Dit wordt zeer ſchandelyk gerekend, en gaat dikwyls met het verlies van de plank vergezeld: ik heb meermaalen gezien dat dezelve aan ſtukken ſloeg, op het oogenblik dat de Zwemmer die los gelaaten hadt. De ſtoutheid en behendigheid, waarmede zy deeze moeilyke en hoogstgevaarlyke Zwemkunst volvoerden, waren geheel verbaazend, en gingen bykans allen geloof te boven. —— Een voorval, waar van ik, van zeer naby, ooggetuigen was, toont, hoe vroeg zy reeds zeer gemeenzaam zyn met het water, zo dat zy alle vrees daar voor afleggen, en de gevaaren met den grootſten moed uit-

uittarten. Een Canoe viel om, in dezelve bevondt zich eene Vrouw nevens haare Kinderen, een deezer, een Kind, des ben ik ten vollen verzekerd, niet meer dan vier jaaren oud, ſcheen grootlyks vermaakt over dit voorval, het zwom met allen gemak rond, en dartelde in 't water, tot de Canoe weder te regt gebragt was.

Behalven de reeds gemelde Vermaaken, treft men 'er, by de jonge Kinderen, een Spel aan, 't geen zy dikwyls ſpeelden, en waar in zy geene geringe maate van behendigheid betoonden. Zy neemen een korten ſtok met een pen, ſcherp aan beide de einden, door het eene einde van den ſtok heen, en omtrent een duim, aan wederzyden, uitſteekende: voorts een bal opwerpende, van groene zamengebondene bladeren gemaakt, vangen zy dien op 't eene einde van de pen, en dien onmiddelyk weder van de pen opwerpende, keeren zy den ſtok om, en vangen den bal weder op het andere einde, dit houden zy, zonder misſen, een geruimen tyd uit. Niet min handig zyn de Kinderen in een ander Spel van ſoortgelyke natuur, als zy een aantal van deeze ballen in de lugt werpen, en dezelve, beurtlings, vangen: meermaalen zagen wy kleine Kinderen, in deezer voege, vyf ballen, ten zelfden tyde, in beweeging houden. Met dit laatſte Spel, vermaakten zich ook de Kinderen op de *Friendly Eilanden*.

De groote gelykvormigheid, welke zich opdoet in de wyze van Landbouw en Scheepvaard der Inwoonderen van de *Zuidzee-Eilanden*, verſchaft my geen voorraad tot eenige byvoegzels by het reeds gemelde. —— De keurigſte ſtukken van hunne Sny- of Beeldhouwkunde, die wy by ons tweede bezoek zagen, zyn de Bekers uit welken de Opperhoofden hun *Ava* drinken. Ze zyn doorgaans acht of tien duimen, over 't kruis, wyd, geheel rond en ſchoon gepolyst. Zy worden ondersteund door drie, en zomtyds door vier, Menſchenbeeldjes, in verſchillende houdingen. Zo men my onderrigtte, is 'er de evenredigheid nauwkeurig in waargenomen, en ze zyn net gewerkt; zo dat de werking der ſpieren, in het onderſtutten, wel juist is uitgedrukt.

De ſtoffe, welke zy draagen, wordt van dezelfde dingen, en op dezelfde wyze, gemaakt, als op de *Friendly*- en *Societeit Eilanden*. Die geſchilderd moet worden, is dik en vast van weefzel: zy beſchilderen dezelve met eene verſcheidenheid van patroonen, welke in een geregeldheid van tekening uitblinkt, die veel ſmaaks en verbeeldingskragt aanduidt.

duidt. De nauwkeurigheid, met welke de moeilykſte en zamengeſteldſte patroonen worden uitgevoerd, is te verbaazender, als wy in aanmerking neemen, dat zy geen vormen hebben, en alles, op 't oog af, gedaan wordt, met ſtukjes Bambooriet, in de verwe gedoopt. Zy onderſteunen de hand met een ander ſtuk riet, op dezelfde wyze als onze Schilders de Maalſtok gebruiken. De kleuren trekken zy met dezelfde ſoort van beſſen en andere planten, als op *Otaheite*.

Het Schilderwerk komt geheel voor de Vrouwen op, en wordt *Kipparée* geheeten, en 't is opmerkelyk, dat zy aan ons Schrift altoos dien naam gaven. De jonge Meisjes wilden ons menigmaal de pen uit de hand neemen, om te toonen, dat zy 'er het gebruik zo wel van verſtonden als wy; doch gaven ons tevens te verſtaan, dat onze pennen zo goed niet waren als de haare. Zy zagen een beſchreeven blad papiers aan, voor een ſtuk ſtoffe, naar de wyze van haar Land beſchilderd, en het was, met de uiterſte moeite, dat wy hun beduidden, dat onze Figuuren eene betekenis hadden, welke de haare misten.

Hunne Matten ſtellen zy toe van de bladeren van den *Pandanus*, en ze zyn, even als hunne Stoffen, ſchoon gewerkt met eene verſcheidenheid van patroonen, en afgezet met verſchillende kleuren. Eeniger grond is bleekgroen, met roode ruiten; anderer grond ſtrookleur, met groen geſtippeld; zommige met roode en bruine ſtreepen, in rechte of ſlingerende lynen. In dit handwerk overtreffen zy zeker, 't zy men op de ſterkte, de fynheid, of ſchoonheid lette, alle Volken der Wereld.

De Vischhoeken, by deeze Volken, zyn van paarlemoer, been of hout, gepunt en gebaard met kleine beentjes van ſchildpad. Zy hebben verſchillende grootte en gedaanten; de meeste zyn omtrent twee of drie duimen lang, en in de gedaante van een kleinen Visch, om ten lokaas te dienen; een vederboschje is aan de kop of ſtaart gebonden. De ſtoffe, van welke deeze Vischhoeken gemaakt zyn, in aanmerking genomen zynde, is derzelver ſterkte en netheid waarlyk verbaazend; en by de proeven bevonden wy ze beter dan de onze.

Het Gaaren, waarvan zy zich bedienen om te visſchen, om netten van te maaken en tot andere huislyke dienſten te bezigen, is ongelyk in fynheid, en geſlaagen van den bast van de *Touta*, zeer netjes gemaakt en tot eene groote lengte. Zy hebben een fyner ſoort van den bast eener kleine

hees-

beester, *Areemah* genaamd: doch het allerfynſte is van Menſchen hair; dit wordt bykans alleen ten cieraad gebruikt. Zy hebben Touw van ſterker ſoort, tot het wand hunner Canoes, van de vezelagtige bekleedzels der Kokusnooten. Wy kogten 'er van ten onze gebruike, en vonden het goed tot dun loopend wand. Nog vervaardigden zy eene ſoort van Touw, dat plat, en, by uitſtek, ſterk is, voornaamlyk geſchikt om de daken der Huizen te verbinden, en 't geen zy verder willen zamenhegten. Dit laatſte is niet gedraaijd, gelyk de voorgemelde ſoorten, maar gemaakt van de vezelagtige bekleedzelen der Kokusnooten, en met de hand gevlakt, op dezelfde wyze als onze Scheepslieden de reefbanden vervaardigen.

De Kalabasſen, die tot zulk een verbaazende grootte groeijen, dat eenige verſcheide mengelen vogts bevatten kunnen, worden tot allerlei huislyke dienſten gebezigd: en om ze te beter daar toe te ſchikken, hebben zy de kunstgreep óm ze verſchillende gedaanten te geeven, door 'er banden om te binden terwyl ze groeijen. Eenige hebben eene langwerpige ronde gedaante, als best geſchikt tot het bergen van hun Vischtuig; andere zyn ſchotelswyze en met dekzels daar op; noch andere gelyken naar een vles, en deeze dienen tot watervaten. Deeze Kalabasſen branden ze zomtyds met een heet werktuig, 't geen ze, als met verſcheidene figuuren net beſchilderd, doet voorkomen.

(*Het Vervolg hierna.*)

KORT VERSLAG VAN HET LANDSCHAP KENTUCKY IN NOORD-AMERICA.

(*Ontleend uit de Geſchiedenis daar van onlangs in* Engeland *uitgegeeven, door den Heer* JOHN FILSON.)

„ Naardemaal, volgens de jongſte tydingen uit *Noord-Amerika*, de Vergadering van den Staat van *Virginie*, onder „ goedkeuring van 't Congres, het verzoek heeft ingewilligd, „ in het voorleden jaar door het Landſchap *Kentucky* gedaan, „ om van den gemelden Staat afgeſcheiden te worden; en op „ zichzelven een Souverainen Staat uit te maaken, oordeelden „ wy onzen Leezeren geen onaangenaam Stukje te zullen „ verſchaffen, met in ons *Mengelwerk* een kort Verſlag te voe-

„ gen van dat Landſchap, van deszelfs ontdekking en verdere
„ vestiging der *Europeaanen* in 't zelve."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Nauwlyks is de naam van *Kentucky* in *Europa* bekend, en eerst zeer onlangs is dezelve in de *Nieuwe Wereld* bekend geworden. Tot dus langen tyd door Wilden en woeste Dieren bewoond, was dit Landſchap aan de opmerking en naſpeuring der *Noord-Americaanſche Volkplantingen* ontſnapt. —— Welk Landſchap, egter, verdiende hunne aandagt meer? —— *Kentucky* is een wyduitgeſtrekt Land, ten westen van *Virginie*, deels bepaald door de *Ohio*, anders de *Schoone Rivier* geheeten, die aan 't zelve, de ſchatting haarer wateren betaalende, eene gereede gemeenſchap opent met alle de deelen van *Noord-America*.

Dit Landſchap ontleent den Naam van een der voornaamſte Rivieren, die 't zelve bewateren, en bekend is onder den naam van *Kuttawa*. Dit heerlyk Gewest heeft omtrent twee honderd vyftig mylen in de langte, en twee honderd in de breedte. De Lugtsgeſteldheid is 'er zeer gemaatigd en de Grond uitneemend vrugtbaar. Onder de Dieren, aan *Kentucky* eigen, munt boven allen uit de *Urus*, by ons bekend onder den naam van *Biſon*. Hy heeft veel van onze Koebeesten; de Kop is zeer groot, de Hoorens zyn dik, kort en gekromd, het Dier zelf is veel grooter van vooren dan van achteren. Op de ſchoft zit een groote vleeschklomp, bedekt met een digten hairbos, van lange, wolle en gekrulde hairen, donkerverwig van kleur. Dit Beest ſtapt niet gelyk ons Hoornvee; maar ſpringt veeleer op alle vier de pooten; het weegt van vyf honderd tot duizend ponden. Het vleesch is zeer goed om te eeten, en vervult op veele plaatzen het gebrek aan Oſſenvleesch; de Huid levert uitſteekend goed Leder uit. Eer de Volkplanters tot in *Kentucky* waren doorgedrongen, weidden deeze *Biſons* by duizenden in dat Landſchap, en zy worden van eenen zeer wel tembaaren aart bevonden.

De eerſte *Europeaan*, die kennis kreeg aan *Kentucky*, was de Heer JAMES BRIDE; in den jaare MDCCLIV de *Ohio* met zyne Canoes bevaarende, zag hy dit heerlyk Land. Deeze gewigtige ontdekking bleef verwaarloosd en ſlaapende tot in den jaare MDCCLXVII, wanneer de Heer JOHN FRINLEY, en eenige anderen, met de Inboorelingen handel dryvende, tot in dit vrugtbaar Gewest doordrongen; de *Wilden* geeven in hunne taal aan 't zelve de naamen, ontleend van de ligging en de veelvuldige gevegten daar in geleverd, als het *Land der Duiſternisſe*, het *Middelland*, het *Land des Bloeds*. De Heer FRINLEY was zeer met dit Land ingenomen; doch hy vondt zich welhaast genoodzaakt 't zelve te ruimen, ingevolge van een

een twist tusschen de Handelaaren en Ingezetenen gereezen.

De grondvesting van eene Volkplanting in *Kentucky*, is men verschuldigd aan den Heer DANIEL BOON; zyn moed, zyn geduld, verdienen den grootsten roem. Getroffen door het verhaal, hem door de eerste Reizigers gegeeven, vertrok hy, verzeld van nog vyf anderen; en naa eenen zeer langen en moeilyken togt, bereikte hy den top van een Gebergte, van welken hy de schoone vlakten van *Kentucky* overzag. Magtig veel hinderpaalen stonden hem in den weg. Hy deedt verscheiden togten in dat Land met zyn Broeder, die eenigen tyd daar naa zich genoodzaakt vondt hem alleen te laaten, zonder brood, zonder zout, zonder gezelschap van eenig redelyk weezen, zelfs hadt hy geen Paard of Hond by zich, en liep geduurig gevaar van een prooy der Wilden, of van verscheurende Dieren, te worden. ——— Op een anderen tocht na *Kentucky* ondernomen, met een aantal gewapende Mannen, moest hy tegen de geduurig herhaalde aanvallen der Inboorelingen kampen, die hem eindelyk gevangen kreegen, en veel beter behandelden dan hy verwagtte. „ Ik werd, schryft hy", „ volgens het gebruik deezer Volken, in een Gezin, voor „ Zoon aangenomen, en deelde grootlyks in de genegenheid „ myner nieuwe Ouderen, Broederen, Zusteren en Vrienden. „ Ik leefde zeer minzaam en gemeenzaam met myne nieuwe „ Verwanten, en betoonde my steeds zo vrolyk en vergenoegd als my mogelyk was; zy stelden op my een groot „ betrouwen. Menigmaal ging ik met hun op de jagt; en „ verwierf dikwyls hunne goedkeuring wegens myne vlugheid „ en behendigheid in 't schieten. Niettemin lette ik 'er zorgvuldig op, om geen groot aantal der Wilden in 't schieten „ te overtreffen: want 'er is geen volk jalourscher op dit stuk „ dan de *Kentuckyers*. 't Viel my gemaklyk in hunne houding „ en gebaaren de leevendigste vreugdbetooningen te ontdekken, wanneer zy my overtroffen, en van jalousy als het tegendeel gebeurde. De Koning der *Shawanesers* begeerde my „ te kennen, hy bejegende my met eene soort van eerbiedenisse en de tederste vriendschap; my dikwyls veroorlovende „ alleen op de jagt te gaan."

Ondanks alle deeze vriendlyke behandelingen, nam de Heer BOON de eerste gelegenheid waar om te ontkomen. Welhaast bevondt hy zich geheel alleen in een gedeelte diens heerlyken Lands, bewoond door Beesten en Wilden, die hy te vreezen hadt. Van zyne Togtgenooten waren 'er eenigen gedood, en de andere na hun Land wedergekeerd. Zonder ophouden op zyne hoede tegen de vyanden, die hem omringden, doorzwierf hy alleen die wyduitgestrekte en woeste streeken, en bestondt van de jagt. Indien het denkbeeld eener Egtgenoote en geliefde Familie hem somtyds ontrustte, schonk het vertoon

toon der Natuure hem kalmte en gerustheid. Men zie hier hoe hy zelve een deezer tochten beſchryft.

„ Op zekeren dag trok ik door deeze landen; de verſchei-
„ denheid en de ſchoonheid der Natuure, welke zich in het
„ lieflykst jaarſaiſoen aan myne oogen opdeedt, verdreef uit
„ mynen geest alle droevige en kommervolle gedagten. De
„ dag liep ten avond; de wind ſtilde geheel, en de lugt was
„ gansch en al kalmte; niet het minſte koeltje bewoog de bla-
„ deren der kleinſte boomen. Ik beklom eene hoogte, welke
„ over het Gewest heen zag, en ik beſchouwde alles met eene
„ aangenaame verrukking. Beneden my ontdekte ik wydſtrek-
„ kende Vlakten van het allerheerlykst land. Aan den eenen
„ kant zag ik de trotſche Rivier, de *Ohio*; haare wateren rol-
„ den in een ontzetting wekkende ſtilte voort, en beſtroomden
„ ten Westen de grenzen van *Kentucky*. Van verre ontdekte
„ ik het Gebergte, den grootſchen kruin tot in de wolken
„ verheffende. —— Ik wilde nogmaals het gezigt hebben
„ van dit volheerlyk tooneel, en ontſtak een vuur by een
„ zoetwater bron, en braadde een ſtuk van een Hart, wel-
„ nig uuren geleeden gedood, waar op ik my vergastte. De
„ ſchaduwen van den nagt bedekten welhaast het halve he-
„ melrond, en de Aarde dronk een verfriſſende dauw in.
„ Het loopen, den ganſchen dag gedaan, hadt myn lichaam
„ vermoeid, doch de gezíene voorwerpen hadden myne ver-
„ beelding geſtreeld. Ik vleidde my neder op een hoop bla-
„ deren, en ſliep vast in, niet ontwaakende voor dat de op-
„ gekome zon den nagt verdreeven hadt. Ik ſtond op, ver-
„ volgde myn reis, en doorkruiste, in weinig dagen, een groot
„ gedeelte des lands, ſteeds met het zelfde vermaak als den
„ eerſten dag. In 't midden der ſchynbaarſte behoefte, had ik
„ overvloed. Ik was gelukkig, ſchoon omringd van gevaa-
„ ren, en in ongunſtige omſtandigheden. Dan, in zulk eene
„ verſcheidenheid van voorwerpen en aandoeningen, was het
„ onmogelyk my aan zwaargeestigheid over te geeven. Neen,
„ de volkrykſte Steden, met alle de verſcheidenheden van den
„ Koophandel, vlytbetoon en de pragtige gebouwen, konden
„ myn hart zo veel vermaaks niet verſchaffen als de eenvoudige
„ ſchoonheden der Natuure, welke ik aantrof in deeze woeste
„ plaatzen."

Naa omtrent twee jaaren verblyfs in dat Land, nu eens alleen, dan eens door zyn Broeder, die zich weder by hem vervoegde, vergezeld, keerde de Heer BOON tot de zynen weder; waar op hy alle zyne goederen pakte, en na *Kentucky* ging, om 'er zich met eenigen voor altoos neder te zetten. Veel hadt hy van de Wilden uit te ſtaan, die hem het volvoeren van dit oogmerk wilden verhinderen. De oorlog, die tuſſchen de *Noord-Americaanſche Volkplantingen* en *Groot Brittanje* uitborst, vermeerderde zyne gevaaren en moeilykheden. Verſcheide be-

le-

legeringen moest hy uitſtaan in een kleine Sterkte, door hem geſtigt en *Boonsburg* geheeten: hy leverde ſlag, werd gevangen genomen, twee zyner Kinderen werden gedood, en hy verloor veelen zyner Medegenooten. Dan, in het einde, zegepraalde hy door zyn moed en beleid over alle de poogingen zyner vyanden.

Kentucky geniet thans alle de voordeelen die Vrede en Overvloed aanbrengen. De bevolking wordt begroot op dertig duizend Inwoonderen. De ſchoonheid der Lugtſtreeke, de vrugtbaarheid des Gronds, en de Wysheid der daar ſtandgrypende Wetten, kunnen niet misſen de volkrykheid van dag tot dag te vermeerderen.

DE GRIEKSCHE HUISVROUW VAN AANZIEN, VOLGENS XENOPHON; MET EENIGE AANMERKINGEN.

(Een Vertoog voor onze Hedendaagſche Vrouwen.)

Il n'y a point de bonnes mœurs pour les Femmes, hors d'une vie retirée & domeſtique; les paiſibles ſoins de la Famille & du Menage, ſont leur partage; la dignité de leur Sexe eſt dans la Modeſtie; la Honte & la Pudeur ſont en elles inſeperables de l'Honneteté; rechercher les regards des hommes, c'est deja s'en laiſer corrompre; & toute Femme qui ſe montre, ſe deshonnore ROUSSEAU & D'ALEMBERT.

De onnavolglyke XENOPHON voert in zyne Verhandeling, over de *Huishouding*, een ſchoon geſprek in, tuſſchen ISCHOMACHUS en diens even getrouwde Vrouw: beide Perſoonen, die wy, naar onzen ſpreekſtyl, Lieden van rang en middelen zouden heeten. Wy ſchynen, uit hetzelve, te mogen opmaaken, dat de Vrouwen, van dat oudtyds wydberoemde Land, geheel andere denkbeelden hadden van haaren byzonderen Pligt, en haaren Tyd op eene geheel andere wyze doorbragten, dan de Vrouwen van Rang en zelfs van een laager Leevensſtand in *Europa*. Misſchien zullen eenige onzer ſchoone Leezeresſen, en mogelyk hunne Egtgenooten, met genoegen, de volgende uittrekzels zien van de keurige en vriendlyke Lesſen deezes *Griekſchen* Egtgenoots, aan zyne pas getrouwde Huisvrouwe.

SOCRATES geeft zyne verwondering te kennen, dat ISCHOMACHUS, omzet met zulk eene menigte bezigheden, en zo dikwyls van zyn huislyke zaaken geroepen door 't waarneemen van de Stadsbelangen, nogthans zyn Huishouden zo wel geregeld hieldt. ——— „ O," ſprak hy, „ ik ben weinig „ t'huis: want myne Vrouw is te over in ſtaat, om alles, „ wat daar te doen valt, te verrigten." ——— *Gy zult my ver-*

verpligten, ISCHOMACHUS, *indien gy my wilt vermelden, of gy uwe Vrouw vermde zo als zy behoorde te weezen; dan of gy haar van haaren Vader en Moeder ontvangen hebt onderweezen in alle de Pligten haarer Sexe?* ——— „ Dit kon niet weezen," antwoordde ISCHOMACHUS, „ zy was even vyftien jaaren oud toen „ ik haar trouwde, en was op eene zo ſtille wyze opgevoed, „ dat zy weinig gezien, weinig gehoord, en de lippen, om „ zo te ſpreeken, weinig geopend hadt. Agt gy het niet zo „ veel als ik kon verwagten, als zy, toen ik ze eerst in myn „ Huis nam, kon ſpinnen, een kleed maaken, en wolle voor „ de Dienstmaagden afweegen; wat haar ſmaak aanbelangt, „ een ſtuk van groot belang in Man en Vrouw beiden, deeze „ vond ik uitneemend." ——— *Ik veronderſtel dan, dat gy in alle andere dingen, tot haar, byzonder, behoorende, uwe Vrouw in ſtaat geſteld hebt om te doen wat regt is.* „ Niet," zeide ISCHOMACHUS, „ voor dat ik geofferd en gebeden had, dat ik haar „ mogt onderwyzen, en zy mogt leeren al 't geen best was „ voor ons beiden." ——— *Dan offerde en bad uwe Vrouw nevens u?* ——— „ Ja," antwoordde ISCHOMACHUS, „ zy riep „ de Goden volvuurig aan, en nam ze tot getuigen, dat zy „ wilde weezen 't geen zy behoorde te zyn: en 't was hoogst „ blykbaar, dat zy verre van onagtzaam zou weezen op 't „ geen haar geleerd werd."

Wees zo goed, ISCHOMACHUS, *om my te onderrigten wat gy haar eerst leerde: want zulk een onderhoud met u zal my beter dan eenige andere uitſpanning gevallen.* ——— „ Ik zal aan uw verzoek „ voldoen: naa dat zy een weinig aan my gewoon was, zo „ dat wy onbelemmerd en onbedwongen met elkander konden „ verkeeren, ſtelde ik haar deeze Vraagen voor. Hebt gy in „ aanmerking genomen, myn Lief, waarom ik u trouwde; of „ welke redenen uwe Ouders bewoogen u aan my in den Egt „ te geeven? want ik weet gy bevroedt zeer wel, dat wy bei„ den anders zouden kunnen gepaard weezen. Wanneer ik „ myn ſtaat, en uwe Ouders den uwen, overwogen, en wie ons „ beiden best zou lyken tot eene Huislyke zamenleeving, gaf „ ik aan u de voorkeuze, en uwe Ouders behaagde het u, bo„ ven allen die na uwe hand ſtonden, aan my te ſchenken. „ Indien de Hemel ons ten eenigen tyde met Kinderen zegent, „ moeten wy beraadſlaagen hoe die Huwelykspanden op de „ beste wyze op te voeden: want het zal tot ons onderling „ voordeel ſtrekken, om ze tot Medegenooten en Vertroosting te „ hebben van onzen ouden dag. Thans is ons Huis, onze Be„ zitting, ons gemeen goed: wat ik heb, breng ik daar toe za„ men, gelyk gy ook het uwe gedaan hebt. Wy hebben nu „ niet te berekenen, wie het meeste aangebragt heeft, maar „ behooren wel overtuigd te zyn, dat wie het best zyn Pligt „ betragt de grootſte Weldoener van ons Huis is."

„ Hier op, waarde SOCRATES," antwoordde myn Egtgenoo-

te,

ſe, „ waar in kan ik u van dienst weezen? waar toe ben ik „ in ſtaat? welke bekwaamheden zyn my geſchonken? ik hang „ te eenemaal van u af, en myne Moeder betuigde my meer- „ maalen, dat het myne byzondere Pligt was Zedig en Zorgvul- „ dig te weezen. ——— Ik ſprak: Recht zo, myn Schat! myn „ Vader gaf my dezelfde les. Dan, de Pligt van Zedige en „ Zorgvuldige Perſoonen van beiderlei Sexe is, hunne tegen- „ woordige bezitting, op de best mogelyke wyze, te beſtuu- „ ren, en, langs alle regtvaardige en eerlyke wegen, zo veel zy „ kunnen, te doen aangroeijen. ——— Ziet gy iets, vroeg „ myne Beminde, waar in ik nevens u tot dat einde kan mede- „ werken? ja waarlyk, was myn woord, als gy doet op de „ beste wyze u mogelyk, wat God en de Natuur u als uwen „ Pligt voorſchryven, en 't geen de Landswetten goedkeuren. „ ——— Waar in beſtaat dat? Ik vervolgde: myns bedunkens, „ is het eene zaak van geen gering aanbelang, zal de Opzig- „ ter der Byekorf niet te vergeefsch zyn werk verrigten: het „ ſchynt my toe, myn Lief, dat de Goden met een zeer wys „ vooruitzigt de Vereeniging van Man en Vrouw beſtemd heb- „ ben, op dat zy onderlinge dienſten aan elkander zouden „ toebrengen. Voor eerst worden uit deeze Vereeniging Kin- „ deren gebooren, en het Menschlyk Geſlacht daar door in „ ſtand gehouden. Wy zyn daar aan ook de liefde en agting „ der Kinderen, als wy hooger jaaren bereikt hebben, ver- „ ſchuldigd. Daarenboven: dewyl de Menſchen niet in de „ open lugt als andere Dieren leeven, hebben zy Huizen noo- „ dig. Hier uit vloeit voort, dat zy, die zich voorzien wil- „ len met zodanige dingen als onder het dak gebragt wor- „ den, lieden hebben, die ze buiten bereiden en verzamelen: „ want het ploegen en het zaaijen, het bearbeiden der aarde „ en het voeden van het Vee, behoort tot de werkzaamheden „ in de open lugt, en 't is, door middel dier bezigheden, dat „ een Huis vervuld wordt met het noodige. Naa dat deeze „ dingen t'huis gebragt zyn, wordt 'er een Perſoon vereischt, „ die 'er zorg voor draagt, en alles doet wat niet buitens „ Huis kan geſchieden. Binnens Huis worden de Kinderen, „ zo lang zy klein zyn, opgevoed; binnens Huis bereidt men „ het brood van 't ingezamelde graan, en de andere leevens- „ noodwendigheden; ook maakt men 'er de Kleederen van de „ geſchoore wolle. En dewyl alle deeze dingen, welke bui- „ ten of binnens Huis geſchieden, arbeid en zorge vereiſchen, „ wil men, dat God de Vrouwen byzonder bekwaam maak- „ te om dat geen te verrigten, 't geen binnens Huis moet „ gedaan worden, gelyk hy de Mannen de vermogens verleent „ tot het buitenwerk. Dit werd hun opgelegd, dewyl zy, „ door Ziels- en Lichaamsvermogens, beter in ſtaat zyn koude „ en hitte te verdraagen, verre tochten te doen, den kryg te „ voeren: de Vrouwen een geſtel omdraagende min tot die

„ ein-

„ einden geſchikt, zyn door die zelfde Voorzienigheid tot het „ Huiswerk beſtemd. De Natuur leerde en beval ook de Vrou„ wen haare eigene Kinderen te zoogen, en boezemde ze daar „ om ook een grooter genegenheid tot die kleine wichten in „ dan de Mannen. De Voorzienigheid beſchikte, voor de Vrou„ wen, de bewaaring der t'huis gebragte goederen, en weeten„ de dat vrees geene ſlegte hoedanigheid is in eene, die de zorg „ voor goederen is toevertrouwd, vormde zy de Vrouwen meer „ vrees- en ſchroomagtiger dan de Mannen; en weetende dat „ de verdeediging hun, die buiten werkten, zou te ſtade ko„ men als zy aangevallen werden, ſchonk zy deezen eene meer„ dere maate van moed. En vermits Mannen zo wel als Vrou„ wen zouden moeten uitkeeren en ontvangen, gaf hy elk hun„ ner eene even grbote hoeveelheid van geheugen en opletten„ heid, zo dat het bezwaarlyk valle te zeggen, wie van beide „ de Sexen in deeze hoedanigheden de andere overtreft. ——— „ God heeft hun ook gelykerhand voorzien met het vermogen „ om zich te onthouden van 't geen zy behooren te vermyden; „ en het den Man en der Vrouwe ter keuze gelaaten, wie „ hunner, het grootſte deel van dit goed zou verwerven. En „ dewyl zy, uit den aart, even zeer bekwaam zyn tot alle dee„ ze dingen, heeft de een ze meer noodig dan de ander, en „ hunne Vereeniging is te meer heilzaam in zichzelve: wat in „ deezen ontbreekt, wordt in een ander vergoed. Laaten wy „ dan, myn Lief, weetende wat God een ieder onzer heeft „ opgelegd, onze poogingen inſpannen om het geen ons te doen „ ſtaat, op de best mogelyke wyze, te volvoeren.

„ De Landswetten," voer ik voort, „ geeven ook aan deeze „ dingen in de Vereeniging der beide Sexen haare goedkeuring. „ En gelyk God hunne Kinderen tot het algemeen goed ge„ ſchikt heeft, zo neemt de Wetgeevende en Uitvoerende Magt „ de Huizen, en wat daar toe behoort, in beſcherming. Daar„ enboven zetten de Landswetten een ſtempel op 't geen God „ en de Natuur gewild hebben dat Man en Vrouw zouden ver„ rigten op de gemaklykſte en beste wyze. Het voegt eener „ Vrouwe meer binnens Huis dan daar buiten bezig te zyn, en 't „ loopt buiten het Character van een Man zich meer met het Huis„ lyke, dan met het geen 'er buiten is, bezig te houden. En „ indien iemand eene taak op zich neemt, door de Natuur hem „ niet toegevoegd, kan het voor de Godheid niet verborgen „ blyven, dat hy de orde der dingen verbreekt; en deeze ſtraft „ hem, indien hy het werk, hem als Man voegende, verwaar„ loost, en zich mengt in 't geen der Vrouwe toekomt.

„ Het komt my voor, dat de Moederbye, die alle de overige „ beſtuurt, ſteeds bezig is in 't geen de Godlyke Natuur haar „ oplegt. En, viel zy my in de rede, welk eene gelykheid is „ 'er tuſſchen de dienſten, die zy verrigt, en de Pligten, welke „ my te betragten ſtaan? Door in de korf te blyven, hernam ik,

„ laat

„ laat zy niet toe dat de Byen ledig zyn; die buiten werken
„ zendt zy derwaards, en wat ieder derzelven inbrengt, te-
„ kent zy op, ontvangt en bewaart het tot het noodig zy ten
„ gebruike, en als dan verdeelt zy 't zelve, elk zyn beſchei-
„ den deel geevende. Zy houdt, wyders, het opzigt over de
„ geheele Zwerm, op het vervaardigen der celletjes tot ho-
„ nigverzamelplaatzen, en ſlaat de opvoeding van het Broed
„ gade, en zendt het, groot en ſterk geworden zynde, uit,
„ om eene andere volkplanting te vormen. —— Moet ik dan,
„ vroeg myne Vrouw, ook deeze dingen doen? 't Zal noodig
„ zyn, ſprak ik, dat gy t'huis blyft om de Dienſtbooden, die
„ buiten werken, uit te zenden, om die binnen bezig zyn be-
„ zig te houden, onder uw opzigt te hebben, en te ontvan-
„ gen 't geen t'huis komt. Gy moet, daarenboven, uitreiken,
„ dat uit te geeven valt, en het overblyvende opleggen, en
„ zorgen dat het geen men in een jaar ontvangt in éene maand
„ niet verteerd worde. De Wolle inkomende, is het uwe
„ zaak te beſchikken dat ze verwerkt, dat het Koorn wel ge-
„ droogd worde, en ten gebruike geſchikt blyve.

„ Onder de andere deelen van uwen byzonderen Pligt is 'er
„ een, 't geen misſchien u lastig zal voorkomen, beſtaande in
„ nauwlettend te weezen op de Gezondheid uwer Dienſtbo-
„ den; en wanneer 'er Zieken onder mogen zyn, die alle
„ middelen van herſtelling toe te dienen. —— Dit, zeide
„ myne Vrouw, zal voor my een der aangenaamſte Pligtsbe-
„ tragtingen weezen; dewyl zy, die door myne aangewende
„ zorge herſtellen, dankbaar en meer dan ooit te vooren aan
„ my verpligt zullen weezen. Verkwikt over dit antwoord,
„ zeide ISCHOMACHUS, voer ik voort. De verkleefdheid der
„ andere Byen aan haare Koningin, moet die, myn Lief, niet
„ toegeſchreeven worden aan de zorge welke zy draagt voor 't
„ belang der Zwerm, zo dat, wanneer zy de Korf ten eenigen
„ tyd verlaat, geen van alle haar wil verlaaten, maar alle haar
„ volgen? —— Zy gaf my hier op te kennen: Het verwon-
„ dert my, dat het aanvoerend gedeelte niet eer uwe dan my-
„ ne taak is; want myne oplettenheid en ſchikking op 't geen
„ binnen in Huis omgaat, zou in de daad niets betekenen, in-
„ dien gy niet bezorgde, dat 'er van buiten iets inkwame.
„ —— Ik voegde 'er by. Myne t'huis bezorging zou even
„ belachlyk weezen, wanneer 'er in 't zelve niemand was om
„ 'er het oog op te houden. Merkt gy niet op, hoe elendig die
„ Mannen zyn, die aan een doorgeboord vaartuig pompen, en
„ ydel werk verrigten? —— 't Is waarheid, ſprak zy, zy
„ zyn zeer elendig, die zich in dat geval bevinden.

„ 'Er zyn ook, zeide ik wyders, andere gedeelten van uw
„ Pligt, in geenen deele onbehaagelyk; wanneer gy eene
„ Slavinne gekreegen hebt, in 't ſpinnen onbedreeven, leert
„ gy haar, en zy wordt u tweemaal zo veel waardig, of

„ hebt

„ hebt gy een onbedreevene in eenig ander dienstwerk, en „ gy haar onderrigt, handig en getrouw maakt, van hoe veel „ diensts wordt zy dan voor u? Hoe veel is 'er te winnen, „ met de zedige en nutte te beloonen, met de verkeerdhan- „ delende te ſtraffen? Eindelyk, 't geen het wenschlykſte van „ alles is, indien gy toont dat gy my overtreft, zult gy my „ uw Dienaar maaken, en gy behoeft niet te vreezen, dat „ gy, in jaaren klimmende, minder gezags in Huis zult heb- „ ben: maar kunt, integendeel, verzekerd zyn, dat, hoe ou- „ der en hoe beter Bezorgſter van myn Huis en Moeder my- „ ner Kinderen gy wordt, hoe gy meer eerbieds in Huis zult „ ontmoeten: want vermeerdering van eer is het loon van al- „ les wat ſchoon en voegelyk is in bedryf; geen perſoonlyke „ Bevalligheid, maar Deugden, van nut in 't menschlyk lee- „ ven, verdienen dezelve. ——— Van deezen aart, myn „ waarde SOCRATES! was, naar myn beste geheugen, myn „ eerſte Zamenſpraak met myne Huisvrouw."

Naa dat ISCHOMACHUS verſcheide andere nuttige byzonderheden, het Huishoudelyke betreffende, en veele andere blyken van de Zedigheid, Leerzaamheid, Meewaarigheid en goed Verſtand, zyner Huisvrouwe hadt opgegeeven, voegde SOCRATES hem toe. *Indedaad*, ISCHOMACHUS, *gy toont, dat uwe Vrouwe eene zeer verheevene denkwyze heeft.* ——— „ Ik moet „ u, ſprak hy, nog eenige andere trekken toonen van haar goed „ verſtand, en hoe zy, zo ras zy myn oogmerk begreep, zich „ daar aan gereedlyk onderwierp." ——— *Vertoon ze my, bid ik u, het zal my meer vermaaks verſchaffen, de Deugden te hooren ophaalen van een nog leevend Vrouwlyk Character, dan dat* ZEUXIS *my de ſchoonſte beeldtenis vertoonde van de ſchoonſte Vrouw des Aardbodems.*

ISCHOMACHUS voer voort. „ Wanneer ik, op zekeren tyd, „ bemerkte, dat myne Huisvrouw eenige kunst aangewend „ hadt om ſchooner te ſchynen, en zich rooder te vertoonen „ dan haare natuurlyke kleur medebragt, en ook hooggehielde „ Schoenen hadt aangetrokken, om daar door te langer te „ ſchynen, onderhield ik haar in deezer voege. Zeg my, myn „ Lief! op welk eene wyze zoudt gy, ten opzigte van den „ ſtaat onzer zaaken, my uwer genegenheid waardigst oordee- „ len, wanneer ik u in opregtheid denzelven vertoonde zo als „ hy was, zonder iets meer, dan dezelve daadlyk is, voor te „ wenden of iets voor u te verbergen? Of, wanneer ik u „ poogde te bedriegen, door 'er hoog van op te geeven, door „ u valſche Munt voor goed Geld, naagemaakte Juweelen voor „ egte, en vervalscht Purper voor zuiver, te vertoonen? ——— „ Zy viel my in de reden: Spreek my niet in deezer voege „ over u zelven: waart gy van zulk een Character, ik zou u „ niet kunnen beminnen. ——— Ik vervolgde. Zyn wy niet „ zamen verbonden, op dat de een deel zou hebben in des

„ an-

„ anderen Perſoon. Dit denken 'er de Mannen over, was „ haar antwoord. —— Op welk eene wyze, vroeg ik wy„ders, zal ik in deeze Perſoonlyke Gemeenſchap uwer gene„genheid waardigst zyn, wanneer ik, door zorgvuldigheid en „ arbeidzaamheid, tragt een gezond en ſterk voorkomen, en „ een goede friſſe kleur te hebben; of, wanneer ik my aan u „ voordoe, met een aangezigt met vermilioen beſtreeken, en „ de oogleden met purper afgezet, en dus met u verkeer met „ oogmerk om u te bedriegen, en, in ſtede van myn natuur„lyk gelaad, uw gezigt en gevoel een misleidend naamaakzel „ op te dringen. —— Indedaad, ſprak zy, vermilioen aan te raaken „ zou my zo welgevallig niet weezen als uw eigen vel, geen „ kleurverf my zo zeer behaagén als uwe natuurlyke kleur, en „ alle ſneerzel aan uwe oogen zou dezelve, in myn oog, „ min aangenaam doen worden. —— Dan, myne waarde Huis„ vrouw! was myn woord, moogt gy u, op dezelfde wyze, „ verzekerd houden, dat geen blanketzel my zo zeer gevalt „ als uw eige natuurlyke kleur: en, gelyk de Goden het zo „ geſchikt hebben, dat de Dieren, in den Natuurlyken ſtaat, „ elkander best behaagen, zo is het ook onder de Menſchen. „ Deeze kunſtenaaryen mogen Vreemden bedriegen, in zulker „ voege, dat het de ontdekking ontvliede: dan, zy, die ſteeds „ zamen woonen, zullen, indien zy, by aanhoudenheid, el„kander poogen te bedriegen, dit uitvinden: want, uit het „ bedde opſtaande, vertoonen zy zich, voor dat de kunst de hand „ geleend hebbe; de uitwaaſeming doet het morgenmaakzel „ over dag verdwynen, en tegen het bad is 't niet beſtand."

—— *Zeg my*, vroeg SOCRATES, *wat antwoordde zy op dit al-les?* —— „ Wat anders, dan dat zy, in het toekomende, geen „ gebruik altoos zou maaken van dusdanige kunſtenaaryen; „ doch zich altoos net en zuiver aan myn oog vertoonen. — Zy „ vroeg my, vervolgens, of ik haar een middel aan de hand „ kon geeven om eene goede kleur te krygen, zonder, door „ behulp der kunſte, dezelve in ſchyn te hebben? Ik raadde „ haar, myn SOCRATES! niet geduurig ſtil te zitten; maar alle „ Huislyke beweeging te neemen; door by 't weefgetouw te „ ſtaan, en het Volk te leeren wat zy beter wist dan 't zelve, „ of van 't zelve aan te leeren 't geen zy nog niet mogt wee„ten; door een oog van toezigt te houden op 't geen uitge„meeten werd, en het Huis van boven tot beneden te bezig„tigen, of alles wel geplaatst was; alle deeze dingen oefenen „ de aandagt en ſchenken het lichaam beweeging: deeze laatſte „ kon zy zich ook bezorgen met anderen huislyken arbeid; en, „ dien verrigtende, zou zy, met graager maag, zich aan tafel „ zetten, gezonder leeven, en, bygevolge, een friſſer kleur „ hebben. Ik durf zeggen, SOCRATES! en gy zult my wel wil„len gelooven, dat myne Vrouw altoos deeze aanduidingen, en „ vermaaningen, tot een leevensregel genomen heeft."

Hoe

Hoe veel verſchillen deeze begrippen van de hedendaagſche, van de onze! Welke denkbeelden van Vlyt, van Nut, van Huislykheid? Welk eene aartig bevallige afraading van valſche aanmaatigingen van Schoonheid? Niettegenſtaande onze zo hoogopgehemelde Beſchaafdheid, niettegenſtaande onze vorderingen in de Kunſten van Verkeering en Gezelligheid, kan ik niet nalaaten te gelooven, dat het Leeven der *Atheenſche Jufferſchappe* niet alleen zuiverder en onſchuldiger, maar ook geruster en gelukkiger, was. 't Is waar, zy vonden zich uitgeſlooten van de algemeene Verkeering, van openbaare Schouwplaatzen; doch zy hielden zich altoos nuttig en aangenaam bezig met Huislyke verrigtingen; het geſprek met haare Vaders en Egtgenooten, enz. was te behaaglyker, en werd te meer verlangd, dewyl het haare eenige Verkeering was, en alleen genooten kon worden, geduurende de korte tuſſchenpoozen, dat deezen, met geene zaaken buitens Huis bezet, aan den Landbouw en Staatzaaken bezig, of in den Oorlog, te Veld, waren.

Indedaad, de denkbeelden van Vrouwlyken Pligt, en de Zeden der *Griekſche* Vrouwen over 't algemeen, deeden ledigheid en bedryfloosheid onder haar in veragting komen. Ledigheid was niet alleen ſchande, maar teffens ellende: daardoor verlooren zy niet alleen de agting en genegenheid hunner Egtgenooten; maar, indien zy zich niet konden vermaaken met naald- en weefwerk, met het bezorgen der Huislyke noodwendigheden, hadden zy de ſchadelyke wykplaatzen niet, om den tyd met Spel, en het ten toonſpreiden haarer bevalligheden, te dooden, verſtand en hart teffens te bederven? plaatzen, waar onze Schoonen even ongeſchikt worden om de rol van Dogter, Vrouw en Moeder, op eene waardige wyze, te volvoeren; waar de ſchoonheid ondermynd, en de frisheid der Jeugd met een geel vaas van zieklyke miskleurigheid verwisſeld wordt; waar zy de heillooſte begeerten en driften krygen en koesteren, en allen ſmaak voor eenvoudig en weezenlyk vermaak voor Vrouwlyken Pligt, en Roem, te eenemaal verliezen.

Deeze lange ſleep van onheilen ſchynt grootendeels te ontſtaan uit het heerſchende ongerymd begrip, —— begrip niet alleen, maar daadlyk bedryf, om het als een der onderſcheidingen en voordeelen der Vrouwen van Rang aan te merken, dat zy niets doen, en nutloos zyn: van hier, in eene groote maate, de vernieling der Zedigheid, der Deugd, en gevolglyk van Geluk onder onze Schoone Sexe. 's Menſchen geest moet, op de eene of andere wyze, bezigheid hebben, iets nuttigs, of ſchadelyks, verrigten. En, indien weinig onder de hedendaagſche Jufferſchappe eenigen ſmaak voor Boeken hebben, indien de Muzyk voor weinige iets verrukkends heeft; indien de Pligten van den Godsdienst hunne gedagten op geenerlei wyze inneemen; indien het keurig naaldewerk haare aandagt niet bezig houde;

noch

noch haaren tyd korte, wat moet dan het natuurlyk en onvermydelyk gevolg weezen? ——— In de Stad een geduurig rondloopende kring van zogenaamde Vermaaken, terwyl de verveeling op de beduidelooze aangezigten zit; en de Schouwburg, die, wel ingerigt, den geest een leerzaam vermaak ſchenkt, alleen dient om 'er zich te vertoonen, en teffens aan den dag te leggen, hoe zy geene vatbaarheid altoos bezitten, om 'er eenig nut uit te trekken; zo men 'er geene, 't Huwlyksbed onteerende, afſpraaken maakt; avond aan avond in ſpel gefleeten, met verlies van gezondheid, van geld, van eer, van alles wat eene Huisvrouw roemwaardig maakt; terwyl de verwaarloosde Huiszorg armoede binnen roept, en de veragtloosſte Opvoeding der Kinderen zwanger gaat van jammer voor het aanſtaande Geſlacht; de agting en liefde des Egtgenoots, de hoofdvoorwerpen der Vrouwlyke Betragting, worden, als ouderwetſche Deugden, met een opgeſchorte neus, uitgelachen. ——— Op 't Land, waar de Natuur den Mensch op de eigenaartigſte genoegten wil vergasten, bedaarde rust en verkwikkende uitſpanning ſchenken, worden deeze gaven verſmaad, en voor tergzelen van losbandige overdaad verwisſeld. Welk eene verkeerdheid! ——— Wy willen eenige onzer ſchoone Leezeresſen, nogthans, regt laaten wedervaaren, en erkennen, gelyk wy zulks met het grootſte genoegen doen, dat men, in ons Vaderland, veele uitzonderingen vindt, die verre zyn van zich aan deeze ſchandelyke dwaasheid en verdervende Zonden ſchuldig te maaken, die geſchiktheden bezitten om de Raadgeevingen van eenen ISCHOMACHUS op te volgen; doch wy wenschten dat derzelver aantal veelvuldiger ware.

* * *
* *
*

beduidt in den natuurlyken en eenvoudigen zin ongetwyfeld *Menſchen haaten*. Maar een woord heeft in den eerſten of gewoonen zin, of wanneer het overnoomen is in eene vreemde of laatere taale, dikwyls zeer verſchillende betekenisſen. Het woord *Miſanthropy* ſtrekt ten bewyze van de waarheid deezer aanmerkinge. ——— Daar is een ongelukkig *Miſanthrope*, die door eene natuurlyk mildzugtige geſteltenis, of door eene lange aaneenſchakeling van ongelukken en mishandelingen, welke zyne ziel verbitterd hebben, op de Menschlyke Natuur aanvalt en ſchempt met een kinderagtige woede, die ongevoelig is voor den luister en ſchoonheid van groote en goede Characters, en voorbaarig, of liever zotlyk, het geheele Menschlyke geſlacht beſchryft als ſchriklyke gedrogten; noodwendig zichzelven vervangende in dit groot en vervaarlyk aantal monſters. ——— Daar is een *Miſanthrope*, die zich zo ſcherp en ſtreng betoont in zyne waarneemingen, als edelmoedig en minzaam in zyn gedrag. Hy kan niet nalaaten zich verzekerd te houden, dat de meerderheid des Menschdoms onder de droeve heerſchappy der Ondeugd ſtaat. Maar ten zelfden tyde dat hy wel onderrigt is van de ſchroomlyke indragten, door 't geweld der Driften op de Menschlyke Natuur gemaakt, en van de jammeren hier uit in ons Zedelyk beſtaan voortkomende, laat hy niet na waar te neemen, welk eene verwoesting zy in zyn eigen gemoed aanrigten. Hoe zeer ook verzekerd, dat hy zommige Deugden bezitte, is hy teffens bewust, dat een edele uitſteekendheid in Deugd het onwaardeerlyk voorregt is van ſlegts weinigen: en dat hy de gemeene maate, om Menschlyke waarde by af te meeten, van zich zelven kan ontleenen. Hoe volyverig hy dan ook moge weezen, hoe veel middelen hy in 't werk moge ſtellen, om ons misbruik van magt, onze inwilliging van zinnelyken lust, onze vergetelheid van ontvange weldaaden, en andere zedelyke ongeregeldheden, welke wy Menſchen dagelyks pleegen, tegen te gaan en te hervormen, hy doet het met een edele vuurigheid, niet met bitterheid: want, wanneer eene al te heevige verontwaardiging in zyne ziel daar tegen opkomt, gaat hy dezelve te keer door de bewustheid, dat hy zelve menigmaal neiging tot deeze Ondeugden gevoelt, door te bedenken, dat hy zelve daar van niet geheel vry was. In deezer voege wordt het beginzel van Zelfliefde hervormd, en het breidt zich uit tot medelyden met den Naasten, en algemeene goedwilligheid.

Ter-

Terwyl de Geſchiedenis des Menschdoms, in zyne eigene nauwkeurige waarneemingen, ſteeds zyne *Miſanthropy* verſterken, en overtuigen, dat de Menſchen, over 't algemeen geſprooken, boos zyn, boezemt diezelfde beſchouwing van de werkzaamheden der Menſchen kinderen, en der voorwerpen, welke hem omringen, eene beminnenswaardige verdraagzaamheid in, ten opzigte van zyne Natuur-genooten. Hy weet, dat dierlyke Driften en Verbeeldingskragt, zo wel als Rede, gedeelten onzer geſtelteniſe uitmaaken, en dat de eerstgemelde een ſterker werkend vermogen op ons oefenen, dan de laatſte: hy weet, dat zulks in 't byzonder het geval zal weezen, in eene Eeuw, die de Verleiders der Ondeugd kroont; in eene Eeuw, die alle behulpzels der weelde te baat neemt om de zinnen te begogelen; en niets verzuimt om alle kunſten te doen medewerken tot het betoveren der ligt onſtooken Verbeeldingskragt.

Doordrongen met het denkbeeld van de zwakheid van het Menschlyk hart, van deeze ſterkwerkende verzoekingen ten kwaade, en van de jammeren, die meest altoos, zelf hier op deeze wereld, de noodwendige en beſtendige gezellinnen zyn der Ondeugd, voelt hy alle beweeging van geweldigen en werkdaadigen *Menſchenhaat* in zyn boezem ſterven. Hy heeft geen de minſte neiging, ontſtaande uit perſoonlyke geraaktheid, om eenige ſtraffe aan te doen, aan deeze elendige en kortleevende overtreeders van de wetten der Deugd, en berokkeners van hun eigen ongeluk. In tegendeel, hy neigt ſterk over, om hunne rampen door zyne goede dienſten te verzagten, in zo verre hy dit konne verrigten, zonder de goede orde te verſtooren, en het welzyn der Maatſchappye te bederven. Hy bewondert, aanbidt, en volgt de goedertierene en billyke handelwyze van den Vader des Heelals, „ die zyne Zonne doet opgaan over Boozen en Goeden, die doet zegenen over Regtvaardigen en Onregtvaardigen."

Maar, terwyl hy deeze beſpiegelingen voortzet, ontſtaan 'er eenige vertroostende, eenige aangenaame, eenige edele denkbeelden in zynen geest, bekwaam om zyn denkbeeld van dit harde lot der Stervelingen te verzagten. Hy merkt op, met een wysgeerig genoegen, met een edelaartige ſchoon zedige zegepraal, dat de Mensch, door zyn uitſteekend vermogen der Rede, gevormd is naar den beelde van zynen Maaker; dat aan zyn verzuim of misbruik van dit zedelyk Vermogen, alle zyne afwykingen van Zedelyke

Regtheid moeten worden toegeſchreeven, en gevolglyk alle zyne elenden: want, voor zo verre waardigheid van Character den Mensch voegt; voor zo verre Zedelykheid van gedrag een gedeelte van de beſchryving eens Menſchen uitmaakt, heeft de Hemel hem het vermogen der Vryheid geſchonken. Hy wordt niet werktuiglyk bewoogen; hy kiest het goede, het ſchoone, niet met eene Engelagtige gemaklykheid van keuze: de Mensch, dat middelſlachtig weezen, is verordend, om met moeite tot volmaaktheid en zelfgenot te komen; —— verordend, om, tot het verkrygen van Deugd, tot het doen van Algemeen Goed, veele zwaarigheden, gevaaren en tegenkantingen te overwinnen. —— Onze zelfdenkende Wysgeer, wiens gevoelens en oordeelvellingen een gelukkig mengzel zyn van goedertierenheid en ſtrengheid, die het ſtelzel des Menschlyken gedrags, met een nauwkeurig en onpartydig oog, gadeſlaat, beſchouwt, tot zyne vertroosting en voldoening, dit agtenswaardig gedeelte onzer geſteltenisſe, de voortreflykheid van den Mensch. Hy neemt desgelyks in opmerking, dat zelfs zeer ſlegte Characters eenige beminnelyke en edele hoedanigheden bezitten; dat wy, in alle beſchaafde Maatſchappyen, onder de volſtrekte noodzaaklykheid zyn, om, 't zy met voordagt of onbedagt, door onze dwaasheden, door onze driften, door onze ondeugden, tot byzonder en algemeen heil mede te werken (*); dat, ondanks al onze traagheid, al onze verſlinding, al onze boosheid, al onze verharding, de gemakken en voordeelen deezes leevens veelvuldig zyn, en dat wyduitgeſtrekt goed voor het Menschlyk geſlacht in de wereld verſpreid is door de vaderlyke, algenoegzaame en verbaazende hand der Voorzienigheid, ſchoon in die wereld, zuivere en werkdaadige Menschliefde, een van de zeldzaamſte verſchynzels is.

On-

(*) Ik wil hier mede niet beweeren, de onbeſchaamde ſtelling van eenen MANDEVILLE, die het kwaad pleegen aanraadde, op dat 'er goed uit mogt voortkomen. Ik wil voor den Huisbreeker niet pleiten, om dat hy het belang van den Slootenmaaker bevordert. Ik beweer alleen deeze onbetwistbaare waarheid, dat wy, door onze eerzugt, door onze trotsheid, door onzen nyd, en door die behoefte, welke veelal het gevolg is van onze buitenſpoorigheid, aangedreeven worden tot pryslyke vlytbetooning, tot het voortzetten van bezigheden, die aan elk Mensch, hoofd voor hoofd, een onafhanglyk beſtaan bezorgen, en nuttig zyn aan het Menschlyk geſlacht.

Onze verſtandige Waarneemer merkt wyders op, dat, volgens het getal zyner eigene uitgekoozene kennisſen, in de wereld veele waardige Menſchen moeten gevonden worden, ——— *veelen*, met betrekking tot het getal zelve, ſchoon weinigen met 't onnoembaar getal van ſnooden. Hy overweegt het onvervreemdbaar en onuitſpreekelyk heil, voortſpruitende uit een goed en edelmoedig gedrag; hy ſmaakt by herhaaling het zoet, dikwyls genooten uit de verkeering met Menſchen, hem gelyk in aart. Hy breidt zyne verwagtigen uit, verder dan dit zigtbaar tooneel, en dringt door tot dien gezegenden ſtaat, waar in de Goeden zo gelukkig zullen weezen, als het de Almagt mogelyk is dezelve te maaken, waar allen natuurlyk en zedelyk kwaad voor eeuwig zal vernietigd zyn, waar alles, wat hier verkeerd is, regt zal weezen, waar wy nimmer afwyken, maar ſteeds voorwaards gaan, toeneemende in vermogens, vorderende in geluk. ——— Deeze voorwerpen bepeinzende, bezielt hem een hemelſche yvergloed. Hy dankt zynen Schepper met eerbiedige achting en diepen ernst, zelfs voor het beſtaan in dit Ondermaanſche, en dat hy hem geſteld heeft in den rang der weezens, die vermaak ſcheppen in Deugd, en door beſpiegeling de Onſterflykheid vervroegen. Wy zien als nog maar een gedeelte van het ontzaglyk en verbaazend Stelzel der nooit dwaalende en volmaakte regtvaardigheid der Godlyke Huishouding. De hoogte daar van is voor het ſterflyk oog verborgen, door digte wolken; doch, in 't geen wy 'er van zien kunnen, hebben wy de ſterkſte merktekens, dat het grootſte en beste Weezen 't zelve, op eene zyns waardige wyze, zal voltrekken.

De rechtſchaapen Wysgeer, wiens zielsbetragtingen ik dus verre heb zoeken te ontleden, ontdekt de ſterke en uitgebreide overheerſching der Ondeugd, hy ziet 'er alle jammerlyke uitwerkzels van; hy weet, dat verre het grootſte gedeelte des Menschdoms boos en ſnood is. In gevolge hier van, moet hy, hunne heerſchende hoedanigheden haatende, ook in zo verre van hun eenen afkeer hebben, en ongetwyfeld in de beſpiegeling een *Miſanthrope* weezen: doch het is, uit de verdere eigenſchappen aan hem toegeſchreeven, blykbaar, dat Medelyden, veel eer dan Geraaktheid, zyne *Miſanthropery* vergezelt; dat hy geen geweldigen en vyandlyken haat tegen het Menschdom in zyn boezem koestert. Hy *haat* hun in geen geweldiger zin, dan dit woord heeft, wanneer ik zeg, ik *haat* luitenſpel; ik *haat* een donker vertrek: ik *haat* een vlak en effen land.

„ het Menschdom, als wy deszelfs hardheid, ondankbaarheid en onregtvaardigheid zien, als ons hunne zelfzoekendheid en verſmaading van anderen in 't oog loopt. „ Zy zyn zodanig gemaakt, dit is hunne natuur. Wy „ zouden, met even veel regts, ons moeilyk kunnen maaken, over het vallen van een ſteen, of dat de vlam des „ vuurs opwaards klimt." (*)

(*) LA BRUYERE *de l'Home.*

WAERNEEMINGEN OVER HET GEBRUIK DER BRAAKMIDDELEN, IN DIE GEVALLEN, WAARIN DEZELVE NIET SCHYNEN AANGEDUID TE WORDEN.

Derde Waarneeming.

Een Man van byna 50 Jaeren, en van een magere Ligchaams geſteldheid, kreeg, zedert eenige Jaaren, op onderſcheiden tyden, aanvallen van Duizelingen, die echter niet zeer hevig, en ook van korten duur, waren. In de Maand Augustus van het voorgaande Jaer, ſtelde zig dit toeval weder in, en wel in een ſterkeren graad dan te vooren —— de Lyder was, wegens de aanhoudende braakingen, genoodzaakt te gaan leggen. —— Reeds drie dagen had hy moeten te bed leggen, wanneer ik hem de eerſte keer bezogt; ik vond hem zonder Koorts, en zyn Tong was wit beſlagen: hy gebruikte niets, als Soup, die hem ook zeer wel bekwam: vermits hy reeds verſcheiden purgeermiddelen gebruikt had, zo gaf ik hem een aftrekſel van de Meliſſe, met Salpeter, en herhaalde Lavementen; en na verloop van twee dagen, gaf ik hem, een zagt Laxeermiddel, uit de Magneſia.

Dan vermits alle deeze middelen vruchteloos waren, zo ſchreef ik een pynſtillenden drank voor, die ook eenige verligting aanbracht, —— dog zo dra de Lyder zig beweegde, om op te ſtaan, kwamen de duizelingen en braakingen weder. Hierop gaf ik een ander purgeermiddel, uit de Manna met de *Fol. Sennae*, 't welk ook ſlegts eene kortſtondige beterſchap bewerkte, —— en de Lyder wederom in zynen voorgaanden Toeſtand verviel. —— Ik begon eenigzints koorts te beſpeuren, en de tong wierd meer beſlagen; het welk my deed beſluiten nog een buikzuiverend middel toe te dienen, uit een ontbinding van 2 on-

onzen *Sal Epſomenſis.* ——— De Koorts wierd heviger, en ging gepaard met een lelyken buikloop en aanhoudende min hevige Kolykpynen, —— dog de duizelingen kwamen telkens te rug, zo dra de Lyder poogde zig op te richten. — Ik begon nu in te zien, dat eene bedorven ſtoffe in de Maag, de waare en aanhoudende oorzaak van dit toeval was, welke taaije ſtoffe zig te ſterk aan de wanden van de Maag had vast gehegt, dan dat dezelve door purgeer-middelen konde los gemaakt, en ontlast worden. ——— Hiertoe ſcheen my een Braakmiddel geſchikter, en het was ook van dat gevolg, dat, na het gebruik daarvan, eene oogenblikkelyke en duurzaame geneezing volgde; de gewoone ſtoffe was zeer taaij, en de Lyder heeft zig zedert dien tyd volmaakt wel bevonden.

KORT BERIGT, WEGENS DEN *Dugon* VAN DEN GRAAVE DE BUFFON, EN DE *Siren Lacertina* VAN DEN RIDDER LINNEUS,

door

PETRUS CAMPER.

Reeds overlang hadt my de LVI *Plaat* van het XIII Deel der Nat. Hist. van den Graave DE BUFFON getroffen, en doen twyffelen aan de gelykvormigheid, welke zoo wel door dien grooten Natuurvorſcher, als door den Heere DAUBENTON, geſteld wierdt plaats te hebben tuſſchen den *Dugon*, en de eerſte ſoort van den *Walrus*, of *Trichechus*, door LINNEUS, *Edit.* XII, pag. 49, aangehaald.

De Walrus was my zeer van nahy bekend, om dat ik 'er, zedert veele jaaren, twee koppen van bezat, en eene menigte andere, ook een levendige, door my te Amſterdam gezien waren. De Walrus is indedaad viervoetig, en behoort, omtrent het lighaams maakzel, tot de *Phacae* of Zeerobben; dan, waarom LINNEUS die Dieren (p. 55. ib.) vaneen gezonderd hebbe, kan ik niet doorzien; thans alleen van den *Dugon* of *Doujoung* willende handelen, gaa ik onmiddelyk over tot deszelfs vergelykinge met den *Walrus*.

De Walrus, of Trichechus, heeft, wat LINNEUS 'er ook van zegge, wel degelyk vier ſnytanden in de *Oſſa*

intermaxillaria, of tusschenkaaks beenderen (*a*); en vier kiezen in de bovenkaak; vyf in de onderkaak, zomwylen slegts vier, welke allen, eene gelykvormige gedaante hebbende, meest al, uit mangel aan kennis, kiezen genoemd zyn geworden.

Het is de Heer GOETZE, *Geheime Raad van Zyne Doorl. H. den Heere Hertog van Saxeweymar en Eizenach*, welke my het eerst de *Ossa intermaxillaria* van den Walrus, en derzelver snytanden, leerde kennen, door het toezenden eener uitmuntende Verhandeling, met konstige Figuuren over deeze beenderen, in verscheidene Dieren.

De slagtanden zyn voorzeker zeer lang in den Walrus, en zitten werkelyk in de opperkaaks-beenderen, daar de twee tanden, welke eenige overeenkomst in gedaante hebben, by den Dugon gevonden worden in de tusschenkaaks-beenderen. Wyders heeft de Dugon geene snytanden, nog onder, nog boven, en alleen drie, of vier, kiezen aan yder zyde van de beide kaaken.

De zonderlinge gedaante van den kop; de plaatzing der groote tanden en de onderkaak van den Dugon, by DE BUFFON, Pl. LVI. fig. 2. Q. Q. N, scheenen my zoo verwonderlyk, en zoo onderscheiden van den Walrus, ib. Pl. LV, fig. 1 en 2, dat ik my geen denkbeeld konde vormen, hoe die koppen tot een en hetzelfde geslacht behooren zouden? De beroemde Engelsche Natuurvorscher PENNANT gaf my geen meerder licht, p. 517, als hebbende alles uit DE BUFFON woordelyk overgenoomen.

ARTEDI verwart mede den Walrus met den *Manatus*, volgens het derde Deel der *Genera Piscium*, p. 79, *Gen.* 71; misschien is het de *Siren*, ib. pag. 81? In het V Deel, heeft hy ze wederom onder een gevoegd, p. 109. Het geen BRISSONIUS 'er van zegt, *Regn. Anim.* pag. 161 beduidt van gelyken niet veel, als uit anderen uitgeschreeven, voor al uit STELLERUS, dien wy in het vervolg zullen aanhaalen. T. KLEIN heeft zig ook uit die verwarring niet konnen redden, gelyk blykt uit zyne Verhandeling de *Lapide Manati*, §. 43, p. 33. De Beroemde ZIMMERMANN geeft in zyn *Specimen Zool. Geogr.* pag. 265, § 41, mede even weinig opheldering, om dat hy alles uit anderen moest overneemen, die 'er zelve geen doorzigt in hadden.

Op

(*a*) Zie myne Verhandeling over den *Orang-outang*, 7 Hoofd. § 2. p. 75.

Op het alleronverwagtst, kreeg ik, voor weinige dagen, door mynen weleer zeer naarſtigen, en altoos dankbaaren Leerling, den kundigen Heere JACOBUS VAN DER STEEGE, niet alleen den kop, maar de geheele aftekening van een Visch, die aan hem, en alle anderen op Batavia, onbekend ſcheen, en my terſtond voorkwam de Dugon te zyn. De Afbeelding van den kop, door den Graave DE BUFFON gegeeven, met deezen vergelykende, vond ik zeer net, en uitneemend wel gedaan! Ik doorbladerde het anderzints ongerymde Boek van den Heere RENARD, op naam van de gewezene Gouverneurs Gen. van Indien, *van Oudshoorn*, *van Hoorn*, *van Riebeek*, en *van Zwol*, in den jaare 1754 by *Ottens* uitgegeeven, en vond op de 34 bladz. of Plaat, No. 180, de afbeelding van dien zelfden Visch, ſchoon in het klein, evenwel met alle de voornaamſte kenmerken, onder den naam van *Doujoung* en *Zeekoe*. Misſchien is het van belang, dat onze Landgenooten de Afbeeldingen van den Heere VAN DER STEEGE, en RENARD zien; ik zend ze daar om beide; onder *Fig.* 1, 2 en 3.

Men ziet uit dezelve zeer duidelyk, dat het een ademende Visch is, met glad vel, dat is, zonder hair, zonder agterpooten, alleen twee borstvinnen of armen hebbende, en een platten ſtaart; mammen met enkele tepels aan de borst, en niet aan den buik, als by alle Zeehonden, en Walruſſen. Eindelyk met veele hairige vezelen bezet, rondom den bek.

GESNERUS DE AQUATILIBUS, *Lib.* IV, p. 879, over de *Sirenen* handelende, zegt; dat zommigen haare jongen in de armen draagen, en voeden met de mammen, welke zy zeer groot aan de borst hebben. In de *Diction. raiſon: des Animaux*, haalt de Schryver uit MEROLLA, onder de benaaming van *Serenico*, een Visch aan, die met de Vrouwen, omtrent de mammen, armen en handen, gelykvormig zyn zoude; dog dat het lighaam in eenen ſtaart eindigde, die zydelings in een punt uitliep, en plat was; hebbende een wyden en zeer lelyken bek; ronde, en groote oogen: dat de Portugeezen dien visch, *Piexe Molhar* noemden, *Tom.* IV. p. 215. En uit RHEDI, dat de Spanjaarden ze den naam gaven van *Peſce Donna*, enz. Hoe zeer 'er veele verdichtzelen by aangehaald zyn geworden, zoo ligt 'er nogthans een wezenlyke grond van waarheid in.

In de algemeene Reisbeſchr. van den *Abt* PREVOT, in het Hollandsch vertaald, wordt die Visch by de Beſchryving der Philipp. Eilanden opgegeeven, Deel XVIII, p. 56, on-

onder den naam van *Doujon*, *Peſce Muger;* hebbende teeldeelen, en mammen met tepels, als eene Vrouwe. In het IV Deel, p. 347, wordt gehandeld van de Manati, als hebbende mammen aan de vinnen, onder den naam van *Zee-Koe*, en *Lamantin*. Zonderling is het, dat men Deel XXI, p. 256, fig. No. 463, de figuur uit *Renard's* Plaaten geheel overgenoomen, en opgegeeven heeft, onder den naam van het *Blaauw Baardmannetje*. Hoe het zy, zoo blykt uit alle deeze beſchryvingen, dat 'er lang bekend is geweest zekere ademende Visch, met mammen aan de borst, dat is by de armen, of vinnen, hebbende eèn baard, enz. met den naam van *Doujong*, welke volmaakt overeenſtemt met deezen *Dugon*, enz. Dog, dat die Visch, als zeer zeldzaam zynde, daarom te meerder verdient gekend te worden; en wel voornaamelyk, daar men, omtrent derzelver eigenſchappen, zoo zeer in twyffel gebragt wordt door de Grootſte Natuurbeſchryvers van deeze eeuwe, als ARTEDI, KLEIN, LINNEUS, DE BUFFON, PENNANT, BRISSON, en anderen.

Uit het geen de Graaf DE BUFFON over den *Lamantin* ſchryft, p. 377, ib. en met het gezag van zeer veele Zee-Reizigers en anderen bevestigt, blykt, dat die Visch, of dat zwemmend Mamdier, om aan de Hedendaagſche Naamrolſchryvers geen aanſtoot te geeven, even als de *Dugon*, mammen aan de borst, of voorarmen, heeft; dog uit de vergelyking der Bekkeneelen, welke ik hier, uit het geen door my gezien is, opgeeve, blykt ten klaarſten, dat het zeer onderſcheidene Dieren zyn, die met de *Phocae*, zoo als CLUSIUS meende, nog met den Walrus, geen de minſte overeenkomst hebben.

De Heer VAN DER STEEGE, door het groot getal Zieken op Batavia te veel bepaald zynde, heeft my niets, dan deeze weinige omſtandigheden, en den Visch, *Fig.* 1, van den rug, en *Fig.* 2, van de buikszyde afgebeeld, toegezonden; welke beide, zeer ruuwe omtrekken zynde, evenwel den aart van het Dier te kennen geeven. „ *A*, zegt hy, is „ de bovenlip met vezelen bezet; *B*, een hard vierkant „ ſtuk vleesch, buiten den bek uitſteekende, 't welk niet „ heeft konnen bewaard worden, en ter plaatze, daar het „ afgerot is, de twee punten der tanden, (BUFFON, ib. RR.) „ vertoont. *C*, zyn fraaije blauwe oogen, even als van „ een mensch, met eene ronde, dog grooter *pupilla*, (oog-„ appel) welke door Oogleden geſlooten wierden. *DD*,

„ zyn

„ zyn de groote mammen, en tepel, voor onder ieder vin „ gelegen.

„ De ooren, of oorgaten, die byna als de aars van een „ klein kind toegetrokken waren, zyn, door verzuim van „ den Tekenaar, niet aangetoond.

„ De Neusgaten in de 1 *Fig.* zyn, en te groot, en te wyd „ vaneen getekend; de Schilder heeft 'er een foort van „ Kalfskop van willen maaken; zy wierden, wanneer het „ Dier de lucht hadt uitgeblaazen, als door kleppen ge- „ flooten."

Wanneer wy nu de 3 *Fig.* hiermede vergelyken, welke door my uit de aangehaalde Plaat van den Heere *Renard* ftipt is naagevolgd, zal men ligt bevinden; dat, *a*, *b*, *c*, en *d* met de letters in *Fig.* 2. overeenftemmen; en dat *e*, het oorgat, zekerlyk te verre naar agteren geplaatst is; want het zal nauwlyks meer dan de helft van *c*, *g* agterwaarts in *f* geftaan hebben.

Het fmert my onderwylen, dat nog van de Teeldeelen, nog van den Aars, nog van de waare lengte van het Dier, niets is aangetekend geworden.

Wy hebben reeds gezegd, dat deeze Kop in het XIII Deel, van den Graave *de Buffon*, uitneemend wel afgebeeld is, wy voegen 'er by, dat beide de Befchryving van den Heere *Daubenton*, en de Tekening, zoo volmaakt wel zyn uitgevoerd, dat het overbodig zyn zoude, 'er hier eene van te geeven; te meer, dewyl dit Boek thans in ieders handen is.

De Maaten alleen ontbreeken, die ik uit den Kop thans in myne Verzameling, met de letters van voorn. *Plaat* zal opgeeven. Fig: 1. FE., gelyk ME. 14. duim. FK. 8. d. AD gelyk DE, gelyk 7. d. MP. gelyk aan 8. d. QN. 5. ON. 6. PQ. 4. duim: alle Rhynl: Maat; het ontbreekend deel van het Agterhoofd, by *de Buffon*, is 1½. d. derhalven is de volle lengte 15½ duim: de geheele hoogte AO. 8. duim.

Zie vervolgens de 2de *figuur*. De breedte van den eenen rand des Oogshols tot den anderen, is 8 duim. O, O. 7. P. P. 3. QQ. 2½. N. 1½.

'Er zyn drie Kiezen aan wederzyde boven, welke naar agteren breeder worden; de agterfte was ¾ duim, de voorfte ½ d. de middelfte tusfchen deeze beide Maaten in. Ook zyn 'er drie in de Onderkaak, eveneens in grootte als de bovenfte, T, T, gelyk aan 2½ d. Keel, en Tong kon-

konnen derhalven niet dan zeer eng en ſmal zyn, te minder, daar de binnen afſtand der Kiezen ſlegts is 1½ d. Eveneens is het Tongenbeen, hebbende eene vry groote holle baſis, kleine Horens van 1 duim, geene Zaadbeentjes, maar de *ſtyliformes proceſſus*, breed, ſterk, en 3½ d. lang. De Gehoorbeenderen zyn zeer groot en zwaar, de Steenbeenderen zeer klein, zoo dat zy waarſchynelyk geene halve ronde Buizen zullen hebben.

Onderwylen blykt, dat het Been, onder den naam van *Lapis Manati*, en *Tiburonis*, bekend, in de daad is de Schulp van het gehoor, zoo als wy het in de Haarl. Verhand. Deel XVII. 2. Stuk, pag, 179. beſchreeven, en *Tab.* I. fig. 7. afgebeeld hebben, en door *Sir* H. SLOANE mede begrepen is. Wordende, ten onrechte, door *T. Klein*, *de Lap. Manat.* p. 36. §. 46, voor het waare Steenbeen gehouden: in den Dugon immers, en in de Koppen van de Manati, door my gezien, worden ze niet gevonden.

De Buitenranden der Agter-Hoofds-Knobbels zyn van een 3½ duim. van binnen 1½; het Agterhoofdsgat is dus even breed, maar hoog, 2½. duim.

De Gehemelte's Beenderen, en de *hamuli* of Haaken van het Wiggebeen, daar de *Muſculi circumflexi Palati* zig omhenen wenden, zyn 1½ d. afſtandig; ten bewyze, dat het Dier's Keelgat mede naauw zyn moet.

Indien nu de Kop ⅕ was van de lengte, was de Visch geweest = 15 ½ of 16. X 5=6 voet en 8 duim, misſchien 7 voeten lang.

Hoe gebrekkig ook deeze Beſchryving zy, leert zy ons, dat de Dugon volſtrekt niets gemeens heeft met den Walrus; maar een Visch is, welke met de Manati, of Lamantins, één geſlacht zoude kunnen uitmaaken. Of ſchoon ook hunne Koppen meerder overeenkomst met die van den Walrus hadden? 'Er is een Bekkeneel, en Onderkaak van een Lamantin in 's Prinſen Kabinet, in den Haag; waarvan ik de overeenkomſtige vier Snytanden boven, en onder twee, alsmede vier Hoektanden in het *Muſeum Britt*, te Londen, in een opgevuld, verwaarloosd, vel gezien hebbe. Wyders in dat zelfde Muſeum, het Bekkeneel van een ſoortgelyk Dier, waarvan ik eene zeer uitvoerige Aftekening gemaakt hebbe.

In alle deezen zyn, gelyk in den Trichechus, Phoca, Manatus en dergelyke Zeedieren, geheel geene Traanbuizen.

De

De Beſchryving van de *Manati* of *Zee-Kalf*, door de Hollanders, en *Zee-Koe*, door de Engelſchen, genaamd, door *G. W. Steller* in het II. Deel, de *Novi Comment*: *Acad. Scient. Petropolit.* voor den jaare 1749. pag. 289, zeer uitvoerig uitgegeeven, en door allen, die naa hem geſchreeven hebben, aangehaald, is zeer overeenkomſtig met veele eigenſchappen van deezen Visch; dog 24 voeten lang zynde, durve ik hem niet denzelfden noemen. Ook komen de Tanden niet overeen: hy weigert ze Tanden, en ſchryft hun alleen twee zwaare witte Beenderen toe, een in de Bovenkaak, een in de Onderkaak, welken *Tab.* XIV afgebeeld, met die van onzen Dugon geene overeenkomst hebben. Echter hadt die Manatus twee Mammen van 1½ voet middelyn, met een Tepel, die in de zoogende 4 duimen lang is, en, in die nooit gebaard hebben, zoo klein als eene Wrat, bevonden wordt, pag 307.

De Kop was 27 duimen lang, en 13½ breed, terwyl het geheele Dier lang was 296 duim, en dus zeer verſchillend van den Dugon, een $\frac{1}{10}$. van de lengte; naa welke evenredigheid de Dugon, niet 7, maar 14 voeten lang zyn zoude.

Steller, wiens uitvoerige beſchryving veel oplettendheid verdient, geeft dit Dier pag. 39, ſlegts 6 Wervelen aan den Hals, daar ik in zeer veele Bruinviſchen, den Spring-Walvisch, en den Walvisch, altoos zeven gevonden hebbe, zoo evenwel, dat de twee bovenſte zig, zelfs in de jongen, ſtandvastig vereenigd zynde, als één vertoonen, en dus 6 in getal ſchynen uit te maaken.

Met dat alles heb ik in het *Muſeum Britt:* te Londen, en in het *Theatrum Ashmolean:* te Oxford, zeer groote Atlasſen, of eerſte Hals-Wervelen van Zee-Dieren gevonden, welke ons nog geheel en al onbekend ſchynen te zyn.

Steller beſchryft pag. 320, de beide Schaambeenderen, welke ik in verſcheidene *Phocaenae*, of Bruin- en Spring-Walvisſchen even eens bevonden hebbe, en welke, by TH. KLEIN, *Anat. Phocaenae*, pag. 26. §. 22, vry wel beſchreeven zyn, door den Heere DE LA MOTTE, die ze mede voor *Oſſa pubis* gehouden heeft. Het is in daad jammer, dat *Steller* ons de afbeelding van het Geraamte niet heeft medegedeeld.

§. 2.

§. 2.

OVER DE SIREN VAN DEN HEERE ELLIS.

Het behandelen van den *Dugon*, en de geduurige ontmoeting van deszelfs vergelyking met de *Sirenen*, heeft my doen denken, om hier by te voegen, de Ontleding van de zoogenaamde *Siren*, of *Amphibious Bipes*, door den Heere J. ELLIS opgegeeven, in de *Philoſ. Tranſact. vol.* LVI. §. XXII. p. 189. *Plate* XI.

Over dit Dier zyn verſcheidene gisſingen gemaakt, hierop uitkomende, gelyk ook door *Linneus* is bevestigd, p. 191; dat het de *Larva* was van een Haagdis! Die Natuurbeſchryver heeft 'er eene geheele Verhandeling over naagelaaten, in het VII. *vol.* der *Amoen. Acad.* No. 142. pag. 311, waar in het beſluit op pag. 324, weinig meer zegt, dan op het laatſte van p. 325. Dat zy zou moeten gebragt worden onder de *Ordo* III der *Meantes*, hebbende Kieuwen en Longen te gelyk, en twee Pooten! Dat zy genoemd konden worden, I. SIREN. *Branchiae extra corpus. Corpus caudatum, pedes unguiculati*, en dus zyn zoude eene *Siren Lacertina!*

Als ik in October laastleden te Londen was, verzogt ik van den Heere GRAY, de vryheid, om van de twee, die in het *Muſeum* waren, één te mogen ontleden; ik vond het te zyn een waare Visch met geſlooten Kieuwen, gelyk de Aalen, enz. dog met 3 *Spiracula*, of openingen. Welkers tusſchenvliezen, met vry lange franjes bezet waren, die zeer ongelukkig voor de Branchiae, buiten het lighaam, door *Linneus* gehouden zyn; altoos vooringenoomen met het valſche denkbeeld, dat het *Larvae* waren, die, gelyk de Kikvorſchen, zulke veranderingen ondergingen, eer ze *Iguanen* wierden. De twee vooorſte vinnen hadden min of meer de gedaante van pootjes; dog geene afgezonderde vingers. 'Er waren wezenlyk *Branchiae*, zoo my voorſlaat vier; myne eigentlyke aantekeningen zyn verlegd geraakt. 'Er was geen bewys van Longen, ſlegts een hart. Het Gedarmte was lang, wyd, dog door de ſterke Spiritus daar het Dier langen tyd in bewaard was, zoo bros, dat het niet duidelyk ontleed konde worden.

Binnen in vond ik niets dan vergaane ſtoffe, vezelagtig, en zeer veele Schubben, vooral groote Buik-Schobben van Slangen, die waarſchynelyk het Dier tot voedzel dienen.

Deeze *Sirenen* behooren myns oordeels tot de Visſchen, *Branchoſtegi* met 3 openingen, en tot het geſlacht der *Muraenae*, welke, even als onze Aalen, door de modder, en 'er langs

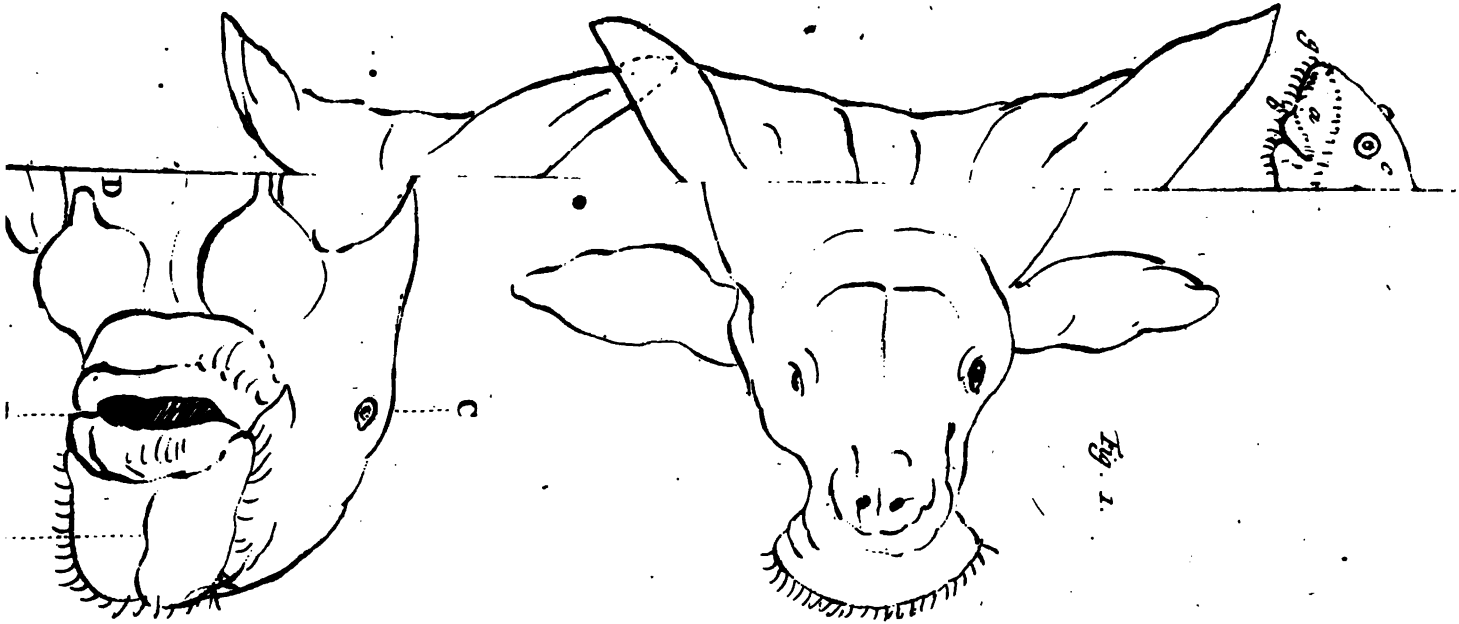

Fig. 1.

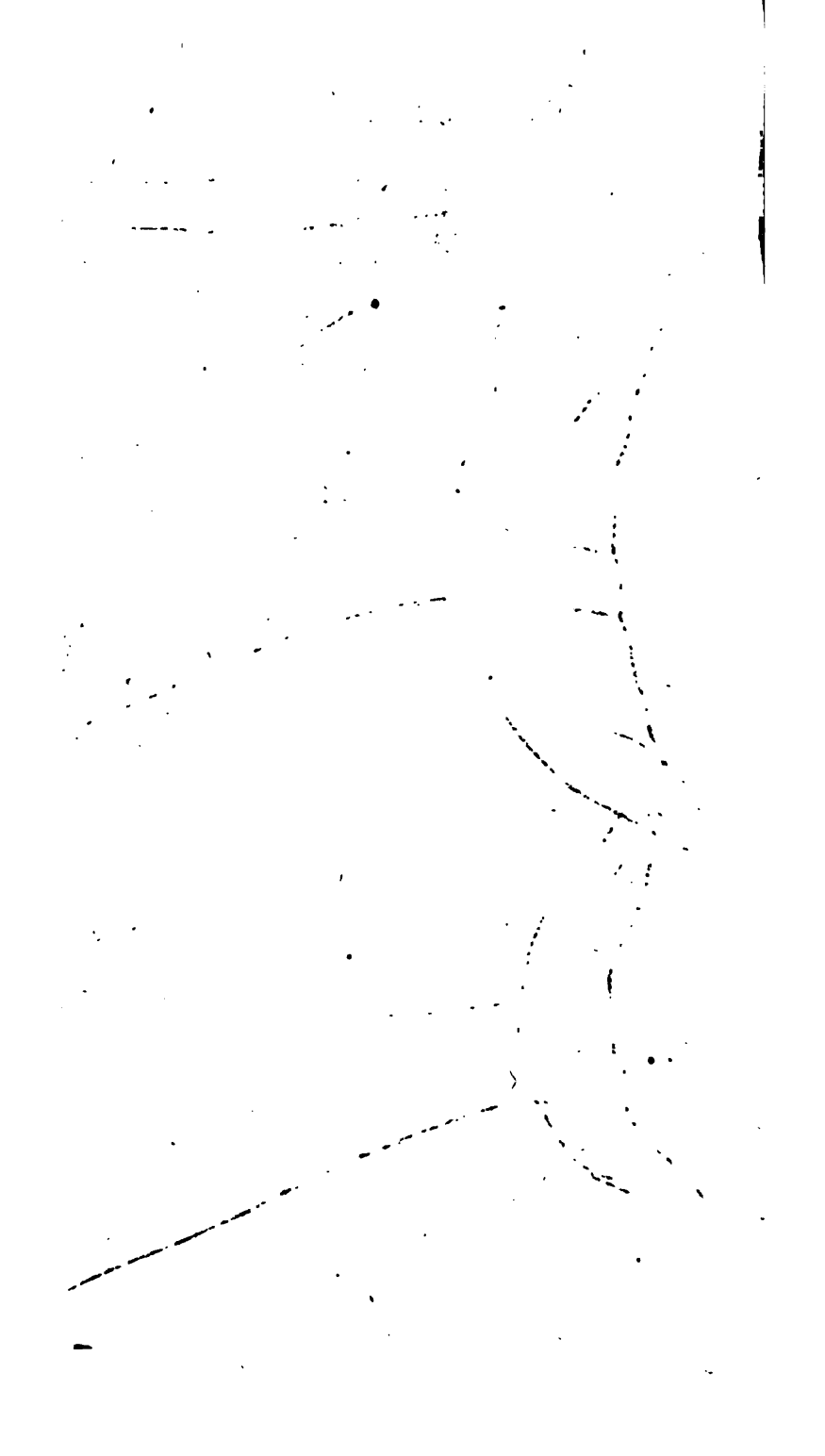

langs kruipen, om haar aas, Slangen, enz. te zoeken, en te verſlinden.

Hadt men zig gelegd op de voortteeling der Haagdiſen, men zou bevonden hebben, dat ze geheel volkomen uit het Ey kwamen, en geene herſcheppinge ondergingen als de Kikvorſchen; door welkers gedaante, vooral der grootte, die in America vallen, de Heer ELLIS verleid ſchynt geweest te zyn; en welkers vraagſtuk de Heer *Linneus*, geen ontleedkundig onderzoek beminnende, op gelyke wyze heeft beantwoord!

Ziet men op den aart der Sirenen, zoo als ze afgebeeld worden, en 'er eene gevonden wordt, onder de ongerymde afbeeldingen, door den Heer RENARD, *Planche* LVII, allerbelaggelykst opgegeeven, welke uit *Valentyn* overgenoomen is, volgens het getuigen van den Heere VOSMAER *Préface*, pag. 3, onderaan, die 'er eenige aanmerkingen heeft by gevoegd. Zoo kan men nogthans uit de eigenſchappen der vaſte lighaamen, die in Vloeiſtoffen moeten bewoogen worden, vry zeker bepaalen, onmogelyk te zyn, dat zekere langwerpige lighaamen zig zoo verre rechthoekig met het voorlyf, buiten het water, zouden konnen opgeeven? Alle Viſchen hebben daarom de ſtaart, en het lighaam, met den kop in eene rechte lyn.

De Walrusſen, en Zee-Honden, ſchoon waare viervoetige Dieren, hebben een zeer korten Hals, en korte Pooten, vooral de voorſte. Zoo dat ze van gelyken, zwemmende, alle deeze deelen in eene rechte linie hebben.

Wy vergenoegen ons, langs deezen weg, aan onze Landgenooten, twee Dieren, en wel twee Viſchen, te hebben leeren kennen, welke tot nog toe, door geene Natuurkundigen behoorlyk beſchreeven zyn geworden.

Klein-Lankum, den 11 Juny, 1786.

LYST DER THANS DAADLYK BRANDENDE BERGEN IN DE VIER WERELD-DEELEN.

Naar het Fransch van den Heer ***,

Aan de Heeren Schryveren der Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.

MYNE HEEREN!

„ Met verdubbeld genoegen onlangs de *Waarneemingen* „ *over de Vuurbergen in Italie, Sicilie en om-*

„ *ſtreeks den Rhyn, door den Heere* WILLIAM HAMILTON,
„ *met de Aanmerkingen van den Heer Abt* GIRAUD-SOU-
„ LAVIE herleezen hebbende (*), kreeg ik een *Fransch*
„ *Tydſchrift* in handen, behelzende *een Lyst der thans*
„ *daadlyk brandende Bergen in de vier Wereld-deelen.*
„ Zy voldeedt my zo wel, dat ik anderen, door de Vertaa-
„ ling, dit genoegen wilde ſchenken, om, in eenige wei-
„ nige Bladzyden, byeen te zien; hoe veel, en welke,
„ Bergen nog, op den Aardbodem, dit ſchrikbaarend ver-
„ toon maaken. ——— Oordeelt gy, myn Heeren, dat
„ dit myn oogmerk best kan bereikt worden, door dit
„ Stukje in uw *Mengelwerk* te voegen, ons oordeel is
„ hetzelfde, en dit te ondervinden, zal hem verpligten,
„ die zich meermaalen tekende",

. UL. BEGUNSTIGER.

Hoe veele voorheen brandende Vuurbergen 'er blyken geweest te zyn, uit de ontwyfelbaare overblyfzels, en men, in 't algemeen, het getal der nog daadlyk brandende gering agt, zullen wy, nogthans, 't zelve grooter vinden, dan men in den eerſten opſlage denke. Laaten wy, op 't gezag der beste Geſchied- en Reisbeſchryveren afgaande, de vier Wereld-deelen doorloopen, en de Eilanden in onlangs eerst recht doorkruiste Zeeën bezoeken: en met het Wereld-deel, 't geen wy bewoonen, van dezelve het ſchaarst voorzien, beginnen.

BRANDENDE VUURBERGEN IN EUROPA.

1. De Berg *Etna.*
2. De Berg *Veſuvius.*
3. Het Eiland *Stromboli*, 't éénige der *Liparifche Eilanden*, 't welk tegenwoordig brandt.

In den Jaare MDCCVII., hadt men eene Vuuruitbarſting, digt by het Eiland *Santorin*, in de *Archipel*; doch deeze brandt niet meer.

4. De Berg *Hekla*, op *Yſland*, en eenige andere Vuurmonden, op 't zelfde Eiland en aan de Kusten, die by tusſchenpoozen beurtlings branden, 't geen aanleiding geeft, om te gelooven, dat zy allen een algemeenen Vuurkolk hebben. Hoe deerlyk dit Eiland, in de laatſte drie Jaa-

(*) Dit Werk is by den Drukker deezes, *J. Intema*, in den Jaare 1784 uitgegeeven.

Jaaren, door Vuurvloeden 't zelve als overſtroomende, geteisterd is, hebben ons de Nieuwspapieren geleerd.

De oude verhaalen van *Groenland*, welke men by veele Schryvers aantreft, en bovenal in de Aardryksbeſchryving van MERCATOR, ſpreeken van een' Vuurberg in dit Gewest, digt aan Zee, en van eene Stad, *Albe* geheeten: by dien Vuurberg was, zoo men wil, het *Dominicaaner Klooster* van *St. Thomas* verwarmd door de heete wateren, daar door heen geleid: doch zints verſcheide Eeuwen weet men niet meer van deezen Vuurberg, van dit Klooster, noch van de Stad *Albe*.

BRANDENDE VUURBERGEN IN ASIA.

5. De Berg *Albours*, een gedeelte van het Gebergte *Taurus*, achttien mylen van de Stad *Herat*.

6-9. De Heeren STELLER en PALLAS gewaagen van *vier* Vuurbergen in het Land der *Tongauſche Tartaaren*, over de Rivieren *Jeniſea* en *Peſicla*.

10-12. 'Er zyn *drie*, beter dan de laatstgemelde bekende Brandende Bergen, op het Schiereiland *Kamtſchatka*, die ſteeds Rook, en by tusſchenpoozen Vuur, uitgeeven. Van één deezer Vuurbergen, heeft men twee Plaaten in het derde Deel der Reizen van de Capiteins COOK en CLERKE.

13-17. In *Japan* kent men *vyf* Vuurbergen; een, zestig mylen van *Firando*; een ander, tegen over *Saxumo*; een derde, in het Landſchap *Chiangen*; een vierde, in de Nabuurſchap van *Surunga*; en eindelyk een vyfde, grooter dan alle de andere, op het Eiland *Ximo*. KÆMPFER en Vader CHARLEVOIX ſpreeken in 't breede van deeze Vuurbergen.

18-19. Op de *Philippynſche Eilanden* zyn twee Vuurbergen; *Bacacay* by *Albay*, in het Oostlykst gedeelte van het Eiland *Lucon*, en de andere op het Eiland *Marinda*.

20. De Vuurberg *Sanguili*, niet verre van de Stad *Mindanao*, op een groot Eiland van dien naam, ten Zuiden van de *Philippynſche* Eilanden gelegen.

21-22. De Vuurberg *Balaluanum*, op het Eiland *Sumatra*, en die digt by *Panarucan*, op het Eiland *Java*, zyn van overlang bekend.

23. De oude Vuurberg op het Eiland *Ternate* heeft, in den Jaare MDCCLXXIII, met groote woede weder beginnen te branden.

24. De Berg *Gounapi*, op het Eiland *Gunanapi*, digt

by het Eiland *Banda*, brandt dikwyls met verſchriklyke uitbarſtingen.

25. Op het Eiland *Sorca*, een der *Molukſche Eilanden*, heeft men eenen Vuurberg.

26. VARENIUS gewaagt van een Vuurberg op de *Mauriſche* Eilanden, zestig mylen van de *Molukſche* gelegen, waarſchynlyk dezelfde als die van het Eiland *Sjanas*, veertig mylen van *Ternate*, van welken de Heer DE BUFFON ſpreekt, volgens 't berigt in de *Hiſt. Gen. des Voyages*.

27-28. Ten Westen van de Straat, die *Nieuw Brittanje* en *Nieuw Guine* van een ſcheidt, is een Vuurberg-eiland, 't geen rook en vlammen, in ruimen overvloed, uitwerpt; en naby de Straat, tuſſchen *Nieuw Brittanje* en *Nieuw Ierland*, vindt men drie opmerkenswaardige Bergen, de *Moeder en haare Dogters* geheeten, uit een van welken een zeer zwaare Rookkolom opſtygt. DAMPIER zag deeze *twee* Vuurbergen; en ze zyn, op nieuw, in den Jaare MDCCLXVII waargenomen, door Capitein *Carteret*, op zyne Reize, rondsom de Wereld. ——— 't Is zeker, dat de eerstgemelde deezer Vuurbergen dezelfde is, van welke VARENIUS ſpreekt, en zegt, gelegen te zyn op een der Eilanden, *Papon's* genaamd. LE MAIRE en SCHOUTEN ontdekten ze in den Jaare MDCXVI, en noemden ze de *Vulcaan Eilanden:* derzelver beſtaan is bevestigd door verſcheide Reisbeſchryveren.

BRANDENDE VUURBERGEN IN AFRICA.

29. Op het Vasteland in *Africa*, kent men niet meer dan één Berg, die nog daadlyk brandt; en ſtrikt geſprooken, kan dezelve niet meer onder de Vuurbergen geteld worden; 't is de Berg *Beniguàzeval*, in het Koningryk *Fez*, waar een Hol is, uit het welk vlammen voortkomen.

Men wil dat 'er oudtyds in *Congo* en *Angola* Vuurbergen waren; maar men weet 'er geen, die thands daadlyk brandt.

30. De Vuurberg op het Eiland *Bourbon* braakt menigmaal brandende ſtoffen uit: in den Jaare MDCCXXXIII, hadt men 'er eene ſchriklyke uitbarſting.

31. Onder de veelvuldige Eilanden in den *Atlantiſchen Oceaan*, op welke ongetwyfeld, voorheen, Vuurbergen gevonden werden, weet men 'er thans maar een, die tegenwoordig brandt, op het Eiland *Fuego*, een van *Kaap Verdiſche Eilanden*.

Het Eiland *Terceire*, een der *Azotiſche Eilanden*, heeft, dik-

dikwyl, ſchroomlyke Aardbeevingen geleden, en geweldige Vuuruitbarſtingen moeten uitſtaan; met naame in de Jaaren MDCXXXVIII, MDCCXX en MDCCLXI. Deeze oorzaaken hebben, even als op *Santorin* en *Tsland*, uit den ſchoot der Zee, in den Jaare MDCCXX, een klein Eiland doen gebooren worden, tuſſchen *Terceire* en *St. Michiel*.

De *Piek van Teneriffe* heeft nog een Vuurmond, die veel warmte uitgeeft, en waar men veel Zwavels vindt.

Het Eiland *de l'Aſcenſion* brandt niet; doch vertoont de onlochenbaarſte kenmerken, dat het gebrand heeft.

Men ontdekt veele voetſtappen van Vuurbergen op het Eiland *St. Helena*, en eenige andere in den *Atlantiſchen Oceaan*, doch de uitgebrand hebbende Vuurbergen behooren op deeze Lyst niet.

BRANDENDE BERGEN IN AMERICA.

32. Men heeft zeer onlangs op het Eiland *St. Vincent*, op *la Morne Garou*, een Berg, welks top bykans ontoeganglyk is, een Vuurmond ontdekt, die daadlyk brandt. De Heer ANDERSON, die denzelven bezogt heeft, naa vier dagen reizen, met ongelooflyke moeite, denkt dat deeze Vuurberg gemeenſchap heeft met de Zwavelholten, op 't Eiland *St. Lucia*, met *Morne Pelef* op *Martinique* en de Zwavelholten van *Dominique* en *Guadeloupe*, die allen voorkomen hebben van oude Vuurbergen.

De groote Bergketen, welke by de Straat van *Magellan*, in *Zuid-America*, een aanvang neemt, en zich op weinig afſtand van den *Stillen Oceaan*, uitſtrekt in de geheele langte van dat Vaſteland, en die zich inkrimpende, ſchoon zonder afgebrooken te worden, in de langte, de Landengte van *Darien* of *Panama* doorloopt, en langs de Kusten van dien zelfden *Stillen Oceaan*, tot *Californie* reikt, is, misſchien, het gedeelte onzes Aardkloots, 't geen de meeſte Bergen heeft, die daadlyk branden of uitgebluscht zyn.

Wy zullen, van het Zuiden af beginnende, de Naamen opgeeven van alle de Vuurbergen, welke men heeft kunnen ontdekken, 't zy in de ſchryvers die 'er over geſprooken hebben, 't zy in de *Spaanſche* Kaarten dier Landen, zonder teffens te kunnen verzekeren, dat elk dier Naamen een onderſcheiden Vuurberg aanduiden, veel min dat alle deeze Vuurbergen nog daadlyk branden.

33-44. In *Chili* vind't men den Vuurberg *St. Clement*, op 45 Graaden, Zuider Breedte van den Middaglyn, een an-

deren omtrent den Zuidlyken hoek van het Eiland *Chiloc*, voorts de Vuurbergen *Qechucabi*, *Oſorno*, *Villa Rica*, *Notuco*, *Antoco*, *Chillau*, *Peteroa*, *Ligua*, *Coquimbo* en *Copiapo*, de laatſte in dit Landſchap ten Noorden.

45-50. In *Peru* kent men de Vuurbergen *Arequipa*, *Carappa*, *Mulahallo*, *Sangay*, *Cotopaxi*, en *Pichincha*.

51. Eenigen tellen den Berg *St. Martha* by *Ocana* in *Caſtilie* onder de Brandende Bergen.

52-69. In *Nieuw Spanje*, vindt men als Vuurbergen of Zwavelholten vermeld, *Catacullo*, *Anion*, *Calima*, *Sonſonate*, *Nicaragua*, *Lombaco*, *Teleca*, *Leon*, *Vieja*, *Izcalca*, *Sacayita*, by *Guatimala*, *Atilan*, *Suchutepeque*, *Sapotielan*, *Milpas*, *Soconusca*, *Popocampeche* en *Popocatapec*.

70-71. De beroemde Reiziger COOKE heeft, in den Jaare MDCCLXXVII, op de Kust van *Noord-America*, twee Vuurbergen ontdekt; een aan den Westlyken Oever van *Cooks Rivier*, op de breedte van 60 Graaden, een ander tuſschen die Rivier en het Eiland *Unalashka*, niet verre van de Zee, op de Breedte van 54 Graaden en 48 Min. Deeze zyn de twee Vuurbergen, welke hy zag aan de geheele *Amerikaanſche* Kust, tuſschen de Noorder Breedte van 43 en 71 Graaden. ——— De *Spanjaarden*, deeze Kust in den Jaare MDCCLXXV opneemende, van *Mexico* af tot 58 Graaden Noorder Breedte, hadden 'er geen één vernomen.

BRANDENDE VUURBERGEN IN DEN STILLEN OCEAAN.

72-75. Naa eene aandagtige leezing der Reisbeſchryvingen van BYRON, WALLIS, CARTERET, BOUGAINVILLE, SURVILLE, SAGES, COOK, FORSTER, FURNEAUX, CLERKE, GORE en KING, die den *Stillen Occaan* in alle rigtingen en op alle ſtreeken doorkruist hebben, kwam het my zeer opmerkelyk voor, dat, op de bykans ontelbaare Eilanden, gelegen in die wyduitgeſtrekte Zee, die Reizigers niet meer dan twee daadlyk brandende Vuurbergen gezien, en het beſtaan van nog twee of drie andere veronderſteld hebben, ter oorzaake van de Rookkolommen, welke zy (ſchoon zonder vlammen te beſpeuren) zagen opgaan uit eenige Eilanden, welke zy niet genoeg van naby onderzogt hebben, om zich wegens dezelven te verzekeren.

De eerſte deezer zag Capitein CARTERET, in den Jaare MDCCLXVII, by de *Eilanden van Koningin Charlotte*, ten Oosten van *Nieuw Guinée*.

De tweede is op het Eiland *Tanna*, een der *Nieuwe Hebrides* of *Groote Cycladen*, ten Oosten van *Nieuw Holland*.

Ca-

Capitein COOK onderzogt deeze van naby op zyne tweede Reize, en heeft 'er eene zeer vry breedvoerige Beschryving van gegeeven (*). ——— Uit de hoeveelheid van Rook, welke hy zag, dat zich verhief boven twee andere Eilanden, *Amattafoa* en *Ambrym*, vermoedde hy, dat 'er desgelyks Vuurbergen waren.

De andere Eilanden in den *Stillen Oceaan*, waar deeze Zee-Reizigers, op eene meer byzondere wyze dan elders, de voetspooren van Vuurbergen vonden, waren op het *Paasch Eiland*, anders *Terre de Davis* geheeten, op *Dominique*, een der *Marquis Eilanden*, *Otaheite* en eenige andere *Societeits Eilanden*, op het Eiland *Osnabruck*, door den Heer DE BOUGAINVILLE, *Pic de la Boudeuse* geheeten, van wegen de kegelvormige gedaante, op *Anamoko*, door TASMAN het Eiland *Rotterdam* genaamd, en op 't Eiland *Norfolk*, waar de Heer FORSTER eenige brokken van een oude Lava meende te ontdekken.

76. Wanneer de Capiteins GORE en KING, in den Jaare MDCCLXXIX naa den dood van den Heer COOK en CLERKE, na *Engeland* wederkeerden, ontdekten zy, tusschen *Japan* en de *Mariannes*, een Eiland, 't geen allen voorkomen van een Vuurberg hadt; zy noemden 't zelve het *Zwavel-Eiland*, uit hoofde van de kleur, van het gedeelte, 't welk zy voor den Vuurmond hielden, in de Zee; daaromstreeks vonden zy veel Puim- of Dryfsteen.

In 't algemeen mogen wy, ten opzigte van de veelvuldige Eilanden, in den wyduitgestrekten *Stillen Oceaan* verspreid, aanmerken, dat 'er oneindig meer tekens zyn, dat de Zee dezelve, in vroegeren tyde, bedekt heeft, en dat het Water meer dan het Vuur daar gewerkt hebbe; om hier van ten vollen overtuigd te worden, hebbe men de boven opgenoemde Reisverhaalen slegts te leezen.

Zie hier, derhalven, eene meer of min onderscheidene kennis, welke men heeft van 46 Vuurbergen, welke men stelt nog in werkzaamheid te zyn: 4 in *Europa*; 24 in *Asia*; 3 in *Africa*, en de Eilanden, welke dit Werelddeel omringen; 40 in *America*, en 5 op de Eilanden in den *Stillen Oceaan*.

By-

(*) Dewyl wy van deeze Reis in 't Nederduitsch niet meer dan een breed Uittrekzel hebben, te Rotterdam uitgegeeven, en ik dit keurlyk Werk bezit, zal ik het zeer leezenswaardig verslag deezes Vuurbergs op *Tanna*, by gelegenheid, eens vertaalen, en UE. toeschikken. [Wy zullen dit nieuw blyk van onzen BEGUNSTIGER verwagten.]

Byaldien de nabyheid der Zee noodzaaklyk is tot het onderhoud van 't Vuur der Brandende Bergen, gelyk men tegenwoordig vry algemeen gelooft, mogen wy wel in twyfel trekken, of 'er wel veele andere, dan de op deeze Lyst aangetekende, beſtaan; naardemaal bykans alle bevaarbaare Zeeën doorkruisd, en de Kusten, welke dezelve beſpoelen, langs gevaaren, en meerendeels vry nauwkeurig bezogt zyn; bovenal in deeze laatſte Jaaren door zeer bedreevene Natuurkundigen, die derzelver beſtaan, indien ze 'er waren, niet zouden nagelaaten hebben te ontdekken.

OPGAVE EN WEDERSPREEKING VAN EENIGE ZEER VERKEERDE AFBEELDINGEN DER GEWYDE GESCHIEDENISSE.

Aan de Heeren Schryveren der Nieuwe Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

„ In de onlangs in *Engeland* uitgegeevene *Miſcellaneous* „ *Tracts by the late* WILLIAM BOWYER, F. S. A. *col-* „ *lected and illuſtrated with occaſional Notes, by* JOHN „ NICHOLS, F. S. A. ontmoette ik eene verkorte opgave „ van een zeldzaam Werk, geſchreeven door M. PHIL. „ ROHR, en getyteld *Pictor Errans*, of de *Dwaalende* „ *Schilder*. Kan de Vertaaling van dit ſtukje eene plaats „ vinden in UE. *Mengelwerk*, 't geen ik daar toe zeer „ geſchikt oordeel, GL. zult my en misſchien der Kunſte „ dienst doen; of althans veelen hoeden tegen de misleidende denkbeelden, uit onvoegelyke afbeeldingen der Gewyde Geſchiedenisſen voortkomende. Ik weet zeer wel, „ dat de voorbeelden zeer vermenigvuldigd zouden kunnen worden; doch deeze ſtaaltjes zullen genoegzaam „ weezen, om aan te wyzen, hoe weinig op de Schilder- „ Teken- en Plaat-verbeeldingen te vertrouwen is."

* * * * * * *

De Schilders dwaalen I, in den Schepper te verbeelden als een Oud Man; den *Ouden van Dage*, DAN. VII. 9. AUGUSTINUS berispt dit reeds, *Ep.* CXXII.

II. Zy tasten mis, wanneer zy de Slang, die EVA verzogt, zonder Pooten verbeelden; daar het kruipen op den buik, als een ſtraf der Slange, inkomt. Zie POLI *Synopſ. in* GEN. III. 14.

III. Vee-

III. Veele Schilders plaatzen één Engel met een uitgetoogen zwaard als gefteld om het Paradys te bewaaken, naa dat de eerfte Menfchen uit hetzelve verdreeven waren; GEN. III, wordt in het meervoudige van *Cherubim* gefproken.

IV. Verkeerdlyk maaken zy van NOACHS *Ark* een vierkant Gebouw, geplaatst op een rond geboegd Schip; terwyl de *Ark* zelve waarfchynlyk eene fchipvormige gedaante hadt.

V. Door de *Vulgata* misleid, verbeelden zy ABRAHAM met een *Zwaard* in de hand, als hy gereed ftondt zyn Zoon IZAÄK te offeren, in ftede van hem een *Offernes* te geeven, gelyk de *Hebreeuwfche* Text het noemt, GEN. XXII. 10, en waar mede de Aartsvader vervolgens den Ram flachtte. Zie PISCATOR *in l.* en POLI *Synopf.*

VI. Zeer verkeerd maalen zy IZAÄK, knielende voor den Houtftapel, met het aangezigt derwaards: de *Hebreeuwfche* Text zegt, dat *zyne handen aan zyne voeten*, agterwaards geboogen, gebonden waren, en hy lag op den Houtftapel met zyn gelaad opwaards, gelyk de Offeranden gewoonlyk geplaatst werden.

VII. Zonder eenig gezag der Schriftuure daar voor te hebben, EXOD. XII. 11, vertoonen zy de *Israëliten*, als zy, by hunnen uittocht uit *Egypteland* het Paaschlam eeten, *ftaande*. De Heilige Gefchiedenis zwygt geheel van hunne houding. Zie SCHMIDIUS op MATTH. XXVI.

VIII. De *Vulgata* heeft EXOD. XXXIV. 29, overgezet. *Quod cornuta eſſet facies ſua* (*). Hier uit hebben de Schilders gelegenheid genomen, om MOZES te verbeelden, met *Hoornen* uit zyn hoofd komende. Het *Hebreeuwfche* woord betekent dat het Aangezigt van MOZES *glinfterde*, gelyk ook de LXX het vertaald hebben.

IX. HOOGELIED I. 4. leest de *Vulgata*, *Trahe me: post te curremus in odorem unguentarum tuorum.* HERMANNUS HUGO, deeze overzetting in zyne *Emblem. Lib.* II. *Embl.* 8, gevolgd hebbende, vindt zyn Tekenaar zich verpligt den Bruidegom te verbeelden, vooruitloopende met een *Rookend Wierookvat*, waar van geen woord in 't *Hebreeuwsch*, of in eenige goede Overzetting, gevonden wordt; 'er ftaat alleen *Trek my, en wy zullen u naaloopen.*

X. Pro-

(*) De kanttekening der 4to Uitgave heeft voor *Cornuta*, *Splendens.* J. NICHOLS.

X. Propheet JESAIA verbeeldt men als van boven tot beneden doorgezaagd, waar voor geen genoegzaam bewys is. Het kan, daar veelen van de Vaders het geloofd hebben, als twyfelagtig 'er door.

XI. CORNELIUS A LAPIDE zegt, dat in een Oud Handschrift van BASILIUS PORPHYROGENITUS, de Propheet DANIEL verbeeldt wordt als *onthoofd*, tegen het gezag van alle Geschiedenis aan, welke ons vermeldt dat hy eenen *natuurlyken dood ftierf.* DAN. XII. JOSEPHUS *Hist.* X. 12. REINSIUS veroordeelt het berigt dat DANIEL zou *onthoofd* weezen, als een volflaage Fabel, en eene *kinderagtige beuzeling. Var. Lect. Lib.* II. *Cap.* 13.

XII. De geschilderde Straalen of Heerlykheden, rondsom het hoofd van CHRISTUS, van *Maria* en de *Apostelen*, is eene algemeen aangenomene gewoonte, zonder eenen genoegzaamen grond.

XIII. JOANNES, de *Euangelist*, wordt *jong* vertoond, toen hy zyn *Euangelie* schreef; doch, naar zommiger veronderstelling, was hy ten dien tyde negentig jaaren oud: en allen erkennen, dat hy, dit Werk vervaardigende, reeds een hoogen ouderdom bereikt hadt.

XIV. Zonder eenig gezag, zonder eenige reden, wordt JOSEPH, de Man van MARIA, als een *Oud Man* afgemaald.

XV. In de Ontvangenis van MARIA, vertoonen zommigen CHRISTUS als een Kind, uit den Hemel nederdaalende, houdende een Kruis in de hand, 't welk in Schildery de Ketzery der *Valentiniaanen* verbeeldt.

XVI. In de Schilderyen der Geboorte van CHRISTUS, vindt men veeltyds een *Os* en *Ezel*, eetende aan de kribbe; waarschynlyk is dit voortgesprooten uit eene verkeerde Overzetting der LXX van *Hab.* III. 2. op den zin uitkomend *in 't midden van twee Dieren zult gy bekend worden.* JERONIMUS zet het, volgens het *Hebreeuwsch*, over, *behoudt dat in 't leeven in 't midden der Jaaren.* Uit deeze plaats, gevoegd by JESAIA I. 3. *Een Os kent zynen bezitter en een Ezel de kribbe zyns Heeren*, ontstaat de gewoonte om die twee Dieren by de Geboorte van CHRISTUS te voegen (*).

XVII. De *Wyzen*, die tot CHRISTUS kwamen, vertoonen de Schilders als Koningen met Kroonen op 't hoofd, en als drie

(*) De *Os* en *Ezel* worden misschien in de Geboortgeschiedenisverbeelding gevoegd, enkel om aan te duiden, dat het in eene Stalle voorviel. J. NICHOLS.

drie in getal, en één hunner zwart van aangezigt; voor geen van welke omſtandigheden eenig gezag gevonden wordt.

XVIII. SIMEON, van welken LUCAS gewaagt, H. II. 26, maalt men af in de kleeding van een Priester, en blind, ſtrydig met allen gezag, gelyk Bp. MONTAGUE opmerkt, *Orig. Eccl.* P. 1. p. 161.

XIX. JOANNES DE DOOPER verbeeldt men veel als een Boschmensch met een Kameelshuid over 't lichaam; men grondt dit op MATTH III. 4. en MARC. I. 6. Doch hy hadt, naar alle waarſchynlykheid, een ruw kleed aan van Kameelshair gemaakt, gelyk BEZA beweert, en LUTHER het overzet.

XX. Men vertoont onzen Zaligmaaker als door den Duivel gevoerd op een ſpitzen Tooren des Tempels, MATTH. IV. 5; maar vermids de daken van de Huizen der *Jooden* plat waren, met eene leuning omzet, liep 'er waarſchynlyk om het dak des Tempels, cieraadshalven, eene dergelyke leuning, gelyk GROTIUS aanmerkt op DEUT. XXII. 8.

XXI. 't Is niet zeldzaam, dat de Schilders de Daken van de Huizen der *Israëliten* afbeelden, ſchuins opgaande, gelyk de onze, rechtdraads ſtrydig met het bevel hun gegeeven, DEUT. XXII. 8. Van waar wy zo dikwyls leezen van hun wandelen op de Daken hunner Huizen, 1. SAM. IX. 25, 26. 2 SAM. XI. 2. XVI. 22. Zie ook MATTH. X. 27.

XXII. LAZARUS, van welken LUKAS ſpreekt XVI. 20, 21. wordt door eenigen vertoond, liggende in de voorkamer van den ryken Man, als of een Man, zo vol zweeren, daar zou toegelaaten worden. Anderen laaten deezen Man door de knegten des Rykaarts kloppen, terwyl de Honden zyne zweeren likten, vermids deeze gemeenzaam met hem geworden waren, door zyne veelvuldig liggen te dier plaatze: doch zulk eene bejegening van de knegten ontvangende, zou hem de lust, om zich daar te vervoegen, wel vergaan.

XXIII. By CHRISTUS inryden in *Jeruſalem*, MATTH. XXI. 8, vertoont men de Schaare als bezig met Kleederen op den weg te ſpreiden, en afgehouwene Boomtakken neder te leggen voor de voeten der Ezelinne: een bedryf, gelyk LIGHTFOOT aanmerkt, zeer geſchikt om dat Dier te doen ſtruikelen. 't Is daarom waarſchynlyk, dat zy de Huizen aan de zyde des wegs met takken vercierden, en 'er hunne kleederen aan hingen, gelyk op het Feest der Tabernakelen de gewoonte was. LIGHTFOOT *Hor. Hebraic. in Matth.*

XXIV. CHRIS-

XXIV. CHRISTUS, het laatſte Paſcha met zyne Jongeren eetende, volgens MATTH. XXVI, verbeeldt men aan tafel zittende met zyne Gasten, en JOANNES, als een Kind, in zyn ſchoot. Dan de *Jooden*, gelyk genoeg bekend is, waren ten dien dage gewoon aan de tafel liggende te eeten, de woorden, daar voor in 't *Grieksch* gebruikt, duidden zulks aan, en LAZARUS wordt, uit dien hoofde, gezegd, *gedraagen te zyn in Abrahams Schoot.* LUKAS XVI. 22.

XXV. Het Brood, 't geen CHRISTUS voor zyne Jongeren, by de Inſtelling des Avondmaals, *brak*, MATTH. XXVI. 26, wordt menigmaal verbeeld als een groot Brood; maar de *Jooden* gebruikten by hunne Maaltyden dunne Brooden, zeer gemaklyk breekbaar, waarom wy ook zo dikmaal van 't breeken des Broods melding vinden, MARC. VI. 41. en de overſchoote *Brokken*, MATTH. XIV. 20. XV. 37.

XXVI. In het Klooster van *St. Maria Magdalena* te *Maagdenburg*, ziet men CHRISTUS afgebeeld, *nederliggende* in een Beek vol ſcherpe ſteenen. Een begrip, gevormd uit JOANN. XVIII. 1. *Hy ging uit met zyne Diſcipelen over de Beeke Cedron*, en PSALM CX. 7. *Hy zal op den weg uit de Beeke drinken:* deeze plaatzen zweefden den Schilder zeker voor de verbeelding.

XXVII. Eenige Schilders vertoonen Christus dat hy met *Roeden*, anderen met *Zweepen* of *Riemen*, gegeeſeld; dat de eerſten ongelyk hebben, blykt uit de woorden, door MATTHEUS, MARCUS en LUKAS, ter beſchryvinge diens voorvals gebruikt. ——— In de afbeelding dier Geeſſelinge worden *twee Beulen* vertoond als dit werk verrigtende; terwyl, volgens het gebruik der *Romeinen*, het door één Beul geſchiedde, 't geen ook, gelyk BUXTORF uit de *Mishna* toont, de gewoonte der *Jooden* was. Volgens welke de Pylaar, aan welken de gegeeſſelde gebonden ſtondt, alleen anderhalf ellen hoog was, en dus niet van die langte als dezelve doorgaans verbeeld wordt.

XXVIII. Zommigen maalen CHRISTUS en SIMON *van Cyrenen*, als beiden het Kruis draagende, duidlyk ſtrydig met het verhaal van MATTH. XXVII. 32.

In eenige Schilderyen wordt het Kruis, waar aan CHRISTUS hing, in de gedaante van een T afgemaald, zo dat de Stam niet boven het Dwarshout uitſteekt, 't geen, ſchoon

(*) Het woord MATTH. II. 5 en LUK. IV: 9 gebruikt, beteken *Kanteeling*. J. NICHOLS.

ſchoon het de gedaante van zommige Kruiſen was, die niet ware van het Kruis van CHRISTUS, volgens JUSTINUS *den Martelaar*. Zie LIPSIUS *de Cruce*.

Een anderen misſlag begaan de Schilders, als zy de Voeten van JESUS vertoonen, met *één* Nagel in 't Kruishout vastgeklonken; daar IRENÆUS, JUSTINUS *de Martelaar*, CYPRIANUS en NONNUS in *Paraphr.* p. 230, uitdruklyk van *Vier Nagelen* ſpreeken: en PLAUTUS, in de volgende regelen, deeze wyze, van aan 't Kruis hegten, ſtaaft,

Ego dabo ei talentum primus qui in crucem excurrerit,
Sed ea lege, ut affigantur bis pedes, bis brachia.

De twee Moordenaars, nevens CHRISTUS gekruist, maalt men veelal af, als met handen en voeten aan 't Kruishout gebonden; doch waarom hunne handen en voeten niet desgelyks doornageld zouden geweest zyn, heeft men geen reden voor; NONNUS ſpreekt hier uitdruklyk; zie MONTAGUE *Orig. Eccleſ.* Tom. I. P. II. §. 393.

Een klein Uitſtek was in 't midden van den Stam des Kruizes, gelyk JUSTINUS de Martelaar desgelyks getuigt; doch dit wordt door de Afbeelders der Kruisgeſchiedenisſe doorgaans vergeeten.

De Krygsknegt, die in de zyde van CHRISTUS ſtak, vertoonen de Schilders niet zelden te paard zittende, ſtrydig met het uitdruklyk getuigenis van JOANNES, een Ooggetuigen; JOANN XIX. 34. Het woord, door den Euangelist gebezigd, betekent, alleen een *Voetknegt*; en de *Speer* was het wapen der Ruiters niet. — Met regt wraakt SALMASIUS, derhalven, den Jeſuit XAVERIUS, daar hy deeze dwaaling volgt, in de Geſchiedenis van CHRISTUS; uitgegeeven door LUD. DE DIEU. Zie SALM. Ep. II. *ad Barthol.* De eerst gegeevene reden is eene goede; doch de laatſte niet van dien zelfden ſtempel: want, in de laatere tyden, gebruikten de *Ruiters* zo wel, als de *Voetknegten*, de *Speer*. Zie SCHELIUS *in Hygidum.* Cap. XII. p. 297.

XXIX. By de nederdaaling van den Heiligen Geest ten Pinxterdage, op de Apostelen, HAND. II. 1, ſchilderen eenigen de Maagd MARIA in 't midden hunner, ten einde zy, gelyk BEZA opmerkt, als de Koningin praale in de Vergadering der Apostelen.

Tongen in de gedaante van Vuur worden verbeeld, als *zittende* op de *Hoofden* der Apostelen; dan, volgens URSINUS *Analect. Lib.* VI. Cap. 38, werden de Vuurige tongen

gen gezien in de *Monden* der Apostelen; en 't geen gezegd wordt, op hun te *zitten* of te rusten, was de Heilige Geest; naar de *Hebreeuwſche* woordſchikking: *En Tongen, als van Vuur, werden gezien onder hun verdeeld, en* DIT (*het Vuur naamlyk*) *zat op een iegelyk hunner, en zy werden allen vervuld met den Heiligen Geest.* Dit is, myns bedenkens, een zo gewrongen woordſchikking, dat ik de ſchilders raad zich by de oude afbeelding te houden.

XXX. Apostel PAULUS wordt veeltyds, ten tyde zyner Bekeeringe, verbeeld, te Paard zittende, en van zyn Paard vallende by het Hemelſche Gerecht, HANDEL. IX. 3. 4. Doch het is meer dan waarſchynlyk, dat hy te voet reisde: van zyne Rejsgenooten leezen wy, dat zy verbaasd *ſtonden*, en *hem by de hand leidden*. Vs. 7 en 8. Hadt hy te Paard gereeden, zy zouden hem waarſchynlyk 'er weder op geholpen hebben.

XXXI. De Schilders vertoonen CHRISTUS voor zynen Vader nedergeknield, biddende voor onze Behoudenis: dan de Schriftuur ſtelt hem aan ons voor, als zittende ter regterhand van zynen Vader.

XXXII. CHRISTUS in zyne toekomſte, om de wereld te oordeelen, wordt verbeeld, zittende op een *Regenboog*, ongetwyfeld ontleend uit OPENB. IV. 3 vergeleeken met MATTH. XXV. 31. Dan CHRISTUS wordt ons in dat zelfde Boek der OPENB. V. 7, beſchreeven, als den geenen die op den Throon zit.

XXXIII. De Vrouw, die de voeten van JESUS nat maakte met haare traanen, en met haar Hoofdhair afdroogde, LUKAS VII. 38, wordt geſchilderd, als *geknield* aan zyne voeten, daar de Text duidelyk zegt, *dat zy aan zyn voeten ſtondt.*

XXXIV. Zeer ten onregte worden de Zoonen van ZEBEDEUS, als Kinderen, afgebeeld.

UIT-

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 253.)

Van de *Sandwich-Eilanden*, wendde Capitein CLERKE zyn koers na de Kust van *Kamtſchatka*; op den twee en- twintigſten van April, des Jaars MDCCLXXIX, kreeg hy dezelve in 't gezigt. Op den vyf en- twintigſten, verloor hy de *Discovery* uit het ooge; dan op den acht en-twintigſten, in de Baay van *Awatska* ten anker komende, op eenigen afſtand van de Stad en Haven van *S. Peter* en *St. Paul*, hadt hy het genoegen, dat dit Schip op den eerſten van May ook daar aanlandde. Deeze Stad, anders *Petropaulowska* geheeten, beſtaat enkel uit eenige weinige elendige houten Huizen en kegelswyze gemaakte Hutten, op ſtaaken rustende. Maar, in deezen jammerlyken uithoek des Aardbodems, verder gelegen dan men zich iets barbaarsch en onherbergzaams zou verbeelden, en, als 't ware, buiten het bereik der beſchaavinge, omringd met Yſchotzen, en 's Zomers zelfs met ſneeuw bedekt, in eene elendige Haven, veel minder dan onze geringſte Visſchers Dorpen, ontmoetten zy de gevoelens der Menschlykheid, gepaard met eene grootheid van ziel, die eere zou gedaan hebben aan eenig Volk, onder welk eene Luchtſtreek ook.

De aankomst der Schepen verwekte, in 't eerst, een groote ontſteltenisſe, by den Bevelhebber te *Petropaulowska*; doch, naa behoorelyke onderrigtingen, vervingen beleefdheden en goede dienſten deeze ontroering. Mr. KING, Mr. WEBBER, en twee Matroozen, die ieder een Sloepshaak in handen hadden, gezonden om hunne opwagting te maaken by den Bevelhebber, en Serjant in *Ruſſiſchen* dienst, hadden veel moeite om over het ys te komen, 't geen zich een half myl verre van ſtrand uitſtrekte. By hun wederkeeren, bezorgde de Serjant hun een Sleede, getrokken door vyf honden, die ieder hun dryver hadden. De Matroozen vonden veel ſmaaks in deeze Reismaniere, en, 't geen hun nog meer vermaakte, was, dat men

men een Sleede geſchikt hadt, voor ieder der Sloepshaaken.

Naardemaal 'er geene mogelykheid was, om Lyftocht of Scheepsbehoeften te *Petropaulowska* te krygen, en de Serjant hier in niets kon doen, zonder last des *Rusſiſchen* Bevelhebbers van *Kamtſchatka*, die zich te *Bolcheretsk* onthieldt; eene Stad aan de Westzyde van het Schier-eiland, omtrent honderd vyf en- dertig mylen van *Petropaulowska* geleegen, hadt de Serjant, naa het eerſte bezoek, eene Boode naa deezen Bevelhebber van hooger rang afgevaardigd. Deeze Boode, die, den negen en- twintigſten April, omtrent den middag, vertrokken was, kwam vroeg in den morgen, op den derden van May, weder: zo dat hy, in weinig meer dan drie en een halve dag, een weg van tweehonderd zeventig mylen hadt afgelegd.

Op de vierden van May, verſcheen zekere Mr. FEDOSITSCH, een *Rusſisch* Koopman, en een *Duitſcher*, PORT geheeten, (die in 't vervolg ons als tolk wonder te ſtade kwam) by Capitein CLERKE met een Brief van den Major BEHM, Bevelhebber van *Kamtſchatka*. Deeze Brief beſtondt enkel uit pligtpleegingen, Capitein CLERKE, en diens Officieren uitnoodigende, om te *Bolcheretsk* te komen, werwaards het Volk, dat deezen Brief bragt, hun zouden heen brengen.

Capitein GORE Mr. KING en Mr. WEBBER, door Capitein CLERKE benoemd zynde, om een bezoek af te leggen, by den Bevelhebber te *Bolcheretsk*, vertrokken zy, op den zevenden van May, vergezeld door de Heeren FEDOSITSCH en PORT, en twee *Coſakken*. Een gedeelte van den weg lagen zy af, in een verdrietig en moeilyk opvaaren van de rivier *Awatska*. 's Avonds ſloegen zy Tenten op, en ſliepen aan land. Op den achtſten werden zy 's morgens ontmoet, door den *Toion*, Hoofd van de Oſtrog (*) van *Karatchin*, die, van hunne komst onderrigt, vaartuigen bezorgd hadt, beter geſchikt, om de hoogere gedeelten der riviere te bevaaren. Wanneer zy aan de Oſtrog kwamen, werden zy, aan den waterkant, ontvangen, door *Kamtſchatkerſche* Mannen en Vrouwen, en eenige *Rusſiſche* dienstknegten, behoorende aan den Heer FEDOSITSCH.

Zy

(*) Een Oſtrog is een kleine Stad, met palliſaden verſterkt, waar in de *Rusſiſche Coſakken*, en andere Inwoonders, hun verblyf hebben.

Zy waren alle in hunne beste kleeding uitgedoscht. Die der Vrouwen was net en aartig, beſtaande uit een nederhangende nette tabbard, digt om den hals toegehaald, en vastgemaakt met een halsſnoer van gekleurde zyde; hier over droegen zy een kort jak, zonder mouwen, gemaakt van verſchillend gekleurd linnen, en een borstrok van dunne Chineeſche zyde. Haare hembden welker mouwen tot de vuist reikten, waren mede van zyde; om haare hoofden hadden zy gekleurde zyde doeken geſlaagen, die het hair der getrouwde Vrouwen geheel bedekten, terwyl de ongetrouwde het hair boven dezelve droegen, en 't zelve los lieten hangen.

Deeze Oſtrog, ſchryft Capitein KING, was vermaaklyk gelegen aan den kant der Riviere, en beſtondt uit drie houten Huizen, drie *Jourts* of Huizen onder den grond, en negentien *Balagans*, of Zomerwooningen. Wy werden gebragt na de wooning van den *Toion*, een eenvoudig hulps Man, geboren uit eene *Ruſſiſche* Vrouwe en van een *Kamtſchatkaſchen* Vader. Zyn Huis, gelyk alle de Huizen in dit land, was verdeeld in twee vertrekken. Een lange ſmalle tafel, met een bank daar rondsom, was al het huisraad, 't geen wy in het voorſte vonden, en de huislyke voorraad van het binnenſte, 't geen teffens voor keuken diende, was even eenvoudig en ſchaars. Maar de vriendlyke opwagting van onzen Gastheer en de gastvryheid, met welke wy ontvangen werden, vergoedde ruim en ryklyk de armoedigheid des verblyfs. —— Zyne Vrouw kon uitmuntend kooken, dischte Visch, en verſcheide ſoorten van Wildbraad, op, met veele ſoorten van beſſen, het voorleden jaar ingelegd. Terwyl wy in deeze armlyke hut het middagmaal bielden, en de Gasten waren van een Volk, welks beſtaan ons nauwlyks bekend was, in den uiterſten hoek der bewoonbaare wereld, trok een half verſleeten lepel, welks maakzel ons zeer eigen voorkwam, onze aandagt, en, op een nader bezien, vonden wy agter op denzelven het merk *London*. Ik kan deeze omſtandigheid niet met ſtilzwygen voorby gaan: uit dankbaarheid voor veelvuldige aangenaame gedagten, de bemoedigende denkbeelden en tedere herinneringen, daar door in ons verwekt. Zy, die de uitwerkzels ondervonden hebben, die eene lange afweezigheid en een verre afſtand van het Vaderland in de ziel hervoortbrengen, zullen gereed begrypen, welk een genoegen zulk eene beuzeling verwekte. By den Wysgeer en den Staatsman, zullen zy mogelyk bedenkingen van eenen anderen aart doen gebooren worden.

Naá een allergastvryst onthaal, geduurende het overige van den dag, ging Mr. KING, met zyn Reisgezelſchap, 't geen nu verder in Sleeden de reis zou voortzetten, ſlaapen; voor af met hunne Leidslieden afgeſprooken hebbende, om opgeroepen te worden, zo ras de grond hard genoeg was voor de Sleeden. 's Avonds ten negen uuren, werden zy wakker door het ſchriklyk gehuil der honden, 't welk aanhieldt tot dat den geheelen reis-voorraad op de Sleeden gelaaden was; doch zo ras de honden ingeſpannen waren en alles reisvaardig was, veranderde dit gehuil in een veel zagter gejangel, 't welk ophieldt, op het oogenblik dat zy afreeden.

Het lichaam van zulk eene Reisſleede is omtrent vier en een halven voet lang, en een voet wyd, gemaakt in de gedaante van een wasſende maan, van ligt droog hout, wel vast aaneen verbonden door gevlogten teenen; 't welk, in die aanzienlyke lieden toebehooren, fraai geſchilderd is met rood en blaauw, terwyl de zitplaats met een beerenhuid en ander bont bedekt is. Dit lichaam rust op vier ſtyltjes, omtrent twee voeten hoog, gehegt in twee lange platte ſtukken houts, tusſchen de vyf en zes duimen breed; aan ieder einde een voet buiten het lichaam der Sleede uitſteekende: deeze ſtukken houts zyn van vooren gekromd in de gedaante van een Schaats, en bekleed met het been van eenig Zeedier. Het voorſte gedeelte der Sleede is vercierd met leder in ſmalle riempjes geſneeden, en lapjes gekleurd laken: en aan den diſſelboom, waar aan de tuigen hangen, ziet men dunne yzeren plaatjes of kleinen bellen, welker geraas zy zich verbeelden dat de Honden in 't loopen bemoedigt. Zelden worden deeze Sleeden gebruikt om meer dan één Mensch teffens te voeren, die zydwaard zit, met de voeten na het laagſte einde der Sleede, hebbende zyn eeten en andere reisbehoeften in een bundel agter zich, zamen gebonden. De Honden zyn doorgaans vyf in getal, twee aan twee gekoppeld, met een lederen riem. De teugels niet vastgemaakt zynde aan den kop der Honden, maar aan den halsband, heeft men 'er niet veel aan om ze te beſtuuren; ze hangen ook gewoonlyk op de Sleeden, terwyl de dryver zich geheel verlaat op de gehoorzaaming aan zyne ſtemme om ze te beſtuuren. Ten dien einde wordt de vooruitlooper altoos met een byzondere zorg waargenomen: eenige Honden kosten veel gelds om hunne leerzaamheid en getrouwheid; veertig Roebels of (honderd en tien Guldens)

was

was geen ongewoone prys. De Dryver is voorzien van een gevorkten ſtok, die tot zweep en teugel dient; door deezen in de ſneeuw te laaten ſleepen, kan hy den voortgang der Honden vertraagen, of ze geheel doen ſtilſtaan, en, wanneer ze traag, of op eene andere wyze onoplettend, zyn op zyne ſtem, beſtraft hy ze door dien ſtok op hun te werpen. Te deezer gelegenheid is hunne behendigheid om dien ſtok weder op te raapen, zeer aanmerkelyk, en maakt het bezwaarlykst gedeelte van hunne kunst in 't ryden met deeze dieren uit. Doch 't is, in de daad, niet te verwonderen, dat zy hun best doen om afgerigt te zyn in een bedryf, van 't welk hunne veiligheid in zulk eene groote maate afhangt. Want zy zeggen, dat, wanneer de Dryver zyn ſtok verloor, de Honden zulks terſtond zouden bemerken, en, indien hy van geen kloekmoedig beſluit was, onmiddelyk wegſnellen, en niet ophouden eer zy volſtrekt ten einde adem en afgemat zyn: doch, dewyl dit niet ras het geval is, gebeurt het doorgaans, dat of de Sleede omvalt, of tegen het geboomte aan ſtukken ſtoot, of van de ſteilte nederſtort, en geheel in de ſneeuw begraaven wordt. De berigten, welke wy ontvingen, zo van de ſnelheid deezer Honden, als van hunne bekwaamheid om honger en vermoeienis uit te ſtaan, gingen het geloof bykans te boven; doch zy ſteunden op de beste getuigenisſen. Wy zelven, ſchryft Capitein KING, waren getuigen van den grooten ſpoed, met welken de Boode, met de tyding onzer aankomſte na *Bolcheretsk* afgevaardigd, na de Haven van *St. Peter* en *St. Paul* wederkeerde, ſchoon de ſneeuw, op dien tyd, zeer zagt was; doch de Bevelhebber van *Kamtſchatka* onderrigtte my, dat deeze reis, doorgaans, in twee en een halve dag werd afgelegd, en dat hy ééns een Boode van de laatstgemelde Plaats in drie en twintig uuren ontvangen hadt.

De Honden worden, geduurende den Winter, gevoed met den afval van gedroogden en ſtinkenden Visch; doch dit ſlegt voedzel zelfs wordt hun, een dag voor zy op reis gaan, onthouden, en zy krygen geen eeten eer zy de reis gedaan hebben. Men verhaalde ons, dat het niet vreemd was, dus twee geheele dagen te vasten, in welken tyd zy een weg van honderd twintig mylen afleggen. Deeze Honden gelyken in gedaante wel eenigzins naar die van het *Pomeraniaanſche Ras*; doch ze zyn veel grooter (*)

Naar-

(*) Reizende partyen worden dikwyls overvallen door hevi-

Naardemaal wy op onze eigene kunde niet afdurfden, hadden wy ieder een Man om de Honden te dryven en de Sleede te beſtuuren, 't welk, door de ſlegte geſteldheid der wegen, zeer bezwaarlyk viel. Want dewyl het in de valeien zeer aan 't dooijen was geſlaagen, en onze weg daar door heenen liep, moesten wy de kanten der Bergen houden, en dit verpligtte onze Geleiders, die ſneeuwſchoenen aan hadden, de Sleede aan den laageren kant, verſcheide mylen agter elkander, met hunne ſchouderen te onderſtutten. Ik had een goedaartige *Coſak* tot myn Voerman; doch hy was zo onbedreeven in zyn beroep, dat myn Sleede, tot geen klein vermaak van het overige gezelſchap, veelvuldige maalen omtuimelde. Onze geheele party beſtondt uit tien Sleeden. Die, welke Capitein GORE voerde, was van twee aan elkander vastgehegt, en ryklyk voorzien van Bont en Beerenvellen: tien Honden trokken dezelve, even zo veel ſtonden 'er voor de Sleeden met zwaare goederen belaaden.

Toen zy omtrent vier mylen gereeden hadden, begon het te regenen, deeze regen, met de donkerheid des nagts, maakte ons allen verlegen. Ten laatſten beſlooten wy te blyven waar wy ons bevonden, tot het aanbreeken van den dag: in gevolge van dit beſluit, kwamen wy in de ſneeuw ten anker, (want ik kan de wyze, waar op de Sleeden worden vastgemaakt, niet beter beſchryven) en onszelven in onze bonte pelsſen omwindende, wagtten wy den dageraad met geduld af. Omtrent drie uuren werden wy vermaand de reis voort te zetten; dewyl onze Gidſen vreesden, dat wy, langer wagtende, door den dooi zouden opgehouden worden, en niet in ſtaat weezen om voort te gaan noch om weder te keeren.

Naa het doorworſtelen van veele moeilykheden, voornaamlyk ontſtaande uit de ſlegte geſteltenis der wegen, kwamen wy, 's naamiddags ten twee uuren, behouden aan een Ostrog, *Natcheekin* geheeten, gelegen aan den kant van

ge ſneeuwvlaagen, op welker aannadering zy met allen ſpoed na het naastbygelegen Bosch wyken, en genoodzaakt zyn daar te blyven, tot de Sneeuwjagt, die zomwylen zes of zeven dagen duurt, over is: de Honden houden zich al dien tyd ſtil en doen niets kwaads, behalven dat zy zomtyds, door prangenden honger gedreeven, de teugels en ander leder van het geſpan ſtukken knaagen. *Hiſtory and Deſcription of Kamtſchatka*, by KRASCHININICOFF.

van een ſtroom, die in de *Bolchoïreka* valt, een weinig beneden de Stad. De afſtand tuſſchen *Karatchin* en *Natcheekin* is acht-en-dertig Werſten, (of vyf-en-twintig mylen) en wy zouden, hadt de vorst blyven aanhouden, volgens 't berigt onzer Gidſen, niet meer dan vier uuren daar aan beſteed hebben; doch de ſneeuw was zo zagt, dat de Honden bykans by elken ſtap tot den buik daar in zakten; en ik ſtond zeer verwonderd, dat zy in 't geheel bekwaam waren de moeilykheden van deezen tocht uit te ſtaan.

Te *Natcheekin* werden wy, op dezelfde gastvrye wyze, ontvangen als te *Karatchin*; en in den Naamiddag gingen wy eene zeer bezienswaardige heet waterbron, niet verre van deeze Plaats geleegen, bezigtigen. Op eenigen afſtand zagen wy de damp daaruit opklimmen, als uit een kookenden Ketel; naderende, ontdekten wy dat de lugt ſterk naar zwavel rook. De Hoofdbron heeft eene opening van omtrent drie voeten over 't kruis; behalven deeze is 'er een aantal van mindere wellen, van dezelfde maate van hitte, in den omliggenden grond; zo dat een geheele ſtreek dermaate heet was, dat wy geen twee minuuten op dezelfde plaats konden blyven ſtaan. Het water uit deeze heetwaterbronnen vloeijende, wordt vergaderd in een kleine badplaatze, en vormt vervolgens een klein beekje, 't geen op eenigen afſtand in de groote rivier zich ontlast. Het bad, verhaalde men ons, hadt groote geneezingen gedaan in verſcheide kwaalen, bovenal rheumatike pynen, gezwollen gewrichten, en ſcorbutike zweeren. Op de badplaats ſtondt de Thermometer op 100 Graaden; doch twee minuuten in de bron zelve gehouden zynde, rees de Thermometer tot één Graad boven kookenden Spiritus. De Thermometer ſtondt in de lugt op 34 Graaden, in de rivier op 40 Gr. en in des *Toion's* huis op 64 Gr. De grond, uit welken deeze heete wateren opwellen, loopt langzaam op, agter denzelven is een groene berg van middelbaare hoogte. Het moeide my geene bedreevenheids genoeg in de Plantkunde te bezitten, om de Planten op te noemen, die hier zeer weelderig groeiden; de wilde Look kon onze kennisneeming niet ontgaan; deeze ſtondt thans zeer ſterk.

Het overige van den weg lagen zy af in Vaartuigen, langs de rivier *Bolchoïrcka*, en kwamen den twaalfden, in den Naamiddag, te *Bolcheretsk*. Hier werden zy aan den waterkant door den Bevelhebber, op de allerverplig-

tendſte wyze, ontvangen. By den Major BEHM bevondt zich de Capitein SCHMALEFF, de tweede in rang, en alle de Kooplieden dier plaatze. Zy bragten ons, verhaalt Capitein KING, in het Huis des Bevelhebbers, waar wy door diens Egtgenoote zeer beleefd onthaald werden; zy hadt Thee en andere verversſingen voor ons in gereedheid. Naa het afleggen der eerſte pligtpleegingen, werd Mr. WEBBER verzogt den Major kennis te geeven van het oogmerk onzer Reize, van ons gebrek aan ſcheepsbehoeften, aan meel, verſche leeftocht, en andere noodwendigheden voor het ſcheepsvolk; en hem teſſens te verklaaren, hoe wy, uit het geen wy reeds gezien hadden van het land, omſtreeks *Awatska Baay*, ligt konden opmaaken, dat wy van hem, in dien oord, niet veel byſtands mogten verwagten; dat de onmogelykheid om zwaare vragten over het Schiereiland heen te voeren, in het tegenwoordig jaargetyde, maar al te blykbaar was uit de moeilykheden op onze reistocht uitgeſtaan, en dat wy, eer hier omtrent eenige weezenlyke verandering kwam, onze reis noodwendig zouden moeten vervorderen. —— Wy werden, in dit ophaalen, geſtuit door den Bevelhebber, die aanmerkte, dat wy nog niet wisten wat zy konden doen; dat het, ten minſten, zyne zaak niet was te denken, om de zwaarigheden ter vervulling onzer behoeften, maar dat hy alleen verlangde te weeten wat wy noodig hadden, en den tyd, welken wy hem ten langſten konden geeven om het ons te bezorgen. Naa hem ons diepgaand gevoel voor deeze verpligtende aanbieding betuigd te hebben, gaven wy hem eene lyst van de ſcheepsnoodwendigheden, het vleesch, het meel *enz*, 't geen wy orde hadden te koopen; teſſens te verſtaan geevende, dat wy omtrent den vyfden Juny onze Reis meenden te vervorderen.

's Anderen daags ontvingen wy een bezoek van den Bevelhebber, van Capitein SCHMALEFF, en vervolgens van de voornaamſte Inwoonders der Stad. De twee eerstgemelden hadden, naa dat wy te bedde gegaan waren, om PORT gezonden, en uit hem vernomen, wat ons het meest aan boord ſcheen te ontbreeken: en wy bevonden, dat zy gereed waren om den geringen voorraad, welken zy hadden, tusſchen hunne bezettingen en ons te verdeelen, zich teſſens beklaagende, dat wy gekomen waren in een jaargetyde, wanneer zy doorgaans het meeste gebrek hadden; dewyl de Sloepen, met de gewoone vervulling hunner behoeften, van *Okotsk* nog niet waren aangekomen.

Wy beantwoordden de gulle aanbieding deezer gastvrye Vreem-

Vreemdelingen zo goed wy konden; maar op voorwaarde, dat wy den prys mogten weeten van de Waaren, met welke zy ons geriefden; en dat Capitein CLERKE daar van Briefjes zou geeven op de *Victualling Office* te *Londen*. Dit weigerde de Major volſtrekt, en toen wy 'er vervolgens op aandrongen, deedt hy ons zwygen, zeggende, verzekerd te zyn, dat hy zyne Vorſtin geen grooter dienst kon doen, dan met allen mogelyken byſtand te verleenen aan haare goede Vrienden en Bondgenooten, de *Engelſchen*; dat het haar een byzonder genoegen zou weezen te verneemen, dat, in eenen zo verafgelegen hoek der wereld, de Landen, onder haare heerſchappye, gemak hadden kunnen toebrengen aan Schepen, op zulk een tocht, als de onze, uitgezonden; dat hy zo ſtrydig niet kon handelen met het Character der Keizerinne, dat hy eenige Papieren in betaaling zou aanneemen: doch dat hy, om de zaak te middelen, alleen een Getuigſchrift verzogt van de goederen, ons ter hand geſteld, dat hy 't zelve aan zyn Hof zou zenden, tot een bewys, dat hy zyn pligt hadt waargenomen. Ik zal, voegde hy 'er nevens, het voorts aan beide de Hoven overlaaten; doch ik kan in het ontvangen van Betaalbrieven niet bewilligen.

Toen dit bepaald was, deedt hy onderzoek na onze byzondere behoeften, met verklaaring, dat hy het kwaalyk zou neemen, indien wy ons met Kooplieden inlieten, of ons by iemand anders dan hem vervoegden.

In beantwoording eener zo verregaande edelmoedigheid, konden wy weinig meer doen dan onze hartlykſte dankbaarheid betuigen. Gelukkig nogthans hadt Capitein CLERKE my medegegeeven een ſtel Kaarten en Prentverbeeldingen, behoorende tot de laatst voorheen gedaane Reis van Capitein COOK, met last om 't zelve, uit zyn naam, den Bevelhebber aan te bieden. De Bevelhebber, een yverig voorſtander en bevorderaar van Ontdekkingen, ontving dit geſchenk, ſchoon een beuzeling, met het alleruiterſte genoegen. Capitein CLERKE hadt my desgelyks vryheid gegeeven, om, zo verre het voegelyk was, hem eene Kaart te toonen van de ontdekkingen op onze tegenwoordige Reis gedaan: en dewyl ik oordeelde dat iemand, in zyne omſtandigheden, en gereedheid, allereerst geplaiſierd zou zyn met eene mededeeling van deeze ſoort; ſchoon hy, uit beleefdheid, geene andere dan zeer algemeene vraagen deswegen gedaan had, maakte ik geene zwaarigheid in hem een vertrouwen te ſtellen, 't geen zyn geheele gedrag zo wel verdiende. Ik had

het genoegen om op te merken, dat hy dit blyk van vertrouwen te vollen begreep en zeer getroffen was toen hy met eenen opflag van het oog, de geheele Kust zag, zoo aan de zyde van *Afia*, als van *America*, om van welke een gedeeltlyk en onvolkomene kennis te verkrygen, zyne Landsgenooten zo veele jaaren beſteed hadden.

Behalven dit blyk van vertrouwen, en het reeds gemelde ſtel Kaarten en Printverbeeldingen, hadden wy niets mede gebragt, 't geen onzer aanbiedinge of zyner aanneeminge waardig was: want het verdient nauwlyks gemeld te worden, dat ik zyn Zoon, nog een kleine Jongen, overhaalde, om een Zilveren Horlogie, 't geen ik by my had, aan te neemen, en zyn Dogtertje blyde maakte, met een paar Franſche Oorringen. Uitgenomen deeze kleinigheden, llet ik aan Capitein SCHMALEFF den Thermometer, dien ik op reis gebruikt hadt; en hy beloofde my, een jaar lang, nauwkeurige aantekening te zullen houden van de Lugtsgeſteltenisſe, en deeze aan Mr. MULLER, dien hy het genoegen hadt te kennen, over te zenden.

(*Het Vervolg hierna.*)

KONRAAD.

EENE HOOGDUITSCHE VERTELLING

(*Uit het Engelsch.*)

Op zeker Dorp van het Markgraafſchap *Bareith* in dèn *Frankenlandſchen* Kreits, woonde een Boer KONRAAD geheeten. Hy bezat de beste Landhoeve in dien Oord; doch deeze maakte het geringſte gedeelte van zynen rykdom uit. Drie Dogters, en drie Zoons, door zyne Vrouwe THERESA hem ter wereld gebragt, waren reeds getrouwd. Zy hadden Kinderen; alle veelbelovende Spruiten van de beste Ouders. THERESA was acht en zeventig; hy tachtig jaaren. Zy werden geëerbied en bemind, door hun talryk naakroost, wier grootſte vermaak beſtondt in 't genoegen en geluk dier Oude lieden te vermeerderen. Maatigheid en Arbeid ſcheenen de zwakheden des Ouderdoms geweerd te hebben; de hoogklimmende jaaren bleeven helder en genoeglyk. Onaſgebrooken gelukkig preezen zy GOD voor zyne Goedheid, en ſmeekten van den Albezorger de beste Zegeningen over hunne waardige Kinderen af.

Den dag in het inzamelen van den Oogst geſleeten hebben.

bende, zat de Oude KONRAAD met THERESA en eenigen van zyne Kinderen en Kinds-Kinderen aan de deur, op eene grashoogte; beſchouwende een dier zoete Zomer-avondſtonden, van welke de Stedelingen geen denkbeeld hebben. ——

„ Ziet," ſprak de Oude Man, „ hoe heerlyk de Hemel be„ zaaid is met Starren. De Maan, agter die Populieren, ver„ ſpreidt een bleek licht, 't welk alle voorwerpen met een „ eenpaarigen zagten luister doet ſchitteren. De Wind houdt „ zich geheel ſtil, de Boomen ſchynen voor het ſtooren van „ de rust van hunne gevederde Bewoonders te ſchroomen. Zy „ ſlaapen. De Tortelduif zit met haaren Doffer op de Jon„ gen, die nog geen ander dekzel hebben, dan de beſcher„ mende warmte der Ouderen. Niets verſtoort de ſtaatlyke „ ſtilte van het tooneel, dan dat krasſend en verveelend ge„ luid van den Uil, het zinnebeeld der Boozen. Zy waaren, „ terwyl anderen rusten; zy klaagen onophoudelyk, en ſchu„ wen het licht des Hemels. —— Myne dierbaare Kinderen, „ wykt nooit van het ſpoor der Deugd, en gy zult altoos ge„ lukkig weezen. Zestig jaaren lang heb ik met uwe Moeder „ eene gelukkige rust genoten; GOD geeve dat niemand uwer „ 't zelve zo duur koope!"

Uit's Grysaarts oog vloeide een traan. LOUISA, eene zyner Kleindogteren, omtrent tien jaaren oud, liep na hem toe, ſloeg de armen om zynen hals, zeggende, *Lieve Grootvader! gy weet hoe veel zin wy allen 'er in hebben, dat gy ons iets vertelt. Hoe alleraangenaamst zou het ons weezen, als gy ons wat van uzelven wilde vertellen. 't Is nog niet laat, en een mooije avond.* —— De overigen van het rondsom zittend Gezin ondersteunden dit verzoek van LOUISA, en vervoegden zich, in een halven kring, rondsom KONRAAD, die het voorkomen hadt eens Aartsvaders. LOUISA zat aan zyne voeten neder, en elke Moeder nam het Kind, welks geſchreeuw de aandagt in 't aanhooren der vertelling kon hinderen, op den ſchoot. Zy luisterden allen, terwyl de Grysaart, onder het vertellen, LOUISA's wang met de eene hand ſtreelde, en met de andere THERESA's hand vast hieldt.

„ 't Is lang geleden, myne Kinderen! dat ik achttien en „ THERESA zestien jaaren oud was. Zy was de Dogter van „ AIMAR, den rykſten Landhoevenaar in deeze ſtreek. Ik, de „ Zoon van een der armſte Boeren van het Dorp; doch be„ merkte dit niet voor dat ik THERESA beminde. Ik deed al„ les wat ik kon, om eene liefdedrift te overwinnen, wel„ ik wist, dat, ten eenigen tyde, my ramp zou baaren. Myne „ armoede, dat was ik verzekerd, zou eene onoverkomelyke „ hinderpaal weezen voor myne wenſchen, en ik moest of „ van THERESA, voor altoos, afzien, of op eenig middel be„ dagt weezen om ryk te worden; tot dit laaſte was het noo„ dig, dat ik het Dorp, waar zy woonde, verliet; dit voelde

„ ik voor my onvolvoerbaar, en bood my als Knegt by haar
„ ren Vader aan."

„ Hy huurde my, en gy kunt u verbeelden, met welk eene
„ wakkerheid ik arbeidde; wel haast verwierf ik de vriend-
„ ſchap van AIMAR, en de tederheid in THERESA. Gy, myne
„ Kinderen, die weet wat het is, het dierbaar voorwerp van
„ uwe genegenheden te trouwen, gy hebt ondervonden, welk
„ een onuitſpreeklyk vermaak wederzyds wordt ingeboezemd,
„ door elk onderhoud, door elk bedryf, door elken oogſlag.
„ Onze Liefdedrift was, van beide kanten, vuurig en opregt.
„ THERESA zweefde geſtaadig voor mynen geest, voor haar
„ werkte, voor haar leefde, ik, en met haar, dagt ik, zou myn
„ geluk voor altoos bevestigd weezen."

„ Welhaast verliet my deeze bedrieglyke hoop. Een Land-
„ hoevenaar, in de nabuurſchap, verzogt THERESA ten Huwelyk
„ van haaren Vader. AIMAR deedt terſtond onderzoek, hoe
„ veel morgen lands de Minnaar bezat; en vondt de omſtan-
„ digheden des Vryers zodanig, dat hy hem zeer geſchikt
„ voor zyne Dogter aanmerkte, en de dag van hunne Egtver-
„ bintenisſe werd bepaald. Geen ſtraal van hoop ſcheen ons
„ uit eenigen hoek in 't ooge. THERESA ſtondt gedwongen
„ te worden, om een Man te trouwen, wiens tegenwoordig-
„ heid zy niet kon verdraagen. Wy zagen ſlegts één weg
„ open, langs welken het kwaad, anderzins onvermydelyk,
„ kon ontweeken worden. Namelyk het Huis te verlaaten
„ van een Vader, die de tederheid der Ouderliefde opoffer-
„ de aan de zugt, om dwingend te gebieden."

„ By middernagt verlieten wy het Dorp. Ik zette THERESA
„ op een klein Paardje, haar door een hunner Oomen geſchon-
„ ken, 'er lag, zeide ik, geen kwaad in het mede te nee-
„ men, dewyl het haaren Vader niet toebehoorde. Een kleine
„ bundel bevatte onze Kleederen, met een weinig Gelds,
„ 't geen THERESA beſpaard hadt. Wat my betrof, ik wilde
„ niets medeneemen; terwyl ik den Vader van zyne Dogter
„ beroofde, ſchroomde ik iets het minſte zyner bezittingen
„ my toe te eigenen."

„ Wy reisden den geheelen nagt voort, en bevonden ons,
„ met het aanbreeken van den dag, op de grenzen van
„ *Boheme*. Niet langer vreezende agterhaald te worden, hiel-
„ den wy ſtil in eene Valei, aan den kant van een Beekje,
„ een plaats zo gezogt, door van liefde verteederde harten.
„ THERESA ſteeg af, zat nevens my in 't gras neder, en wy
„ aten, met ſmaak van eenen geringen ſpysvoorraad,
„ door ons mede genomen. ——— Onzen maaltyd geëin-
„ digd hebbende, kwam in overleg, werwaarts wy ons ver-
„ der zouden begeeven. Na een lang geſprek, rekenden wy
„ ons geld over en weder over, en bevonden, ons Paardje
„ ten hoogſten ſchattende, dat onze geheele bezitting geen

„ twin-

„ twintig Ducaaten bedroeg. Twintig Ducaaten zyn ſchielyk
„ weg! Wy beſlooten dat wy ons veiligst na eene groote Stad
„ zouden begeeven, waar wy, in gevalle van nazetting, minst
„ blootgeſteld zouden zyn, om ontdekt te worden. Ik heilp
„ THERESA weder te Paard, en wy ſloegen den weg na *Egra* op."

„ Op onze aankomst begaven wy ons by een Priester, en
„ lieten ons in het Huwelyk bevestigen. De Priester trok de
„ helft van onze bezitting, voor dit werk; doch geen geld
„ werd ooit met meer genoegen betaald. Wy verbeeldden ons,
„ dat onze rampſpoeden nu een eind hadden, en, met de daad,
„ wy hadden een geluk van een week tyds gekogt. Die week
„ geëindigd zynde, verkogten wy ons Paardje: en met den
„ aanvang van de tweede maand, naa onzen Trouwdag, be-
„ zaten wy niets. Wat zouden wy doen? Ik verſtond niets,
„ dan Land- en Akkerwerk; en de Inwoonders van groote
„ Steden zien, met veragting, neder op den arbeid; die hun
„ voedt. THERESA was even min in ſtaat als ik, om in de
„ Stad iets te verrigten ter kostwinning. Zy was nevens
„ my ongelukkig, en beefde op 't vooruitzigt van ons lot:
„ wy poogden ons wederzyds leed- en hartvollen kommer
„ voor elkander te bedekken: eene elende duizendmaal knel-
„ lender dan het lyden zelve. Eindelyk, geen ander redmid-
„ del weetende, nam ik dienst onder de Ruitery. Het ont-
„ vangen Handgeld gaf ik aan THERESA, die 't zelve onder een
„ vloed van traanen ontving."

„ Wy beraamden van myn klein weekgeld te leeven, en
„ THERESA zou doen wat zy kon, om ons inkomen eenigzins
„ te verbeteren. Eerlang maakte zy my Vader van een Kind,
„ 't geen ons, indien het mogelyk ware, nog nauwer aan
„ elkander verbondt. —— Gy waart het, myne GEERTRUIDA;
„ wy merkten u aan als de waarborge onzer beſtendige
„ liefde, en als den mogelyken ſteun onzes Ouderdoms. ——
„ Wy hebben 't zelfde gezegd van elk Kind, 't geen wy
„ vervolgens kreegen. Wy beſtelden u by eene Minne; want
„ myne Vrouw kon u niet zoogen. Zy was te deezer gele-
„ genheid ontroostbaar. Zy was, zoo veel zy kon, by u, en
„ werkte by uw wieg: terwyl ik, door het wel waarneemen
„ van myn pligt, de agting en vriendſchap myner Officieren
„ poogde te winnen."

„ FREDERIK, myn Capitein, was ſlegts twintig jaaren oud.
„ Hy ſtak in gemeenzaamheid en houding boven alle de Of-
„ ficieren uit. Hy toonde zich mywaards genegen. Ik ver-
„ haalde hem myn geval. Hy zag THERESA, en nam deel in
„ ons lot. Hy beloofde, ten onzen behoeve, aan AIMAR te
„ zullen ſchryven, en gaf my zyn woord, dat ik myn ontſlag
„ zou bekomen, zo ras hy my met mynen Schoonvader ver-
„ zoend had. FREDERIK had reeds na ons Dorp geſchreeven;
„ doch geen antwoord ontvangen."

„ In-

„ Intusschen verwonderde het my ten hoogsten, dat ik THE-
„ RESA, eenslags, van al haare vrolykheid verlaaten, en in de
„ diepste zwaargeestigheid gedompeld, vond. Vroeg ik na de
„ oorzaak, zy gaf een ontwykend antwoord, en wendde het
„ gesprek op haaren Vader. Weinig dagt ik, dat FREDERIK
„ zelve de eenige oorzaak was van haar treuren.

„ Deeze jonge Heer, in het heetst der Jeugd, kon de bekoo-
„ relykheden van THERESA niet zien, zonder door dezelve ge-
„ troffen te worden. Zyne Deugd was te zwak om de aanprik-
„ kelingen zyner Drift te wederstaan. Hy kende de ongelukki-
„ ge omstandigheden, waar in wy ons bevonden, en wist hoe
„ zeer wy van hem afhingen, en was vermetel genoeg om THE-
„ RESA te verstaan te geeven, welk eene belooning hy verwagt-
„ te voor de hulpe, welke hy ons verleende. Myne Vrouw
„ kon haare verontwaardiging over zulk een aanbod niet onder
„ zich houden; doch myne driftige en jalourssche geaartheid
„ kennende, bedekte zy het heilloos geheim, terwyl ik voort-
„ voer met des Capiteins Edelmoedigheid en Vriendschap ten
„ hoogsten te verheffen.

„ Op zekeren dag van de Wagt komende, en na myne Vrouw
„ toegaande, zag ik, met de grootste verbaasdheid, AIMAR voor
„ myne oogen. Hy riep uit: *Eindelyk heb ik u gevonden,*
„ *schandlyke Schaaker, geef my myne Dogter weder!* Ik viel
„ voor hem neder; en stond de eerste woede zyns toorns uit.
„ Myne traanen begonnen hem te verzagten; hy stondt my toe
„ te spreeken. Ik tragtte myn bedryf niet te verschoonen of
„ te verdeedigen; alleen zeide ik: ——— de daad is gedaan.
„ *Theresa* is myne, zy is myne Vrouw; doe my eene straffe
„ lyden, welke u behaagt, maar vergeef het aan uw Kind;
„ vergeef het aan uwe éénige Dogter. Laat zy, reeds het
„ Slachtoffer van smerten, niet omkomen! ——— In stede van
„ hem, op dat oogenblik, by THERESA te brengen, bragt ik
„ hem in 't huis, waar gy, myne waarde GERTRUIDA, ter min-
„ ne waart. ——— Kom, liet ik op het voorgaande gezegde
„ volgen, kom, en zie 'er nog één, over welke gy uw Mede-
„ lyden moet uitstrekken. ——— Gy waart in uw wieg, in
„ vasten slaap, uw gelaat was de Schildery van onschuld en
„ gezondheid; AIMAR zag u sterk aan. Ik nam u in myne
„ armen, en bood u hem aan; zeggende: ——— dit is ook
„ uw Kind! Gy ontwaakte, en, als door 's Hemels beschik-
„ king, lachte gy hem vriendelyk toe, en uwe kleine armen
„ uitstrekkende, vatte gy zyne gryze hairen, die gy om uwe
„ vinger kronkelde; zyn eerwaardig aangezigt neigde te uwaards.
„ ——— AIMAR kuschte u, en drukte my aan zyn hart; zeg-
„ gende: *Kom, myn Zoon! toon my myne Dogter!* zyn eene hand
„ mywaards uitstrekkende, en u op den anderen arm houdende.
„ Gy kunt u beter verbeelden, dan ik verhaalen, met welk
„ eene blydschap ik dien Grysaart na onze wooning bragt.

„ Be-

„ Bedenkende, dat een zoo ſchielyk en onverwagt gezigt
„ van haaren Vader te veel zou weezen voor THERESA, om te
„ draagen, ging ik hem, op eenigen afſtand, van ons huis,
„ voor uit, om haar voor te bereiden tot dit ontzettend ge-
„ zigt. —— Ik deed de deur open, en het eerſte voorwerp
„ dat myne oogen aanſchouwden, was FREDERIK met THERE-
„ SA, die al haare ſterkte gebruikte, om zich aan zyne laage
„ bedoelingen te onttrekken. Op een oogenblik was myn
„ zwaard in zyn lichaam. Hy viel, een ſtroom bloeds gudſte
„ uit de wonde; by ſchreeuwde eisſelyk; het huis was terſtond
„ vol volks. De wagt tradt binnen; myn zwaard rookte in
„ myn hand; zy greepen my, en de ongelukkige AIMAR trof
„ juist het tydſtip, dat hy zyn Schoonzoon met ketenen zag
„ boeijen.

„ Ik omhelsde hem, bevǫl myne Vrouw en hulploos Kind
„ aan zyne zorge, en volgde de wagt, die my in een diepen
„ Kerker bragt. Twee dagen en drie nagten, verbleef ik daar
„ in de wreedſte onzekerheid. Ik was onkundig van THERE-
„ SA's lot. Ik zag niemand dan den onmedoogenden Gevan-
„ genis-Oppaſſer, die op alle myne vraagen niets anders ant-
„ woordde, dan, dat ik my over niets hadt te bekommeren;
„ want dat, binnen weinig uuren, het doodvonnis over my
„ ſtondt uitgeſprooken te worden.

„ Den vierden dag werden de deuren myner Gevangenisſe
„ geopend. Ik kreeg bevel om 'er uit te treeden; een bende
„ wagtte my, die my omzette, en na de Parade bragt. Op
„ een afſtand, zag ik het Regiment geſchaard, en de ſchrik-
„ baarende voorbereidzels der ſtrafoefeninge. Myne THERESA,
„ gy, en gy myne GEERTRUIDA, namen myne onthutſte Ziel
„ geheel in, en ik betrad de plaats, waar ik myn laatſte oo-
„ genblik wagtte.

„ Myn Vonnis werd geleezen, en het tydſtip der ſtrafvol-
„ voeringe was daar; doch een ſchielyk opkomend geſchreeuw
„ gaf uitſtel. Ik keek rond, en zag iemand half naakt door
„ de wagt heen dringen. 't Was FREDERIK. — *Mannen!* riep
„ hy, *ik ben de ſchuldige: ik alleen verdien den dood: ik zogt*
„ *zyne Vrouw te verleiden; hy deedt wat regt was; gy doet het*
„ *grootſte onregt met hem het leeven te beneemen!* —— De Co-
„ lonel van het Regiment liep na FREDERIK, om hem tot be-
„ daaren te brengen. Hy haalde de Wet aan, welke de dood-
„ ſtraf dreigt aan elk Soldaat, die de hand aan zyn Officier
„ ſlaat. *Ik was*, ſprak FREDERIK, *zyn Officier niet, ik had*
„ *hem den avond te vooren, by handtasting, zyn Ontſlag ge-*
„ *ſchonken. Hy is niet langer in uwe magt!* De ontzette
„ Officiers hielden raad. FREDERIK en de Menschlykheid wa-
„ ren myne Voorſpraaken. Ik werd na de Gevangenis te rug
„ geleid. FREDERIK ſchreef aan den Staatsdienaar, beſchuldig-
„ de zich zelven, verzogt myn pardon, en verwierf 't zelve.

„ Ik

„ Ik ging met THERESA en AIMAR om my zelve te werpen „ aan de voeten van een Man, die, ſchoon de Oorzaak van „ zulk een zwaar, hoewel kortſtondig, jammer, thans onze „ Weldoender en Verlosſer geworden was. Hy bekragtigde „ het my geſchonkene Ontſlag, en wilde 'er nog andere gun- „ ſten by voegen, die wy weigerden aan te neemen.

„ Wy keerden na ons Dorp te rug, waar de dood van AIMAR „ ons in 't bezit ſtelde van alles, wat hy naaliet: waar THERESA „ met my onze dagen in geluk en vrede zullen eindigen, te mid- „ den van u, myne Kinderen, en deeze dierbaare Panden uwer „ Huwelyksliefde!"

Zyne Kinderen waren, geduurende dit aandoenlyk verhaal, ſteeds nader en nader aan den Ouden Man geſchooven: en za- ten, toen hy voleind hadt, nog in eene luisterende houding; de traanen rolden over de wangen. „ Weest gelukkig," ſprak hy ten ſlot, „de Hemel heeft my overvloedig gezegend door „ uwe Liefde!" Hier op omhelsde hy ze allen, LOUISA kuschte hem twee maalen; en zy gingen wel voldaan ter ruste.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is een onlochenbare waarheid, dat men de Ligtmisſe- ryen veeler jonge Lieden veelal hebbe te wyten aan de verkeerde handelwyze der Ouderen; en dat het bederf eens Jongelings voornamentlyk voortſpruit uit eene ſlegte Opvoeding der Jeugd. —— Het hart van een Kind, veel ingewilligd zyn- de, zet al ras een plooi, en laat zich ten lange lesten ner- gens door vergenoegen, is nooit te vreden, en ſtoort, door on- verdragelyken dwang, de rust van het ganſche huisgezin; ver- band, overal waar het is, alle genoegen en vermaak. — Dan het geen in de tederſte Jeugd dwang is, ſlaat met de Jaaren tot Ligtmisſeryen over; want het is duizend tegen een, dat iemand, die in zyne kindsheid verwaarloosd is, geen Ligtmis word, als hy opwast.

Alle gebreken zyn niets anders dan eene involging van het zedelyk bederf der menſchelyke natuur, waar door men ge- reedlyk overhelt tot al wat verkeerd, tot al wat boos is. —— Zich te verzetten tegen de eerſte opkomende neigingen van het kwaad, is zo veel als het kwaad zelve te overmeesteren; want, overwint men de eerſte neigingen, dan is het volſtrekt onmogelyk, dat men tot het plegen van het kwaad zelve kan komen. Maar, als men, integendeel, zyne kwade en bedorven neigingen involgt, zal men wel dra de misdaad zelve plegen; en, deze gepleegd hebbende, is het noodwendig gevolg, dat 'er terſtond neigingen tot andere daar mede verknogte wanbe- dryven geboren worden. In dat geval gaat men ongevoelig voort, om de eene misdaad op de andere te ſtapelen. Een

Een zeker Historieſchryver, onder de Grieken, heeft zeer wel gezegd: „ Dat de Wet het ſterkſte Bolwerk is, wanneer zy de Overheid onder zich heeft ——" En waarlyk, overal, waar de Overheden boven de Wetten zyn, en over dezelve heerſchen, aldaar zyn de Leden eener Maatſchappy ongelukkig, en het Gemeenebest ſtaat bloot aan allerleie verderfelyke, en rampſpoedige gevolgen. Het behoud en de welvaard van een Land toch hangt af van de ſtipte onderhouding van derzelver Wetten; daar de minſte overtreding de eerſte ſtap is tot eene willekeurige heerſchappy, en den grond legt tot ondraaglyke Tiranny. —— Overal, waar men het Gemeenebest naar derzelver vast bepaalde Wetten beſtiert, aldaar kent men geene Slaverny: maar de Slaaffche Ketens moet men dragen, in alle Staten of Gemeenebesten, waar de Overheden over de Wetten heerſchen.

Terwyl de menſchen over de kortheid des levens klagen, woelen ze, welk eene onbezonnenheid! op de wereld, als of ze 'er altoos zouden blyven. Men maakt ontwerpen, even als of men de wereld nooit zou verlaten: en in het midden van al ons woelen, komt de dood en neemt ons weg.

De byzonderheden, de menigerleie veranderingen, gebeurtenisſen, wisſelvalligheden, en toevallen, welken 'er plaats hebben in 's menſchen leven, zyn zo verbazend, zo menigvuldig veelen, dat het boven het bereik van 't menschlyk vermogen gaat, om dezelve in orde op te zamelen. Dan alle deze menigvuldige veranderingen, gebeurtenisſen en byzonderheden dragen niet ſlegts alle kenmerken van 's menſchen vergankelykheid, en die van al het ondermaanſche: maar ze duiden vooral aan de onzekerheid onzes levens, en de wankelbaarheid onzes beſtaans hier op aarde.

Al wie zaken van belang, zaken van groot gewigt, te ſchielyk begint, en met overhaasting ten einde wil brengen, handelt dwaaslyk, en bederft doorgaans de beste voornemens. —— Al waren de oogmerken, welke men heeft, nog zo goed, en de einden, welke men poogt te bereiken, nog zo heilzaam, ze kunnen nogthans, door overhaasting, of eenen verkeerden aanleg, bedorven worden. —— Daarom moeten alle zulke zaken, welke van groot gewigt, welke van veel aanbelang zyn, voor dat men ze begint, eerst rypelyk gewikt, en verſtandig overwogen worden; daar benevens moet men zich, in dezelve voort te zetten, voor alle overhaasting wagten; om dat men eene goede wel aangelegde zaak, door overhaasting, nog heel ligt bederven kan.

C. V. D. G.

LUGTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, MEI, 1786.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	28. 11-0	38	N	4	wolkig iets sn.
	29. 0-5	50	N t O	3	weinig wolken
	— 1-5	36	N t W	2	o. helder N. L.
2	— 1-3	35*	NNW	0	——
	— 1-0	50½	W t N	0	wolkig
	— 0-0	41	WNW	1	o. helder N. L.
3	28. 10-5	42	Z t W 4 Z	4	betr. o. helder
	— 9-5	58½	ZZW	4	o. helder
	— 8-3	49½	——	4	z. betr. o. helder
4	— 8-0	48½	Z t O •	5	—— iets R.
	— 7-8	51½	Z W	6	—— Rbuiën
	— 8-8	46	ZZO	2	—— iets R.
5	— 9-0	47	Z W	4	zw. wolken R. H.
	— 9-8	53½	Stil W	6	—— Rbuiën
	— 9-7	46½	ZZO	2	z. betr. iets R.
6	— 9-5	47	O t Z	3	R. donker
	— 8-8	45½	N 4 O	2	zw. R. z. betr.
	— 8-6	46½	O t Z	2	donker R.
7	— 7-7	47	O	2	—— R.
	— 7-6	54	—— 2 N	2	—— iets R.
	— 7-8	47½	N O	1	z. betr.
8	— 8-1	49	WZW	2	zw. wolken iets R.
	— 8-2	57½	W	2	——
	— 8-4	44	Z O	2	helder
9	— 8-3	51	O Z O	4	wolkig
	— 7-5	65	O	2	z. betr. R.
	— 6-0	54	——	4	R.
10	— 4-8	52	W	7	R. wolkig
	— 5-6	64	—— 6 à 12		zw. wolken R. D. W.
	— 7-0	52½	W t Z 8 à 10		——
	— 8-5	55	W Z W	8	——
11	— 10-0	63	——	8	o. helder
	— 11-1	52	——	6	helder
	— 10-2	54	Z t O	2	z. betr. o. helder
12	— 9-0	76½	Z	2	betr. R.
	— 9-9	56	Z W	8	z. betr.
	— 10-5	54½	W t Z	10	—— wolkig
13	— 11-3	61½	W	12	wolkig
	29. 1-6	51	——	8	——
	— 3-4	51½	WNW	4	helder
14	— 4-3	62	——	4	o. helder
	— 4-5	52½	W	2	——
	— 4-4	53	——	3	helder
15	— 3-5	70	W t Z	2	——
	— 2-6	57	Z W	4	——
	— 1-5	60	W t Z	4	o. helder
16	— 1-5	69	——	4	——
	— 1-0	57	W t N	4	bet rokken

Th. den 1's mo. 5 u. 33
2 —— 4½ à 5 u. 30 veel Ys.

	Bar:	Th:	Wind.		
17	28. 11-6	60	W t N	2	z. betr. R.
	— 11-8	59½	NW 4 N	2	——
	29. 0-8	49	NNW	6	o. helder
	— 1-1	50	N W	4	wolkig helder
18	— 1-1	61	——	4	helder
	— 1-3	47	N t W	6	z. betr.
	— 1-5	49	——	6	—— iets R.
19	— 1-7	53	——	6	——
	— 1-8	46	——	8	——
	— 2-0	48	——	7	——
20	— 2-0	57½	NNW	4	——
	— 2-1	51	N W	2	——
	— 1-4	54½	W t Z	4	donker R.
21	— 1-2	60	——	4	——
	— 1-7	57	——	5	——
	— 1-3	55½	WNW	7	R. z. betr.
22	— 2-0	61½	——	5	o. helder
	— 1-8	53	W	4	wolkig o. helder
	— 1-6	58	——	2	o. helder
23	— 2 2	65	W t Z	4	wolkig
	— 1-5	54½	——	6	donker
	— 1-6	55	WZW	6	iets R. z. betr.
24	— 3-0	61½	——	4	wolkig
	— 3-5	56	WNW	2	helder
	— 3-2	58	W	2	—— wolkig
25	— 3-5	69½	——	3	——
	— 4-0	56	N W	2	helder
	— 4-4	60	WNW	1	——
26	— 4-5	75½	——	2	——
	— 3-5	64	O	0	——
	— 2-6	65	Z o W	1	——
27	— 2-8	74	NNW	4	—— o. h.
	— 3 6	54	N O	6	——
	— 4-5	52	NNO	6	wolkig
28	— 5-0	62	N t W	6	o. helder
	— 5-4	51½	N	6	helder
	— 5-5	52	——	4	wolkig helder
29	— 5 2	66	N W	3	helder
	— 4-2	56	WNW	3	——
	— 3-4	60½	N t W	3	o. helder
30	— 3-8	68½	N	3	helder
	— 3-5	56	NNO	1	o. helder
	— 3-6	57	N O	0	betr.
31	— 3-6	62	——	4	o. helder
	— 3-8	50½	N t O	2	—— N. L.
	29.	0 43/90	55 3/90		3 9/10

Th. 's mo. 52 14/62
—— 's mid. 61 31/62
—— 's av. 51 19/62

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE BESPIEGELENDE WYSGEER, BY HET MAANLICHT.

Naar 't Engelsch gevolgd.

Lucidum cœli decus ——
Siderum Regina.
HORATIUS.

Daar zyn ongetwyfeld groote en heerlyke Voorwerpen in de Schepping. —— Voorwerpen, welker Beſchouwing ſtrekt, om eene inwendige Zielsverheffing te wege te brengen, verre boven den gewoonen ſtaat op te beuren, en eene maate van bewondering te veroorzaaken, om welke uit te drukken, of te beſchryven, woorden ontbreeken. Deeze verheevene aandoening is, ongetwyfeld, aangenaam, en te eenemaale van eene ernstwekkende ſoort; doorgaans vergezeld van een eerbiedig ontzag, zeer verſchillende van de leevendige aandoeningen, veroorzaakt door tooneelen, die, om zo te ſpreeken, gloeijen door ſchitterenden luister en hartverrukkende ſchoonheid.

De tooneelen, in de daad, het allergeſchiktst, om verheevene denkbeelden te verwekken, zyn niet zo zeer de bevallige Landſchappen, de veelkleurige velden, de onbewolkte lugt, dan wel de hooggetopte ſchaduwryke bosſchen, de ſteile en overhangende rotzen, en de van eene vervaarlyke hoogte nederſtortende watervallen. Het Uitſpanzel, flikkerende met duizenden van Starren, door 't ongemeeten ruim verſpreid, met zulk eene grootſche rykheid, vervult de verbeeldingskragt met grootſcher en ontzaglyker denkbeelden, dan, wanneer wy het geheel verlicht zien, door de oubenevelde ſtraalen der Middagzonne. Men boezemt uit:

O vast geſtarnte, dat ons tintelt in 't gezicht!
Is elk van u een Zon, die Waerelden verlicht?
Ontelbaar Hemelheir! wat maakt ge ons opgetogen,
Wanneer de Wysbegeerte ons, met gewapende oogen,

Uw duizenden doet zien! o ruimte! o wyd gebied!
Hoe klein is nu de Zon! onze Aardbol is een niet!
Hoe vrugtloos tracht het oog den melkweg in te dringen!
Verbaazend Meesterſtuk van de Oorzaak aller dingen!
O Onbegrensd Heelal! verrukkend Stargewelf!
Hoe ras verliest de geest, die u beſchouwt, zich zelf!

N. S. VAN WINTER.

't Beſpiegelend gemoed wordt, daarenboven, door de voorwerpen, welke het oog, by dag, beſchouwt, niet aangedaan met een zo bedaard genoegen, indien ik zo mag ſpreeken, als door de zagtere vertooningen, by het Maanlicht. Wy zien als dan eene nieuwe Schildery der voorwerpen, welke ons omringen, zagter geſchaduwd, en min hel beſcheenen, dan door de ſtraalen van den Dagvoerder der Zonne. Ontrustende zorg en woelige drukte zyn met den dag geweeken. De ſtilte, aan alle kanten, brengt de dikwyls opgeruide Driften in zagte kalmte. In deeze gelukkige oogenblikken, drinken wy, als 't ware, de algemeene rust der Natuure in: want geen voorwerp is 'er, of het ſchynt in rust.

Wy zien de ſchemeringen
Verdikken daar wy ſtaan.
Alreede heft de gulde Maan
Haar hoorns op, en rukt ter baane in haare kringen,
Hoe rust het hangend loof
Der luisterende boomen!
Geen wind beroert de vlakke ſtroomen,
Het ſlaaperige veld wordt blind en ſtom en doof.

De Stad, het woelen moe,
Sluit, angſtig voor gevaaren,
Die in 't hedrieglyk duister waaren,
Haar logge Poorten, en elk huis zyn deuren, toe.
Voortz bien de heuſche bedden
Den matten werklien rust,

De

De halve wereld voelt, met lust,
Zich uit den digten drom der daagſche zorgen redden.

POOT.

Te midden van die diepe ſtilte, wordt het gezigt des Beſpiegelaars na boven gelokt, en hy kan zich niet wederhouden, van, met eenen ons onbekenden Dichter, te betuigen,

De Hemel toont een ſchoon gelaat,
En praalt en gloeit aan alle kanten,
Met luisterryke Diamanten,
In 't oogverbaazend nagtgewaad.

'k Zie Starren, die door 't lugtruim zwieren,
Het donker blaauw gewelf vercieren;
Ik zie den wyden Hemelboog
Met talryk Vastgeſtarnte pronken,
Met Zonnen, die als klaare vonken
Van verre flikkeren in ons oog.

Beneên die vaste Flonkerlichten
En Starren, die haar loop verrigten,
Verneemen we ook de Zily'ren Maan,
Die ons in lieflyk ſchemer duister
Beſtraalt met haar geleenden luister,
In 't zwaaijen langs haar hemelbaan.

Reeds in de vroegſte eeuwen der wereld, bragt het heerlyk vertoon des Uitſpanzels, by Nagt, en inzonderheid dat der Maane, den Afgodiſchen Eerdienst aan het Heir des Hemels voort. Job, het verheevene en verleidelyke dier voorwerpen erkennende, zuivert zich van de blaam der Afgodiſche Eerbewyzinge: *Zo ik het licht aangezien heb, wanneer het ſcheen, of de Maan heerlyk voortgaande, en myn hart verlokt is geweest in het verborgen, dat myn hand mynen mond gekust heeft, dat ware ook een misdaad by den Regter: want ik zou den God van boven verzaakt hebben* (*). De Koninglyke Pſalmist, den Hemel by avond beſchouwende, geeft

(*) Job XXXI. 26, 27.

geeft zyne bewondering, en vernederende aandoening, daar uit voortſpruitende, op deeze treffende wyze te kennen: *Als ik uwen Hemel aanzie, het werk uwer vingeren, de Maan en de Starren, die gy bereid hebt; wat is, o Heere! de Mensch, dat gy zyner gedenkt? en 's Menſchen Zoon, dat gy hem bezoekt* (*). SIRACHS wyze Zoon, op zyn verheeven trant, van de werken der Scheppinge ſpreekende, laat zich dus hooren: GOD *heeft de Maan gemaakt, dat zy ſtaan zou in haaren tyd, tot eene aanwyzing der tyden, en tot een teken der eeuwe. Van de Maan heeft men een teken des Feests, zy is een licht, dat geheel afneemt. De Maand heeft haaren naam, na haar: wasſende, is zy wonderbaar in haare veranderingen. Zy is een vat, 't welk legerplaatze heeft in de hoogte, ſchynende in het Uitſpanzel des Hemels. De ſchoonheid des Hemels is dat heerlyke geſtarnte, een cieraad lichtende in de hoogſte plaatze des Heeren* (†). De Schryver van het *Boek der Wysheid*, de Afgodery, omtrent de Hemellichten gepleegd, tegengaande, zegt zeer gepast: *Indien de Menſchen, in de Schoonheid der Hemellichten vermaak neemende, dezelve voor Goden aannamen, dat zy dan erkennen hoe veel beter de Heer van deeze is: want de oorſpronglyke Beginner der Schoonheid, heeft dezelve dingen geſchapen: en is het dat zy zeer verwonderd geweest zyn, over haare kragt en werkinge, dat zy dan uit dit bemerken, hoe veel magtiger hy is, die dezelve toebereid heeft: want uit de grootte en ſchoonheid der Schepſelen, wordt den oorſpronglyken Werkmeester beſchouwd, daarby vergeleeken zynde* (§).

Laaten wy tegenwoordig, dit door Gewyde en Ongewyde Schryveren bewonderd voorwerp, en wel bepaald de MAAN, ten onderwerpe onzer gezette Beſchouwinge neemen: en de voornaamſte byzonderheden, dit groote Licht des nagts betreffende, vermelden. ——— Van alle de Hemellichten, heeft de Maan, naast de Zon, den heilzaamſten invloed op onzen Aardkloot. En indien het grootsch vertoon, 't welk dezelve aan het Uitſpanzel maakt, met zo geregelde en beſtendige veränderingen, niet genoegzaam ware, om onze aandagt uit te lokken en te vestigen, zo behoort zy ons met de leevendigſte gevoelens van dankbaarheid en aanbidding te vervullen, omtrent dat goed-

(*) PSALM VIII. 4, 5.
(†) JESUS SIRACH, XLIII. 6-9.
(§) *Boek der Wysheid*, XIII. 3, 5.

goeddaadig Weezen, 't geen haar gevormd, in zulk eenen ſtand geſteld, en zulk een loop gegeeven heeft als der Aarde de dierbaarſte voordeelen aanbrengt: want, gelyk de Heer BAKER zingt,

Spreekt God, de Maan herſtelt haar hoornen, biedt ons weder
Een glansryk vol gelaad; vervult haar loop en ſtreeft
Door ronden, die 't vernuft nog niet begreepen heeft.
Zy ſtreelt het aardsch geſlacht door haar geleenden luister.

Met het ongewapend oog, kunnen wy veele der opmerkenswaardigſte verſchynzelen, die de Maan van de andere Hemelſche Lichaamen rondsom dezelve onderſcheiden, opmerken. Dus ontdekten wy, dat zy ſlegts een Dwaalſtar van den tweeden rang, of, een Wagter is der Aarde; in 29 Dagen, 12 Uuren, 24 Minuten en 3 Seconden, van nieuwe Maan tot nieuwe Maan, zich rondsom dezelve beweegende, en in 't tydperk van ons Jaar, den loop rondsom de Zon volbrengende. Haar middellyn is 2180 mylen, en derhalven omtrent vyftig maalen kleinder dan onze Aarde. Haare middelafſtand van de Aarde wordt op omtrent 240000 mylen berekend, en daar zy haaren loopkring in den tyd van 27 dagen, 7 uuren en 43 minuten rondloopt, en op haar eigen as, in den zelfden tyd, omwentelt, als zy beſteedt, om haaren weg, rondsom de Aarde, af te leggen, keert zy altoos dezelfde zyde na ons toe, zo dat altyd dezelfde kant, en dezelfde vlakken, van ons gezien worden.

De Maan is, gelyk onze Aarde, een klootsch en duister Lichaam, alleen ſchynende door het terugkaatzen van het Zonnelicht. Terwyl de eene helft, na de Zon gekeerd, verlicht wordt, is de andere helft duister en onzigtbaar. Dit is de rede dat zy uit ons oog verdwynt, wanneer zy tusſchen de Aarde en de Zon inkomt. Wanneer zy iets gevorderd is, zien wy een weinig van haare verlichte zyde, welke ſteeds in ons oog toeneemt, als zy voortgaat, tot zy tegen over de Zon komt, als dan is haare geheele verlichte zyde na de Aarde gewend, en zy vertoont zich als een volkomen verlichte halve kloot, door ons de Volle Maan geheeten; de duistere zyde is als dan van de Aarde afgekeerd. De Volle Maan neemt allengskens af, wanneer zy de andere helft van haaren loop volbrengt; toonende ons, van dag tot dag, haare verlichte zyde min-

der en minder, tot haar zamenſtand met de Zon, wanneer zy wederom geheel uit ons gezigt wykt. ENDYMION, een Oud *Grieksch* Waarneemer, deeze aan- en afneemingen waargenomen hebbende, heeft zulks gelegenheid gegeeven tot de bekende Fabel van *Diana* op *Endymion* verliefd.

Deeze zo onderſcheiden gedaanten, waar in zich de Maan vertoont, ſtrekken tot een alles uitmaakend bewys, dat zy geen eigen licht heeft: want anderzins zouden wy, daar haar lichaam klootsch is, haar altoos, gelyk de Zon, in die ronde gedaante aanſchouwen. Ook gaat dat Licht van geene warmte altoos vergezeld; de vereenigde ſtraalen brengen geene de minſte uitwerking te wege, op den ligtst aandoenlyken Thermometer, en heeft men by proefneeming bevonden, dat het Licht der Maane driehonderd maalen minder is, dan dat der Zonne.

De Starrekundigen hebben opgemerkt, dat de eene helft der Maane geene duisternis in 't geheel heeft; naardemaal de Aarde, als de Zon dezelve niet beſchynt, 'er ſteeds een ſterk licht verſchaft; terwyl de andere helft, beurtlings, veertien dagen dag, en veertien dagen nagt, heeft. De Aarde doet het Zonnelicht op de Maan afſtraalen, gelyk de Maan 't zelve na de Aarde terugkaatst. Wanneer de Maan voor ons met de Zon in Zamenſtand is, dan is de Aarde voor haar in tegenoverſtand; en het is eigenlyk Volle Aarde voor den Waarneemer, die zich op de Maan zou bevinden, en het Licht, 't welk dezelve over haar verſpreidt, is zodanig, dat de Maan 'er veel meer door verlicht wordt, dan wy door een ſchoonen Maaneſchyn, welke ons alle voorwerpen doet ontdekken, verlicht worden. Want, naardien de Maan veel kleinder is dan de Aarde, moet het Licht, 't welk de Aarde over haar verſpreidt, veel grooter zyn, dan 't geen de Aarde van haar ontvangt; het is, derhalven, niet te verwonderen, dat de Maan 't zelve tot ons kan terugkaatzen, en dat dit Licht ons de Maan doet zien. Ja, wy zouden haar geheel zien, wanneer zy in Zamenſtand is, indien de Zon, welke wy ten zelfden tyde zien, dat flauwe Licht der Aarde, op den kloot der Maane teruggekaatst, niet te eenemaale verdoofde, en dan belette de Maan te zien: doch, wanneer de Zon ondergegaan, en het Schemerlicht byna geeindigd is, ontdekken wy op de Maan het *Bylicht*, zeer duidelyk. Het Bylicht, om 't welk te verklaaren, zich de Ouden veel moeite gaven, en verſcheide valſche onderſtellingen maakten; men ziet, naamlyk, naa

de

de Nieuwe Maan, duidelyk, dat de helft, welke het glansrykſte gedeelte van dezelve uitmaakt, van een flauw Licht, over de rest van de ſchyf verſpreid, vergezeld is, 't welk ons de ganſche rondheid der Maane doet beſpeuren. Dit Bylicht ſchynt veel ſterker te zyn, wanneer men zich digt by eene muur plaatst, in zulker voege, dat men het glansryk gedeelte der Maane, 't welk het Bylicht een weinig verdooft, niet kan zien. —— Dit Bylicht, leert ons de groote DE LA LANDE, is oorzaak van een ander gezigtkundig, zeer merkbaar, verſchynzel; te weeten, de ſchynbaare uitbreiding van de verlichte Halve Maan, welke een veel grooter middellyn, dan de donkere ſchyf der Maane, ſchynt te hebben: dit ontſtaat uit de kragt van een groot Licht, dat nevens een klein Licht geplaatst is; het eene verdooft het andere, en doodt hetzelve, gelyk de Schilders omtrent de kleuren ſpreeken: de Halve Maan ſchynt gezwollen te zyn door eene uitſtraaling van Licht, welke zich in 't netvlies van het oog verſpreidt, en de ſchyf der Maane breeder maakt; de omringende lugt, door de Maan verlicht, vermeerdert mede die ſchynbaarheid.

Het vertoon der Maane, aan het Uitſpanzel, levert nog eene andere begogeling, aan 't ongewapend oog, op, hierin beſtaande, dat zy van eene ongemeene grootte ſchynt, wanneer zy haar, by het op- of ondergaan aan den Gezigtein-der, by gebouwen, bergen of andere onderſcheide zigtbaare voorwerpen, vertoont: bykans niemand, of hy verbeeldt zich de Maan, als dan, twee of driemaal zo groot te zien als in eene meerdere hoogte. Dan het is genoeg, de Maan door een Verrekyker, door een papieren Kooker, of zelfs, zo men wil, door een Kaarteblad, waar in men met een ſpeld een gaatje heeft geſtooken, te beſchouwen, om zich te overtuigen, dat de vergrooting niet weezenlyk is. Zommigen hebben, om de oorzaak dier ſchynvertooninge aan te wyzen, de toevlugt genomen, tot de meerdere dikte van den Dampkring, naby de Aarde; doch zal dezelve, waarſchynlyk, veeleer hier in te zoeken zyn, dat de Maan, opkomende of ondergaande, noodzaaklyk agter verſcheide zigtbaare en onderſcheidene voorwerpen, verſchynt: in plaats, dat men, wanneer zy zich op zekere hoogte bevindt, het gezigt verheft, om de Maan waar te neemen, en tuſchen haar en ons niets ziet, 't welk ons over haaren afſtand kan doen oordeelen. In 't eerſte geval agt onze verbeelding, gewoon om van de verwydering eens Lichaams te oordeelen, door de menigte der voorwerpen, welke tus-

ſchen 't zelve en ons verſchynen, de Maan zeer verre van ons te zyn, en zulks door gewoonte, door eene ingeſchapene neiging, en door een gevolg van haare wyze, om de afſtanden te begrooten, en over dezelve te oordeelen. Nu zal hetzelfde voorwerp, 't welk wy op een grooten afſtand van ons verwyderd agten, grooter geoordeeld worden, dan of men hetzelve zeer naby meende te zyn: dewyl wy nu de Maan aan den Gezigteinder, op een grooter afſtand agten, wordt dezelve, door dit eerſten begrip, grooter geoordeeld; de geduurige gewoonte heeft het verband dier beide beoordeelingen zo vast gehegt, dat men 't zelve niet van een kan ſcheiden.

Geen zigtbaare Dampkring, van eenige digtheid, als de onze, ſchynt de Maan te omringen; hadt zy denzelven, wy konden nimmer haar rand zo ſcherp zien, als wy dien aanſchouwen; eenige mist of nevelagtigheid zou dezelve omgeeven, en veroorzaaken, dat wy de Starren, daar door gezien, veel flauwer vinden. Dan, veelvuldige Waarneemingen hebben bevestigd dat de Starren, die achter de Maan ſchuil gaan, haaren vollen luister behouden, tot het oogenblik, dat zy den rand bereiken, en dan oogenblikkyk verdwynen. En het blykt voor aller oog; dat, wanneer de Maan des nagts boven onzen Gezigteinder is, zy zich altoos vertoont, indien de wolken en nevelen van onzen Dampkring haar aan ons oog niet onttrekken; en elk deel derzelve altoos hetzelfde onbewolkt gelaad heeft, en Vlekken van dezelfde kleur zyn.

Van de ons bekende zyde der Maane, door zo veele Vlekken getekend, heeft men afbeeldingen vervaardigd, daar aan de naamen van Landen en Zeeën gegeeven: want men is lang van begrip geweest, dat de duistere deelen, Water, en de ligte, Land waren; 't geen de Engelſche Dichter BROWN deedt zingen.

——— *Men zie de vlakken in de Maan;*

———

———

Hier kent de Wysgeer, door zyn vindingryk verſtand,
Aan duistere deelen Zee, aan ligte ſtreeken Land,
Hier ziet ze Heuvels, en Valleien, Land en Water.

Dan men is thans vry algemeen van gevoelen, dat de donkere Streeken, eertyds voor Water gehouden, groote diep-

ten

ten zyn, en plaatzen, die het licht der Zonne niet zo sterk als andere terugkaatzen. Men heeft de Maanbergen gemeeten. HEVELIUS hieldt een derzelven, wiens kleur altoos, en in alle standen van dat Hemellicht, zich vuuriger voordoet, dan alle de overige deelen van de Maan, voor een Brandenden Berg (*). Meer dan eene Eeuw geleden, schreef ROBERT HOOK, de oneffenheden op de Oppervlakte der Maane, aan een Vulcanischen oorsprong toe. In onze dagen, heeft ÆPINUS in *Rusland*, BECCARIA in *Turin*, LICHTENBERG te *Gottingen*, en HERSCHELL in *Engeland*, dit gevoelen omhelsd, en door nieuwe Waarneemingen bevestigd (†).

Over de bewoond- of onbewoondheid, zullen wy ons thans niet uit- of tot een nauwkeuriger ontvouwing van haare verschynzels, in-laaten. De bygebragte deels voor 't bloote oog zigtbaare, deels door het gewapend gezigt alleen ontdekte en voorts berekenbaare, Waarneemingen, thans bygebragt, oordeelen wy genoegzaam, om den Geest op te wekken tot dankbaarheid aan den grooten Bouwheer van 't Heeläl, die, in dit zyn werkstuk, gelyk in alle zyne overige werken, zo onnadenklyk veel Wysheids en Goedheids ten toon gespreid heeft. Hoe droevig naar en troostloos, zouden onze Winternagten weezen, waren wy altoos beroofd van het opbeurend en troostend Licht, 't geen deeze Wagter der Aarde, met zulke aangenaame wisselingen, schenkt! Hoe nuttig zyn de Maansverduisteringen, in Starre- Aardryks- en Tydrekenkundige Waarneemingen! Hoe veel voordeels kan de Zeevaard 'er niet van trekken, om de Lengte op Zee, een stuk van oneindig aanbelang, te vinden! Om thans niet te spreeken van haaren invloed op de Wateren des Oceaans, in het voortbrengen der geregelde Ebbe en Vloed, immers:

't Haar toegedeeld gezag heerscht op de waterbaan,
Zy voert het traag gety, steeds Zee- of Strandwaards, aan.

Vingen wy deeze Bespiegeling aan, met een en andere daar op passende plaats van Hedendaagsche Dichters, by te

(*) HEVELIUS, *Selenographia*, p. 354.
(†) Zie hier over onze *Algem. Vaderl. Letteroeff.* VII D. 2de Stuk, bl. 532-536.

te brengen, dat de Beſchryving van 't bevallig Maanlicht; door den ouden HOMERUS, dezelve ſluite,

De Maan, by nagt een Licht, verdryft het aklig duister,
En toont ons 't blaauw gewelf in Goddelyken luister,
Geen damp bezwalkt den glans, die ons gezigt bekoort,
't Is ſtil; de diepe rust wordt door geen wind geſtoord.
Wy zien Planeeten zich langs haare baanen ſproeijen,
't Is alles helder, daar ontelbre Starren gloeijen.
Het dicht geboomte prykt met een bevallig groen,
De top des bergs ſchynt zich als zilver op te doen.
Beſchouw de heuvels en valleien, hoogten, daalen,
't Schynt alles aangenaam, door aangenaame ſtraalen;
De blyde Zwaanen zelfs, geſtreeld door 't zoetst gezigt,
Beſchouwen 't blaauw gewelf, en groeten 't heilryk licht.

WAARNEEMING WEGENS HET NUT VAN DEN Koper-Salmiak, IN DE VALLENDE ZIEKTE. Door THOMAS BLOND, *Heelmeester te Newark* (*).

Eene Vrouw, twee-en-twintig Jaaren oud, van eene zeer fraaije ligchaamsgeſtalte, en volmaakte gezondheid, kreeg, doordien zy, wegens eene geringe oorzaak, en zonder ſchuld, in hegtenis gebragt wierd, uit ſchrik, eenen Aanval der Vallende Ziekte. Zy had, omtrent acht Jaaren oud zynde, een dergelyk Toeval gehad; dog was zedert dien tyd volmaakt gezond geweest.

Ik bezogt haar voor de eerſte maal, den 4 January 1779, en droeg terſtond zorg, dat zy uit de Gevangenis gebragt, en op de beste wyze bezorgd, werd. —— De Aanvallen waren zeer hevig, en zo menigvuldig, dat zy meer dan twintig maal op eenen dag daar door aangedaan wierd, en zy gevoelde, by de aanvadering des toevals, zo weinig, dat zy zig telkens by het nedervallen bezeerde: doordien ik reeds meermaalen van den *Zink* goede uitwerking in deeze Ziekte gezien had, zo liet ik dit middel, drie weeken

(*) Medical Commentaries, Vol. VIII. p. 300.

ken agter een, gebruiken. ——— Dan ik beſpeurde daarvan, in dit geval, even zo weinig nut, als van het *Laudanum*, de *Campher*, *Kina*, *Valeriana*, en andere Zenuwverſterkende en krampſtillende middelen. ——— Ik nam derhalven tot de *Koper-ſalmiak* myne toevlugt, en ſchoon ik my ook daarvan, zo wegens de hevigheid der aanvallen en andere bykomende omſtandigheden, als ook wegens den gemoedstoeſtand der Lyderesſe, weinig goeds voorſpelde, —— zo ondervond ik, nogthans, met een byzonder genoegen, dat dit middel alle myne verwagtingen overtrof. — De Lyderesſe nam daarvan de eerſte Gifte, den 20 February, en, van deezen tyd af, verminderden de toevallen dagelyks, zo dat zy, in de maand May, volmaakt gezond, tot de haaren te rug keerde.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DE BALTIMORE-ORIOLE.

Een Noord Americaansch Vogeltje.

Uit het Engelsch.

Het Vogeltje, door CATESBY, LATHAM en BUFFON, *Baltimore*, door LINNÆUS, *Oriolus Baltimore*, en door PENNANT, *Baltimore Oriole* geheeten, woont in *Noord-America:* deeze Landſtreek verlaat het zelve vóór den Winter, trekkende waarſchynlyk na *Mexico*; de *Xochiltol*, door FERNANDES vermeld, ſchynt van dezelfde ſoort te weezen.

De Kop, de Keel, de Nek en het bovenſte gedeelte van den Rug van het Mannetje, zyn, volgens de daar van opgegeevene Beſchryving, zwart; de kleine Dekvederen der vleugelen, oranje, de grootere, zwart met witte tippen; de Borst, Buik en 't ondergedeelte van den Rug, en Dekvederen van den Staart, helder oranje, de eerſte Staartpennen, donker met witte randen, de twee middelpennen, zwart; de Staart, van onderen, heeft die zelfde kleur, voorts oranje verwig; de Pooten zyn zwart.

De Kop en Rug van het Wyfje is oranje, met bleek bruine randen: de Dekvederen der vleugelen, van dezelfde kleur, met een enkelen witten ſtreep: de onderkant des Lyfs en de Dekvederen van den Staart, geel; de Staart zelve, donker, met geel geboord.

Ze-

Zeven duimen, in de langte, haalen beide, het Mannetje en het Wyfje.

Dit Vogeltje, hangt zyn Nest aan de horizontaale vorksswyze takken van de Tulp- en Populierboomen; 't zelve beſtaat uit de vezelen van eenige verdroogde Planten, keurlyk door elkander gevlogten, gemengd met wol, en gevoerd met hair. Het heeft eene peeragtige gedaante, aan het boveneinde eene opening, en aan de eene zyde een gat, waar uit de Jongen de vuiligheid werpen, en waardoor zy voedzel van de Ouden krygen.

In eenige Streeken van *Noord-America*, wordt deeze Vogelſoort, van wegens haare ſchitterende kleur, het *Vuurig Hanguestje* geheeten. De algemeene naam van *Baltimore* is ontleend van de kleuren der Pluimadie, zeer gelykende naar die des Wapenſchilds van wylen Lord BALTIMORE, wiens Geſlacht *Maryland* bezat.

'Er zyn verſcheide andere ſoorten van de *Oriole*, alle Inwoonders van *Noord-America:* PENNANT noemt de *Witrugde*, de *Bastaard*, de *Zwarte*, de *Bruinkoppige*, de *Witkoppige*, de *Roestige*, de *Hudſoniaanſche Witkoppige*, de *Olyfkleurige*, de *Geelhalzige*, de *Unalashka*, de *Scherpſtaartige*, en *Roodvleugligo Oriole:* de laatstgemelde is in *America* bekend onder den naam van *Roodvleuglige Starling* en *Swamp Black-bird.*

Schoon deeze Vogelſoort zich alleen van April tot October in *Nieuw York* vertoont, onthouden zy zich waarſchynlyk het geheele jaar door, in de Zuidlykſte Deelen; althans CATESBY en LATHAM maaken geen gewag van derzelver vertrek.

Op zommige tyden, ziet men de *Baltimores* in zo groote benden, dat ze de lugt verdonkeren. Men houdt ze voor 't verderf der Volkplantingen: dewyl zy eene verbaazende vernieling aanregten in de *Maiz* en andere Graangewaſſen, wanneer ze eerst gezaaid, en wanneer ze ryp, zyn. Zy behooren onder de ſtoutſte Vogels, en laaten zich door geen ſchieten affchrikken: want, ſchoon de Jaager eene ſlachting onder de hoop doe, zal het overſchot, eene kleine vlugt genomen hebbende, weder in 't zelfde veld nedervallen, om op den zelfden voet met vernielen voort te gaan. De Landlieden zoeken, zomwylen, deeze vernielende Vogels te verdelgen, door de *Maiz*, eer zy dezelve den grond aanbeveelen, in een afkookzel van *Witte Helleboris* te laaten weeken. De Vogels, die het dus bereide Graan eeten, worden met duizeling bevangen, en tuimelen op den grond:

't geen

't geen zomtyds van het vertrek der overigen gevolgd wordt; met dit in deezer voege bevogtigd Graan heeft men het inzonderheid gemunt op de *Purperen Grakles* of *Jackdaws*, die met de *Baltimores* by duizenden vliegen, als of zy in een Eedgenootſchap ſtonden, om den arbeid des Landbouwers te verwoesten. Zeldzaam ſchiet de Vogelaar onder de bende, of hy dood 'er van beide de ſoorten. In den Herfst vertoonen zy zich in 't grootſte getal, wanneer zy verſterking krygen uit de dieper landwaards in gelegene ſtreeken, die mede op de rype *Maiz* afkomen.

Eenige der Volkplantingen ſtelden eene belooning van drie Stuivers, op twaalf *Jackdaws*, om dus dit geſlacht uit te delgen. In *Nieuw Engeland*, hadt men dit oogmerk bykans bereikt, ten koste der Inwoonderen, die in 't einde ontdekten, dat de Voorzienigheid deeze ſchynbaar verwoestende Vogels niet te vergeefsch gevormd hadt. Niet tegenſtaande zy zulk eene vernieling in het Graan te wege brengen, doen zy 'er eene ruime vergoeding voor, door den grond te zuiveren van ſchadelyke Wormen, in eene groote menigte voorkomende. —— Zo ras men dit Gevogelte bykans geheel uitgedelgd had, teelden deeze Wormen onverhinderd voort, en het gevolg hier van was niet minder, dan dat men, in den Jaare MDCCXLIX, geheel geen Gras op 't veld zag: wanneer de *Nieuw Engelanders*, zich te laat beklaagende over hunne misgreep, verpligt waren hun Hooi uit *Penſylvanie*, en zelfs uit *Groot Brittanje*, te doen komen.

AANMERKINGEN OVER DE RUPSEN, DIE DE BOOMEN IN 'T VOORJAAR ZODANIG BENADEELEN, DAT ZY IN DEN ZOMER GEHEEL VRUGT- EN BLADERLOOS STAAN, EN OVER DE MIDDELEN, DIE MEN TOT VOORKOMING DAAR VAN IN 'T WERK KAN STELLEN.

Door *Doctor* M. HOUTTUYN.

In myne algemeene Beſchryving der Rupſen, die in 't Jaar 1767 aan 't licht gegeven is (*), maakte ik gewag, dat in 't Jaar 1762, door de Koninglyke Akademie der Weetenſchap-

(*) *Natuurlyke Historie*, volgens het Samenſtel van den Heer LINNÆUS, I. D. XI. STUK, bladz. 42.

ſchappen te Stokholm, in Sweeden, een Prysvraag opgegeven was: *Hoe men de Rupſen best voorkomen kan of verdryven, die door het afvreeten der Bloemen en Bladen de Ooftboomen beſchadigen?* Ik merkte aan, dat den Heer Profesſor BERGMANN, te Upſal, over de beantwoording van dit Onderwerp, de Gouden Medaille, en aan vier andere Vertoogen, ten dien opzigte, een Zilveren Penning, ter belooning, toegeweezen ware.

Zo werkzaam zyn de Sweeden in dit ſtuk geweest, en niet zonder reden: want ik vind opgemerkt, dat de Ooftboomen, in dit Ryk, wel tien Jaaren agtereen, byna geen Vrugt gedragen hadden. De Inhoud dier Vertoogen was my, diestyds, onbekend, en is eerst, eenige Jaaren daarna, algemeen Wereldkundig geworden, toen men, by gelegenheid van een Vertoog van den Heer CRONSTEDT, Medelid der gedagte Akademie, in derzelver Verhandelingen in 't Jaar 1770, over *'t vangen der Vorst-Uiltjes*, een Uittrekzel van het Prys-Vertoog, voorgemeld, mededeelde, dat op 't volgende uitkomt (*).

De Heer Profesſor hadt in zyn eerſte Antwoord, op deeze Vraag, in 't Jaar 1763, getoond, welk ſlag van Rupſen het meeste nadeel in de Tuinen doet, en opgemerkt, dat de Rups der Vorst-Uiltjes (*Phalæna brumata*, LINN.) een der algemeenſte en gulzigſte Bladvreeteren is. Toen deeze Vraag ten tweeden maale opgegeven werdt, heeft zyn Ed., in 't byzonder, in acht genomen; hoe de verwoesting, welke deeze Rupſen veroorzaaken, voor te komen zy. Het was hem bekend, dat de Wyfjes van deeze Rupſen ongevleugeld zyn, en derhalven gemakkelyk van de Boomen afgehouden en dus verhinderd kunnen worden, haare Eytjes daar op te leggen; ten ware de gevleugelde Mannetjes deeze Wyfjes, onder de Paaring, met zig mogten voortſleepen; gelyk inderdaad plaats heeft met eenige andere Nagtkapellen. Om zig hier van te verzekeren, werden door hem een menigte Rupſen der Vorst-Uiltjes verzameld, toen zy byna volwaſſen waren en in groote Glazen gedaan, met Voedzel dat haar dienſtig was: waar op hy die Glazen, met eenige Aarde daar in, en met Linnen digt gebonden, in de Tuin, in den Grond plaatſte. In 't begin van October kwamen, in dezelven, de Uiltjes voor den dag, met en

(*) *Der Kon. Stockh. Acad. der Wiſſenſchaften Abhandlungen auf* 1770, uit het Sweedsch in 't Hoogd. vertaald, door den Heer Prof. KARSTNER, Leipzig 1774.

en zonder Wieken. Het Glas opgenomen zynde, om haar bedryf naauwkeurig waar te neemen, ſtak men, daar binnen, eenige Takjes van Ooſtboomen in de Aarde. Toen was het aartig om te zien, hoe levendig zy tegen den avond wierden, na dat zy den geheelen dag ſtil gezeten hadden: zy paarden, maar, in plaats dat de Mannetjes de Wyfjes zouden voortſleepen, gelyk de Profeſſor verwagtte, gebeurde juist het tegendeel: de Wyfjes ſleepten de Mannetjes, als of die dood waren, met zig voort, en begonnen, eenige dagen daarna, haare Eytjes te leggen aan de Knoppen der Takjes, die by haar in de Aarde, op den bodem van het Glas, geſtoken waren.

De overweeging van dit, alles leverde den Hoogleeraar de bedenking op, van een gemakkelyk middel, tot verdelging van dit Ongedierte. Deeze Rupſen veranderen in de Grond; de Wyfjes kunnen niet vliegen, en moeten derhalven by de ſtammen der Boomen opkruipen, om haare Eytjes aan de Knoppen te leggen. Ten einde dezelven zulks te beletten, ſtelt de Heer BERGMANN voor, dat men Strooken Baſt, van een Hand breed, om de Boomſtammen binde, en, na dat die wel bezorgd zyn, daar op, in de rondte, twee vingeren breed, Teer ſtryke, die men geduurig kleverig houde. Het komt 'er maar op aan, dat dit Middel ten bekwaamen tyde, in den Herfſt, eer nog de Uiltjes uit den Grond gekomen zyn, werkſtellig gemaakt worde: 't welk in 't laatſt van September, of in 't begin van October, plaats heeft, naar 't Saizoen: des dit Ongediert te regt genoemd wordt *Vorſt-Uiltjes*, alzo zy dus, in Sweeden, tegen de Vorſt te voorſchyn komen. Dagelyks, oordeelde zyn Ed., moesten ook de Uiltjes, die in de Teer waren blyven zitten, daar uit genomen worden; dewyl die anders tot een brug zouden ſtrekken voor de anderen, om over de Teer te komen.

De Heer Graaf CRONSTEDT, op zyne Landgoederen in Sweeden, meer dan drie Jaaren agtereen, het Geboomte, des Zomers, geheel bruinrood als verſchroeid, gehad hebbende, ſtelde derhalve deeze Proefneeming in 't werk. Hy liet, den 19 September des Jaars 1769, dergelyke Strooken Baſt, als gezegd is, hooger of laager, naar dat de Stammen ruuw of glad waren, ook ſomtyds wel digt aan de Kroon, met Bindgaren ombinden; bezorgende dat 'er geen openingen onder dat bindzel overbleeven, waar door die Uiltjes zouden kunnen kruipen; maar dezelven met Mos toeſtoppende. Byna *zeshonderd Ooſtboomen*, van al-

ler-

lerlei ſoort, werden, op zyne orders, zodanig bezorgd. Den volgenden dag, liet zyn Ed. daar op, twee vingerbreedten Teer ſtryken, die men om den derden dag vernieuwde, en dus kleverig hieldt.

Den 23 September ving men reeds drie Wyfjes in de Teer, en wel van de groote *Vorst-Uiltjes*, door ROESEL afgebeeld (*), welke op die Landgoederen veel overvloediger waren dan de kleinen, daar KLEEMANN de Afbeelding van gegeven heeft (†), en welken Profeſſor BERGMANN inzonderheid bedoelde. Beiden komen zy in Levensmanier overeen, en verſchillen ten voornaamſte alleenlyk daar in, dat de Rupſen van de eerſten roodachtig en iets grooter, die van de laatſten geelachtig of geheel groen zyn, met een geele ſtreep, naauwlyks een Duimbreed lang.

De menigte der Wyfjes, door gedagten Graaf CRONSTEDT in dien Herfſt gevangen, gelyk dezelve dagelyks is aangetekend, moet zo verbaazend groot niet voorkomen, wanneer men het getal der omwondene Boomen in aanmerking neemt. Den 25 September, had men 'er reeds meer dan *duizend* gevangen. Van dien dag, tot den 11 October, was het getal byna *agttien duizend*, en in 't geheel, tot in 't laatſte van die Maand, 22716; niettegenſtaande hy rekende, dat 'er nog wel zesduizend in de Teer waren blyven zitten. Terwyl, nu, ieder Wyfje wel 250 Eytjes legt, zo kan men rekenen, dat van die Wyfjes Uiltjes, in 't volgende Jaar, wel *zeven Millioenen* Rupſen konden voortgekomen zyn.

Van een enkelen *Bigarreau*-Boom, hadt zyn Ed. diestyds 725 Wyfjes gevangen, en, hoe grooter de Boomen zyn, merkt hy aan, hoe meer daar op komen. Des nagts zyn zy meest by der hand, doch men ziet 'er ook by dag op kruipen. De Mannetjes vliegen niet over Dag, maar by Nagt, en worden, na de Paaring, van de Wyfjes voortgeſleept. Omtrent tweeduizend waren 'er, van deezen, ook gevangen. Wel vyf-en-twintig te gelyk, hadt zyn Ed. 'er, in 't ronde, om éénen Boom, in de Teer zien zitten, en deeze moeten ook zorgvuldig weggenomen worden, ten einde de Wyfjes niet over derzelver Wieken zouden heen kruipen. Van de kleine Vorst-Uiltjes, die laater, en eerst omtrent in 't midden van October, voor den dag kwamen, hadt hy

(*) ROESEL, *Inſekten*, III. DEEL. Tab. XIV.
(†) KLEEMANN, *Beytragen*, Tab. XXXI.

hy ook veelen in de Teer gevangen, en deeze laatſten zyn het, waar van de Heer BERGMANN, in zyne beantwoordingen, heeft geſproken.

Deeze Proefneemingen zyn herhaald door den Heer Bergraad ADLERHEIM, die, om de zelfde reden, in 't laatst van September ook reeds een menigte Boomen met Bast hadt doen omwinden, en met Teer beſtryken: doch, 't geen zonderling is, de Uiltjes vertoonden zig niet voor den 26 October, en wel, toen het dien Nagt ſtark gevroren hadt, even als of de Vorst haar uit den Grond had gejaagd. In zyne beide Tuinen waren zy dien Nagt zo menigvuldig geweest, dat de Ringen van Teer byna geheel vol zaten; doch meest met Mannetjes: terwyl men de Wyfjes in menigte aan den kant gekleefd vondt. Men ging toen voort met de overige Boomen te omwinden; doch liet eenigen zeer grooten, wier Stammen wel drie of vier Ellen omtreks hadden, alzo die in 't voorige Jaar van de Rupſen vry gebleeven waren, onbezorgd.

De Vorst-Uiltjes, welken deeze Heer ving, waren alle van de kleine ſoort, door den Profeſſor BERGMANN opgemerkt. Van de grooten hadt hy geenen aangetroffen. Van den 26 October af, ving men 'er dagelyks een groote menigte, inzonderheid van Mannetjes, die tegen den avond, omtrent de Stammen der Boomen, met geweld vloogen, om haare ongevleugelde Wyfjes op te zoeken; waar van eenigen, zo het ſcheen, ook onder den Bast door, of over de Teer heen, gekomen waren, welken zyn Ed. aan den bovenrand gekleefd vondt. Ook waren door hem verſcheide ſtukken Bast, die in de Teer vol zaten met zulke doode Uiltjes, aan de Academie der Weetenſchappen vertoond.

Dat het die zelfde Rupsjes zyn, door welken alhier, in den Voortyd, de Knoppen, der Appelboomen inzonderheid, zodanig worden uitgevreeten, dat de Boomen, gelyk wy thans het derde Jaar zien, in 't midden van den Zomer, geheel Bladerloos, als verſchroeid ſtaan, is ontwyfelbaar (*). Echter ſchynen de genen, die men hier te Lande vindt, ook meest te behooren tot de kleine ſoort van Vorst-Uiltjes, by LINNÆUS laatst onder den naam van *Brumata* voorgeſteld; terwyl zyn Ed., bevoorens,

(*) Zie wat ik dien aangaande gezegd heb, in het 1. DEELS, XI. STUK myner *Natuurlyke Historie*, bladz. 692, enz.

rens, de grooten *Defoliaria* hadt getyteld. Immers de Rupsjes, in de verdorde Knoppen te vinden, met de hier voor aangehaalde Afbeelding van KLEEMANN vergelykende, heb ik daar mêde overeenkomſtig bevonden.

Hier door vervalt derhalve het denkbeeld, zo algemeen by ſommigen, als of zy door den Noorden Wind voortkwamen, en dat der Boeren in Duitschland, die meenen, dat zy uit den Hemel vallen zouden: dewyl zy 'er ſomtyds in de Boomgaarden op hunne Kleeders en Hoofden krygen. Een zo byzondere Voortteeling van dit Ongediert heeft die ongerymde Denkbeelden ter baan gebragt! 't Is, naamelyk, de eigenſchap van deeze Rupsjes, dat zy, volgroeid zynde, zig aan een Draad nederlaaten op den Grond, dan in de Aarde kruipen, en aldaar veranderen in een Popje, veel kleiner dan een Garſte koorntje, 't welk zig door eenige ſlymigheid met Aarde omkleedt, en daarom naauwlyks te vinden is. Uit dit Popje komt, tegen den Winter, het Uiltje voort. Dus is haar geheele Leven, om zo te ſpreeken, een Geheim! De Rups huisvest binnen de Knoppen der Boomen, daar zy in 't vroege Voorjaar, byna onzigtbaar klein, is ingekroopen: zy verandert onder den Grond, en komt daar uit niet voort, dan, als de geheele Natuur zig tot ſlaapen ſchikt, tegen den Winter naamelyk, wanneer het Uiltje des Nagts zyn meeste werk doet, en de Knoppen, aan 't end der Takken, met Eytjes bezet, die naauwlyks zigtbaar zyn voor een ongewapend Oog.

Nogthans wil ik niet beweeren, dat deeze Rupsjes alleen de oorzaak van gedagte vernieling van het Loof der Boomen zouden zyn. Men heeft lang opgemerkt, wanneer in 't Voorjaar, na eenig zagt Weer, 't welk de Knoppen der Vrugtboomen hadt doen uitſpruiten, een ſchielyk opkomende Noorde Wind, met grillige Koude, het Gewas ophoudt, en ſomtyds, inzonderheid met droogte en bykomende Vorst, de ontlooken Knoppen doet verwelken; dat alsdan dit Ongediert de overhand krygt, vernielende de Knoppen, die anders misſchien weder tot herſtelling zouden gekomen zyn, inwendig, zo dat zy geheel verdorren. Of ook worden die Knoppen door een vinnige Vorst, gelyk wy nog in 't voorst van laatstleeden Meymaand hadden, geheel verſchroeid: 't welk zelfs ten nadeele van deeze Rupsjes ſtrekt; zo dat veele derzelven dan uit gebrek van Voedzel moeten ſterven. Ligt is het te begrypen, dat deeze Schepzels niet tot haar eigen onder-

dergang zullen werken. Zy tieren best, wanneer de Knoppen geslooten blyven en onverschroeid. In zagte Voorjaaren, wanneer 't Gewas, door milden Regen bevogtigd, spoedig zynen gang gaat, als ook in een zeer nat Saizoen, voeren zy weinig uit.

Dit Vertoog strekt dan, in de eerste plaats, om gedagte denkbeelden, aangaande den wonderbaaren oirsprong van dit Ongediert, te verbannen: ten anderen, om de opgegevene Middelen, tot voorkoming van hetzelve, ter beproevinge aan te beveelen. Men kan, in plaats van Bast of Schors, wel strooken Zeildoek, of iets dergelyks, om de Boomstammen binden, en tot het bestryken slegts een stof, die lang kleverig blyft, gebruiken: by voorbeeld, Pek met Olie gemengd, Terpentyn, of ook wel Vogel-Lym. Mooglyk zou Smeer met Kwik gemengd, dat men Ruiter-Zalf noemt, hier wel van dubbelen dienst kunnen zyn: om die Uiltjes, naamelyk, zo wel te dooden als te vangen. Best ware het, dat men, in 't midden van September, ettelyke Boomen dus voorzag, en dan naauwkeurig acht liet geeven, of die Uiltjes ook voor den dag kwamen, als wanneer men voorts, op staanden voet, de overige Boomen van den Tuin, ten voorgemelden einde, dus kon omwinden.

Maar, zo men gemakkelyker Middel wilde in 't werk stellen, dan zou men, in dit laatste geval, wanneer zy naamelyk zig begonnen te vertoonen, de Uitvinding van Doctor *Glaser* kunnen volgen. Deeze Heer bindt, een Span hoog van den Grond, om ieder Boomstam een smallen Ring van Werk, dat nederwaards wat ruig afhangt, doch van boven bedekt is met Stroo, daar hy den Stam wel anderhalf of twee Ellen hoog mede omwindt; zo dat het Werk beschut zy voor den Regen. In plaats van dit zou men ook Moskovische Mat kunnen gebruiken. Door 't een of andere zal men de Wyfjes-Uiltjes, die wel naar Spinnen gelyken, buiten twyfel het opklimmen by de Boomen beletten, en dus de Voortteeling van dit Ongediert verhinderen kunnen.

Sommigen hebben het denkbeeld geopperd, om deeze Rupsen te verdryven door middel van een *Damp* of *Rook*, dien men in of by den Tuin of Boomgaard, bovenwinds, uit eenige in brand gestoken ruigte, zelfs met Zwavel gemengd, kon maaken. Doch als men aanmerkt, hoe zwaar die Rook en hoe wel bestuurd dezelve zou moeten zyn, om dit Ongediert binnen de Bladknoppen overal te

treffen, zal het te bedenken zyn, of niet het uitbottend Loof zelf veeleer daar door zoude beſchadigd worden. Even weinig kan men op het beſpuiten der Boomen in den Winter, met *Kalkwater*, en het zuiveren der Stammen van Mos en ander Ontuig, in deezen betrouwen: ten ware zulks kort voor of onder het uitkomen der Uiltjes, in den Voorwinter, geſchieden mogte; doch zulks is moeielyk te treffen. Ook heeft de Ondervinding de nutteloosheid hier van geleerd. Men begrypt ligt, dat de Eytjes deezer Rupſen, aan de Takjes en Knoppen gelegd, de Vorst verduuren kunnende, wegens zeker Vernis, waar mede zy bekleed zyn, ook wel beſchut zullen zyn voor de werking van de Kalk; ten ware die zo ſterk mogt zyn, dat zy de Knoppen zelf verbeet. Doch van het beſpuiten der Boomen met *Tabakswater*, in 't Voorjaar, wanneer de Knoppen beginnen te zwellen en die Rupsjes uitkomen, is, indien hetzelve verſcheide maalen herhaald wordt, tot dat de Knoppen uitbotten of open gaan, veel meerverwagting, volgens de Reden, door de Ondervinding bevestigd: gelyk ik meermaals waargenomen heb.

Byaldien deeze Aanmerkingen dienen mogten, om het grievend hartzeer der Stedelingen, van hunne Tuinen en Lusthoven, in Mey- en Zomermaand, even als in den Winter, Bloem- en Bladerloos te vinden, en het jammerlyk verlies der Landlieden, van hunne Boomgaarden geheel te zien misdraagen; zo wel als de ſchade van 't Algemeen, door de te leur geſtelde Vrugtteeling, voor te komen of te verminderen; zo zal ik myne moeite in deezen genoegzaam beloond achten.

BRIEF VAN DEN HEER JOHAN INGENHOUSZ, AAN DEN HEER N. C. MOLITOR, *Hoogl. in de Chimie te Mentz;* OVER DE BYZONDERE UITWERKING, WELKE DE VERSCHILLENDE SOORTEN VAN LUGT, DE ONDERSCHEIDE GRAADEN VAN LICHT, WARMTE EN ELECTRICITEIT, HEBBEN OP HET DORN UITSPRUITEN VAN ZAADEN, EN DEN GROEI VAN REEDS GEVORMDE PLANTEN.

Journal de Phyſique, Feb. 1786.

MYN HEER!

Ik neem de vryheid U de volgende aanmerkingen toe te ſchikken, in de volle verzekerdheid, dat Gy dezelve met

zo

zo veel te meer genoegen zult ontvangen, daar ze getrokken zyn uit verſcheide Verhandelingen, om een gedeelte uit te maaken van een derde Deel myner *Mengelſtoffen* (*), van welke Gy my de eere hebt aangedaan, om de twee eerſte Deelen, in 't *Hoogduitsch* vertaald, uit te geeven, volgens de Handſchriften, welke ik U verleende, toen Gy nog by ons te *Weenen* woonde. Merk, bid ik U, deeze mededeeling aan als een openbaare blyk van de opregte genegenheid, en groote hoogagting, welke ik U toedraag.

Wy weeten dat 'er drie hoofdvereischten gevorderd worden, om vrugtbaare Zaaden te doen groeijen, of het beginzel des groeis, daar in opgeſlooten, te ontwikkelen, te weeten, Vogt, Lugt, en eene zekere maate van Warmte, welke eenigzins verſchilt naar den onderſcheiden aart der Planten. Deeze drie vereischten zyn even noodig, om reeds opgeſchoote Planten in leeven te houden. Maar, dewyl deeze beginzels ook van eene volſtrekte noodzaaklykheid zyn tot het Leeven der Dieren, in 't algemeen, blykt het, dat de Voorzienigheid dezelfde Hoofdſtoffen beſtemd heeft, tot in ſtand houding der Weezens, in de twee voornaamſte Ryken der Natuure, het Dierenryk en het Plantenryk.

Ik heb my, zedert veele Jaaren, bezig gehouden, om de onderſcheide wyzingen dier drie Hoofdſtoffen uit te vinden, welke de gunſtigſte zyn, tot de eerſte Ontwikkeling der Zaaden, voor de Planten in derzelver eerſte Jeugd, en in den volwaſſen Staat.

Bovenal heb ik naſpeuringen gedaan op de rol, die het Zonnelicht ſpeelt, in deeze drie tydperken van het leeven deezer Weezens, en op de maate van Warmte, welke het

(*) De Heer J. VAN BREDA, M. D. Raad in de Vroedſchap en regeerend Schepen der Stad *Delft*, die in den Jaare 1780 de *Proeven op de Plantgewaſſen* van den Hofraad INGENHOUSZ, vertaald, mededeelde, heeft onze Landgenooten ook verpligt, met eene Vertaalinge deezer *Mengelſtoffen*, in den voorleden Jaare uitgekomen, onder den Tytel van *Verzameling van Verhandelingen over verſchillende Natuurkundige Onderwerpen*, door JOHAN INGENHOUSZ. Zy kunnen ook eene verkorte opgave der Proeven, door deezen Heer, op de Planten genomen, vinden in de uitmuntende *Verhandeling over de gephlogiſteerde en gedephlogiſteerde Lugten* van den Heer VAN MARUM, in het Eerſte Stuk der *Verhandelingen van* Teylers *Tweede Genootſchap*, bl. 61, &c.

het voordeeligst is tot ontwikkeling en aangroei van dezelfde Plant, in verſchillenden ouderdom. Verſcheide Proefneemingen, met andere oogmerken in 't werk geſteld, hadden my reeds doen begrypen, dat dezelfde graad van Warmte en Licht, welke allervoordeeligst is voor het ſpruiten der Zaaden, geenzins zodanig blyft voor den deren groei der Planten.

Wanneer ik, na veel moeite, zag de uiterſte naauwkeurigheid, noodig in naſpeuringen van dien aart, en bemerkte, hoe ligt men zich bedriege, wanneer men niet zeer naauwlettend is op elke omſtandigheid, begon ik verſcheide waarneemingen, welke ik reeds over dit onderwerp geloofde gemaakt te hebben, in twyfel te trekken, en boven al veele waarneemingen van anderen; en met naame die den invloed der Electriciteit op den groei betroffen. Twyfel bekroop my over de naauwkeurigheid dier Bewysſtukken, zints ik omtrent de Jaaren MDCCLXXVII of MDCCLXXVIII, de Proefneemingen van eenige *Franſche* Natuurkundigen, geheel valsch bevondt: deezen naamlyk meenden waargenomen te hebben, dat Lichaamen, die de Electriciteit niet overbrengen, gelyk Glas, Zegellak enz., dezelfde uitwerking niet baaren op de *Gevoelige Plant*, *Mimoſa*, als een ſtuk metaal of eenig ander geleidend Lichaam.

Ik ſtem toe, dat de zwaarigheid, om de uitwerking der onderſcheide Lugten en der verſchillende wyzigingen van die Lugten, als ook van de onderſcheide Graaden van Warmte en Licht op deeze Lichaamen te bepaalen, oneindig grooter geweest is dan ik voorzien had. Schoon meer dan duizend Proefneemingen, met dit oogmerk gedaan, niet genoegzaam geweest zyn om myne denkbeelden over alle deeze ſtukken te ſchikken, gelyk ik gaarne zou gewenscht hebben, ben ik, nogthans, zeer verre om te gelooven, dat de moeite, welke ik my gaf, als geheel onnut zy aan te merken. Ik heb reeds voor de Drukpers gereed gemaakt een groot aantal Verhandelingen, waar in ik een breed verſlag doe van eenige der voornaamſte Proefneemingen, en van de Gevolgen, welke ik geloof daar uit te mogen trekken. Maar, terwyl dat Werk nog gedrukt moet worden, zal ik my vergenoegen met hier een beknopt berigt mede te deelen van eene en andere waargenomene byzonderheid. Het was niet dan naa eenigen goeden uitſlag gehad te hebben in deeze naſpeuringen, dat ik de waare oorzaak kon ontdekken van het dwaalend oordeel, 't geen men geveld heeft over de veronderſtelde kragt

der

der Electriciteit op den Groei. Ik heb my, in deeze Proeven bediend van *Kors* en *Mostaard-zaad.*

I. De Lugt, geheel onbekwaam om het Leeven te onderhouden van een ademhaalend Dier (*), is ook onbekwaam om Zaaden te doen uitſpruiten, en eerst gevormde Planten te doen groeijen. Het Zonnelicht zelve is niet in ſtaat om de verderflyke uitwerking dier Lugten op de Zaaden en Jonge Planten op te weegen; uitgezonderd *misſchien* (†) de Lugt, bedorven of geheel gephlogiſteerd door de rotting van Dierlyke of Groeijende Zelfſtandigheden.

II. Zo ras de Planten eene zekere maate van kragt bekomen hebben, wederſtaan zy eenigen tyd de werking dier Lugten; doch alleen in den Zonneſchyn. In de Schaduw en in de Duisternis is de aanraaking dier Lugten voor dezelve volſtrekt doodlyk.

III. De Ontvlambaare Lugt blykt nog ſchadelyker voor de Zaaden te weezen, dan Lugt in den hoogſten graad gephlogiſteerd; het beginzel van den Groei zelve, in gelyke omſtandigheden, vernietigende. Ook is dezelve voor Planten, die zich beginnen te ontwikkelen, veel nadeeliger dan gephlogiſteerde Lugt.

IV. Eenige hoeveelheid van ontvlambaare Lugt, gevoegd by eene Lugt, geheel gephlogiſteerd, door den nagt-invloed der leevende Planten, door het bederf van dierlyke of groeijende zelfſtandigheden, of door eenig ander middel, geeft aan die Lugten geene bekwaamheid altoos, om het leeven der Planten te onderhouden.

V. Over 't algemeen, houden volwaſſe Planten het veel langer uit in de Zon in een geheel gephlogiſteerde Lugt, dan

(*) Van Lugten ſpreekende, geheel onbekwaam voor Dieren, om in te leeven, verſtaa ik zodanig een Lugt, welke, op 't eerſte inademen, een Dier, daarin gebragt, doodt, en niets verliest door het bydoen van Salpeterlugt. De ontvlambaare Lugt der Moeraſſen is voor de Planten niet min doodlyk, dan die gehaald wordt uit Metaalen, Vitriool of Zeezuur. De vaste Lugt is zo verderflyk voor de Planten, als ontvlambaare of gephlogiſteerde Lugt.

(*) Ik ſchryf *misſchien*: dewyl ik, in myne aantekeningen vind, dat de Zaaden zomtyds gegroeid zyn, in deeze Lugt in 't Licht ſtaande: doch dewyl dit in andere Proefneemingen niet geſlaagd is, veronderſtel ik, dat, buiten myn weeten, een gedeelte gemeene Lugt gekomen is in het glas, wanneer ik de Zaaden in die Lugt overbragt.

dan in ontvlambaare Lugt. Een enkele en dezelfde Plant is zomtyds in ſtaat, om, met behulp der Zonne, eene geheele bedorvene Lugt in gemeene Lugt te veranderen, ſchoon de hoeveelheid vyftigmaal grooter is dan het lichaam der Plant; terwyl de ſterkſte Planten in die Proeve bezwyken in ontvlambaare Lugt: zy doen, 't is waar, die Lugt min verderflyk worden; doch komen 'er in om, eer zy dezelve in den ſtaat van gemeene Lugt gebragt hebben.

VI. De hoeveelheid van ontvlambaare Lugt, by eene Plant ingeſlooten, vermindert zeer veel; daar de hoeveelheid van gephlogiſteerde Lugt aan dezelfde Zon met eene Plant blootgeſteld, weinig of geheel niet vermindert; en dikwyls vermeerdert, bovenal, wanneer die Plant 'er fris in blyve, tot dat de Lugt inadembaar geworden is. —— Men hebbe hier uit egter niet te beſluiten, dat de Planten al die ontvlambaare Lugt hebben ingedronken, of dat die Lugt zich verliest, en in groote hoeveelheid door 't water zelve opgeſlorpt wordt, en veel ſchielyker in de Zon dan in de Schaduwe, zonder de tegenwoordigheid der Planten.

VII. Door by ontvlambaare Lugt eenige hoeveelheid vaste Lugt te voegen, is het my niet gebleeken dat dezelve de minſte bekwaamheid kreeg, om de Zaaden in 't Donker te doen uitbotten, of het leeven van reeds gevormde Planten in de Zon beter te bewaaren.

VIII. Eene geringe hoeveelheid van ontvlambaare Lugt, gevoegd by inadembaare Lugt, veroorzaakt, in zekere omſtandigheden, dat het groen der Planten, daar in opgeſlooten, donkerder wordt: dit zou het aangenomen gevoelen ſchynen te verſterken, dat het Phlogiſton, door de Zonneſtraalen medegedeeld, het groen der Planten voortbrengt.

IX. 't Valt bezwaarlyk, zonder vrees van zich te bedriegen, te beſlisſen of zelfs eene geringe hoeveelheid van ontvlambaare Lugt, by inadembaare Lugt gedaan, met de daad den Groei bevordert. De verſchillendheden, door my in proeven van dien aart waargenomen, hebben kunnen afhangen van omſtandigheden, geheel vreemd van de ontvlambaare Lugt. Wat hier van zyn moge, een deel ontvlambaare Lugt, gevoegd by twee deelen inadembaare Lugt, vertraagde doorgaans den Groei; en eene meerdere hoeveelheid deedt het nog zigtbaarder.

X. Planten in eene zeer bedorvene Lugt geplaatst, herſtellen die Lugt veel ſchielyker, wanneer men ze in den nagt uit de lugt neemt, en op nieuw over dag 'er weder influit.

De

De rede hier van is klaar: want die zelfde Planten, de Lugt 's nagts bedervende, vernietigen voor een gedeelte het uitwerkzel, 't geen zy voortgebragt hadden, door het Zonnelicht geholpen.

XI. De zuivere vaste Lugt, die volſtrekt doodlyk is voor de Planten, zo in de Zon als in de Schaduwe, vermindert in 't geringſte de ſchadelyke uitwerking niet der geheel bedorvene Lugten op de Planten, in de Schaduw of in 't Donker, wanneer men dezelve in eenige hoeveelheid daar by doet: en welke ook de hoeveelheid zy, die men voege by eene inadembaare Lugt, waar in men eene Plant in 't Donker geſlooten hebbe, zal de Plant daar in zo veel te raſer omkomen, als de hoeveelheid der bygedaane vaste Lugt grooter is.

XII. Dit zelfde heeft geen plaats in het Daglicht. Eene maatige hoeveelheid vaste Lugt by inadembaare Lugt gevoegd, waar in eene Plant gezet en in de Zon geplaatst is, doet die Lugt niet verflaauwen. De vaste Lugt, daar bygedaan, wordt welhaast voor een gedeelte opgeſlurpt, door het water of de Plant, en waarſchynlyk door beide; doch het grootſte gedeelte van die Lugt wordt binnen kort in inadembaare Lugt veranderd. Dan eene al te groote hoeveelheid van vaste Lugt, by inadembaare Lugt gedaan, zal eene Plant daar in, en in de Zon, geſteld, doen ſterven.

XIII. Gedephlogiſteerde en gemeene Lugt hebben bykans de zelfde uitwerking op de Zaaden, 't zy men ze aan het Licht bloot ſtelle, 't zy men ze in de Schaduw of in 't Donker zette. Gedephlogiſteerde Lugt is ook zeer geſchikt om eene reeds gevormde Plant, zo in de Zon als in de Schaduw, te doen groeijen; en, indien de Plant zeer ſterk, en de Zonneſchyn helder is, wordt de gedephlogiſteerde Lugt, in de Zon, door de Plant, niet merkbaar verminderd of bedorven; en in 't geheel niet, als alle omſtandigheden volmaakt gunſtig zyn, en bovenal, wanneer het vat niet te zeer verwarmd wordt.

XIV. De Planten, opgekweekt in gedephlogiſteerde Lugt, of in zodanig eene Lugt opgeſlooten, naa dat zy reeds gevormd zyn, groeijen, daar in, in de Schaduw niet minder dan in gemeene Lugt, en leeven 'er zelfs langer in. De duur van derzelver leeven, in zodanig eene Lugt, is te langer, naar maate de gedephlogiſteerde Lugt zuiverder is. De rede hier van beſtaat daar in, dat de gemeene Lugt, min goed zynde dan de gedephlogiſteerde, in

korter tyd door eene Plant in de Schaduwe geheel gephlogisteerd wordt, dan de gedephlogisteerde Lugt. Nu een geheel gephlogisteerde Lugt (volgens § 1.) even doodlyk zynde voor Planten en Dieren, beginnen zy daar in te kwynen op het oogenblik, dat de Lugt, daar by ingeslooten, alle maate van goed verlooren heeft. ——— Verscheide kleine omstandigheden, die zeer licht onze waarneeminge ontglippen, kunnen oorzaak zyn, dat van twee Planten van dezelfde grootte, welker eene gesteld wordt in eene zekere hoeveelheid van gemeene Lugt, en de andere in dezelfde hoeveelheid gedephlogisteerde Lugt, de eerstgemelde de laatste overleeft. Zodanig eene omstandigheid, by voorbeeld, kan plaats grypen, indien men, in stede van ruime en vry vlakke, enge en langwerpige vaten neeme. De rede, ondertusschen, van de afneeming dier twee Planten in de Schaduw geplaatst, de een in gemeene Lugt, de andere in gedephlogisteerde Lugt, is niet geheel dezelfde in de beide gevallen. Staa my toe dit in wat helderder dag te zetten.

XV. Veronderstel, dat twee gelyke Planten buiten de Zon geplaatst worden, de een in zeer zuivere gedephlogisteerde Lugt, en die een vyftigste gedeelte beslaat van de Lugt, welke haar omringt, de ander opgeslooten in eene zelfde hoeveelheid van gemeene Lugt, in denzelfden tyd sterven; 't geen zomtyds gebeurt, wanneer byzondere reden zamenloopen, om zodanig een uitwerkzel voort te brengen: zo zou men daar uit niet kunnen afleiden, dat de oorzaak des doods, in beide de gevallen, dezelfde is: want de Plant, in gemeene Lugt gezet, sterft 'er eindelyk, om dat dezelve, by aanhoudenheid, de Lugt, welke haar omringt, bederft, dermaate, dat ze in 't einde een volstrekt vergift voor de Plant worde; en dit vergift zou niet min sterk werkend weezen, indien men deeze Lugt geheel ontlastte van al de vaste Lugt, welke, door de tegenwoordigheid der Planten, in die Lugt steeds wordt voortgebragt; maar de Plant, in de gedephlogisteerde Lugt geplaatst, komt 'er niet om, door het phlogisteeren dier Lugt, maar alleen door de al te groote hoeveelheid van vaste Lugt, waarin de gedephlogisteerde Lugt voor een groot gedeelte verandert door de tegenwoordigheid der Plant, buiten de Zon. Zie hier het bewys. Indien, in 't veronderstelde geval, de beide Planten sterven naa verloop van vier of vyf dagen, als men ze onaangeroerd hadt laaten staan, zou men het leeven van de Plant, in de gedephlogisteerde Lugt, de helft of meer van dien tyd verlengd hebben, door twee maalen, in de vier-

en-

en-twintig uuren, deeze Lugt in een ander vat te doen, en door eenige ſchommelingen in water van alle vaste Lugt te ontlasten. Met deeze eenvoudige bewerking, zeg ik, zal de Plant in gedephlogiſteerde Lugt zeer ſterk blyven, terwyl die in gemeene Lugt ſterft, ſchoon men dezelve van vaste Lugt ontlaste of niet.

Indien men beide deeze Planten laat ſterven, zonder de Lugt, waar in zy geſlooten waren van het Lugtzuur te zuiveren, en indien men, naa de doode Planten daar uit weggenomen te hebben, nieuwe zeer friſſe in ſtede ſtelt, zullen die beide Planten, in zeer korten tyd, ſterven; doch, wanneer men de gedephlogiſteerde Lugt van alle vaste Lugt ontdoet, naa dat de eerſte of zelfs de tweede Plant daar in geſtorven is, zal men die nog gedephlogiſteerd vinden, ſchoon min of meer bedorven; een verſche Plant zal 'er zeer wel in tieren, en de Zaaden ſchielyk voortkomen; doch, ſchoon men de gemeene Lugt van allen Lugtzuur zuivere, naa dat de eerſte of tweede Plant 'er in geſtorven is, dezelve blyft zeer gephlogiſteerd; de Zaaden, daar in gezaaid, ſchieten niet uit, en een nieuwe Plant vindt 'er welhaast zyn graf. 't Is, derhalven, klaar, dat de oorzaak des doods der Planten, in die twee Lugten, zeer verſchilt.

XVI. Het vermogen der Planten, om de goede Lugt, geduurende den nagt, te bederven, en de Lugt, die reeds in eene zekere maate gephlogiſteerd was, door de ademhaaling, door de kaarsvlam of eenige andere oorzaak, te verſlimmeren, overtreft derzelver vermogen, om in de Zon goede Lugt te verbeteren, en bedorven Lugt te herſtellen, zodanig, dat eene Plant, die in de Zon eene zekere hoeveelheid van goede Lugt niet zou kunnen verbeteren, of een bedorven Lugt herſtellen, zeer wel in ſtaat is, en zelfs nooit zal misſen, om, geduurende den nagt een goede Lugt te beſmetten, en met zekerheid het verderf van eene reeds eenigzins bedorven Lugt te vermeerderen, zonder zelve daar het minſte merkbaare nadeel by te lyden. —— Het is zeer zonderling, dat alle omſtandigheden zeer gunſtig moeten weezen, zal eene Plant eene goede Lugt kunnen verbeteren, en dat, indien de omſtandigheden niet gunſtig genoeg zyn om dit te bewerken, zy dikwyls gunſtig genoeg bevonden worden, om die zelfde Plant een bedorven Lugt te doen verbeteren. 't Zou hier uit ſchynen, dat de Maaker der Natuure de Planten veeleer geſchikt hadt om het verderf, 't geen ſteeds door duizend

oor-

oorzaaken, in heete tyden in de Dampkringlugt te wege gebragt wordt, tegen te gaan, dan om de gemeene Lugt beter te maaken dan men dezelve overal doorgaans bevindt, waar geen moerasſen, of andere byzondere oorzaaken van Lugtbederf, zyn.

Nooit zullen wy, misſchien, 'er toe komen, om de verborgene reden te ontdekken, waarin de Voorzienigheid het goed gevonden heeft, het vermogen der Planten tot het verbeteren van den Dampkringlugt binnen zo nauwe paalen te beperken. Het deel van het bedryf der Planten, van welke deeze werking afhangt, is zeer kiesch: de geringſte oorzaak, het bedekken der Zonne door een wolk, ſtremt de werking. Dezelve is, om zo te ſpreeken, aan de Bladeren alleen toevertrouwd. De groene takjes doen het niet dan zeer onvolkomen, en maaken daarenboven een zeer klein gedeelte van een Boom uit, in vergelyking van de verbaazend uitgeſtrekte oppervlakte der Bladeren. De Bloezems, en het meerendeel der Vrugten, zyn met die hoedanigheid niet beſchonken. Wanneer men by deeze bedenkingen voegt, dat het vermogen der Planten, in de bedorven Dampkringlugt te herſtellen, derzelver bekwaamheid, om een goede Lugt te verbeteren, zeer verre te boven gaat, zou men in verzoeking gebragt worden, om te gelooven, dat de Voorzienigheid een oogmerk moet gehad hebben, 't welk ons onbekend is, en eene gewigtige reden, om voor te komen, dat de gemeene Lugt niet veel beter worde, dan men dezelve vry algemeen overal aantreft.

XVII. Eene Plant, opgekweekt in een Pot, met aarde gevuld, of welke men daar in gezet heeft, naa dat dezelve reeds gevormd was, beſmet doorgaans meer gemeene Lugt, met dezelve in 't Donker opgeſlooten, en verbetert langzaamer bedorven Lugt, dan wanneer men de Pot wegneeme, en wortels in zuiver water laat hangen. De rede hier van is, dat de Aarde, allergeſchikst tot het voeden der Planten, bedervende zelfſtandigheden behelst, welker uitwaaſemingen de Lugt, daar by ingeſlooten, min of meer bederven. Verkrygt men, by het doen deezer Proeve, een ander uitwerkzel, men hebbe zulks toe te ſchryven aan een toeval of aan byzondere omſtandigheden, by voorbeeld, de ongemeene ſterkte eener Plant. Indien men, in ſtede van gewoone goede Tuinaarde, gewaſſe Aarde, of welgezuiverd kwartsagtig Zaand, neeme: deeze zal de Lugt niet beſmetten; doch deeze Aarde zal veel min gunſtig zyn voor

het

het wel tieren der meeste Planten, dan gemeene Tuinaarde. ——— Deeze ſoort van Proefneemingen moeten met zeer veel omzigtigheids genoomen worden, en 't is niet dan naa een groot aantal met alle aandagt te werkgeſtelde Proefneemingen, dat men 'er wettige gevolgen uit kan trekken. Alle Planten hebben dezelfde kragt niet, en dikwyls ſterft de ſterkſte Plant in een enkelen dag, wanneer dezelve onder een klok beſlooten, of den geheelen dag aan de Zon, in 't midden van den Zomer, blootgeſteld is. 't Zy, om dat de Lugt, by de Plant ingeſlooten, (en bygevolge de Plant mede) al te zeer verwarmd worde, zich verſtooken vindende van het vermogen, om zich met de Buitenlugt te vermengen: dermaate dat de Plant te veel warmte kryge om 'er in te kunnen leeven; 't zy, om dat die zelfde al te groote warmte zodanig de doorwaaſeming der Bladeren vermeerdere, dat de Wortels niet in ſtaat zyn zo veel ſaps te verſchaffen als noodig is, om het uitgewaaſemde aan te vullen. Als dan moeten de Bladeren verdroogen, en de Planten omkomen: te dier zelfde oorzaake houdt men in 't algemeen eene Plant langer in kragt, wanneer dezelve in 't midden van den Zomer, met eene vry groote hoeveelheid lugts opgeſlooten, en op eene donkere plaats, geſteld is, dan wanneer men dezelve den geheelen dag aan de brandende Zonne blootſtelt.

XVIII. Ten deezen opzigte moet 'er een groot onderſcheid gemaakt worden, tuſſchen de meeste *Europiſche* Planten, en die uit heete Gewesten. In 't algemeen, zal eene *Europiſche* Plant, die, zonder ooit te miſſen, in de Zon gedephlogiſteerde Lugt uitwaaſemt, wanneer die met water bedekt is, niet met dezelfde zekerheid de gemeene Lugt verbeteren, met welke zy opgeſlooten en aan de Zon blootgeſteld is: doch een dikke Plant uit heete Gewesten, als een *Agave*, een *Cactus*, een *Cacalia*, zal zelden miſſen, (mits de tyd eenigzins gunſtig zy) van de gemeene Lugt, met dezelve in de Zon opgeſlooten, merkbaar te verbeteren. ——— De rede hier van is, dat de Planten uit gemaatigde Lugtſtreeken niet lang genoeg de maate van hitte kunnen verdraagen, welke zy, onder een klok beſlooten, of aan de brandende Zonne blootgeſteld, ontvangen, om eene blykbaare vermeerdering van goede hoedanigheden aan de gemeene Lugt toe te voegen: terwyl die uit heete Gewesten veel beter eene vry groote hette verdraagen. Eene Plant, in 't Water opgeſlooten, ontvangt zo ſchielyk geene maate van Warmte, welke haare huishouding

ding zou kunnen van ſtreek brengen, als wanneer dezelve in beſlooten Lugt ſtaat: maar, zo ras het Water eindelyk zich zeer verhit, gelyk meenigmaal in groote Zomerwarmten gebeurt, zullen de Planten, daar in geplaatst, alle omkomen, en by gevolge ophouden een leeven begunſtigende Lugt te verwekken. Het zou, derhalven, geenzins te bevreemden zyn, wanneer Planten, met Water overdekt, aan de Zon blootgeſteld, dikwyls misten om gedephlogiſteerde Lugt te bewerken in de heetſte Gewesten van *Europa*, als *Spanje* en *Italie*, ook wanneer zy zelfs misten eene beſmette Lugt, met dezelve opgeſlooten, te zuiveren; vermids de al te groote Warmte, door de Zon daar aan medegedeeld, welhaast derzelver geheele huishouding bederft.

XIX. 't Is niet alleen in eene zeer donkere plaats, dat de Planten de gemeene Lugt bederven, en eene reeds beſmette Lugt, blykbaar, verſlimmeren; maar zy doen het zelfs in eene eenigzins beſchaduwde plaats, waar het licht genoeg is, om het kleinſte Schrift te kunnen leezen. Zy zullen zelfs dat vermogen oefenen in eene kamer, aan 't Zonnelicht blootgeſteld, als men voor het vat een papier of iets anders ſtelt, 't geen het te ſterk daglicht maatigt. Het zou zelfs bezwaarlyk vallen, zodanig een ſtand uit te kiezen, waar het Licht niet ſterk genoeg zou weezen, om de Planten van de beſmette Lugt te doen zuiveren, of te zwak, om de beſmetting eener reeds bedorven Lugt te vermeerderen.

't Vervolg by eene nadere gelegenheid.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 306.)

Bolcheritsk is gelegen in eene laage zwampige vlakte, welke zich uitſtrekt tot de Zee van *Okotsk*, zynde omtrent veertig mylen lang, en van eene aanmerkelyke breedte.

te. Dezelve ligt aan de Noordzyde van *Bolchoi-reka* (of de Groote Rivier) tusſchen den mond van de *Gottſoska* en de *Biſtraia*, die zich in deeze Rivier ontlasten: het Schiereiland, waar op *Bolcheretsk* ligt, is van het Vaste Land afgeſcheiden door een breed Kanaal, het werk des tegenwoordigen Bevelhebbers, dat 'er niet alleen eene meerdere ſterkte, als een Kasteel, aan heeft gegeeven, maar de Stad ook minder dan voorheen aan overſtroomingen blootgeſteld. Beneden de Stad is de Rivier van zes tot acht voeten diep, en omtrent een vierde van eene myl breed. Dezelve ontlast zich in de Zee van *Okotsk*, op den afſtand van twee-en-twintig mylen; waar zy, volgens de opgave van KRASHENINICOFF, door ſchepen van eene aanmerkelyke grootte kan bevaaren worden. —— In dit gedeelte des Lands, wordt geenerlei Koorn geteeld, en de Major BEHM onderrigtte my, dat zyn Tuin de eenige was, die men 'er ooit aangelegd hadt. De Grond was voor het meerendeel met ſneeuw bedekt; die bloot lag, bleek vol kleine heuveltjes te weezen, van een zwarten veenagtigen aart. Ik zag omtrent twintig of dertig Koebeesten, de Major hadt zes kloeke Paarden. Deezen, en hunne Honden, zyn de eenige tamme Dieren, welke zy bezitten: de noodzaaklykheid, in welke zy zich door de tegenwoordige geſteltenis des lands bevinden, om van deeze laatstgemelde een groot aantal te onderhouden, maakt het onmogelyk eenig Vee te houden, dat in grootte en ſterkte niet tegen de Honden opmag: want, geduurende den Zomertyd, laaten zy hunne Honden geheel los loopen, en voor zichzelve zorgen; 't geen hun zo hongerig en verſcheurend maakt, dat zy somtyds de Kalveren aantasten.

De Huizen in *Bolcheretsk* zyn alle van een gedaante, van hout en met riet of ſtroo gedekt. Het Huis des Bevelhebbers is veel grooter dan de overige, beſtaande uit drie zeer ruime Vertrekken, net gemaakt, en die voor ſchoon zouden kunnen doorgaan, indien de Talkſteen, waar uit venſterraamen beſtaan, 'er geen armlyk en onbevallig voorkomen aan byzette. De Stad beſtaat uit verſcheide ryen laage gebouwen, ieder vyf of zes wooningen bevattende, aan elkander verbonden, met een lange gemeene gang 'er langs door heen loopende, aan de eene zyde van dien gang is de keuken en de voorraadſchuur, aan de andere zyde de woonplaats. Behalven deezen zyn 'er Barakken voor de *Ruſſiſche* Soldaaten en Coſakken; men heeft 'er een Kerk die een goed vertoon maakt, en

een

een Regtplaats, en aan 't einde der Stad eene menigte *Balagans* of Zomerwooningen, aan de Kamtschatkaërs toebehoorende. De Inwoonders, alle zamengenomen, beloopen tusschen de vyf en zes honderd.

Wy vervoegden ons den volgenden morgen by den Koopman FEDOSITSCH, om eenige Tabak voor de Matroozen te koopen, die nu reeds meer dan twaalf maanden deeze verkwikking hadden moeten misſen. Dit, nogthans, gelyk alle onze handelingen van denzelfden aart, kwam terſtond ter oore der Bevelhebbers: en wy ſtonden kort daar op verbaasd, als wy in ons vertrek vier bondels Tabak vonden, ieder meer dan honderd ponden weegende, welke hy verzogt, dat, in zynen naam, en in den naam der Bezettinge, aan onze Matroozen mogt uitgedeeld worden. Ten zelfden tyde hadt men ons twintig Zuikerbrooden, en zo veel ponden Thee, gezonden, verſtaan hebbende dat wy daar om zeer verlegen waren, met verzoek, dat wy dit, den Officieren aan boord, ten geſchenke zouden aanbieden, Mevrouw BEHM hadt 'er een geſchenk hygevoegd voor Capitein CLERKE, beſtaande uit verſche Boter, Honig, Vygen, Ryst en andere kleinigheden van deezen aart, gepaard met de hartlykſte wenſchen, dat ze hem, in zynen zwaklyken ſtaat van gezondheid, van eenigen dienst mogten weezen. Te vergeefsch beproefden wy het tegen deeze ryklykheid van giften iets in te brengen, terwyl het hard viel dezelve aan te neemen, weetende dat zy geen gedeelte, maar bykans den geheelen voorraad, der Bezettinge aan ons uitreikten. 't Beſtendig antwoord van den Bevelhebber was, dat wy veel geleden, en veel noodig hadden. In de daad, de lengte van tyd, die wy op reize geweest waren, zints wy eenige bekende Haven aandeeden, ſcheen hun zo ongelooflyk, dat wy het getuigenis onzer Kaarten en andere bevestigende omſtandigheden, noodig hadden, om geloof te vinden. Onder deeze laatſte was een zeldzaam geval, 't geen de Major BEHM ons deezen morgen verhaalde, en waar van hy, vóór onze komst, geene reden altoos kon uitdenken.

't Is bekend, dat de *Tſchutski*, het éénige Volk, in 't Noorden van *Aſia*, is, dat zyne onafhangelykheid bewaard, en alle poogingen der *Ruſſen*, om ze te onder te brengen, afgeſlaagen heeft. De laatſte krygstocht, tegen hun ondernomen, was die van den Jaare MDCCL, en eindigde, naa veele wisſelende kansſen, in het te rug trekken der *Ruſſen*, die hun bevelvoerenden Officier verlooren hadden. Zints dien tyd hadden de *Ruſſen* hun grensvesting van de *Anadyr* ver-

verplaatst by de *Ingiga*, eene Rivier, die zich ontlast in het Noordlykſte gedeelte der Zee van *Okotsk*, en den naam geeft aan een Golf, gelegen ten Westen van die van *Penshinsk*. Uit dit Fort hadt de Bevelhebber BEHM, op den dag onzer aankomſte te *Bolcheretsk*, een Boode ontvangen, met de tyding, dat een Stam of een Party der *Tſchutski*, te dier plaatze, gekomen waren met voorſlagen van vriendſchap, en eene vrywillige aanbieding van ſchattingſchuldigheid. Op het onderzoeken na de oorzaak deezer onverwagte verandering in hunne gevoelens, hadden zy verklaard, dat, omtrent het einde des jongstafgeloopen Zomers, twee zeer groote *Ruſſiſche* Schepen hun bezogt hadden, dat het Volk der Schepen hun zeer vriendlyk behandeld had, waarom zy in een Vriendſchaps-Verbond met hetzelve getreeden waren; dat zy, vertrouwende op die vriendlyke geſtelteniſſe, nu aan het *Ruſſiſche* Fort kwamen, om het Verdrag te ſluiten, op welke voorwaarden als aannemelyk waren voor beide de Volken. Dit zeldzaam voorval hadt veel bedenkens en geſpreks veroorzaakt, zo te *Ingiginsk* als te *Bolcheretsk;* en hadden wy hun den ſleutel niet gegeeven, om dit raadzel te ontſluiten, zou het geheel en al onoplosbaar geweest zyn. Het ſtrekte ons tot geene geringe voldoening, dat wy, ſchoon louter toevallig, den *Ruſſen*, in dit geval, den eenigen rechten weg geweezen hadden om ſchatting in te zamelen, en hunne heerſchappye uit te breiden: en teffens vervuld met de hoope, dat de goede verſtandhouding, waartoe dit geval aanleiding gegeeven heeft, een braaf Volk verlost van de toekomende invallen zulke magtige Naabuuren.

In vergelding voor de beuzelingen, die Mr. KING aan de Kinderen van den Major BEHM gegeeven hadt, werd hy, door dien kleinen Jongen, beſchonken met 't allerſchoonſt ſtel Kleederen der *Kamtſchatkaërs*. 't Was van die ſoort, als de voornaamſte *Toion's* des Lands droegen, by zeer plegtige gelegenheden, en verſtond naderhand uit REDOSITSCH, dat dit ſtel ten minſten honderd twintig Roubels gekost had. Hy kreeg op den zelfden tyd van het Dogtertje een fraaije Sabelmof.

Den volgenden dag, gaat Capitein KING voort, hielden wy het middagmaal ten huize des Bevelhebbers, die, om ons zo veel te laaten zien van de Zeden der Inwoonderen, als onze korte tyd van verblyf toeliet, de aanzienlykſten der Plaatze, dien avond, ten zynen huize noodigde.

Alle de Vrouwen vertoonden zich, naar de *Kamtſchatkaſche* wyze, zeer fraai opgeſchikt. De Vrouwen van Capitein SCHMALEFF, en der andere Officieren van de Bezetting, waren aartig gekleed, half naar de *Siberiſche*, en half naar de *Europiſche* mode; en Mevrouw BEHM hadt, om te ſterker af te ſteeken, een gedeelte haarer goederen ontpakt, en een kostlyk *Europisch* Kleed aangedaan. Ik ſtond zeer verſteld over de rykheid en verſcheidenheid van Zyden Stoffen, die de Vrouwen droegen, en de zonderlingheid haarer kleeding. Het geheel geleek naar een betoverd tooneel, te midden van het ongehavendſte en elendigſte land des aardbodems. Ons vermaak beſtondt in zingen en dansſen.

Vroeg in den morgen, toen alles tot ons vertrek gereed was, werden wy verzogt, als wy na de Vaartuigen gingen, by Mevrouw BEHM aan te komen, en van haar afſcheid te neemen. Hoe zeer onze harten vervuld waren met gevoelens van de ſterkſte dankerkentenisſe, voor het verpligtend, goedhartig en edelmoedig onthaal, ons te *Bolcheretsk* bejegend, nam dit nog toe door het aandoenlyk tooneel, 't geen wy zagen by het vertrek uit onze verblyfplaatze. Alle de Soldaaten en *Coſakken*, tot de Bezetting behoorende, ſtonden aan de eene zyde, en de Mannen der Stad, uitgedoscht in hunne beste kleeding, aan de andere zyde van de Straat: zo ras wy het huis uittraden, vereenigde zich het geheele Volk in het opheffen van een treurzang; het was, verhaalde ons de Major, de gewoonte daar te lande, te zingen, als zy affcheid namen van hunne Vrienden. Op deeze wyze gingen wy na het Huis des Bevelhebbers, voorgegaan door de trommels en pypers der Bezettinge; hier werden wy ontvangen door Mevrouw BEHM, vergezeld van andere Juffers, gekleed in lange zyden kleederen, geboord met bont van veelerlei kleuren, 't geen eene allerheerlykſte vertooning opleverde. ——— Naa het neemen van eenige ververſchingen, voor ons gereed gemaakt, vervoegden wy ons na den waterkant, vergezeld van de Jufferſchappe, die haar gezang paarde by dien der overige Inwoonderen; en zo ras wy affcheid genomen hadden van Mevrouw BEHM, en haar verzekerd van de dankbaare naagedagtenisſe, welke wy altoos met ons zouden omdraagen voor de Gastvryheid en Beleefdheid, ons te *Bolcheretsk* beweezen, waren wy te zeer ontroerd, om ons niet met allen mogelyken ſpoed in de Vaartuigen te begeeven. Toen wy afſtaken, vereerde

ons

ons het geheele vergaderde gezelschap, 't geen ons uitgeleide deedt, met drie keeren ons Vaarwel toe te roepen, 't geen wy beantwoordden: toen wy een bogt omvoeren, by welken wy, voor 't laatst, onze vriendlyke Onthaalers zagen, namen wy afscheid met nog één Vaarwel te roepen.

Op de terugreis na *Petropaulowska*, werden zy, vergezeld door den Major BEHM, die het bestuur van *Kamtschatka* overgedaan hadt aan den Onderbevelhebber, en zou van daar na *Okotsk* gaan, op zyn weg na *Petersburg*. Zy kwamen den drie-en-twintigsten te *Petropaulowska*; Capitein CLERKE bleef met de zynen niet in gebreke om den Major te onthaalen, op eene wyze, welke zyn edelmoedig gedrag verdiend had. De veelvuldige zeldzaamheden, op onze Reis verzameld, werden hem vertoond, en van elk iets door Capitein CLERKE hem aangeboden. Te deezer gelegenheid, schryft Capitein KING, kan ik niet voorby te melden, een treffende blyk van dankbaarheid en edelmoedigheid by het Scheepsvolk der beide Schepen. Toen zy vernomen hadden, welk een geschenk van Tabak de Major hun gedaan had, verzogten zy, geheel uit eigen beweeging, dat hun rantsoen van sterke drank mogt ingehouden, en de voorraad, daar toe geschikt, aan de Bezetting van *Bolcheretsk* gezonden worden: dewyl zy reden hadden om vast te stellen, dat de Brandewyn daar zeer schaars, en dus zeer welkom, zou weezen: want de Soldaaten, aan land, hadden hun vier Roebels voor een vles gebooden. Wy, die wisten hoe zeer de Matroozen altoos het gemis van dat rantsoen beklaagden, 't welk wy hun doorgaans in warme Lugtstreeken inhielden, om een te ruimer maate in koude te kunnen geeven, en dat deeze opoffering hun 'er van zou ontzetten, geduurende den barren tocht, dien wy nog na het Noorden te doen hadden, konden niet nalaaten ons daar over ten hoogsten te verwonderen: en, op dat zy 'er niet by zouden lyden, gaven Capitein CLERKE en de overige Scheeps-Officieren, in stede van de kleine hoeveelheid, tot welker aanvaarding wy den Major BEHM konden overhaalen, zo veel Rum. Deeze, met eenige vlessen Kaap-wyn voor Mevrouw BEHM, en andere kleine geschenken, die wy konden geeven, werden op de verpligtendste wyze aangenomen. Den volgenden morgen verdeelden wy de Tabak, onder het Volk der beide Schepen, die Tabak kauwden

of rookten, kreegen ieder drie ponden, die geen Tabak gebruikten, kreegen één pond.

De Major BEHM boodt aan, zich zelven te belasten met alle boodschappen, welke wy zyner volvoeringe aanbetrouwden. Dit was eene gelegenheid, welke wy eenpaarig oordeelden niet te moeten laaten voorbyglippen. Capitein CLERKE gaf hem diensvolgens te verstaan, dat hy de vryheid zou neemen hem eenige papieren, tot onze Reis betrekkelyk, ter hand te stellen, om ze over te leveren aan onzen Afgezant aan het *Russische* Hof. Ons eerste oogmerk was alleen hem een klein Dagverhaal van onze verrigtingen te zenden; doch Capitein CLERKE, naderhand bedenkende, dat het geheel Verhaal onzer Ontdekkingen veilig kon toevertrouwd worden aan een Heer, die zulke doorlaande blyken van zyne braafheid gegeeven had; en overweegende, dat wy nog een zeer hachlyk gedeelte onzer Reize te doen hadden; besloot, om door hem te laaten overhandigen het geheele Reisverhaal van onzen overleden Bevelhebber, met dat gedeelte van zyn eigen, 't geen het tydperk, zints den dood van Capitein COOK tot onze aankomst in *Kamtschatka*, aanvulde. Mr. BAYLY voudt het, nevens my, goed een algemeen verslag onzer verrigtingen aan de Heeren, die over de Lengte op Zee vergaderen, 'er by te voegen: door deeze voorzorgen zou de Admiraliteit, indien ons naderhand eenig ongeluk ware overgekomen, een volkomen Verhaal gehad hebben van het voornaamste wedervaaren op onzen Reistocht. Men bepaalde ook een kleinder paket, door een Bode van *Okotsk* te zenden, die, gelyk de Major ons berigtte, wanneer hy wat voorspoedig was op zyne reis na die Haven, omtrent de maand December te *Petersburg* zou weezen; en dat hy 'er in February of Maart dagt te komen.

Geduurende de drie volgende dagen, werd de Major beurtlings nu aan boord van 't eene, dan aan boord van 't andere, Schip onthaald. Op den vyf-en-twintigsten nam hy affscheid, en werd met dertien kanonschoten begroet: de Matroozen riepen, uit eigen beweeging, driemaal Hoezée. — Den volgenden morgen vergezelde Mr. WEBBER met my deeze waardigen Man eenige mylen op de *Awatska Rivier*, waar wy een Russischen Priester, met Vrouw en Kinderen, aantroffen, daar wagtende om hunnen Bevelhebber het laatst vaarwel te zeggen. 't Was niet wel te beslisen of de goede Priester en zyn Gezin, dan wy, het meest

meest ontroerd waren, by het afscheid neemen van den Major BEHM. Hoe kortduurend onze kennis aan hem ook geweest ware, zyn edelmoedig en belangloos gedrag had ons de grootste hoogachting voor hem ingeboezemd: en wy konden niet zonder de grootste aandoening scheiden van een Man, aan wien wy zo groote verpligtingen hadden, en, naar alle waarschynlykheid, nooit zouden wederzien.

De innerlyke waarde der byzondere Geschenken van hem ontvangen, buiten den voorraad dien wy konden berekenen, zullen naar den doorgaanden prys, daar te Lande, meer dan twee honderd Ponden beloopen hebben. Dan, zyne edelmoedigheid, hoe groot die ook op zichzelve beschouwd, moge weezen, werd overtroffen door de kieschheid, met welke hy alle zyne gunstbewyzen betoonde, en de aartige wyze, waarop hy ons gevoel van het drukkend gewigt der verpligtinge zogt voor te komen, of ons 't zelve te ontneemen; verpligtingen, welke hy wist, dat wy hem niet konden vergelden. Indien wy een stap verder gaan, en den Bevelhebber BEHM aanmerken als iemand, die een openbaar character bekleed, en de eer eener groote Vorstinne ophoudt, zullen wy nog meer stoffe van bewondering vinden, over de juiste en uitgebreide gevoelens, die hem bezielden. Meermaalen, was zyne taal: „ De dienst, in welken gy getreeden zyt, strekt ten alge„ meenen heil des Menschdoms, dit geeft u een regt, „ niet alleen op de gewoone dienstbetooningen der „ Menschlykheid, maar het Burgerregt, op alle plaatzen, „ waar gy komt. Ik ben verzekerd, dat ik overeenkom„ stig handel met de oogmerken myner Vorstinne, in u „ allen gemak en geryf te verschaffen, 't geen in ons ver„ mogen is; en ik kan haar Character, of myne eigene „ Eer, zo verre niet vergeeten, dat ik voor het betrag„ ten van myn pligt iets zou neemen." —— Op een anderen tyd gaf hy ons te verstaan, „ dat hy zeer ernstig „ begeerde, een goed voorbeeld te geeven aan de *Kamt„ schatkaërs*, die eerst uit den staat van barbaarschheid „ kwamen; dat zy de *Russen* als hunne voorbeelden in „ alles aanzagen, en dat hy diensvolgens hoopte, dat zy „ voortaan het zich een pligt zouden rekenen, Vreemde„ lingen, zo veel in hun was, by te staan, en gelooven „ dat dit de handelwyze was van alle beschaafde Volken." ——— By dit alles moet ik nog voegen, dat hy, naa alle onze tegenwoordige behoeften, op de beste wyze hem mo-

gelyk, vervuld te hebben, zich niet min bezorgd betoonde, omtrent onze toekomende noodwendigheden; en, daarby het meer dan waarſchynlyk oordeelde, dat wy den gezogten Doortocht niet zouden vinden, en dus in 't einde van 't Jaar na *Kamtſchatka* wederkeeren, verzogt hy Capitein CLERKE eene lyst over te geeven van het Touwwerk en Scheepsbehoeften, die wy zouden noodig hebben; beloovende dat ze gezonden zouden worden van *Okotsk*, om op onze komst te wagten. Ten zelfden einde gaf hy aan Capitein CLERKE een papier; allen de Onderdaanen der Keizerinne, die wy mogten aantreffen, bevelende ons allen mogelyken byſtand te verleenen.

Intuſschen begon de gezondheid van Capitein CLERKE, ondanks eene heilzaame verandering van ſpyze, die dit Gewest aanboodt, daaglyks af te neemen. De Priester van *Paratounca* hadt dit niet vernomen, of hy bezorgde hem alle dagen brood, melk, verſche boter en vogels, ſchoon zyne Wooning zestien mylen aflag van onze Schepen.

By onze eerſte aankomst, ſchryft Capitein KING, vonden wy het Rusſisch Hospitaal, niet verre van de Stad *St. Peter en St. Paul*, in een zeer jammerlyken toeſtand. Alle de Soldaaten waren min of meer aangetast door de Scorbut, en veelen hadden deeze kwaal in de hoogſte maat. De overige *Ruſſiſche* Inwooners waren in denzelfden ſtaat, en wy merkten, in 't byzonder, op, dat by onzen Vriend de Serjant, door al te veel van den ſterken drank, dien wy hem gaven, te gebruiken, binnen het verloop van weinig dagen, de ontzettendſte verſchynzels dier Kwaale zich vertoonden. In deezen deerlyken ſtaat, liet Capitein CLERKE ze alle door onze Scheeps-Chirurgyns bedienen, en de bekende middelen geeven, die ons Scheepsvolk voor die ziekte bewaarden, 't geen van eene zo gezegende uitwerking was, dat wy, van ons tochtje na *Bolcheretsk* te rug komende, eene verbaazende verandering ten goede beſpeurden in aller gelaat: de Mout hadt, naar 't berigt onzer Chirurgyns, het meeste toegebragt tot deeze ſpoedige herſtelling.

Naa verſcheide poogingen, om uit de Baay van *Awatska* te geraaken, gelukte dit eindelyk Capitein CLERKE, op den zestiendeen van Juny; hy hield Noord Noord-Oost aan. Wy kunnen hem, zonder te omſlagtig te worden, niet volgen in alle zyne koerſen en de ſcheepsvoorvallen, geduurende zyne verſcheide poogingen, om tusſchen de twee Vaste landen Noordwaards te komen: ondoordringbaar

baar Ys belette zulks. Staande deezen tocht, hadden zy zomtyds de gelegenheid om de booten uit te zetten, op de vangst van Zee-paarden, die zich in grooten getale bevonden op de Ysvelden. Het volk, op die vangst uitgezonden, ſlaagde gelukkiger dan op één anderen tyd, zy keerden te rug met drie groote en één jong: verſcheide anderen hadden zy gedood en gewond. De Heeren, die mede gegaan waren op die vangst, zagen verſcheide merkwaardige blyken van liefde tot de jongen, in deeze Dieren. Wanneer de Booten het Ys naderden, namen zy allen de jongen onder de vinnen, en poogden met dezelven in Zee te komen. Verſcheide, wier jongen gedood of gewond waren, kwamen weder boven, en haalden ze na beneden; juist wanneer ons Volk ze in de Boot wilde neemen, zwommen een groot ſtuk wegs met bloed geverfd: wy zagen, dat ze, van tyd tot tyd, met deeze Jongen boven de oppervlakte kwamen, om lugt te ſcheppen, en voorts weder met een ſchriklyk geloei weg dooken. Het Wyfje, in 't byzonder, welks Jong gedood en in de Boot gehaald was, werd zo woedende, dat het op ons aanviel, en de tanden door de Boot heen ſloeg.

Capitein CLERKE vondt het onmogelyk hooger Noordwaards op te komen, dan 70°. 33'. en dus vyf mylen min verre dan wy de laatſte reize geweest waren. Op den één en twintigſten van July, ontdekten wy, ten klaarſten, dat een vast en ondoordringbaar beletzel van Ys alle poogingen om de *Americaanſche Vastewal* te naderen, vrugtloos maakte. Men liet daar op allen denkbeeld, om een *Noord-Oostlyken Doortocht* na *Oud Engeland* te vinden, vaaren; doch beſloot, egter, de Kust van *Aſia* te onderzoeken, of het ook *Noord Westwaards* mogelyk mogt weezen.

Maar in dit beſtaan waren zy even ongelukkig: op den twee-en twintigſten dreef de wind de losſe Ysſchotzen in zulk eene menigte op hun aan, dat zy zich in een oogſchynlyk gevaar bevonden van 'er door ingeſlooten te zullen worden. 's Morgens den drie-en-twintigſten, ſchryft Capitein KING, was het open water voor en agter het Schip niet meer dan ééne en eene halve myl, en die uitgeſtrektheid nam ſteeds af. Eindelyk, naa ons uiterſte best gedaan te hebben, om uit het dryvend Ys te geraaken, waren wy genoodzaakt het Zuidwaards aan te zetten, dit deeden wy ten zeven uuren; doch niet zonder ons Schip aan hevige ſchokken bloot te ſtellen. De *Discovery* ſlaagde zo gelukkig niet: want, wanneer zy met dit Schip ten elf uuren nog niet

op den gang waren, vonden zy zich dermaate omringd door veele groote Yschotzen, dat de weg geheel verspard was, en aan lyboord overhellende, viel het Schip op den kant van een groot Ysveld: de wind uit Zee, waar dezelve open was, sterk blaazende, veroorzaakte de branding aan laager wal een geweldig wryven tegen dit Ysveld. Deeze Ysklomp werd, in 't einde, zo verre gebrooken of verplaatst, dat men eene andere pooging om te ontkomen kon in 't werk stellen; maar, ongelukkig eer het Schip genoeg vaart hadt om bestuurd te kunnen worden, kwam 'er een andere Ysbrok aanzetten; de hooge Zee het ongeraaden maakende, om tegen wind op te zeilen, en geen kans ziende om 'er uit te komen, bleeven zy in eene kleine opening, haalden de zeilen in, en maakten zich met Yshaaken vast.

In deezen gevaarlyken staat, zagen wy de *Discovery*, op den middag, omtrent drie mylen van ons, ten Noord-Westen: een vry sterke koelte uit het Zuid-Oosten meer Ys na het Noord-Westen dryvende, nam de menigte van Ys tusschen ons zeer veel toe. Volgens berekening, bevonden wy ons op de Breedte van 69°. 8'. en 187° Lengte, en wy hadden acht-en twintig vademen waters. Ter vermeerdering der vreeze, die ons reeds had aangegreepen, werd het weer, omtrent half vier uuren in den Naamiddag, dik en nevelagtig, zo dat wy de *Discovery* geheel uit het oog verlooren: maar, ten einde wy aan onze Tochtgenooten allen bystand, die in ons vermogen was, mogten toebrengen, hielden wy het bestendig, zo digt mogelyk, by het Ys langs. —— Omtrent zes uuren liep de wind na 't Noorden, en dit gaf ons eenige hoope, dat het aankruiend Ys mogt wyken en opening geeven aan de *Discovery*: en dewyl het, in dat geval, onzeker was, in welken staat het Schip 'er uit mogt geraaken, deeden wy elk half uur een kanonschot, om voor te komen dat wy niet van elkander afdwaalden. 't Hield aan tot negen uuren, eer onze bekommerdheid voor het behoud der *Discovery* eenigzins verminderde, wanneer wy hoorden dat zy ons schieten beantwoordden; en kort daarop, bemerkten wy, dat, met het keeren van den wind, het Ys begon te scheiden, en dat het Schip, alle zeilen byzettende, zich een doortocht zou zoeken te baanen. Wy verstonden daar naa, dat zy, in 't Ys beklemd zittende, ontdekten, hoe 't Schip met het Ys, een half myl in een uur, Noord-Oostwaards omdreef. 't Smertte ons zeer te zien dat de dubbeling van de boegen der *Discovery* meerendeels afgesleeten; en het Schip wry lek geworden was door het stooten op den kant van het Ys. Op

Op den zeven-en-twintigſten, bevondt men dat de ſchade, door de *Discovery* geleden, van dien aart ware, dat men wel drie weeken werks tot herſtel zou noodig hebben, en wy dus eene Haven moesten inloopen tot het bewerkſtelligen hier van. —— Een verder opzeilen Noordwaards, even ondoenlyk vindende als het digter naderen van een der beide Vastelanden, door ontoeganglyke Ysvelden bezet, oordeelden wy het zo onbeſtaanbaar met onzen pligt, de Schepen aan verdere gevaaren bloot te ſtellen, als vrugtloos, ten aanziene van het oogmerk onzer Reize, eenige verdere poogingen tot een Doortocht te doen. Dit, gevoegd by de vertoogen van Capitein GORE, deedt Capitein CLERKE beſluiten geen meer tyds te ſpillen in 't geen hy onmogelyk te volvoeren keurde; doch na de Baay van *Awatska* te ſtevenen, om daar de geledene ſchade te herſtellen: om, eer de Winter kwam, die allen ander beſtaan, om ontdekkingen te doen, onmogelyk zou maaken, de Kust van *Japan* te bezoeken.

Ik wil niet verzwygen, welk eene vreugde 'er doorſtraalde op elks Gelaat, zo ras het beſluit van Capitein CLERKE bekend werd. Wy waren allen hoogst moede van eene Zeereize, zo vol gevaars, en waarop de volſtandigſte aanhouding met geen de minſte waarſchynlykheid van te zullen ſlaagen, in het hoofdoogmerk, bekroond werd. Wy keerden, derhalven, onze aanzigten t'huiswaards, naa eene afweezigheid van drie Jaaren, met zulk een genoegen en voldoening, dat wy, ondanks de lange en moeilyke Reis, welke ons nog te doen ſtond, en de onmeetelyke afſtand, op welken wy ons nog bevonden, eene blydſchap gevoelden, als of wy reeds *Lands-end* in 't gezigt hadden.

(*Het Vervolg hierna.*)

ANECDOTE.

(*Uit het Hoogduitsch.*)

„ Ter gelegenheid der meldinge van den Heer Abt VOGLER, (by
„ my een zeer hooggeschatte Toonkonstenaar,) welke ons
„ Vaderland, voor eenigen tyd, met een bezoek heeft gelieven
„ te vereeren, en daar in, door zyn Orgel- en Klavierspeelen,
„ genoegzaam geroemd en bekend geworden is; lees ik, onder
„ anderen, de volgende Anecdote, in het *Elementarbuch der*
„ *Tonkunst von* H. P. Bossler *Hochf. Brand. Onolzbach: Rath te*
„ *Speir.*"

VOGLER, een buitengemeen bekwaam Klavierspeeler, kwam eens ten Hove van een Duitschen Vorst. Gedurende den tyd, dat Hy zich aldaar ophield, wierd alle dagen Concert gegeeven, en een ieder had vryen toegang. Op zeekeren avond, kwam een jong mensch ook derwaards, en buiten hem waren 'er geen zes toehoorers. Deze stelde zich digt voor aan, doch zonder iemand den toegang te beneemen of hinderlyk te zyn, zo dat hy *Vogler* op de handen konde zien. In het minst geen kwaad vermoedende, bleef hy dus gerust staan. Door zyne opmerkzaamheid op *Vogler*, wierd hy niet gewaar, dat een Officier zich agter hem geplaatst had; welke echter, buiten dit, eene even zo bekwaame plaats konde gevonden hebben. Een Minister van het Hof, die zich maar eenige schreeden van den Jongman af bevond, zag het; en wilde, dat hy plaats zoude maaken; hem dit beduidende met eenige oogwenken. De Jongman wist niet, wat deeze wilde; dagt, dat het hem niet aanging, en bleef dus op zyne plaats. Eindelyk trad de Minister nader, en duwde hem, in laage uitdrukkingen, een schamper verwyt toe. Hy verdedigde zich, op eene beleefde wyze, zo goed hy konde, en verontschuldigde zich daar mede, dat hy, als een beminnaar der Muziek, niet alleen gewenscht had, deezen grooten Toonkonstenaar te mogen *hooren*, maar ook te mogen *zien* speelen; en dat zyne opmerkzaamheid zo groot geweest ware, dat hy, daar door, den Luitenant niet gewaar geworden was. —— Misschien speelt gy zelfs het Klavier, en wellig even zo goed als *Vogler*! zeide de Minister, op eene hoonende wyze, met opgeschorte lippen. Uwe Exellentie vergeeve het my! antwoordde de Jongman, al glimlagchende. Dit is even zo veel, als of ik U vroeg: zyt Gy ook wel een zo groote Staatsman, als HERZBERG of ZEDLIZ in Berlyn? —— Het zoude ongelukkig weezen, voegde hy daar by, als 'er, buiten deeze, ook nog geene kundige Staatsmannen waren; even zo ongelukkig, als of 'er, buiten

ten den Heer *Vogler*, ook geen bekwaame Klavierſpeelers meer waren. —— De Minister wierd, door zulk een onverwagt antwoord, geheel verlegen, en verliet den Jongman met meerder achting, dan hy hem te vooren toegedraagen had.

Nymegen, 1786. P. BEYEN, *Vertaaler.*

DE ZELFMOORD, DOOR WYN VOORGEKOMEN.

Eene Engelſche Geſchiedenis.

Zeker Heer, in de zwaarmoedigſte mymeringen vervallen, was tot het wanhoopig en allerwraakbaarst beſluit voor Rede en Godsdienst gekomen, om geweldaadig de handen aan zich zelven te ſlaan, nam twee Piſtoolen, ging na een Herberg, vroeg om eene afzonderlyke Kamer, een Vles Wyn, Pennen, Inkt en Papier. Nedergezeten, ſchreef hy een Brief aan een Boezemvriend, en daar in betuigende, dat hy den last zyns rampzaligen ſtaats niet langer kon draagen; met bygevoegde verklaaring, dat hy op den tyd, wanneer zyn Vriend den Brief ontving, reeds uit zyn elenden zou weezen; ten ſlot hem eenige zaaken verzoekende als een laatſte blyk van zyne Vriendſchap. —— Deezen Brief afgevaardigd hebbende, lag hy zyne Piſtoolen op tafel neder; doch zeer dorſtig zynde, en den Wyn voor zich ziende, dronk hy een glas. De verfriſsing, welke de Wyn toebragt, noopte hem om het te herhaalen, een tweede, derde, en vierde te drinken; de vervrolyking gaf zulk eene wending aan zyne gedagten, dat hy het volvoeren zyns genomen beſluits bleef uitſtellen. — Zyn Vriend, den Brief ontvangen hebbende, begaf zich terſtond na de Herberg, ſtoof ter kamer in, met de hevigſte ontroering; niets anders verwagtende, dan dat hy zyn Vriend zou vinden, wentelende in zyn bloed; doch, tot zyne groote verwondering en blydſchap, zag hy hem in eene bedaarde geſtalte zitten. Hy nam terſtond de Piſtoolen weg, en zy dronken den Wyn te gader uit. De nog korteling wanhoopende Heer ging na Huis, met zichzelven bevredigd, en bevredigd met dat Leeven, 't geen, hy weinig oogenblikken geleden, gemeend hadt te verkorten. Duizendmaal naderhand dit Uur in zegening gedenkende; daar hy, weder tot zichzelven gekomen, de ſnoodheid en gruwelykheid inzag, van een bedryf, 't geen hy gereed geweest was te volvoeren.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, JUNI, 1786

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29.	4-2	54	NO	0 z. betr.
	—	4-2	63	NtO	2 wolkig o. helder
	—	4-2	49	NtW	3 o. helder N. L.
2	—	4-3	53	NW	2 z. betr.
	—	4-4	66½	N	2 o. helder
	—	4-5	55	NO	3 helder
3	—	4-7	56	ONO	2 ———
	—	4-8	68	NO	2 ———
	—	5-0	54	NNO	1 ———
4	—	4-7	55	N	2 ———
	—	4-4	69	———	2 ———
	—	4-0	56½	———	0 ———
5	—	4-1	59	NtO	2 o. helder wolkig
	—	4-2	69	———	4 ——— z. betr.
	—	4-4	53½	N	6 z. betr.
6	—	4 5	55½	———	5 donker
	—	4-3	61	———	6 ———
	—	3-0	52	———	5 ———
7	—	2-5	55	———	4 z. betr.
	—	2-0	67	———	4 o. helder
	—	1-7	54	———	4 z. betr.
8	—	1-3	53	———	2 wolkig
	—	0-6	61½	———	3 ———
	28.	11-9	52	———	2 o. helder
9	—	11-0	53	———	2 donker
	—	10-5	64½	———	3 z. betr.
	—	9-8	52	———	2 donker
10	—	9-5	53½	———	2 ——— z. betr.
	—	9 8	65	NtW	2 o. helder
	—	10-0	52½	———	2 wolkig
11	—	11-0	57	ZO	2 ——— o. helder.
	—	11-5	70	OtZ	5 helder
	—	11-8	60	OZO	2 ———
12	—	11-5	59	ZO	2 ———
	—	11-7	74	O	4 ———
	29.	0-0	58½	———	4 ———
13	—	0-2	57	ZO	2 z. betr.
	28.	11-8	66	OZO	4 betr.
	—	11-3	56	O	5 ———
14	—	11-0	60	———	3 o. helder.
	—	10 9	75	ONO	4 helder.
	—	10-7	66	———	2 betr.
15	—	11-2	64	ONO	3 o. held. zw. wolk.
	—	11-0	77	N	3 nagt iets R. z. b.
	—	10-5	68	ONO	2 z. betr.
16	28.	10-3	67½	OtZ	2 betr. zw
	—	10-3	78	O	3 ———
	—	10-6	66	ONO	4 zw. wo
17	—	10-7	68	ZO	3 ———
	—	11-3	77½	OZO	5 ———
	—	11-8	66½	———	3 o. helder
18	—	11-5	67	OtZ	3 nagt D.
	—	11-4	80	———	3 betr.
	—	10-7	66	OtN	4 o. helder
19	—	10 6	68	O	4 ——— h
	—	10-3	81½	OtN	4-5 helder zw
	—	10 5	73	O	2-5 ———
20	—	11-2	70½	———	3 ———
	—	10-8	85	—— 2 ZW	4 zw wolke
	—	11-3	73½	Z o' O	0 ———
21	—	11-5	72½	NWoNO	0 helder zw
	—	11-2	85	N 3 O	3 ———
	—	11-0	67	NW	6 zw. wolk
22	—	11-0	68	W	2 zw. Reg.
	—	11-5	74	———	3 zw. wolk
	—	11-5	62½	WNW.	0 o. helder
23	—	11-3	67	WoO2Z	0 betr. zw.
	—	10-9	76	NO	1 zw. wolk
	—	10-9	65½	N	1 ——— i
24	—	11-1	66½	NW	2 ———
	—	11-5	73½	———	2 o. helder
	29.	0-2	63½	———	1 ———
25	—	0-6	65½	———	2 ———
	—	1-3	75	NWtN	3 ———
	—	1 9	62	———	4 helder
26	—	1-6	66	WtZ	4 ———
	—	1-1	74	W	4 zw. wolken
	—	0-8	63	WZW	4 helder
27	—	0-5	66	W	4 R.
	28.	11-8	76	———	2 zw. wolken
	—	11-2	64	NWtN	2 donker iets
	—	11-5	65	NW	4 wolkig z. h
28	29.	1-3	67½	———	5 o. helder
	—	2-1	60	WNW	2 helder
	—	2-3	61	———	4 o. helder
29	—	2-4	75½	W	3 ——— betr.
	—	0-5	65½	———	2-4 zw. wolken
	—	0-5	64½	———	8 ———
30	—	1-1	69	NW	6 z. betr. R.
	—	1 0	61	———	4 ———
	—			———	———
	29.	0	87/100	64 22/100	2 9/10

Bar. den 14 's av. 7 u. 28. 10. 5
20 's mid. 12 u. 28. 11. 4
29 's av. 12 u. 29. 0. 0

Th. den 1 's av. 12 u. 48
15 's nam. 3½ u. 78
20 —— 3 u. 86
23 —— 3½ u. 77

Th. 's mo. 61 17/18
—— 's mid. 7. 4/15
—— 's av. 60 18/18

DE NATUUR VAN WAAREN EN VALSCHEN GODSDIENST,

AFGESCHETST IN EENE REDENVOERING, OVER HANDEL. XIX. 34.

Maar als zy verſtonden dat hy een Jood was, werd 'er eene ſtemme van allen, roepende omtrent twee uuren lang, Groot is de Diana der Ephezeren.

Door den Eerw. Heere WILLIAM WEST.

Indien eenigen mogten oordeelen, dat de keuze van deeze plaats tot het onderwerp eener Redenvoeringe, in eene Christelyke Vergaderinge, verdeediging noodig hebbe, —— daar dezelve de taal behelst der grootſte Afgodery, gevloeid uit den mond des gemeenen Volks, te *Ephezen*, —— voor de zodanigen zou ik in 't midden brengen, dat het eene zeer nuttige plaats is in de Geſchiedenis, en als zodanig in de Gedenkboeken des Nieuwen Verbonds opgetekend, tot onderwys en voordeel van allen, die 't zelve leezen. En, naardemaal het waarſchynlyk is, dat veelen, die 't zelve leezen, by mangel aan behoorelyke oplettenheid, of gebrek aan doordenken, veele der nuttige en gewigtige bedenkingen, welke dezelve natuurlyk oplevert, over 't hoofd zien, zo zal het van eenen byzonderen dienst kunnen weezen voor de zaak van den Godsdienst, deeze plaats in een rechtmaatig, zo wel als in een duidelyk en ter betragting opleidend, licht te zetten. Zulks zal ik onderneemen, in de volgende Redenvoering, waarin myn hoofdbedoeling zal weezen, de Oorſprongen aan te wyzen, van WAAREN en VALSCHEN GODSDIENST; en waar uit het hervoortkomen, dat zo veele misbruiken, omtrent den Godsdienst, plaats greepen, in onderſcheide Eeuwen, en by verſchillende Volken der Wereld.

1. De eerſte aanmerking, welke ik hier maak, is, „dat „ het Menschdom natuurlyk geſchikt is tot Godsdienſtige „ Gevoelens." Hier door, verſtaa ik, dat de Menſchen

natuurlyk eenig denkbeeld vormen van een hooger Weezen, of Weezens, door welken deeze zigtbaare Wereld gemaakt is, of door welken de dingen deezer Wereld beſtuurd en beſchikt worden, aan welken zy verpligt zyn, en van welke zy afhangen, en aan wiens Wil zy onderworpen zyn. —— Dit, denk ik, mag met regt opgemaakt worden uit het zamenſtemmend bedryf aller Eeuwen: dewyl het niet blykt, dat 'er ooit eenig Volk was, óf het nam eenige Godsdienſtige gebruiken waar. Men moet, in de daad, erkennen, dat zulk een Eerdienst niet verrigt is door elk Mensch, hoofd voor hoofd, en dat 'er Menſchen geweest zyn, die geen eerbiedenis betoonden, voor eenig onzigtbaar Weezen. Van deezen ſtempel, waren veelen van den Aanhang der *Epicuristen*, die veronderſtelden, dat God, of de Goden (want zy ſtelden 'er veele) geheel geen agt ſloegen op de menschlyke zaaken, en gevolglyk geenerlei Eerdienst van de Inwoonderen deezer Wereld verwagtten. Dan, dewyl 'er mogelyk niets zo algemeen is onder de Menſchen, dat het geene uitzondering lydt, is eene zo ſterke algemeenheid, in het tegenwoordige geval, in geenen deele noodig; de bygebragte aanmerking wordt genoegzaam geſtaafd, door het algemeen bedryf aller Eeuwen, en aller Volken. Myn denkbeeld is, dat een zo algemeen gebruik als dat der Godsdienſtige Eerbiedenisſe geweest is, eene ſterk vermoedelyke baarblyklykheid oplevert voor die Godsdienſtige gevoelens, welke ik beweerde den Mensch natuurlyk eigen te weezen. —— Laaten wy, te voller ſtaavinge van 't zelve, opmerken de inwendige geſteldheid van 's Menſchen Ziele. —— Wy vinden ons zelven, onder anderen, begaafd met het Vermogen van te kunnen redenkavelen, en een beginzel van Dankbaarheid. Door het eerſte ontdekken wy, in de Wereld, rondsom ons, de uitwerkzelen van Wysheid en Goedheid, en leiden daar uit, met allen regt, af, het beſtaan van een verſtandige, wyslyk beſchikkende, en goede Oorzaak: door het laatſte voelen wy ons onder de ſterkſte verpligtingen aan dat Weezen, 't geen wy ontdekt hebben uit zyne Werken; en eene gereedheid om een betaamelyk gevoel van deeze onze verpligtingen aan 't zelve uit te drukken, op eene wyze, welke ons voorkomt, met zynen wil zamen te ſtemmen. —— Uit deeze beſchouwing van 's Menſchen Ziele blykt, dat ik, (zonder eenigzins agt te ſlaan op de bedryven des Menschdoms,) met rede beweerd heb, dat de Mensch natuurlyk ge-

geneigd is tot Godsdienſtige Gevoelens, of, met andere woorden, dat de Menſchen, door de geſteldheid hunner Zielen, natuurlyk geſchikt zyn, om de indrukzels van een Godlyk Weezen te ontvangen, en vervuld te worden met een diepgaand gevoel hunner verpligtingen aan 't zelve. Met zo veel gronds mag van GOD den Almagtigen gezegd worden, dat hy zich van zyn Weezen en Gunstbetooningen „ niet onbetuigd gelaaten heeft aan eenige zyner „ Schepzelen," alle Menſchen bedeeld hebbende met de vermogens „ om Hem te vinden," en met beginzelen, welke hun geſchikt maaken, om met rechtmaatige aandoeningen jegens Hem vervuld te zyn.

2. Ten anderen merk ik op, „ dat der Menſchen Na„ tuurlyke Begrippen van GOD, en hunne Neigingen te „ Hemwaards, grootlyks verbasterd en bedorven zyn, „ door de kunſtenaryen van listige en ſnoode Menſchen." —— Dit voorſtel behelst een onderwerp, 't geen, ten vollen behandeld, het zwaarſte Boekdeel zou vullen, ons geduld verveelen in 't ophaalen, en u verveelen in het aanhooren: naardemaal de Godsdienst, op verſchillende tyden en plaatzen, zich in eene ontelbaare verſcheidenheid van gedaanten vertoond heeft. —— Zelfs die, welken de oude *Jooden* handhaafden, ſchoon van Godlyken oorſprong en beſchikking, veranderde nogthans, in het voorkomen, naar de overhand hebbende Secten of Partyſchappen, en werd menigmaal bedorven door de inmengzelen der omliggende Afgodiſche Volken; met veel meer reden mogen wy, derhalven, veronderſtellen, dat de Godsdienst bedorven geweest is onder de *Heidenen* zelve, die geen uitwendigen regel hadden om dit ſtuk te volgen. Diensvolgens vinden wy onder hun de grootſte verkeeringen en misvormingen van de oorſpronglyke gevoelens, welke de Menſchen van GOD vormen. Inzonderheid mogen wy onze aandagt vestigen op het getal en de verſcheidenheid der Godheden, aan welken zy hunnen Eerdienst beweezen; want, gelyk aan den eenen kant derzelver Menigte groot was, zo waren, aan den anderen kant, de Characters zeer verſchillend en tegen elkander overgeſteld, en veele zeer ſnood en ondeugend. Onder der *Heidenen* Goden en Godinnen, treffen wy voorbeelden en beſchermers aan, van dronkenſchap, van diefſtal, van overſpel, van moord, van de onnatuurlykſte en aanſtootlykſte wreedheid: in gevolge, waarvan de Godsdienst, die alles, wat deugdzaam en beminnelyk, en den Menſchen nuttig, is, moet

onderſtutten en aanmoedigen, tot bevordering van ondeugd ſtrekte, en de ſchoonſchynendſte redenen van verſchooning en regtvaardiging daar van opleverde.

Dan, misſchien, zal men zeggen, eens toegeſtaan zynde, dat de Godsdienst, in de Heidenſche Wereld, op het ſchaamteloosſte bedorven en mishandeld is, waarom moet dit alles toegeſchreeven worden aan de Kunſtenaryen van listige en ſnoode Menſchen? Mogen wy niet veronderſtellen, dat de Menſchen uit zich zelven, door onagtzaamheid en luiheid, of eenige andere inwendige oorzaak, tot veele gevaarlyke misſlagen in den Godsdienst vervielen, en 'er in bevestigd wierden door hunne eigene ondeugende en bedorvene geaartheden? ——— Hier op dient ten antwoord, dat toegeſtaan zynde, dat de onagtzaamheid en traagheid der Menſchen, ten opzigte van Godsdienſtige onderwerpen, de Menſchen blootgeſteld heeft, om zeer ligt bedroogen en misleid te worden, zulks, myns oordeels, op zich zelven alleen geen rede zal geeven voor de misvormingen van den Godsdienst in 't algemeen, veel min voor de verfoeilyke Afgodery en het Veelgodendom der Heidenſche Wereld. Welk eene ſtrekking, by voorbeeld, heeft de traagheid tot het uitvinden van nieuwe voorwerpen van Eerdienſte, en tot het telloos vermenigvuldigen der Godheden? Deeze ſchynen veeleer het uitwerkzel eener werkzaame en weelderige verbeeldingskragt, en toegeſteld met al het vernuft en de afgeregtheid van oplettende en werkzaame gemoederen, om te gemaklyker en ligter de ligtgeloovige en niet denkende menigte te misleiden. En dat dit, met de daad, het geval was, leert ons de oude Geſchiedenis op 't overtuigendst, en het wordt door de ondervinding onzer eigene dagen bevestigd. Uit beide blykt het, dat zy, die het opzigt over den Godsdienst hadden, denzelven ſchikten naar hunne eigene geaartheid, grilligheden of belangen: en dat zy veel kunſtenaryen gebruikten in het opmaaken hunner Godsdienstbegrippen, en de gedaanten van Godsdienstoefening, om ze onder het volk opgang te doen krygen. Dus ſtrekte de vermenigvuldiging der voorwerpen van Godsdienſtig Eerbetoon, door het verzinnen eener menigte van Goden, tot vermeerdering der Offeranden en Gaven, aan dezelve toegebragt; 't geen kunſtig beſtemd ſchynt, ten voordeele der geenen, die het beſtuur hadden in zaaken van den Godsdienst. Zo vinden wy, dat de *Tempeltjes voor Diana*, (dat zyn Kapelletjes met het beeld dier Godinne) in groo-

groote agting waren by de *Epheziers*, en dat DEMETRIUS een Zilversmid, met de handwerkers van dergelyke dingen, waarschynlyk zamenspannende met de Leidslieden in den Godsdienst, deeze hoogagting onder het volk wilden gaande houden, om hun gewin. —— Het blykt ook, dat de Heidensche Priesters, om het gros des volks te beter aan hunne belangen te snoeren, voorgaven Aanblaazingen te hebben, Voorzeggingen en Wonderwerken te doen, en schreeven ten voordeele van 't Bygeloof en de Afgodery, welke zy poogden voort te planten en te vestigen.

't Is geenzins te verwonderen, dat zulke misbruiken plaats greepen onder valsche Godsdiensten, (of de zodanige die van louter menschlyke vinding waren) als wy ontdekten, dat dezelfde, of nog erger, ingesloopen zyn in dien Godsdienst, welken wy, op de beste gronden van waarblyklykheid, voor van Hemelschen Oorsprong houden. De *Christlyke Godsdienst*, schoon de zuiverste en eenvoudigste in de oorspronglyke gedaante of instelling, is, door de Priesterschap der *Roomsche Kerke*, in duizend vreemde vormen vol verborgenheden gegooten, om de dwaasheid der menigte te doen aangroeijen, en de eer en de voordeelen van eenige weinigen te vermeerderen. —— Wilde ik hier treeden tot het ophaalen van de misvormingen, onzen Godsdienst aangedaan door listige, baatzoekende, en snoode Lieden, ik zou de paalen eener Redenvoeringe zeer verre te buiten stappen. Ter loops zal ik alleen melden, dat de Wonderwerken, die onze Heer wyslyk, deedt by de oorspronglyke invoering des *Christendoms*, en die, om geen min wyze redenen ophielden met den dood zyner Apostelen, op de onbeschaamdste wyze voorgegeeven worden tot deezen dag toe in de *Christlyke Kerke* te volduuren. Het vertoon van Wonderwerken heeft men doen dienen tot het onderstutten van de grootste en godloosste verkeeringen van den *Christlyken Godsdienst*, als den Eerdienst der Heiligen en Beelden, en veele andere ongerymde Leerstellingen en Plegtigheden der Paapery. Wy mogen ook opmerken, dat zy 's Heeren Avondmaal, enkel geschikt tot een Gedenkfeest, veranderd hebben in eene Zoenofferande voor de zonden der leevenden en dooden; en dat de Priester, die verondersteld wordt begaafd te zyn met een buitengewoon en wonderdoend vermogen, door het uitspreeken van eenige woorden, voorgeeft het Brood en den Wyn te veranderen in het Lichaam en Bloed van

CHRISTUS. —— Dan het grootſte wonder in dit geval is, dat het gros des volks zich laat overhaalen om te gelooven dat zulk een Wonder hier plaats heeft, louter op 't gezag der Prieſters, ſchoon het aanloopt tegen alle hunne zinnen. Waarlyk, als wy ondervinden, dat het volk zich zo ligt laat beleezen om zulk eene allergedrogtlykſte ongerymdheid te verzwelgen, kunnen wy ons niet zeer verwonderen dat het geloof ſlaat aan de voorgewende hedendaagſche Wonderwerken.

De tyd ontbreekt my om te gewaagen van de oneindige verſcheidenheid van bedriegeryen, en bygeloovigheden, allengskens door de Kerk van Rome ten Godsdienſt ingevoerd, en van alle derzelver ongerymde en tegenſtrydige Leerſtellingen, in de meeſte van welken, door een onpartydig en nauwkeurig Waarneemer, de duidelykſte kenmerken van misleiding en bedrog kunnen ontdekt worden, — ja even gemaklyk ontdekt worden als by de Heidenſche Prieſterſchap in ouden tyde, die de kunſt bezaten om het volk te brengen tot den Eerdienſt „ aan Hout en „ Steen, aan Viervoetige en Kruipende Dieren." —— Verbaazende Godloosheid! dat zy, die gezegend zyn met kennisſe boven het gros des Menſchdoms, hunne verſtandsvermogens beſteeden op eene zo laage en onwaardige wyze, dat zy, in ſtede van het verſtand van anderen te verbeteren en te verſterken, 't zelve bederven en misleiden! Dat zy, in plaats van de zuiverſte en beſte aandoeningen van het Menſchlyk Harte, tot derzelver waare voorwerp te leiden, tot de Bron van alle Volmaaktheid en Geluk, deeze tragten af te wenden tot de onvoegelykſte en onwaardigſte voorwerpen, door het wysſte en beſte van alle Weezens te vermenigvuldigen en verkeerd voor te ſtellen! Dat zy zo verre het Beeld Gods in zich zelven misvormen en verwoeſten, dat zy in ſtaat zyn om het in anderen uit te delgen, en gebruik te maaken van het ontzaglykſt en heiligſt gezag, zelfs dat van den eeuwigleevenden GOD, tot het voorſtaan van dingen, rechtſtreeks tegen dat gezag aanloopende, en ſtrekkende om allen goeden en heilzaamen invloed daar van onder het Menſchdom te vernietigen. Dit, zeg ik, is eene verbaazende Godloosheid! als in zich ſluitende eene taſtbaare zamenſpanning tegen de Eer van GOD, tegen de zuiverheid van den Godsdienſt, tegen de belangen en vryheden des Menſchdoms, —— en dit alles tot de wereldlyke eer en het tydlyk belang te bevorderen van zodanige Perſoonen als van allen de onwaardig-

digſten zyn om den aardbodem te betreeden, — daar zy aan GODE de grootſte verpligtingen hebben, uit hoofde van de voordeelen, welke zy genieten, en teffens daarvan het onwaardigst en ondankbaarst gebruik maaken.

Maar, gelyk wy met regt verbaasd ſtaan over de Godloosheid en Snoodheid der zodanigen, die de voornaamſte bewerkers zyn van het bederf der gemoederen, zo van *Heidenen* als van *Christenen*, ten opzigte van den Godsdienst, zo hebben wy ook reden om ons te verwonderen over de domheid en agtloosheid des Menschdoms, in toe te laaten, dat men hun zo groflyk bedroog, dat zy zo weinig luisterden na de ſtem der *Rede*, de edelſte gaave van GOD! dat zy, die het voordeel der *Euangelieleere* hadden, geſchikt om onze Rede by te ſtaan, te verſterken, zo gereed hun voorregt, om voor zich zelven naar den regel dier Leere te oordeelen, hebben opgegeeven! 't Is waar, Mannen van groote bekwaamheden, en veel gezags in de *Christlyke Kerke*, hebben de goede Gemeente poogen diets te maaken, dat zy geen regt bezitten om voor zich zelven te oordeelen, dat zy voorzigtigheids en pligtshalven zich moeten onderwerpen aan het oordeel der Kerke, dat is, aan de zodanigen, die willen, dat de Menſchen hun als Beſtuurders van dezelve aanzien. — Doch de duidelyke ſtrekking van deeze Leere, en het baarblyklyk oogmerk der zodanigen, die dezelve aanpryzen, zou iemand doen denken, dat alle bedagtzaamen zou aanzetten, om dat Kerkgezag met verſmaading en afſchuw te bejegenen, en over te haalen, „ om te ſtaan in de „ Vryheid met welke CHRISTUS hun vry gemaakt heeft," — en moet het, te hunner onſterflyke eere, vermeld worden, dat 'er, bykans in elke Kerk-eeuwe, zommigen zyn opgeſtaan, die zich op het voordeeligst onderſcheidden in de verdeediging deezer zaake, ſchoon zy, helaas! maar al te dikwyls voor den digten drom der hun overſchreeuwende menigte moesten wyken, of tot ſlachtoffers ſtrekken van Priesterlyke woede. — Dit brengt my om voorts op te merken.

5. „ Dat de grootſte ongerymdheden en onbeſtaanbaar„ heden, ten Godsdienst ingevoerd, doorgaans onder„ ſchraagd zyn door de ſtemme der menigte." — Wy hebben 'er blyk van, in 't geen te *Ephezen* gebeurde. Want, toen ALEXANDER ter verdeediging wilde voortreeden, riepen zy allen, met éene ſtem: „ Groot is de

„ Diana der Ephezeren!" (*) En dewyl de ſtem der menigte tegen hem was, moest hy binnen houden, 't geen hy te zeggen had, en geheel zwygen. Gaat men na, waar over de menigte zich zo zeer bekommerde, en wat dezelve zo luidrugtig verdeedigde, het blykt, dat het niets anders was dan een ſtom Afgods-Beeld, zonder gevoel of beweeging, 't geen zy veronderſtelden de Afbeelding te zyn van de Godinne *Diana*, ſchoon die Godin zelve nergens beſtond, dan in de verbeelding haarer Aanbidderen: derwyze, dat zy hunne eige verbeeldingen vergoodden, en dan Afbeeldingen vervaardigden van 't geen eigenlyk niet beſtond. Dus werd de *Heidenſche Wereld* bedroogen door ydele ſchaduwen, en niets beduidende vertooningen, in een ſtuk van 't hoogſte aanbelang voor haar geluk.

(*) Eene zeer groote gelykvormigheid tuſſchen deeze *Heidenſche Dienaaren* van *Diana* te dier Stede, en hunne *Christen Naakomelingen*, doet zich op, wanneer deeze laatstgemelden, toen de Kerkvaders aldaar vergaderd waren, en, door CYRILLUS *van Alexandrie* beſtuurd, beſlooten hadden, NESTORIUS af te zetten, en dat de Moeder van onzen Zaligmaaker de *Moeder Gods* zou genaamd worden, met verrukking van vreugde de knieën der Biſſchoppen omhelsden, en hunne handen vol dankbaarheid kuschten; in de grootſte verlegenheid gezeten hebbende, terwyl men over dit ſtuk raadpleegde in de Kerkvergadering. Zie JORTIN *Remarks on Eccleſiaſtical Hiſtory*, *Præf.* p. XVI.

(*Het Vervolg by de eerſte gelegenheid.*)

VERHAAL VAN DEN GELUKKIGEN UITSLAG DER DOORSNEDE VAN DE SCHAAMBEENDEREN, VOOR DE TWEEDE REIZE OP DEZELFDE VROUWE GEDAAN, in 's Gravenhage, door den Ervaren Heere J. C. DAMEN, *'s Lands en Stads Heel- en Vroedmeester*, den 11 Augustus, 1785.

Medegedeeld aan de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen,

DOOR

PETRUS CAMPER.

Wel Edele, zeer Geleerde Heeren!

De gunst, waarmede UWE. het medegedeeld Verhaal van de Doorſnede der Schaambeenderen, door den Heere

DA-

DAMEN, zeer gelukkig op de Vrouwe van *Caspar Stols*, den 20 October 1783 uitgeoeffend, hebben gelieven te ontfangen, deed my verzekerd zyn, dat het, zoo aan UWE. als aan onze Land- en Konstgenooten van belang toeſchynen zoude, wanneer ik UWE. de Tweede Konstbewerkinge op dezelfde Vrouwe, met denzelfden gelukkigen uitſlag, den 11 Augustus 1785 gedaan, toezond. De Heer *Damen* heeft, op myn verzoek, wederom het geheele beloop van dat byzonder geval op het papier gebragt, en my de vryheid gegeeven om het aan UWE. op te draagen.

Gelyk wy, in het eerſte geval, een nauwkeurig onderzoek eenigen tyd naa de herſtelling nodig oordeelden, en daarvan een Verzekerſchrift, *bladz.* 21 van het Verhaal, of *bladz.* 487 van het VI Deels, 2de Stuk, van de *Alg. Letteroeffeningen* opgaven, hebben wy het van geenminder gewigt gerekend, mede van den uitſlag der Tweede Heelwyze, onze Land- en Konstgenooten, eene oprechte verzekeringe te geeven.

De kwaadaartigheid van zommigen, en de listige inboezemingen van anderen, hebben ons overgehaald om 'er eene Notarieele Verklaaringe by te voegen, van het geen de Vrouwe in byzyn van den Notaris *C. van Brakel*, en Getuigen *Joh. Simonis*, en *Daniël Hoezée*, *Junior*, in onze tegenwoordigheid heeft betuigd.

Niets zal my, en de Heeren Deelgenooten aan die gezegende Konstbewerkinge, aangenaamer zyn, dan wanneer deeze onze ernſtige poogingen tot nut en heil van het Menſchdom gunſtig geduid, en ook anderen ten nutte verſtrekken mogen.

Verhaal van de Konstbewerking, en geneezing der Doorſnede van de Schaambeenderen, voor de tweede reize gedaan, op dezelfde Vrouwe, door J. C. DAMEN.

Den 11 Aug. 1785, in 's Gravenhage.

Had ik het genoegen, om, op den 20 October 1783, de Doorſnede van de Schaambeenderen, aan de Huisvrouwe van *Caspar Stols*, genaamd *Cornelia Spranger*, met een goed gevolg te doen, was ik niet minder verheugd, dezelve andermaal aan die zelfde Vrouwe, op den 11 Aug. 1785, even gelukkig te hebben mogen verrigten, ter behoudenis van een levendig Kind: met dit onderſcheid evenwel, dat de Konstbewerking ditmaal niet zoo gemak-

kelyk volbragt, en met meer moejelyke omſtandigheden verzeld wierdt. Behalven dat 'er in het beloop van het Kraambedde eene omſtandigheid bykwam, welke, deeze ongelukkige Moeder met levensgevaar dreigende, vervolgens nogthans eene zeer goede keer nam.

Ik zal, even als te voren, het geval, met zyne omſtandigheden, oprecht, en onbewimpeld, voordraagen, op dat een yder zou konnen zien, dat de toevallen, de Lyderesſe overgekoomen, geene de minſte betrekkinge hadden, op deeze Heelwyze, en ook andere Kraamvrouwen, ſchoon allernatuurlykst verlost, menigmaalen overkoomen.

Het was op den elfden Aug. 1785, als my *Caspar Stolt*, de Man van deeze Vrouwe, des ogtends ten agt uuren kwam boodſchappen, dat zyne Echtgenoote den geheelen nagt zeer onrustig en pynelyk doorgebragt hadde, en naar zyn oordeel in baarensnood was. My derwaarts begeeven hebbende, bevond ik haar in dien ſtaat, den mond der Baarmoeder zeer ruim verwyderd, en het water ſterk aangroejende; maar ook teffens, dat het Kind, zeer hoog gelegen, bynaa niet bereikt konde worden: 't welk, door het ſterk voorover hangen van den Buik der Baarende Vrouwe, zeer vermeerderd wierdt: uit de hardheid echter, die ik gewaar wierd, beſloot ik, dat het Hoofd nederwaarts gekeerd lag.

De Vrouwe had, kort voor myne komſte, eenen overvloedigen afgang gehad, en konde haar water zeer gemakkelyk loozen, welk voordeel zy in het voorige geval niet gehad hadde, en waarom haar, toen ter tyd, een Lavement toegediend, en door my, tot ontlasting der Blaas, de Catheter aangebragt was. Dit alles nu niet nodig zynde, raadde ik de Vrouwe ſtil te bedde te blyven leggen.

Hierop liet ik aanzeggínge doen aan de Heeren, welke my by de eerſte Konstbewerkinge, met zoo veel vrucht en yver, hadden bygeſtaan; te meer wyl Hun Edele, met nog eenige andere Konstgenooten door my van de Zwangerheid deezer Vrouwe tydig verwittigd waren geworden; met eerbiedig verzoek om my andermaal in deeze moejelyke Konstbewerkinge by te ſtaan.

Hunne Menſchenliefde en Yver, om my behulpzaam te zyn, deeden Hun WE. reeds ten half elf uuren by de Baarende Vrouwe tegenwoordig zyn; namelyk, de Heeren JORISZEN, VAN DE LAAR, HASSELMAN, en KASTERLE, alle zeer beroemde Geneesheeren, beneffens den Heer HUYBERTS, *Hoogleeraar in de Ontleed-, Heel-, en Verloskunde*, van deeze Stad.

Naa

Naa onderling over het geval geraadpleegd te hebben, onderzogten wy, of het bekken even eng gebleeven ware, als by de eerſte Konstbewerkinge; dan of het door dezelve eenige meerdere ruimte bekoomen en behouden hadde?

De Heer *van de Laar*, die met my afzonderlyk de ruimte van het Bekken onderzogt, ſtemde met my in, dat 'er geene de minſte verwydering gekoomen was, door de gedaane Operatie, en het Bekken wederom dezelfde engte hadde, als te voren; wy beſlooten derhalven, dat de Doorſnede van de Zamenvoeging der Schaambeenderen, weder op nieuw, behoorde in het werk geſteld te worden, zoude de Vrouwe een levendig Kind ter wereld brengen.

Dit beſluit de Lydereſſe voorgeſteld, en toegeſtemd zynde, deeden wy de Konstbewerking even als by het eerſte geval, dog ik had meerder moeite om met het mes door het Kraakbeen der Schaambeenderen heen te dringen: het was harder dan de eerſte maal; ook wierd ik als gedrongen, om de ſnede meerder zydwaarts, of liever ter zyde der vorige te doen; want het ſcheen my duidelyk toe, dat de plaats, daar de eerſte ſnede gedaan was, harder dan ter zyde was.

De doorſnede gedaan zynde, was de vaneenwyking der beide Beenderen zoo groot, dat de Heer *van de Laar*, beide zyne Vingers, nevens den anderen gevoegd, daar tuſſchen in konde leggen: vervolgens keerde ik het Kind, en verloste op deeze wyze de Vrouwe van eene levendige, en welgemaakte Dochter! In de doorhaaling van het Kind, bevond ik meerder tegenſtand, en moest grooter kracht aanwenden dan in het eerſte geval: ook was het Kind kloeker en dikker dan het eerſte; het Hoofd had een omtrek van ruim 14 duimen Rhynlandsch.

De Vrouw verlost, naa behooren bezorgd, en te Bedde gelegd zynde, bevond zig bovenmaate wel. Des Avonds klaagde zy my, ſterken aandrang tot wateren te hebben; waarop ik goedvond haar op een Steekbekken te plaatzen; zy maakte nu haar water als eene gezonde Vrouwe, 't welke zy op de vorige Konstbewerkinge niet doen konde, gelyk ik gemeld hebbe op *bladz.* 17 van het *Verhaal*, of *Algem. Vaderl. Letteroeff.* VI Deel, 2de Stuk, *bladz.* 482 en 483, als mede dat haar het water twaalf dagen lang, tegens wil en dank, afliep.

In het geheele beloop van deeze tweede Geneezing, heeft zy haar water altoos op een pot behoorlyk geloosd, en is geheel en al van dit laſtig ongemak bevryd gebleeven.

Hier uit kan een yder duidelyk zien, dat het verſpreide ge-

gerucht, als of deeze Vrouwe door de eerſte Konstbewerking zoo veel geleeden zoude hebben, van nog haar water, nog haaren afgang, te kunnen houden, en altoos lek gebleeven was, ten eenemaale verdicht, en bezyden de waarheid was. Ook had zy my, daar naa vraagende, altoos volmondig van het tegendeel verzekerd; naamelyk, van geen het minſte ongemak daar aan te hebben.

Van veel meerder gewicht, was de Lieschbreuk aan de rechter zyde, die, om dat zy geen Breukband verdraagen konde, meest uit was. De breede ledere Riem, hoe los ook omgelegd, verdroot haar zoo, dat zy dien, in weerwil van ons, losmaakte, 't geen nogthans geene de minſte hinderniſe aan de geneezing aangebragt heeft; want zy wandelde, naa de derde week van haare kraam, weder over haare Kamer. Zoodanig was de gelukkige uitkomst van dit byzonder geval, 't welk om de bykoomende toevallen, eene nettere Beſchryvinge vereischt.

Den tweeden, en derden dag naa deeze Konstbewerking, bevondt zy zig by uitſtek welvaarende, dog op den vierden dag wierdt zy door eene hevige Koorts aangetast, die, onzes oordeels, meest door het zog veroorzaakt wierdt, want naa de Zogkoorts kwam 'er zeer weinig opzetting in de Borſten. De Kraamvrouw begon toen te klaagen, over walgingen, die op den 4den dag naa de verlosſing, in braakingen overgingen, dog des avonds minder geworden waren, naa het toedienen van een Lavement, welk door eene groote veelheid afgang gevolgd wierdt. In weerwil van deeze ontlasting zwol de Buik, en wierdt pynelyk, offchoon de Kraamzuivering geregeld voortging. De nacht, daar aanvolgende, wierdt zeer onrustig doorgebragt, de neigingen tot braaken waren wederom gekomen, *ook* hadt zy eenige maalen gebraakt: haare toeſtand wierdt dus gevaarlyker; men ſchreef haar eenen zagten, verkoelenden, en eenigzints afgang verwekkenden, drank voor.

Des naamiddags om twee uuren by haar geroepen zynde, vond ik haar zeer benaauwd, en ſpraakeloos; de pols zeer klein, en ingetrokken: naa eene aderlaating kwam zy weder by, en ſcheen 'er door verligt.

Ten zes uuren haar met den Heere *van de Laar* bezoekende, vonden wy haar een weinig beter; de ſpraak was weder gekomen; dog de benauwdheden, nu en dan met een weinig hik verzeld, bleeven voortduuren. Wy oordeel len andermaal nodig een weinig bloed te trekken, 't welke met weinig verligtinge gedaan wierdt.

Des

Des avonds ten 10 uuren haar weder bezoekende, bevond ik den toeſtand dezelfde. Het Lavement, hier op toegediend, vloeide, weinige oogenblikken daar naa, geheel af, en de kraamvloejingen waren zedert dien eigen morgen geheel weggebleeven.

Des anderen morgens bevond ik haar ten 6 uuren veel beter, den buik geſlonken, minder pynelyk: en men vertoonde my drie aanmerkelyke afgangen, die alle wit van kleur waren.

Ten elf uuren met de overige Heeren gekoomen zynde, bevonden wy haar merkelyk beter; de afgangen bleeven aanhouden; dog daar dezelve altoos zeer dun waren geweest, waren 'er nu eenige harde ſtoffen in. De kraamvloejingen openbaarden zig weder, en de Lyderesſe beterde van oogenblik tot oogenblik; dog de ontlastingen, van dunne, en als melkwitte ſtoffe, hielden aan, en bragten telkens eene merkelyke verligtinge te wege.

Naa verloop van eenige dagen, begonnen de kraamvloejingen van kleur te veranderen, en wierden bynaa wit, taay, en zonder reuk; deeze ontlastingen duurden zeer veele dagen, tot dat zy, langzaam verminderd, eindelyk geheel ophielden.

Die zelfde ontlastingen ſchynen oorzaak geweest te zyn, dat de Kraamvrouw bynaa geen of zeer weinig zog gehad heeft; zoo dat zy haar Kind de borst niet heeft konnen geeven, 't welke ten gevolge hadt, dat het zeer verzwakte, door ſcherp zuur aangedaan wierdt, en eindelyk in de vyfde week aan ſtuypen overleed.

De Kraamvrouw, die, gelyk reeds gemeld is, eene *Hernia Inguinalis*, of lieschbreuk aan de rechter zyde hadde, en daar voor altoos een band gedraagen hadde, konde de aanlegging van deezen band niet veelen; zoo weinig in de laatſte dagen haarer zwangernis, als naa de gedaane konſtbewerking: wy waren dus genoodzaakt denzelven geheel af te laaten.

Indien de Lyderesſe het aanleggen van deezen band hadt konnen verdraagen, zou dezelve een dubbeld oogmerk, en nuttigheid gehad hebben, om de breuk in te houden, naamelyk, en om te dienen tot aanſluiting der Heupbeenderen, in plaatze van den Beugel, door den Hoog Gel. Heere P. CAMPER ten dien einde uitgedagt. Van welken wy, om dezelfde rede, geen gebruik konnende maaken, ons bediend hebben van dien breeden lederen Riem, welken ik in de voorige geneezinge gebezigd hadde,

de. Dan ook deeze konde niet vast omgeflooten worden, om dat de Lyderesſe geene fluitinge, hoe genaamd, geliefde te dulden, of, zoo zy voorgaf, niet konde verdraagen: zonder dat wy 'er de rede van hebben konnen ontwaar worden. Dikwyls maakte zy den Riem los, of verſchoof dien zoodanig, dat hy dikwerf, om het weeke des Bovenbuiks, in plaatze van om de Heupbeenderen, bevonden wierdt.

Het is onderwylen zeer aanmerkelyk, dat, offchoon het lighaam zeer weinig, of bynaa geheel niet omflooten geweest is, de geneezinge echter, en de vastgroejing der Schaambeenderen, even zoo goed als by de voorige Konstbewerking geſchied zy, en wel zoodanig, dat zy, naa de derde week van haare Kraam, geheel welvaarende over haare Kamer wandelde.

J. C. DAMEN.

Als ik, voor den 6 July deezes Jaars, in s'Hage was, maakte ik een overleg met den Heere *Damen* en *van de Laar*, om deeze Vrouwe, gelyk te vooren geſchied was, wederom met oplettenheid te onderzoeken; zy wierdt gevolgelyk op den 6 July genodigd, ten huize van den Heere *Damen*, in het westeinde van s'Hage; verſcheen daar ten zeven uuren des avonds, en onderwierp zig met alle bereidwilligheid aan ons onderzoek; gelyk geblyken zal uit de bygevoegde Verklaaring, alleenlyk door den Heere *van de Laar* en my ondertekend; om dat de Heer *Damen*, ylings buiten de Stad geroepen, by het onderzoek niet konde tegenwoordig zyn.

Wy laaten hier de Verklaaringe zelve woordelyk volgen.

Copia.

Op heden den 6 July 1786, hebben de ondergeſchrevene PETRUS CAMPER, *Prof. Med. Honor.* &, en A. VAN DE LAAR, *Med. Doctor*, ten Huize van den Heere DAMEN, *Heel, en Stads Vroedm.* in s'Hage, wederom met alle nauwkeurigheid onderzogt, de Huisvrouw van *Caspar Stols*, welke den 20 October 1783, voor de eerſte maale, en laastelyk, den 11 Aug: 1785, voor de tweede maale, met eenen gelukkigen uitflag, de Doorſnede van de Schaambeenderen ondergaan hadde, en bevonden:

1°. Dat haare gang natuurlyk en ſtevig was, als zynde al-

alleen gewandeld van haar Huis, tot dat van den Heere DAMEN, waar van de afſtand op 20 minuten gaans gerekend wordt; als mede, dat zy op één been, by verwisſeling, en op het ander, ſtevig konde ſtaan.

2°. Dat de Schaambeenderen volkoomen aaneengehegt waren, laatende aan den binnenkant eene kleine holligheid: de *Synchondroſis* ſcheen daar een weinig minder gevuld.

3°. Dat de Waterweg natuurlyk geſteld was, en dat zy haar Water volmaakt wel konde houden; gelyk ook den afgang: als mede, dat 'er geen teken te zien was van de gedaane ſnede; dog zy hadt zedert eenigen tyd gekreegen eene kleine uitzakking van de Schede: waardoor de Lyfmoeders-Mond ligtelyk wierdt gevoeld.

4°. Dat de Liesbreuk thans zeer groot was, en de geheele rechter Lip van het vrouwelyk Deel ſterk uitzettede; meest veroorzaakt, doordien zy, om geene knelling te ondergaan, den band geheel los aangelegd hieldt. De breuk wierdt echter gemakkelyk ingebragt.

5°. Zy voer, voor het overige, zeer wel, hadt haare maandelykſche ontlastingen geregeld, en was als nog niet zwanger.

Tot bevestiging van de waarheid boven gemeld, hebben wy deeze Verklaaring, met onze Naamen, ondertekend.

's Hage, den 6 July 1786.

Was getekend:

PETRUS CAMPER.

A. VAN DE LAAR.

Copia.

Geminuteerd op een Zegel
van twaalf ſtuivers.

Op heden den 6 July 1786, heb ik *Cornelis Jacob van Brakel*, openbaar Notaris, by de Edl. Hove van Holland geadmitteerd, in 's Gravenhagen reſiderende, ter præſentie van de nagenoemde getuigen, my ter requiſitie van den Heere JOHANNES CHRISTIAAN DAMEN, *'s Lands en Stads Chirurgus en Vroedmeester*, alhier in den Haag, vervoegt ten huize van dezelve, en aldaar gevonden den Wel Ed. Heer PETRUS CAMPER, *Ruſtend Hoogleeraar in de Medicynen*, welke aan de perſoon van *Cornelia Spranger*, Huisvrouw van *Caspar Stols*, aldaar tegenwoordig, in præſentie van den

den Heere *Arnoldus van de Laar*, *Medicinæ Doctor* alhier, de navolgende Vraagen heeft gedaan; naamentlyk: Of zy was de Huisvrouw van *Caspar Stols*? Of zy den ouderdom van 37 jaaren niet hadt bereikt? Of zy haar water en afgang konde houden? Of zy alleen gaan konde? en of zy alleen gegaan was van haare Wooning op de Ryswykſche Straatweg, tót het huis van den Heer *Johannes Christiaan Damen*, in het Westeinde? Of zy op een been ſtaan konde? Of zy nog natuurlyk haare maandelykſche Ontlastingen had? En eindelyk, of het laatſte Kind, welke zy ter waereld heeft gebragt, niet een Meisje geweest, en vyf Weeken oud geworden is? En welke vraagen *allen affirmative*, met een volmondig *jaa*, door dezelve zyn beantwoord geworden: aldus geſchied en gepasſeerd, ter præſentie van *Johannes Simonis*, en *Daniel Hoezée*, *Junior*, als getuigen ten deezen verzogt.

Onder ſtondt. *Quod attestor*

C. V. BRAKEL,

Not. Publ.

BESLUIT.

Uit deeze twee op eene en dezelfde Vrouwe gedaane Doorſneden van het Kraakbeen, tusſchen de Schaambeenderen gelegen, blykt ten allerklaarſten, dat dezelve nog naadeelig, nog doodelyk is, en dat men op deeze wyze, wanneer het Bekken niet mismaakt, maar te naauw is, de Kinderen levendig kan doen gebooren worden. En derhalven, dat men op deeze wyze den doodelyken Haak kan vermyden.

De Lieschbreuk, en beginnende uitzakking der Schede, valt te dikwyls voor, in Vrouwen, die allernatuurlykst kraamen, om dezelve aan deeze Heelwyze toe te ſchryven.

Wy meenen overvloedige redenen te hebben, om onze Konstgenooten aan te moedigen, om deeze zoo veel heilsbelooyende Konstbewerkinge verder te voltooijen, en, voor Moeder en Kind beide, nog gemakkelyker en zekerer te maaken.

Amſterdam den 11 *July* 1786.

PETRUS CAMPER.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE DER RALLEN; EN BYZONDER VAN DEN LAND-RAL, OF KWARTEL-KONING.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Rallen* maaken een vry groot Gezin uit, en derzelver geaartheden zyn geheel verſchillende van die der andere Strandvogelen, die zich op zandige Oevers onthouden: de *Rallen* bewoonen, in tegendeel, de ſlykerige boorden van Poelen en Rivieren, en bovenal Streeken, begroeid met Biezen en moeraseigene Planten. Deeze Leevenswyze is eigen en gemeen aan alle ſoorten van *Water-Rallen*: de *Land Ral* alleen in de Velden: alle komen zy daar in overeen, dat ze een rank, en aan de zyden zamengedrukt Lyf, den Staart zeer kort en bykans geen, en een zeer kleinen Kop hebben; de Bek gelykt, in de gedaante, zeer na die der Vogelen van het Hoendergeſlacht, alleen is dezelve wat langer, ſchoon min dik: het gedeelte der Schenkelen, beneden de Knie, is vederloos, de drie Voorvingeren zyn lang, zonder eenig tusſchen beide komend Vlies: zy trekken, vliegende, de Pooten niet onder den Buik op, gelyk andere Vogelen; maar laaten ze hangen; hunne Vleugels zyn klein, ſtaan zeer ſcheppend hol, en hun vlugt is kort.

De *Land-Ral*, of *Kwartel Koning*, heet in 't Grieksch Ὀρτυγομήτρα, in 't hedendaagsch Latyn *Rallus*, in 't Italiaansch *Re de Quaglie*, in 't Engelsch *Daker-hen* en *Land-Rail*, in 't Schotsch *Corn-crek*, in 't Hoogduitsch *Schriek*, *Wachtel-Kœnig*, in 't Fransch *Rale de Terre*, of *de Genet*, en in 't algemeen *Roi des Cailles*, in 't Zweedsch *Korn-karren*, in 't Poolsch *Chrosciel*, in 't Deensch *Skov-ſnarre*, in 't Noorweegsch *Akerrie* en *Aager-hone*.

In de vogtige Landen, zo ras het Kruid hoog is opgeſchooten, en naby den tyd dat het zal gemaaid worden, hoort men, uit de digstbegroeide plaatzen, een rauwe ſtem, of liever een kort geſchreeuw, dat ſcherp en droog is, *crëk*, *crëk*, *crëk*, zeer gelykende naar het geluid, 't geen men zou verwekken door met den vinger, over de tanden van een groote Kam, ſterk heen te ſtryken. Wanneer men op dat geluid afgaat, verwydert het zich, en ſchynt wel vyftig ſchreden verder af te komen; 't is de *Land-Ral*, die dit geluid verwekt, 't geen men ligt voor het gekras

van een kruipend Dier zou neemen; deeze Vogel vordert zeldzaam zyn weg, vliegende; maar bykans altoos ſnel loopende door het digtſt der opgegroeïde gewaſſen, een duidelyk ſpoor van zynen weg nalaatende.

Men begint dit geluid omſtreeks den tienden of twaalfden van Mai te hooren, op den zelfden tyd als de *Kwartels* verſchynen, die hy altoos ſchynt te vergezellen; want de *Land-Ral* komt en vertrekt met deeze Vogelen te gelyk. Die omſtandigheid, gevoegd by deeze, dat de *Land-Ral* en de *Kwartels* even zeer de Velden bewoonen, dat hy daar alleen leeft, min algemeen en een weinig grooter dan de *Kwartel* is, hebben te wege gebragt, dat men zich verbeeldde, dat de *Land-Ral* zich aan 't hoofd van de aankomende *Kwartels* plaatſte, en als Aanvoerder of Leidsman, op hun Tocht ſtrekte, en van hier de Naam van *Kwartel-Koning*. Dan de *Land-Ral* verſchilt van de *Kwartels*, in de duidelykſte kenmerken, die hy gemeen heeft met alle andere *Rallen*, en in 't algemeen met de Moerasbewoonende Vogelen, gelyk ARISTOTELES zeer wel heeft opgemerkt (*). De grootſte gelykvormigheid, welke de *Land-Ral* met den *Kwartel* heeft, is gelegen in de Pluimadie, die nogthans donkerder en geelverwiger is; de geele kleur is de heerſchende op de Vlerken; zwart en ros maaken de kleuren van het Lyf uit; deeze zyn op de zyden door witte dwarsſtreepen onderſcheiden: alle deeze kleuren zyn veel zwakker in de Wyfjes dan in de Mannetjes; ook zyn de eerstgemelde wat kleinder.

't Is ook door eene louter willekeurige uitbreiding eener kwaalyk gegronde overeenkomst, dat men aan den *Land-Ral* eene Vrugtbaarheid heeft toegeſchreeven, zo groot als die der *Kwartels:* menigvuldig herhaalde waarneemingen hebben ons geleerd, dat deeze Vogels niet meer dan acht of tien Eijeren leggen, en geenzins achttien of twintig. In de daad, met eene zo ſterke vermenigvuldiging, als men veronderſtellender wyze aan de *Land-Rallen* toeſchryft, zouden zy noodwendig veel talryker moeten weezen, te meer, daar de Nesten, in 't digtſt der Kruiden geplaatst, zeer bezwaarlyk te vinden zyn. Deeze Nesten, onagtzaam toegeſteld van een weinig Mosch of verdord Kruid, vindt men doorgaans op eene hoogte met gras begroeid: de Eijeren, veel grooter dan die der *Kwartels*, zyn met veel breeder roſſe plekken gemerkt; de Jongen loopen, zo ras zy uit

(*) ARISTOTELES *Hist. Animal. Lib.* VIII. *Cap.* XII.

uit den dop zyn, en volgen de Moeder; zy verlaaten de Velden niet voor dat zy gedwongen worden door de Maaijers, die hunne wooning afflaan. De hand des Maaijers neemt de laate broedzels weg: alle de andere begeeven zich dan op de Koornlanden, en die met Hei of Brem bezet zyn, van waar zy in 't Fransch den naam van *Rales de Genet* of *Brem-Rallen* draagen. Eenigen keeren op 't einde van den Zomer na de oude woonplaatzen weder.

Wanneer een Hond een *Land-Ral* aantreft, kan men zulks ontdekken, aan de leevendigheid zyner opſpeuringe, aan de veelvuldigheid van zyn verbysterd ſtilſtaan, aan de halſtarrigheid met welke de Vogel hem ophoudt, en zomtyds de Hond zo naby zich laat komen, dat het op vatten af is: dikwyls blyft de Vogel ſtaan, en rust, zo dat de Hond, vervoerd door zyn yver, hem voorby loopt, en het ſpoor byster raakt. De *Land-Ral*, zegt men, bedient zich van dit oogenblik der dwaaling zyns vyands, om weder op den weg te komen. Niet dan in den uiterſten nood vliegt hy op, en hoog genoeg eer hy geluid ſlaa; hy vliegt zwaar, en nooit verre; doorgaans ziet men waar hy nederſtrykt; doch het is vrugtloos hem daar te zoeken: want de Vogel is reeds meer dan honderd ſchreden van die plaats, eer de Jaager dezelve bereike; hy weet door ſnelheid in 't loopen (*) de langzaamheid van zyn vlugt te vergoeden; ook bedient hy zich veel meer van zyne Pooten dan van zyne Vleugels, en altoos onder de gewaſſen bedekt, volvoert hy zyne kleine reistochten en veelvuldige kruisſingen door de Velden heen; doch, wanneer de tyd der groote Reize nadert (†), vindt hy, even als de *Kwartel*, onbekende vermogens om hem te onderſtutten in zo ver en lang een vlugt: hy vertrekt 's nagts, en geholpen door een gunſtigen wind, begeeft hy zich na onze Zuidelyke Landſchappen, van waar hy den tocht over de

(*) ALBIN begaat hier een vreemden misſlag, *men noemt*, ſchryft hy, *deezen Vogel* Rallus *of* Grallus, *om dat hy langzaam loopt.*

(†) „ Ik vroeg," ſchryft GMELIN, aan de *Tartaaren*, „ hoe „ deeze Vogel, zo weinig in ſtaat om te vliegen, 's Winters „ weg kwam; zy verklaarden my allen, dat de *Tartaaren* wel „ wisten, dat hy zelve niet in een ander Land kon overvlie„ gen; doch dat, wanneer de *Kraanvogels*, in den Herfst, ver„ trokken, elk een *Ral* op den rug mede nam, en in een veel „ warmer Land overbragt." *Voyage en Siberie.* Tom. II. p. 115.

de *Middellandſche Zee* onderneemt. Veelen ſneuvelen, buiten twyfel, in deezen eerſten overtocht, als ook in het wederkeeren; van waar men opgemerkt heeft, dat deeze Vogels min talryk zyn dan by derzelver vertrek.

Voor het overige ziet men de *Land-Rallen*, in de Zuidlykſte Landſchappen van *Frankryk*, niet dan in den tyd des Overtochts; zy nestelen niet in *Provence*; en wanneer BELON zegt, dat zy zeldzaam zyn in *Candia*, ſchoon zo gemeen in *Griekenland* als in *Italie*, wil dit alleen aanduiden, dat deeze Vogels daar alleen voorkomen in de tyden der Overtochten, 's Voor- en Naajaars. Doch de Reizen der *Rallen* ſtrekken zich veel verder Noord- dan Zuidwaards uit. ——— Ondanks hunne zwaare vlugt, komen zy in *Poolen*, in *Zweeden*, in *Deenemarken*, ja tot in *Noorwegen;* zeldzaam zyn ze in *Engeland*, en wil men dat ze ſlegts in eenige Landſchappen gevonden worden (*), ſchoon ze gemeen genoeg zyn in *Ierland.* De tochten deezer Vogelen ſchynen in *Aſia* dezelfde orde als in *Europa* te volgen, de Maand Mey is in *Kamtſchatka*, even als in *Europa*, de Maand van de aankomst dier Vogelen: deeze wordt daar *Tava Koatch* geheeten, *Tava* s daar de naam der *Rallen.*

De omſtandigheden, die de *Rallen* aanzetten, om in de Noordlyke Gewesten te broeden, zyn deels de noodzaaklykheid van 't Voedzel, deels 't vermaak van vogtige Woonplaatzen, waar aan zy de voorkeuze geeven; want, ſchoon zy Graanen eeten, en bovenal het Zaad van Brem, en ook, in den opgeſlooten ſtaat, zich met Graanſpyzen vergenoegen, zyn nogthans Inſecten, Slekken, Wormen, niet alleen de ſpys, waaraan zy de voorkeus geeven; maar ook een noodzaaklyk voedzel voor hunne Jongen, en deeze kunnen zy in overvloed niet vinden, dan in beſchaduwde en vogtige plaatzen. Groot geworden zynde, ſchynt alle voedzel hun even dienſtig, want zy zyn zeer vet, en hun vleesch is uitneemend lekker. Men vangt ze even als de *Kwartels*, in netten ze derwaards lokkende door het nabootzen van hun geſchreeuw, *crēk*, *crēk*, *crēk*,

(*) TURNER zegt den *Land Ral* nergens gezien, of 'er van gehoord, te hebben, dan in *Northumberland*; maar Dr. TANCREDO ROBINSON verzekert, dat men ze ook in het Noordlykst gedeelte van *Groot Brittanje* vind, en SIBBALD telt ze onder de Vogelen van *Schotland.*

erèk, met het lemmer van een mes ſterk heen ſtrykende over een getand been.

Verſcheide der naamen, aan de *Land-Rallen* gegeeven, zyn afgeleid van het geluid, 't welk deeze Vogels ſlaan; en 't is, uit hoofde deezer gelykvormigheid, dat TURNER, en eenige andere Natuurkundigen, in den *Land-Ral* den *Crex* der Ouden meenden te vinden: dan, ſchoon de naam van *Crex* volkomen aan den *Land-Ral* voege, als een naam in klank met zyn geſchreeuw volmaakt overeenſtemmende, blykt het, dat de Ouden deezen naam aan andere Vogelen gegeeven hebben. PHILE geeft aan de *Crex* een bynaam, welke aanduidt, dat zyn vlugt zwaar en moeilyk is (*), 't geen wel met onzen *Land Ral* ſtrookt. ARISTOPHANES doet de *Crex* uit *Lybie* komen. ARISTOTELES zegt, dat de *Crex* een krakeelzoekende Vogel is, 't geen den *Land-Ral*, uit overeenkomst met den *Kwartel*, zou kunnen toegeſchreeven worden; doch hy voegt 'er by, dat de *Crex* het nest der *Meerlen* zoekt te verwoesten, 't welk op den *Land-Ral* geheel niet past, die niets gemeen heeft met de Vogelen, welke zich in de Bosſchen onthouden. De *Crex* van HERODOTUS is nog minder een *Land-Ral*: dewyl hy hem in grootte vergelykt met de *Ibis*, een Vogel, tienmaal grooter dan de *Land-Ral*. Meer andere Vogels een geluid ſlaande naar *Crex*, *Crex*, zweemende heeft men die benaaming aan verſchillende ſoorten gegeeven, en is dezelve niet bepaald genoeg, om den *Land-Ral*, of eenige andere Vogelen, daar mede te beſtempelen.

(*) *Βραδυτροχος.*

BRIEF VAN DEN HEER JOHAN INGENHOUSZ, AAN DEN HEER N. C. MOLITOR, *Hoogleeraar in de Chimie te Mentz*; OVER DE BYZONDERE UITWERKING, WELKE DE VERSCHILLENDE SOORTEN VAN LUGT, DE ONDERSCHEIDE GRAADEN VAN LICHT, WARMTE EN ELECTRICITEIT, HEBBEN OP HET DOEN UITSPRUITEN VAN ZAADEN, EN DEN GROEI VAN REEDS GEVORDERDE PLANTEN.

Journal de Phyſique, Feb. 1786.

(*Vervolg van bl.* 344.)

XX. Uit het voorverhandelde kunnen wy opmaaken, welk eene maate van geloof zy verdienen, die, in open-

baare Geſchriften, twee Jaaren, naa myne *Proeven op de Plantgewaſen*, gedrukt, voorgeeven vóór my opgemerkt te hebben, dat de heilzaame invloed der Planten op de Lugt afhangt *van het Licht der Zonne*, en die zeggen, op plaatzen, waar de Zon niet kon komen, Planten gezet, en ze weeken lang opgeſlooten gehouden te hebben, met eene Lugt beſmet door Ademhaaling of door Kaarsvlam, en dit uitdruklyk om de Lugt, dus blootgeſteld aan den nagt-invloed der Planten, te beproeven, door middel van een goede Eudiometer, door welker behulp zy volkomen ontdekten, de kleine veranderingen, welke de Planten, in weinige uuren, in die zelfde Lugten, in de Zon, voortbragten; en die, zeg ik, beweeren, dat men, met eene vry goede Eudiometer deeze Lugten beproevende, naa dat ze geheele weeken met de Planten in 't Donker opgeſlooten geweest waren, waargenomen te hebben, *dat geen dier Planten die Lugten verbeterd had.* Indien men deeze Proeven met bezorgdheid gedaan had, zou de Waarneemer, by de eerſte Proeve zelve, niet hebben kunnen naalaaten te ontdekken, dat die Lugten, welke maar middelmaatig gephlogiſteerd waren door Ademhaaling of Kaarsvlam, (want het is niet mogelyk dezelve hier door geheel en al te beſmetten,) niet alleen veel beſmetter geworden waren, dan op 't oogenblik, dat men ze met de Planten opſloot; maar zelfs volſtrekt vergiftigend, en op de eerſte aanraaking doodlyk voor de Dieren: men behoeft zelfs geen Eudiometer, om, by 't eerſte onderzoek, het oneindig verſchil te ontdekken, 't geen 'er onvermydelyk moest plaats vinden in deeze Lugten, vóór en naa dat ze met de Planten waren opgeſlooten. Een Kaars of een Zwavelſtok zou niet gemist hebben, op 't zigtbaarst, uit te wyzen, de groote maate van beſmetting, door die Lugten aangenomen: meer dan twintig keeren zouden zy uitgegaan weezen in het zelfde Glas, met die Lugt gevuld; waarin zy niet meer dan twee of drie maalen zouden uitgebluscht geworden zyn als het vervuld was met die zelfde Lugt, voor men die met de Planten opſloot.

Hoe kan men dan ſtellig verzekeren, dat het door de tegenwoordigheid der Zonne is, dat de Planten de gephlogiſteerde Lugt verbeteren, en niet door den Groei als Groei, (welke nagt en dag voortgaat) zonder deeze opgeſloote Lugten, buiten de Zon, met de Planten beproefd te hebben? en hoe zou het mogelyk weezen, dat men, (gelyk deeze Schryvers voorwenden gedaan te hebben,) met voorbedagten raade de uitwerking dier Planten, op die Lugten in 't

Don-

Donker, onderzoekende, die zelfde Eudiometer, welke hun de geringſte verbeteringen dier Lugten, in de Zon aanwees, hun ook niet de oneindig duidelyker verſlimmeringen zouden aangeweezen hebben, en die nooit agter blyven, wanneer men die Lugten met de Planten opſluit, al is het ſlegts voor één nagt? Zie hier, ondertuſſchen, de Proeven, welke eenige *Nederlandſche Natuurkundigen* goed hebben kunnen vinden by te brengen, als eiſchen op eene vroegerheid dan myne Ontdekking, twee Jaaren naa de uitgaave van myn Werk. ——— Naardemaal het my niet voegt, Regter in myne eigene zaak te weezen, moge de onpartydige Leezer zelve oordeelen, of eene verzekering, ſteunende op bewyzen van de aangeduide ſoort, aantoont of deeze Proeven met de daad, dan veel eer louter denkbeeldig, genomen zyn.

XXI. De Planten, met eene zekere hoeveelheid gedephlogiſteerde Lugt, in den Donker opgeſlooten, veranderen die Lugt veel ſchielyker in vaste Lugt, dan zy een zelfde hoeveelheid gemeene Lugt zouden veranderen. Eene Plant, in eene donkere plaats opgeſlooten, met omtrent honderdmaal haare groote gedephlogiſteerde Lugt van eene uitſteekende hoedanigheid, by voorbeeld van 400 graaden, zou deeze Lugtklomp voor het grootſte gedeelte veranderd hebben in vaste Lugt, in den tyd dat eene gelyke Plant, op dezelfde plaats, nauwlyks een zesde gedeelte van eene gelyke hoeveelheid gemeene Lugt in vaste Lugt zou hebben doen verkeeren. Maar deeze Plant zou, geduurende denzelfden tyd, de gemeene Lugt geheel gephlogiſteerd hebben; daar de Plant, met de gedephlogiſteerde Lugt opgeſlooten, die Lugt ſlegts min of meer zou verſlimmerd hebben, en die van de vaste Lugt gezuiverd, nog gedephlogiſteerd zou worden bevonden. Eene Plant laat, egter, niet naa, door verloop van tyd, de gedephlogiſteerde Lugt geheel te beſmetten. Uit deeze Proeve blykt, dat, indien de gedephlogiſteerde Lugt met de daad een weezenlyk gedeelte is van de Dampkringlugt, dezelve ligter veranderd wordt, dan de gemeene Lugt.

XXII. De Planten waaſemen nagt en dag een Lugtvloed uit, en ſtorpen van de omringde Lugt, ten zelfden tyde, eene hoeveelheid van Lugt in, welke ter vergoeding ſtrekt van die zy verliezen. De Lugt, in deezer voege, in de Zon voortgebragt, is een gedephlogiſteerde Lugt: die 's nagts voortgebragt wordt, deels vaste, deels gephlogiſteerde Lugt. Het is waarſchynlyk, dat de Lugtuitwaaſe-

ſeming der Planten, in de Zon, derzelver opſtorping te boven gaat; het tegendeel ſchynt plaats te hebben in den nagt, ten minſten in 't *voorkomen*. Ik zeg in 't *voorkomen:* dewyl de hoeveelheid van Lugt, geduurende den nagt met eene Plant opgeſlooten, altoos vermindert; doch deeze vermindering hangt voor een gedeelte daar van af, dat de vaste Lugt, 's nagts voortgebragt, zeer gereed door 't Water werdt verzwolgen.

XXIII. Ik heb reeds gezegd, dat de Planten niet alleen de gemeene Lugt bederven, in welke zy 's nagts opgeſlooten gehouden worden; maar dat zy ook zeer duidelyk, en zonder ooit te misſen, het bederf der Lugt, door Ademhaaling of Kaarsvlam reeds beſmet, vermeerderen. Deeze beſtendige vermeerdering van bederf is een bykomend bewys voor 't geen ik heb beweerd in myne *Proeven over de* Plantgewasſen, dat de *Nagtuitwaasſeming der Planten in zich zelven* (naamlyk in een ſtaat van opeenhooping) *het werkzaamst Vergift is, 't welk beſtaat*; ſchoon het voorts niet min waarheid blyve, dat deeze Nagtuitwaasſeming, in de open lugt, niet kan ſchaaden: dewyl dezelve in 't oneindige verſpreid wordt in de Dampkringlugt.

XXIV. Het Zonnelicht, zo heilzaam en bevorderlyk voor reeds volgroeide Planten, is zeer ſchadelyk voor Planten, die zich eerst beginnen te vormen, en bovenal voor de Zaaden, welke nog moeten uitſpruiten; Zaaden, aan de Zon blootgeſteld, komen niet alleen langzaamer voort dan in de Schaduw, alle andere dingen gelyk zynde; doch een groot gedeelte komt volſtrekt om, en die uitſpruiten leveren, doorgaans, zeer zwakke Planten op. De Planten hebben, by den aanvang van derzelver ontwikkeling, Schaduw of Donkerheid noodig, zy moeten eene inadembaare Lugt, en een maatigen graad van warmte, hebben. Het Licht is zo hinderlyk aan de uitſpruiting der Zaaden, dat Zaaden, die, in vier-en-twintig uuren, wortel ſchieten, als de Kers en Mostaardzaad in den Zomer, op eene warme en ſchaduwagtige plaats, nauwlyks op den derden of vierden dag tekens van Groei zullen geeven, als men ze aan de Zon blootſtelt. Hoe donkerder de plaats is, hoe rasſer zy uitſpruiten (alle andere dingen gelyk geſteld zynde) en hoe ſterker ook de Planten zullen weezen, althans in den beginne. Indien 'er Planten zyn, welker Zaaden beter opkomen, in het ſchynzel der Zonne, zyn deeze voorbeelden zo zeldzaam, dat de Tuin-

lie-

lieden en Landbouwers het voor een algemeenen Regel houden, alle de Zaaden met aarde te bedekken.

XXV. De voorgaande Waarneeming zal ons gereedlyk doen bevatten, hoe ligt men zich kan bedriegen, wanneer men, tot het doen van eenige Proeven, Planten in een kamer kweekt, zonder genoegzaam agt te geeven op de plaats, waar men ze nederzet, en hoe men, by mangel aan oplettenheid, het opmerkenswaardig onderſcheid, 't geen men waarneemt tusſchen de ſchielykheid van den Groei der Zaaden, op verſchillende plaatzen, in 't zelfde vertrek geſteld, kan toeſchryven aan eene geheel andere oorzaak, dan die daadlyk dit uitwerkzel hervoortbrengt.

XXVI. Men zal, uit het geen ik gezegd heb, kunnen opmaaken, waarom de meeste Proeven, die dus lang dienden om te bewyzen, dat de kunstbewerking der Electriciteit den Groei der Planten, op eene wonderbaare wyze, verhaaste, verre van beſlisſend zyn. Men heeft de Zaaden, tot het doen deezer Proeven geſchikt, onder de gelaadene Vlesſen of digt by de Electrizeer-Machines geplaatst, welke men zelden op plaatzen zet, aan de Zonneſtraalen blootgeſteld, die dezelve zouden benadeelen. Waarneemende, dat de geëlectriſeerde Zaaden, in dien ſtand, zeer duidelyk de zodanige vooruit waren, die, zonder geëlectriſeerd te worden, digter by 't Licht ſtonden, heeft men ter goeder trouwe geloofd, dat de Electriciteit 'er de oorzaak van was. Was men oplettend genoeg geweest, men zou bevonden hebben, dat de Zaaden, nauwlettend in dezelfden ſtand geplaatst, als die, welke men electriſeerde, alle, ten minſten zo ſchielyk als de geëlectriſeerde, groeiden. Ik heb deeze ſoort van Proeven zo dikwyls herhaald, op zo veelerlei wyzen veranderd, menigmaal verſcheide honderden van Zaadjes te gelyk neemende, dat het vertrouwen, 't geen ik, met de meeste Natuurkundigen, eertyds gehad heb, op de wonderbaare kragt der Electriciteit in dit ſtuk, zeer veel verminderd, om niet te zeggen, geheel weg is. Dewyl de Heer SCHWANKHARDT goed gevonden heeft, in het *Journal de Phyſique* (*), verſcheide Proeven, hier toe betrekkelyk, die ik hem en veele anderen myner Vrienden getoond had, oordeel ik niet langer te moeten warren met de oorzaak van de dwaaling, door my beſtreeden, aan te wyzen.

Het

(*) *Journal de Phyſique*, Dec. 1785. p. 462.

Het verſchil, 't welk een weinig meerder of minder Lichts, in den Groei der Planten, veroorzaakt, is zo groot, dat men 'er met rede over verbaasd ſtaat. Eenige Zaaden van Kers en Mosterdzaat, in myne Kamer, digt by een geſlooten Venſter (*), waren ſlegts ter hoogte van omtrent een duim opgeſchooten in den zelfden tyd, dat andere dergelyke Zaaden, gedaan op den bodem van een *Vles*, op de wyze van de *Leydſche Vles* vervaardigd, de hoogte van omtrent drie duimen bereikten. De bodem van deeze Vles was ondertusſchen verlicht genoeg, om 'er by dag het kleinſte ſchrift zeer wel op te kunnen leezen: de Vles was rolrond, zestien duimen hoog, en zeven en een halve duim over kruis. Zy ſtondt ſteeds open op den grond, op veertien voeten afſtands van de Venſters, in dezelfde Kamer, waar de andere Zaaden ſtonden; die Kamer is groot en wel verlicht. Wanneer ik deeze Vles, met Electriſche ſtoffe gelaaden hield, plaatſte ik altoos eene dergelyke Vles in de naastgelegene Kamer, op denzelfden afſtand van het Venſter, zonder eenige Electriciteit daar aan mede te deelen. Ziende dat de Groei beſtendig zo wel ging in de ongeëlectriſeerde Vles, als in die aanhoudend geëlectriſeerd werd, kwam het my voor, genoegzaam beſlist te weezen, dat het de zwakheid van het Licht, en in geenen deele de Electriſche kragt, was, welke den vooruitloopenden Groei in de geëlectriſeerde Vlesſen veroorzaakt had.

Al het wonderbaare, 't geen men verhaalt van de *Gevoelige Plant (Mimoſa)*, ten opzigte van de Electriciteit, kwam my ook zeer onnauwkeurig voor. Deeze Plant kronkelt zich even zeer in, wanneer men dezelve met een ſtuk Zegellak, als wanneer men ze met den Vinger of een ſtuk Metaal, aanraakt. De ſchudding of ſchok, daar aan medegedeeld, doet dezelve de bladeren en takjes laaten hangen. De Electriciteit, op zich zelve, blykt 'er niets aan te doen. De Dampkring van een gelaaden Vles, of van den Geleider, brengt dezelfde uitwerking

(*) Ik had het Venſter geſlooten, om daar door de kragt der Zonneſtraalen, door de ruite heen komende, een weinig te verzwakken: had ik de Zaaden buiten het Venſter gezet, de ſterkte der Zonneſtraalen zou al te zeer den Groei belet, en 'er veele hebben doen ſterven.

king te wege, als een wind, een geblaas, of eenige andere beweeging (*).

(*) De Heer SCHWANKHARDT geeft, by de door hem met den Heer INGENHOUSZ genomene Proeve over den Invloed der Electriciteit, op den Groei der Planten, in het *Journal de Phyſique*, te boven gemelder plaatze, ook de Proeve op, met de *Mimoſa*, en vermeld, dat de Hofraad *Ingenhouſz* hem eenen Brief getoond heeft van den Ridder LANDRIANI, in welken die beroemde Wysgeer, te *Pavia*, hem ſchryft, waargenomen te hebben, dat, het geen men ten opzigte van de Electriciteit op de *Mimoſa* gezegd heeft, met de waarheid ſtrydt. Doch, dat deeze Ridder nog bleef by 't gevoelen, dat de Electriciteit den Groei der Planten verhaaſte; zonder egter te melden, dat hy ze zelve herhaald hebbe. —— De Heer DUVARNIER beweert nog het tegendeel der Proeven van INGENHOUSZ en SCHWANKHARDT, in 't een en ander opzigt; pleitende voor de Proeven van den Heer LE DRU, en anderen. *Journal de Phyſique*, 1786. Feb. p. 93. De Uitgeevers van dit Tydſchrift merken te regt op, „ dat de zo rechtdraads „ ſtrydige uitwerkzelen, in de Proeven, aan den eenen kant „ gedaan, door zo beroemde Natuurkundigen, als de Heer „ DUVARNIER bybrengt, en aan den anderen kant, in 't werk „ geſteld, door de niet min beroemde Heeren INGENHOUSZ en „ SCHWANKHARDT, het oordeel moeten doen opſchorten; zy „ toonen hoe veel zwaarigheden men op den weg der Proef- „ neemingen ontmoet. Dezelve behooren herhaald te worden, „ op dat men weete waar de Waarheid buisveste." Wy voegen 'er by, dat het, onzes bedunkens, wel der moeite waardig zou weezen, dat de Heer VAN MARUM, die zo gulhartig het doen van Proeven, met de groote Electriſeer-Machine, in TEYLERS *Muſeum* te *Haarlem*, heeft aangeboden, het zyne, tot het beſlisſen van dit geſchil, bybragt.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN EN WERKEN VAN DEN ZWEEDSCHEN HOOGLEERAAR TORBERN BERGMAN GESCHETST.

(Ontleend uit de *Eloge de* M. BERGMAN, door den Heer VICQ D'AZIR.)

TORBERN BERGMAN, Ridder der Koninglyke Orde van *Vaſa*, Hoogleeraar in de Scheikunde te *Upſal*, Lid van de Academie der Weetenſchappen te dier Stede, als mede van de Academien te *Parys*, *Londen*, *Berlyn* en *Stok-*

Stokholm, &c. &c. &c., werd te *Catharineberg* in *Westgothland*, in den Jaare MDCCXXXV gebooren. — Zyn Vader, aldaar Ontvanger der Ryksgeldmiddelen, ſchikte hem om zyn Opvolger te worden; doch de Natuur had hem tot de Weetenſchappen beſtemd. Een onwederſtaanbaare trek dreef hem van zyne vroegſte Jaaren tot *dezelve*, en de Natuur was ſterker dan de Wil der *Ouderen*. Men mogt hem voorhouden, dat Kundigheden van deezen aart den Mensch niet tot aanzienlyke Eeretrappen verheffen; men bedroog zich: want 'er is geen rang boven die, welke bekwaamheden en vernuft ſchenken, en de voornaamſte van alle plaatzen is die, welke een waarlyk groot Man bekleedt.

De Wis- en Natuurkunde waren de Weetenſchappen, waarop hy zich eerst bevlytigde. De aangewende poogingen, om 'er hem af te trekken, bleeken geheel vergeefsch te zyn, en hy werd na *Upſal* gezonden, met verlof om zich aan de beoefening zyner geliefde Weetenſchappen over te geeven.

Linnæus vervulde, ten dien tyde, die Stad met zyn wydklinkenden roem. De geheele Letteroefenende Jeugd, door zyn Voorbeeld aangevuurd, volgde zyne voetſtappen: Geleerden, uit zyn School herkomſtig, voerden den Naam en Leerwyze huns Meesters over Zee, en de Wereld werd, als 't ware, met Leerlingen van dien grooten Man vervuld. Bergman voelde zich ſterk getroffen door den glans der eere van dien Leermeester afſtraalende, zat aan zyne voeten, en werd door deezen welhaast op het voordeeligst onderſcheiden. — In den aanvang, trokken de Inſecten 't meest zyne aandagt, en hy deedt, op dit dikmaal zo veragt gedeelte der Scheppinge, keurige naſpeuringen, onder anderen op de Zaagvliegen, zo dikwyls en zo wreed verſlonden door de *Ichneumons*, die zich met derzelver ingewanden voeden, en van hun bekleedzel tot dekzel bedienen. — Hy ontdekte dat de Bloedzuigers Eijerleggende Diertjes waren, en dat de *Cocus Aquaticus* een Ey is van deeze ſoort van Worm, waaruit tien of twaalf Jongen voortkomen. Linnæus, die in 't eerst zulks ontkend had, ſtondt, op het zien van alle de genomene Proeven, dermaate verſteld, dat hy vol geestdrifts uitriep, *Vidi & Obſtupui*, welke woorden hy onder de Verhandeling ſchreef, en dus de waarheid der waarneemingen erkende.

Bergman deedt zich welhaast kennen voor een bekwaam Na-

Natuur- en Wiskundigen; doch deeze maaken de egte tytels zyns roems niet uit. Hy was niet alleen een der kundigſte Leerlingen van LINNÆUS: hy werd zelve het Hoofd eener beroemde Schoole.

De plaats van Hoogleeraar in de Schei- en Delfſtofkunde was, door het vertrek van WALLERIUS, opengevallen. BERGMAN vertoonde zich onder het getal der dingeren na dien Leerſtoel, en zonder, tot dien tyd toe, eenig Werk over de Scheikunde uitgegeeven te hebben, zag thans, van zyne hand, eene Verhandeling over de Bereiding van Aluin, het licht. Eene geleerde Verhandeling, even zeer tot verbaazing zyner Vrienden, als van zyne Vyanden, ſtrekkende. Niemand begreep, hoe hy, in zo weinig tyds, zulk een reeks van Proefneemingen had kunnen doen, omtrent een ſtuk voor hem zo geheel nieuw. Zyne Verhandeling werd in de Tydſchriften vinnig aangevallen, en de Heer WALLERIUS zelve beoordeelde dezelve op het geſtrengſte. Doch, te midden eener zo groote menigte van vyanden en nydige misgunners, vondt hy een kragtigen helper. Prins GUSTAVUS, thans Koning van *Zweeden*, en toen Kanſelier der Univerſiteit, nam kennis van deeze zaak. Naa twee Mannen, geſchikt om hem in dit ſtuk toe te lichten, geraadpleegd, en hun uitſpraak voor BERGMAN gunſtig bevonden te hebben, ſtelde hy een Vertoog op, ter beantwoording van alle de bezwaaren, tegen hem ingebragt, zondt het, met eigen hand, geſchreeven aan de Bezorgers der Univerſiteit in den Raad, die het goedvinden van zyne Koninglyke Hoogheid bekragtigden. ——— 't Is derhalven niet aan de beſcherming of het gezag, maar aan het oordeel en de kundigheden van dien Prins, dat men het welgelukken der poogingen des Verſtands hebbe toe te ſchryven. Billyk, dat die Vorst onze erkentenis ontvange: dewyl, zonder zyn edelmoedigen byſtand, een groot Man geweerd zou geworden zyn van een loopbaane, tot welker betreeden de Natuur hem aandreef. 't Is de Natuur, die de Geestkragt ſchenkt; de Lugtgeſteltenisſe wyzigt dezelve; doch het Staatsbeſtuur en de Vorſten moeten die aankweeken, en de zaaden der kundigheden, allerwegen verborgen, doen uitbotten en opgroeijen: deeze zyn aan hunne zorge vertrouwd.

BERGMAN moest aan de groote verwagtingen, welke men van hem opgevat, en die zyne Koninglyke Hoogheid verſterkt had, beantwoorden; het gunſtig getuigenis van SWAB bewaarheden, de plaats van WALLERIUS vervullen,

en

en den nyd doen zwygen. ——— Hy volgde den gewoonen en lang beſtreeden weg in de Scheikunde niet. Dewyl hy daarin geene Lesſen van eenigen Meester ontvangen had, was hy met geene vooroordeelen van eenige School doortrokken. Gewoon aan nauwkeurigheid, en geen tyd te verliezen hebbende, verzamelde hy alle Proeven, zonder eenig agt te geeven op de beſpiegelende Stelzels: hy herhaalde, verſcheide keeren, in zyne Stookplaats, de Proeven, welke hy voor de gewigtigſte en hoofdzaaklykſte aanzag; ſchikte dezelve in eene tot nog onbekende orde; ging op de wyze der Wiskunſtenaaren voort, en was de eerſte die deeze Weetenſchap ter Scheikunde invoerde, daar zy overal behoort aangewend te worden: want men moet maar ééne wyze van leeren hebben, gelyk 'er ſlegts ééne is om wel te oordeelen. Deeze inzigten heeft de Hoogleeraar BERGMAN te nedergeſteld in eene heerlyke Redenvoering, welke, om zo te ſpreeken, zyne Geloofsbelydenis is, in 't ſtuk der Weetenſchappen. In deezen vertoont hy zich geheel en al aan zynen Leezer, en 't is hoogst der moeite waardig hem te leeren kennen.

De ontdekkingen, door den Heer BERGMAN, in de Scheikunde, gedaan, zyn zo talryk als gewigtig, en heeft hy eene ſoort van omwenteling in die Weetenſchap te wege gebragt. Wy kunnen ons tot derzelver optelling niet inlaaten. ——— Doch hoe veel werks vondt hy, om de Natuurkundige Waarheden, door hem ontdekt, te doen aanneemen, hy had het ongeloof te beſtryden van zodanige Menſchen, als men allerwegen ontmoet, die niets onderzoeken en niets weeten te onderzoeken, nu eens gelooven, dan weigeren te gelooven, wier vertrouwen of twyfel, op even losſen grond rustende, bykans altoos het ſteunzel is der Kwakzalvery, en de geesſel der Rede; hy had te kampen tegen de zodanigen, wier ouderdom en traagheid tegen alle beweeging opziet, en onophoudelyk de Jeugd verwyt, dat ze te zeer op nieuwigheden geſteld is, zich met kleinigheden en nauwkeurigheden ophoudt, en het ſtoute vermetelheid noemt, de Natuur te willen volgen.

Tot nog had men de uitwerpzelen der Vuurbergen niet ontbonden. De Heeren FERBER en TROIL bragten ryke Verzamelingen van dezelve in *Zweeden*. BERGMAN zag ze niet, of beraamt het Plan, om de Natuur daarvan te onderzoeken. In de eerſte plaats nam hy de ſtoffen, die 't minst door 't vuur veranderd, en welker gedaante nog onderkenbaar, was: hy ging allengskens derzelver veranderingen naar

hy

hy bepaalde, hy volgde de ontaartingen; hy ontdekte, welke uitwerkzels moesten voortkomen uit het mengzel en de ontbinding der Zoutagtige Zelfftandigheden, in overvloede in die voortbrengzelen te vinden. Hy nam waar, dat het deeze waren, die zich door vogt vormden; en toen zag hy, in zyne Stookplaats, de werking der Natuure, die, ſtryd van vlammen en uitbarſtingen; die chaos, waarin de hoofdſtoffen tegen elkander woelen en zich ſchynen te vermengen, ontdekte zich aan zyn waarneemend oog. Hy zag het vuur der Vuurbergen, ontſtooken te midden van de Steenagtige Zamenbindingen; het Zeezout, ontbonden door de Kleiaarden; de Vastelugt, losgemaakt van de Kalkaartige Steenen, zich over de oppervlakte des aardryks uitbreiden, en de grotten vullen, waarin vlam en leeven even zeer uitgedoofd waren; hy zag het Zwavelagtig zuur, by golven uitgebraakt, in Vitrioolzuur veranderen op 't enkel aanraaken der Lugt door de rotzen afdruipen, en de Aluinwerken vormen; hy zag de Lymſtoffen vloeijen, de ontvlambaare Lugt met andere Lugten zich verſpreiden, de Wateren mineraal worden; doordrongen van vuur- en dampen, en geſchikt tot geneesmiddelen voor de Menſchen.

In alle de Werken over de Chimie heeft men opgemerkt, dat de Hoogleeraar BERGMAN altoos zyne lesſen grondde op Waarneeming en Proeven, dat hy zeer ſpaarzaam was in gisſingen en veronderſtellingen; doch, misſchien dat zo veel ſtiptheids hem een last werd, dien hy zomtyds moest afleggen om denzelven met te meer moeds weder op te vatten; misſchien, dat de vermoeienis om zich te bedwingen in het bezwaarlyk volgen der enge voetpaden der Natuure, zyn werkzaamen geest noodzaakte een hooger vlugt te neemen, en op zyn beurt ſcheppende te worden. Althans wy zien hem een Werk van Onderſtelling ter hand ſlaan, daar in tot den oorſprong der dingen opklimmen, den loop der groote omwentelingen op deezen Aardkloot aftekenen, en een mededinger worden van den grooten Man, die, onder ons, op eene zo welſpreekende wyze, de vorming der dingen en de onderſcheide tydperken ontvouwd heeft. ——— De meesten der geenen, die iets dergelyks beſtonden, als WHISTON, BURNET, WOODWARD, LEIBNITZ en WALLERIUS, hebben de toegeevenheid hunner Leezeren noodig, door hun geheele Werk heen. BERGMAN had alleen noodig die te verzoeken, ten opzigte van zyn eerst aangenomen ſtelling. Men ſtemme met hem toe, dat de Aarde in haar beginzel gevormd is door een misſchien Zeilſteenagtige

pit,

pit, omringd door een Vloeiſtoffe, en alle de beginzels der Lichaamen daar in vervat: en als dan zal de Aarde van zelve voortkomen; zagt zynde, zal dezelve zich ronden, en door omwenteling op de hoogte der middaglyn zich verheffen: de digtſte en minst ontbindbaare ſtoffen zullen, zich van een ſcheidende, de eerſte verhevenheden uitmaaken, die deeze kern een ruwe gedaante geeft: deeze eerſte vastigheden des Aardkloots zullen vastheid verkrygen; de ontbonde zout- en metaalagtige Zelfſtandigheden zullen indringen in de ſpleeten, door de droogte daar in voortgebragt; de Cryſtalſchietingen zullen zich vormen, en ſchikken naar de zwaarte; de Wateren, aan de Poolen verdikt, zullen veranderen in vaste klompen, die van dag tot dag toeneemen: in hoeveelheid verminderd, zullen zy 't tuſchen de bergen opvullen; uit denzelven ſchoot voortkomende, en beperkt door groote ommekreitzen, door hun evenwigt beantwoorden aan de kragt der algemeene zwaarte: als dan zullen de ligtſte en beweegbaarſte lichaamen boven dryven, en de zwaarſte teffens nedergeſtooten worden; ſtroomen, van Electrike ſtoffe zullen rondloopen, nu eens in ſtilte, dan weder met losbarſtend geweld: aan 's Aardryks opperkorst zullen Dampkringen van verſcheidenerlei aart ontſtaan; in deeze zullen vuuren gloeien, verheevelingen gebooren worden, en men zal alle deeze beweegingen bezield vinden door de Wetten, welke de Natuurkunde in 't heelal erkend heeft. ——— Dit Werk behelst, als een beſchryving der Wereldvorming aangemerkt, eene vernuftige aaneenſchakeling der kundigheden van allerlei aart.

De Hoogleeraar BERGMAN werd Beſtuurder der Univerſiteit van *Upſal*, eene beroemde Hoogeſchool, gegrondvest door dezelfde hand, die het *Deenſche* Juk afwierp. De plaats van Beſtuurder heeft te *Upſal* haar luister nog niet verlooren. Elk Burger beſchouwt daar met eerbied het Hoofd eener Schoole, welke hy eert als de wieg der Letteren en de bron des lichts, welke het Volk beſtraalt. Groote voorregten zyn de uitwendige kenmerken van deeze openbaare hoogagting: 't is de Regtbank der Univerſiteit, welke over derzelver Leeden, en die 'er toe behooren, oordeelt. De waardigheid van Hoogleeraar wordt 'er beſchouwd als een gewigtige Staatsbediening. De Schoone Kunſten genieten 'er die vryheid, zonder welke men dezelve te vergeefsch kweekt: Kinderen van allerlei rang worden 'er tot Kweekelingen opgenomen. Perſoonen, door hunne geboor-

boorte en rang meest boven anderen uitſteekende, agten het zich eene eere, Leden te weezen van dit Letterkundig Gemeenebest, welker regten heilig zyn, te midden eener Monarchy, die 'er zo veel voordeels van getrokken heeft. Eindelyk, 't geen men nergens anders aantreft, de vermoedelyke Erfgenaam der Kroone is 'er altoos Kanſelier; een agtenswaardig gebruik: dewyl het dient om de menſchen in te boezemen, dat iemand, zal hy waardig zyn, om over hun te gebieden, het Verſtand verlicht, en zyne Rede volmaakt moet hebben.

Het aanhoudend werken van den Heer BERGMAN had zyne gezondheid gekrenkt, men raadde hem dien ſterken arbeid te ſtaaken, indien hy zyn leeven wilde verlangen; doch hy kende geen geluk, dan 't geen uit het voortzetten zyner Oefeningen voortkwam, en wilde van den verkreegen roem niets verliezen voor eenige Jaaren meer leevens, in werkloosheid en verveeling geſleeten. Zyne kragten geraakten uitgeput, en hy ſtierf in Zomermaand des Jaars MDCCLXXVI. De Univerſiteit van *Upſal* heeft aan zyne naagedagtenisſe de onderſcheidenſte eere bewezen; en de Academie van *Stokholm* hem eene Gedenkpenning toegewyd, daar zy in de rouwe over dien Man, met alle de Geleerden in *Europa*, deelde.

Zo lang de Natuurkunde in niets anders beſtondt, dan in beuzelagtige geſchillen, over de hoedanigheden en ingebeelde beginzelen der Lichaamen, zo lang dezelve bepaald was tot de Kloosters en Schoolen, en veelal op woordenſtryd uitkwam, beoefende men die, zonder gevaar; doch ook zonder vrugt. Maar, zints dezelve, van die banden ontſlaagen, proefondervindelyk geworden is; zints het leeven van den Chymist gedreigd werd door de uitbarſtingen, het onverwagt uitwerkzel zyner vermengingen; zints de Mensch, den Blixem aanlokkende, dien op zyn eigen hoofd kon doen nederdaalen; zints de ſtoute onderzoeklust het gevaar der golven, het ys van 't Noorden, en de brandende ſtilte van het Zuiden braveerde, om andere Volken, andere Lugtſtreeken, op te zoeken; eindelyk zints hy, door zich in de Lugt op te heffen, de ſtoutheid en de rampen een daadlyk beſtaan gaf, die, zo veele eeuwen geleden, onder de Fabelen behoorden, kon het niet misſen, of die Weetenſchap moest Slagtoffers hebben onder haare Beoefenaaren; kon het niet uitblyven, of 'er moesten Martelaars zyn, die dikwyls onze bewondering, en altoos onze erkentenis, verdienen; 't zy ze, omkomende, alleen een heerlyk

voorbeeld van moed en bereidvaardigheid verleenen; 't zy, gelyk in 't geval van den Heer BERGMAN, de nutte opoffering van kragten en gezondheid hun op een traager, doch niet min zekere, wyze, ten grave brengt.

OMAR, EENE VERTELLING.

ZONDER ONTHOUDING GEEN GENOT.

Naar 't Hoogduitsch.

In die dagen, wanneer de *Mahomethaanſche Arabieren* den Landbouw, de Weetenſchappen, en den Koophandel yverig voorſtonden, wanneer de *Europeaanen* den tyd ſleeten met Godgeleerde Twisten en Rooveryen, woonde, niet verre van *Bagdad*, een Man, voor Wys bekend, hy had, ten Hove des *Califs*, aanzienlyke Posten bekleed, de ſchatten, welke men hem ter omkooping aanboodt, van de hand geweezen, de Gunſtelingen, die hem ſtreelden, wederſtreefd, en eindelyk zyne Bedieningen nedergelegd, om na de *Perſen* en de *Indianen* te gaan, tot het onderzoeken hunner Verborgenheden, en het leeren der Weetenſchappen. ——— Van zyne Reizen te rug gekomen, leefde hy afgezonderd op 't Land, hieldt zich alleen bezig met het regelen van dien arbeid zyner Werklieden, dien hy ten Vader ſtrekte, daar hy hun verkwikte met zyne gunstbetooningen, en hunne vermoeienisſen afwisſelde, door de onſchuldige vermaaken der Landfeesten. Hy was Starrekundige en Arts, en, als een Mensch met een gevoelig hart, gaf hy brood aan de behoeftigen, onderſtand aan de ongelukkigen, en raad aan die hem kwamen raadpleegen. De Calif en de Raadsheeren vervoegden zich menigmaalen tot hem om raad, en zy volgden denzelven zomtyds op. De Geſchiedenis heeft ons zyn Naam niet bewaard: doch zy vergeet dikmaals de zodanigen te noemen, welke zy moest vereeuwigen, en noemt ons, die verdienden in vergetelniſe te blyven. De Kronyken, waar uit ik dit ontleen, noemen hem DEN WYSGEER: in onze Eeuw zou dit niets meer betekenen, dan een zonderling Weezen; doch ABUDENECK, (zo wordt hy van zommigen geheeten, en ik zal hem volgen,) was een Wysgeer, om dat hy Gelukkig was.

Een onbekende kwam hem raad vraagen: deeze was een Jongeling, in den bloei zyns leevens; hy had een grootsch voorkomen, leevendige oogen in het ongerimpeld aangezigt, 't geen de kleur der gezondheid zelve vertoonde. ——— „ Welk eene beweegreden," voerde de verwonderde wyze Man hem te gemoete, want zyne afgezonderde woonplaats

lok-

lokte de Jeugd niet uit, „dreef u herwaards?" Wie zyt gy? en wat begeert gy van my? —— *Ik heet* OMAR, antwoordde de Jongeling, *ik woon te* Bagdad, *en kom u raad vraagen, en uwe onderwyzingen hooren; men heeft my verhaald, dat uwe kennis, die van alle andere Wyzen te boven ſtreeft.* —— „ Men „ heeft u bedroogen OMAR, ik weet minder dan zy; en, in- „ dien ik langer leef, zal ik misſchien nog minder weeten; „ dan met dit alles, wat begeert gy te leeren?" —— *Ik wilde*, hernam OMAR beevende, *weeten, of de Menſchen geſchikt zyn, om gelukkig te weezen, op deeze Wereld....* „ Ik weet het „ niet OMAR, de Eeuwigleevende alleen, gezegend zy zyn „ naam, weet het!" —— *Gy weet het niet*, riep de Jonge- ling droevig uit, *ach! waartoe zyn ze dan geſchaapen?* —— „ Om te Leeven en Gelukkig te zyn," was het antwoord des wyzen Mans.

OMAR, ſteeds meer en meer te onvrede, haalde voor zynen geest, het tafereel van zo veele deugdzaame Stervelingen, die in ramp en onheil hunne dagen ſleeten, terwyl anderen hem toeſcheenen, zonder verdienſten, in allen geluk te deelen, zo dat het antwoord des Wyzen hem geheel niet voldeedt. *Waarom*, vroeg hy, *heeft dit onderſcheid plaats?* —— De Almagtige, ge- zegend zy de Almagtige! weet het, antwoordde ABUDENECK. —— *Ik durf dan niet hoopen*, hernam de Jongeling, *dat gy my zult zeggen, waarom ik niet gelukkig ben?* Deeze laatſte vraa- ge doende, ſcheen hy zich eenigzins te ontlasten; de andere waren ſlegts voorbereidende vraagen geweest. —— „ Ik zou „ u kunnen antwoorden OMAR, indien gy my kennis geeft „ van de omſtandigheden, waarin gy u bevindt; indien gy u „ aan my doet kennen, zal ik ten minſten u kunnen zeggen, „ of gy uw ongeluk aan uzelven te wyten hebt."

Neen zeker, ving OMAR aan, *ik ben ryk, ik heb Vrienden ten Hove; de ſchoonſte Vrouwen in* Bagdad *zyn my niet ongunſtig, en ondertuſſchen is het Leeven my een laſt. Hoe, en waarom is het dan onmogelyk, dat ik gelukkig worde.* —— „ Gy kunt ge- „ lukkig worden OMAR, indien gy u wilt onthouden van alles „ wat gy genlet, en genieten 't geen waarvan gy u berooft." —— *Dit hangt dan*, zeide OMAR met ſpyt, *van my zelven af! hoe, hebt gy my niets beters te zeggen.* —— „ Neen, OMAR, „ beroof u zelven, en geniet: deezen regel volgende, zult gy „ althans de bewerker van uw eigen ongeluk niet weezen." „ —— *Zich onthouden, en genieten*," ſprak OMAR by zichzel- ven. —— „ Onthouding, en Genot!" hernam de Wysgeer, die opſtondt, en OMAR aan zichzelven overliet.

OMAR, zeer moeielyk over 't weinig licht, 't geen hy van den Wysgeer gekreegen had, kon egter niet naalaaten, op die les te peinzen; doch vondt geen zin, in 't geen hy gehoord had. ABUDENECK *heeft met my den draak geſtooken, of hy is die be- roemdheid van Verſtand niet waardig*, mompelde OMAR, in 't

heenen gaan; het laatſte denkbeeld behaagde hem het meeste, en hy herhaalde het verſcheide keeren onder den weg na *Bagdad*. —— Zyn Vriend ALI, een jonge Losbol, ontmoette hem, geheel in gepeinzen verzonken: „ Gegroet zy OMAR! — van „ waar zo droefgeestig? Eene uwer Schoonen is zeker onge„ trouw geweest?" De losſe houding, en 't onbewolkt gelaad van ALI, ſtak zeer af by de gefteltenis, waar in OMAR zich bevondt, en diende tot vermeerdering zyner kwelling; koeltjes voerde hy zyn Vriend te gemoete. „ *Ik ben by* ABUDENECK *geweest.* —— „ Gy, OMAR, wat heeft iemand van „ uwe Jaaren by een Wysgeer te doen; wat zult gy met „ Wysheid uitrigten?" —— *Wysheid*, hernam OMAR, *neen, 't was Geluk, 't geen ik zogt. Het ſmert my het te moeten zeggen* ALI, *doch ik ben te onvrede over myn lot!* —— „ Te onvrede „ over uw Lot OMAR! gy behoort het te weezen over uw „ Hoofd. Gaa heen myn Vriend, neem Nieskruid, dit hebt „ gy noodig. —— Maar wat hebt gy by ABUDENECK gedaan?" —— *Ik heb hem geraadpleegd, hoopende dat hy my zou leeren, hoe ik gelukkig kon weezen.* —— „ En wat heeft het „ Orakel u geantwoord?" —— *Ik heb het niet begreepen*, zeide OMAR, met geene geringe verlegenheid. —— „ Ach," viel ALI hier op in, „ ik had dit wel verwagt; zo komt het „ uit met onze vermeende groote, en door Wysheid beroem„ de, Mannen!"

OMAR was verſtandiger dan ALI; doch, met dit alles te zeer te onvrede, wegens zyn afgelegd bezoek, om zynen Vriend niet toe te ſtemmen, hoe hy met hem begon te gelooven, dat de groote hoogagting, ABUDENECK toegedraagen, zeer wel ongegrond kon weezen: *want*, voegde hy 'er eindelyk nevens, *my Onthoudingen en Genietingen aan te raaden; ik begryp niet wat zulks wil zeggen.* —— „ Noch ik," zeide ALI, hartig lachende, „ Vaar wel, de Propheet bewaare u by uwe zin„ nen," —— ALI, deeze woorden geſprooken hebbende, ging heenen, zich gelukkig achtende, dat hy, gelyk OMAR en de Wyze Man, door dien geraadpleegd, geen gek ware. Hy vervoegde zich by eene Schoone, en keerde 's morgens ziek na huis. OMAR vervolgde langzaam zyn weg, kwam, en bleef t' huis, onvergenoegd over zyn lot; doch ſtondt 's anderen daags gezond op.

Ten uiterlyken aanziene, bezat OMAR alles, wat iemand noodig heeft om gelukkig te zyn, jong, bevallig, met groote middelen gezegend; zyn Paleis, min groot dan dat des Califs, was fraaijer, en in beter ſmaak gebouwd: dikmaals voldoet het verblyf der Grooten meer aan hunnen hoogmoed, dan dat het ſtrekt om de gemakken des leevens te vermeerderen; doch, in 't Paleis van OMAR, vondt men grootheid en gemak vereenigd. Gezond, ſterk, gelukkig in zyne minnaryen, aangebeden door de Schoonen, die hy beminde, hoe kon OMAR onvoldaan zyn!

zyn! —— ALI, zeide hy, *is bekend voor een dwaas; doch* ABUDENECK *is misschien zo wys niet als men waant; van zyne raadgeevingen, heb ik geene vrugt altoos getrokken, ik begryp ze zelfs niet. Welaan laat ik beproeven of ik het geluk kan vinden in de armen van* FATIMA! Hy ging tot haar, welhaast leefde hy alleen voor en door haar, en genoot alle de wellusten der Liefde; duizendmaal riep hy uit. *Ik ben gelukkig* FATIMA! *ik vind het geluk by u!*

Drie Maanden verliepen 'er, en OMAR vondt niets dan verveeling. Geheel *Bagdad* benydde hem 't bezit van de schoone FATIMA; en hy benydde geheel *Bagdad* zulk eene begeerte te koesteren: de tegenwoordigheid dier Schoone deedt de Grysaarts verjongen, OMAR sloeg zyne oogen droevig nederwaards; de Jongelingen rekenden zich gelukkig, als zy het minst van haare kleederen mogten aanraaken, terwyl OMAR verbleekte op elk oogslag van tederheid, 't welk zy hem verleende. Zy bemerkte zyne koelheid: een heimelyk verdriet deedt welhaast de bekoorelykheden kwynen, welke een Schilder vergeefsch zou hebben zoeken te maalen.

De Wet des Propheets veroorlofde OMAR by eene andere Schoone den wellust te zoeken, welke het bezit van FATIMA hem niet langer verschafte; doch te kiesch, om deeze kwelling te voegen by het leed, 't geen zy zou draagen over zyne ongetrouwheid, besloot hy de proef te neemen van de afweezigheid; hoopende dat dit middel zyne onverschilligheid, omtrent FATIMA, zou ontneemen, en hem zyne rust weder schenken. —— Hy vertrok na *Perfie* en *Syrie*, met oogmerk om den staat zyner Planteryen te onderzoeken. Getrouwe en kundige Opzienders bestuurden dezelve; hy bevondt, dat zy voor hem verbaazende schatten gewonnen hadden; doch hy ontdekte dat hem niets te doen, noch te wenschen, overbleef.

Verveeling volgde hem op de reis, en bleef hem in de twee Jaaren zyner uitlandigheid by; hy besloot weder na *Bagdad* te keeren. Niet verre van deeze Stad, ontmoette hem een Boode, belast met de tyding van den dood zyner beminnelyke FATIMA. Zy, 't slachtoffer van haare droefheid, was in eene uitteerende ziekte gestort, die haar leevensdraad afsneed. Nu en dan was 'er eene getrouwe Vrouwe te *Bagdad*, en FATIMA was 'er eene geweest, tot haare laatste oogenblikken. OMAR stondt, op 't hooren van dit droevig nieuws, als door een blixemstraal getroffen, en gevoelde de geheele zwaarte van zyn verlies. Zyne Ziel verzwakt, door een aanhoudenden voorspoed, hernam haare veerkragt. FATIMA werd zyn grootste goed; naa dat hy haar dood vernomen had. *Hemel!* riep hy uit, *door welk eene noodlottige schikking ben ik haar Moordenaar geworden! Ik, die geen het minste leed deedt aan den geringsten myner Slaaven, heb den dood bewerkt aan de beminnelykste aller Vrouwen!* FATIMA! *gy, die niets dan Liefde en Goedwilligheid ademde! 't*

was uw lot, om, in den bloei uws leevens, van droefheid te ſterven! en ik, ik heb dien doodlyken ſlag aan u toegebragt! Door die heillooze Reis agterwege te laaten, zou ik u hebben kunnen behouden! ABUDENECK, *zoudt gy gelyk hebben!* FATIMA *heeft geleefd,* FATIMA *heeft wel gedaan; maar was* FATIMA *tot Geluk geſchaapen! De Eeuwigleevende alleen weet het! en ik heb in haar alles verlooren.*

Diep in rouwe gedompeld, kwam OMAR t'huis, en liet de laatſte pligten volbrengen aan 't overſchot zyner geliefde FATIMA; een heerlyk Gedenkgraf, door hem opgerigt, vereeuwigde zyne droefenis. De dood der Vrouwe van OMAR was vreemd geweest in de oogen der Inwoonderen van *Bagdad;* doch de wyze, waar op hy haaren dood beweende, dugt hun nog vreemder: hy voedde zich met ſmerte, en ſchiep genoegen in droefenisſe.

De luidrugtige ALI kwam hem bezoeken, niet om deel te neemen in zyne boezemſmerte; maar om hem, waar 't mogelyk, tot zich zelven te brengen. „ Altoos alleen, OMAR," dus ſprak hy hem aan; „ kom, verlaat deeze treurige eenzaamheid. By den Propheet! gy doet alles, wat ſtrekken kan „ om u ongelukkig te doen worden." —— *Hebt gy dan* ALI, vroeg OMAR zugtende; *het Geluk gevonden?* —— „ Welk ee„ ne Vraag? Weet, OMAR! dat ik, behalven myn Jicht en Hoest, „ myn lot met dat eens Califs niet zou willen ruilen." —— *Ach! zeg my,* ALI, *van waar die Jichtpynen, die Hoest, in iemand van uwe Jaaren?* —— „ Vraag niet van waar," antwoordde ALI lachende. „ Kom, volg my. 't Is myne ge„ woonte niet, my met eens anders doen te bemoeijen; doch „ ik kon u niet langer in deezen ſtaat zien; geheel *Bagdad* is „ getuigen van uwe rouw, 't is tyd dit rouwbedryf te eindi„ gen."

Zonder antwoord af te wagten, ſleept ALI zyn Vriend mede na een Gezelſchap, beſtaande uit de grootſte Loshoofden van *Bagdad.* Men lachte, men jokte, men zong, men was wel te vrede, of althans men geliet zich wel te vrede te weezen; te midden van luidrugtig vermaak, heeft de ſchyn veel van het weezenlyke! OMAR neemt het daar voor, zyn hart werdt verwarmd door de ſtraalen van vermaak, welke hy dagt te zien ſchitteren uit de oogen der Dischgenooten; hy bekent zyn Vriend, dat hy zich beter gevoelde. Hy begaf zich in den Kring deezer vrolykleevenden, en na 'er eenige keeren geweest te hebben, omhelsde hy ALI, en bedankte deezen, dat hy hem geleerd had de goederen deezes leevens te genieten. Welhaast vormde hy het ontwerp, om zyn Huis tot een Woonplaats des Vermaaks te maaken, en geloofde nu den weg des Geluks gevonden te hebben.

Hy deedt Koks u't de Hoven komen, die bekend ſtonden voor de uitſteekendſte in het aanleggen van Gasteryen. Zyn Pa-

Paleis was welhaast een Tempel van zinnelyk genot, van Smaak, gelyk men 't noemde; alle Lediggangers, alle Tafelschuimers van *Bagdad*, vervoegden zich derwaards. — OMAR genoot, hy vondt zich gelukkig: dewyl hy geen tyd had tot overdenkingen, om zelfkennis op te doen. Doch hy had nog lekkerder eeten bereidende Koks, en welhaast ook Geneesheeren, noodig; zyn slaap werd ongeruster, hy rees vermoeid op, zwaarhoofdig, verdrietig; hy begon te twyfelen of hy geene verveeling gewaar werd, te midden van al dit gezelschap. Hy was eerlang toekyker als zyn Gasten lustig aaten; eindelyk bemerkt hy dat de traanen, terwyl zy luidruchtig lachten, hem in de oogen schooten. Een nagt, doorgebragt in het schenden van de Wet des Propheets, voerde zyn wederzin en rampten hoogsten top, door de daar by komende knaagingen. Uitgeput door de overdaadigheid, aan welke hy zich, uit inschiklykheid voor eenige jonge Heeren, had overgegeeven, werd hy aan tafel geheel ongesteld; een zyner Vrienden zogt hem te hulp te komen; doch kreeg, onder dit bedryf, een groote Vischgraat in de keel, 't welk hem op 't leeven te staan kwam. Geheel *Bagdad* beweende den ontydig gestorvenen, om dat hy een Regter was, die nooit geschenk ontving, noch den Armen verongelykte.

OMAR vondt zich door dit voorval ontroostbaar. De Wereld werd haatlyk in zyne oogen. Zyn hart werd van een gereeten, door het verschriklyk denkbeeld, dat hy, schoon niet voorbedagtlyk, de Moordenaar geweest was van de beminnelykste der Vrouwen, en den besten der Mannen. Hy wierp zich niet weder in de armen der weelde, was op zyne gezondheid bedagt, verliet zyn Paleis, en nam zyn intrek op een Landgoed, niet verre van ABUDENECK's verblyfplaats. — OMAR ontweek het oog aller Stervelingen; dan op zekeren dag dien Wysgeer ontmoetende, kon hy door de belangneemende houding, met welke ABUDENECK hem aanzag, getroffen, niet nalaaten hem aan te spreeken, en een verslag te geeven van de Leevenswyze, die hy, zints zy elkander gesprooken hadden, leidde.

De diep deelneemende aandagt, welke de Wysgeer aan zyn verhaal verleende, deedt een kleine straal van hoope in zyn gemoed, door inwendig leed bykans geheel vermeesterd, opkomen. Wanneer hy zyn Leevensberigt voleind had, zeide ABUDENECK; „ kom morgen by my, ik zal zien of ik uwe „ zwaarigheden kan wegneemen." Met dit zeggen verliet hy hem, en OMAR, beter te vrede over den wyzen Man, dan by hunne eerste zamenkomst, keerde na zyn Landgoed. — Een Boode kwam hem tyding brengen, dat de overdaadigleevende ALI, naa het houden van een allerpragtigst Feest, gestorven was, en den vloek van vyftig schuldeischers, welke niet konden betaald worden, met zich in 't graf gedraagen

had. Voor de eerſte keer gevoelde OMAR, te regt, welk een voorregt het was groote ſchatten te bezitten, hy zegende den Almagtigen, om dat hy in ſtaat was het ongelyk, zyn Vriend ſchuldloos aangedaan, te kunnen vergoeden; hy verbondt zich de ſchulden, door ALI gemaakt, te betaalen, ſliep gerust, en vervoegde zich 's anderen daags op 't voorſchreeven uur, *by* ABUDENECK.

„ Ik heb," voerde deeze hem te gemoete, „ gedagt op 't „ geen gy gisteren my gezegd hebt. Maar welk, ô OMAR! is „ het Leevensplan, 't welk gy voor u hebt uitgekoozen?" —— *Ik bid* GOD, *ik leen, ik geef, aan de behoeftigen; doch ik ben my zelven ten last, en vervloek myn beſtaan.* —— „ Ondertusſchen „ heeft de Eeuwigleevende u geſchaapen OMAR, en uwe daa„ den zyn opgeſchreeven in het Boek uws leevens." —— *Ben ik*, viel OMAR hem in de rede, *meester van myne bedryven? Ik, die ſmert gevoel, wanneer de minſte myner Slaaven lydt, heb ik den dood niet veroorzaakt aan twee Perſoonen, veel beter dan ik?* —— „ Wy zyn," voer ABUDENECK voort, „ Schepzels van „ den Almagtigen, gezegend zy zyn naam!" —— *Ja*, ſprak OMAR, *ik zegen den Almagtigen; doch leer my, waarom ik niet gelukkig kan weezen.* —— „ ONTHOU, OM TE GENIETEN." —— *Gy hebt my deeze les reeds voorgehouden, en ik heb dezelve niet begreepen.* —— „ Myne zaaken roepen my elders," zeide de Wysgeer, „ maar myne Kleindogter zal het u doen „ begrypen."

OMAR had REMIRA reeds gezien; zy kwam hem voor een aartig Kind te weezen, vol bevalligheden, maar nog zeer jong. *In de daad*, ſprak hy by zich zelven, *de Wysgeer maakt een misbruik van myn vertrouwen! My na een Kind ter onderwyzinge verzenden! In den ſtaat, waar in ik my tegenwoordig bevind, kan zy my niets dan kwelling baaren.* Hy twyfelde, of hy niet wilde heenen gaan, wanneer REMIRA zich voor hem vertoonde. Was OMAR niet in deeze ongeſteldheid van geest geweest, hy zou zich getroffen gevoeld hebben, door de zedige vrymoedigheid, en de fraaije eenvoudigheid, die in haare houding en kleeding uitblonk. Haar Grootvader had haar bevolen OMAR op het middagmaal te houden. *Hy zal*, betuigde OMAR, op dien voorſlag van REMIRA, *geen aangenaamen gast aan my hebben.* —— „ Hy „ denkt dit niet," antwoorde REMIRA lachende, „ kom OMAR, „ laaten wy, terwyl myn Grootvader zyn werk verrigt, myn „ kleine Tuin doorwandelen." —— De heuſche inneemenheid, de bevalligheden van REMIRA, gaven OMAR zyne gewoone goedhartigheid weder. Hy volgt haar in de kleine omtuining, welke zy bearbeidde; hy bewonderde met genoegen de geregeldheid, daar in heerſchende, de verſcheidenheid der Planten, den ſmaak in de ſchikking. Twee Bedden lagen onbeplant; „ zy moeten geſpit worden," ſprak REMIRA, „ indien gy my „ zult helpen, OMAR, zal het, eer wy aan tafel gaan, gedaan

„ wee-

„ weezen." Hy ſtemde hier in toe; deeze arbeid was hem gansch nieuw; doch ſcheen te behaagen. De klimmende Zon ſtak op 't hoofd deezer twee Arbeiderem. OMAR vroeg, *of 'er geen bron naby was?* ——— „ Ja," antwoordde REMIRA; „ doch gy zult ongetwyfeld niet willen drinken, voor dat wy „ met werken gedaan hebben." ——— OMAR ſmeekte. REMIRA bleef, met een bevalligen lach op 't gelaad, onverbiddelyk. ——— Het werk gedaan zynde, ſnelde zy heenen, om verkwikkend water te haalen. ——— „ Gy drinkt met ge„ noegen," voerde zy hem te gemoet met een veelbeduidenden glimlach. ——— *Nooit*, antwoordde OMAR, *heeft eenige drank my zo lekker geſmaakt, als dit water; laaten wy ons, onder de ſchaduw der drie ginds ſtaande Palmboomen, verkwikken.* ——— „ Nog niet," voegde de jeugdige Beproefſter hem toe, „ ik „ heb zin om eerst eene wandeling te doen; gy zult my wel „ willen vergezellen." — Welk eene grilligheid, dagt OMAR, dan hy bewilligde, op het denkbeeld, dat Kinderen hunne grilligheden hebben, en hy vergezelde REMIRA, ondanks de hitte der Zonneſtraalen, die met den middaggloed blaakten. Zy vertoonde hem haare Bloemen, beſchreef ze, en ſcheen de voorkeus te geeven, aan de zodanigen, welker kweeken haar de meeste moeite veroorzaakt had: onder dit geſprek, bragt zy OMAR by de ſchaduwryke Palmboomen. ——— „ Zie," ſprak zy, „ nu hebben wy de plaats, door u begeerd, bereikt, „ hoe bevindt gy deezen Lommer? Zeg my, in goeden ernst „ OMAR, heeft de kleine wederſtreeving het genot daar van „ niet vermeerderd?" ——— Gewis, antwoordde OMAR, op den ſtelligſt verzekerenden toon, *en ik geloof ſchoone* REMIRA..... ——— De aankomst van ABUDENECK belette OMAR voort te vaaren. De Wysgeer lachte, toen hy OMAR in een zo wel voldaanen ſtaat aanſchouwde; en hem hoorde bekennen, dat de rust, naa arbeid, hem alleraangenaamst beviel. „ Goed," zeide de Wysgeer, „ gaa zo voort OMAR, en gy „ zult leeren genieten. *Hoe!* riep OMAR uit, *zouden myne Rykdommen, myne Vrouwen, myn Gezelſchap, alles voor my zo veele bekoorelykheden aanneemen, als deeze Lommer, op dit oogenblik, my ſchenkt?* ——— „ Ik twyfel des niet myn Vriend," was de taal des Wyzen, „ indien gy onze raadgeevingen „ volgt: uwe kwaal is niet vreemd by de Ryken; doch geen„ zins ongeneesbaar." ——— *Maar*, vroeg OMAR, indien gy de waarheid zegt, en met my den ſpot niet dryft, *leer my dan hoe ik my moet gedraagen?* ——— „ Even zo als REMIRA u „ deezen morgen heeft doen handelen, om deezen Lommer „ aangenaam te vinden. Bedenk OMAR, daar is geen Genot, „ zonder Onthouding. De Eeuwigleevende heeft dit beginzel „ ten grondſlage van ons beſtaan gelegd, en onze uitgelee„ zendſte wellust is een gevolg van deeze Wet; leer, om „ den prys der genietingen te weeten, de moeilykheid van

„ het gemis gevoelen. Weet te verlangen zonder ongeduld, „ en te genieten zonder walging."

Het eeten opgedischt zynde, begaven zy zich na binnen. De tafel was eenvoudig voorzien met goede, ſchoon geen van verre gezogte ſpyzen; een aangenaam tafelgeſprek, en de honger, dien OMAR gekreegen had, deeden hem aan deezen maaltyd de voorkeus geeven, boven de pragtige en kostbaarſte onthaalen der Califs; hy erkende, nimmer zo vergenoegd geweest te zyn: men verzogt hem, van tyd tot tyd, weder te komen; hy beloofde het, en hield zyn woord.

Tot dus lang, hadden OMAR en REMIRA elkander als Vriend en Vriendin aangezien, vryly het oog op elkander geſlaagen, en zonder eenig bedwang geſprooken; doch ABUDENECK merkte zints eenigen tyd op, dat REMIRA, in de tegenwoordigheid van OMAR, de oogen neder ſloeg, en dat deeze min ſpraakzaam was, in 't byzyn van REMIRA. Hy liet het paar, op zekeren dag, alleen: zy zweegen, zy hadden te veel te zeggen, om het te kunnen uitdrukken. —— OMAR viel voor REMIRA neder, vatte haare hand, ſtamelde, en bezwoer haar te raaden, 't geen hy haar niet durfde zeggen. — REMIRA, geheel in verlegenheid, wilde dat hy zou opſtaan. Hy vreesde haar beledigd te hebben, en verzogt, beevende, een kus, tot verzekering van haare vergiffenis. Gereed, om hem die te geeven, — ſtoot zy hem van zich af. —— OMAR, de leſſen des Wyzen vergeetende, bad, ſmeekte, en betoonde zich ongemaklyk, over 't geen hy eene grilligheid noemde. „ Gy „ verongelykt my OMAR," ſprak REMIRA op een zagten inneemenden toon, „ ik ken u, ik bemin u, ik durf uw verlangen „ niet voldoen." —— OMAR was niet voldaan. REMIRA glimlachte. De komst van haaren Grootvader maakte een einde aan het kort, maar veel beduidend, tooneel, waar op zy wederzyds hunne hartsgeſteltenis ontdekt hadden.

Over tafel liep het geſprek over verſchillende onderwerpen. „ Men weet," zeide de Grysaart onder andere, „ dat de „ Grooten veele dingen doen, waar over men zich verwon„ dert; dus kunnen, by voorbeeld, de Vreemdelingen zich „ niet genoeg verwonderen over de heerlyke Wandeldreeven, „ rondsom *Bagdad*, en de ſlegtheid der Straaten in de Stad „ zelve niet genoeg verwenſchen. Nooit OMAR, gaa ik voor„ by uw Paleis, ſchoon op den vollen dag, of ik ſtruikel." — OMAR, geheel ingenomen met REMIRA, antwoordde zo kort hem mogelyk was, en niet ter zaake. „ Wat ſchort u?" vroeg de Wysgeer, —— OMAR zugtte, ſloeg de oogen neder, en bekende wat 'er was voorgevallen tuſſchen REMIRA en hem. De goede Grysaart lachte, zag hun aan, en omhelsde REMIRA, haar bedankende voor de goede leſſen, welke zy aan OMAR gegeeven had. REMIRA, zeide hy tegen OMAR, gedraagt zich, omtrent u, wel, en 't is van haar, „ dat gy moet afhangen."

—— „ In-

„ ——— Indien," antwoordde REMIRA, „ dit het geval is, „ dan zal ik u, ô OMAR! zo ras gy den weg voor uw Paleis „ vermaakt hebt, de verzogte kus toeſtaan."

OMAR ging in alleryl na *Bagdad*, verwierf verlof van den Calif, en de toejuichingen der ganſche Stad. Hy hieldt het oog over 't werk, vergat zyne droefheid, was geſtadig bezig, telde de uuren, en kwam, naa 't verloop van twee maanden, weder, verwierf een kus van REMIRA, en erkende nooit zo veel zoets genooten te hebben. Hy verzogt een tweede, het antwoord was, „ deeze moet verdiend worden." — en 't was niet dan over drie Jaaren, naa de eerſte Liefdeverklaaring, dat OMAR zyne teerbeminde REMIRA ter Vrouwe kreeg. Zy leerde hem alles zonder zatheid genieten. Tien Jaaren leevens, met haar, deeden zyne Liefde niet verzwakken. Zy bezat de kunst om die drift leevendig te houden. ONTHOU U, OM TE BETER TE GENIETEN, was ſteeds haar woord. OMAR volgde die les, en was Gelukkig.

BYZONDERHEID, BETREKKELYK DEN DOOD VAN GUSTAVUS ADOLPHUS, *Koning van Zweeden*; GETROKKEN UIT EEN ZWEEDSCH NIEUWSPAPIER.

Het is algemeen bekend, dat de groote GUSTAVUS ADOLPHUS, *Koning van Zweeden*, ſneuvelde in de ſlag by Lutzen, dien hy won, op den 16den November, in het Jaar 1632; egter is men, tot nu toe, altyd in het onzeker geweest, wegens de omſtandigheden, die zyn dood vergezeld hebben.

Sommigen geven voor, dat de Kardinaal van Richelieu 'er de aanlegger van was, anderen, dat hy vermoord was door den Hertog Albert van Lauenburg, een zyner Generaals, die zelf door de Oostenrykers gedood wierd (*). Onlangs heeft men, in de Archiven van Zweeden, een zeer merkwaardigen Brief ontdekt, die deswegens alle twyfeling doet ophouden, en, op eene geheel andere wyze, dit droevig voorval opheldert; deze Brief is gedagtekend den 29 January 1725, en gezonden aan den Geheimſchryver der Zweedſche Ryks-Archiven, de Heer NIKOLAAS HAMEDSON DBAL, door den Heer ANDREAS GOËDGING, *Opziener des Kapittels Vexio in Zweeden*; toen ik my in den Jaare 1687, (ſchryft deeze Opziener) in Saxen bevond, ontdekte ik, door een onverwagt toeval, de juiste omſtandigheden van het beklagenswaardig uiteinde des Ko-

(*) De verſchillende gevoelens, wegens het omkomen en andere byzonderheden van Guſtavus, kan men verzameld vinden, onder anderen, in de *Anecdotes du Nord*, p. 120-126. *Diction. des hommes illuſtres.* Tom. II. p. 164 170, en by *J. Haytkamp*, *Hiſtorie van Guſtavus I.* Deel II. bl. 595.

Konings GUSTAVUS ADOLPHUS; die groote Vorst was dien dag ter ontdekking van den Vyand uitgegaan, van geen ander gevolg, dan zyn knegt, verzeld; een dikke mist verhinderde hem, dat hy een Detachement Oostenrykſche troupen gewaar wierd; die terſtond vuur op hem gaven, en hem kwetſten, zonder hem egter te dooden; dan de Bediende, die den Koning ondersteunde, om hem naar zyne Legerplaats terug te brengen, vermoordde den Vorst verraderlyk met een *piſtool*ſchoot, en maakte zig vervolgens Meester van een Bril, waarvan de Koning, die zeer kortzigtig was, zig altyd bediende; ik kogt dien Bril van den Deken van Naumburg; wanneer ik my in Saxen bevond, was de Moordenaar des Konings reeds oud, en zyn leven liep ten einde; maar de wroegingen, die zulk eene onmenschlyke daad natuurlyk in hem moesten verwekken, lieten hem geen oogenblik rust; hy zond derhalven om den zo even gemelden Deken van Naumburg, en beleed aan hem zyne misdaad; ik heb deze omſtandigheden uit den mond van dien Deken zelve gehoord, van wien ik den Bril kogt, dien ik vervolgens onder de Archiven van Zweeden ter bewaring gezonden heb.

TREURZANG OVER DINNABO.

Eene Vertaling.

Langzaam vloeiden de ſtroomen uit het Gebergte door de Valeijen. —— Liefelyk was het murmelend geluid, dat zy over den ſteenachtigen Grond maakten. —— De winden, opgeſloten in hunne Schatkameren, waren ſtil; ook waren alle de nevels van de Lugt geweken. — Liefelyk was de ſchoone Morgenſtond, en verkwikkelyk derzelver aankomst, voor de vrolyke Bewooners der digte Bosſchen. — De Dagpoort wierd ontſloten, terwyl de Morgenwolkjes aan den Horiſont met een gloeijend purper beſchilderd wierden. —— Deze begon langzaam, met een glansryken optogt, uit de kimmen te ryzen, en deed haare koesterende ſtraalen op de menigvuldige dauwdrupjes, als op een vloeijend Kristal, affchitteren. —— Dan, hoe ſchielyk legt de Natuur haare Schoonheden af, en wind zich in een nevel van treurigheid! — Waarom verbergt zich de Zon zo onverwagt agter een rouwſluijer? —— Wat onheil naakt 'er? Een ſchielyk opkomende Stormwind rukt los! — De Stroomen bruiſchen; een huilende Wervelwind verandert hunnen ſtillen loop, in een geweldig gedruis! —— Een donkere Nagt van zwarte wolken bedekt alom het Gelaat des Hemels. —— Geen Zon vertoont zich; allerwegen ziet men tekens van naarheid. —— Dan neen; ik hoor, ik zie het: het is een Oorlogs rumoer, —— het geklank der Wapenen!

—— Rook

—— Rook en Oorlogsvlammen trekken op in den Voortogt! —— Brand —— Vlammen — Rook, en dikke nevels, ſchynen den Dag in eenen akeligen Nagt te herſcheppen!

DINNABO trekt aan met zyne dappere Krygsbenden. —— Een moedig jong Held, — geroemd onder de Dapperen —— een Voorbeeld voor de Helden, —— de luister van Mavors Zoonen, trekt op ten ſtryde! —— Verheven zyt Gy in roem onder de Helden, gelyk een Elk uitſteekt boven de andere Boomen des Woods! —— Dan, welk eene doodelyke ſchigt, vliegt aan, op mynen Held! —— Zy treft hem! —— De moedige borst, doorwond, ſtort heldenbloed uit! —— DINNABO valt in het ſtof der aarde! —— Geweldig is deze val. —— De ſchrik zyner Vyanden ſtort neder. —— Hy, die geen Verwinnaar, dan zich zelven, kon, —— ſtort, helaas! neder; —— eene doodelyke ſchigt treft zyn heldenborst?

Komt hier, —— komt hier, gy Zoonen der droefheid, verheft nu uwe Treurzangen, en beweent met my den jongen verſlagen Held.

DINNABO trok op met zynen Broeder, —— verſchrikking baande voor hun den weg; het geklank hunner Wapenen was yſſelyk. —— Hunne Aangezigten waren als de Zon; een gloed van dapperheid ſtraalde uit hunne vuurige Ogen.

Tegen den raad van zynen Broeder, drong DINNABO door tot in het hevigſte van den Stryd, tot in het midden der Vyanden; de hittigheid van uwen Heldenmoed voerde U te ver. —— Waarom, o Held, verwierpt Gy den wyzen raad van uwen voorzigtigen Broeder? —— Hy kende uwe fierheid, en wilde U weerhouden, dat Gy niet zo vroeg uw heldenbloed zou uitſtorten. —— Maar Gy luisterde niet naar den heilzamen raad van uwen Broeder. —— Gy drongt door tot in het hevigſte van den Stryd.

Waar Gy heenen toogt, wierd het Veld bezaaid met doode Lyken. —— Uw glinſterend Zwaard dronk Menſchenbloed. —— Uwe Oogen, als twee vuurige Koolen, ſchoten ſtralen als den blixem! —— Eene jammerlyke Moordkreet ging 'er op, en daarmede vermengde zich het gekerm der Stervenden! —— Elke ſlag van myn Held was doodelyk voor iederen Vyand, die getroffen wierd. —— Zyne aanvallen waren als het geweld van een Orkaan. —— Alle zyne ſlagen waren onweerſtaanbaar! —— Men kende Hem aan het gewigt zyner ſlagen, aan de ſlagen van zynen Arm. —— Yſſelyk viel men van weerzyde aan! —— Verſchrikkelyk was het geſchitter der uitgetogen Zwaarden! —— De Vyanden vlugtten, en konden den aanval van DINNABO niet weerſtaan. —— Nochtans zyt Gy gevallen, ô onverwinbre Held! en uw val was als het ſtorten eener rots in de diepte der Golven. —— Gy had de zege bevogten; —— uwe Vyanden doen vlugten; en, in het midden uwer Overwinning, ſtort Gy neder in het ſtof. —— De roem van uwen Heldenmoed

vloog

vloog ras in de ooren van uwen Vader; hy hoorde dat uwe Vyanden gevlugt waren; —— zyn hart wierd vervuld met blydſchap. —— Dan verheug u niet, o Vader van DINNABO! want uw Zoon is onder het getal der verſlagenen. De Vader van DINNABO hoort die droeve maar: —— zyn hart word overſtelpt van droefheid. —— De Vader van DINNABO beweent zynen verſlagen Zoon.

Weent nu, gy Zoonen des Treurgezangs, —— daar is een Held gevallen! —— Doorwandelt nu, de Valeijen der dooden; —— zet u op het Graf van DINNABO. —— Roemt nu in uwe Treurzangen zyne groote heldendaden; —— maar vergeet niet, dat deze dappere Held zyn bloed geſtort heeft, ter beſcherming van zyn Vaderland.

Weent nu, gy Zoonen der droefheid! —— Eene ongelukkige ſchigt treft den jongen Held! —— Hy ſtort verbleekt neder in het ſtof! —— Het bloed ſtroomt uit de wonde! — Ach DINNABO ſterft!

Eene akelige Grafkelder houd nu den Held gekluisterd, in de banden des doods! —— Zyne daden doen al de Wereld verbaasd en verwonderd ſtaan!

Vaar wel jonge Held, die nu een bewooner word van het ſtof der aarde! —— Gy zult niet meer in de Velden verſchynen, onder de Zoonen van Mavors; —— noch uw Arm meer gevreesd worden onder uwe Vyanden; want gy ſlaapt nu gerust den yzeren doodſlaap.

DE ZEER GEBREKKIG BOETVAARDIGE SCHRYVER.

Eene Engelſche Anecdote.

Een Schryver, die verſcheide Stukjes opgeſteld, en in 't licht gegeeven had, GOD en Godsdienst hoonende, viel in eene dooddreigende ziekte, en ontboodt by zich een Geestlyken uit de Nabuurſchap. Deezen beleedt hy, met veel betoons van Leedweezen en Boetvaardigheid, dat niets hem zwaarder op 't harte drukte, dan de bedenking, dat hy zyne Tydgenooten door zyne Schriften niet alleen misleid had, maar dat derzelver heillooze invloed zelfs naa zyn dood zou voortduuren. —— De Geestlyke, by verder geſprek, bevindende, dat de Zieke gevaar liep, om tot de uiterſte wanhoop te vervallen, en een Man van Letteren zynde, betuigde, te hoopen, dat het geval des Lyders zo wanhoopig niet was, als deeze zich verbeeldde: dewyl hy hem zo gevoelig aangedaan vondt over zyn misdryf, en zo vol van hartgrondig berouw. —— De Zieke drong ſterker en ſterker aan, op de kwaade bedoeling zyner Schriften, ſtrekkende om allen Godsdienst het onderst

derst boven te keeren; en de geringe grond van hoope, welke 'er kon overblyven voor eenen, wiens Schriften nog zo veel kwaads zouden doen, als zyn lichaam reeds verteerd was. — De Geestlyke, geen andere weg open ziende, om hem eenige vertroosting toe te dienen, verklaarde; „ dat hy wel „ deedt met zich dermaate te bedroeven over het kwaad oog„ merk, waar mede hy zyne God en Godsdienst hoonende „ Schriften had in 't licht gegeeven; doch dat hy reden had, „ om dankbaar te weezen, dewyl het gevaar van het kwaad, 't „ geen dezelve zouden veroorzaaken, zo gering was, dat de „ zaak, door hem voorgeftaan, zo kwaad was, en zyne be„ wysredenen zo flegt waren, dat hy 'er geene nadeelige ge„ volgen uit te gemoete zag; met één woord, dat hy zich „ gerust mogt ftellen, dat zyne Schriften geen meer nadeels „ naa zynen dood zouden veroorzaaken, dan zy gedaan had„ den by zyn leeven." Tot verderen troost 'er byvoegende, „ dat hy niet geloofde, dat bykans iemand, dan 's Schryvers „ Vrienden en Kennisfen, 't ooit de moeite genomen had, om „ dezelve te leezen: of dat iemand, naa zynen dood, die „ Schriften zou zoeken."

Maar deeze troostgronden fmaakten den Schryver in geenen deele; hy had zo veel in zich van den fchryverlyken trots, dat ze veeleer zyn hart op 't grievendst doorfneeden. Zonder den Trooster éénig antwoord te geeven, wendde hy zig na de Oppasfers, en vroeg (met eene verdrietlykheid, den Zieken doorgaans eigen,) „ waarom zy hem een zo onkundige „ Knaap gebragt hadden, of zy dien Hals voor een Perfoon aan„ zagen, gefchikt, om iemand, in zyne omftandigheden, te troos„ ten!" ——— De Geestlyke, befpeurende, dat de Schryver niet wenschte behandeld te worden, of zelve begeerde te handelen als een waar Boeteling, maar als een Boeteling van aangelegenheid, vertrok naa het geeven eener korte vermaaning; niet twyfelende of hy zou, als de ziekte meer begon te knellen, weder ontbooden worden.

Dan de ongelukkige Schryver herftelde voor dit maal, en leefde nog lang genoeg, om twee of drie Verhandelingen, van denzelfden ftempel als zyne voorgaande, op te ftellen; doch, gelukkig voor het Menschdom, hadden zy het zelfde lot als de voorigen.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, JULI, 1786.

	Bar:	Th:	Wind.				Bar:	Th:	Wind.	
1	29. 0-5	64½	ZZW	4	zw. wolken R.	17	29. 2-7	58	N t W	5 z. betr.
	— 0-7	70	W t N	4	——		— 3-0	66	NNW	7 o. helder
	— 1-0	60	——	4	o. helder		— 3-7	56½	N	6 ——
2	— 0-8	64	W	5	z. betr.	18	— 4-0	58	——	6 iets R. wolk
	— 1-2	72	——	6	——		— 4-6	63	——	5 wolkig
	— 1-5	60	WNW	4	wolkig		— 4-7	55	N t W	4 ——
3	— 1-8	62½	W	5	z. betr.	19	— 4-1	58½	WNW	6 donker
	— 1-9	72	WZW	6	wolkig		— 3-0	72	W t N	3 betr.
	— 1-5	64	——	6	donker iets R.		— 1-5	61½	——	2 z. betr.
4	— 1-0	64½	W	6	—— zw. Rb.		— 0-0	65	W	2 donker iets R
	— 0-8	64	WW	6	R. zw. wolken	20	28. 11-2	62	WNW 6 à 10	R. donker
	— 1-5	59	NW	8	wolkig		— 11-0	54	——	6 donker R.
5	— 2-3	59½	NNW	6	z. betr.		— 10-5	56	N W 8 à 10	z. betr. zw. R
	— 8-2	65	——	7	——	21	— 10-8	63	NNW 8 à 10	zw. wolken
	— 8-4	55	——	9	wolkig		— 11-7	68	—— 8 à 10	—— Rb.
6	— 1-5	59	——	10	——		29. 0-5	57	——	8 donker
	— 1-8	60½	NW t N	10	—— iets R.	22	— 1-2	66	——	6 z. betr.
	— 0-4	58½	N W	6	z. betr.		— 0-7	61	N W	4 donker
7	28. 10-4	58½	WNW	4 à 6	zw. R.		— 0-0	60	Z W	4 R. z. betr.
	— 10-0	64	N W	8	wolkig Rb.	23	— 0-0	67	——	6 z. betr.
	— 9-5	55	NW t N	10	zw. Rb.		28. 11-9	63	WZW	6 ——
8	— 9-1	52*	N	10	——		— 11-6	64	——	6 —— iets
	— 9-5	63	——	7	zw. wolk. Rb.	24	29. 0-2	73½	——	5 ——
	— 10 0	53½	——	4	—— (☾)		— 0-7	63	W	4 ——
	— 10-2	58	——	4	z. betr.		— 0-8	64½	W t N	4 donker
9	— 10-0	62	N	6 à 8	zw. Rb. z. betr.	25	— 0-6	73	NW	4 z. betr.
	— 9-5	54½	Z	1	wolkig		— 0-0	64	——	2 ——
	— 9-2	57	N O	0	——		28. 11-0	65	Z W	3 ——
10	— 9-9	65½	——	1.3	—— o. held.	26	— 10-6	75½*	W t Z	4 ——
	— 10-2	53	——	1	o. helder		— 11-5	63	W t N	3 o. helder
	— 11-5	57	N	2	—— z. betr.		— 11-8	64	W	3 ——
11	29. 0-8	64	N W	6	wolkig	27	— 11-0	73½	—— 4,	16 wolkig donker
	— 1-7	54½	——	6	z. betr. iets R.		— 10 5	62	N W	8 z. betr.
	— 2-2	56½	NNW	4	——		— 11-8	60	WNW	5 wolkig o. held.
12	— 2-7	63	——	5	R. z. betr.	28	29. 0-0	70½	W t N	4 helder
	— 2-5	54	——	4	z. betr.		28. 10-5	62	Z W	4 o. helder
13	— 4-3	55	N O	4	—— wolkig		— 8-5	65	——	7 z. betr.
	— 5-0	66½	——	4	wolkig	26	— 8-3	73	WZW 6,	12 o. helder zw. wol
	— 5-5	55½	NNO	2	——		— 7-8*	58	W	10 Rb. donker
	— 5-7	58	NW	3	z. betr.		— 9 7	55½	WNW	8 nagt zw. R. zw.
14	— 6-1*	66½	NNW	2	—— Rb.	30	— 11-0	63	—— 8 à 10	zw. wolken R
	— 5-9	58½	——	2	zagte R.		— 11-9	55½	—— 8 à 10	donker R.
	— 5-0	61	——	2	donker z. betr.		— 11-2	59½	——	8 R. — iets R.
15	— 4-9	68	N W	2	half helder	31	— 11-0	64	W	6 z. betr. R.
	— 4-5	60	——	4	o. helder		— 9-5	56½	——	4 zw. R.
	— 3-6	59	——	5	—— z. betr.					
16	— 3-4	68	NNW	4	helder					
	— 3-0	58	N t W	4	o. helder		29. $0\frac{70}{100}$		$61\frac{66}{100}$	$5\frac{1}{10}$

Bar. den 21's mo. 11 u. 28. 10. 3
27's av. 6 u. — 10. 0
28's mo. 11 u. 29. 0. 5
31's av. 12 u. 28. 9. 0

Th. den 3's mid. 12½ u. 73
6's mo. 11½ u. 64
21's mid. 12 u. 64
22's nam. 3 u. 67

Th. 's mo. $59\frac{27}{31}$
's mid. $67\frac{2}{11}$
's av. $58\frac{8}{11}$

DE NATUUR VAN WAAREN EN VALSCHEN GODSDIENST.

AFGESCHETST IN EENE REDENVOERING, OVER HANDEL. XIX. 34.

Maar als zy verſtonden dat hy een Jood was, wierd 'er eene ſtemme van allen, roepende omtrent twee uuren lang, Groot is de Diana der Ephezeren.

Door den Eerw. Heere WILLIAM WEST.

(Vervolg en Slot van bl. 366.)

Een groot gedeelte der *Chriſten Wereld* is niet min van 't pad der waarheid afgeweeken; want de Beelden, die de *Roomſchen* in hunne Kerken ten toon ſtellen, en aan welke zy Godsdienſtige Eerbiedenisſe toebrengen, zyn, ten hoogſten genomen, Afbeeldingen van Lichaamen, zints lang in 't ſtof vergaan, en dus eigenlyk geen weezen in 't geheel hebbende, en niet kunnende hebben, dan door het op nieuw ſcheppend vermogen van GOD. En nog dommer, nog ongerymder, indien iets dommer en ongerymder kan weezen, is de Eerbied, welken zy betoonen aan de Overblyfzels der Heiligen, of althans, 't geen zy voorwenden de Overblyfzels te weezen, der geenen, die zy in den rang van Heiligen plaatzen, en het wonderdoend vermogen, 't welk zy veronderſtellen in deeze te huisvesten. De opgenoemde ſtukken met veele andere van gelyken aart, die wy zouden kunnen ophaalen, als het Wywater, de Kruisſen, de Bezweeringen, de Ommegangen, en de Bedevaarten, zyn in zichzelven zo buitenſpoorig, belachlyk en dwaas, dat niets dan de kragt der Gewoonte, en de ſtem der Menigte, ze draaglyk kan doen voorkomen, of voor veragting beveiligen.

Indien men mogt vraagen, uit welke oorzaaken de voorbeelden aan de zyde der Afgoderye, en des Bygeloofs, zo veel menigvuldiger zyn, dan ten voordeele van den zuiveren Godsdienst? of, met andere woorden, hoe het byko-

me, dat valschheid ooit het meerendeel des Menschdoms belas? Valt het zeer natuurlyk op te merken, dat, daar ondeugd en onkunde, die 'er het uitwerkzel van zyn, meer en meer de overhand kreegen, ook de Menschen meer blootgesteld werden aan de kunstenaaryen der zodanigen die belang hadden in hun te bedriegen en te misleiden: en dit niet alleen; maar zy werden hier door geschikter, om de indrukzels te ontvangen van een bygeloovigen en valschen Godsdienst, dan van den waaren; vermids de eerste meer met hunne neigingen strookte, hun in hunne ondeugden vleidde, gemaklyker ontslag verleende van zich toe te leggen op waare Deugdzaamheid van Hart en Heiligheid van Wandel, door iets anders in stede te stellen. Terwyl waare Godsdienst rechtstreeks aangekant is tegen alle ondeugd en onreinheid, deeze in het haatlykst en verbodenst licht plaatst, en nooit iets anders voor Deugd aanneemt, —— ten erkenden doelwit hebbende, „ den Mensch volmaakt te doen worden, gelyk „ zyn Hemelsche Vader volmaakt is." Geen wonder, derhalven, dat de Menschen, als zy meer en meer afweeken van de waare beginzelen van Kennis en Deugd, zich ook ligter lieten overhaalen tot het omhelzen van valsche en bygeloovige vertooningen van Godsdienst, en het verwerpen van den waaren en weezenlyken.

Wy mogen hier by nog voegen, ten opzigte van den *Volks-Godsdienst*, of, gelyk zommigen dien noemen, den *Godsdienst van den Staat*, hier door verstaande den Godsdienst, welken de *Regeerende Magt* in eenig Land omhelst, dat deeze altoos bykomende beweegredenen gehad heeft, om de menigte ten voordeele van denzelven over te haalen, dewyl dezelve altoos den weg baande tot tydlyke bevordering en eere, en de zodanigen, die groot en magtig in de Wereld zyn, te ondersteunen en te beveiligen; beweegredenen, door alle eeuwen heen, sterk genoeg om het Menschdom aan de zyde dier Vaststellingen te doen overslaan. Want, indien wy in overweeginge neemen hoe weinigen 'er zyn, die toonen hunne eigene Godsdienstige beginzelen door en door te verstaan, en hoe veelen nooit in ernst de verdiensten van eenigen Godsdienst hebben overwogen; maar zich daar in laaten leiden door den stroom der gewoonte, of geheel onverschillig, omtrent den Godsdienst; zyn, en gevolglyk geschikt om zich te vervoegen by alles wat onder den naam van Godsdienst gaat, en best strookt met hun tydlyk belang, zal het regtmaatig

en

en natuurlyk gevolg, daar uit voortvloeijende, geen ander weezen, dan dat de *Heerſchende Godsdienst* door de menigte omhelsd en aangekleefd wordt. De Ondervinding ſtaaft dit ten vollen, als zy leert, dat de menigte altoos genegen en gereed geweest is, en met vereenigde ſtemmen den vastgeſtelden Godsdienst huns Lands, hoe ongerymd, bygeloovig of afgodisch dezelve ook mogt weezen, te ondersteunen en te verdeedigen. ——— Doch dit brengt my tot eene andere waarneeming, ontſtaande uit de Geſchiedenis, welke wy thans ter overweeginge voor ons hebben.

4. „ Dat, naamlyk, blinde Yver doorgaans de plaats van Rede en Bewys bekleedt." ——— De *Ephezíers*, in ſtede van te tragten, om den Eerdienst, welken zy haarer Beſchermgodinne toebragten, op eene redelyke wyze, te verdeedigen, of de redenen van PAULUS, die beweerd had, „ dat het geen Goden waren, die met han„den gemaakt worden," namen zy hun toevlugt tot de laage en onedelmoedige handelwyze, om den blinden yver op te ſtooken der zodanigen, die beſlooten had om de groote Godinne *Diana* te dienen, ſchoon zy niet wisten waarom: deezen, gevoegd by een groot aantal belanghebbenden en ongebondenen, verwekten een verbaazend oproer, ten voordeele van 't geen zy op geene andere wyze wisten te onderſchraagen. — En waarlyk, wy ondervinden, dat zy, die 't minst met reden te zeggen hebben voor den Godsdienst welken zy belyden, het meeste gewoel en het meeste geraas maaken tot deszelfs verdeediging; en dit uitwerkzel, hoe vreemd het moge ſchynen, mogen wy zeer natuurlyk verwagten: want, wanneer de Menſchen vast verkleefd zyn aan eenige Godsdienstbelydenis, welke zy niet verſtaan, en daar in door gewoonte en hebbelykheid bevestigd, als ook door andere zamenloopende leevensomſtandigheden, en deeze Godsdienstbelydenis aangetast wordt door zodanige bewyzen, welke zy niet kunnen wederleggen, is het geheel natuurlyk, dat hunne geraaktheid gaande wordt. Immers alle Menſchen begeeren de Rede op hunne zyde te hebben; ja zy zelfs, die voorgeevén de Rede te verwerpen en te verſmaaden, zullen, egter, allen redelyk vermogen, 't welk zy bezitten, gebruiken om hunne gevoelens en handelingen te verdeedigen; en, wanneer dit mislukt, de toevlugt neemen tot hevig en driftig uitvaaren, 't welk zy tragten te bewimpelen, onder het denkbeeld van yver tot verdeediging van GODS Eer, en deelneeming in GODS zaak; doch die door

't verſtandigſt gedeelte des Menſchdoms altoos is aangezien voor valſchen yver. Maar de Menſchen moeten ten hoogſten dom en onopmerkzaam weezen op de ſtem der Rede en van GOD, om zich te verbeelden, dat eenige weezenlyke of voorgewende yver voor GODS Eer Hem aangenaam of in zyn oog verdeedigbaar zal weezen, als Rede denzelven niet onderſchraagt. Want GOD zelve heeft ons geleerd, door het maakzel onzer natuure zelve, dat hy niets van ons vordert dan een Redelyken Dienst, niets dan het geen ons ten hoogſten voegt toe te brengen aan zulk een Weezen, als Hy is, aangemerkt in de onderſcheidene betrekkingen, waar in wy tot Hem ſtaan. Indien wy, derhalven, uit een voorgewenden yver voor GODS Eer, den ruimen teugel ſlaaken aan ongetemde driften, zo dat wy onze Medemenſchen hard vallen, en hun beledigen, mogen wy volzeker vast ſtellen, dat GOD zulks van onze handen niet geëischt heeft, en ten eenigen dage ons rekenſchap zal afvorderen wegens zulke handelingen.

5. Eene verdere waarneeming, waar toe de Geſchiedenis te *Ephezen* ons opleidt, beſtaat hier in. „ Dat Vervolging „ een zeer natuurlyk en droevig uitwerkzel is van Bygeloof, en valſchen Godsdienst." — Wanneer men ooit Vervolging om den Godsdienst aangevangen of voortgezet heeft, ontſtond dezelve altoos uit den hier boven beſchouwden blinden Yver. De uitwerkzels hier van zich ten toon ſpreidende, in de verſchriklykheden der Vervolginge, doen zich, in de hoogſte maate, aanſtootelyk en ondraagelyk op voor de Menschlyke Natuure. Het oogmerk des opſtands te *Ephezen* verwekt voorts, buiten twyfel, om PAULUS en diens Medearbeiders als vyanden van het Bygeloof en de Afgodery, waar in de *Ephezíers* zo veel belangs ſtelden, van kant te helpen; ſchoon dit oogmerk, door de tusſchenkomst der Burgerlyke Overheid, gelukkig verydeld werd. Nogthans zyn 'er veele andere Opſtanden ter oorzaake van den Godsdienst aangerigt, zo in vroegeren als in laateren dage, die vergezeld gingen van alle die ſchriklyke gevolgen, tot welker voortbrenging ze eigenaartig geſchikt zyn. De Menſchen hebben, of uit eerbied voor verdichte Godheden of uit eene valſchen Godsdienstyver, gegrond op verkeerde begrippen van den waaren GOD, zich tot die hoogte van woede en dolheid laaten vervoeren, dat zy hunne Medemenſchen, op de wreedſte wyze, vermoordden, dewyl ze met hun in Godsdienstbegrippen niet zamenſtemden. Eene dwaasheid, eene onmenschlykheid, welke misſchien

geen

geen wedergade heeft in een der gedraagingen des Menschdoms. En nogthans zal uit alles, wat wy reeds gezegd hebben, blyken, dat dit een natuurlyk voortbrengzel is, van Bygeloof of valſchen Godsdienst. Want, wanneer iemand denkt, dat de God of de Goden, welken hy eert, genoegen ſchept in buitenſpoorige en onnatuurlyke dienstbetooningen, of dat het hun behaagt, dat hunne vyanden tot ſchaamte gebragt, en verdelgd worden, kan niets, dan een hooger magt, zodanig iemand te rugge houden, van zulke gewelddaadigheden te pleegen, als hy zynen Goden het welbehaagelykst oordeelt. Dus zien wy, dat Godsdienst, die wel verſtaan en recht betragt, allerkragtdaadigst ſtrekt, om de Menschlyke Natuur te vercieren en te veredelen, en dezelve tot haare weezenlyke waardigheid en volkomenheid te verheffen —— nogtans, wanneer dezelve bedorven, verbasterd, in Bygeloof veraart, het ſchadelykst verwoestendst beginzel ter wereld wordt —— de edelaartigſte en beminnelykſte neigingen van het Menschlyk Hart vernietigt, en den Mensch hervormt in een weezen, van de hoogst haatlyke wangeſtalte en boosheid.

Onze gezegende Meester voorzag, dat deeze helſche geest, tegen zyne Leerlingen in 't byzonder, zou woeden, en waarſchuwde hun deswegen, „ De tyd zal komen," luidt zyne taale, „ dat wie u doodt zal meenen, GODE eenen dienst te doen;" dat is, 'er zullen Menſchen zyn, wier Godsdienst hun zal aanzetten, om u van 't leeven te berooven: dan hy voegt 'er met alle rede nevens, „ deeze dingen zullen zy doen, om dat zy „ mynen Vader, noch my, kennen." Der Menſchen onkunde, of hunne verkeerde bevattingen, van den Allerhoogſten, byzonder zo als hy zich geopenbaard heeft, in het Euangelie van CHRISTUS JESUS, is de groote oorſprong van Bygeloof, Afgodery, blinde yver, en vervolging, met alle de jammeren daar aan vast.

Uit het bygebragte in deeze Redenvoering, trek ik ten gevolge, dat het ons behoort aan te zetten, en beſtendig aan te kleeven, aan den waaren geest, en het oogmerk van dien Godsdienst, welken wy belyden —— wy hebben gezien, dat Godsdienst gegrond is, op de beginzelen onzer Natuure, en geſchikt, om 's Menſchen Ziel ten hoogſten toppunte van volmaaktheid op te voeren —— dat dezelve, desniettegenſtaande, op zulk eene wyze, kan misbruikt worden, en met de daad misbruikt is; dat het Menschdom daar door de grootſte nadeelen heeft —— en

dat zulks te wege gebragt is, door de kunſtenaary, en eerzugtige oogmerken van eenigen, door de traagheid en de blinde vooroordeelen, van anderen. —— Deeze dingen moeten, natuurlyk, alle ernſtigen en bedagtzaamen met voorzorge en omzigtigheid verzellen, en hun op hunne hoede doen zyn, om, in eene zaak van dat aanbelang, niet misleid te worden. Zy zullen, door het overweegen onzer bygebragte aanmerkingen, zich opgewekt vinden, om ſcherplettend te weezen op alle aanſlagen, tegen hunne Godsdienſtige vryheid en onafhangelykheid, en zo veel onderzoeks op hun Godsdienst beſteeden, dat dezelve, in daad en waarheid, hun eigen mag heeten, en zy in ſtaat zyn, dien op eenen redelyken voet te verdeedigen. —— En daar wy allen belyden, Leerlingen van JESUS te zyn, voegt het ons, (wanneer wy ons zo willen gedraagen, dat wy in ſtaat zullen weezen, om, met genoegen, op ons gehouden gedrag te rugge te zien,) den Godsdienst, door hem geleeraard, zorgvuldig en bedaard, voor onszelven te onderzoeken: langs deezen weg, zullen wy ontdekken, dat de waare aart en natuur des *Christendoms* zodanig is, dat hetzelve de hoogagting en goedkeuring, van elk braaf Mensch, wegdraage —— als natuurlyk ſtrekkende, om ons met de diepſte en kinderlykſte eerbied, omtrent GOD, met de edelmoedigſte en menschlievendſte gevoelens, jegens onze Medemenſchen, te vervullen, en, in onze eigene gemoederen, dien welgegronden en beſtendigen vrede te doen heerſchen, welke onverſtoorbaar is.

Dat wy, derhalven, de belydenis onzes Geloofs, onwankelbaar, vast houden, ten einde wy de klippen vermyden, waar op anderen geſtooten en ſchipbreuk geleeden hebben —— Dat wy onzen hoogſten roem daar in ſtellen, om ons aangenaam te maaken, in 't oog van GOD, en, teffens, de Menſchen op het blykbaarst overtuigen, dat, daar onze Godsdienst, in geenerlei opzigt, het uitwerkzel is van Menschlyk gezag, of Menschlyken invloed, maar een Godlyk beginzel, onzer harten ingeplant, dezelve ook vergezeld gaat van daar aan beantwoordende uitwerkzelen, in ons gedrag, en ons naar GOD doet zweemen, op de hoogst mogelyke wyze, als de tegenwoordige onvolmaakte ſtaat onzer bekwaamheden gehengen.

Dat wy, terwyl zommigen met alle kunſtenaryen bezig zyn, om ſtelzels van ontwerpen te ſmeeden, van Magt en en Overheerſching in de *Christlyke Kerk*, en anderen dwaaslyk hun de behulpzaame hand leenen, op eene vreedzaame

en

en Christelyke wyze, ons tegen alle zodanige overweldigingen verklaaren, ſteeds gedagtig aan de woorden van den grooten Grondvester van onzen Godsdienst: „ Gy zult de waarheid verſtaan, en de waarheid zal u vry maaken." Want de waarheden, door onzen Heere JESUS CHRISTUS geleeraard, zullen, wel begreepen, ons niet alleen vryen van de magt en heerſchappy der Zonde; maar ook van de ſlaaverny des Bygeloofs, en de Dwingelandy dier verwaatenen en trotzen, welken zich gezagvoering in het Koningryk van CHRISTUS aanmaatigen. Dat haaten wy, die van deeze groote waarheid overtuigd zyn, ons derzelver waardig gedraagen, en, by alle voegelyke gelegenheden, allen gewigt en invloed, dien wy kunnen byzetten, aan het ſtelzel van het *Euangelie*, niet alleen, in zo verre het aangekant is, tegen alle ondeugd en boosheid; maar ook in zo verre het ſtrekt, om de misvormingen, den Godsdienst aangedaan, te verbeteren, en denzelven in zyne oorſpronglyke ſchoonheid en luister te herſtellen. —— GOD geeve, dat wy deeze dingen, met dien ernst, mogen ter harte neemen, dat wy voor altoos ons aankanten tegen de beginzelen van Kerk- dwinglandy en Bygeloof, en teffens, op de beste en kragtdaadigſte wyze, ons voorbereiden, tot onzen toekomenden ingang, in de Zegepraalende Kerk hier boven, waar de Godsdienst zich in haare eigene allervoortreffelykſte gedaante zal vertoonen, geheel ontheven, van alle de wanſchiklyke en bedervende byvoegzelen, welke hier op aarde denzelven ontluisterden.

NADER BERICHT, WEGENS HET GENEEZEN VAN KWAADAARTIGE VERZWEERINGEN IN HET AANGEZICHT; NA EEN KORSTMAAKEND MIDDEL VAN WIT RATTEKRUID;

Door JOHANNES BOLSIUS, *Heelmeester te 's Bosch;*

MET AANMERKINGEN DAAR OVER,

Door

JACOB VAN DER HAAR.

In het voorleeden Jaar, heb ik het genoegen gehad, in deeze ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTEROEFFENINGEN, (*) een Bericht mede te deelen, wegens het geneezen van een (zoogenaamde) AANGEZICHTS-KANKER; na het

(*) Zevende Deel, *Mengelwerk*. Bladz. 413.

het gebruik van een korstmaakend middel, uit wit Rattekruid, door FRERE BERNARD opgegeeven, en door den Heer VAN DER HAAR in dit Werk (*) vertaald.

Zedert dien tyd, bleef ik ſteeds begeerig, meer voorbeelden van dien aart te mogen zien, en hier toe kreeg ik, door de goedheid van den Hr. VAN DER HAAR, den 23 Octob. 1785, gelegenheid.

I. GEVAL. Op dien dag, zond gem. Heer een Boer, vier en vyftig Jaaren oud, by my, die ik reeds voor drie Jaaren, een geruimen tyd, dog vrugteloos, gepoogd had, eene Verzweering op de Neus, die nu tien of elf Jaaren oud was, te geneezen. Ook hadden veele anderen, zoo voor als na my, daar aan mede vrugteloos gearbeid. Hy verhaalde, dat deeze Zweer, na eene ruwe afſcheuring van de huid der Neus ontſtaan, zedert tien Jaaren niet merkelyk vergroot, maar nu, na eene nieuwe kwetzing, zints vier maanden, verſlimmerd was; de zelve zat ter zyde de Neus, ter grootte van een dubbeltje, dog ongelyk, hoekerig, met een harden en verheven rand bezet.

Dien eigen dag beſmeerde ik (door een penceel) de Zweer en deszelfs rand, ter dikte van een dubbeltje, met het reeds bekende Middel; bedekte dit met een weinig natgemaakt linnenſtof, en na, daar op gedroogd zynde, met eene kleevende Plaaster; waar mede hy naar zyn Dorp ging. Den volgenden dag, was zyn halve Aangezicht en Neus een weinig (zoo als gewoon is) gezwollen; dan dit beletten niet zyne gewoone bezigheden te verrigten; maar den vierden dag, had de ruwe Knaap het gantſche bedekzel van de Zweer afgetrokken. —— De Zweer zag 'er toen, getergd, zwart en ſtinkende uit, dan dit, na vier dagen bedaard zynde, bedekte ik dezelve wederom met hetzelfde ſmeerzel, en had het genoegen, dat deeze korst 'er zestien dagen opbleef, waar na de Zweer vuil, ſtinkende, vergroot, en niet ſlegts van gedaante, maar ook van aart, veranderd ſcheen. —— In de eerſte acht dagen, na de aanlegging, was de Lyder, (behalven de Zwelling van 't halve Aangezicht) eenigzints pynlyk geweest, hetwelk daarna in ligte ſcheuten veranderde. —— In de eerſte dagen, na het afvallen der korst, wierd de Zweer met zuiverende, daar na met verkoelende en droogende, middelen behandeld; dan de bevelling ging langzaam voort, hetwelk ik voornaamlyk toeſchreef, aan zyn eigen ruwe han-

(*) Zesde Deel, Bladz. 524.

handelwys, wyl ik hem om den vierden of vyfden dag, (wanneer hy een uur ver, met eene koude blaauwe Neus, by my kwam) zag. —— Zedert zes Maanden, is hy met een wel gevormd Lidteken geneezen.

II. GEVAL. Den 20 Maart 1786, vertoonde zich de Wel Eerw. Heer N. N. twee en zestig Jaaren oud, dezelve had, zedert vyftien Jaaren, op de regte zyde der Neus, eene Verzweering, dog veel groot- diep- en ongelyker dan de voorgaande, die door een ſterkdrukkende Bril was veroorzaakt. Meest alle de bekende Kunstmiddelen waren, ter herſtelling deezer Zweer, door een groot aantal Heelkundigen, reeds vrugteloos aangewend; ja zelfs had men eenmaal de Zweer door 't Mes trachten uit te roeijen, het Kraakbeen afgeſchraapt, en hem vervolgens geraaden, daar aan nimmer iet meer te doen. — Dien zelfden dag, appliceerde ik, onder het oog van den Heer VAN DER HAAR, het ſmeerzel, als in het voorgaande Geval. In de twee daar aan volgende dagen, was het Aangezicht daar door vry wat ontſtoken en gezwollen, dan dit belette niet, dat de Heer lyder, den volgenden dag, zeven uuren verre, en naar zyn Huis, ging. — Ik gaf hem een weinig Lintwerkers-ſtof, en een verkoelende Lood-zalf mede; om, wanneer de korst 'er afviel, een weinig van het eerſte, met een Plaaster van het laaſte, op de Zweer te leggen. —— Dertien dagen na deezen aanleg, viel de korst geheel weg. Niets anders, dan dit gemelde gebruikt hebbende, is deeze vyftien jaarige Zweer, in iets meer dan een Maand, met geen zeer lelyk Lidteken geneezen; hetwelk heden, tien weeken geleden, alle tekenen van beſtendigheid vertoont.

Om dat deeze Heer, als ook de Man in 't voorgaande Geval, dagelyks met vreemde Menſchen moest omgaan, heb ik over het gedroogde Linnenſtof, een kleevende Plaaster gedaan, maar het is best dit na te laaten, en de korst niet, voor dat ze los is, weg te neemen.

III. GEVAL. Eene allezins zwakke Vrouw, met ſcrophuleuſe Oogleden, ruim drie en zeventig Jaaren oud, had, zedert drie Jaaren, dergelyk eene Verzweering aan de regte zyde van 't Voorhoofd, en zints acht Maanden, eene tweede aan de linkerzyde der Neus; zonder eenige oorzaak daarvan te weeten. —— De een en ander had de grootte van een groote witte Boon, met eenigzins verharde randen. Die, welke op het Voorhoofd zat, bloedde dikwyls, wanneer 'er de korst onvoorzigtig afraakte, dog

had naauwlyks eenige diepte; de andere was een weinig boven de Huid uitgegroeid: —— Beide deeze Zweeren, poogde ik eerst door de gewoone (genoeg bekende) Heelmiddelen te geneezen, maar vrugteloos.

Schoon de Heer VAN DER HAAR (om de hooge Jaaren, en ongunſtigen ſtaat deezer Vrouw) eenige bedenkingen had, appliceerde ik echter, den 25 April van dit Jaar, het bewuste ſmeerſel op beide de Zweeren, zoo als in de twee voorgaande Gevallen. In de eerſte drie dagen, zwol het Hoofd en de Neus vry ſterk; maar, na den achtſten dag, liep 'er ſteeds een menigte dun vocht, van onder de korſten, weg, (iet, hetwelk by de twee voorgaande Gevallen ook gebeurd is, en waar na de prikkelingen verminderden.) Den zes en twintigſten dag, na den aanleg, ſcheenen beide de korſten los, althans ik nam ze toen gemakkelyk weg; en vond beide Zweeren zuiver, en, gelyk ook de korſten met witten Etter bedekt. Vervolgens niets dan dun Linnenſtof, met een verkoelende dekplaaſter, gebruikende, was zy, veertien dagen daar na, geneezen.

IV. GEVAL. Den 1 Juny 1786, vertoonde zich aan den Hr. VAN DER HAAR en my, eene Jufvr. van drie en vyftig Jaaren, met een dergelyke doch kwaadaartige Verzweering, die zedert ruim vier Jaaren was ontſtaan, en nu de grootte van een ſchelling had; dezelve beſloeg byna de geheele zyde der Neus, gaande over derzelver punt en linker vleugel; waarvan zy reeds den rand eenigzins boogsgewys had weggevreeten, en zich zelve tot in de Neus verſpreid.

Een geruimen tyd, na dat deeze Zweer, uit een klein beginzel ontſtaan, zich vertoond had; had 'er zich, zonder eenige bekende oorzaak, op de Wang, ruim een ſtroo breedte van de eerſte, nog eene tweede, ter grootte van een duit, vertoond. - Beide deze Zweeren waren Spons-aartig, hoekerig, en de laatſte gepaard met eene roofige ontſteeking tot onder het linker Oog.

Hier by had zich, zedert eenige maanden, nog eene derde, doch kleiner, Verzweering, ter grootte van een ſtuiver, op de regter Wang opgedaan; die, om dat ze onbedekt was, met eene geele korst was bekleed. —— Buiten dit ſcheen de Lyderesſe welvaarende.

Dien eigen dag (den 1ſten Juny), na dat de korſten weggenomen en de Zweeren wel afgedroogd en gezuiverd waren, beſmeerde ik ze alle drie, met het bewuste ſmeerzel; en na dat het linnenſtof, daar op mede gedroogd en vast zat, vertrok zy (met de Schuit) naar Huis. —— In de eer-

eerſte dagen daar na, was (volgens berigt) haar geheele Aangezicht vry ſterk gezwollen, en zy zelf zeer koortzig geweest; dan, na het gebruik van verkoelende Dranken en Laxeerende middelen, maar vooral, na eene ruime ontlastinge van dun vocht, het welk van onder de korſten afliep, was dit (na eenige dagen) wederom bedaard. —— Den achtſten dag was de kleine korst van de regter Wang afgevallen, en, in nog even zo veele dagen, door het bedekken met een koele plaaster, de Zweer geneezen geworden.

Den twee-en-twintigſten dag na onze eerſte viſite, zagen wy de Lyderesſe voor de tweede maal; —— zy zag 'er toen frisch en beter uit dan voorheen. —— De beide korſten van Neus en Wang waren in één geloopen, en overal (behalven van onderen) nog vast. Ik beſmeerde dezelve toen, met eene weekmaakende zalf, leidde daar over eene zachte kleefplaaster; en had, na twee dagen, het genoegen, beide korſten tevens te konnen wegneemen. —— De Etter, onder de korst der Neus, ſcheen beter en witter dan die der Wang. —— Vier dagen daar na, deed de beroemde *Haagſche Hoogleeraar* VELZEN nevens de Heer VAN DER HAAR, ons de eere dees Patiente te zien, en hun genoegen daar over te betuigen. —— Beide deeze Zweeren wierden als de vier voorgaande behandeld: —— Die der Neus etterde ſterk, en ontlaste eenige fyne witte vezeltjes, die van het gedeeltelyk ontbloot kraakbeen ſcheenen voorttekoomen; en genazen vervolgens (te weeten na het wegneemen der korst) in twintig dagen.

De Heer VAN DER HAAR (aan wiens nutte leſſen ik, zederd veele jaaren, veel verſchuldigd ben) heeft my het genoegen gedaan, deeze Lyders van tyd tot tyd te zien, en wel willen (op myn verzoek) agter deeze gevallen voegen, de volgende ophelderende

AANMERKINGEN:

Voor twee Jaren heb ik, in eene aantekening op het door my Vertaalde Stukje van *Frere* BERNARD, aangemerkt, dat ik by deze zogenaamde aangezigts of huid-kanker, hoe groot of verouderd dezelve ook waren, nimmer eenige Zwelling of Verharding in de Klieren van de Kaak, de Ooren enz. had waargenomen (*). —— Sedert dien tyd heb ik

(*) *Algemeene Vaderl. Letteroeff.* VIde deel No. 12. bladz. 524

Men-

, als ook de HR. BOLSIUS met my, by vier Mannen en ee Vrouwen met verouderde gevallen, dit mede niet ge- n, ſchoon by het eene, behalven de Verzweering op Neus en de Koon, het eene Oog reeds weg en des- lfs beenrand mede bedorven was; al het welk by de re Kanker der Lippen enz. anders vry gemeen is: —— k heb ik twee lyders met dit ongemak, alleen door een houdend drukkend verband, zien genezen; en ver- eiden andere, door het bedekken met een verſlapt *Ace- t Lithargyr.* ten minſten voor eenigen tyd, volmaakt iezen gezien; en ik meen dat deze bewyzen, ten minſte ligzins, toonen, dat deze verzweeringen, hoe hardnek- ook, geenzins onder de ware Kanker of het uit- s der Klieren, behoren geteld te worden; zo als dik- ls uit onkunde, of, het geen erger is, uit grootſpraak, geldzugt, geſchied. Ja, ik meen zelf dat de HR. BOL- s, in dit en in zyn voorgaand berigt, zig te ſterk uit- kt met deze verzweeringen *kwaad-aartig* te noemen, l dezelve als een enkel *Locaal* of *plaats-gebrek*, meest, veel ik weet, door uitwendige oorzaken voortgebragt, , by alle zoort van Menſchen, zonder merklyke pyn of der, veele Jaren duurende, naar myn inzien, ſlegts al- n verdienen *hardnekkig* genaamd te worden: —— al welk wederom, ten aanzien van de ware Kanker, onderſcheidend kenmerk uitlevert, en de hoop der ſtelling kan vermeerderen.

Gaarne beken ik, dat eenige van deze huid-verzweerin- , op het uitwendig aanzien, zig, op een jammerlyke verbazende wyze, uitbreiden, het halve aangezigt, de us, nevens het eene Oog, verteren, ja, de beende- , gelyk wy gezien hebben, zelf aantasten; en in dit igt, als ook in ongeneesbaarheid, met de ware kan- , volmaakt ſchynen gelyk te ſtaan, ja ook daar van naam gekregen hebben. —— Maar, wanneer men in merking neemt hoe veele Jaren 'er veelal verloopen eer e Verzweeringen tot zulk eene grootte komen; —— hoe

gelw. —— Zy die dit ſtukje niet bezitten, kunnen het voor- ift en de handelwys van den HR. BERNARD mede vinden in Xde Deel van het *Genootſchap Servandis Civibus.* bladz. 617. - De geleerde Schryvers van dit wel uitgewerkt ſtuk, heb- hunne Voorſchryveren getrouw gevolgd, en het genees- ogen van het Rottekruid, tegen de Kanker, zeer geprezen; ok ons langduurend of hardnekkig ongemak, om dezelfde n, mede onder de *Kanker* geplaatst.

hoe veele verwaarlozing, en welke nutteloze, ja tergende hulpmiddelen, daar tegen, somwyl, zonder een goed en welsteunend verband, waar van zo veel heils afhangt, worden aangewend; —— is het dan wel te verwonderen dat deze zweeren, zelf in de gezondste Menschen, tot zulk eene grootte, en zelf den naam van Kanker, bekomen? —— Meermalen heb ik zulke Verzweeringen, die meer dan 20 Jaren oud waren, gezien, by welke de lyders eene bestendige gezondheid genoten: —— maar ook, hoe zeldzaam konnen huid-verzweeringen in de beenen en op andere plaatzen, met harde randen, zonder een drukkend en wellluitend verband, genezen worden? en hoe menigmalen volgt ook daar op bederf in de beenderen, zonder de naam van *Kanker* of *kwaad-aartig* te bekomen? —— Immers, alle goede Heelkundigen zullen gaarne erkennen, dat het wel genezen, van veele gebreken, meer van hunne goede verbanden, dan van de aangebragte middelen, afhangt; schoon maar weinigen dit te regt bezeffen. —— Maar, men onderstelle, slegts voor een oogenblik, eens; — het middel van *Frere* BERNARD ware, tegen deze zweeren, een byna zeker hulpmiddel; —— zouden zy dan den naam van *Kanker*, *kwaad-aartig* enz. niet verliezen, en deze namen, veel eer aan onze onwetenheid moeten worden toegekend?

Maar dat ook zoortgelyke groote, meer uitgebreide, veel kwaad-aartiger, Verzweeringen in het aangezigt, door inen uitwendige middelen, en door een wel aangebragt verband, zomwylen, konnen genezen worden, heeft de beroemde Amsterdamsche Heel- en Hand-Arts, de HR. VAN WY, nog onlangs met twee zeer schoone voorbeelden, getoond (†); maar wy vreezen, dog verlangen naar bewyzen, dat dit mede by de ware Kanker plaats heeft.

De genezing van dit ongemak, door een korstmakend middel van Rattekruid, behoort ook, naar myn inzien, geenzins zo gereed, nog alleen aan de *Specifique* kragt des Rattekruids, toegekend; —— nog ook daar uit zekere gevolgen getrokken te worden, even als of, in het uit- en inwendig gebruik daar van, een byzonder vermogen, tegen de ware Kanker, berustte; gelyk dit van eenigen word vermoed, maar nader moet bewezen worden. —— Het schynt my, dog zonder ervarenis, toe, dat een ander zoortgelyk korstmakend middel, het welk twee of drie

(†) *Heelkundige Mengelstoffen*, IIde deels Ifte stuk, bladz. 1-13.

drie weken bleef vastzitten, de harde randen verteerde, de Zweer zelf van natuur of aart veranderde, en even zo lang voor de lucht bevrydde, ook van dezelfde goede uitwerking zou kunnen zyn. —— Misschien is een Poeder van *Lapis infernalis*, de roode *Præcipitaat* met gebrande Aluin, of de witte Vitriool, met wit van een Ei, of iet meer kleevende, gemengd, en, in naarvolging van BERNARD, met een Penceel op en om de Zweer gesmeerd en gedroogd, daar toe even zo bekwaam; en, ten aanzien van het Rattekruid, minder te vreezen! —— Nieuwe proeven kunnen dit beslissen. —— Eene verwaarloosde, mishandelde, of verééIte, Zweer geneest veel-al gemaklyk na dat de verééIting, door een lang vastzittende korst, is weggebragt; en deze laatste eigenschappen munten in het middel van de HR. BERNARD byzonder uit, en is ook daarom, als nog, voor andere verkiesbaar: —— ook zegt hy dit zelfde middel by hardnekkige Verzweeringen in de beenen te gebruiken, maar ik geloof dat zy niet dieper dan de huid behoeven te gaan.

Ik kenne een Hand-arts; meer stout dan kundig, die dit kleine ongemak, gelyk ook veele andere, doorgaans ruimschoots Kanker noemt, en veel-al ongelukkig wegsnydt: deze sneed, voor eenige Jaren, dergelyk eene kleine Verzweering uit het aangezigt van een jeugdig Man, die als nog ongenezen is: by eene tweede is het zelfde gebeurd. —— De wegsnyding schynt wel de oude Zweer van gedaante, maar niet van zynen voorgaanden Aart, te veranderen, zo als dit, door een korstmakend middel, en door de daar door veroorzaakte pyn, rozige ontsteking en Zwelling word te weeg gebragt; en ik meen dat dit laatste *gewaande kwaad* al het *goede* ter genezing voortbrengt. —— My dunkt, dat denkende Heelkundigen hier uit genoeg konnen zien, waarom *Locaal* of *plaats gebreken* met ont-aarting, niet in de vogten maar in het Vaat-gestel, na geen gewone of gemene, uit- of inwendige middelen, konnen luisteren? —— het *plaats-gebrek* dient veranderd of weggenomen te worden.

Dat nu de genezing na een lang vastzittende korst, door de Zweer zelf voortgebragt, zomwyl van zelf volgen kan, is, dunkt my, uit het volgende zeldzame voorbeeld te zien:

Eene Juffrouw, van ruim 70 Jaren, had, zedert een geruimen tyd, zulk eene Huid-verzweering op de Neus en tusschen de Wenkbrauwen, die telkens met eene dikke korst

korst begroeid, maar ook altoos en onverhoeds 'er weder afraakte, waar door de Zweer, getergd, bloedig en grooter wierd. ——— Wetende dat de meeste plaasters, zonder een drukkend verband, daar aan weinig goeds deeden, gaf ik haar, om hare hoge Jaren, den raad, daar aan volſtrekt niets te doen; maar tog vooral te zorgen dat de korst niet te vroeg, onvoorzigtig of op eene ruwe wyze, wierd losgemaakt, wyl daar door haar ongemak, zo als zy reeds dikwyls gezien had, telkens zoude verergeren: zy volgde, dog wat ongenoegd, myn raad. ——— De korst groeide eerlang byna een duim dik en in grootte van een Schelling: dezelve viel, naar een geruimen tyd aldus vastgezeten te hebben, onverwagt en van zelf af; nalatende een vast diep lidteken, het welk, met eene witte dunne huid bedekt, 'er even zo uitzag als of het door een korstmakend middel van *Frére* BERNARD genezen was; en het welk eenige Jaren, en tot aan haren dood, ſtand hield. ——— Was dit geval onder een in- of uitwendig gebruik van zogenoemde opregte Oostenrykſche *Cicuta* of van Rattekruid gebeurd, wie zou aan de *Specifique* kragt dezer middelen, wegens eene gewaande Kanker-genezing, getwyffeld hebben? want, wat is tog thans gemener, dan dat de heilzame uitwerking der natuur veel-al aan gewaande hulpmiddelen word toegezwaaid?

Uit deze *vier*, als ook uit het voorheen gemelde *vyfde geval*, door den naarſtigen Heel-arts BOLSIUS, zo getrouw opgegeven, en onder myne oogen gebeurd, dunkt my vry billyk te mogen beſluiten, dat het middel, door den HR. BERNARD bekend gemaakt, een byna zeker hulpmiddel tegen deze kleine, dog hardnekkige, Verzweeringen van de huid des aangezigts zy. —— By myne Vertaling daar van ſtond ik reeds in het zelfde denkbeeld, ſchoon my toen eene kleine vrees weêrhield myn naam daar by te melden. ——— (§) Thans meen ik met dankbaarheid my te mogen verblyden, toen gelegenheid gegeven en nu redenen gehad te hebben, om dit middel meer algemeen bekend te maken. —— In hoe verre dit by grote en uitgeſtrekte Huid-Verzweeringen met harde randen, welk meer

(§) De beroemde RICHTER ſpreekt van een Kind van anderhalf jaar met eene kwaadaartige verzweering aan het voorhoofd, na het uitſnyden van een *Sarcoma* ontſtaan, die mede, na het gebruik van dit middel, ras genezen wierd. *Chirurg. Biblioth. VII theil. p.* 483. enz.

meer aandagt, en ten opzigt van het Rattekruid, meer zorg ſchynen te eiſchen, zal of kan plaats hebben, moet de ondervinding leeren. —. Dan het zy ons voor eerst genoeg, een middel tegen een ongemak te kennen, waar van de meeste Schryvers, ſchoon het dikwyls voorkomt, zwygen of althans te weinig zeggen, en het welk, naar myn inzien, te onregt van veelen, om zyne hardnekkigheid en voortkruipenden aart, met den verſchrikkenden naam, *de Kanker des aangezigts*, gedoopt word. Terwyl wy niet alleen wenſchen maar vuurig ſmeken dat zy, die deze handelwys, zo zuiver als getrouw opgegeven, mogten volgen, ons niet ſlegts in de goede uitwerking evenaren, maar zelf overtreffen.

's Hertogenbosch,
den 14 July 1786.

NATUURLYKE HISTORIE DER WATER-RALLEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Water-Ral* word in 't Fransch *Ralle d'Eau*, in 't Engelsch *Water-Rail* ook *Bilbock* & *Brook-ouzell*, in 't Hoogduitsch *Schwarte waſſerheunlin*, *Aesch Hunlein*, in 't Deensch *Vagtelkonge*, in 't Noorweegsch *Band-rize*, of *Strand-ſnarre* op de Ferroe Eilanden *Ford-koene*, by de Venetiaanen *Forzane* of *Perſana* geheeten.

Deeze Vogel loopt langs ſtilſtaande wateren zo ſnel als de *Land-Ral* over de velden, hy houdt zich desgelyks ſteeds verborgen onder groote gewaſſen en biezen, komt 'er niet uit dan om in 't water te zwemmen en te loopen, maar men ziet hem dikwyls vlug heen ſtappen over de breede waterplanten, die ſtilſtaande wateren bedekken: ook neemt hy kleine wandelingen door de hoog opgeſchootene gewaſſen; hier ſpant men ſtrikken, en vangtze te gemakkelyker om dat zy altoos langs den zelfden weg wederkeeren. Eertyds ving men ze met Sperwers en Valken, en in deeze kleine jagt was het de meeste moeite de *Water-Ral* uit zyn verblyfplaats te krygen; waar in hy zich met dezelfde halſtarrigheid hond als de *Land-Ral* in de zyne; hy verſchaft dezelfde moeite aan den Jaager, verwekt dezelfde onverduldigheid in den hond, die hy met list

list ontwykt, en hy kiest de vlugt niet dan zo laat mogelyk. In grootte evenaart hy bykans de *Land-Ral*, dan hy heeft een veel langer Bek, roodagtig aan den Kop, en donker roode Pooten; RAY zegt dat eenige geele Pooten hebben, en dat dit verſchil misſchien uit het verſchil der ſexe ontſtaat. De Buik en de Zyden zyn dwars geſtreept met witagtige ſtreepen op een zwartagtigen grond, een kleurſchikking gemeen aan alle *Rallen*; de Hals en Borst zyn ſchoon aschgraauw, boven op olyfkleurig, bruin ros.

Men ziet de *Water-Rallen* by warme water bronnen, geduurende het grootſte gedeelte des winters; ondertusſchen hebben, zy gelyk de *Land-Rallen*, een vasten tyd van trekken. Volgens een berigt my medegedeeld, door den Heer DESMARY, gaan zy in den Voortyd en in den Herfst over het Eiland *Malta*. De Markgraaf DE QUERHOËNT heeft, vyftig mylen van de *Portugeeſche* Kust, op den zeventienden van April, *Water-Rallen* gezien: deeze waren zo vermoeid dat ze zich met de hand lieten grypen (*). De Heer GMELIN heeft ze gevonden in de ſtreeken, door de *Don* beſpoeld. BELON noemt ze *Zwarte-Rallen*, en zegt dat het Vogels zyn in alle Landen bekend, en veel talryker dan de *Land-Rallen*, door hem den *Rooden Ral* geheeten.

Voor 't overige is het vleesch der *Water-Ralle* minſmaakelyk dan dat der *Land-Rallen*, het heeft iets grondigs.

Nog is 'er een *kleine Water-Ral*, niet veel grooter dan een *Leeuwrik*, in 't Fransch *Marouette* ook *Cocouan* en in Picardyen *Girardine*, en in den Elſas *Winkernell* geheeten. De geheele grond van zyne Pluimadie is donker olyfkleur met witagtige vlekken, welker luister, op deezen ſomberen grond, dezelve als emailleerd doet voorkomen, en den naam van *Parel-Ral* aan deezen Vogel geeven; FRITSCH, heeft hem het *gepareld Waterhoen* geheeten: eene onvoegelyke benaaming, dewyl de kleine *Water-Ral* geenzints een

(*) „ Ik poogde," ſchryft de Heer DE QUERHOËRT. „ 'er „ eenige op te kweeken; in 't eerſte ging het uitſteekend; „ doch, na veertien dagen in den gevangen ſtaat doorgebracht „ te hebben, kreegen zy eene verlamming in de Pooten, zy „ konden eerlang niet dan op de knien voortkruipen, en ſtier„ven eindelyk." GESNER verhaalt, langen tyd, 'er een opgekweekt te hebben, en meldt teffens dat hy den *Water-Ral* een lastigen en moeite maakenden Vogel vindt.

een *Water-Hoen* is. Zy vertoonen zich ten zelfden tyde als de *Groote Water-Rallen*, en woonen aan moerasſige plaatzen. In het riet verbergen zy zich; en vervaardigen 'er hunne nesten, dit nest heeft eenigzins de gedaante van een Gondel, is uit biezen zamengeſteld, en zy weeten het eene einde aan een rietje derwyze te hegten, of, om zo te ſpreeken, vast te maaken, dat het dryvend ſchuitje met het water op en neder dryft, zonder om verre geworpen te worden. Zeven of acht is het getal der Eijeren; de jongen komen 'er geheel zwart uit; korten tyd duurt derzelver opvoeding, want zo ras zy uit den dop zyn, loopen, zwemmen en duikelen zy welhaast, ſcheiden ze van de Ouden af, en gaan elk op zich zelven leeven; ieder onthoudt zich op eene plaats alleen, en dit inſtinct van ongezelligheid gaat zo verre dat het zelfs ſchynt te werken in den Paartyd, wanneer de andere ongezelligſte Vogels eenigen tyd by een verblyven: want, behalven de onvermydelyk noodige oogenblikken van paaren, wykt het Mannetje zich van het Wyfje af, zonder by 't zelve te blyven om eenige dier bezorgdheden te vertoonen, den Vogelen in den tyd der Liefde eigen, zonder het Wyfje te vermaaken, of door zang te vertroosten, zonder die zagte geneugten te genieten, welken gezegt mogen worden iets verheevens by te zetten aan de lustvoldoening. Elendige wezens die niet weeten te leeven by 't beminde voorwerp! jammerlyke minnaryen welke geen ander doel hebben dan de enkele voortzetting van 't Geſlacht.

Met deeze woeste zeden en die gevoellooze natuur, ſchynen de *kleine Water-Rallen* niet geſchikt om opgevoed en getemd te kunnen worden; zy hebben 'er nogthans één opgekweekt, die een geheelen Zomer by ons leefde van Broodkruim en Hennipzaad: alleen zynde, onthieldt hy zich beſtendig in een grooten bak met water; doch zo ras hy in het hok kwam voor hem geſchikt, liep hy om zich te verſchuilen in een kleinen donkeren hoek, zonder dat zy hem ooit eenig geluid hoorden ſlaan: terwyl deeze Vogels, egter, in den ſtaat der vryheid, een ſcherpen en doordringenden toon laaten hooren, zeer gelykende naar 't geſchreeuw van een kleinen Roofvogel: en ſchoon deeze Vogels geen trek altoos tot gezelligheid hebben, merkt men nogthans op, dat de een niet geroepen heeft of een ander beantwoord hem, en welhaast wordt dit geſchreeuw door alle de andere in den oord herhaald.

De *kleine Water-Rallen* houden het, gelyk alle *Rallen*, tegen de honden zo lang uit, dat de Jaager ze menigmaal

met

met de hand kan grypen, of met een ſtok doodſlaan; wanneer 'er eenig houtgewas zich in hunnen weg opdoet, vliegen zy 'er in, en zien uit die veilige wykplaats op de honden neder; dit hebben zy gemeen met den *grooten Water-Ral*; ook duikelen zy in het water, en zwemmen een tyd lang onder 't zelve voort, als zulks noodig is, om zich aan 't oog der vervolgende vyanden te onttrekken.

In 't ſtrengſt des winters verdwynen de *kleine Water-Rallen*; doch zy komen zeer vroeg in het Voorjaar weder, reeds in de maand February zyn ze gemeen in eenige Landſchappen van *Frankryk* en *Italie*. Zy leveren een lekker en zeer gezogt wild uit, boven al zyn die in *Piemont* gevangen worden zeer vet, en van een uitſteekenden ſmaak.

PROEVEN OVER DE VLEKKEN OP DE SCHYF DER ZON.

Door den Heer

P. VAN AKEN, *A. L. M. & Philoſ. Doctor te Leiden.*

De Zonne-Vlekken zyn niet altoos bekend geweest; eenige Eeuwen zyn 'er verloopen, eer dat men wist, dat hare glans zomtyds bezwalmt wierd door lichamen, die, uit haar binnenſte als 't ware voortgekomen, zich op hare oppervlakte onthielden, en tot verhindering konden zyn in den loop harer licht-ſtralen, die zy met eene verbazende ſnelheid door het wereld-rond gewoon was uit te ſchieten: alle andere verduisteringen, die zy ondergaat, wierden van alle verſtandigen aan de tusſchenkomst der Maan, tusſchen den Aardbodem en de Zon, toegeſchreven. In het begin der zestiende Eeuw, wanneer de Verrekykers wierden uitgevonden, wist men die, wel toegeſteld, ook na de Zon te richten: waar door men ondervond, dat hare vuurige oppervlakte niet altoos even zuiver, maar zomtyds met eenige vlekken bezwalmd wierd, die haar ſchynzel meer of min verhinderen, en voor het oog, dus kunſtig gewapend, volkomen zichtbaar zyn. Zo veel bekent is, was de eerſte ontdekker van dit verſchynzel *Joannes Fabricius*, Zoon van *David Fabricius*, de Frieſche Starrekundige, door middel van een Verrekyker, die hy uit Holland had medegebracht: na dat deze Heer eenige malen Vlekken in hare Oppervlakte had waargenomen, en

hare zichtbare beweging nauwkeurig had gadegeſlagen, viel hy in vermoeden, dat de Zon rondsom hare As richtig draide. Hy gaf, nopende dit ongewone en nieuwe verſchynzel, een werkje of Verhandeling in het licht, volgens het getuigenis van *Keplerus* te Wittenberg, in 't Jaar 1611. *Scheinerus*, te *Ingolst* in Duitschland, door zyne waarnemingen opgewekt, volgde zyne voetſtappen na, en ondervond, door middel van zyn Kyker, die hy na de Zon richtte, de waarheid der waarnemingen van *Fabricius*, door het gewaar worden van zoortgelyke Vlekken op de Schyf der Zon. De bygeloviglieid vervulde hem met ſchroom, om zyne waarnemingen, zo als het paste, wereldkundig te maken; niet te min ſchreef hy het waargenomene zeer wydvoerig aan *M. Velſetus*, die den brief van *Scheinerus* in het licht gaf, onder den tytel van *Appelles post tabulam*: naderhand heeft *Scheinerus* zich veele Jaren te *Romen* beyverd; om de Zonne-Vlekken waar te nemen, met dat gevolg, dat hy het genoegen heeft gehad, om meer dan twee duizend waarnemingen na te laten.

Na hem zyn zy door meer andere Starrekundigen, onder welke *Hevelius* niet een van de minſte is, waargenomen.

Wy zyn niet van voornemens, om ons in een historisch verhaal in te laten, het gezegde zal genoeg zyn, om alle twyffel te ontnemen nopende het verhaal van verſchynzelen, die wy de eer hebben den Lezer mede te delen.

De Zonne-Vlekken zyn gewoon zich doorgaans dus te vertoonen: zomtyds, en dat zeer dikwyls, komt 'er op zekere plaats der Zonne-Schyf, die te voren glansryk glinſterde, eene zekere Vlek te voorſchyn, na dat zy eenigen tyd geduurd heeft, word zy door eene dikker of dunner nevel omcingeld, die de gedaante van eenigen damp-kring heeft, omringende de vlek aan alle hare zyden: dusdanig eene nevel vertoont zich zomwylen onmiddelyk na het te voorſchyn komen van de Vlek: zomtyds is echter de Vlek wel drie dagen lang zichtbaar geweest, eer dat zich zelfs eenige ſchyn van nevel opdoet: na dat de Vlek eenigen tyd heeft ſtand gehouden, pleegt zy zomtyds meer en meer te verminderen, tot dat zy eindelyk ten eenemaal verdwynt, en geen den minſten voetſtap van haar aanwezen laat overblyven: zomtyds verandert de Vlek in eene brandende toorts, die ſterker licht dan de overige glans der Zon, die zomtyds te gelyk met de Vlek verdwynt, zomtyds eenigen tyd daar na noch ſtandgrypt. Zomtyds gebeurt het ook wel, dat 'er eerst eene toortsje uit de Zonne-Schyf voortkomt onder de

ge-

gedaante van een vlammetje, welk toortsje onmiddelyk door eene Vlek gevolgd word, deze door eene ſchaduw, die zomwylen, eer dat zy verdwynt, in een ander toortsje veranderd word. Zeldzaam ziet men dit laatſte, het is echter door *Hevelius* waargenomen. Zommige Jaaren zyn 'er, wanneer men dikwyls toortsjes waarneemt. Zommige echter zyn 'er, waar in zy zich in 't geheel niet vertoonen, of ſchoon 'er Vlekken gezien worden. *Scheinérus*, *Rixiolus*, *de Reita* en andere, hebben dikwerf deze toortsjes waargenomen: *Hugenius* nooit: de zeer nauwkeurige *Muſſchenbroek* maar eens, in 't Jaar 1731. Zomtyds gebeurt het ook wel, dat de oorſpronk der Vlek omcingeld en verrykt word door nevelen en toortsjes, beide op denzelfden tyd.

De Zonne-Vlekken vertoonen zich onder zo veele en menigvuldige gedaanten, dat zy nauwelyks beſchreven kunnen worden. Zy worden nooit volmaakt rond gezien, maar veeläl vier- en driehoekig, Maanswyze, langwerpig, Spinnekopswyze met haare verſchillende aanhangſels. Deze gedaanten zyn doorgaans zeer onbeſtendig, zy veranderen geſtadig: by aldien zy met eene Kyker van 20 of 25 voeten beſchouwd worden, zal men ontdekken, dat 'er weinige, of geene, geduurende den tyd van drie uuren dezelfde gedaante behouden. Deze veranderingen zyn door alle waarnemers ſtandvastig waargenomen: het gebeurt zomtyds dat eene en dezelve Vlek in veele andere ontbonden word, die, na dat zy eenigen tyd van den ander zyn afgeſcheiden geweest, wederom by een komen, en eene gelyke klomp uitmaken: deze waarnemingen houden echter altoos geene vaste ſtreek: zy zyn niet algemeen.

Alle Zonne-Vlekken, die zeer dikwyls by overvloed worden waargenomen, vertoonen zich gemenelyk in het Zuidelyk halfrond der Zonne-Schyf, weinige in het Noordelyke, men mag zeggen, zeer zeldzaam, zo dat zommige om die reden vermoeden hebben opgevat, dat zy daar nooit te voorſchyn kwamen: vlytige waarnemers, echter, hebben in de Jaren 1714, en 1715 in het Noorder halfrond ook Vlekken ontdekt, als mede de zeer nauwkeurige Profeſſor *Muſſchenbroek* in de Jaaren 1728, 1729 en 1730.

Wyders kan men, volgens genomen waarnemingen, aanmerken, dat de Zonne-Vlekken zich overal niet even dik vertoonen: in haar midden hebben zy doorgaans eene kern, veel zwarter, dan haare overige zelfſtandigheid. Zeer onzeker is ook het getal der Vlekken, die zich te gelyk op de Zonne-Schyf opdoen: zomtyds vertoont 'er zich eene,

zomtyds twee: *Gasſendus* heeft 'er negen, zelfs op een en dezelfden tyd veertig, ja vyftig gelyk, gezien: *Stanjanus* heeft 'er vyf- en dertig geteld: Prof: *Muſchenbroek* heeft 'er in het Jaar 1728 op de Starre-Toorn te *Utrecht*, op een en dezelfden dag acht- en twintig aangewezen.

Zy verſchillen ook in grootte onder den ander, *Scheinerus* heeft 'er eene waargenomen, die hy ſtelde gelyk te zyn aan *Venus*, grooter dan *Mercurius*: andere heeft hy met de middellyn der Zon vergeleken; wanneer hy vooronderſtelde, dat die in twee duizend deelen verdeeld was, was hy van gedachten, dat zommige Vlekken 'er tien deelen van hadden in haar middellyn; andere vyftig, andere honderd: *Gasſendus* heeft 'er eene gezien, welkers middellyn, eene tiende gedeelte was van de middellyn der Zon. *Craptri* heeft 'er eene aangetekend, die tot eene middellyn had eene vyftiende der Zon's middellyn: *Hevelius* heeft 'er eene gezien, welker middellyn eene derde gedeelte was der Zon's middellyn met betrekking op haar lengte, en een negende gedeelte met opzicht op haar breedte, en dat zeer dikwyls: deeze Zonne-Vlekken zyn inderdaad zeer groot, en overtreffen veel de grootte van onzen Aardbodem.

De coleur der Vlekken is dikwyls zwart, of ook wel Hemelsblauw; wanneer zy eenigen tyd ſtandhouden, beginnen zy geel te worden, of roodachtig aan hare randen, en die roode couleur kruipt allengskens voort na haar midden.

Van desgelyken is de duuring der Vlekken zeer onbeſtendig: zomtyds ſtaan zy weinige minuten, zomtyds de lengte van het een of ander uur: zomtyds de lengte eens dags, van twee, drie of vier dagen; zelfs heeft men 'er waargenomen, die eene duuring hadden van dertig, van veertig dagen: en die het alderlangſte geſtaan heeft, was die, welke zich twee-en-vyftig dagen vertoonde.

Zomtyds heeft men veele achtereenvolgende Jaren, in welke beſtendig veele Vlekken op de Zonne-Schyf gezien worden: volgens de waarneming van *Caſſinus*, echter, gebeurt het zomtyds, dat 'er wel tien Jaren verlopen, in welke geen de minſte Vlek op de oppervlakte der Zon is te vinden geweest, gelyk dit ook in het Jaar 1735 heeft plaats gehad.

Men heeft beſtendig waargenomen, dat de beweging der Vlekken altoos dus geweest is. Wanneer eene Vlek zich op de Zonne-Schyf het aldereerst begint te vertoonen, beweegt zy zich langzaam na het midden, de volgende dagen loopt zy altoos ſneller over het Zonne-rond, over het mid-

midden der Schyf gaat zy op zyn alderſnelſte; wanneer zy den anderen rand der Schyf zal naderen, is hare beweging hoe langer hoe trager; wanneer zy by den rand komt, het aldertraagſte, alwaar zy als dan uit het gezicht raakt. Deze beweging echter is geene ware, maar ſchynbare, beweging, om dat de Vlekken voor het oog aan het bultachtige lichaam der Zon ſchynen gehecht te zyn, het welk rondsom zynen As gelykelyk bewogen word.

De ſtreek, langs welke zy bewogen worden, ſchynt niet altoos van eene en dezelfde gedaante te zyn, zomtyds is zy rechtlynig, zomtyds kromlynig: het welk onbetwistbaar afhangt van de verſchillende geſteltenis des Aardbodems, met betrekking op de Zon.

Uit den loop van deze waarnemingen kan men geredelyk beſeffen, dat de Synthetiſche manier van redeneringen ter harer oplosſing, of redegeving harer verſchynſelen, hier van geen nut kan zyn, dewyl zy door hare menigvuldige veranderingen tot geene algemene regels ſchynen gebracht te te kunnen worden: alle onze kennis, die wy van de verſchynzelen in onzen Dampkring, of van de Hemellichten boven ons, hebben, ſteunt op eene analogiſche redeneringstrant, die uit proefondervindelyke bewyzen van zaken, die op onzen Aardbodem voorkomen, en onze zintuigen naby zyn, en omringen, de grootſte trap van zekerheid zal opleveren, waar voor de Menſchelyke kennis, in ſoortgelyke gevallen, ſchynt vatbaar te zyn. Wy ondervinden, op onzen Aardbodem, alle lichamen eene weeromkaatſing van het licht onderhevig: analogisch is het derhalve zeker, dat de Maan door hare weeromkaatſing van het Zonne-Licht, tot den Aardbodem, wezentlyk een lichaam is, begaafd met alle hoedanigheden, die den ſichamen eigen zyn. Van desgelyken ondervinden wy op onzen Aardbodem, dat zy uit verſchillende beddingen beſtaat, die van verſchillende hoedanigheden, door verwonderlyke aderen, van den ander geſcheiden worden: analogisch is het derhalven zeker, om dit op ons geval toe te paſſen, dat dit, in het lichaam der Zon, ook plaats heeft: dewyl het by alle verſtandige Natuuronderzoekers zeker is, dat de Zon een kloot is van eene zeer verbazende grootte, beſtaande uit eene zeer harde zelfſtandigheid, brandbaar uit gedeelten, die meer of min ontvlamd kunnen worden: zy word van een vuurigen Oceaan, aan alle hare zyden omringd, en dat wel tot eene aanmerkelyke hoogte boven hare overige zelfſtandigheid, even gelyk als onze Aardbodem op zommige plaatſen, door een Oceaan van water omſin-

geld is. Het Zonnevuur verwarmt, verteert beſtendig, en doorknaagt de deelen van hare buitenſte zelfſtandigheid: wanneer het tot de aderen komt, die gemakkelyker, dan enige andere klomp ontbonden kunnen worden, kan het niet misſen, of het vuur moet die geredelyk *intrekken*, doorboort haar dusdanig, dat 'er een zeker harder brok alomme afgeſcheiden word van het overige gedeelte van het lichaam der Zon, waar op dan het Zonnevuur deze harde klomp na boven werpt, even als onze mynwerkers, door middel van buskruid, Mynen doen ſpringen, of de bergwerkers, door het naſporen van de aderen, door middel van buskruid groote brokken van den ander afſcheiden: zodra 'er nu zodanig een groote brok na boven op den Vuur-Oceaan der Zon geworpen word, vertoont hy zich voor ons oog op den Aardbodem onder de gedaante van een *Zonne-Vlek*: deeze klomp word als dan aan alle hare zyden door vuur omſingeld, en moet gevolgelyk noodwendig vlam vatten, hy ontvlamt derhalven, en als dan vertoont hy zich onder de gedaante van eene *brandende toorts*: zodra deze brandbare Stof verteerd is, verdwynt de toorts, de Zonne-Vlek overblyvende: deze, door den tyd heet wordende, begint te gloeijen, en rood te worden, gelyk dit door middel van Verrekykers duidelyk te zien is, het middelſte gedeelte, het verſte van het vuur afzynde, moet als dan noch koud zyn, en zich voor ons oog onder de gedaante van een andere couleur, of *Kern*, vertoonen. Een ander gedeelte vereenigt zich met het roode Vuur, word beweegbaar, ſtygt uit den Zonnekring naar boven, formeert aldaar een dikken damp, die zich wyd en zyd uitſpreidt, rondsom het lichaam, waar uit hy voortkwam, waar door de Vlek ons toeſchynt, door een grooten *Dampkring* omſingeld te worden. Middelerwyl ontvlamt de klomp meer en meer, tot dat hy ten eenemaal verteerd word, en dat wel ſneller of trager, naar mate de opgeworpen klomp grooter of kleiner is geweest, of hare zelfſtandigheid yler of harder: hy gloeit eindelyk ten eenemaal, verdwynt met achterlating van een luchtig nevelwolkje, het welk te met door haar zwaarte op den vuurigen Zon Oceaan nedervalt, verteerd word, en met het Zonnevuur zich vermengt: mogelyk word het in glas veranderd, het welk, door de hitte geſmolten, op den bodem van het middelpunt der Zon nederzinkt, en met het overige gedeelte der Zon zich vasthecht: dit kan naderhand geene veranderingen onderhevig zyn, maar moet, geduurende het aanwezen der Zon, onveranderbaar blyven.

Somtyds kan het gebeuren, dat door het Zonne-vuur, niet

niet alleen een klomp (zo als wy die beſchouwd hebben) wordt los gemaakt, maar veele te gelyk, die als dan op den Vuur-Oceaan der Zon dobberen, en geſtadige bewegingen onderhevig zyn, zo dat zy voor ons oog ſchynen te ſchommelen, even gelyk de Schepen in onzen Water-Oceaan. Deze brokken, door hare aantrekkings-kragten, hellen tot elkander, waarom zy zomtyds te zamen loopen, zomtyds worden zy door het vuur van den ander afgeſcheiden; waar van de geduurige veranderingen, in hare zamenkomſten of verwyderingen, afhangen.

Byaldien de inwendige deelen der Zon, die voor het Zonne-vuur het aldermeest zyn blootgeſteld, zeer eenzoortig zyn; kunnen 'er veele Jaren verlopen, (gelyk dit *Caſſinus* heeft aangetekend) en de Zon geduurende al dien tyd ſchynen, zonder dat 'er dusdanige brokken worden opgeworpen, of zich eenige vlekken op haar ſchyf vertoonen (hetwelk, volgens de bovengemelde waarnemingen, zomtyds eene duuring heeft gehad van tien Jaren:) deze eenzoortige ſtof of ſchors verteerd zynde, wanneer het vuur naderhand aderen bereikt, die ontvlambaarder zyn, dan eene andere zelfſtandigheid, die door de aderen omringd wordt, dan zullen 'er wederom nieuwe brokken, uit de inwendige zelfſtandigheid der Zon worden opgeworpen, die eene vertoning zullen maken van nieuwe Zonne-vlekken, en dezelfde verſchynſelen opleveren, die wy zo even beſchreven hebben.

Deze analogiſche uitlegging, meen ik, voldoet eenigermate aan onze beſpiegelende kennis, en ſtrookt met de genomen waarnemingen. Zy leeren ons de zeldzame hoedanigheden der Zon, hoedanigheden, die voor 's Menſchen begrip altoos verwondering, en vragen, moeijelyk om te beantwoorden, zullen overlaten: Zy moeten echter 's Menſchen Ziel met groote eerbied voor haren Menschlievenden, Alwyzen en Alvermogenden Schepper vervullen: aan de echtheid van 't geen van *Eudoxus* verhaald wordt, kan men om die reden niet twyfelen, hy wenschte *Phaëton* te mogen gelyk zyn, of ſchoon hy zyne vleugels zou verbranden, om zyne verbazende nieuwsgierigheid te voldoen, om de innerlyke geſteltenis der Zon te mogen weten. *Socrates* in zyn tyd, zo dikwerf hy haar zag op- of ondergaan, wordt gezegd, in eene zonderlinge verrukking van zinnen, te zyn vervallen: wel is waar, de gemelde waarnemingen vallen niet onder de Zintuigen van een ieder: de wetenſchappen, echter, kunnen daar uit groote nuttig-

heden trekken, en onzeker is het, welke nuttigheden in vervolg van tyd, daar uit zullen getrokken worden: wy hebben boven aangemerkt, dat *Joannes Fabricius*, uit zyne eerſte waarnemingen afleide, dat zy rigtig, rondsom haar As, bewogen wierd. Deze beweging (of ſchoon wy dit niet nauwkeurig opgeven) wordt bepaald, op de *tusſchen*-wytte van zes en twintig dagen.

DE BESPIEGELENDE WYSGEER;

DE SCHOONHEID EN VERSCHEIDENHEID DER KAPELLEN BESCHOUWENDE.

Naar 't Engelsch.

Wie kan, o Ruspenheir, zo uitgeſtrekt verſpreid,
Wie kan uw ſoorten, wie uw eigenſchappen noemen?

Met welk een fierſel heeft Natuur u niet beſchonken!
Zy doet met kleur by kleur uw ſchoon bekleedzel pronken
Met groen, met rood, met geel, met blaauw, met graauw, met zwart.
Geſtreept, geſtipt, gevlakt, of onder een verward.

Maar welk een groot verſchil doet ons Natuur beſpeuren!
Hoe onderſcheiden zyn Kapel en Rups in kleuren!
Zy ſchenk aan 't zelfde Diertje, in ieder levenſtaat,
Uit haaren overvloed, een vreemd en nieuw fieraad.
Hier heeft een breede rand de vlerken grootsch omtoogen,
Met vedren overſtrooid, geſierd met glansryke oogen;
Zy ſchittren, opgetooid met zilver en met goud.
Op deeze vleugels zweeft de min door hof en woud.

N. S. VAN WINTER.

Te midden der groote verſcheidenheid en rykheid van ſchoone voorwerpen, welke de Schepping den oogen biedt, verdienen de Kapellen, hoe zeer ook by veelen met onagtzaamheid voorby geloopen, of als kleine en niets waardige Schepzelen verſmaad, de aandagt eens beſpiegelenden Wysgeers, die niets, 't geen de hand der Almagt, met de uitgeleezenſte kunstrykheid, vormde, zyner opmerkinge onwaardig keurt, beſchouwd te worden.

Zy treeden, met het aanbreekend Voorjaar, uit haare Winterverblyven, en als uit den dood verreezen, te voorſchyn.

ſchyn. Zy dartelen den Zomer rondsom ons heenen, hoe veelvuldig, hoe verſcheiden, hoe ſchoon, hoe ryk gekleurd, hoe vlug en vrolyk is dit gedeelte der Scheppinge! en welk een klein gedeelte doet zich leevend aan ons op, in het Land of het Gewest onzer wooninge!

Men bezoeke de Kabinetten der Liefhebberen, verzamelplaatzen van de Kunstgewrogten der Natuur, in alle de Werelddeelen; het oog ſtaat verbaasd over de grootte, de gedaante der kleurmengelingen, der uit andere Gewesten aangevoerde en welbewaarde Kapellen. Hier ſteeken, die in de *Oost-* en *West-Indiën* geboorte- en verblyfplaats hadden, boven andere uit, en zyn de kleurſchakeeringen en mengelingen allerverbaazendst; en hoe veel hebben zy niet nog by 't leeven verlooren, in gloed in zuiverheid! Zullen wy het onderſtaan, 'er eene beſchryving van te geeven; daar de keurigſte Afbeeldingen, waar mede men dit Schepzelenheir met regt verwaardigd heeft, hoe zeer de Natuur naby komende, nog verre te kort ſchieten! De verlegenheid van den Dichter DE HAAN bevangt den Beſpiegelaar, hy roept, met hem, uit,

> En gy, waar by geen Tulp ooit vergelyking vindt,
> Die Salomos gewaad in heerlykheid verwint,
> O Teder Wormenkroost! Verheeven Vlerkkapellen!
> Gy houdt myn geest verrukt, Turkoois noch Diamant
> Kan haalen by den gloed, die uit uw pauwoog brandt.
> Wie kan uw ſchoonheid, wie uw ryke kleuren ſpellen!

Dan hoe veel verwonderings de Kapellen ook mogen verwekken, wanneer het bloote oog dezelve beſchouwt, die verwondering neemt in groote maate toe, wanneer wy 't zelve, met een Vergrootglas gewapend, op die keurige Schepzelen vestigen. —— Zou een des niet verwittigd aanſchouwer zich immer verbeelden, dat de Vlerken der Kapellen met Vederen gedekt waren? en nogthans is dit het gevoelen eeniger Natuurkundigen. Dat ſchoone ſtof, 't geen zo zagt verſpreid ligt, en, op het minſte aanraaken, aan de vingeren blyft hangen, en aan welks ſchikking de kleurverſcheidenheid is toe te ſchryven, beſtaat uit eene zamenvoeging van kleine Pluimpjes, alleen door het Vergrootglas te ontdekken. Het maakzel en de plaatzing deezer Pluimpjes beſchryft men als zo volmaakt in vorming, als ſchoon in kleur: de deelen die in het mid-

midden zyn, en onmiddelyk de Vlerk raaken, zyn ſterkst, die, integendeel den buitenrand vormen, zyn tederder en van eene verbaazende fynheid. Alle deeze Pluimpjes hebben, naar 't berigt deezer Natuurkundigen, een Pen aan den Wortel. Wanneer men de Vlerken te ruw aanraakt, bederven wy het ſchoonſte gedeelte der Pluimadie; doch ſtryken wy 'er al 't vermeende Poeder af, dan blyft 'er niets over, dan een fyn doorſchynend vlies, waar in men zeer gemaklyk de kleine holligheden, waarin het Pennetje van elk Pluimpje gezeten heeft, kan onderſcheiden. —— Door dit vliesagtig gedeelte, loopen eenige Aderen in allerlei rigtingen, even gelyk de vezels in een boomblad, die 'er eene ſoort van rietwerk in maaken, en blykbaar dienen, om de vliezen uit te ſpannen: en hoe het dan ook zy, zyn 'er altoos twee vliezen, tuſſchen welke de vaatjes loopen, die het voedzel, het leeven, de werking aan deeze deelen toebrengen. —— Hoe onnadenkelyk fyn moeten die vaatjes weezen, hoe onnadenkelyk dun de vogten, geſchikt om daar door te loopen! Welk een verſtand ſtraalt 'er door in die vorming! hoe vertoont zich hier de Grootheid des Opperwerkmeesters in 't kleine!

De fynſte, de keurlykſte ſtoffe, door 's Menſchen hand vervaardigd, haalt niet by de kleeding, waar mede de Natuur de Kapellen dekte! Wyd verſchil, tuſſchen Natuur en Kunst! Hoe langer en naauwkeuriger men de werken der eerſte, door het Vergrootglas, beziet, hoe volmaakter zy zich vertoonen; terwyl die der laatſte, terſtond, eene niet verwagtte ruwheid hebben, hoe zeer zy ook haar vermogen inſpande, om ze met de keurigſte fynheid te vervaardigen. Weeten de vervaardigers van Inſect-verzamelingen, zomtyds, aan een zeldzaame Kapel, die een Vleugel of ander deel mist, dit gebrekkige daar aan te voegen, en aartig te kleuren: een kundig oog ontdekt die kunstgreep, en neemt zelve het Vergrootglas te baat, het ziet op het ſterkſte, hoe jammerhartig de Kunst, de Natuur op de hielen willende treeden, op een onnoemelyken afſtand agter blyft.

Men bedenke, dat deeze wonder ſchoon gekleurde Kapellen, die thans op vlugge Vlerken de Lugt doorzweeven, nog zeer onlangs in de gedaante van een veragtlyken Worm omkroopen. Welk eene ſtaatsverwisſeling! Hoe wonderbaar! Voor weinig tyds, ſchigtig vliegende Lugtbewoonders! waart gy in gevaar, van door een onagtzaamen voet

voet vertrapt te worden; nu verheft gy u in de hoogte, in eene verheerlykte gedaante. Wie ſchonk u deeze Gedaantverandering; wie anders dan GOD!

Wie zou o teer geſlacht! ——————————
—————————— uw vormverwisſelingen
Zich ſchaamen gaá te ſlaan, daar de Oorzaak aller dingen
In u ons wondren toont van haare Almogenheid!

N. S. VAN WINTER.

En mogen wy, dit bedenkende, als *Christenen*, die ſtaatsverwisſeling niet als een afbeeldzel aanmerken, van de groote verandering, welke dit ons verderflyk lichaam wagt. —— Ja, de dag zal aanbreeken, waar op wy het aardſche Huis deezes Tabernakels zullen verlaaten, en niet langer hier beneden omkruipen. —— De dag zal aanbreeken, wanneer dit ſterflyke de onſterflykheid, dit verderflyke de onverderflykheid, zal aandoen. —— De dag zal aanbreeken, in welken de Vroomen volmaakt en verheerlykt zich verheffen, om bewoonders te worden van Zalige Gewesten. Met weinig woordverandering, paſſen hier de kunſtryke regelen, van de Dichteresſe ELIZABETH KOOLAART, gebooren HOOFMAN.

Beklaag uw Sterflot niet, gy zult verheugd herleeven
Als gy veranderd uit uw doodſche zwagtels glydt.
Dan vaart gy, die om laag u kruipend af moest ſlooven,
Op ligte vleugelen, verheerelykt, naar boven.

De Wysgeerige Godgeleerde, de Abt JERUSALEM, wiens Schriften dierbaare kleinodien zyn, voor welgeſtelde waarheid en deugdlievende Harten, heeft het Kapelletje niet te gering geagt, om 'er een voorbeeld, van een onzigtbaar overblyvend deeltje onzer Natuure uit te ontleenen, dat by de verrotting van ons groover lichaam overblyft, aan welk Kiempje, de groovere deelen, naar onzen tegenwoordigen toeſtand in de Wereld, ſlegts ter uitzettinge dienden, en 't welk, wanneer het den Schepper behaagt, ons tot een volmaakter ſtaat te verheffen, zich ook, op eene wyze, overeenkomſtig met dien nieuwen ſtaat, zich weder kan ontwikkelen. „Ik vind," luiden zyne woorden, „ſoortgelyke ontwikkelingen in het Ryk der Natuure —— Het „luchtige Kapelletje, dat thans vercierd, met alle de kleuren van het licht, vervuld met het gevoel van zyne „ge-

„ gelukkige verandering, in de lugt dartelt, zich met de „ fynste balsemende uitwaassemingen der bloemen voedt, „ is eigenlyk, in zyn oorsprong, een langzaam kruipende „ Rups; ja zyne Vleugelen waren reeds onder haare be- „ kleedzelen aanweezig!"

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN de Resolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 355.)

Eindelyk een volkomen afscheid genomen hebbende, van de Noord Oostkust van *Asia*, kwamen wy op den een en twintigsten van Augustus MDCCLXXIX, in 't gezigt der Kust van *Kamtschatka*. Op den twee en twintigsten, 's Morgens ten negen uuren, overleedt Capitein CLERKE, in het acht en dertigste Jaar zyns leevens.

Hy stierf aan een Teering, die zich ongetwyfeld reeds gezet hadt, eer hy uit *Engeland* ging, en waar aan hy, geduurende de geheele Reize, kwynde. Zyn zeer langzaam verval van kragten hadt hem, zints langen tyd, tot een bedroevend voorwerp voor zyne Vrienden gemaakt; de gelykmoedigheid, nogthans, met welke hy zyne kwaal droeg, de vrolykheid, welke hy behieldt tot zyn laatste uur, en de gelaatene onderwerping aan zyn lot, verschafte hun eenigen troost. 't Was onmogelyk, geene groote maate van medelyden te gevoelen, met een Persoon, wiens leeven een aanhoudend tooneel geweest was, van de moeilykheden en gevaaren, aan welke eens Zeemans leeven is blootgesteld, en onder welke hy, in 't einde, bezweek. Van zyne vroegste jeugd af, was hy tot de Zeevaardy opgebragt, en hadt verscheide Zeegevegten bygewoond, geduurende den Oorlog, die in dien Jaare MDCCLVI begon: byzonder den Scheepstryd, tusschen de *Bellona* en de *Courageux*; hier op de middelmast geplaatst, viel hy met dezelve over Boord; doch werd opgevischt, zonder eenig letzel bekomen te hebben. Hy voer met de *Dolphin*, onder Commandeur BYRON, op de eerste reize van dat Schip, ronds-

rondsom de Wereld, en diende naderhand in *America*. In den Jaare MDCCLXVIII, deedt hy zyne tweede Reize rondsom de Wereld, met de *Endeavour*, en werd, door de bevorderingen, onder den weg, tot Luitenant verheeven. Zyn derde Reis, rondsom de Wereld, was met de *Reſolution*, in de waardigheid van tweede Luitenant, en, kort naa zyne wederkomst, in den Jaare MDCCLXXV, werd hy tot Commandeur aangeſteld. Toen de tegenwoordige Reistocht beraamd werd, benoemde men hem, om, op de *Discovery*, Capitein COOK te vergezellen; en, by diens Overlyden, kreeg hy, gelyk wy reeds vermeld hebben, het Opperbevel.

Te kort deeden wy aan zyne naagedagteniſe, als wy niet vermeldden, dat hy, geduurende den korten tyd, dat de Tocht onder zyn bevel ſtondt, alleryverigst en bezorgdst was, om dien wel te doen gelukken. Zyne gezondheid begon, omtrent dien tyd, dat het Opperbevelhebberſchap op hem overging, zeer ſchielyk af te neemen, en hy was alleszins ongeſchikt, om de ſtrengheden der Lugtſtreeke, op hooge Noordlyke Graaden, uit te ſtaan. Doch de kloekmoedigheid en wakkerheid van zyn Geest hadden niets geleeden, by het verval zyner Lichaams kragten; en, ſchoon hy wist, dat hy, door het uitſtellen van het wederkeeren, na zagter Lugtſtreek, den eenigen kans tot het bekomen van herſtelling opgaf, was hy, nogthans, ten uiterſten 'er op geſteld, om te toonen, dat eene zorgvuldigheid voor zyn eigen Perſoon nooit zyn oordeel zwenkte, ten nadeele van den dienst, waar toe hy zich verbonden hadt; dus volhardde hy, in het zoeken van een Doortocht, zo lang, tot, naar het oordeel aller Officieren van beide de Schepen, deeze onvindbaar gekeurd, en 't doen van verdere poogingen niet alleen voor vrugtloos, maar gevaarlyk, gehouden wierd.

Op den vier en twintigſten van Augustus, zeilde de *Reſolution* de Haven van *St. Peter* en *St. Paul* in, met de Vlag ter halver ſtok; dewyl hy het Lyk des overleeden Capiteins voerde. De *Discovery* volgde kort daar op. Wy hadden het anker niet uitgeworpen, ſchryft Capitein KING, of onze oude vriend de Serjant, die nog de Bevelhebber was dier plaatze, kwam aan Boord, met eenige verfriſſende Beſſen, voor zyn reeds overleden Vriend CLERKE. Zeer was hy ontroerd over diens Dood, en het zien van de Kist, waar in wy hem gelegd hadden. 't Was Capitein CLERKE's byzonder verzoek geweest, aan Land te mo-

mogen begraaven worden, en, indien het kon geſchieden, in de Kerk te *Paratounca*, wy namen des deeze gelegenheid waar, om dit ſtuk den Serjant voor te ſlaan, en met hem te raadpleegen, over 't geen in dit geval noodig was gedaan te worden. In 't beloop onzes geſpreks, 't geen, by mangel van een Tolk, vry gebrekkig toeging, ontdekten wy, dat Profeſſor D'ISLE, en verſcheide *Ruſſiſche* Heeren, die hier overleden, begraaven waren, in den grond naby de Barakken, in de *Oſtrog* van *St. Peter* en *Paul*, en dat die plaats de voorkeus verdiende, boven de Kerk te *Paratounca*, als welke, in het volgend Jaar, te dier plaatze ſtondt gebouwd te worden. 't Beſluit was, dat wy de komst des Priesters van *Paratounca* zouden afwagten, dien de Serjant ons raadde te ontbieden, als de eenige Man, die aan onze verzoeken, ten deezen opzigte, kon beantwoorden.

Capitein GORE deelde, op den vyf en twintigſten, de nieuwe Commisſien uit, die, in gevolge van Capitein CLERKE's overlyden, te begeeven ſtonden: hy zelve, nam het bevel over de *Reſolution* op zich, en gaf my 't bevel over de *Discovery*. Denzelfden dag, kreegen wy een bezoek van den Eerw. ROMANOFF VERESHAGEN, de waardige Priester van *Paratounca*. Hy deedt zyn rouwbeklag over den Dood van Capitein CLERKE, op eene wyze, die zyner aandoenlykheid tot eere ſtrekt, en bevestigde het berigt des Serjants, wegens de bedoelde verplaatzing der Kerke na de Haven; 'er byvoegende, dat het hout reeds gereed gemaakt wierd: doch, hy liet de keuze der Begraafplaatze, geheel en al, aan Capitein GORE.

's Namiddags op den negen en twintigſten Augustus, deeden wy het overſchot van Capitein CLERKE de laatſte eere aan. De Officieren en de Manſchap, van beide de Schepen, gingen ſtaatlyk na de begraafplaats, terwyl de Schepen halve ſchoten deeden; en den dienst geëindigd zynde, ſchoten de Zeeſoldaten driemaalen. Het Lyk werd der aarde aanbevolen, onder een boom ſtaande op een opgaanden grond in de Valei, aan de Noordzyde van de Haven, waar het Hospitaal en de Pakhuizen ſtaan. Capitein GORE merkte deeze plaats aan, als de meest overeenkomende, met de begeerte des Overledenen, om de bovengemelde reden; daar de Priester van *Paratounca* deeze plaats tot het Graf aangeweezen hadt, als zullende, naar zyne beste gisſing, in 't midden der nieuwe Kerk komen. Deeze Eerwaardige Man, vergezelde den trein, nevens

den

den Heer, die den Lykdienst las; alle de *Ruſſen* der Bezettinge waren byeen, en woonden deeze Begraafenisſe, met de uiterſte eerbied betooning, by.

Capitein CORE ging den dertigſten van September, na *Paratounca*, om aldaar in de Kerk een Wapenſchild op te hangen, door Mr. WEBBER vervaardigd; met een opſchrift, vermeldende den Ouderdom en Rang van Capitein CLERKE, en het oogmerk van den Tocht, op welken hy overleden was. Een plank met een opſchrift, het zelfde inhoudende, werd geſpykerd aan den Boom, onder welken hy begraaven lag.

Van den vier en twintigſten Augustus, wanneer de Schepen de Haven van *St. Peter* en *Paul* invoeren, tot den negenden October, wanneer zy dezelve eindelyk verlieten, beſteedde men den tyd, in de noodige herſtelling der Schepen, in het verzorgen van den noodigen Lyftocht en Scheepsbehoeften, en nu en dan in vermaakneemingen aan Land, en wederkeerige dienstbetooningen en beleefdheden, tusſchen de Capiteinen der twee Schepen, en den nieuwen Bevelhebber van *Bolcheretsk* (*).

Eer wy tot een voltooijend verſlag der Reize voortgaan, moeten wy hier tusſchenbeiden opmerken, dat de last, door de Admiraliteit gegeeven, den Opperbevelvoerder van den Tocht de magt liet, om, wanneer het misſte den Doortocht van den *Stillen* in den *Atlantiſchen Oceaan* te ontdekken, na *Engeland* weder te keeren, langs dien weg, welken hy den geſchiktſten oordeelde, om verdere ontdekkingen, ten opzigte van de Aardrykskunde, te doen. — Capitein CORE verzogt de voornaamſte Officieren, hun in geſchrift op te geeven, op welk eene wyze zy oordeelden, dat men best aan deeze inzigten der Admiraliteit zou beantwoorden. De uitlag hunner medegedeelde berigten, die hy het genoegen hadt van éénſtemmig te vinden, en geheel overeenkomſtig met zyne eigene bedoeling, was, dat de ſtaat der Schepen, zo wel als die der Zeilen en Tuigadie, het ongeraaden maakte, in een zo verre gevorderd Jaarſaiſoen, de Zee tusſchen *Japan* en *Aſia* te bevaaren, welke anderzins het ruimſte veld, ter ontdekkinge, zou openen; dat het overzulks raadzaam was, ten Oos-

(*) Wegens de Beſchryving van *Kamtſchatka*, de Inwoonders, de Zeden, enz. verzenden wy de Leezers onzes *Mengelwerks*, tot het VI Deels II Stuk onzer *Letteroefeningen*, bl. 124. enz.

Oosten van dat Eiland heen te zeilen, en om den koers derwaards, langs de *Kurile* Eilanden, heen te ſtuuren, en meer byzonder die Eilanden te onderzoeken, welke het naast aan de Noordkust van *Japan* liggen, beſchreeven als van eene groote uitgeſtrektheid, en onafhangelyk van het *Japanſche* en *Ruſſiſche* beſtuur. Waren wy zo gelukkig, van op dezelve gemaklyke en veilige Havens aan te treffen, zulks zou van aangelegenheid kunnen weezen voor de Zeevaarenden in het toekomende, om tot wykplaatzen te dienen, of ook om eene handelgemeenſchap op te richten met Volken in de nabuurſchap der twee gemelde Ryken. Voorts hadt men ten oogmerk, de Kust der *Japanſche* Eilanden te onderzoeken, en vervolgens de Kust van *China*, zo Noordlyk als mogelyk was, aan te doen, en langs dezelve na *Macao* te ſtevenen.

Dit plan omhelsd zynde, onving Capitein KING bevel van Capitein GORE, om, in gevalle zy van elkander mogten afgeraaken, na *Macao* voort te zeilen. Den negenden October, 's avonds ten zes uuren, zeilden de Schepen de Baay van *Awatska* uit, hielden Zuidwaards aan, langs de Kust van *Kamtſchatka*.

Op den twaalfden October, kreegen zy de Kaap *Lopatka* in 't gezigt: deeze is de Zuidlykſte uithoek van *Kamtſchatka*, liggende op de Breedte van 51°. 0'. en 156°. 45'. Lengte. Ten zelfden tyde, zagen zy het eerſte der *Kurile* Eilanden, *Schoomaska* geheeten, en op den dertienden het tweede, *Saramouſir* genaamd, het grootſte der *Kurile* Eilanden, onder de heerſchappy der *Ruſſen*. De Wind, op den veertienden en vyftienden, ſteeds uit den Westen ſterk opblaazende, moesten zy beſtendig Zuidwaards aanhouden, 't welk te wege bragt, dat zy geene der *Kurile* Eilanden meer zagen.

Deeze keten van Eilanden, in eene Zuidwestlyke rigting van het Zuidelykst voorgebergte, van *Kamtſchatka* na *Japan* loopende, op 51°. 45' breedte, wordt de *Kuriles* geheeten, naar de inwoonders van het nabuurig *Lopatka*, die, *Kuriles* genaamd, hun eigen naam aan deeze Eilanden gaven, als zy dezelve eerst ontdekten. Zy zyn, volgens SPANBERG, twee en twintig in getal, zonder de zeer kleine mede te tellen. Het Noordlykſte Eiland *Schoomaska* ligt niet meer dan drie mylen van het voorgebergte *Lopatka*; de Inwoonders zyn een mengzel van Inboorelingen en *Kamtſchatkaërs*. Het naaste ten Zuiden daar van gelegen is *Paramouſir*, bewoond door rechtſchaape Inboo-

re-

relingen. Hunne Voorouders kwamen, volgens eene onder hun plaats hebbende overlevering, van een Eiland, nog iets Zuidelyker gelegen, *Onecutan* geheeten. Deeze beide Eilanden werden, door de *Ruſſen*, in den Jaare MDCCXIII eerst bezogt, en ten zelfden tyde onder het Ryksbeſtuur van *Rusland* gebragt. De andere zyn tot *Ooshesheer* ingeſlooten, tegenwoordig ſchattingſchuldig aan dat Ryk, gelyk Capitein KING onderricht werd door den eerwaardigen Priester van *Paratounca*, die hun Zendeling is, en ze ééns in de drie Jaaren bezoekt. Hy ſprak met veel lofs van deeze Eilanders, beſchreef hun als een vriendlyk, gastvry en edelmoedig volk, overtreffende hunne *Kamtſchatkaſche* Nabuuren, niet alleen in fraaiheid van lyfsgeſtalte, maar ook in leerzaamheid en vlugheid van bevatting. —— Schoon *Ooshesheer* het Zuidlykst Eiland is, 't geen de *Ruſſen* tot nog onder hun bewind gebragt hebben, zo dryven zy nogthans Handel op *Ooroop*, het achttiende Eiland, en, naar hunne berigten, is dit het éénige waar men eene goede Haven vindt voor diepgaande Schepen. Verder Zuidwaards op, ligt *Nadeegsda*, door de *Ruſſen* beſchreeven als bewoond door een geſlacht van Menſchen, die zeer ruig zyn, en, gelyk die van *Ooroop*, in eenen ſtaat van volkomene onafhangelykheid leevende (*).

In dezelfde rigting, doch eenigzins meer Westwaards, ligt een groep Eilanden, by de *Japanneezers*, onder den naam

(*) SPANBERG plaatst het Eiland, van 't welk hier geſprooken wordt, op 43'. 50'. breedte, en verhaalt dat hy 'er Water gehaald heeft, dat de Waterhaalers acht Inboorelingen mede bragten, van welken hy de volgende byzonderheden vermeldt; hunne lichaamen waren geheel en al met hair bedekt; zy droegen een wyde geſtreepte Zyden Mantel, tot de Enkels afhangende; eenige hadden zilveren Ringen in de Ooren hangende; een leevende Haan op het Dek ontwaar wordende, knielden zy voor den zelven neder; dit deeden zy ook voor de geſchenken hun toegereikt, teffens hunne Handen uitſtrekkende, en met het Hoofd tot den grond neder buigende: uitgenoomen het byzondere hunner ruighairigheid, geleeken zy volkomen naar de andere Bewoonderen der *Kurile* Eilanden, in geſtalte en weezenstrekken; ook ſpraken zy dezelfde taal. —— Het Dagverhaal van het Schip *Castricum* vermeldt ook deeze omſtandigheid van de Inwoonderen des Lands, door die Scheeplingen ontdekt, en *Jeſo* geheeten, dezelve beſchryvende als over het geheele lichaam ruig gehaird.

naam van *Jeſo* bekend: een naam, welken zy ook geeven aan de geheele keten Eilanden, tusſchen *Kamtſchatka* en *Japan*. Het Zuidlykſte dier Eilanden, *Matmai*, is zints langen tyd aan de *Japannezen* onderworpen geweest, en aan de zyde na het vaste Land toe verſterkt, en met eene Bezetting voorzien. De twee Eilanden ten Noord Oosten van *Matmai*, *Kunachir* en *Zellany*, als mede de drie nog verder Noord Oostwaards op gelegene, de *Drie Zusters* geheeten, zyn geheel onafhangelyk.

Uit dit berigt van de *Kurile* Eilanden, ſpeet het onze Zeereizigers ten hoogſten, dat zy, op den vier en twintigſten, zich genoodzaakt vonden, alle verdere gedagten om ontdekkingen ten Noorden van *Japan* te doen, te laaten vaaren, de Wind hadt, eenige dagen agter een, hier toe ongunſtig gewaaid. Capitein KING heeft, egter, zyn verhaal van dit gedeelte hunner verrigtingen verrykt met verſcheide waarneemingen, over de misſlagen der vroegere Aardrykskundigen: tot welker verſlag wy ons niet kunnen inlaaten, en tot het Werk zelve moeten wyzen.

(*Het Vervolg by de naaste gelegenheid.*)

OUDE ZEDEN, DE OVERHEIDS PERSOONEN BETREFFENDE.

Apud Majores Virtuti id præmium fuerat, cunctisque Civium ſi bonis artibus fiderent licitum petere Magiſtratus. TACITUS *Ann.* Lib. XI. Cap. XXII.

By de Voorouders was dat een loon der deugde geweest, en iegelyken der Burgeren geoorlofd, zo zy zich op de goede kunſten vertrouwden, na de Majeſtraaten te ſtaan. Vert. van HOOFT.

Aan de Heeren Schryveren der Nieuwe Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ De bovenſtaande regels by TACITUS leezende, bepaal-
„ den zy myne aandagt, en gaven aanleiding tot de
„ volgende bedenkingen, welke, hoe ouderwets ook,
„ misſchien zommigen zullen ſmaaken, ſchoon anderen
„ in 't geheel niet; wat hier van zyn moge, ik ſchik ze

„ u

„ u toe, in de hoope van ze in uw *Mengelwerk* weder „ te zullen vinden." Ik blyf &c.

* * * * * * *

Vry algemeen is de taal door TACITUS hier gevoerd: en zou, in de volſte ruimte genomen, noch op het *Grieksſche*, noch op het *Romeinſche* Gemeenebestbeſtuur, paſſen. In beide waren ſchikkingen, die geen gering gedeelte der Burgeren van de Plaatsbekleeding der Overheid uitſlooten, dan welk gedeelte? —— Geen ander dan de heffe des Volks, geheel ongeſchikt uit hoofde van gebrek aan opvoeding, tot het bekleeden dier posten; of de zodanigen, wier aandagt, tyd en vlytbetoon, alleen beſteed moest worden, tot het winnen van de noodzaaklyke Leevensbehoeften, voor zich en hun huisgezinnen. Doch, met deeze uitzondering, bleef 'er nogthans een groot, een zeer groot, gedeelte der Burgeren over, die, in *goede kunſten* opgebragt, met de rykſten en vermogendſten gelyken eisch hadden, op het bekleeden der Eerampten, in het Gemeenebest. Zy droegen de genoeglyke zelfbewustheid met zich om, dat hun eisch op het vertrouwen hunner Medeburgeren, en hun ſtaan na Eerbedieningen, te eenemaal gegrond was op, en het welſlaagen afhing van, den Naam, die zy onder huns Gelyken hadden, als braaf, bekwaam, en verdienstlyk.

'Er was geen Vorst, geen Staatsdienaar, geen Gunſteling, geen Matres, die bedierf, en de bedorvenen beſchermde. Men kende ten dien tyde niet, of men veragtte, de kunſten die den Mensch van 't ſpoor der Deugd verwyderen; de weelde, met haaren ſtoet van Staatbedervende ondeugden, hadt den invloed niet, welke in laateren tyde zulk een oogst van jammeren teelde. Noodig noch nuttig was het, derhalven, iemand der Burgeren van de Regeering te verwyderen, dan de zodanigen, die, door alle tyden heen, by alle beſchaafde Volken zich daar van uitſlooten, als onbekwaam tot het bekleeden van eenige post, die kundigheden vereischte, by de zulken vergeefsch te zoeken.

Geringheid van middelen, of 't geen de *Latynen* den naam gaven van *Læta Paupertas* (*), met de Deugden daar

(*) By de *Latynen* maaken zommigen dit onderſcheid, tus-

daar aan niet zelden verknogt, en een onberispelyken wandel, wel verre van ten hinderpaal tot het verkrygen van Ampten te ſtrekken, was niet zelden, by *Grieken* en *Romeinen*, in de beste tyden, eene aanpryzing: een reeks van voorbeelden levert hier van de Geſchiedenis op. Zy hielden zich overtuigd, dat Mannen, van hunne vroegſte jeugd opgevoed in, en gewoon aan, ſpaarzaamheid, maatigheid, vlyt en lustbedwang, deeze Deugden zouden blyven aankleeven, en daar in de beste wapenrusting vinden, tegen verkwisting, weelde, luiheid en laage lustopvolging. —— En wie moet hun oordeel niet met zyne goedkeuring vereeren, wie 't zelve niet toejuichen, als zy vastſtelden, dat de Man, die betoond hadt een goed, zorgvuldig, wakker en werkzaam Bezorger zyns Gezins, een braaf Vader, een gehoorzaame Zoon, een dapper Krygsman of een goed Burger te weezen, ook daar toe geroepen zynde, zich in onderſcheidene Posten, in dienst des Vaderlands, naar behooren zou kwyten.

Wanneer wy, derhalven, in de oude Geſchiedenisſen, zo vol verbaazende trekken voor ons, van die zeden geheel verbasterd, de eenvoudige en werkzaame leevenswyze, de belangloosheid en de grootmoedige verſmaading van aangebodene Rykdommen in een ARISTIDES, in een LYSANDER, in een CURIUS, in een FABRICIUS, vermeld vinden, voegt het ons in geenen deele, met opgeſchorten neuze, te lachen, over 't geen veelen zo gereed met den naam van Onkunde en Boersheid beſtempelen; maar veeleer past het ons, met ſchaamte op die tyden en perſoonen te rugge te zien, en te bedenken, dat die zelfde edele denkwyze, en dat loflyk leevensgedrag, EPAMINONDAS, PHOCION, SCIPIO, PAULUS ÆMILIUS geëerd maakten, en bykans aangebeden, wanneer de Kunſten der Weelde, met al derzelver digte naaſleep van laagheden en ondeugden, in *Griekenland* en *Rome*, reeds grooten invloed gekreegen hadden. —— Doch, ten dien dage, hadden de oude voorvaderlyke Zeden allen invloed nog niet verlooren; en ſchoon weinigen moeds

ſchen *Behoefte* (*Egestas*) en *Armoede* (*Paupertas*), dat in het eerſte geval het noodige deezes leevens ontbreekt; en in het tweede, dat, ſchoon iemand geene ſchatten bezit, hy nogthans tot het noodige genoeg hebbe: en wordt deeze *læta blyde*, of *gelukkig* geheeten, als zynde den Mensch een kommerloos leeven beſchikt.

moeds of deugds genoeg bezaten, om die edelaartige Mannen na te volgen, konden zy, nogtbans, Mannen bewonderen, die hun geluk en roem ſtelden in Deugd, zo in hun Amptloos, als in een Beampt leeven; die zich niets ſchaamden, dan 't geen zich een ieder moet ſchaamen, ondeugd, misdaaf, onmaatigheid, onregtvaardigheid in hun byzonder huishouden, en omkoopbaarheid in dat van den Staat, die meer waar en zuiver vermaak ontleenden, uit het beſtuur hunner Driften en Lusten, het betragten der Deugden, de eenvoudigheid en ſpaarzaamheid hunner Leevenswyze, en de bewustheid van alle Pligten eens deegelyken Mans, en braaven Burgers, waargenomen te hebben, dan ook geſmaakt of begreepen kan worden, door den grootſten Zoeker van Schat, Eer en Wellust, heden ten dage; die aan deeze drie Afgoden, waar voor heden zo algemeen geknield wordt, en wier Altaaren dagelyks rooken, van de overvloedige toebrengingen der kruipende Dienaaren, die, zelve ſlaaven zynde, over ſlaaven zoeken te gebieden. Peſten van den Staat!

Hebben wy van de Ouden te hoog opgegeeven, als wy by THUCYDIDES, van de Zeden der *Atheners*, ten deezen „ opzigte leezen? „ Ons Staatsbeſtuur is een Volksbe„ ſtuur: om dat het einde daar van ſtrekt tot heil des „ Volks, en niet tot nut van eenige weinigen. In onze „ byzondere geſchillen, genieten wy allen de gelyke be„ ſcherming van Wetten en Billykheid; en hoe onderſchei„ den onze ſtanden en vermogens mogen weezen, wy heb„ ben dezelfde Voorregten, en gelyken eisch, op het be„ kleeden van Staatsbedieningen en Eerampten. Agting en „ Eerbied worden aan geene Geboorte, maar aan Verdien„ ſten toegedraagen; noch armoede, noch geringheid van „ omſtandigheden, weeren iemand van het opklimmen tot „ Magt en Waardigheid, mits hy zulks waardig zy, en in „ ſtaat is zynen Lande dienst te doen. Onze byzonde„ re en gemeenzaame verkeering is op zo gelyken voet, „ als onze openbaare bedieningen, ingerigt; vry, openhar„ tig en vrolyk (*)." —— Hebben wy ons aan grootſpraak, ten opzigte van de *Romeinen*, ſchuldig gemaakt, als wy TULLUS, by DIONYSIUS HALICARNASSENSIS, tegen FUFETUS deeze taal hooren voeren? „ By ons wordt het Overheids-

„ Ampt,

(*) *Thucydides*. Lib. II.

„ Ampt, de waardigheid van Raadsheer, of eenige andere
„ Eerbediening, niet bekleed door Mannen van groote
„ middelen, noch door de zodanigen, die een lange lyst
„ van Voorouderen, allen Inboorelingen, kunnen vertoo-
„ nen, maar door de zodanigen, die het waardig zyn:
„ want by ons beſtaat de waare Adeldom van een Mensch,
„ alleen, in zyne Deugd (*)."

(*) DION. HAL. Lib. III.

BEDENKING OVER HET ONDERSCHEID TUSSCHEN SENTIMENTEELE EN ROMANESKE CHARACTERS.

Schoon 'er een zeer weezenlyk onderſcheid plaats hebbe tuſſchen *Sentimenteele* en *Romaneske Characters*, heeft men dezelve zeer dikwyls onder een vermengd, en het daar door bezwaarlyk gemaakt geſchikte uitdrukkingen te vinden, om dit onderſcheid aan te wyzen. Het blyft echter wenſchelyk dat de denkbeelden, welke men aan die woorden, zo algemeen in gebruik, en waar mede als geſpeeld wordt, behoort te hegten, naauwkeurig bepaalt, en het eene niet voor het andere neemt. Wy zullen met weinig omhaals beproeven deeze verwarring te ontwikkelen, en, wat 'er van dit onderſcheid is, zo kort wy kunnen, aan te toonen.

Sentimenteel noemt men menigwerf eene valſche verfyning, ontſtaande uit eene gemaakte denkwyze, verre verheeven boven die van Perſoonen met eenvoudig gezond verſtand begaafd. Zy, die het *Sentimenteele* uit dit gezigtpunt beſchouwen, behandelen het doorgaans als een louter denkbeeldige volmaaking, alleen ten deezen dage bekend geworden en ingevoerd; en dringen aan, dat *Deugdzaamheid van Beginzelen* de eigenlyke bron is waar uit braave daaden voortvloeijen. —— Men kan niet ontkennen, dat *Deugdzaamheid van Beginzelen* de regelmaat der bedryven is voor alle eerlyke Harten, ook voor de ongeletterdſten en onkundigſten: doch men zou het *Sentimenteele* kunnen aanmerken als eene verfyning van ons Zedelyk gevoel, welke ons aanprikkelt tot het volbrengen van de voorſchriften der Rede, en veele bevalligheden byzet aan de groote Pligten der Zedelykheid —— bevalligheden, die de Mensch, voor het *Sentimenteele* vatbaar, duidelyk ontwaar wordt, ſchoon hy zich buiten ſtaat bevindt om ze bepaald te beſchryven; deeze zetten aan onze daaden eene zekere kieschheid by, welke dezelve doet uitſchitteren. Kan men een ander woord dan *Sentimenteel* vinden, 't welk deeze wyze van ge-

gevoelen en handelen even goed uitdrukt, dit zal by hun, die op geen woordenſtryd geſteld zyn, geene zwaarigheid baaren. In den opgemelden zin, duidt het woord iets goeds, groots en loflyks aan; en zou het die eerwaardige betekenis behouden hebben, ware het niet dat eenige Schryvers, op verre na niet van den besten ſtempel, het woord *Sentimenteel* en wat daar-toe betrokken wordt, niet ontheiligd, en het *Sentimenteel Character* zomtyds ingevoerd hadden, om zeer gevaarlyke ſtellingen voor de Zedelykheid in te boezemen; door een behaagelyk voorkomen by te zetten aan in zich zelven misdaadige bedryven, door, met één woord, de Ondeugd het kleed der Deugd aan te trekken, en het ligt gevoelig hart der Jeugd op eene allerverleidelykſte wyze te verleiden.

Het *Romaneske Character*, zo by Mannen als Vrouwen, mag beſchreeven worden, als ontſtaande uit een geweldige neiging tot eenige Deugden, tot een top gevoerd, die alle andere Pligten verwaarloost of zelfs met ſchennis daar van gepaard gaat. De *Romaneske* geeft altoos den voorrang aan het *ſchitterende* boven het *nutte*; hy zoekt hachlyke leevensomſtandigheden op, en verſmaadt alle leſſen van bedagtzaamheid en voorzigtigheid. ——— Overgegeevenheid aan dit Character is altoos voor de Jeugd gevaarlyk — hoogst gevaarlyk voor de Jufferſchappe, die zich daar door blootgeſteld vindt aan veelvuldige verleidingen der listigen, onder de Mannen: daar de *Romaneske* Deugden van onuitoogbaare Edelmoedigheid, en eeuwige ſtandvastigheid in liefde, loutere harſenſchimmen zyn. Het llegtſte gedeelte van het *Romanesk Character* is het heerſchende; de zugt om avantuuren op te zoeken, een overblyfzel van de Doolende Ridderſchap, verandert in Liefdens aanſlagen; en de verſmaading der leſſen van voorzigtigheid loopt uit op eene volſlaagene veragteloozing aller voorſchriften van Rede en Pligt.

Dan hier mogen wy aanmerken, dat het *Romanesk Character* thans zelden gezien wordt onder de heerſchende dwaasheden der Eeuwe. Lang is het door het Verſtand gewraakt, door 't vernuft gegispt, en een voorwerp van belachlykheid geworden. Een geheel andere wending hebben maar al te veel Characters van deezen tyd genomen. Dartelende vrolykheid, vermaakneeming, en een ſmaak voor onbereekende uitgaven, beneemen alle vrees, dat de Jeugd, van beiderlei Sexe, de voorſchriften zal volgen van Verbeelding of Verbintenisſen aangaan naar de inboezemingen van enkel *Romaneske* Aandrift. Zy belacht het *Romanesk Character* in haare losſe vrolykheid, op daadlyk genot geſteld, zo zeer als de ernsthafte ouderdom het met een gefronst voorhoofd kan wraaken.

De *Verfyning*, van welken wy hier boven ſpraken, als het *Sentimenteele* in den goeden zin diens woords uitmaakende, heeft eg-

egter zo wel als het *Sentimenteele* zelve haare tegenſtanders, die altoos voor het *Eenvoudige* pleiten, en dat woord ſteeds in den mond hebben. Doch zou men ten deezen opzigte niet mogen zeggen, dat, in een ſtaat der beſchaafde Zamenleeving, waar in de Verſtands volmaakingen eene groote hoogte beklommen hebben, weezenlyke *Verfyning* alles bevat, 't geen beminnelyk is in *Eenvoudigheid*, gevoegd by alle de voordeelen welke *Kundigheid* verſchaft, en dat dit tydperk het tydperk is van het *Waare Sentimenteele*? ——— Hoe gevaarlyk is het derhalven niet, deeze beminnenswaardige Hoedanigheid te verwarren met dat geen 't welk een *Romanesk Character* uitmaakt! ——— Uit die verwarring moeten noodwendig deeze gevolgen voortvloeijen. ——— Eene Ziel, van een peinzenden aart, zal de ſchitteringen der verbeelding vermengen, met de zuivere en ſchoone voorſchriften van het *Sentimenteele*; en door zulk een Mengeling, in zekere maate, *Romanesk* worden: terwyl iemand van lugtiger aart, die deeze ongerymdheden beſpot, veelligt overſlaat om te lachen met aandoeningen, die ongetwyffeld ſtrekken om de Menſchelyke Natuur te verheffen en te verſterken.

BEDENKING WEGENS DE VERKLAARING VAN MICHAËLIS IN ZYN MOSAISCH REGT, OVER *Lev.* XIX: 19.

Aan de Wel Edele Heeren Schryveren der Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.

WEL EDELE HEEREN!

De gewigtige redenen op te ſpooren van die Inzettingen, welke Jehovah, als opperſte Beſtierder van den Israëlitiſchen Staat, door Moſes beſchryven liet, is eene bezigheid, welke de grootſte nuttigheden geeft; en de beroemde Ridder MICHAËLIS heeft hier toe in zyn onſchatbaar werk over het Mofaisch Regt zo veel by één gebragt, dat Hy niets meer dan deeze arbeid nodig zou gehad hebben, om als een allernuttigst Geleerde by het laatſte nageſlagt in achting te blyven. — 'Er is echter in dit vak nog Stof tot naleezingen overgebleven, en ieder uitlegger der gewyde bladeren is verpligt het zyne daar toe by te brengen. —— Ik heb onlangs iets gevonden, dat hier toe misſchien behoort, en het welk, hoe gering ook, aan anderen gelegenheid geeven kan, om de wysheid van een wet van Moſes, waar van de reden nog niet genoegzaam bekend was, te verdeedigen. —— Wy vinden *Levit.* XIX: 19 dit verbod, „ Gy. en zult geen tweeërley aart uwer beesten laaten

„ te

„ te zamen te doen hebben," —— MICHAËLIS erkent, dat hy van het oogmerk van deeze wet minder weet te zeggen, dan van die welke 'er onmiddelyk op volgt. „ Misschien, zegt Hy, (*) „ was hun dit verbooden, om hun zo veel te grooter afkeer „ van de onnatuurlyke vuilheid met Vee gepleegd, die in Zuid„ lyke landen zo gewoon is, in te boezemen; immers om hun „ nimmermeer een voorbeeld te geeven van zulk een onnatuur„ lyke vermenginge, zelfs niet in gevallen, waarin 'er geene „ zedelyke plichten door kunnen overtreeden worden." —— Die reden is buiten twyffel gewigtig; maar 'er kan mogelyk nog iets worden bygevoegd. In de Scholia op HOMERUS, die onder den naam van DIDYMUS gaan, vindt men (†) de gedagten van eenige oude Wysgeeren over de vraag, waarom de pest, die het Griekfche Leger trof, eerst de Muilezels aantastte, en onder dezelve deeze aanmerking, dat Dieren, welke uit de vermenging van verfchillende zoorten gebooren zyn, ligter voor Contagieufe Ziekten vatbaar zyn, dan andere. —— Ik weet tot myn leedwezen weinig van de Natuurlyke Historie, en kan dus niet befliffen, of die aanmerking met de waarheid overeenkomftig zy dan niet. En ik verzoek daarom de plaatzing van deezen Brief in uw Maandwerk, om daar door aan kundigen aanleiding te geeven, of tot ftaaving, of tot wederlegging, van deeze byzonderheid, welke, indien zy bewezen kan worden, zekerlyk de wysheid van de gemelde Inftelling in een nieuw licht zal plaatzen. —— Ik ben

Almeloo,
29 Aug. 1786.

WELEDELE HEEREN!
Uw Dienaar

J. KANTELAAR.

(*) Mofaisch Regt §. 220. IV. D. p. 374.
(†) Ad Il. 50.

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, AUGUSTI, 1786.

	Bar:	Th:	Wind.		Bar:	Th:	Wind.	
1	28. 9-8	59	. N	4 wolkig	29. 0-0	63	O	4 donker wolkig
	— 10-5	66½	NNW	4 —— R.	17 — 0-8	72	NO	4 *wolkig*
	— 9-0	58½	WNW 2. 10	zw. R.	— 1-5	62	NtO	2 donker iets R.
2	— 9 3	60	—— 6à8	wolkig zw. Rb.	— 1-7	61	N	0 zeer donker
	— 10-5	65	—— 6	z. betr. Rb.	18 — 1-7	65½	——	0 ——
	— 11-2	54	NW 6	—— zw. Rb.	— 1-0	61	O	1 o. helder
3	— 11 9	54½	NtW 4	—— zw. Rb.	— c-0	60½	ZZO	0 donker
	29. 0-5	62	—— 6 N 4	—— iets R.	19 28. 10-8	71½	——	1 ——
	— 0-7	53*	NNW 4	donker zw. Rb.	— 9 7	64	ZtO	1 z. betr.
4	28. 11-9	55½	NW 7	z. betr. zw. Rb.	— 9-3	63½	ZW	2 zw. wolk 12 u.
	— 11-4	63½	WNW 4	—— iets R.	20 — 9-6	72½	W	3 —— o. helder
	— 9-5	59	—— 4	donker R.	— 9-6	63	——	3 o. helder
5	— 9-2	61	ZW 4	wolkig helder	— 9-9	64	ZW	4 z. betr. iets R.
	— 9-5	74*	W 3	zw. wolk iets R.	21 — 10-7	70½	WtZ	6 wolkig
	— 10-8	62½	WtZ 6	o. helder	— 11-7	62	W	7 o. helder
6	— 11-7	62	ZW 4	—— zw. wolkig	— 11-7	62½	——	6 z. betr.
	29. 0-2	70	WZW 4	zw. wolken Rb.	22 29. 0-5	67½	——	4 wolkig
	— 0-4	62	WtZ 4	—— iets R.	— 1-3	60	ZW	1 o. helder
7	— 0-7	63	—— 2	o. helder	— 1-5	58½	ZZW	1 ——
	— 1-5	72½	W 4	wolkig	23 — 1-7	72	NW	2 ——
	— 2-2	60	WNW 3	helder wolkig	— 1-8	60	NO	0 ——
8	— 2-3	61	—— 3	o. held. zw. wolken	— 2-4	60½	NW	1 helder
	— 2-1	71½	NW 2	——	24 — 3-2	70	NNW	2 o. helder
	— 2-3	60	NNW 2	—— betr.	— 3-5	59½	——	3 ——
9	— 2-4	61½	O 0	zw. wolken	— 3-8	62	N	4 betr. o. held.
	— 2-4	63	NO 2	——	25 * 3-9	69½	——	3 o. helder
	— 2-4	60	NW 2	——	— 3-5	61	NNW	2 betr.
10	— 1-8	60½	WZW 2	z. betr.	— 3-1	62	W	2 nagt R. z. b. o. h
	— 1-7	71	—— 2	wolkig	26 — 2-6	69½	NO	2 o. helder betr.
	— 1-5	63	W 1	donker iets R.	— 2-5	60	O	1 ——
11	— 1-1	61	ZO 0	zw. R. donker R.	— 1-8	60	ZOtZ	2 z. betr.
	— 1-0	69	NO 2	wolkig	27 — 1-5	73	Z	1 zw. wolken
	— 0-6	60½	—— 1	o. helder	— 0-0	65½	ZW	0 donker
	— 0-0	61	ZO 2	—— z. betr. R.	28. 10-6	64	W	6 zw. R.
12	28. 10-9	72	NO 2	donker zw. R.	28 — 11-1	68	——	4 wolkig
	— 8-0	58	—— 4	zw. R.	— 11-3	60½	——	4 nagt zeer zw. R. w
	— 7-0	57	WtZ 8	zw. wolken Rb.	— 10 8	60½	——	4 nagt zeer zw. R. w
13	— 6-5	62	WZW 9	donker zw. Rb.	26 — 11-6	66	——	6 wolkig
	— 6-0	57	—— 9	—— zw. R.	— 11-3	57½	——	4 ——
	— 5-9	56	—— 10	zw. R. donker	— 10-8	60	——	6 zw. R.
14	— 6-1	63	WtZ 7	Rb. wolkig	30 — 11-7	66	WNW	8 wolkig
	— 6-4	58	W 4	wolkig	— 11-3	61	——	10 —— zw. R. Hb.
	— 7-0	57	ZtW 2	dampig z. betr.	— 10-2	61	W	12 zw. wolken zw. l
15	— 7-7	72	W 2 O 2	zw. w. D. B. iets R.	31 — 9-7	66	——	12 ——
	— 8-7	61	O 2	z. betr.	— 9-8	57	——	14 —— Rb.
	— 9-0	59	NtW 2	donker wolkig				
16	— 10-●	70½	OtN 2	wolkig				
	— 10-8	62½	—— 6	donker iets R.				

28.	11$\frac{66}{100}$	63$\frac{8}{30}$	3$\frac{8}{10}$

Bar. den 28 's av. 7 u. 28. 11. 5
Th. —— 15 's nam. 3 u. 72½. 4½ u. 64.
—— 20 —— 1 u. 68.

Th. 's mo. 60$\frac{72}{77}$
's mid. 68$\frac{24}{44}$
's av. 60$\frac{3}{11}$

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

TAFEREEL VAN DEN BRAND.

Al het ondermaansche ſtaat bloot aan wankle onbeſtendigheid. Veelvuldig zijn de middelen, om ons in de kennis deezer waarheid te bevestigen. De wegen, waar heen de Mensch geleid wordt, en die hij blijmoedig bewandelt, ſtrekken al dikwijls tot eene onverwachte, en niet voorziene uitkomst, en doen hem, bij het einde van zijn pad, die zelfde waarachtige getuigenis afleggen. Een weinig ondervinding en een opmerkzaam hart ſtellen, voor een oplettend oog, deeze waarheid zeker: „ er is „ op de goederen van den tijd, op de bezitting van dit „ leeven, hoe gerust men in deszelfs beſtier zijn mooge, „ niet te rekenen!" Deez' toch verliest dezelve, door kwijnende ziekten, en opvolgende rampen. Een ander door de gevolgen van den nijd, haat en wraakzucht. — Een derde door eene verkwistende, losbandige en ongeregelde, levenswijze. Een vierde door onachtzaamheid in het behartigen van zijn belang, en door verzuim van het betrachten van zijnen pligt. Een vijfde door de kwaade trouw zijner gewaande Vrienden, en eene verkeerde toegeeflijkheid en voldoening hunner aanzoeken en eiſchen. En eindelijk een zesde, om geen verdere optelling te maaken, door de alvernielende verwoesting, van den zo geduchten Brand. En deezen laatſten was bijzonder mijn doel te noemen, om dat ik voor deeze reize mijne aandacht tot deszelfs beſchouwing denk te bepaalen.

De algemeene weeklacht, die men deswegen zo meenigmaal hoort opgaan; het beſchreienswaardig lot, waarin zo veelen door den Brand gedompeld zijn, doet onze Menſchelijke gevoelens gaande worden; en ſpoort mijnen geest aan, om een wijl in overweegingen van deezen aart bezig te weezen.

Wij zijn niet geheel onaandoenlijk, wanneer de Brand onze Medemenſchen treft, maar eene onverſchoonlijke vergetenloosheid, en eene al te geringe oplettendheid, verbant te ſpoedig die indrukken, welken wij in de eerſte

oogenblikken krachtig gevoelen. Een vliegend, voorbijſnellend, oogenblik perst ons wel eene gevoelige traan uit het oog; doch, de Aarde behoeft haare wenteling ſlechts eenige reizen te vervolgen, of al die gevoelens zijn voorbij, en eene onvergeeflijke onverſchilligheid vat wederom post in ons hart, en eene wreede koelheid jaagt al de meewaarigheid weg, die edele aandoeningen in onzen boezem ontſteekt.

Maar mogelijk denkt men, welk een ſomber en akelig voorwerp, tot uwe beſchouwing, uitgekoozen! —— De alverwoestende vlam! de brandende gloed! in haare jammervolle gevolgen te ſchetzen! —— welk genoegen, wat nut, kan dit opleveren? En nogtans zal ze mij ter leermeesteresſe zijn! —— evenwel, zal ze elk, die ſmaak vind door ſombre aandoeningen geleid te worden, tot wezenlijk nut kunnen dienen! —— en aan allen kunnen leeren, dat de wisſelvallige Waereld ons geen verzekerde bezitting haarer goederen aanſchaffen kan!

Onttrek u vrij, dertele Wereldling! aan zoortgelijke bepeinzingen! die toneelen van beklag zouden uwe gewaande rust en genoegens ſtooren: —— de waare deugdminnaars poogen nut te doen, met de herhaalde overweeging van alles, dat hun leert, alleen op God te betrouwen!

Met gevoel van medelijden, zal ik de gevolgen van den Brand ſchilderen! Eene koude rilling doorkruipt mijne aderen, wen ik van u gewaage! —— Gij, die de allerkostbaarſte bezitting in één oogenblik vernielt! —— geen heerlijkheid, grootheid, of pracht ontziet, maar zo wel het Vorſtelijk Paleis, als de nedrige en ſchamele Hut der armoede, in aſche verandert! Geen vreemde fraaiheid, waar mede de Mensch zo veel op heeft. —— geen kieſche ſchakeering waar aan het vernuft zich bevlijtigd heeft, wordt door u verſchoond! Door uwe woede misvormt gij alles wat gij aantreft, en verandert de grootſte kunst- en pronk-ſtukken in verwarde puinhoopen en nietige ſtofdeelen!

En van hier zekerlijk uw geducht vermogen, dat zulk een gevoeligen indruk op onze Zielen maakt! geen bericht, uit nabuurige oorden, of afgelegener gewesten, waar in gij uwe verwoestingen hebt aangericht, leezen wij, zonder deel te neemen in de toegebrachte rampen, en onze harten met ſchrik voor u te vervullen! Welke ontſteltenis, verwarring, en gemoedsbeweegingen veroorzaakt gij niet, als uwe pijl in de plaats onzer wooning geſchooten wordt!

—— wat

—— wat werkt dit alles niet op onze verbeelding! —— wat roert het onze hartstochten! —— wat ontvonkt het ons medelijden! en wekt onze belangrijke deelneeming op! zo plechtig zijt ge in uwe toenadering! —— en niet min vreeslijk in uwe gevolgen!

Dat wij de laatſten een weinig nader ons voor den Geest brengen, en nog eenige oogenblikken toeven, bij de herdenking van die rampen welken gij voortbrengt!

Welk eene verbeelding, daar ik mij voorſtel, de rampzalige voorwerpen van uwen treffenden ſlag! Hoe ontzettend is het niet, ons redelijke wezens te vertegenwoordigen, die in de benaauwendſte doodsangsten, tegen de woedende vlammen van een ontſtoken vuur, worſtelen! die alle hunne krachten inroepen, en bij een zamelen, om in een reikhalzend vooruitzicht, op redding, te blijven hoopen! —— Hoe aaklig zijn niet hunne weeklachten, daar hun veege en bijna verſtikte adem, naauwlijks zo veel lucht kan krijgen, om eenige ſchorre woorden uit te brommen! Welke toeſtand kan meerder aandoenlijk zijn, dan deeze, —— buiten bezit van goederen, en in een oogenblikkelijk gevaar van om te komen, gebracht te worden! Stellen wij ons in dien toeſtand voor, een' tederen Echtgenoot, die, van zijne beminde wederhelfte afgeſcheiden, in zulk eene pijnigende Zielsangst, deeze klaagtoonen loost: „ Mijne „ beminde Egâ heb ik met vergenoegen verlaaten —— „ en haar, tederlijk, mijne laatſte omhelzing, ſchoon on„ bekend, geſchonken! —— zij verliet mij, om voor een „ wijl haar Geest te verlustigen, en, deeze afſcheiding, „ —— dit ongelukkig vertrek, —— ontrooft mij het groot„ ſte genoegen, dat ik bij mijnen uittred uit dit leven „ zou hebben kunnen genieten, om te ſterven in de armen „ van haar, welke ik teder bemin! —— wreed lot, dat mij „ deezen eisch ontzegt! —— dat haar verhindert mijne „ oogen te ſluiten, en mijnen ſtervenden mond te drukken! „ —— Herdenk ik aan de laatſte wenk van liefde die zij „ mij gaf —— ſtel ik mij voor, haar reikhalzend uitzien „ en verlangen, om mij weder te ontmoeten, en te omhel„ zen! en hoe zij zich te leur geſteld —— hoe zij in haare „ verwachting zal beſchaamd worden! —— hoe verzwaart „ dit mijn lot, hoe vermeerdert het mijn wanhoopig ver„ langen! en hoe ondraagelijk maakt het mijnen toeſtand!" En welk een tafreel om te maalen, daar deeze beſchreiens-waarde Vrouw haaren geliefden gemaal, onder de rampzalige overblijfzels van verwoesting, opzoekt! Zij dacht

haaren Man in frisſche kracht aan te treffen: —— en wat vind zij? —— een verſchroeid rompje, uit de puinhoopen opgedelfd, is het eenig overſchot van haar bemind pand! Betreurenswaarde Vrouw! verlaat deeze plaats, die uwe Ziel van een rijt, —— en ſchreit elders traanen van gepaste droefheid! —— Uwe noodlottige verwoedheid is U ſchadelijk! en het aanzien van het armzalig overblijfzel van uwen dierb'ren Man kwelt U te veel! —— Zij poogt echter te naderen, om, als 't ware, het zelve met haare omhelzing te vereeren; —— maar ſchrik en aandoening verſtijven haare leden, doen haare krachten bezwijken, en haar ademloos naast dit rompje nederzijgen! —— Wie ſchreit niet met deeze Weduwe? —— Wie is onmenſchelijk genoeg, om niet met haar traanen van medelijden te plengen?

Hier opent zich een ander toneel voor ons oog, waar op de kracht der min zich luisterrijk, doch met één ſmartelijk gevolg, vertoont. —— Een tederlievend Man, ter naauwernood de heevige vlam ontvlucht, begeeft zich, ſtoutelijk, in het brandend gebouw, om zijn Egâ en Kroost, zo mooglijk, dezelfde vrije lucht te bezorgen, welke hij pas bekomen had! —— dan ziet! —— wonderlijk beleid! —— zijne trouwe zorg wordt verijdeld, de uittocht hem onmooglijk, en de ijsſelijke vlamme, toeneemende, doet de waarde gelieven, geſtrengeld in elkanders armen, door benaauwenden damp verſtikken, en hunne lighaamen door den gloed van het vuur ineen ſchroeien! Wat droevig ſchouwſpel! —— daar de Man zich, ter liefde van zijne Vrouw, in het gevaar ſtort; —— de Vrouw haar verheugt, om dat zij haaren gewaanden helper aanſchouwen mag —— ſneeven zij beiden, en geeven den Geest! — Van uwe kloekmoedigheid, ô trouwe Man! gewaagen de Eeuwen! aan uw treurig lot, waardige gelieven! herdenken wij niet zonder beeving!

Deeze gebeurtenisſen zijn niet enkel door onze verbeelding gevormd, —— Zij zijn voorgevallen, de gedenkſchriften kunnen daar van getuigen! —— Doch men ſtelle eens, dat ze onder de meer buitengewoone moeten geteld worden, hoe meenig een, die in eene goede bezitting geſteld was, is in één ogenblik, door den Brand, in naakte armoede gedompeld, en bijna van alles beroofd. —— Laaten we, om de kracht dier verwoesting ook daar in te ontdekken, ons zulk een voorbeeld in gedachten brengen.

De

De vermeerderende winſten, de rijkere inkomſten, doen den Mensch bedacht zijn, om huis, en huiscieraden, in de juiste netheid des hedendaagſchen ſmaaks te brengen, en alles met zo veel fraaiheid te verſieren, als ter meerdere verlustiging en vergenoegen kan dienen. Uitgebreider Koophandel vordert meerderen voorraad, en voorraadſchuuren, tot berging. In één woord, aan dat een en ander worden aanmerkelijke zommen te koste gelegd, zo dat de bezitting van het zelve een ſtuk van veel aanbelang wordt, en al veeltijds het geheel van onzen eigendom uitmaakt. Wat ſlag, dit alles op eens te derven! Welke treffende gebeurtenis, hier van op eenmaal ontzet te worden!

De zoete morgen van een' verrukkelijken zomerſchen dag breekt aan! De zon rijst met eene helderheid, luister en pracht, die onvergelijkelijk is! Zij treedt te voorſchijn met eene Majeſteit die elk verbaast, ——— en wekt al wat leven heeft uit de rust! Het gevogelte kwinkeleert, de redelijke Mensch, getroffen door het ſchoon van deezen uchtenſtond, verheft zijn hart tot God, en vermaakt zijn wijsgeerig oog in de beſchouwing van al het ſchoon van deezen bekoorlijken morgen! Dan, hoe weinig weet hij wat deezen Dag gebeuren zal! Onkundig van zijn eigen en een anders lot, mist hij dat ontrustende, dat een beangst vooruitzicht in ons hart legt. De helderheid van den dag wordt weggenomen, ——— opéén gepakte wolken dringen aan, ——— weigeren de ſtraalen der zon door te laaten, en doen ons haar lichtend' ſchijnzel misſen! ——— De duisterheid neemt toe, ——— de bui nadert ——— de wind ſteekt op, en alles wordt gedreigd met een vreesſelijk gevaar! ——— De donder laat zich hooren ——— de weerligt flikkert —— de blixems ſchieten door de lucht ——— en, de wolken meer en meer gedrukt, wordt de donder ſterker, en de blixemſchichten vermeerderen! — Alles is in de weer! ieder is verbaasd! en de grootſte held vreest, beeft, en ziet alles, wat hij heeft, in onmiddelijk gevaar! De bui breekt los, ——— de ratelende donder volgt de vuurige blixempijl dadelijk op ——— ſteekt de heevigſte brand in deez' fraeie wooning, en verteert, wat moeite, vlijt, en kosten, ook aangelegd worden, dezelve, met al haaren ſchitterenden luister, en belangrijken voorraad! Beſchouw den berooiden bezitter van al deeze goederen! en deel in zijn lot, dat waarlijk beklaagenswaardig is! ——— Een raazende ſpijt neemt zijn hart in, —— naar gekerm, en dwaaze uitzinnigheden, zijn zijne vervoerde

verrichtingen, ——— en hoe ook ter nedergezet, daar hij al zijn genoegen verwijderd oordeelt, is hij niet te troosten! komt uitmuntende verſtanden! nadert deezen ellendigen! tracht hem door waare troostgronden tot bedaard redeneeren te brengen! zust zijne verregaande drift, en poogt hem tot de eerbiedige erkenning van de wijze Godsregeering op te leiden! Dit gelukt, en tot zich zelven te rug gekomen, met nat betraande wangen, en een aangedaan en kloppend hart, de droevige overblijfzels zijner pracht aanſchouwende, ſpreekt hij dus:

„ Zie hier de plaats, waar ik mij eene wooning verkoos, aan welke, om ze na mijne dwaaze verbeelding op te ſieren, ik dag en nacht bezig was, ten einde dat alles tot het hoogſte toppunt van netheid te brengen. Dit mijn verblijf ſtelde ik, ó ſchande! tot mijn eenigst voorwerp van vermaak, en ik dacht, door het zelve, ik weet niet wat, op deeze waereld te ſtichten! ——— Hoe is niet dit toneel veranderd ——— thans is deeze plaats mij zo ontzachgelijk en angstvallig, dat ik mijne oogen naauwlijks daar durf heen wenden! —— Daar, en hier, leggen alle mijne rijkdommen, in ſtuivige Aſche veranderd ——— en mijne ſieraaden in ſlijkerige Aarde ontbonden! ——— Vreeſeljk gezicht! Eén oogenblik, en niet meer, maakt mij, van een bezitter van van veele goederen, tot een berooid Mensch! ——— Eén klein tijdſtipje doet mij, van Heer over anderen, in den ſtaat van den minſten mijner geweeze bedienden treeden, en ik vind mij van alles ontzet! ſchaamte bedekt, ſchande doorwont, en ſmarte grieft mij! Waar wend ik mij, om uitkomst te zoeken? ——— de zwarte nacht gunt mij geen verkwikkende rust, en de luister des daags doet mijn ongeluk toeneemen! Wat raad? ——— Waar heen mijne Ziel! dan tot Hem die alles beſtiert! tot U aanbiddelijke Majeſteit, die over alle dingen gebied! tot U vlucht mijn bijgend hart, tot U wendt zich mijne benepen ziel, in afwachting van Uwe gereede hulpe, genadige onderſteuning, en Vaderlijke leiding!"

Hij rijst op, en wil deeze plaats verlaaten, welkers aanzien hem onuitſpreeklijk veel ongenoegen baart: ——— maar zijn hart, ſteeds verkleefd aan het ſtoflijke, blijft nog hangen aan de deerniswaardige vergruiſing, en lokt hem te rug; doch eindelijk, door de verheffing eener ſterkere pooging, verwint hij deeze verkeerde liefde, en verwij-

wijdert zich van eene plaats die hem natuurlijk de ziel doorgrieft.

Laaten we ten laatſten ons iemand voorſtellen, die, te midden zijner beroepsbezigheden, de ontzettendſte tijding verlangt, dat een woedende Brand zijn Huis aangeſtooken heeft, met een onuitbluschbaar geweld losgeborſten is, en alles ſchijnt te zullen vernielen! welk akelig oogenblik! niet ver van zijne Wooning te zijn, en de gelegenheid te misſen om dezeive te kunnen redden! Volg hem in die gedachten, daar hij, zijn werk verlaatende, zich ylings naar zijne Wooning heenen ſpoed! Iedere tred dien hij doet, ——— elke ſtond welke hij beſteden moet, om de ſtraat, die van Menſchen woelt, te betreeden, vermeerdert hem de ysſelijkheid! Hij nadert, ſchoon langzaam en als vastgehouden; ——— de ſchrik beneemt hem de krachten om voort te ſpoeden, ——— doch eindelijk krijgt hij zijn Huis in het gezicht, dat van buiten van alle zijden in lichten laeije vlam ſtaat! Help God! Wat aandoening! wat trillende ſchrik moet zijn benepen hart niet treffen! Hij wanhoopt, iets zijner kostbaarheden, zijner waardigſte verzamelingen, of goederen, over te houden! Zijn leden trillen! ——— eene yzige koude bevangt hem, en ſtelt hem buiten ſtaat, bedaardelijk, de meest gepaste middelen aan te wenden! Hij ziet eene groote meenigte menſchen, die zijn Huis ingenomen hebben! Daar, een deel, die zijne fraeijſte properheden vertrappen en ſchenden! Hier, anderen, die hun best doen den Brand te blusſchen! Ginds, eenige welgezinden, die 't een en ander bergen, en in veiligheid poogen te brengen! En eindelijk, ontmoet hij ook ontaarten! die, te midden van zijn ongeluk, het zelve vergrooten, door hunne roofzieke klaauwen te ſchenden aan het vervreemden zijner bezitting! Aan welk eene gemengelde meenigte, die toomeloos, onbedaard, en woest, daar heenen woelen, ziet hij zijne goederen niet overgegeeven! Verheven Majeſteit, ſta bij, en red hem in deezen toeſtand! Hier ſchiet menſchenkracht te kort! Wij bezwijken onder zulke bezoekingen, ten zij gij ons ondersteune! 't Zijn alleen Uwe vertroostingen die ons kunnen opbeuren en ſtaande houden! en onder zulke grievende rampen onze gezondheid kunnen bewaaren! Wie toch, hoe min hij vatbaar voor aandoeningen waane te zijn, kan door een zoortgelijk toneel verrast worden, en niet beeven? ——— Wie kan in zulk een onheil, getroost en bemoedigd, zijn oog en hart tot God opſlaan en op hem hoopen? ——— Wie

kan dan gerust vertrouwen, en hoopend eene goede uitkomst verwachten? ——— Wie anders, dan de waare Christen? Hij, die in voor- en tegen- ſpoed, —— in geluk en ongeluk, ——— altoos de dingen in haaren waaren aart beſchouwt, en op niets, dan op de Goddelijke beſcherming, zijn vertrouwen gerustelijk grond! ———

En deeze overweeging bepaalt mij, bij de volgende nuttige leering: ——— dat wij het bezit van tijdelijke goederen altijd uit het waare oogpunt hebben te beſchouwen, en trachten moeten te voldoen aan de oogmerken waar toe God ons dezelven ſchenkt.

Dat we, ten ſlotte, hier op eenige oogenblikken peinzen. 's Menſchen lot is zeer onderſcheiden. De een bezit veel, ——— een ander maatig, ——— een derde weinig, ——— en een vierde geheel geen tijdelijke goederen. In alle deeze opzichten, is het ontwijfelbaar, daar wij in alles van onzen Hemelſchen Vader afhangen, dat onze bedeeling, met een wijs doeleinde, zodanig geſchikt is, als wij dat ieder ten zijnen aanzien ondervinden, om onze onderſcheiden gedraagingen, in elken ſtand, naauwkeurig gade te ſlaan.

Hebben wij veele goederen, —— een milddaadig, maatig, en dankbaar gedrag wordt van ons geëischt. Is ons deel minder, ——— vergenoegdheid, en rechtvaardigheid, moeten onze te vredenheid doen blijken. Hebben wij weinig, ——— yverige en getrouwe poogingen, tot verbetering van onzen ſtaat, leveren de bewijzen, dat wij, door naarſtige eerlijkheid, onze bevordering zoeken. ——— Zijn wij van alles ontzet, ——— eene nedrige armoede, een ſchikkelijk en eerbiedig gedrag, doe ons Gods wil eeren, en der Menſchen gunst en liefde deelachtig worden.

Zo, en niet anders, is men een waardig bezitter van Aardsch goed ——— langs dien weg, en geen anderen, kan men een beſtendig en duurzaam genot daar van vooruit zien, en Zegen verwachten.

Dan, daar wij ondervinden, dat, niet tegenſtaande al onze zorg, wij ons zelven voor geen ſchaden en rampen kunnen beveiligen, is 'er niet geruster en gelukkiger, dan, in een ſtil vertrouwen op de Goddelijke beſcherming, leiding en bewaaring, ons, en al het onze, geduurig aan Hem op te draagen, en aan te beveelen.

Het oog van God gaat over alles! Hij beſtiert alle onze handelingen, en richt de uitkomst van ieder bedrijf! Hij regeert, en in deeze regeering is opgeſlooten de macht van

van bewaaring, beſcherming, en beveiliging! Hij overtuigt ons, door duizend weldaaden, van zijne goedwilligheid tot ons, —— van zijne geneege beſcherming, —— en waakzaamen ijver voor ons belang. Wij weeten, dat ons niets kan overkoomen, buiten zijnen Almachtigen wil, en dat deeze ſteeds ons meeste welzijn beoogt. Dat dan vrij de Zee haare golven tegen ons verheffe, —— dat de ſtormen om ons loeien, —— dat de ſchaterende donders, en de gloeiende blikzems, onzen ſchedel dreigen, —— dat de woedende vlamme van een ontſtooken vuur ons aangrimme! —— geen nood! —— Zij allen zijn in Gods hand, en ſlechts ééne genadige wenk van zijn alvermogen is nodig, om ons te behoeden en te bevrijden! Maar, om die beſcherming te kunnen verwachten, vordert hij een geloovig vertrouwen op en in Hem, als dat wezen aller wezens, dat ons gade ſlaat, van wien wij afhangen, en dat alleen de toevlucht van ons hart zijn moet. Zonder dit vertrouwen, kan 'er geen gerustheid in ons zijn! Zonder eene erkenning van Zijne macht, kunnen wij onze belangen niet veilig in Zijne handen ſtellen! En, buiten het geloof, dat Hij ons wil helpen, zoude dit vertrouwen niet baaten! Maar, indien deeze gevoelens onze zielen vervullen, dan kunnen wij, te midden der grootſte beweegingen, ſtille zijn, —— in het dreigendst gevaar ons hart tot Hem opheffen, —— en in den grootſten nood, met alle bedaardheid, eene uitredding, of goede uitkomst, te gemoet zien! God is dan altoos onze ſterkte! —— Hoe de zaaken ook keeren mogen, Hij blijft altijd groot! en wij aanbidden, met dankb're vermelding, Zijnen grooten Naam! —— en hoe gerust is niet deeze toeſtand; want dan zelfs, wanneer ons de Waereld ſchijnt te ontzinken, doet het geloof ons de onwankelbaare hoope voeden, op Hem die alles vermag! —— Hij blijft onze getrouwe God! en ſteunen wij daar op, dan zal Hij ons niet boven maate kastijden —— en altoos zijne kastijdingen ten onzen beste doen uitvallen!

B.

WAARNEEMING WEGENS HET NUT EENS SPAANSCHE-VLIEGEN PLEISTERS, IN EENE PASSIO ILIACA. *Door* MR. DANIEL FORBES, *Surgeon at Dornock.* (*)

Mr. M. wierd, den 23 May, overvallen door eene hevige *Paſſio Iliaca*, die hy toeſchreef aan het zitten in nat gras. —— Den volgenden dag by hem geroepen zynde, vond ik hem met een geweldige en aanhoudende *Vomitus ſtercorii*, hik en eene ſcherpe pyn, die zig van de regter heup tot aan den navel uitſtrekte, de pols was ſchielyk, de huid droog, de tong wit, met groote dorst, alhoewel hy niets konde inhouden. Ik deed hem een Aderlaating van 1 ½ Onzen, en liet hem alle half uur een verzachtend Lavement zetten, dan deeze loosde hy wederom door braakingen. Vervolgens ging ik over tot de meer prikkelende Lavementen, dog ook hier van zag men het zelfde gevolg, en ook die van Tabaksrook gaven geene verligting. —— Vermits 'er duidelyke kentekenen van ophooping van bloed waren, zo ſchreef ik een Buikzuiverend middel voor, beſtaande uit de Zouten; dog vooraf diende ik hem toe een mengſel uit 20 grein alkali, met limoenſap, en 20 droppels Tinctura Opii: dit middel, geduurende de opbruizing genoomen, deed geen dienst —— na verloop van een uur werd het zelve herhaald, met byvoeging van nog 10 droppels Tinct. Opii, en 20 grein Moſchus, dit bedaarde de hik ſlegts voor een half uur. —— Men deed hem vervolgens nog eene Aderlaating, van 14 Onzen, en ik leide hem een Spaanſchevliegen Pleister, van de navel tot aan de regte zyde van het heupebeen. Een halfuur, na het aanleggen des Pleisters, nam de Lyder 2 grein Opium, en 10 minuten daarna een Buikzuiverend middel uit de Fruct. Tamarind. met de Senna. Dit Middel hield hy by zig; zo dra de Spaanſchevliegen Pleister begon te werken, verminderde de pyn, en de Lyder kreeg, eenige uuren daarna, twee galachtige ſtoelgangen, waarna hy veel verligting beſpeurde.

Vervolgens raakte hy, geduurende 4 uuren, in een gezonden Slaap, en ontwaakte zeer verkwikt, zonder pyn; doch gevoelde zich zeer zwak. Ten einde de uitwendige

(*) Medical Commentaries Volume Ninth. pag. 266.

dige deelen des Lichaams warm te houden, wierd hem geraaden een Flanellen hembd te draagen, en, van tyd tot tyd, geringe giften van de *Tart. ſolubilis* te neemen: Eene maatige leevenswyze, het gebruik van de Kina tot herſtelling der verlooren krachten, het te Paard ryden en de koude Baden, hebben hem wederom tot het genot eener volmaakte gezondheid gebragt.

NATUURLYKE HISTORIE DER MARMOTTEN of MORMELDIEREN, volgens den Heer GIRTANNER, M. D. *Correſpondent van de Koninglyke Societeit der Weetenſchappen te Gottingen.*

(*Journal de Phyſique. Mars* 1786.)

Zo veele Schryvers hebben hunne Pennen bezigheid verſchaft, met de Natuurlyke Historie van 't *Zwitzerſche* Gebergte te beſchryven, en alle de deelen daar van zo uitvoerig behandeld, dat 'er, in den eerſten opſlage, niets aan hunne Werken ſchynt te kunnen toegevoegd worden. Doch de Natuur is, in dit gedeelte van *Europa*, zo groot, zo vol verſcheidenheid, en zo zeer verſchillende van de gedaante, welke zy elders vertoont, dat ieder Natuurkundig Waarneemer 'er een ruim veld vindt, om de ontdekkingen zyner voorgangeren te volmaaken, of 'er een nieuwe by te doen. De Historie der Delfſtoffen, en der Dieren, deezes Lands, is nog niet meer dan gedoodverfd, en op elken voetſtap doet zich, om zo te ſpreeken, een belangryke waarneeming op. Ik zal, om deeze ſtelling te bewyzen, een verſlag geeven, van eenige waarneemingen tot de Natuurlyke Historie betrekkelyk, door my gedaan, ſtaande verſcheide reizen in dit Gebergte, en boven op; de laatſte in het jongst verloopen Jaar.

't Zyn boven al de Dieren, die dit gewest van Ys en Sneeuw bewoonen, die de aandagt des Waarneemers trekken en verdienen. Hunne huishouding, leevenswyze, verſchilt te eenemaal van alle andere Dieren, en alles, wat wy tot hier toe deswegen weeten, bepaalt zich bykans geheel en al, tot het geen GESSNER en ALTMANN 'er van gezegd hebben. De Graaf de BUFFON vindt zich in de noodzaaklykheid, om alleen deeze twee Schryvers te volgen, in zyne opgave van de Natuurlyke Historie der *Marmotten* en *Steen-*

Steenbokken (*). Ik zet my thans, om de Natuurlyke Historie deezer twee Dieren op te maaken, uit kundſchappen ter plaatze waar zy zich bevinden opgedaan, en de waarneemingen die ik zelve deed (†).

De Heer AMSTEIN, M. D. te *Zizers* in de *Griſons*, is de eerſte Waarneemer geweest, van de Huishouding der *Marmotten*, die alle berigten, welke hy deswegen kon krygen, inwon, ze met elkander vergeleek, en in orde ſchikte. Hy heeft in 't *Hoogduitsch*, in het Werk van den Heer SCHREBER, Hoogleeraar te *Erlangen*, een berigt gegeeven van de kundigheden, door hem, dit Diertje betreffende, verzameld. Dan, na de uitgave van dit Werk, deedt hy veele nieuwe waarneemingen, welke hy de goedheid gehad heeft, my mede te deelen. 't Is, derhalven, 't geen ik met de uiterſte dankbaarheid erken, aan dien yverigen en verlichten Natuurkundigen, wien ik het grootſte gedeelte der byzonderheden, welke ik zal mededeelen, moet dankweeten; en die ik bevestigd gevonden heb in het Gebergte van *Savoye*, zonder dat ik 'er bykans iets aan had toe te voegen (§).

De *Marmot* bewoont geene andere, dan de hoogſte en ongenaakbaarſte Bergen. Boven al verkiest zy enge kleine Valeien, die gevonden werden tusſchen de Bergtoppen en punten der ſteil gekloofde Rotzen: altoos heeft het West- en Zuidwaards ſtrekkend gedeelte eens Berg de voorkeuze, als 't meest aan de koesterende Zon blootgeſteld, en ontwykt zy, ter vervaardiging van haare wooning, alle vogtige plaatzen op 't allerzorgvuldigst. —— Met het aankomen des Voorjaars, wanneer de *Marmotten* de verblyfplaats, waar zy den Winter ſlaapende doorbragten, verlaaten, daalen zy neder ter halver hoogte van 't Gebergte, om voed-

(*) *Hiſtoire Naturelle de* M. DE BUFFON, Vol. XVII. pag. 20 &c. Ed. in 12mo.

(†) In een volgend Stukje, zullen wy de Natuurlyke Historie van den *Steenbok* plaatzen.

(§) De Heer AMSTEIN verzekert ons, een gedeelte zyner opgegeevene byzonderheden verſchuldigd te zyn, aan de Heeren A PORTA en CATANI, *Proteſtantſche* Leeraars in 't gebergte de *Griſons*, waar zy de *Marmotten* veele Jaaren hebben waargenomen. Ik agte my verpligt, deeze twee Natuurkundigen te noemen, om allen, aan welken wy kundigheden, over een Diertje tot nog zo weinig regt bekend, verſchuldigd zyn, te doen kennen.

voedzel te zoeken. Maar, geduurende den Zomer, klimmen zy weder na de hoogte, om 'er de geliefde eenzaamheid te vinden, in de opgehoopte ſteenklompen, en holen, welke hun tot wykplaatzen, tegen alle onvoorziene gevaaren, kunnen dienen.

De *Marmotten* eeten Kruiden en Wortels. De Heer AMSTEIN merkt op, dat de Planten, welke aan deeze Dieren ten gewoon voedzel verſtrekken, zyn de *Plantago Alpina*, het *Phellandrium mutellina*, de *Alchemilla Alpina*, de *Rumex digynus*, het *Antirchinum Alpinum*, het *Trifolium Alpinum* en de *Aſter Alpinus*. Tam gemaakt, nuttigen zy bykans alles wat men hun aanbiedt, doch weigeren beſtendig Vleesch te eeten. Drinkende, trekken zy, by elken bek vol, den Kop agter over, omtrent op dezelfde wyze als de Hoenders, en wenden teffens den kop allerwegen om, uit bevreesdheid. Zy drinken zeldzaam, en de Heer AMSTEIN veronderſtelt, dat dit eene der oorzaaken is, waar door zy zo vet worden. De getemde zyn greetig naar Boter en Melk.

Met het aanbreeken van den dag, begeeven zich de oude *Marmotten* uit hunne holen, en beginnen te eeten na het opgaan der Zonne, en, geduurende het overige van den dag, doen zy ook de Jongen te voorſchyn treeden. Deezen loopen allerwegen heen, jaagen elkander, gaan op de agterſte pooten zitten, en blyven lang in die geſtalte, na de Zon gekeerd, alle blyken van een onuitſpreekelyk genoegen geevende. ——: Over 't algemeen, beminnen de *Marmotten* de warmte, en bakeren zich, wanneer zy denken in volle veiligheid te weezen, geheele uuren agter een, in den zonneſchyn.

Altoos, eer zy eenig Kruid afknaagen, of tot voedzel, of tot wintervoorraad, gaan zy alle op de agterpooten zitten, vormen een kring, en draaijen de koppen allerwegen heen. De eerſte, die eenig onraad verneemt, of meent te verneemen, geeft 'er het gezelſchap berigt van, door een ſcherpfluitend geluid te ſlaan: de overigen antwoorden, de een naa de ander, en alsdan kiezen zy de vlugt, zonder dit geluid weder te herhaalen. De Jaagers, het getal deezer op een volgende fluitingen tellende, kunnen net het getal weeten, van de *Marmotten*, op een en dezelfde plaats vergaderd. De Heer AMSTEIN vergelykt dit gefluit, by het basſen van een Hond; doch, ik heb die gelykenis niet juist gevonden, het gelykt veel meer na den toon van een gewoone Fluit. De eerſte keer, dat ik het hoorde, bevond ik

my

my op een der hoogſte Bergen, in het Canton *Underwalden*, alleen met myn Gids, dien ik, met de grootſte verwondering, vroeg, of 'er zich Menſchen in deeze eenzaame plaats bevonden, zo zeer hield ik my verzekerd, dat ik aan myne zyde het geluid van verſcheide Fluitjes hoorde. Hy wees my lachende, een twaalftal *Marmotten*, die, op onze aannadering, de vlugt namen, en verzekerde my, dat deeze Diertjes zo natuurlyk geflooten hadden.

Ter oorzaake van het verregaand wantrouwen der *Marmotten*, is het zeer bezwaarlyk dezelve te naderen, zonder ontdekt te worden: dewyl 'er altoos een op ſchilwagt ſtaat, op een Rots of een hoogen ſteen. Het gezigt der *Marmotten* is daar en boven zeer ſcherp, en zy ontdekken, op een zeer verren afſtand, een Mensch of Hond, die hunne woonplaats nadert. Zy doen geen Dier eenig kwaad, zy vlugten, als men ze naazet, en verlaaten zelfs een gedeelte des Bergs, om een ander verblyf te zoeken, wanneer men dikwyls haare rust komt ſtooren. Men heeft geheele Gezinnen van *Marmotten* reeds gemaakte woonplaatzen zien verlaaten, en zich van den eenen na den anderen Berg begeeven, waar zy zich veiliger voor de opſpeuringen der Menſchen oordeelden, ſchoon zy verpligt waren, den arbeid op nieuw aan te vangen. Men kan, derhalven, in 't algemeen, zeggen, dat zy de vlugt boven de verdeediging ſtellen; ondertusſchen, wanneer zy op eenige plaats zich in de engte gebragt vinden, waar het vlugten onmogelyk is, verdeedigen zy zich, tegen Menſchen en Honden, met byten, en vallen aan, op alles wat haar nadert.

De *Marmotten* leeven in Maatſchappy, en 'er is altoos een meerder of minder aantal by een, die met elkander eene zoort van gezin uitmaaken. In de nabuurſchap haarer wooningen, ontdekt men veele gaten, grooter en kleiner, en veele holen onder de ſteenen of kleine heuveltjes gemaakt; maar elk gezin betrekt ſlechts eene enkele wooning in den Winter. Alle de andere zyn alleen wykplaatzen, waar in zy zich by ſlecht Weer begeeven, of de naazetting hunner vyanden ontſchuilen. In deeze *Zomerwooningen* (dus worden deeze gaten door de Jaagers genoemd) vindt men nooit Hooi, daar en boven zyn ze ligt te onderſcheiden van de *Winter-wooningen*: dewyl buiten deezen altoos veel meer aarde uitgeworpen ligt, en deeze aardhoop, van Jaar tot Jaar, toeneemt, door de vergrooting der wooningen, naar gelange het Gezin toeneemt.

In

In eenige deezer gaten, welke ik Zomer-wooningen geheeten heb, vindt men de uitwerpzels in zeer groote menigte, terwyl men geene altoos in de andere, of in de Winter-wooningen, aantreft; dit ſchynt ter ſtaavinge te dienen, van 't geen eenige oude Schryvers hebben bygebragt, te weeten, dat de *Marmotten* op de zindelykheid geſteld, en dat deeze gaten alleen tot dat einde gemaakt zyn. Men onderſcheidt ook deeze Zomer- en Winter- wooningen, door het Hooi, 't welk men voor de laatstgemelde geſtrooid vindt, boven al in de maanden Augustus en September, terwyl 'er geheel Hooi voor de eerstgenoemde ligt. Daar en boven zyn, in de maand October de Winter-wooningen doorgaans geſlooten: 't geen tot een vast blyk ſtrekt, dat de *Marmotten* 'er zich in begeeven hebben, om den Winter in dezelve door te brengen, daar de Zomer-wooningen 't geheele Jaar open blyven.

De *Marmotten* graaven in den grond, met eene wondere vaardigheid en kunst. Slegts eene zeer kleine hoeveelheid van de aarde, welke zy wegwerken, komt buiten het gat, en zy bedienen zich van hunne pooten, die vry breed zyn, om het overige aan de wanden der gaandery te plakken, welke door deeze bewerking te vaster wordt, en minder gevaars van inſtorten loopt. De ingang in de gaandery is zeer naauw, en als men in aanmerking neemt, dat dezelve over 't kruis gemeeten niet meer dan zes of zeven duimen haalt, kan men nauwlyks begrypen hoe de *Marmotten* 'er door komen. —— Indien zy graavende een ſteen of een rots aantreffen, welke haar verhindert recht uit voort te werken, gaan zy rondsom deezen hinderpaal heen, of neemen een anderen koers, 't welke zomtyds de gaandery wat bogtig maakt; dan doorgaans is ze recht. De langte van die gaandery is ongelyk: van acht tot twintig voeten, op vyf of zes voeten van den ingang af gemeeten, verdeelt de gaandery zich in twee takken of armen, welker eene eindigt in het groote hol, en de andere in een vastloopende zak; nu eens dieper dan eens ondieper. 't Geen aan de gaandery de gedaante geeft van een Y (*) ——— het groote hol is rond of langwerpig rond

(*) De vergelyking met een Y heeft alle ſchryvers, die over de *Marmotten* geſchreeven hebben, misleid, zy hebben gemeend dat 'er twee gaanderyen waren, die zich op eenigen afſtand van den ingang weder vereenigden: terwyl 'er ſlegts een is;

rond en overwelfd: het gelykt naar het binnenſte van een oven, en is grooter of kleinder, naar gelang der benoodigde ruimte voor het Gezin, zo dat men holen heeft van drie en ook van zeven voeten over 't kruis. *Dit hol is* beſtrooid met een menigte Hooi, waar op de *Marmotten*, in den Winter, by elkander liggen klootswyze in een gerold, met den kop by den ſtaart ſlaapende, koud als ys, en geen het minſte teken van leeven geevende. Men vindt ze, in die geſtalte, van vyf tot twintig by één. Ook zomtyds, ſchoon zeer zeldzaam, één enkele: nu en dan heeft men in het zelfde Winterhol twee nesten en twee Gezinnen. ——— Naa dat zy zich in deeze ſchuilplaats begeeven hebben, ſluiten zy de opening zorgvuldig toe met aarde gemengd met hooi, van binnen en van buiten, zo dat zy, geduurende den ganſchen tyd haars verblyfs in dit Winterhol, geheel van lugt verſtooken zyn.

Wanneer men hun Winterverblyf voorzigtig opent, ten minſte drie weeken of een maand, naa dat zy de opening geſlooten hebben, vindt men ze, op de voorbeſchreeve wyze, en kan ze gemakkelyk wegneemen. Zo ras zy de warmte gevoelen, bekomen zy binnen zeer korten tyd. De *Marmotten*, die men in huis bewaart, vallen niet in dien Winterſlaap, ſchoon zy, by het aannaderen van den Winter, haar Inſtinct volgende, alles wat zy vinden by één zamelen, om een nest te maaken.

Met de maand October begeeven zy zich in haare Winterwooningen, en komen 'er niet uit voor het einde van Maart tot het begin van April: weshalven zy 'er zes geheele maanden in verblyven. 'Er uitgaande, werpen zy het mengzel, 't geen den ingang de gaandery ſluit, niet na buiten, dat zou onmoogelyk weezen; maar, zy haalen het na binnen, en brengen de aarde, de ſteentjes en het hooi waar uit het beſtaat, aan een zyde. 't Is waarſchynelyk, dat de tweede arm van de gaandery in de gedaante van een Y, waar van ik geſproken heb, haar dient, om het afgehaalde van het ſluitzel te bergen, dit zou haar onderzins, geduurende den Zomer, hinderen in 't in en uitgaan.

Weinig tyds, naa dat zy de Winterwooning verlaaten hebben, paaren zy. Den netten tyd van haar dragt weet men niet, dan dezelve kan ſlegts eenige weeken duuren, naar-

doch welke zich, eenigzins van den ingang verwyderd, op de gemelde wyze, in twee takken verdeelt.

naardemaal men in de maanden Juny en July reeds kleine vindt, die de grootte van Rotten hebben. Doorgaans brengen zy twee Jongen, zomtyds drie of vier, ter eener dragt ter waereld.

In den Voortyd, vindt men, in hunne Winterverblyven, dezelfde hoeveelheid van Hooi als in den Herfst, 't geen ten uitmaakenden bewyze dient, dat zy 's Winters niets eeren. By de zodanigen, die men uit de Winterlegering nam en ontleedde, vondt men de maag en ingewanden geheel ledig, 't geen ten bykomenden bewyze ſtrekt dat zy niets nuttigen.

Van den tyd van PLINIUS af tot heden, heeft men veele vertellingjes geſtrooid, over de wyze waar op zy het Hooi verzamelen tot hun Winterbedding. Doch het is thans beweezen, dat het niets anders dan onwaarheden zyn. De Graaf DE BUFFON ſchynt reeds veronderſteld te hebben, dat, het geen men ter deezen opzigte verhaalde, een louter verdichtzel was. „ Men verzekert." ſchryft hy, „ dat „ dit verzamelen met algemeenen arbeid toegaat, dat eenigen de fynſte kruiden afknaagen, dat anderen ze verzamelen, en dat zy, beurt om beurt, tot een ſlede dienen, om „ dit verzamelde in 't gat te ſleepen: dat de een op den rug „ gaat leggen, zich met Hooi laat belaaden, de pooten om „ hoog ſteekt om ze tot ſtaaken te doen dienen, en zich „ vervolgens door anderen laat voortſleepen, die haar by „ den ſtaart trekken, en teffens zorg draagen, dat het belaaden voertuig niet omvalle. Het is, naar men voorgeeft, door deeze ſchuurende ſleeping, veelvuldigmaalen „ herhaald, dat zy meest alle een kaalen rug hebben. Men „ zou, ondertuſſchen, hier van een andere reden kunnen „ geeven: te weeten dat zy onder den grond woonen, en „ zonder ophouden met graaven bezig zyn, dat alleen is „ genoeg om den rug kaal te ſchaaven." (*)

(*) Men eet het vleesch der *Marmotten;* veele vinden het een lekker beetje, wat my betreft, ik heb het van een onaangenaamen ſmaak gevonden. De Vagt dient tot Bontwerk, en de Bergbewoonders bedienen zich van het geſmolten vet als een geneesmiddel tegen veele ongemakken.

VERSLAG VAN EENIGE ONTDEKKINGEN, VOORNAAMLYK DE STARREKUNDE BETREFFENDE.

(*Overgenomen uit* BONNYCASTLE'S *Introduction to Aſtronomy.*)

't Is eene algemeene Overlevering van eene verbaazende en onbepaalde oudheid, door de gewyde en ongewyde Geſchiedenis geſtaafd, dat onze Aardkloot, zints de eerſte formeering, ontzaglyk groote veranderingen en omwentelingen ondergaan heeft: het vertoon, 't welk de Aarde zelve oplevert, zet het bellisſendst gewigt aan dit gevoelen by. In veele gevallen kunnen wy ontdekken, dat de wateren de beddingen, waar over zy liepen, nu bedekt dan weder verlaaten hebben. Van de Gewasſen en Visſchen, uit *Indie*, gevonden in de verſteeningen van *Europa*; van het aantal Schulpen en andere Zee-voortbrengzelen, ontdekt in bergketenen zeer verre van Zee, kan geene voldoende reden, op eenigen anderen grond, gegeeven worden. (*) PYTHAGORAS en de Naavolgers van dien Wysgeer beweerden zulks. OVIDIUS ſpreekt de taal van alle de Oosterſche Wysgeeren als hy zingt.

Ik zag den vasten grond van water overſtroomen,
De Zee, verre over 't land, de toppen van de boomen
Bedekten d'Oceaan, geweeken van zyn ſtrand,
Zyn bodem vormen, tot een nu bewoonbaar land ——
Het Veld, dat effen was, en vlak, lag in zyn paalen,
Werdt, door een waterval, geſcheurd in holle dalen,
De Bergen ondermynd, door vloeden keer op keer,
Verzinken tot een beemd, gansch vlak op 't aardryk neer.
Ja, 't Aardryk, beevende op zyn vaste grondpylaaren,
Gong, zwanger van de Zee, Rivier en Meiren baaren.

By deeze getuigenisſen, die met de Geſchiedenisſe en de Ondervinding zamenſtemmen, mag een ander, nog zonderlinger, gevoegd worden; naamlyk dat der oude *Egyptenaaren*, die beweerden dat, de Zon, in vroegeren tyde, in 't West

(*) De Heer WHITEHURST heeft in zyn *Inquiry into Orginal State and Formation of the Earth*, dit ſtuk in 't breede uitgewerkt, en met veele bewysſtukken opgehelderd.

West op, en in 't Oost onderging. 't Was, in de daad, eene Overleevering zo duister als hunne Beeldſpraaken; en HERODOTUS, PLATO, DIOGENES LAERTIUS, en PLUTARCHUS, die alle van deeze verwisſeling gewaagen, moeten aangemerkt worden, als veel te jonge Schryvers, om veel geloofs, ten opzigte van zulke Oudheden, te verdienen. Zy zyn, nogthans, zo veele overblyvende getuigen, dat dit gevoelen ten eenigen tyde ſtandgreep, en andere ontdekkingen doen het waarſchynlyk worden, dat dit denkbeeld, hoe buitenſpoorig het moge voorkomen, niet geheel en al allen grond derft.

De beste hedendaagſche Starrekundigen komen thans doorgaans overeen, dat de hoek, welken de Ecliptica met den Equator maakt, ſteeds afneemt, en wel omtrent één Minuut in het verloop van honderd jaaren. Blyft, derhalven, deeze Aarde beſtaan, volhardt deeze vermindering, dan zullen die twee Cirkels in omtrent 140,000 jaaren in elkander vallen, en de Zon, in of naby den Equator beweegende, over den geheelen Aardkloot, voor eene meenigte van Eeuwen, gelyke dagen en nagten maaken. Deeze verbaazend groote Tydkring zal veelligt niet voltrokken worden: en de oplosſing van het *Egyptisch* raadzel, uit deeze beginzelen af te leiden, gelyk zommige Schryvers gedaan hebben, zou de waarheid der Openbaaringe en de egtſte beſcheiden der Gewyde Geſchiedenisſe, verzwakken. Eene omwenteling van dien aart, dat de vier hoofdſtreeken van het Kompas verplaatst zouden geworden zyn, kan in geen minder tydsbeſtek dan van twee millioenen jaaren volbragt worden: 't welk aan 's waerelds duur eene langte toeſchryft, welke maar weinigen zullen toeſtemmen.

DIODORUS SICULUS verhaalt, dat de Wysgeeren van *Babylon*, ten tyde van Alexanders intrede in die Stad, 403,000 jaaren telden, van den aanvang hunner Starrekundige waarneemingen. En op eene veronderſtelling, dat de Ecliptica in 't eerst rechtſtandig ten opzigte van den Equator ſtond, en vervolgens dien begon te naderen, zou, volgens de bovengemelde berekening, dit tydperk vry naby overeen komen met de vermindering van den hoek, welke toen plaats hadt, en de ſchuinsheid op 23 en een halve Graad ſtelde. —— Doch hier uit kan men niet opmaaken, dat de *Chaldeeuwſche* Starrekundigen met de daad de beweeginge des Hemels, zulk eén reeks van Eeuwen, waargenomen hadden. 't Is de gewoonte van alle te ondergebragte Volken, hoog op te geeven van hunnen oorſprong; zy poogen, als

't ware, den roem, welken zy verlooren hebben, door hunne Zwakheid, door hunne Oudheid groot te maaken. Deeze Starrekundigen hadden waarſchynlyk kennis aan de veranderende Schuinsheid van de Ecliptica, en dit tydvak door berekening ontdekt hebbende, gaven zy voor, dat zulks op daadlyke waarneemingen rustte.

Eenigen, nogthans, zyn van een tegenovergeſteld gevoelen, en hellen, van wegen de onzekerheid der oude waarneemingen, over, om te gelooven, dat de Schuinsheid van de Ecliptica altoos dezelfde geweest hebbe. Doch hier in tasten zy zeker mis: want, behalven de blykbaare vermindering van dien hoek, door bykans ieder Starrekundigen, zints den tyd van HIPPARCHUS waargenomen, is de verandering van de Breedte der vaste Starren zodanig, dat ze uit geene andere oorzaak kan voortkomen. PTOLOMEUS verklaart ons uitdrukkelyk, dat hy de ſchuinsheid, voor verſcheiden jaaren te zamen, bepaalde op 23 Graaden en 51 Minuuten, en 't is bekend dat ze thans 23 Graaden en 28 Minuuten is; een al te groot verſchil waarlyk, om aan eenig gebrek in zyne waarneemingen toegeſchreeven te worden. ——— Dan, onafhangelyk van oude getuigenisſen, heeft de aandagt, nu bykans een Eeuw geleden op dit onderwerp gevestigd, ons in ſtaat geſteld, om met volle zekerheid te beſlisſen, dat de vermindering weezenlyk is, en naar een zekeren regel geſchiedt.

De Heer EULER heeft getragt aan te toonen, dat dit uitwerkzel hervoortkomt uit de aantrekking der Planeeten: doch, dewyl de beginzels, op welken hy bouwt, van een te afgetrokken en zamengeſtelden aart zyn, om op eene gemeenzaame, voor elk verſtaanbaare, wyze opengelegd te worden, (*) zal ik deeze ſtelling niet onderneemen op te helderen: maar eenig berigt geeven van eene andere ontdekking, niet min gevestigd dan de voorgaande.

HIPPARCHUS, zyne waarneemingen vergelykende met die van TIMOCHARIS, omtrent een Eeuw te vooren, te *Alexandrië* gedaan, ontdekte eerst dat de Starren van ſtand verwisſelden, en bleeken eene langzaame beweeging te hebben, van het Westen na het Oosten, ten opzigte van de Evennagts punten. ——— Deeze verandering van de Star-

(†) De Leezer, naar een grondig berigt hier'van begeerig, kan zyn lust voldoen, in de Aſtronomie van de Heer DE LA LANDE. III Deel, bl. 410.

Starren in de Langte, welke thans genoegzaam blykbaar is, moet toegeſchreeven worden aan eene kleine te ruggaande beweeging, van omtrent 50 Seconden in een jaar, veroorzaakt door de aantrekking van de Zon en Maan, op de ſtoffe aan den Equator verſt uitſtrekkende, bykans op dezelfde wyze als de werking van de Zon de te ruggaande beweeging der Knoopen van de Maan veroorzaakt. De zelfde oorzaak brengt ook te wege eene kleine afwyking in de evenwydigheid van den As der Aarde, waardoor de zelve ſteeds na verſchillende punten des Hemels gewend is, en eene volkomene omwenteling om des As van de Ecliptica maakt in omtrent 25, 920 jaaren.

De eerſte deezer beweeginge wordt de voortgang der Evennagtspunten geheeten, en de laatſte de helling van den As der Aarde. In gevolge van deeze verandering der Evennagts punten, heeft 'er eene verandering plaats gegreepen in de Tekenen van de Ecliptica: de Starren, die in de Kindsheid der Starrekunde in het Teken van den *Ram* waren, worden nu in dat van den *Stier* gevonden; die van den *Stier* in dat der *Tweelingen*, enz. Zo dat de Starren, die opkwamen en ondergingen in zeker jaarſaiſoen, ten tyde van HESIODUS, EUDOXUS en VIRGILIUS, thans aan hunne beſchryving niet beantwoorden.

Maar, van alle ontdekkingen in de Starrekunde, den laatſten tyd gedaan, is 'er geen zonderlinger dan in die van den Heer HERSCHEL, Starrekundige van zyne Groot-Britanniſche Majeſteit te *Windſor*, die, wanneer hy een ontwerp voortzette, door hem beraamd, om alle gedeelten des Hemels te meeten met Telescoopen van zyn eigen maakzel, niet verre van den H. der *Tweelingen*, eene Star ontdekt, die in grootte en ſtand zeer verſchilde van allen, door hem voorheen waargenomen, of in de Starrelysten beſchreeven gevonden.

Dit wekte hem op, om deeze Star, met eene byzondere opmerkzaamheid, na te gaan, en, door zyne waarneemingen voort te zetten, vondt hy dat dezelve niet kon behooren tot eenige zoort van nieuwe, of voor een tyd zich vertoonende, Starren, door voorgaande Starrekundigen waargenomen: want de beweeging afmeetende door een Micrometer, bevondt hy dat dezelve geregeld bewoog naar de orde der Tekenen; dat de ſchynbaare Middellyn toenam, en dat ze weinig van de Ecliptica afweek: welke omſtandigheden hem in het eerst deeden beſluiten dat dezelve een Comeet moest

zyn, wier verafgelegenheid tot dus lang de waarneeming belet hadt.

Echter ſcheen het een zonderling ſlag van Comeet te weezen, naardemaal hy geen Staart, noch eenig *Baard of* Nevelagtig voorkomen kon ontdekken, waar door deeze Hemelſche Lichaamen altoos van de andere deezes Zonneſtelzels onderſcheiden worden. In tegendeel bevondt hy, dat deeze Star met een flauw beſtendig licht flikkerde, zomtyds flaauwer en bleeker dan dat van *Jupiter*, en omtrent vier Seconden Middellyns hadt. Dit zo weezenlyk verſchil, tusſchen deeze Comeet en de andere, ſchreef hy toe aan den verbaazenden afſtand van de Zon, op welke de hette niet genoegzaam was den grooven Dampkring dermaate te verwarmen, dat deeze zich ver genoeg van het lichaam der Comeet verwyderde om zigtbaar te worden.

Eene ontdekking van deezen aart wekte welhaast de aandagt van de bekwaamſte en beroemdſte Starrekundigen in *Europa*; veele waarneemingen werden diensvolgens gedaan, op verſchillende tyden en plaatzen. Onder welke die van den Heer LEXEL te Petersburg blyken van een zonderlingen dienst geweest zyn, om de natuur van dit verſchynzel aan het uitſpanzel te bepaalen, en dit Hemellicht te rangſchikken waar het behoort. Deeze Waarneemingen, vergeleeken met die van andere bekwaame Starrekundigen, wyzen ten vollen uit, dat deeze Star een Planeet is van den eerſten rang, behoorende tot ons Zonneſtelzel, die tot den dertienden Maart MDCCLXXXI, toen dezelve voor de eerſte maal van den Heer HERSCHEL gezien werdt, de waarneeming van alle andere Starrekundigen, ouden en hedendaagſchen, ontſnapt was.

Uit een reeks van waarneemingen, acht maanden voortgezet, geduurende welken tyd deeze Planeet in tegen- en zamenſtand was, en van zyn Loopkring een gedeelte van meer dan zes graaden afgeloopen hadt, berekende de Heer DE LA LANDE den loop voor het jaar MDCCLXXXII, en bevondt den Afſtand van de Zon bykans negentienmaalen verder dan die der Aarde; de grootte omtrent achten negentig maalen grooter dan die der Aarde, en dat dezelve rondsom de Zon, in een bykans cirkelronden wandelkring loopt, in omtrent twee en tachtig jaaren.

De ſchynbaare middellyn van deeze Planeet, ſlegts omtrent vier Seconden zynde, kan dezelve zeldzaam klaar met het bloote oog gezien; doch, by een helderen nagt,

als

als dezelve boven den gezichteinder is, door een goed Telescoop gemaklyk waargenomen worden: als men den ſtand, ten opzichte van de vaste Starren, voor af weet. — Of deeze Planeet vergezeld is van eenige Satelliten, of wagters, heeft men tot nog niet ontdekt; het is egter, waarſchynlyk, dat, daar de bovenſte Planeeten *Jupiter* en *Saturnus* verſcheide Maanen rondsom zich hebben, deeze ook, die zich op een zo veel grooter afſtand van de bron des lichts en der warmte verwyderd vindt, van Wagters vergezeld is. Doch die, uit hoofde van derzelver verbaazenden afſtand en kleinheid, ten eenemaal onzigtbaar zyn.

De Heer HERSCHEL heeft, uit agting voor zyne Majeſteit, en om der Nakomelingſchappe een denkbeeld te geeven, van den Tyd en de Plaats der ontdekking, deeze Planeet *Georgium Sidus* geheeten; het voorbeeld volgende van GALILEO, die, ter eere zyner voorſtanderen, uit den beroemden Huize *de Medicis*, de Satelliten van *Jupiter*, door hem eerst ontdekt, *Mediceſche Starren* noemde (*).

Deeze ontdekking, welke, in den eerſten opſlage, meer zonderling dan nuttig ſchynt, kan nogthans der Starrekunde grooten dienst doen. Het beſtaan eener Planeet van den eerſten Rang, zo veele Eeuwen onwaargenomen, zal eigenaartig de Starrenkundigen opwekken, van met eene grootere naauwkeurigheid die kleine Starren waar te neemen, welke men tot hier toe doorgaans over 't hoofd gezien, of alleen aangemerkt heeft, als nuttig om den ſtand der Planeeten te bepaalen. En deeze waarneemingen kunnen veele nieuwe ontdekkingen te wege brengen, in de Hemelſche gewesten, waar door onze kennis van de Hemelſche Lichaamen, en van de onveranderlyke wetten, volgens welke het heelal beſtuurd wordt, zich veel wyder zal uitbreiden; 't geen het groote voorwerp is der Weetenſchappen, en waar uit wy mogen verwagten, zulke gevolgen te zullen afleiden als van een beoeffende toepaſſing, en voor 't Menschdom, allernuttigst zyn.

(*) Men zie over deeze Nieuw ontdekte Planeet, en de Benaamingen aan dezelve gegeeven, onze *Alg. Vad. Letteroef.* IV D. 2 ſt. bl. 406. 443. V D. 2 ſt. bl. 489.

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg van bl.* 442.)

In gevolge van deeze te leurſtelling, zette Capitein GORE den koers West-Zuidwest, na het Noordlykst gedeelte van *Japan*. Met het aanbreeken van den Dageraad, op den zes en twintigſten, hadden zy het genoegen, om Westwaards een hoog Land te zien, 't welk bleek dat *Eiland* te weezen, langs welks Oostkust, zy heenen zeilden, (verſcheide onverwagte uitwerkzels der ſterke ſtroomen ondervindende) tot den tweeden November, wanneer de dreigende voorbooden, van een ſchielyken en zwaaren Storm, het raadzaam maakten, de Kust te verlaaten, en het Oostwaards aan te zetten, om niet op den Wal te geraaken. En wy hadden, ſchryft Capitein KING, 't geheel niet mis in onze voorſpellingen: want kort naa het wenden, ſtak 'er een zwaare Storm op, die tot den volgenden Dag duurde, met donker regenagtig Weer. Den derden bevonden wy ons, naar rekening, meer dan vyftig Mylen van het Land: welke omſtandigheid, gepaard met de zonderlinge uitwerkzelen der Stroomen, de laatheid van het Jaargetyde, de ongeſtuimigheid van het Weder, en de geringe waarſchynlykheid van beterſchap, Capitein GORE deedt beſluiten, *Japan* geheel en al te laaten vaaren, en de Reis na *China* voort te zetten; hoopende, dat, daar de koers, welken hy dagt te houden, nooit bezeild geweest was, eenige nieuwe ontdekking vergoeding zou ſchenken, voor de te leurſtellingen op deeze Kust ontmoet.

Indien de Leezer deezer Reisbeſchryvinge mogt oordeelen, dat wy van dit oogmerk al te ſchielyk afzagen; kunnen wy, by de reeds opgegeevene redenen, nog voegen, dat KÆMPFER de Kust van *Japan* als de gevaarlykſte in de geheele Wereld beſchryft; dat het ook, in gevalle van ongelegenheid, allergevaarlykst zou geweest hebben, in een hun-

hunner Havens in te loopen; waar wy, volgens de beste beſcheiden, wisten, dat de afkeer der Inwoonderen van eenige gemeenſchap met Vreemdelingen, hun aangezet hadt, tot het pleegen der ſchriklykſte wreedheden; dat onze Schepen verre van digt, onze Zeilen verſleeten, en tegen geen Storm beſtand waren; en het loopend Wand dermaate vergaan en gerot, dat het geſtaadig moest herſteld worden.

Op den veertienden, ontdekten zy een Eiland, omtrent vyf Mylen lang, leggende op de breedte van 24° 48′ en 141° 12′ lengte. Aan den Zuidlyken hoek deezes Eilands, is een hooge kaale Berg, die duidelyk bleek een Vuurkolk van een brandenden Berg te weezen. De Aarde, Rots, of Zand, (want wy konden niet gemaklyk onderſcheiden, waar uit de opperkorst beſtondt,) was verſchgiden van kleur; een groot gedeelte, gisten wy, Zwavel te weezen, uit de kleur en den Zwavel-ſtank, dien wy rooken, deezen hoek naderende; eenigen meenden Rook uit den Bergtop te zien opgaan. Capitein GORE noemde dit Eiland, ter deezer oorzaake, het *Sulpher-Eiland*. Twee andere Eilanden ontdekten wy nog, het een ten Noorden, het ander ten Zuiden, van het *Sulpher-Eiland*.

Capitein GORE zette thans zyn koers na de *Baskee Eilanden*. Deeze zeilden zy mis, en voeren, op den acht en twintigſten, het Eiland *Prata* voorby. Op den dertigſten liepen zy langs de *Lema Eilanden*, welke zich juist in dier voege opdeeden, als ze verbeeld worden, op een Plaat in Lord ANSONS *Reize*. Zy zeilden ook de Rots voorby, in een Plaat van ANSON's *Reize*, met de letter R. getekend. Maar, in ſtede van op te loeven, na het Noorden van het *Groot Ladrone Eiland*, gelyk men met de *Centurion* deedt, hielden zy af; en namen dus een koers, tegen welken Capitein KING den Stuurman gewaarſchuwd hadt.

Twee Chineeſche Stuurlieden nam men aan Boord van de *Reſolution*, en zy ankerden in de *Typa*, niet verre van den weg na *Macao*, op den tweeden van December. Daar ontvingen zy de eerſte kundſchap, van den ontſtaanen Oorlog, tuſſchen *Engeland* en *Frankryk*. Op den elfden, ging Capitein KING, niet zonder veele voorafgaande zwaarigheden, na *Canton*, om voor de Schepen eene voorraad van Scheepsbehoeften te bezorgen. Schoon hy den achttienden te *Canton* aankwam, verhinderden verſcheide vertraagingen het volvoeren van zyn oogmerk, tot den zes en twintigſten. Op den zeven en twintigſten verliet hy *Canton*, en voer de

Rivier de *Tigris* af na *Macao*, waar hy den volgenden Dag aankwam. Behalven een ruim en ryklyk geſchenk van Thee, 't geen Capitein KING van de *Engelſche* Supercargas te *Canton* ontving, gewaagt hy van een groote menigte *Engelſche* Dag- en Maandſchriften, hem vereerd; die ſtrekten, om eensdeels den Tyd te korten, op deeze verdrietige t'huis reize, en anderdeels, hun in ſtaat ſtelde, om niet als volſlagene Vreemdelingen, omtrent het gebeurde in hun Vaderland, naa eene zo lange afweezigheid, weder te keeren.

Terwyl de Schepen daar lagen, werd door een Engelsch Heer te *Macao*, in een Tuin, hem toebehoorende, de Rots aangeweezen, onder welke, naar luid der hier loopende overlevering, de Dichter CAMOENS gewoon was te zitten, toen hy zyne *Luſiade* dichtte. 't Is een hooge Boog van vasten Steen, en maakt den ingang uit van een Grot, in den hoogopgaanden grond, daar agter uitgehouwen. De Rots is beſchaduwd met breed getakte Boomen, en heeft een uitgeſtrekt grootsch gezigt over de Zee, en de daar in liggende Eilanden.

Eer zy van *Macao* afvoeren, bragt Capitein GORE beide de Schepen in een goeden ſtaat van verdeediging: doch, ontwyfelbaare verzekering ontvangen hebbende, dat het *Franſche Hof* en het *Amerikaanſche Congres* aan alle Scheepsbevelhebberen last gegeeven hadden, om geen hinder of letzel toe te brengen aan de Schepen onder Capitein COOK, oordeelde hy zich, van zynen kant, verbonden de volkomenſte onzydigheid waar te neemen, geduurende het overige van den Tocht.

Op den dertienden van January MDCCLXXX, verliet Capitein GORE deeze Havenplaats; den negentienden, voeren zy het Eiland *Sapata* voorby; op den twintigſten, wierpen zy het Anker, in een Haven aan het Zuidwest einde van het Eiland *Cundore*, om een voorraad van Hout en andere behoeften op te doen. Men vondt het raadzaam, dat een gedeelte der na Wal vaarenden in de Boot zou blyven. Terwyl eenigen dit nevens den Capitein GORE deeden, gingen Capitein KING en eenige gewapenden Landwaards in, door de Bosſchen heen, tot zy aan twee Hutten kwamen. Deeze naderende, werden zy gezien door twee Mannen, die terſtond wegvlooden, ondanks alle de minzaame en verzoekende gebaaren, die men maakte, om hun tot ſtaan te brengen. ——— Toen wy deeze Hutten naderden, ſchryft Capitein KING, gebood ik, de my vergezellende Manſchap buiten te ſtaan, ten einde het gezigt van

van zo veele gewapende Lieden de Inwoonders niet mogt verſchrikken, terwyl ik alleen intradt, om alles op te neemen. In eene deezer Hutten, vond ik een oud Man, die, in groote ontſteltenisſe, bezig was, met het dierbaarſte zyner bezittinge by een te pakken, en 'er zo veel hy kon van mede te neemen. Het gelukte my egter, binnen zeer korten tyd, de vrees van dien Grysaart zo volkomen te verdryven, dat hy buiten kwam, en de twee Mannen, die wegvlooden, te rugge riep. De oude Man en ik verſtonden welhaast elkander volkomen. Eenige weinige tekens, en boven al, dat meest beduidende van alle, het hem voor oogen houden van een hand vol Geld, onder het wyzen op een kudde Buffels, en eene menigte Vogelen, die rondsom de Hutten liepen, namen by hem allen twyfel weg, ten opzigte van het weezenlyk oogmerk myns bezoeks. ——— Hy wees na de plaats, waar de Stad lag, en gaf my te verſtaan, dat ik, derwaards gaande, alle myne behoeften vervuld zou krygen. Middelerwyl waren de Jongelingen, die zich op de vlugt begeeven hadden, wedergekeerd, en de oude man beval een hunner, my na de Stad te geleiden, zo dat 'er een hinderpaal, die wy niet bemerkten, was uit den weg geruimd. By onze eerſte aankomst in het Bosch, kwam eene Kudde van Buffels, ten minſten twintig ſterk, op ons aanloopen, den Kop in de lugt ſteekende, en een eislyk getier maakende. Zy volgden ons tot de Hutten, en ſtonden, op een kleinen afſtand, by elkander geſchaard. De oude Man gaf ons te kennen, dat het hoogst gevaarlyk voor ons zou weezen, den weg op te ſlaan, eer zy na het Bosch terug gedreeven waren: doch, deeze Dieren waren, op het zien van ons, dermaate in woede ontſtooken, dat dit niet zonder groote moeite kon geſchieden, en vry lang aanhieldt. De Mannen, niet in ſtaat zynde dit te verrigten, ſtonden wy verſteld, dat zy kleine Jongens tot hun byſtand riepen, die de Dieren welhaast uit ons gezigt dreeven. Naderhand hadden wy gelegenheid om waar te neemen, dat men, tot het dryven deezer Beesten, en het vasthouden derzelver, 't geen geſchiedt, door een touw in een gat, in een der Neusgaten gemaakt, te ſteeken, altoos kleine Jongens gebruikt, die ze, onbelemmerd en onverzeerd, konden behandelen, wanneer volwasſe Mannen ze niet durfden genaaken.

Hun bezoek in de Stad eindigde, met de koop van eenige Buffels. 's Morgens den drie en twintigſten, werden de

de Boots na de Stad gezonden, om de Buffels, tot welker aankoop wy last gegeeven hadden, af te haalen: doch zy moesten wagten tot het hoog Water was: dewyl zy, op eenen anderen tyd, door de opening aan 't hoofd der Haven, niet heen konden. By de Stad komende, vonden zy de branding, met zulk een geweld op 't ſtrand breekende, dat, met zeer veel moeite, ieder boot een Buffel 's Avonds aan Boord bragt; en de Officiers, gezonden om dit werk te verrigten, gaven te verſtaan, dat zy, wegens de geweldigheid der Brandinge, en de woestheid der Buffels, het alleronvoorzigtigst oordeelden, meerder deezer Dieren, langs dien weg, aan Boord te brengen. Wy hadden 'er acht gekogt, en vonden ons thans verlegen, hoe ze in de Schepen te krygen. Wy konden 'er niet meer dooden, dan noodig was voor de opſchaffing van één Dag: het Vleesch kon, in deeze lugtſtreeke, niet tot den volgenden duuren. Eindelyk beſlooten wy, de overige d or het Bosch heen te laaten dryven, en over een Berg, tot beneden by de Baay, waar Capitein GORE, nevens my, den voorgaanden Dag landde, die, meer voor den Wind bedekt zynde, geene zo ſterke Branding hadt. Dit plan werd werkſtellig gemaakt; doch de onbuigzaame hardnekkigheid en ſterkte der Buffels maakte het een moeilyken en verdrietigen arbeid. 'Er werden touwen door hunne Neusgaten, en om de Hoornen, gedaan; maar, ééns woedende geworden zynde, op 't gezigt van ons Volk, liep deeze woede zo hoog, dat zy zomtyds de Boomen, waaraan men ze, by wylen onder den weg moest vast binden, ſtukken braken; zomtyds ſcheurde het touw, door de Neusgaten gelegd, uit, en zy liepen heenen. Te deezer gelegenheid, zou alles, wat ons Volk kon doen om ze weder te krygen, niets betekend hebben, zonder den byſtand van kleine Jongens, die deeze Dieren toelieten dat hun naderden, en, door wier behendigheid, derzelver toorn ſchielyk bedaarde. Toen wy ze eindelyk beneden aan ſtrand hadden, deeden wy, met behulp deezer Jongens, touwen om de Pooten, haaldenze om verre, en kreegen ze, in diervoege, in de Boots. Eene omſtandigheid, niet min zeldzaam, dan deeze inſchiklykheid voor, en gehoorzaamheid aan, jonge Kinderen, in deeze Dieren, was, dat zy geen vier en twintig uuren aan Boord geweest waren, of zy wierden de tamſte Dieren des Aardbodems. Twee, een Mannetje en Wyfje, hield ik een geruimen tyd; de Matroozen waren 'er zeer op geſteld, en denkende; dat een ras van Dieren van zulk eene

ſterk-

ſterkte en grootte, eenigen wel zeven honderd Ponden weegende, een goede overwinst zou weezen, bedoelde ik dit paar in *Engeland* over te brengen; doch, myn oogmerk werd verydeld, door dien een hunner, op Zee, een ongeneeslyk ongemak kreeg.

Capitein GORE verliet *Pulo* (*) *Cundore* op den acht en twintigſten, en ſtevende na *Pulo Timoun*, dit zeilde hy op den één en dertigſten voorby, en, op den achtſten February, de Straat *Sunda* door. Vervolgens deeden zy, om Water te haalen, het Eiland *Cracatoa* aan, en kwamen, den dertienden van April, aan *Caap de Goede Hoop* ten Anker. Hier bleeven zy tot den negenden van May, en op den twaalfden van Juny, voeren zy, voor de vierde keer, op deeze Reize, onder de Linie door. Op den twaalfden Augustus, bereikten zy de Westkust van *Ierland*, en waren, naa eene vrugtlooze pooging, om in *Galway* binnen te loopen, door de ſterke Zuide Winden, genoodzaakt, Noordwaards aan te houden. Vervolgens was ons oogmerk, by *Lough Swilly* land te haalen; maar de Wind ſteeds uit dezelfde ſtreek opwaaijende, kwamen wy ten Noorden van *Lewes Eiland*; en, op den twee en twintigſten Augustus, beide de Schepen ten Anker, te *Stromnes*. Van hier werd Capitein KING afgevaardigd, om de Admiraliteit de behoudene aankomst bekend te maaken: en den vierden October, bereikten de Schepen *Nore*, naa eene uitlandigheid van vier Jaaren, twee Maanden, en twee en twintig Dagen.

Capitein KING beſluit zyn Reisverhaal, met de volgende gewigtige aanmerkingen. Wanneer ik van de *Discovery* te *Stromnes* afging, had ik het genoegen, van al het Scheepsvolk, in volmaakte gezondheid, te verlaaten, en ten dien tyde, was het getal der ongeſtelden, aan Boord van de *Reſolution*, niet meer dan twee of drie, van welken 'er ſlechts één buiten ſtaat was, om dienst te doen. Op de Reis, verloor de *Reſolution* niet meer dan vyf Man, door Ziekte; en drie hunner hadden reeds, eer wy uit *Engeland* zeilden, een kwaal onder de leden: de *Discovery* verloor geen één enkel Man. Een onafgebrooke oplettenheid op, en in achtneeming van, de regelen, door Capitein COOK opgegeeven, en die reeds allerwegen bekend gemaakt zyn, mag, met regt, onder den Zegen der Voorzienig-

(*) *Pulo* betekent, in de taal der *Malaijers*, een Eiland.

nigheid, aangemerkt worden, als de voornaame oorzaak van dit geluk. Doch de jammerlyke uitwerkzels, van zout Scheeps-Eeten, zouden misschien, niet tegenstaande deeze heilzaame voorzorgen, ondervonden zyn, indien wy dezelve niet voorgekomen waren, door ons te bedienen van hulpmiddelen, die de omstandigheden, van tyd tot tyd, aan de hand gaven. Deeze, dikwyls bestaande uit zodanige Eetwaaren, als ons Volk niet gewoon was voor Menschen-Eeten te houden, en zomtyds gansch niet smaaklyk, ja walchlyk, moest overreeding, ondersteund door gezag en voorbeeld, de vooroordeelen en wederzin te boven komen.

De voorbehoedzels, waar op wy het voornaamlyk lieten aankomen, waren Zuurkool en Soep. Wat de Scorbut weerende middelen aanbelangt, welke wy in groote voorraad aan Boord hadden, wy konden de kragt daar van niet beproeven; dewyl, op geen der Schepen, geduurende de geheele Reis, de minste tekens van Scorbut zich opdeeden. Onze Mout en Hop, bewaard tot een toevlugt in geval van daadlyke Ziekte, vonden wy, aan de *Kaap de Goede Hoop* dien voorraad naziende, geheel bedorven. Ten zelfden tyde, openden wy eenige Vaatjes met Tweebak, Meel, Mout, Erten, en dergelyke Eetwaaren, tot eene proefneeming, in kleine Vaatjes, met dun Tin beslaagen, gedaan, en vonden ze alle, uitgenomen de Erten, in een veel beter staat, dan men zou hebben kunnen verwagten van die voortbrengzelen, op de gewoone wyze bezorgd.

Ik kan, te deezer gelegenheid, niet nalaaten, aan de overweeging van de Admiraliteit aan te beveelen, de noodzaaklykheid, om eene genoegzaame hoeveelheid Kina mede te geeven, aan zodanige Schepen zyner Majesteit, als Tochten zullen doen in ongezonde Lugtstreeken. 't Was zeer gelukkig op de *Discovery*, dat slegts één Man in de Straat van *Sunda* de Koorts kreeg, en dit geneesmiddel noodig hadt; dewyl hy alleen den geheele voorraad van Kina, zo veel als de Chirurgyns, op zulke Schepen als de onze, gewoonlyk medeneemen, gebruikte. Waren 'er meer op die wyze aangetast geworden, zy zouden waarschynlyk, door gebrek aan 't éénig hulpmiddel, in staat om hun daadlyke verligting en geneezing toe te brengen, hebben moeten omkomen.

Eene andere omstandigheid deeze Reis vergezellende, die, als men den tyd en de natuur van den dienst, waar toe wy gebruikt werden, in aanmerking neemt, in zeld-

zeldzaamheid nauwlyks behoeft te wyken, voor de buiten-
gewoone maate van gezondheid, onder het Scheepsvolk,
beſtaat hier in, dat de beide Schepen, niet meer dan
twee keeren, een geheelen Dag agter een, elkander uit
het gezigt verlooren: de eerſte Reis, door een toeval de
Discovery overgekomen, omſtreeks de Kust van *Owhyhee*;
en de tweede door de Mist en Nevel by het inzeilen van
de Baay *Awatska*. Een ſterker bewys kan 'er niet zyn,
van de kunde en wakkerheid onzer Onderofficieren, aan
welken dit gedeelte der verdienſten, voornaamlyk, toekomt.

PROEVE OVER HET STAATSBESTUUR; DOOR DEN HEER G. GREGORY.

Aan de Heeren Schryveren der Nieuwe Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Terwyl ieder bykans, in deeze dagen, hier te lande,
„ meer dan ooit, op zyne wyze, een Staatkundige is,
„ en verſchillende ſtelzels beweerd en beſtreeden worden;
„ vond ik my, de *Eſſays Hiſtorical and Moral*, van den
„ Heer G. GREGORY, leezende, opgewekt tot de Vertaaling
„ van de hier nevensgaande *Proeve*, dezelve ter plaatzing
„ in uw *Mengelwerk* aanbiedende; ik hoop GL. zult dezel-
„ ve niet weigeren, ſchoon het Staatkundige anders niet
„ zeer in UL. vak valle. Verandering behaagt. En ſmaakt
„ deeze, het zal my aanſpooren, om nog eene en andere
„ Proeve, over andere onderwerpen, myns oordeels, voor
„ UL. *Mengelwerk* geſchikt, in *Nederduitsch* gewaad te
„ kleeden. ——— In 't eerts meende ik, op verre naa
„ niet altoos met den Schryver inſtemmende, aanmerkingen
„ daar by te voegen; doch zulks zou het Stukje te groot
„ hebben doen worden. In 't algemeen ſtraalt 'er de *En-*
„ *gelschman*, met de Regeeringswyze zyns Lands ingeno-
„ men, in door; doch dit zal men hem ligt te goede hou-
„ den, en zyn voordeel kunnen doen met de byzondere
„ aanmerkingen, welke daar buiten om loopen. Hoe 't zy,
„ ik waag het Stukje, aan UL. oordeel, ter plaatzinge.
„ En blyf. &c.

Schoon

* * * * * * *

" Schoon de bewyzen, ter begunſtiginge van de *oudheid en* algemeenheid der *Dwinglandſche Staatsbeſtuuren*, talryker en gewigtiger waren, dan ze met de daad zyn, zy zouden niet genoegzaam weezen, om te bewyzen, dat zulk eene zoort van Staatsbeſtuur natuurlykst voor den Mensch is. De beſpiegelende Staatkundigen der jongst verloope Eeuwe hielden hunne Leerlingen op, en misleidenze door drogredenen, ontleend van het *Aartsvaderlyk ſtelzel:* en zints den val van deeze groote Kettery in de Staatkunde, heeft het der Vyanden van de Vryheid aan geen vlyt, en tevens aan geen gelukkigen uitſlag, ontbrooken, om, met bovennatuurkundige ſcherzinnigheden, het Verſtand te verwarren. Men beweert thans, met veel ernst, *Dat 'er in den Mensch een aangebooren trek tot het Oppervorstlyk Staatsbeſtuur huisvest* (*) als mede *Dat de Menſchen, onder welk een Staatsbeſtuur zy ook gebooren zyn, daar aan onderworpen moeten blyven* (†).

Deeze vernuftige veronderſtellingen (want ik kan ze geen hooger naam geeven,) zullen even min der Dwangregeeringe te baate komen als eenige voorgaande. Indien eenig ding den Mensch is *aangebooren*, 't is het beginzel van *Zelfbehoudenisſe:* wanneer, derhalven, de meerderheid van eenig Volk overtuigd is, dat haare veiligheid en geluk beter bezorgd zou weezen, onder het eene Staatsbeſtuur, dan on-

(*) De uitvinders van dit Stelzel mogten, met even veel regt, boeken ſchryven, om te bewyzen, dat de Menſchen een aangebooren zugt *tot dansſen* hebben: en dezelfde trant van redekaveling zal dienen om de laatſte ſtelling te ſtaaven. By voorbeeld, men zou kunnen bewyzen, dat de Menſchen bekwaam- en vatbaarheden hadden voor dit bedryf, dat het voordeelig en vermaaklyk, en ten minſten zo algemeen geweest is, als het Oppervorstlyk Staatsbeſtuur.

(†) Ik ken geen beginzel in de Wet der Natuure, om dien dwingelandſchen eisch van eigendom, welke Vorſten en Staaten voorwenden te hebben op Lieden in zekere Landſchappen gebooren, op te gronden. Volgens de wet der Natuure, heeft ieder Mensch regt, om zyne Staatkundige verbindtenisſe, zo wel als zyn Perzoon, elders te plaatzen. Het eenig noodzaaklyk bedwang beſtaat hier in, dat hy zich ſchikke naar de wetten des Lands, werwaards hy zich begeeve.

onder het ander, heeft dezelve zeker een regt, om het best-gekeurde aan te neemen.

Uit deeze ſtelling volgt egter niet, dat 'er geene zekere beginzels in de Natuur zyn, waar uit een waar *Beſpiegelend ſtelzel van Staatkunde* kan worden afgeleid; het volgt niet dat de grilligheid, of de vooroordeelen van een Volk, alleen moeten geraadpleegd worden. 'Er is een punt van volmaaktheid in alle Menschlyke Kunſten; ter zyde, en verder dan 't zelve, ligt het ryk der dwaalinge; dit punt kan alleen ontdekt worden, door ondervinding, en eene nauwlettende opſpeuring der Natuure en Waarheid.

In de Staatkunde, zo wel als in alle andere Weetenſchappen, hebben Mannen, die zich alleen op de beſpiegeling bevlytigden, ſteeds gearbeid, om die eenvoudigheid te verbannen, welke Natuur en Rede, als naast aan de volmaaktheid, aanwyzen: en door eene overmaatige bezorgdheid, tegen de Dwinglandſche Heerſchappy van éénen, heeft het Menschlyk vernuft, dikwyls, een zo zamengeſteld Staatsbeſtuur uitgedagt, dat het alleen kon gaande gehouden worden, op beginzels zo willekeurig, als de grondſtellingen der Dwinglandy. In verſcheide hedendaagſche *Gemeenebesten*, is het blykbaar, dat het zamengeſtelde werktuig van veele onderſcheide Raderen alleen dient, om die Eigendunkelyke Regeering te bedekken, welke de dryfveer is van 't geheel. Indien de Menſchen de natuur en einden van het Staatsbeſtuur onpartydig konden overweegen, zonder hun geheele aandagt te vestigen op een van derzelver misbruiken, zouden, ongetwyfeld, de waare beginzels dier Weetenſchap veel gemaklyker ontdekt worden.

Het algemeen oogmerk des Staatsbeſtuurs geen ander zynde, dan het *Geluk des Volks*, zyn de onmiddelyke voorwerpen —— VOOR EERST. *De verdeediging van den Staat, als een geheel, tegen van buiten aankomende onheilen en aanvallen.* —— EN TEN TWEEDEN. *De inwendige en huislyke regeling, als beſtaande uit byzondere Leden, ten opzigte van hun gedrag jegens elkander.* Deeze maaken de twee onderſcheide deelen des Staatsbeſtuurs uit, welke ik, ter onderſcheidinge, STAATKUNDIG en BURGERLYK zal noemen, of deeze benaamingen geheel juist zyn, laat ik daar.

De *Staatkundige* belangen van een Staat zouden, zonder eenige bepaaling, kunnen aanbevolen worden, aan 't Beſtuur van éénen, of aan eenige weinige verſtandige en kundige Mannen, hun eigen belang met het belang van den

Staat zo nauw verbonden zynde (*), ware het niet, dat zulks hun noodzaaklyk, tevens zodanig eene maate van Magt zou geeven, als hun in ſtaat ſtelde, om op de regten hunner Medeburgeren gemaklyk indragt te maaken. De verſchillende gevoelens der menigte verhinderen en verwylen Staatkundige Bedryven; en eene Volksvergadering is geene bevoegde Oordeelaaresſe over de ingewikkelde en meest altoos ondoorzienbaare betrekkingen, waar uit de *Staatkundige* voorvallen beſtaan en zamenhangen. De Staat, als een geheel, wordt voegelyk, door een enkel Perſoon verbeeld. De noodzaaklykheid tevens van geheimhouding en ſpoed doet het nuttig worden, dat de Staatkundige belangen van een Staat in weinig handen berusten (†).

Zeer veel verſchilt de zaak, ten opzigte van de *Burgerlyke* of *Huislyke* ſchikking van den Staat. Het Volk is altoos bevoegd, om over de algemeene beginzels, van billykheid en rechtvaardigheid, te oordeelen. By dezelve, heeft ook elk, hoofd voor hoofd, een onmiddelyker belang; en over de uitwerkzels der Wetten kan niemand zo eigenaartig oordeelen, als zy, voor wien, en ten opzigte van welken, zy gemaakt worden.

De eenige kragtdaadige borstweering tegen Verdrukking is, derhalven, *dat, by het maaken van Wetten, geraadpleegd worde, met zulk een aantal Burgeren van verſchillende Rangen, dat de algemeene gevoelens des Volks ten dien opzigte voegelyk worden opgenomen.*

In wyduitgeſtrekte Ryken is het raadzaam gevonden, het *Wetgeevend Lichaam* te beperken, en, in ſtede van het geheele Volk zamen te roepen, een genoegzaam getal uit te kiezen. Behalven de ongelegenheid, welke 'er ontſtaan zou, in elk hoofd voor hoofd op te ontbieden, om Wetten te

(*) Door de wysheid van den Regeerder, wordt het Volk beſchermd, en de Regeerder zelve is een deelgenoot in den algemeenen voorſpoed; even gelyk de Stuurman, goede Zeemanſchap gebruikende, anderen behoudende, voor zyne eigene veiligheid teffens zorgt. ARISTOT. *de Rep.* Lib. III. C. 6.

(†) Het *Lange Parlement* was in de noodzaaklykheid, om, aan een uitgekoozen Raad, het geheel beſtuur der Staatzaaken aan te bevelen. En het blykt dat dezelve voornaamlyk volvoerd wierden, door een enkel Mensch Sir HENRY VANE. — MACLAURIN's *Hiſt. of England.* Vol. V and VI.

te helpen maaken, zyn de bezwaarlykheid in de ſtemmen op te neemen, en de meerdere werkzaamheid, van een uitgekoozen getal, in vergelyking met eene ontelbaare menigte, bykomende redenen voor deeze ſchikking. Wanneer 'er zorge gedraagen werdt, dat de benoeming van dit *Vertegenwoordigend Lichaam* niet van den Vorst afhange, ('t geen ſtryden zou met de eerſte beginzelen deezer Beſpiegeling van Staatkunde); of dat dezelve niet beruste by eenige Party, ('t welk, in zommige gelegenheden het middel zou weezen, om het Staatsbeſtuur het onderſtboven te keeren), zie ik niet dat de wyze van verkiezing veel te beduiden hebbe. De waarheid der zaake is, dat, hoe ook de verkiezingen beſtuurd worden, en de kiezers en de verkoorenen blootſtaan voor omkooping. In de voorbeelden, welke onze eigene ondervinding oplevert, vinden wy niet, dat, op de plaatzen, waar de verkiezingen 't meest Volkswyze geſchieden, of de Aanſtellers of de Vertegenwoordigers wyzer of braaver zyn, dan elders.

De *Handhaving der Wetten* en de Regtsvolvoeringen zouden, 't is waar, geſteld kunnen worden in andere handen, dan die de Staatkundige Belangen van den Staat beſtuuren. Maar, behalven dat, in eenige gevallen, de Staatkundige en Burgerlyke zaaken met elkander verbonden zyn, zou zodanig eene ſchikking, twee magtige Partyen in den Staat doen opſtaan, wier twist zomtyds geheel verderflyk, en altoos nadeelig, zou weezen. De eenigheid des Staatsbeſtuurs wordt volkomener bewaard, door aan denzelfden Perſoon de geheele uitvoerende Magt, in het Burgerlyke en Staatkundige, toe te vertrouwen, met het regt, om de mindere Staatsbedienden aan te ſtellen. Dit toevoegzel van magt vermeerdert grootlyks den luister des hoogſten Gezags, en maakt het Volk afhanglyker; doch, zal zodanige bepaalingen toelaaten, als kragtdaadig ſtrekken, om alle vrees voor gevaar buiten te ſluiten.

Dit is, myns bedunkens, de waare grondſlag van het Staatsbeſtuur. 't Gezag, in de daad, 't geen dus wordt toevertrouwd aan de hoogſte en werkzaame Magt van den Staat, ſchynt in den eerſten opſlage verbaazend; doch, de beginzels, reeds te neder gefteld, brengen van zelve zekere heilzaame voorbehoedzels en bepaalingen mede, waar door, zonder den loop des Regts te ſtremmen, of den Staat in gevaar te brengen, de rust en veiligheid der Ingezetenen genoegzaam bezorgd, en de buitenſpoorigheden van Magtbetoon kragtdaadig gefnuikt worden.

I. In de voorgaande Schets van Staatsbeſtuur, is het welzyn en de goede orde van den Staat in 't oog gehouden, door het Beſtuur der openbaare zaaken, in de handen van één of van weinige Perſoonen te ſtellen: en de eenige zekerheid, welke het Volk heeft, voor het ongeſtoord genot van Burgerlyk heil en vryheid, is het voorregt, van geregeerd te worden door *Wetten* *Wetten* die zy zelve gemaakt hebben, of gemaakt zyn door Perſoonen uit het midden des Volks gekoozen, even het zelve belang hebbende by de handhaaving der Volksregten en Vryheden. Dewyl het, egter, niet voegelyk of noodig is, dat eene Volks-wetgeevende-vergadering onafgebrooken zitte, zal 'er zeker byzonder gezag vereiſcht worden, om by gelegenheid die raadpleegingen op te ſchorten, de Leden zamen te roepen, en de werkzaamheden daar van te beſtuuren; om de eenigheid des Staatsbeſtuurs te bewaaren, kan dat voorrecht toevertrouwd worden aan de *hoogſt uitvoerende Magt.* ——— Het ſtuk, derhalven, van het meeſte aanbelang voor de Volks-vryheid is, voor te komen, dat de *Uitvoerende Magt* de *Wetgeevende Magt* zich niet aanmaatige: een ſtap tot dit misbruik zou weezen, het zamen roepen der Volks-wetgeevende-vergadering na te laaten. Indien de *Uitvoerende Magt*, ten opzigte om haar beſtaan en middelen, van de *Wetgeevende* afhange, loopt de noodzaaklykheid dier zamenroeping van zelve in 't ooge; en doet de laatſtgemelde, in dit geval, niets meer dan 't geen aan dezelve toekomt, en beſtaanbaar met de Beſpiegeling in deeze Proeve. Eene *Wet te maaken, wegens het heffen van ſchatting des Volks*, is even zeer een tak der Wetgeevende Magt, als het vaſtſtellen van eenige Inrigting, hoe genaamd: en dit is, weezenlyk, het eenig voordeel 't geen het Volk van *Engeland* trekt, van dat beſtuur over de Geldmiddelen, 't geen de Volksvertegenwoordigende vergadering in handen heeft; niet dat de openbaare laſten minder zyn, of de Landspenningen, over 't algemeen, beter te raade gehouden worden, in vrye dan in oppermagtige Staatsbeſtuuren.

II. Onmiddelyk verknogt aan dit beginzel, en even zeer voortvloeijende uit onze Beſpiegelende Staatkunde, is de gewigtige grondles, *Dat geen Magt onafhangelyk van de vaſtgeſtelde Wetten kan handelen.* In de daad, ik weet geene betere bepaaling van Dwinglandy, dan dat het een Staatsbeſtuur is naar *Willekeur*, in tegenſtelling van een

Staats-

Staatsbeſtuur volgens *Wetten* (*). Wanneer PLATO, in zyne gouden Eeuw, het Menschdom verbeeldde als beſtuurd door hooge Weezens op aarde (†), valt uit zyn ſchryftrant de zinſpeeling ligt te ontwaaren, en te begrypen, dat hy door het *Beſtuur der Goden* niet anders meent, dan een Beſtuur, overeenkomſtig met de onveranderlyke beginzelen van Billykheid en Waarheid. 't Is de grondregel der *Platoniſche* Schoole, dat Rechtvaardigheid niets anders is, dan *Zedelyke Waarheid*: alle *Waarheid* daalt af van GOD, en derhalven mag een Volk, naar die grondregelen beſtuurd, gerekend worden, te ſtaan onder het onmiddelyk Beſtuur van het Opperweezen.

Het moge, in den eerſte opſlage, de Burgerlyke Vryheid ſchynen te begunſtigen, een wyduitgeſtrekt Lichaam van Menſchen met het Regterlyk gezag te bekleeden; doch, wel beſchouwd, kan niets de Regten van byzondere Perſoonen meer krenken. Wanneer de ſchandelykheid van een onregtmaatig Beſluit veelen betreft, vermindert de veelvuldigheid der deelgenooten in boosheid de vrees voor beſtraffing, en Elk voor zich zelven heeft een Character te verliezen: en waar de Regten, in eenig geval, niet talryk zyn, en de Regtshandelingen openbaar geſchieden, is het bykans onmogelyk, onregtvaardig te weezen. —— Dat het geheele lichaam des Volks, verëénigd, het Regterlyk gezag oefende, was een groote vlek in het Staatsbeſtuur van *Athene* en *Rome*, en mag, met rede, geteld worden onder de voornaamſte oorzaaken van derzelver bederf en val.

III. Men bedenke dus, dat, volgens de thans medegedeelde Beſpiegeling, het Oppergezag aangemerkt wordt als een *toevertrouwd Pand*, niet als een *Regt*. Elke toevertrouwing nu ſluit *verantwoordelykheid* in, doch eene beroeping op het geheele Volk zou, in dit geval, met dezelfde ongelegenheden vergezeld gaan, als in de zaaken der Wetgeeving. Om het gevaar en de ongerymdheid van twee onderſcheidene Volksvertegenwoordigende Lichaamen te vermyden, is het veiligſt deeze bedwingende magt te laaten huisvesten, in dat Lichaam, 't welk zamengeroepen wordt, met oogmerk om Wetten te maaken: en dit weegt, eenigermaate, op, de verregaande voorregten, door ons aan de *Uitvoerende Magt* toegekend.

't Is,

(*) ARISTOTELES *de Mor.* Lib. V, C. 10.
(†) PLATO *de Leg.* Lib. II.

't Is, egter, nuttig, dat de Perſoon der hoogſte Overheid eenigermaate als heilig aangemerkt worde: en daar de zo zeer zamengeſtelde bezigheden, over het Staatsbeſtuur, verſcheide mindere Perſoonen vereiſchen, tot het afdoen van zaaken, heeft de wysheid des *Engelſchen Staatsbeſtuurs* de Regtsvervolging bepaald in dat byzonder Deel, waar de misdaad eigenlyk huisvest: dat is, tot elk Dienaar van de Kroon, die in eenig misdryf zich inwikkelde: en in zodanig een maatregel kan geen onregt ſchuilen; naardemaal, in een vryen Staat, niemand gedwongen kan worden, om, tegen zyn eigene overtuiging aan, eenig Ampt waar te neemen. (*)

Onlangs heeft men hier een vraagſtuk voorgeſteld. Of de *Uitvoerende Magt de Wetgeevende behoort te raadpleegen, in het aanſtellen der mindere Bedienden?* Indien de Beſpiegeling, in deeze Proeve beweerd, op goeden grond ſteune, zou het der Kroone het voorregt te ontneemen om haare eigene Bedienden aan te ſtellen, de twee takken des Staatsbeſtuurs, die onderſcheiden moeten gehouden worden, verwarren: of liever een derzelver tot een enkele vertooning maaken, zonder kragt, zonder verantwoordelykheid. Uit een ander oogpunt beſchouwd, zal, indien het Ministerie door iemand anders dan door de Kroon aangeſteld word, die eenigheid vernietigd raaken, welke in alle Staatkundige onderhandelingen behoort te heerſchen; het vertrouwen, 't geen de Vorst op zyne Staatsdienaars behoort te hebben, zou verdwynen, en veel verwarring in het beſtuur der openbaare zaaken opryzen. 't Is, derhalven, veiliger voor de Vertegenwoordigers des Volks, zich te vrede te houden met het geen hun wettig toekomt, om de Bedienden der Kroon, wegens wanbedryf, ter verantwoording te roepen, dan te ſtaan na derzelver aanſtellinge.

IV. Naar dit alles, is het in alle Staaten, waar het geheele Lichaam des Volks niet geraadpleegd wordt, in het opſtellen der Wetten noodig, dat 'er zekere bedwingende of beoordeelende Magt by 't geheele Volk plaats hebbe. On-

(*) Dit, het gevaar van veelvuldigen opſtand en regeeringloosheid, zyn de waare redenen, waarom de *Bedienaars der Kroon* alleen geſtraft worden wegens ſlegt bedryf. De jammerhartige hairkloveryen der Regtsgeleerden, over den grondregel, *dat de Koning geen Kwaad kan doen*, zyn de aandagt van een verſtandig Man geheel onwaardig.

Onmiddelyk hier aan verbonden, is het Regt om vrylyk over Staaatszaaken te ſpreeken en te twistredenen. Zeker is het, dat de Volksbezwaaren nooit zo goed kunnen gekend of verholpen, of verbeteringen, in de Regtszaaken eens Volks, zo gereed ingevoerd worden, waar men het Volk de vryheid van ſpreeken, en de vryheid der Drukperſſe, belet. De vrees voor berisping is, zo in het Burgerlyk als in het Staatsmans leeven, een der kragtigſte beſchermmiddelen der Deugd.

Wy hebben eene Proef in *Engeland*, dat deeze vergunning aan het Volk weinig kwaads kan baaren. Zeker is 'er minder neiging tot opſtand, minder daadlyk geweld, ik mogt bykans zeggen, minder weezenlyke werkzaamheid, ten opzigte van Staatkundige belangen, by het Volk in *Engeland*, dan by eenig ander Volk, en dat (hoe wonderſpreukig het moge klinken) is voor een groot gedeelte het uitwerkzel van de onbepaalde vryheid, welke het zelve bezit, om alle openbaare belangen na te gaan, in te zien en te beoordeelen. Hun Yver ontlast zich in woorden; hunne Begeerte ontvangt voldoening, door het botvieren aan de verbeelding: zy voeren denkbeeldige ſtryden, en brengen denkbeeldige Staatsomwentelingen te wege. De zelfde oorzaak verwekt veranderlykheid en oneenſtemmigheid in hunne begrippen. Zy zyn niet hartlyk met elkander vereenigd, en iets met de daad te volvoeren, of daar in ſtandvastig, gelyk zy zeker zouden weezen, indien de ſtrengheid der Staatsbeſtuuring hun noodzaakte geheimer in hunne verrigtingen te weezen (*) —— De Drukpers ſtaat ook gereed voor beide de Partyen; en dewyl geletterde Lieden, niet zelden, zich in bekrompen doen bevinden, ſlaat de balans, in 't ſtuk van vernuftige en wel opgeſtelde Schriften, doorgaans aan de Hofzyde over. En, in gevalle de Schryvers ten voordeele der Staatsdienaaren niet overtuigen, maatigen zy doorgaans de heftigheid der Party. Waarlyk hoe veele zyn 'er niet, die het houden met die het laatſte woord heeft.

Ik mag hier byvoegen, dat de hebbelykheid om zaaken van

(*) Een gefluister kan zo ſchielyk voortloopen als een Blaauwboekje, en even verderflyk weezen. Ja het zal verderflyker weezen, waar de Menſchen niet gewoon zyn vry te denken, of onderſcheid tusſchen waarheid en valschheid te maaken, HUME's *Eſſays*. Vol. I. Cap. 2.

van Staat te wikken en te weegen, veelen overhaalt tot het bedaarde en gemaatigde beſluit om beide de Partyen te hooren; het voorwerp is dikwyls uit den weg geruimd, of de haat der partyſchappen geleenigd, eer zy tyd hebben om tot een beſluit te komen. In deezer voege is de eigenſte omſtandigheid, welke zwakke Vorſten altoos geneegen geweest zyn aan te zien, als hinderlykst voor hunne Magt, voor de Koningen van *Engeland* het beste plegtanker van vrede en veiligheid.

Op den grondſlag, dat een afgevaardigde Wetgeevenſchap in alle opzigten het Volk vertegenwoordigt en in plaats van 't zelve ſtaat, wordt het *Regt van Wederſtand bieden aan het Parlement* ontkend; maar, op het beginzel, *dat alle Souveraine en Wetgeevende Magt van het Volk herkomſtig is*, om alleen *tot 's Volks welzyn geoeffend te worden*, kan 'er omtrent het *Regt van wederſtand* geen twyffel vallen (*). 't Is nogthans een Regt, 't welk geen braaf Man ooit zal wenſchen te zien gelden: en, gelukkig voor dit Land, is de Ryksgeſteltenisſe zo lang op de billykſte gronden gevestigd geweest, dat de gelegenheden, waar in deeze wederſtand Wettig kan weezen, zeer weinig zyn. Niets minder dan eene *Verandering der vastgeſtelde Regeerings-geſteltenisſe* kan een genoegzaame grond opleveren om der Wetgeevende Magt deezer Koningryken het hoofd te bieden: en dan nog moet het klaar blyken, dat die *Verandering* aanloopt tegen de toeſtemming van de Meerderheid des Volks. Wanneer, in zulk een geval, op eene minzaame aanmaaning, herſtel geweigerd wordt, is de *Wederſtand* zeker te regtvaardigen.

Indien ik, ten opzigte van een zo afgeſleeten onderwerp, ſlegts weinig nieuws heb kunnen zeggen, zal het egter eene genoegzaame verdeediging weezen, dat ik het heb durven waagen, my in den drom te begeeven der Staatkundige Schryveren. Voorheen heeft men op de hoofdzaaken deezer Proeve menigmaal ſtil geſtaan; doch, ſchoon zekere beginzels van Staatsbeſtuur zo lang door de ondervinding goedgekeurd zyn, heb ik de *redenen* daar van niet opgeſpeurd gezien. Dat Volken, in zo ruuw een ſtaat als onze *Noordſche Voorvaders*, een ſtelzel van Staatsbeſtuur omhelsd hebben, 't geen, naa 't verloop van eeuwen, zo wys en heilzaam bevonden is, heeft men tot hier toe voor

(*) ARISTOTEL. *de Republ. Lib.* III, *Cap.* VI.

voor een onverklaarbaar verſchynzel gehouden. Uit de thans voorgeſtelde Beſpiegeling, zal de Leezer waarſchynlyk ontdekken, dat de gedaante des Staatsbeſtuurs, door hun verkozen, enkel het eenvoudig voorſchrift was van Rede en Natuur, 't Gezond verſtand maakte den omtrek; verder voorkomende omſtandigheden hebben 'er volgende verbeteringen aan toegevoegd.

Welk Staatsbeſtuur eenig mengzel van Vryheid in zyn geſteltenis heeft, dat is elk wettig Staatsbeſtuur (*), moet grootendeels volgens dit rigtſnoer gevormd zyn. Ik zal het overzulks waagen een weinig af te wyken van de onderſcheidingen in de Regeeringsvormen, door ARISTOTELES en MONTESQUIEU aangenomen, en alle vrye Staatsbeſtuuren tot twee hoofdzoorten brengen: te weeten, *Monarchien*, of Staatsbeſtuuren waar de geheele uitvoerende Magt *aan één Perſoon* is toevertrouwd; en REPUBLIEKEN, of die Staatsbeſtuuren, waar in de verſchillende takken van het uitvoerend Beſtuur (in naam ten minſten) onderſcheiden, en in verſchillende handen zyn. *Monarchien* kunnen *Verkieslyk* en *Erflyk* weezen; de Beſtuuring der Republieken kan desgelyks *Verkieslyk* of *Erflyk* zyn; dit laatſte wordt heden ten dage doorgaans *Ariſtocracy* geheeten.

(*) Ut enim tutela, ſic procuratio Reipublicæ, ad *utilitatem* eorum qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus commiſſa, gerenda est, CICERO *de Offic.* Volgens den grondregel, *dat een Parlement eene volmaakte vertegenwoordiging van het Volk moet weezen*, gelyk zommige Schryvers van de *Whigſche* Party beweeren, zou het *wederſtaan* van een Parlement, opgerigt naar de beginzels eener gelyke Volksverbeelding, ongeoorlofd weezen: en nogthans zou zodanig een Parlement inbreuk kunnen maaken, op de Volksvryheden.

PROEVE OVER DE ZELFZOEKENDHEID EN GOEDWILLIGHEID.

(*Uit het Engelsch.*)

's Menſchen rustlooze en werkzaame aart heeft veelvuldige ſtoffe tot overdenking tot verſchillende gevoelens gegeeven, die men, met alle kragt van taal en welſpreekenheid, heeft zoeken voor te ſtaan. Hoe algemeen is de aanmerking, „ dat, naa veel peinzens en arbeids, in het najaagen van eenig „ goed, de Verkryging ſlegts een oogenbliklyk genoegen „ ſchenkt;

„ ſchenkt; de Mensch, die 't zelve ſmaakt, blyft even rust„ loos als voor heen, en ſtreeft na eenig nieuw voorwerp te „ zyner voldoening; met één woord, de meeste *Menſchen* „ brengen hun leeven door in angst, arbeid en moeite, *zonder* „ ooit vergenoegd te weezen over 't geen zy bezitten en ge„ nieten." —— Schryvers, met een recht begrip van den Godsdienst bezield, beweeren, om van deeze geestgeſteltenis der Menſchen Kinderen reden te geeven, „ dat dit Leeven „ voor ons een ſtaat van Beproeving is, om ons tot een beter „ voor te bereiden: en dat volkomene Gelukzaligheid in 't „ zelve, behalven dat deeze onbeſtaanbaar is met zulk een „ Proefſtaat, onze gedagten van een beter Leeven zou aftrek„ ken." —— Anderen, die hunne overleggingen alleen bepaalen tot deezen tyd, houden deeze Geſteltenis voor eene groote onvolmaaktheid in de Menschlyke Natuur; en maaken 'er uit op, dat de Menſchen niet geſchapen ſchynen tot hun eigen geluk, maar tot eenig ander einde, welk dat ook moge weezen: en tot welks bepaaling zy zich niet verpligt rekenen.

De oogmerken van GOD, en de wegen der Godlyke Voorzienigheid, op te ſpeuren, is my altoos de aangenaamſte bezigheid geweest; en zet zulks my aan, om eenige gedagten in 't midden te brengen, tot wederlegging van dit laatstgemelde gevoelen.

'Er mogen Beesten zyn voor geene genietingen vatbaar, dan om voedzel en rust te neemen, en by de voldoening der louter dierlyke aandriften te berusten. Maar zeker, de Mensch is zo niet gemaakt. Zyne geſteltenis ſpoort hem tot Werkzaamheid aan, en hy ſchept 'er genoegen in. Was Rust zyn hoofdvermaak, hy zou een weezen opleveren, in een zeer verkeerden ſtand geplaatst; aangemerkt deeze aarde weinig voortbrengt ten zynen dienſte geſchikt, of het vordert eenige toebereiding van zynen kant: de ruwe ſtoffen tot zyn onderhoud zyn in menigte voor handen: doch, veel arbeids is 'er noodig, om ze tot voegelyke ſpyze, kleeding en dakzel, te veranderen. En, ſchoon de zaaden van alle nuttige Weetenſchappen, oorſpronglyk, by ons gevonden worden, hebben zy zeker de opkweeking noodig, zullen zy uitſpruiten en vrugt geeven. Wat zou de Mensch, derhalven, in zyn tegenwoordigen ſtaat, weezen, indien Rust zyn hoogst genoegen, zyn opperst goed, ware?

Alle inwendige genoegens en uitwendige voldoeningen hangen dus van 's Menſchen Werkzaamheid af: doch, men zal zeggen, „ eens toegeſtaan zynde, dat in den Mensch zyne Werk„ zaamheid, om zich de noodwendigheden deezes leevens te „ verſchaffen, niet te wraaken is, wat hebbe men te houden „ van zyne Rustloosheid, in nooit te vrede te weezen, met „ het geen hy tegenwoordig geniet." Zy, die deeze aanmerking maaken, zullen zeker Rustloosheid in 't algemeen niet af-

afkeuren; en Rustloosheid in goed doen met hunne goedkeuring verwaardigen, als welke eene der edelſte hoedanigheden is, in de Menschlyke Natuure. Rustloosheid derhalven, in zo verre zy onder berisping valle, moet bepaald worden, tot de zelfzoekende Driften: en kan men deeze alle daar toe niet brengen: want zeker is het geen misdryf, in het onvermoeid ſtreeven na een goeden Naam, na de Agting en Liefde der Braaven. Rustloosheid, om zich Lichaamsgenietingen te bezorgen, erken ik ſchadelyk. En zelfs is dit geen gebrek in de Menschlyke Natuur, maar een der beillooze gevolgen, van zodanige genietingen, tot overmaate voort te zetten. Naardemaal zy de laagſte genietingen onzer Natuure zyn, brengt overdaadigheid in dezelve ſchielyk zatheid en walging voort: welke de wellustigen niet ontgaan kunnen, dan door eene veelvuldige verandering van voorwerpen. Deeze jammerzalige Rustloosheid, de vrugt van onmaatigheid in groove zinnelyke vermaaken, zal geen een enkelen voorſtander aantreffen. —— Maar beſchouw, van den anderen kant, een Mensch, bezield met de edelſte neigingen voor de Maatſchappy. Een liefhebbend goeddaadig Mensch, wiens hoogst geluk gelegen is, in anderen goede dienſten te doen, kan in den ſtaat, waar in hy zich bevindt, niet blyven berusten —— met voldoening over zich zelven —— blyven berusten. Gelegenheden, om goed te doen, komen hem dagelyks voor, en houden hem geſtadig bezig. Hoe ryker hy is, hoe werkzaamer hy zal weezen: dewyl zyne ſchatten hem de gelegenheden, om goed te doen, voor hem vermenigvuldigen.

Werkzaamheid is eene weezenlyke eigenſchap van een Schepzel, tot de Zamenleeving gevormd: voor een Zelfzoekend Weezen is dezelve van geen verderen dienst, als hy zich het noodige des leevens verſchaft heeft. Een Zelfzoekend Man, die, door zyne middelen, alle de genietingen deezes leevens, als het hem lust, kan ſmaaken, en eene menigte om zich heenen gereed heeft om hem te dienen, behoeft niet te werken. Hier uit mogen wy gerustlyk afleiden, dat, was de Mensch door de Voorzienigheid beſtemd, om geheel zelfzoekend te weezen, zyne geſteltenis hem tot Rust zou aanzetten, en hy nimmer werken, als hy het kon vermyden. De natuurlyke Werkzaamheid van den Mensch ſtrekt my, derhalven, ten blyke, dat zyn Maaker hem niet verordende, om enkel voor zich zelven te leeven.

Laaten wy Zelfzoekendheid en Goedwilligheid met elkander vergelyken. Zelfzoekendheid is in één geval niet alleen onſchuldig, maar pryzenswaardig; in zo verre deeze ons aanzet, om de agting en goede gunst van anderen te verwerven. Doch, der zodanigen getal is klein, in vergelyking met de menigte, die zich door enkel zinnelyke en louter dierlyke genietingen, laaten vervoeren. —— 't Zou te breed voor myne tegenwoordi-

dige Proeve uitloopen, alle de voordeelen op te noemen, die Goedwilligheid heeft, boven de voldoening van Zinnelyken Lust; dat geen lichaamsvermaak zo veel toebrengt tot Geluk, als het betoon van Goedwilligheid; dat de laatstgemelde den Mensch in zyn eigen oog, en in 't oog van anderen, verheft, terwyl het eerstgenoemde hem, in beide die opzigten, doet daalen. ——— Ik bepaal my tot één enkele byzonderheid, het voordeel naamlyk van Goedwilligheid, wat de duurzaamheid aanbelangt.

Lichaamsvermaaken, hoe zoet in den beginne, verliezen ras hun ſmaak, en is 'er geen middel om zatheid te voorkomen, dan verwisſeling van voorwerpen. Dit ſtraalt allerzigtbaarst door, in die laage gemeenſchap tuſſchen de beide Sexen, alleen op vleeſchelyke voldoening rustende: ſteeds vordert dezelve nieuwe voorwerpen: dewyl het vermaak by 't zelfde wel ras een einde neemt. Ja nieuwigheid, alleen, kan deeze laagkruipende Lustvoldoening niet lang ſtaande houden: veelvuldige herhaaling, zonder de aanprikkelingen der Natuure af te wagten, verſtompt de bekooring der nieuwigheid: elk nieuw voorwerp ſchynt minder nieuw; en die begoeling houd op, lang eer de Mensch de helft zyner dagen bereikt heeft. ——— Mogen wy hier uit niet opmaaken, dat de Mensch, was hy alleen tot zinnelyk en dierlyk Zelfzoekend genot geſchikt, een veel korter leeftyd zou toegelegd weezen? ——— Goedwilligheid, in tegendeel, krygt kragt door het daadelyk betoon, hoe meer goed wy doen, hoe meer goed wy willen doen. De voldoening, daar uit ſpruitende, verſtompt niet met den ouden dag, die alle andere genietingen verzwakt. Het lichaam moge vervallen; doch het vermaak van goed te doen, hebbelyk geworden zynde, blyft het zelfde, zelfs tot het laatſte oogenblik onzes beſtaars. —— Ten opzigte van de zodanigen, die in een geduurig bejag van vermaak, 't welk ſteeds hun ontvliedt, hunne dagen doorbrengen, heeft een geestig Schryver de volgende bedenking: „ Tot dien prys, zou Ar„ moede de grootſte zegen deezes leevens zyn. Door lustvol„ doening uit te ſtellen, wordt deeze recht vermaak. Het „ houdt de Ziel wakker door verwachting, en verleevendigt „ die door hoope. Met één woord, de veragte bedelaar, die „ van deur tot deur een gifte vraagt, is gelukkiger dan de „ Ryke, die elk vermaaklyk genot ſteeds in zyn magt heeft, „ en, nogthans, door de gemaklykheid om 't zelve te genie„ ten, geene voldoening altoos ſmaakt.

Dat Ouders, en die Kinderen opvoeden, deeze leere in agtneemen, en zich bevlytigen, om de zodanigen, die hunner zorge zyn toevertrouwd, met genegenheid tot hunne Medemenſchen te vervullen. Dat zy hun doen begrypen, dat Goedwilligheid, uit het gezigtspunt van eigenbelang beſchouwd, by hun grootlyks de voorkeus verdient boven Zelfzoekendheid. Deeze

Les,

Les, 't is waar, kunnen zy opdoen in den ommegang met de Waereld; doch, indien het Hart, door geen voorafgaand onderwys wordt voorbereid, zal het veelligt eene verkeerde neiging aanneemen, en dan de les te laat komen. —— Leert uwe Kweekelingen, onderdaanigheid aan hunne meerderen, beleefdheid en meegaandheid, omtrent hunne minderen. Laaten daaden van Goedwilligheid, by hun, een dagelyks bedryf weezen. Geeft hun geld tot werken van Liefde, en gewent hun rekenschap te geeven, hoe zy 't zelve besteed hebben. Laaten zy de Zieken bezoeken, en hun verkwikking bezorgen. Vermaant hun vriendelyk te weezen omtrent hunne Medgezellen, en gereed om hun in ongelegenheden te helpen. Overtuigt hun, dat zy, dus doende, meer genoegen zullen vinden, dan in het voldoen van laage zelfzoekende neigingen. Goedwilligheid, in diervoege in jeugdige gemoederen aangekweekt, wordt, met den tyd, een heerschende Neiging: zy zullen het vermaak hunner Ouderen, een zegen voor hunne Bloedverwanten, en voorwerpen van algemeene Goedwilligheid en Hoogagting weezen.

MIS BRADDOCK.

Eene Engelsche Geschiedenis.

Mis FRANCISCA BRADDOCK, van een aanzienlyk geslachte, was het voorwerp van bewondering, in alle beschaafde gezelschappen. Haar Ligchaam was voortreflyk gevormd; haar Aangezicht schoon, en haar Geest met alle die gaven versierd, welken een Vrouw ooit verruklyk kunnen doen worden. Ongelukkiger wyze bragt zy eenige maanden te *Bath* door. Alle Mansperfoonen, welke tot de beschaafde Waereld gerekend werden, en hier zeer talryk waren, omringden haar van alle zyden, en hongen als van haare oogen af. Zy gaf niet enkel den toon aan alle Vermaaken te *Bath*; maar zy schikte elke *Assemblee* volgens haare verbeelding en goedvinden. Haar Vernuft was glanschryk, en haar Smaak bewonderenswaardig.

Haar Vader liet haar by zyn Sterven na, 12000 £ Sterlings, die tusschen haar en haare Zuster moesten gedeeld worden: het overige Kapitaal viel aan haar Broeder den Generaal BRADDOCK, die in het Jaar 1756, in America, in een groot gevegt met de Irokeesen, zyn leven verloor: op denzelfden tyd dat WASHINGTON de eerste Proeven zyner Krygskundige bekwaamheden gaf. Vier Jaaren na den dood van haaren Vader, verloor zy haar Zuster, waar door haar Kapitaal verdubbeld wierd: maar, ach! in het korte tydvak van een eenige maand, verloor zy, door haar zucht tot het Kaartspel, alles wat zy bezat,

zon-

zonder uitzondering. Dit was het gevolg van een te groot denkbeeld van haar eigen Verſtand. Zy waande dat Oplettenheid, en een goed Oordeel, genoeg was by het ſpeelen; zonder dat zy eenig begrip van de bedrieglyke ſtreeken der Speelers hadt.

Haar ongeluk knaagde haaren Geest in 't geheim, terwyl zy het een geruimen tyd, zelfs voor haar vertrouwdſte Vrienden, verborgen hield: tot zy eindelyk, in den tweeſtryd, voor het Gebrek moest onderdoen, en aan haar boezemvrienden verklaarde: dat, hoe groot haar Gebrek ook was, zy het echter nooit der Waereld zoude ontdekken. Dan ongeächt alle haar voorzichtigheid, zo wierdt haare armoede toch bekend, en haar zeer aandoenlyk herte dagelyks, door het gedeeltelyk zuiver, en gedeeltelyk valsch beklaagen, van haare bekenden, verſcheurd: en dit bragt haar, eindelyk, tot het verhaast beſluit, om zich zelven het leeven te beneemen.

Den Avond, vóór deeze verſchrikkelyke daad, begaf zy zich in haar Slaapkamer, geheel gezond, en, op het aanzien, gerust. Haar Dienstmaagd kleedde haar uit, en verzelde haar naar bed: daar na verliet dezelve de kamer, die toeſluitende: hebbende het Licht, volgens gewoonte, brandende aldaar gelaaten.

De beminnelyke *Mis* BRADDOCK had de gewoonte, om des Morgens zelfs haar kamer te openen, en haare Dienstmaagd te roepen. Daar deeze nu den volgenden dag daar op wachtte, en van haare meesteres, tot 's middags om 2 uuren niet hoorde, noch op haar herhaald geklop eenig antwoord verkreeg; zo wierd zy ongerust, en liet een Man tegen het Venſter opklimmen, welke daar het yslykſte en zeldzaamſte Tooneel, een *Opgehangene Venus*, voor zich zag. De volgende omſtandigheden wierden by een Gerechtelyk Onderzoek bekend.

Na dat haar Dienstmaagd haar verlaaten had, ſtond zy op, en las in een boek, het geen men vermoedde, nadien het opgeſlagen op haar Kaptafel lag. Zy deedt een wit Slaapkleed aan, en maakte het, over haar borst, zorgvuldig met Spelden vast. Daar na bond zy twee Linten, een met Goud en het ander met Zilver doorvlogten, te zamen, en verhing zich aan de deur van haar kamer, op de volgende wyze. Aan het eene eind van het Lint, maakte zy drie knoopen, een duim ver van elkander, opdat, wanneer 'er een mogt doorſlippen, de andere toch houden zou. Zy opende daar op de deur, wierp 'er het geknoopte eind van het Lint over heen, en ſloot hem weder digt, om het Lint dus doende geklemd te houden: aan het ander eind maakte zy een Strik voor haar hals; klom op een Stoel; ſtak het hoofd door den Strik, en ſtortte van den Stoel nederwaards; daar zy hangen bleef. Men vondt haar met de Sleutel van de Deur in de hand, dien zy vast hield. Haar tong was doorgebeeten; en aan haar voorhoofd had zy een buil, die

waar-

waarſchynlyk door een voorgaande en mislukte Proef veroorzaakt was: want, in haar Tas, wierd een gebroken rooden band met een ſtrik gevonden.

Men riep de *Coroner* of *Schout* 'er by, wiens oordeel was: *non compos mentis.* Den volgenden dag wierdt het Lichaam in de Kerk begraaven, naast de zyde van haar waardigen Vader, die niet lang genoeg geleefd had, om het ongeluk van zyne kinderen te beweenen.

Op een glas van haar Kamer, vondt men deeze Verzen, van haare hand geſchreeven:

O Death! thou pleaſing end to human woe!
Though cure for life, though greatest good below,
Still may'st thou fly the Coward and the Slave,
And thy ſoft ſlumbers only bleſs the brave.

Dat is:

O Dood! vermaaklyk eind van 's Menſchen druk,
Die 't leven ſloopt: gy ſchenkt ons 't waar geluk.
De Bloodaart móoge u, met den Slaaf, ontvlién,
Uw zagte rust doet 's Braaven heilſtaat zien.

Dus eindigde een bevallige maagd, in het drie en twintigſte jaar haares ouderdoms, door Zelfmoord, een leeven, dat de Natuur tot haar geluk bepaald had. Zy ſtierf in het volkoomen bezit der zeldzaamſte bekoorlykheden; met een zeergeöefend Verſtand, en geſtrenge Deugd, viel zy, als het Offer ——— eener ondeugende Mode, voor welke haar zucht te ver ging.

Op het bovengeplaatſte Byſchrift, heeft men de volgende Parodie gemaakt:

O Cards! ye vain diverters of our woe!
Te waste of live! ye greatest curſe below!
May beauty never fall again your Slave,
Nor your deluſion thus deſtroy the brave.

Dat is:

O Kaartſpel! los vermaak in 's menſchen druk:
Dat 't leeven ſplit: ons ſtrekt ten ongeluk.
Mogt nimmer ſchoonheid u, als Slaaf, de handen bién,
Noch uw beguigcheling den dood der Braaven zien.

LUCHTS.

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, SEPTEMBER, 1786

	Bar:	Th:	Wind.	
1	28. 10-6	61	W	10 z. betr. iets R.
	— 11-7	68*	——	4 wolkig
	— 11-6	62½	——	2 z. betr.
2	— 11-0	61½	WZW	3 —— iets R.
	— 10-9	67	——	4 —— Rbuiën
	— 11-7	56½	Z W	2 o. helder
3	29. e-0	58	ZZW	3 wolkig
	28. 11-4	66½	ZW	4 z. betr.
	7-0	56½	W 8 nagt	16 ——
4	— 9-5	57	——	12 zw. wolken
	— 10-5	63	——	6 ——
	— 11-0	53	WZW	4à8 —— Rb.
5	29. 0-0	55	——	6 ——
	— 0-8	62	W	6 ——
	— 1-5	52½	N W	4 o. helder
6	— 2-3	53	N	2 —— wolkig
	— 3-0	63	NNW	2 iets R. ——
	— 3-6	52	N	1 helder
7	— 2-9	52	Z	4 o. helder
	— 2-5	65½	——	4 ——
	— 2-0	56	——	3 helder
8	— 0-5	54	——	5 z. betr.
	28. 11-2	67	ZZW	4 wolkig
	9-5	59	——	6 z. betr. donker.
9	— 5-5	58½	WZW	12 zeer zw. Rb
	— 5-5	65½	——	10à12 zw. wolken zw. Rb.
	— 5-5	58	W	12à14 —— zw. Rb.
10	— 7-2	58½	——	10 —— zw. Rb.
	— 9-0	62	——	10 —— zw. Rb.
	— 11-0	59	——	2 betr.
11	— 10 5	59	WZW	4 donker R.
	— 11-5	64	Z W	5 wolkig iets R.
	29. 0-5	58	——	6 z. betr.
12	28. 11-6	59	WZW	8 —— R.
	— 11-0	65	——	9,12 —— Rb.
	— 9-7	59	W	8à12 zeer zw. Rb.
13	— 8-7	58½	——	7, 8 donker R.
	— 8-6	60	WZW	10à12 zw. R.
	— 7-0	60½	——	12 à 14 zw. R.
14	— 4-0	59½	Z W	12 à 16 donker
	— 2-1	64	——	12 à 14 zw. Rb. wolkig
	— 2-0	58	WZW	8,12 zw. wolken R.
15	— 2-6	57	ZW t W	12 ——
	— 4-3	61	WZW	12 —— zw. Rb.
	— 6-3	55	W t Z	8 ——
16	28. 8-0	54½	W	6 zw. wolken
	— 9-3	59½	——	4 ——
	— 10-2	52½	——	3 ——
17	— 8-5	55	Z W	10 R. z. betr.
	— 10-0	65	W	8 o. helder
	— 11-5	60	——	10 wolkig
18	— 11-8	59½	——	8 donker zw. R
	29. 0-2	63½	WNW	4à6 zw. wolken R
	1-7	58	——	4 o. helder
19	— 3-5	56	N W	3 —— z. betr.
	— 4-6	60½	NNW	4 wolkig
	— 5-2	54	N	4 donker
20	— 5-8	54	O	2 —— betr.
	* 6 0	59½	——	4 o. helder
	— 5-8	52	N O	3 helder
	— 4-8	48	Z O	2 damp helder
21	— 4-0	63	ZZO	4 helder
	— 2-1	52	Z	2 ——
	— 0-5	53½	WZW 2 NW	4 donk. iets R. o.
22	— 1-5	59½	NNW	8 wolkig zw. Rb.
	— 1-9	49	N t W	8 à 10 —— zw. Rb
	— 1-4	47	——	8 à 10 —— Rb.
23	— 1-3	55½	N	10 à 12 donker Rb.
	— 1-9	51	——	8 —— zw.
	— 2-3	51½	N O	4 o. helder
24	— 2-4	58	N t O	8 z. betr.
	— 2-3	54	N O	6 donker iets R.
25	— 2-1	53½	O	2 —— Stofr
	— 1-5	59	NNO	4 ——
	— 0-0	54	N	4 —— Stofr
26	28. 8-5	52½	Z W	8 R.
	— 6-5	57	WZW	6 zw. wolken R.
	— 5-6	47	WNW	10,14 zw. R. U.
27	— 4-6	45½	NNW	10 zw. R. tot 1 u.
	— 8-0	51	——	12 zw. wolken
	— 8-5	43*	N W	6 à 10 zw. Rb.
28	— 6-0	44	Z W	4 donker R.
	— 5-2	49½	W 4 O	1 R. donker
	— 5-7	46	NO	2 zw. R.
29	— 3-5	47	ZO t Z	4,6 zw. R. tot 2½
	* 0-5	49	N O	8 donker z. b. R
	— 5 5	45	Z N	1,6 z. betr. zw. R
30	— 6-4	47	W	4 R. donker
	— 7-4	54	NW	0 6 zw. wolken R
	— 9-3	46	——	4à6 —— Rb.
				28. 10 43/50 56 26/50 64 1/10

Bar. den 3's av. 12 u. 28. 6. 0
6's mo. 10 u. — 5. 1
14's nam. 4½ u. — 1. 6
29's —— 1 u. — 0. 1*

Th. den 13's av. 6 u. 58
14's mo. 11½ u. 66½
26's av. 12 u. 44½
28's mo. 6 u. 42½
—— 11½ u. 51.

Th. 's mo. 54 1/10
's mid. 60 27/50
's av. 53 29/50

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

ZEDELYKE BESPIEGELINGEN OVER HET WARE GELUK.

Die afkeerig van Herten is, zal van zyne wegen verzadigd worden; maer een goed Man, van zig zelven.

SALOMON.

Wat is doch de rede, zoude men met grond kunnen vragen, waerom zo veele met de ſchoone Reden begaefde Menſchen, te vergeefsch na geluk zoeken? —— Eenvoudig, zoude men met grond kunnen antwoorden, om dat zy den regten weg niet inſlaen, om het zelve te vinden.

De volgende Beſpiegelingen zullen deeze waerheid ſtaven.

Beſchouwen wy, in de eerſte plaets, waer in het waer geluk van een Sterveling, hier op Aerde, geleegen is, als een grondſlag van zyn Eeuwig geluk.

En in de tweede plaets, welke meest al de wegen en middelen zyn, waer door men het zelve poogt te verkrygen.

Ten derden, zullen wy het beſluit opmaken, dat deeze de regte middelen niet zyn, om het voorgeſtelde einde te bereiken, zo uit de gezonde Reden en Ondervinding, als uit het onfeilbaer Bybelwoord; waer uit dan van zelve zullen voortvloeien eenige aenmerkingen, die ons een weg zullen vertoonen, welke den Sterveling nader tot het gewenschte oogwit brengen zal.

Doch alvorens behoort men den Mensch te beſchouwen, als begaefd met die Edele vermogens, waer door hy kan onderſcheiden, al het geen hem tot voor- en nadeel kan verſtrekken; door welke hy, geholpen door Rede en Godsdienst, in ſtaet is, om zyne behoudenis of ondergang te bewerken.

De Mensch, naest de volmaekte Engelen, het heerlykſte Weezen dat Gods hand immer voortbragt, was in een

ſtaet van onbevlekte onſchuld geſchapen, met Godlyke vermogens begaefd, die, gehuisvest in eene onſtoflyke Ziel, in een denkend Weezen, hem in ſtaet ſtelden, om het voorregt te genieten, met de Godheid zelve, als met zyn vriend te verkeeren. —— Vermogens, die hem in ſtaet ſtelden, om alles buiten hem, 't welk onder 't bereik zyner zintuigen geplaetst was, met een naeuwkeurig verſtand te beſchouwen en te beoordeelen. —— Die Mensch, geſchapen met een konſtig werktuiglyk lichaem, door de hand van den Almachtigen formeerder van Hemel en Aerde, wonderdadig vereenigd met de onſtoflyke Ziele, door wederkeerige werking van die beide deelen, met recht genoemd, het Pronkſtuk van den opperſten Bouwheer, vond zig begaefd, met eene geneigdheid ten goede of ten kwade, en teffens met eene Macht, om aen de hem voorgeſchreeve Wet der Godheid volmaekt te beantwoorden. —— Wel is waer, zyn jammerlyke val verdonkerde alle deeze heerlyke hoedanigheden, zo dat hy, na Ziel en Lichaem, in een onherſtelbaren poel van rampen zoude nedergezonken zyn, zo niet het menschlievend Opperweezen, zelve, een middel ter redding had uitgedacht.

Dan de trekken van het Beeld des Eeuwigen konden nooit uit de Ziele gewischt worden; neen, deeze, 'er door God zelve in gegraveerd, lieten hem noch zo veele vermogens over, om te kunnen bevatten, welke middelen tot zyn geluk de geſchiktſte waren. —— Dan, door moedwillige en onverantwoordelyke verwaerlozing, worden veelal deeze vermogens ten kwade gebruikt, en het regte ſpoor mis getreeden. —— Immers de Rede, die Gulde Leermeesteres, onderwyst hem, zo men aen hare zachte inſpraek gehoor wil verleenen, zo klaer en duidelyk, dat die alle Nevelen voor het verſtand opklaert, en aen hem, die natuurlyke vatbaerheid heeft, geduurig eene weegſchaal vertoont, die oogenblikkyk gereed is, om elke gedachte, elk voorneemen, iedere voorkomende zaek, naeuwkeurig te wikken en te weegen, om die op haren rechten prys te ſtellen. —— De geëerbiedigde Godsdienst, die het oogenlyn der Rede moet uitmaken, wyst den Sterveling Hemelwaerts, en klaert alle donkerheden op, om Eeuwige behoudenis te bewerken. Zy biedt hem het heerlykſte genot aen, door Eénen te weeg gebracht, die niets minder dan de Godheid zelve is. En dus is de Mensch in de mogelykheid geſteld, om zyn geluk te bewerken.

Wat is geluk? eenvoudig eene ongeſtoorde genieting van al-

alle die zegeningen, door de Godheid verordend, die en het Lichaem en de Ziele van alle rampen bevryden, gepaerd met een bezef van de bezitting van middelen tet verkryging en behouding van dezelve. Op deezen grond nu voort redeneerende, zal men, hier op Aerde, in 't gemeen, gelukkig kunnen heeten, een Sterveling, die, begaefd met eene bedaerde, vergenoegde en voor waer geluk vatbare Ziele, zig geplaetst vind in eene met vryheid en welvaert gezegenden ſtaet, onder het genot van gewenschte gezondheid, met genoegzame middelen bedeeld, om zig te kunnen onderhouden in dien toeſtand waer in hy zig bevind (*). —— Voorzien van eenige weinige boezemvrienden, met welkè hy onderling de aangename vruchten der vriendſchap mag ſmaken; —— vereenigd met eene beminnelyke wederhelft, die het hoogſte genoegen zynes levens uitmaekt; —— gezegend met lieve telgen, die de deugdzame voetſtappen hunner ouderen drukken, —— bedeeld met alle die genoegens, die in zyn ſtand deeze Waereld oplevert, (†) en die, onder het genot van dit alles, met een nedrig en vergenoegd hart, van deeze Zegeningen gebruik makende, het oog gevestigd houd, op den ſchoonen Godsdienst, die hem eene dankbaerheid leert, en op den Behouder der Waereld wyst, waer door hy opgewekt wordt, om den grond van zyn eeuwig geluk daer op te vestigen. —— Maer, helaes!

(*) Men ſtelle den behoeftigen niet geheel ongelukkig; Neen! Rede en Godsdienst verſchaffen hem troost; die hem tot waer geluk kunnen leiden; maer is de Mensch overvloedig met goederen gezegend, dat hy een gedeelte daer van gebruike, om zyn evenmensch uit rampen te redden, en zyn geluk te bevorderen; want, de bewustheid van menschlievendheid uitgeoeffend, en zynen ongelukkigen Natuurgenoot gered te hebben, maekt eene van de grootſte genoegens des leevens uit. —— Is hy in hoogheid geplaetst en verheeven boven zyne mêdemenſchen, hy zoeke hen nuttig te zyn, in de posten waer in hy geſteld is; zyne macht misbruike hy niet, maer hy gebruike dezelve ten voordeele van die geenen, welke hem het beſtuur toebetrouwd hebben; dit geeft hem een gerust geweeten, een begeerlyk voorregt, voor een Sterveling.

(†) Dat hy, die deeze opgenoemde Zegeningen mist, ook troost door Rede en Godsdienst kan verwerven, leert ons de Bybel; men legge, terwyl het tyd is, goede gronden om zyn geluk te bevorderen; en men zal bevinden, dat de Mensch de meeste ongelukken aen zich zelven te wyten heeft.

laes! dewyl de Mensch moedwillig niet beseffen wil, waer in zyn eigenlyk geluk bestaet, zoekt hy een gewaend en schyngeluk, door verkeerde wegen die hy daer toe aenwend.

Sla het oog op eenen die zyn geluk in rykdommen stelt, hy zwoegt en werkt van den Morgen tot den Avond, ter vermeerdering zyner schatten: ——— nooit voldaen, formeert hy geduurig nieuwe ontwerpen, om zyne gierigheid te verzaden; ——— hy begluurt met een oog, waer in begeerlykheid en ongerustheid doorstraelt, het schitterende Goud, welks glans byna verdoofd is, door het op te sluiten in verborgene holen en tien dubbeld verzegelde kisten: ——— geen oogenblik is hy te vreden, door geduurig naer meer te haken; ——— geen nacht verschaft hem een verkwikkelyken slaep, door vreeze van bestoolen te zullen worden; en door zyne gierigheid onttrekt hy zig het nodige levensonderhoud. Zoo leeft en sterft hy zonder genoegen gesmaekt, zonder geluk gevonden, te hebben.

Sla het oog op den Eerzuchtigen, die, byna altoos, zig beleedigd acht; geen woord, geen groet, geen antwoord gaet hy ongemerkt voorby, zonder te overweegen, of men hem in zyne eer niet gekrenkt heeft, en hy tracht geduurig naer hooger aenzien. ——— Beschouw den Hoogmoedigen, bezie zynen gang, zyne gebaerden, alles geeft trotschheid te kennen; in alles wil hy boven zyne medemenschen uitmunten; daer hy, tot eene schande der menschelyke natuur, zich verre beneden hen vernedert. ——— Bezie zyn optooi, hoe schandelyk is die! Hy bezeft niet, dat de kleederen, by den Zondenval, door God zelven verordend zyn, om den Mensch voor schande te bedekken, en om hem van de ongemakken der lucht te bevryden; maer hy misbruikt dezelve door overboodige en belachelyke cieraden; welke, in plaets van hem een bevalligheid by te zetten, het door de Natuur schoon gevormde Lichaem misstaen, en deszelfs bekoorlykheden verdonkeren. ——— Noch de Eerzuchtige, noch de Hoogmoedige, zyn gelukkig; want zy smaken geene vergenoeging of rust des gemoeds, maer gedurige begeerten beroeren het zelve.

Sla het oog op den Heerschzuchtigen, hy moet regeeren, al was het maer over zyne Jachthonden; alles moet zich aen zyn wil onderwerpen; hy dult geene tegenspraek, hy moet gehoorzaemd worden; want hy beschouwt zyne medemenschen, als zyne onderdanen, als mindere Weezens dan hy zelve is; hy zoekt zyn geluk, door, zo hy meent,

ach-

achting te verwerven, door zich te doen gelden, en eene vertooning van heerſchappy te maken; dan het is 'er verre van daen; hy belaed zich met ſchande en verachting. —— Ook hy is niet gelukkig.

Sla het oog op den Wellustigen, zie hoe hy de Weelde najaegt; —— welk eene drift bezielt hem, om zyne begeerte te voldoen, hy vind zich voor een wyl, zo hy meent, gelukkig, ja hy baed zich in vermakelykheden, en drinkt die met volle teugen in; maer zyn die genoegens van duur? Neen! zy ondermynen zyne gezondheid, en vervullen zyne Ziel met wroegingen. —— Ook is hy niet gelukkig.

Beſchouw den bejammerenswaerdigen Dronkaert, zo lang hy de verheuging van den Wyn geniet, waent hy zich gelukkig; dan hy benadeelt Ziel en Lyf, hy wordt arm, en tot eene beſpotting voor zyn medemensch, —— ook hy is niet gelukkig.

Zyn deeze opgenoemde voorwerpen ongelukkig voor den tyd, zy zyn het noch meer voor de Eeuwigheid: dewyl zy hier den grond tot een geluk na dit leven niet gelegd, maer zulks in tegendeel moedwillig verwaerloosd hebben. —— Ook zy zyn niet gelukkig, die den rechten weg niet inſlaen, (ſchoon niet onder de bovengenoemde begreepen,) hen door Rede en Openbaring voorgeſchreeven, terwyl 'er maer één weg tot waer geluk open is.

Is het nu wel moejelyk het beſluit op te maken, dat alle de bovenbeſchouwde, najagers van ſchyngeluk zyn? —— Leert dit niet de gezonde Rede, wanneer men met dezelve het einde nagaet? —— Leert zulks niet de dagelykſche ondervinding, zo klaer, dat men 'er geen enkeld woord ter bevestiging behoeve by te voegen? —— en men ſla den Bybel open, hier zal ons byna elke bladzyde van die waerheid overtuigen.

Dan hier valt de groote vraeg, welke zyn nu de middelen ter verkryging van waer geluk? De volgende aenmerkingen zullen het eenigzints leeren.

Ten 1. Men is verplicht gebruik te maken, van de middelen door de Voorzienigheid verordend, om zyn geluk te bevorderen. —— Deeze middelen worden ons door Rede en Godsdienst aengeweezen, zo menigvuldig, dat elk, in zyn onderſcheiden ſtaet en betrekking, onderſcheidene zal ontmoeten. Hier van daen dat men te recht bewondert, de ſchikking der Voorzienigheid, in het plaetzen

van den Mensch in onderſcheidene ſtanden. —— Hy, die zig in armoede bevind, mag, ja is verplicht, naer een middel ter redding uit te zien, om zyn tydelyk geluk te bevorderen, en, met alle zyne macht, het 'er op toe te leggen, dat hy met eere zyn Brood eete. —— Bevind hy, dat zyne poogingen wel gelukken, hy mag weer nieuwe aenwenden, om zyn gelukſtaet te voltooien. 'Er is toch, in ons redelyk Weezen, een onuitwisbaer indrukzel, om dat einde te bereiken. —— Wordt hy in een ſtaet van overvloed geſteld, hy deelt iets van zyne ruimte aen andere mede; 't welk hem een wederkeerig genoegen, van onuitſpreekelyke waerde, veroorzaekt. —— Hy mooge ſtaen na eene Eere-Post, met oogmerk om het geluk van zyn evenmensch te bevorderen. —— Hy mag den kring zyner betamelyke vermaken uitbreiden, tot inſtand houding zyner gezondheid, en opwekkinge zyner Zielsvermogens. —— Ja hy mag, in den kring, waer in hy zich geplaetst vind, van alle die genietingen gebruik maken, die tot veraengenaming van zyn verkeer, op deeze Waereld, verordend zyn; —— 'er legt zelfs eene verplichting op den Mensch, om behoorlyk gebruik te maken van alle die voorrechten; dit is het einde waer toe zy verordend zyn.

Ten 2. Men is verplicht vergenoegd te zyn in den ſtaet waer in men zich geſteld vind. —— De vergenoegdheid, die plaets moet hebben, wanneer 'er geene rede of mogelykheid is om ons geluk uit te breiden, is zelve een groot deel van het Menſchelyk geluk. —— Zy is die effenheid der Ziele, die kalmte des Gemoeds, die, met het tegenwoordige te vreden, geduldig en bedaerd op het toekomende wachtende is. —— Zy is die toeſtand des Harten, welke ons bevredigd houd, met het Menschdom, ja met de geheele Natuur. —— Zy is voordeelig voor het Lichaem, voordeelig voor de Ziele; want zy bevorderd de welvaert van beide. —— Zy maekt van Menſchen Engelen; daer, in tegendeel, de onvergenoegde, zich zelven tot een last, en, in de t'zamenleeving, een aenſtoot en een hindernis zynes naesten is. ——

Eindelyk ten 3. Men is verplicht eene geduurige wacht op zich zelven te houden, dat men binnen de door Rede en Godsdienst aengeweezene palen blyve, om een gelukkig oogwit te bereiken. —— Dewyl de Mensch, welke goede voornemens hy ook moge hebben, zyns zelfs niet volkomen meester is, moet eene geduurige wacht van bedachtzaemheid zyne gemoedsneigingen regelen;

men

men toetze dien aan den toetsſteen der waerheid, door Rede en Godsdienst aengeweezen, en men zal het beoogde einde van waer geluk bewerken.

P.

WAARNEEMING, WEGENS HET NUT VAN DEN BRAAKWYNSTEEN, IN HARTNEKKIGE EN LANGDUURIGE VERSTOPPINGEN VAN DEN ONDERBUIK. Door *** M. D.

Dat de *Tartarus Emeticus*, zo wel op zich zelven in kleine giften, als ook met andere Middelen vereenigd, een zeer ſterk verdunnend en ontbindend Geneesmiddel is, blykt uit de menigvuldige en herhaalde Waarneemingen der beroemſte Mannen in onze kunst. Zeer menigvuldige maalen heb ik daarvan in de verſchillende zoorten van *Waterzugt*, in de *Geluwe*, *Aamborſtigheden*, *Hoesten*, *Koortſen*, en andere uit verſtoppinge voortkomende Ziekten, met den besten uitſlag gebruik gemaakt, en ik kan niet zeggen, dat ik, by deszelfs voorzichtig gebruik, eenige de minſte nadeelige gevolgen beſpeurd heb. —— Eenige Weeken geleeden, wierd ik by een Kind van omtrent acht Jaaren, geroepen, dat allerduidelykst kentekende, verſtoppingen in het Kliergeſtel te hebben. Verſcheiden Zuurverbeterende en ontbindende Middelen, zelfs de Kwik, te vergeefs beproefd hebbende, gaf ik eindelyk de volgende Poejers, ℞. *Tart. Emetic. gr.* iv. *Calomel. gr.* viii. *Sach. Canarienſ. dr.* ij. *m. f. pulv. N.* xii. hier van gaf ik haar in den beginne twee, en vervolgens drie, Poejers, 's Daags, en bevond ook in dit geval bewaarheid, 't geen de Waarneemingen van AMSTRONG, WERLHOF, PRINGLE, MONRO, WIGHMAN, HIRSCHEL, en zo veele andere groote Mannen, daar van geleerd hebben. ——— Reeds binnen den tyd van veertien Dagen, beſpeurde ik eene aanmerkelyke beterſchap, de Verſtoppingen wierden minder, en, in den tyd van ruim vier Weeken, was het Kind zo verre herſteld, dat ik aan de Ouders heb geraaden, het zelve mede na Buiten te neemen, en, onder behoorlyke Lichaams-beweeging, de volkomen geneezing af te wachten.

WAARNEEMINGEN, BETREKKELYK TOT DE NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN STEENBOK.

Door den Heer GIRTANNER M. D. *Correspondent van de Koninglyke Societeit der Weetenſchappen te Gottingen.* (*)

(*Journal de Phyſique, Mars* 1786.)

Tot nog is 'er ſlegts één Schryver, die, volgens eigene waarneemingen, over den *Steenbok* geſprooken heeft; naamlyk STUMPH, Opſteller eener Geſchiedenis van *Zwitzerland*, in den aanvang der Zestiende Eeuw, in 't *Hoogduitsch*. Alle Dierbeſchryvers, zints hem, hebben niets anders gedaan, dan deezen Schryver uitgeſchreeven of overgezet, zonder 'er iets by te voegen. Geenzins, dewyl STUMPH eene zo volledige Natuurlyke Historie van den *Steenbok* gegeeven hebbe, dat 'er niets aan valle toe te voegen: in tegendeel, hy gewaagt van dit Dier, alleen in 't voorbygaan, in een Geſchiedkundig Werk, waar in de Dierbeſchryving althans, zeer uitvoerig behandeld, vreemd aan het Onderwerp zou geweest zyn. Gevolglyk is zyne Beſchryving van den *Steenbok*, die CONRAD GESSNER vervolgens in 't *Latyn* overgezet, en in zyne Beſchryving der Dieren gevoegd heeft, gebrekkig, en niet wel kan eenig Dier oppervlakkiger beſchreeven worden. Nogthans is het weinige, 't geen hy 'er van meldt, dierbaar: want, zonder hem, zouden wy misſchien onkundig weezen van het beſtaan des *Steenboks* zelve.

Maar, eer ik my tot eenig breeder verſlag inlaate, zal ik de zoort, van welk ik ſpreek, onderſcheiden van alle andere zoorten, met welken men dezelve tot nu toe vermengd heeft. Hier is een chaos te ontwarren.

De *Steenbok* der *Alpen* verſchilt met de daad van de *Wilde Geiten*, welke men op het *Pyreneeſche* Gebergte, op de Bergen van *Griekenland*, en de Eilanden van den *Archipel* aantreft, en door alle Schryvers, zonder onderſcheid, *Steenbokken* genaamd zyn. Hy verſchilt, zeg ik, van deeze *Bastaard Steenbokken*, gelyk ook van alle bekenden

(*) Zie boven, bl. 462.

kende Dieren, door de gedaante en verbaazende langte der Hoornen, in de langte door dwarsſtreepen afgedeeld. De zoort van welke ik handel, ontmoet men alleen op de Keten der *Alpen*, die zich van *Dauphine* tot in *Styrie* uitſtrekt.

Hy verſchilt van de *Chamois*, met welke de Graaf de BUFFON hem verward heeft, in de volgende kenmerken.

1. Door de Grootte.

2. Door de Hoornen. Een weezenlyk verſchil. De langſte Hoornen der *Chamois* zyn negen duimen; die der *Steenbokken* haalen drie voeten. De Hoorns van den *Steenbok* krommen zich agterwaards na den rug van het Dier; die van de *Chamois* ſteeken, ſtrydig met die van alle andere Dieren, voor uit; zyn buitenwaards hellende, en krommen zich aan 't einde. De Hoorns van de *Chamois* zyn rond; die van den *Steenbok* hebben in de langte twee afdeelingen.

3. Het Wyfje van de *Chamois* heeft vier mammen: dat van den *Steenbok* maar twee. Een ander weezenlyk onderſcheid, door geen Schryver vóór my waargenomen.

4. De *Steenbok*, jong gevangen, laat zich temmen; de *Chamois* is geheel ontembaar.

5. De gewoone Dragt der *Chamois* beſtaat uit twee Jongen; het Wyfje van den *Steenbok* werpt 'er ſlegts één.

6. De *Steenbok* heeft een zeer langen Baard; de *Chamois* geenen.

7. De Huid van de *Chamois* is zeer dik; die van den *Steenbok* zeer dun, het is om deeze rede, dat zy, die op de *Chamoiſen* jagt maaken, de *Steenbokken* niet tellen.

8. De *Steenbok* teelt niet voort met de *Chamois*, noch met de *Gewoone Geiten*.

Ik zal my niet inlaaten, tot eene optelling van de verſchillendheden, tuſſchen den *Steenbok* en den *Gewoonen Bok*: dewyl het, behalven dat deeze twee zoorten niet met elkander paaren, het genoeg is die twee Dieren by elkander te zien, om zich overtuigd te houden, dat het onderſcheid verbaazend is.

Het zyn, gelyk ik gezegd heb, de Hoorns, welke den *Steenbok* van alle andere bekende Dieren onderſcheiden. Die Hoorns zyn zwartagtig, breed aan het grondſtuk, en neemen allengskens na de einden af. Zy hebben twee afdeelingen in de langte, die eene voorzyde uitmaaken, met knobbelagtige en gelykwydige dwars afdeelingen. Deeze knobbelagtige afſcheidingen zyn talryker naar gelange het Dier ouder is. Het gewoon getal beloopt, by een *Steen-*

bok, die zyne volle grootte bekomen heeft, twintig. Alsdan is de langte der Hoornen twee voet en zes duimen, ook wel drie voeten, en het gewigt der beide Hoornen, van zestien tot twintig ponden.

Ik maak, derhalven, van den *Steenbok*, eene byzondere zoort, en geef 'er deeze Naamlyst van op.

Capra Alpina cornibus longisſimis, ſubtriangularis, ſupra nodoſis, in dorſum reclinatis, *Mas* gula barbata, *Fœmina* mamellis duabus.

Capra ibex, cornubus ſupra nodoſis, in dorſum reclinatis, gula barbata, LINN. *Syſt.* 95. KLEIN *Quadrup.* 16.

Ibex CONR. GESSNER, de quadupedibus viviparis p. 305. WAGNER *Hely.* p. 176. PLIN. VIII. c. 53. RAJI *Synops. Quadrup.* 77. BRISSON *Quadrup.* 39. MUNSTER *Cosmograph.* p. 381.

Steinbock STUMPH *Chronick.* p. 609. RIDINGER, *Betrachtung der wilde Thiere*, *Tab.* 38. eene goede Afbeelding. *Jagtbare Thiere* van den zelfden. Tab. II. *Prins Eugens Thiergarter. Sec. Ed. Tab.* 3. met eene zeer goede Afbeelding van het Mannetje, Wyfje en een Jong. KRAMER *Auſtr.* p. 321.

Bouquetin, *Histoire Naturelle de M. le Comte* DE BUFFON, *Vol.* XXIV p. 178. *Tab.* 13. eene ſlegte Afbeelding. *Tab.* XIV eene zeer goede Afbeelding der Hoornen.

Wild goat PENNANT Synopſis & Quadrupeds. *Chester* 1771. p. 13.

Men kan by MICHEL PACCARD, Jaager te *Chamouni*, een Kop van een *Steenbok* met de Hoornen, en een *Steengeit* met haar Jong, opgezet zien. Ik weet niet, of ze dus in eenig ander Kabinet gevonden worden.

De *Steenbok* bewoont alleen de bevroozene toppen der hoogſte Bergen. Het Mannetje is veel grooter dan de *Gemeene Bok*, naar welke hy voor 't overige in den eerſten opſlage wel gelykt. Zyn Kop is zeer klein, naar evenredigheid des Lyfs. De Oogen zyn groot, rond, en hebben veel vuurs en leevens. Hy heeft een' langen Baard, ros gelyk het ander Haar des Lyfs. De Hoorns heb ik reeds beſchreeven. De inwendige gedaante der Hoeven is hol, en loopt, aan den buitenkant, met een overhangenden rand uit, gelyk die van de *Chamois*. —— Het Wyfje is veel kleinder dan het Mannetje; doch grooter dan de *Gemeene Geit*. De kleur is min ros. Haare Hoorns zyn veel kleinder dan die

van

van het Mannetje, even als dit het geval is van alle Wyfjes der Hoornbeesten.

De *Steenbok* overtreft de *Chamois*, zeer verre, in grootte en gezwindheid. Hy beklimt de ſchriklykſte ſteilten, van rots op rots ſpringende. Hy bereikt in eenige ſprongen de hoogſte rechtſtandige rots, mits 'er uitſtekken zyn, waarop hy de pooten kan nederzetten. —— Het Wyfje werpt beſtendig één Jong.

Dit is alles wat wy van den *Steenbok* weeten, en misſchien zullen wy 'er nooit meer van weeten: want, zints twee Eeuwen, is deeze Dierſoort verbaazend verminderd, en ze zal waarſchynlyk, in zeer weinig tyds, geheel weg zyn. Naa de naauwkeurigſte naavorſchingen en berigten, in alle de Cantons van *Zwitzerland*, in de *Griſons* en *Valais* ingenomen, kan ik ſtellig verzekeren, dat men, in alle die Gewesten, geen *Steenbokken* meer vindt (*). Ook zyn (zints lang) de *Steenbokken* in *Tyrol* en de *Alpen* van *Styrie* weg.

De eenige plaats, waar men ze nog vindt, is in de ontoeganglyk Ysbeddingen, van *Val d'Aost* in *Savoye*, en zelfs daar zyn ze zeer zeldzaam. STUMPH, egter, die in 't begin der Zestiende Eeuw ſchreef, verzekert, dat ze, ten zynen tyde, zeer gemeen waren op de Bergen van *Zwitzerland*, en boven al op die van het Canton *Glarus* (†). Andere geſchiedkundige Gedenktekens, welke ik gevonden heb in het doorbladeren van Oorſpronglyke ſtukken, wyzen uit dat men in de Zestiende Eeuw *Steenbokken* aantrof, op 't gebergte der *Griſons* (§). WAGNER ſchryft, dat ze in

(*) De Heer BOURRIT betuigt, in zyne *Deſcription des Alpes pennines & rhetiennes*, ze gezien te hebben, op de hoogſte Bergen van het Canton *Bern*; doch hy heeft misgetast, op een afſtand de *Chamois* voor *Steenbokken* aanziende. Alle de Jaagers dier ſtreeke hebben my uit eenen monde verzekerd, dat zy, noch hunne Ouders, ze ooit zagen.

(†) Men bewaart nog, op het Stadhuis van *Glarus*, de Hoornen eens *Steenboks*, van een verbaazende langte, gekomen van een dier Beesten, voorheen in dat Canton gedood.

(§) Onder andere Gedenkſchriften van deeze zoort, bezit ik het afſchrift van eenen *Hoogduitſchen* Brief, door den Aarts-Hertog FERDINAND VAN OOSTENRYK geſchreeven, en uit *Inſpruk* in *Tyrol*, den 14 October 1574 gedagteekend, aan GEORGE DE MARMELS, zyn Baljuw te *Castels* in de *Griſons*. De Aarts-Hertog verzoekt om twee Jonge leevende *Steenbokken*, voor zyne

in zyne dagen niet zeldzaam waren in 't gebergte van *Valais* (*).

Welke mogen toch de oorzaaken weezen, van het zo ſchielyk verminderen deezer zoort van Dieren; eene vermindering, waar van wy anders geen voorbeeld vinden in de Natuurlyke Historie? Ik bezef zeer wel, dat het zeer moejelyk zal vallen, daar van voldoende redenen op te geeven; doch ik zal het egter waagen, het ſtuk op te helderen. —— De grootte van den *Steenbok*, de vervaarlyke langte en zeer groote zwaarte zyner Hoornen, die het Dier noodzaaken den Kop ſteeds overeinde te houden, die 't zelve dikwyls vast doen loopen tuſſchen de rotzen, welke het bewoont, en grootlyks belemmeren, ſchynen aan te duiden, dat de Natuur deeze Dieren niet beſtemd heeft voor de plaatzen, welke zy daadlyk bewoonen; en waar zy, daarenboven, geduurende het grootſte gedeelte des jaars, voedzel derven (†). Zy ſchynen veeleer natuurlyke Bewoonders van het *Onder-Alpiſche Gebergte*, geduurende den Zomer met de fynſte Kruiden begroeid, die aan dezelve een overvloed van voedzel verſchaffen, hoedanig de kloekheid hunner geſtalte vordert, als mede hun geſtadig loopen, 't geen een ſpoedige ſpysverteering medebrengt. 't Is in dit middenberg gedeelte, waar ik onderſtel, dat geheele kudden van *Steenbokken* en *Chamois* ge-

zyne Menagerie, en verklaart ze, voorheen, uit die zelfde ſtreek ontvangen te hebben, van den Voorzaat diens Baljuws. Deeze Brief is een gedenkſtuk van zeer veel aanbelangs, voor de Natuurlyke Historie van den *Steenbok*: naardemaal dezelve een uitmaakend bewys oplevert, dat men dit Dier, in den Jaare 1574, nog vondt, in het Gebergte der *Griſons*: want de Aarts-Hertog verzekert het van daar ontvangen te hebben. Dezelve bewyst desgelyks, dat het geen *Chamois* konden zyn, die de Aarts-Hertog verzogt: dewyl de Brief geſchreeven is uit *Inſpruk* in *Tyrol*, waar de *Chamois* toen zeer veelvuldig waren, en nog zyn.

(*) WAGNER, *Helv.* p. 176.

(†) De *Steenbok* loopt groot gevaar van blind te worden, en die blindheid, welker oorzaaken men te zoeken hebbe, in de wederkaatzing der Zonne op het Ys en de Sneeuw, doet 'er veele omkomen. Zou deeze byzonderheid niet ten ſteun dienen, van myn gevoelen, dat de *Steenbok* geen oorſpronglyk Bewoonder is van de Gewesten, waar in men hem tegenwoordig aantreft.

gerustlyk weiden, geduurende een reeks van Eeuwen, waar in *Zwitzerland* weinig bevolkt was, en toen het klein getal van Inwoonderen zich alleen in de vlakten onthieldt, het gebergte niet beklom, welker minst hooge ontoeganglyk waren, door het digte Houtgewas, 't geen dezelve bedekte. Doch, naar gelange de Volkrykheid is toegenomen, en, bovenal, naa den tyd, dat men van de *Alpiſche* en *Onder-Alpiſche* Vlakten voordeelen heeft beginnen te trekken, met 'er des Zomers Vee te houden, zyn de *Steenbokken* na de Bergtoppen verhuisd, om zich voor de vervolging der Menſchen te beveiligen (*). Daar zal een groot aantal omgekomen weezen, door gebrek aan voedzel, door een ſtrenge koude, door het Roofgevogelte op de Jongen jagt maakende. 't Is aan deeze oorzaaken zamengenomen, gevoegd by andere, min algemeene, toe te ſchryven, dat de *Steenbokken* overal vernield zyn, en dat ſlegts eenige weinigen, die de algemeene verdelging ontkwamen, eene wykplaats gezogt hebben, in de Ysbergen van *Savoye*; waar zy, naar allen ſchyn, binnen minder tyds dan een Eeuw, het zelfde lot zullen ondergaan: want de tegenwoordige Jaagers der *Chamois* merken op, dat de *Steenbokken* van jaar tot jaar verminderen. De onderſcheide verhaalen dier Jaageren, met elkander vergelykende, geloof ik te mogen verzekeren, dat 'er tegenwoordig, van het geheele geſlacht, nauwlyks honderd overig zyn. 't Is derhalven tyd, dat men, 't geen wegens deeze Dieren bekend is, verzamelt; en 'er nieuwe kundigheden, is het mogelyk, van opdoet, eer eene volſlaagene vernietiging ons daar toe de middelen ontneemen.

Met dit by te brengen, oordeel ik een ſtuk, de aandagt der Natuurkundigen waardig, vermeld te hebben. 't Is eene

(*) Dit dient ter verklaaringe, waarom de *Steenbok*, jong gevangen, zich laat temmen, in zo verre dat hy met de *Gemeene Bokken* gaat weiden, en t'huis komt; terwyl de *Chamois*, hoe jong ook gegreepen, zich nooit laat temmen, en, zo ras hy zich in vryheid ziet, de hooge Bergtoppen opzoekt. De rede is eenvoudig. De *Chamois* vindt overal voedzel, grootendeels beſtaande in Boombaſt, Bladeren, en de ſpruiten van klein Geboomte. De *Steenbok*, in tegendeel, die alleen van veldgewaſſen leeft, verwisſelt, naa dat hy tam gemaakt is, een overvloedig voedzel, en de plaatzen, welke hem 't zelve verſchaffen, niet voor bevroozene bergtoppen, waar hy zo veel moeite heeft om verzadiging te krygen.

eene geheele zoort van groote Dieren, die verlooren gaat — om zo te ſpreeken — onder ons oog verlooren gaat, en die, naa eenige Eeuwen, eene plaats zal vinden, by de *Mammouts* en de *Eénhoornen*. 't Zyn geen vergelegene Landen, welke deeze Dieren bewoonen, of bewoond hebben, 't is in 't midden van *Europa*. Niets gemaklyker en gereeder voor elk Waarneemer, dan zich te verzekeren van de waarheid van het hier nedergeſtelde. Ik noodige, derhalven, alle Natuurkundigen, die het Gebergte van *Zwitzerland* en *Savoye* doorreizen, uit, om des naſpooringen te doen; om de Natuurlyke Historie van een Dier, tot heden toe zo weinig bekend, en 't geen op 't punt ſtaat van verlooren te gaan, te volmaaken.

PROEVE EN GEDACHTEN, OVER HET ONDERSCHEID DER ZWAARTE VAN DE LICHAAMEN, BY DEN DAG EN BY DEN NAGT.

Enigen tyd geleden, werd op een Gezelſchap, aangelegd tot uitbreiding van nuttige kundigheden, de volgende Vraag, ter beantwoording voorgeſteld:

„ Indien het waar is, dat de Aarde om de Zon eenen „ Jaarlykſchen kring maakt, en daaglyks om hare Spil „ bewogen wordt, moet daar niet uit volgen, dat de „ Lichamen des Nagts ligter zyn dan by den Dag; de„ wyl de middelpuntſchuwende kragt, door de voornoem„ de bewegingen veroorzaakt, de Lichamen, welke des „ Nagts zich aan de buitenzyde der Circumferentie van „ hunnen loopkring bevinden, van de Aarde moet pogen „ af te dryven: doch, aan de binnenzyde van den kring, „ waar de Lichamen by Dag zyn, moet de Jaarlykſche „ beweging dezelve vaster tegen de Aarde drukken."

Eer ik door redeneren deze Vraag tragtte te beantwoorden, dacht het my noodzakelyk te zyn, door eene proeve, de waarheid, of onwaarheid, van het Factum zelve, indien mogelyk, te onderzoeken; of ik nu hier toe den regten weg heb ingeſlagen, laat ik aan deskundigen ter beoordeling over, zie hier, van welk eenen toeſtel ik my bediende.

Ik nam een' ſtok, van omtrent 2 duimen diameter, ongeveer 16 voeten lang, van denzelven maakte ik een Unſter, door dien te plaatzen op een driekant balkje, waar

waar op hy vryelyk bewoog; het rustpunt was, met betrekking tot de lengte des ſtoks, zo geplaatst, dat deszelfs lange arm, tot den korten, ſtond, als 14 tot 2. Aan den korten arm hing ik eene ſchaal met gewigt, zo dat de ſtok volmaakt in evenwigt hing, en met deszelfs langen arm, aan welks einde zich eene ſcherpe punt bevond, wees op eene, in graden verdeelde, ſchaal; deze Unſter was zo beweegbaar, dat men zeer langzaam moest naderen, om de waarneming te doen; dewyl de minſte voortdryving van lugt denzelven in beweging bragt.

Myne redenering over dezen toeſtel was aldus. Indien de middelpuntſchuwende kragt maar de geringſte zwaarte aan het gewigt beneemt, zo moet zulks uit de daling van den langen arm beſpeurd worden; uit hoofde van de grotere hoeveelheid ſtoffe, in het gewigt als in den arm; dan hier in konde ik my zelve niet volkomen gerust ſtellen, dewyl de meardere ſnelheid, die een gegeeven gewigt in den langen arm verkrygt, my hier eenigzints in verwarring bracht, en ik, in de Wiskunde niet geoeffend zynde, dezen knoop, niet zeker genoeg, kon ontbinden.

Althans, ik nam des Middags ten twaalf uuren waar, welke graad de punt van den Unſter op de verdeelde ſchaal aanwees; tekende dezelve aan, vervolgens ging ik des Nagts op het zelfde uur den Unſter wederom waarnemen; maar kon geene de minſte verandering, hoe dikwils ik de waarneming herhaalde, in denzelven beſpeuren; of dit nu aan een gebrek in mynen toeſtel is toe te ſchryven, dan of de Lichamen by Nagt wezenlyk niet ligter zyn dan by Dag, hier over wenschte ik het oordeel van kundige Natuurkenners zeer gaarne te horen.

Na myne genomene proeve begon ik te redeneren, om te beproeven, of ik de uitkomst van myne Waarneminge, door gegronde redenkalinge kon ſtaven. Ten dien einde ging ik na, alle de kragten, die, zo veel my bewuſt waren, op de Lichamen werkten; en hier kwam dan vooreerſt in aanmerking, de aantrekking der Aarde, of de zwaartekragt; ten tweede, de aantrekking der Zon; ten derde, de middelpuntſchuwende kragt; veroorzaakt door de dagelykſche beweging der Aarde, om haare ſpil; en ten vierde, de middelpuntſchuwende kragt, veroorzaakt door de Jaarlykſche beweging der Aarde, om de Zon. Geſteld nu, (dus redeneerde ik voort,) dat de ſpecifike zwaarte van een Lichaam gelyk is aan 100; en de aantrekking, welke de Zon op het zelve oeffent, gelyk is aan 3; dan

zal

zal zulk een Lichaam des Nagts na de Aarde getrokken worden, met een kragt die gelyk is aan 103; dewyl beide deeze kragten als dan in dezelfde ſtreeklyn op dit Lichaam werken; maar nu werkt noch, op dit Lichaam, de Centerſchuwende kragt der dagelykſche beweging, welke wy op 2 zullen ſtellen, en de jaarlykſche voor welke wy 3, dat is te zamen 5, zullen rekenen; deeze beide, thans mede in éénzelfde ſtreeklyn werkende, pogen het Lichaam van de Aarde te verwyderen: dus moet hunne zom afgetrokken worden, van de zom der beide aantrekkingen; en 'er blyft dan, voor de wezenlyke kragt, waar mede het Lichaam des Nagts na de Aarde bewogen wordt, 98.

Laat ons nu het zelfde Lichaam by Dag beſchouwen. De aantrekking welke de Aarde op het zelve oeffent, blyft thans, onveranderlyk, dezelfde, namelyk 100; maar nu werkt de aantrekking der Zon, in eene ſtreeklyn, regt tegen over geſteld aan die der Aarde, en dus moet het getal 3, welke wy daar voor gaven, van de 100 afgetrokken worden; zo komt dan, voor de zom der aantrekking, thans 97; de middelpuntſchuwende kragt, door de dagelykſche beweging veroorzaakt, en waar voor wy 2 ſtelden, werkt thans ook in eene tegenovergeſtelde lyn, en moet hier ook worden afgetrokken, dus blyft de zom maar 95; dan de Jaarlykſche middelpuntſchuwende kragt, altoos in dezelfde ſtreeklyn blyvende werken, en voor welke wy 3 geſteld hebben, moet hier wederom by geteld worden, en dus blyft de zom der kragten, waar mede het Lichaam, het zy by Dag of by Nagt, na de Aarde bewogen wordt, altoos 98. Dus zou het mogelyk zyn, dat, niettegenſtaande alle de genoemde kragten, en wel op onderſcheide tyden, volgens tegen elkander inlopende ſtreeklynen, op een Lichaam werkten, indien dezelve in bovengemelde evenredigheden tot elkander ſtaan, zodanig een Lichaam altoos dezelfde zwaarte behield.

My dunkt, dat het verhandelde ſtuk, de aandagt van kundige Natuuronderzoekers niet ten eenemaal onwaardig is; niets zou my aangenamer zyn, dan dat de een of ander hunner het niet beneden zig rekende, om, door middel van dit geagte Maandwerk, eenen Leergragen te onderregten.

UIT-

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

„ 't Zal onze eenigzins oplettende Leezers bevreemden, „ naa, in een voorgaande Stukje, het Slot deezer „ Reize gevonden te hebben (*), hier weder dit Opſchrift „ aan te treffen. Hunne bevreemding is gegrond; en by „ ons de ſchuld, dat dezelve hun bevange; doch wy „ willen die liever bekennen, en, zo veel ons mogelyk „ is, verbeteren, dan, onzen misſlag bedekkende, hun „ iets onthouden, 't geen daadlyk behoort tot het Uit„ trekzel deezer zo gedenkwaardige Reize, en door ons „ by toeval overgeſlaagen. Wy hadden, naamlyk, in het „ VI Deels Tweede Stuk onzes *Mengelwerks*, *der Alge„ meene Vaderl. Letteroef.*, bl. 497., *breedvoerig verſlag „ gegeeven, van het uiteinde des Grooten Zeemans en „ Landontdekkers, Capitein* JAMES COOK, *nevens eenige „ byzonderheden, zyn Leeven en Character betreffende*, „ door Capitein KING; en dit by voorraad geplaatst, om „ den grooten Beleider van deezen Reistocht onzen Lee„ zer te doen kennen. In het *Uittrekzel* der Reize zelve „ gevorderd zynde, tot het droevig uiteinde diens waar„ digen Mans, lag in ons geheugen, dat wy, by 't ver„ melden van 't voorgevallene te dier gelegenheid, ook „ een Verhaal gegeeven hadden, van de daar op onmidde„ lyk volgende ontmoetingen zyner Tochtgenooten, waar „ om wy, geene herhaalingen willende doen, onze Lee„ zers tot die plaats weezen (†); doch, een nader inzien „ heeft ons ontdekt, dat wy deeze overgeſlagen, en het „ verlaaten van dit doodlyk Eiland terſtond hadden laa„ ten volgen. ——— Wy boeten hier onzen misſlag; „ door *Een Berigt van de Verrigtingen en Ontmoetingen, „ op het Eiland* Owhyhee, *onmiddelyk gevolgd op den „ Dood van Capitein* COOK; men merkt het aan, als be„ hoo-

(*) Zie hier boven, bl. 474-481.
(†) Zie hier boven, bl. 198.

„ hoorende geplaatst te zyn, tusſchen de *Uittrekzels* bl. „ 157 en 198, van dit tegenwoordig Stuk. —— De „ aanmerkelykheid der gebeurtenisſen, houden wy ons „ verzekerd, zullen den dank onzer Leezeren verdienen, „ dat wy ze, ſchoon buiten 't verband, mededeelen."

* * * * * * *

Uit het verhaal des Doods van Capitein COOK, door Capitein KING, blykt, dat vier Zeeſoldaaten nevens hem ſneuvelden (*); de overigen der nevens hem gelandden, met Mr. PHILIPS, hun Luitenant, begaven zich te water, en ontkwamen het, onder een ſterk vuuren uit de Scheepsbooten. Te dier gelegenheid, gaf deeze Officier een opmerkelyke blyk van moed en genegenheid voor zyn Volk. Nauwlyks hadt hy de Boot bereikt, of hy zag, dat een der Zeeſoldaaten, die een ſlegte zwemmer was, in gevaar om of door het water om te komen, of in de handen der vyanden te vallen; onmiddelyk ſprong hy in Zee, om dien ongelukkigen te helpen, ſchoon hy zelve zwaar gewond was; en naa een Steen op 't hoofd gekreegen te hebben, die hem bykans ten gronde deedt gaan, greep hy den Zeeſoldaat by de hairen, en bragt hem in de boot.

Ons Volk, vervolgt Capitein KING, hieldt eenigen tyd aan, met uit de Boots onophoudelyk te ſchieten, (deeze bevonden zich, al den tyd dat dit voorviel, niet verder dan twintig roeden van ſtrand) om hunne ongelukkige Tochtgenooten gelegenheid ter ontkominge te verſchaffen; deeze poogingen, onderſteund door eenige Kanonſchooten, ten zelfden tyde uit de *Reſolution* gedaan, de Inboorelingen in 't einde genoodzaakt hebbende te rug te trekken, voer een kleine ſloep met zes Jonge Matroozen na ſtrand, waar zy de lichaamen hunner Reisgenooten, zonder eenig teken van leeven, zagen leggen; doch het gevaarlyk oordeelende, met zo weinig manſchap, het wegvoeren daar van te beſtaan, keerden zy weder, laatende de lyken in 't bezit der Eilanderen, die toen nog gewapend ſtonden.

Zo ras de algemeene ontſteltenis, welke de tyding van deezen ramp, onder het Scheepsvolk van beide de Schepen

(*) Zie *Alg. Vaderl. Letteroef.* VI D. 2de St., bl. 505.

pen veroorzaakte, een weinig bedaard was, wendde zich hunne aandagt op het gedeelte onzer manſchap op de *Morai*, waar de Masten en Zeilen aan land lagen, onder de bewaaring van niet meer dan zes Zeeſoldaaten. Ons ſlegts op een kleine myl afſtands van het Dorp *Kowrowa* bevindende, konden wy onderſcheiden zien, dat 'er zich eene groote menigte Volks vergaderde, ter plaatze waar Capitein COOK, zo kort geleden, landde. Wy hoorden het afgaan van Snaphaanen, en konden eene ongemeene beweeging onder de menigte ontdekken.

Myn eerſte zorg, op het hooren affchieten van klein Geweer, was het Volk, 't geen zich in grooten getale vervoegde rondsom den wal van het voor ons geheiligd Veld, en even zeer verlegen ſcheen als wy zelve, om rede te geven van 't geen zy zagen en hoorden, te verzekeren, dat zy geen overlast zouden lyden; en dat ik, wat 'er ook gebeurde, begeerig was, op een vreedzaamen voet met hun te blyven; zo bleef het, tot dat de boots aan Boord wedergekeerd waren, wanneer Capitein CLERKE, door zyn Teleſcoop waarneemende, dat wy ons omringd vonden door de Inboorelingen, en vreezende dat zy voorhadden op ons aan te vallen, twee vier ponders op hun deedt losbranden. Gelukkig deeden deeze ſchooten, ſchoon wel met voordagt om te treffen gedaan, geen ſchade, en gaven nogthans den Inwoonderen een overtuigend blyk van derzelver vermogen. Een der Kogels deedt een Cokusnooten-Boom door midden ſplyten, onder welken een gedeelte der Manſchap zat, en een ander ſchoot een brok af van een Rots, in een rechte lyn met hun. Naardemaal ik, zo weinig oogenblikken geleden, hun de ſterkſte verzekeringen gegeeven had, van hunne veiligheid, was ik zeer te onvrede, over deeze daad van vyandlykheid; en, om het herhaalen te voorkomen, vaardigde ik terſtond een Boot af na Capitein CLERKE, om hem te verwittigen, dat ik, tot nog, met de Inwoonderen, in goede verſtandhouding leefde, en dat, indien 'er zich noodzaake mogt opdoen, om van maatregelen ten hunnen opzigt te veranderen, ik een Vlag zou ophyſen, tot een ſein, dat zy ons allen mogelyken byſtand moesten toeſchikken.

Met het brandendst ongeduld, wagtten wy op de wederkomst van deeze Boot, en naa een vierendeel uurs, in de kwellendſte onzekerheid en angstvalligſten kommer geſleeten te hebben, vonden wy onze vrees bewaarheid,

door de aankomst van Mr. BLIGH, met last van de Tenten, zo ras mogelyk, mede te neemen, en de Zeilen, die om te herſtellen aan land waren, aan boord te bezorgen.

De Zeeſoldaaten op den top van de *Morai*, die een ſterke post opleverde, geplaatst, en aan 't bevel van Mr. BLIGH overgegeeven hebbende, met den volſtrekten last, om alleen verweerende wyze te werk te gaan, roeide ik na Boord van de *Discovery*, om Gapitein CLERKE te onrigten van den gevaarlyken ſtaat, waar in zich onze zaaken bevonden. Zo ras ik van wal voer, begonnen de Inboorelingen ons Volk met ſteenen te gooijen; en nauwlyks had ik het Schip bereikt, of ik hoorde onze Zeeſoldaaten ſchieten. Ik keerde daar op onmiddelyk weder na land, waar ik zag, dat de dingen, van oogenblik tot oogenblik, een ontzettender aanzien kreegen. De Ingezetenen wapenden zich, en hun getal nam verbaazend ſterk toe.

In 't eerſt vielen zy ons aan, met Steenen van agter de wallen hunner omheinigen, en geen tegenſtand ontmoetende, werden zy ſteeds ſtouter. Eenige weinige moedige knaapen, het ſtrand langs gekroopen, door de Rotzen gedekt, vertoonden zich op 't onverwagtst aan den voet van de *Morai*, met oogmerk om dezelve aan te vallen van den Zeekant, het eenig naakbaare gedeelte; en werden zy niet genoodzaakt van daar te wyken, dan na dat zy veele ſchooten uitgeſtaan hadden, en een hunner party zien vallen. ——— De moed van eenen deezer beſpringeren verdient vermeld te worden. Wedergekeerd zynde, om zyn nedergeſchooten makker van daar te haalen, onder het Vuur van onze ganſche Manſchap, deedt een wond, hem toegebragt, hem te rug wyken, en het lyk te laaten leggen; doch, binnen weinig minuuten, bekwam hy weder, en moest, andermaal gewond, de wyk neemen. Op dit oogenblik kwam ik aan de *Morai*, en zag hem ten derden maale den kans waagen, bloedende en bykans bezwykende; onderrigt van 't geen 'er gebeurd was, verbood ik de Zeeſoldaaten te ſchieten, en men liet deezen moedigen Man toe, het lyk zyns Landsgenoots weg te haalen; 't geen hy nog even kon doen: want dit verrigt hebbende, viel hy neder, en ſtierf.

Wanneer wy, op deezen tyd, eene aanmerkelyke verſterking van beide de Schepen ontvangen hadden, trokken de Inwoonders binnen hunne omheiningen; 't geen my den toegang gaf tot onze vriendlyke Prieſters. Ik zondt een hunner, om zyn best te doen, dat hy zyne Lands-

Landsgenooten tot eenig bedaaren bragt, en dat, zo hy hun bewoog, af te laaten van Steenen te werpen, ik myn Volk niet zou toelaaten te ſchieten. Dit beſtand werd getroffen, en wy hadden gelegenheid, om de Mast in Zee te brengen, onze Zeilen en Starrekundige Toeſtel, onverhinderd, weg te voeren. ——— Zo ras wy de *Morai* verlaaten hadden, namen zy 'er bezit van, en zommigen hunner wierpen na ons eenige Steenen; doch zonder ons eenigzins te beſchadigen.

Capitein KING, met Capitein CLERKE geraadpleegd hebbende, beſloot, dat vreedzaame maatregelen de beste waren, die in het tegenwoordige geval konden genomen worden. Onder dit raadpleegen, kwam 'er een groote hoop Inboorelingen bezit van het Strand neemen; eenigen hunner voeren na ons toe in Canoes, en hadden de ſtoutheid, om tot een piſtoolſchoot de Schepen te naderen, en ons te tergen, door verſcheide tekenen van verſmaading en uitdaaging. 't Was niet dan met veel moeite, dat wy, te deezer gelegenheid, ons Scheepsvolk konden te rugge houden, van hunne wapenen te gebruiken: maar, dewyl wy beſlooten hadden zagte maatregelen te gebruiken, lieten wy de Canoes ongemoeid heen en weder vaaren.

Tot volvoering van ons Plan, beraamden wy, dat ik na land zou gaan, met de Boots van beide de Schepen, wel bemand en gewapend, met oogmerk, om met de Inboorelingen in geſprek te komen, en, ware het mogelyk, met eenige der Hoofden in onderhandeling. ——— Indien dit gelukte, dan zou ik om de lyken der verſlaagenen, en byzonder om dat van Capitein COOK, verzoeken, en hun, in gevalle van weigering, met onze wraak dreigen; doch, op geenerlei wyze vuuren, of wy moesten eerst aangevallen worden, en om geene rede, welke ook, aan land gaan.

's Naamiddags omtrent vier uuren, voer ik van boord. De geheele menigte der Inwoonderen was in de heviglte beweeging: de Vrouwen en Kinderen trokken te rug, de Mannen ſchooten hunne Wapenrusting aan, vertoonden zich met Schilden, Speeren en Dolken, en zo ras wy binnen hun bereik kwamen, begonnen zy Steenen uit ſlingers op ons te werpen; doch deeze troffen niet, dat het noemenswaardig is. ——— Derhalven beſluitende, dat alle poogingen, om met hun in geſprek te geraaken, niets zouden betekenen, of ik moest, vooraf, hun eenigen grond tot onderling vertrouwen geeven, beval ik, dat de gewapende Boots zouden blyven liggen, en voer met een

kleine ſloep, alleen met een witte Vlag in myne hand, *nader*; het algemeen vreugdegejuich der Inwoonderen gaf my het genoegen, dat zy dit zeker terſtond begreepen. De Vrouwen kwamen onmiddelyk weder te voorſchyn, van agter de zyde der hoogte waar zy geweeken waren; en gingen alle aan den kant des heuvels zitten; de Mannen lagen hunne wapenen neder, en zaten aan den waterkant; my noodigende om aan ſtrand te komen.

Schoon dit gedrag allen betoon van wederkeerende Vriendſchap hadt, kon ik, nogthans, niet naalaaten, de oprechtheid daarvan eenigzins te wantrouwen. Maar, wanneer ik zag dat KOAH, met eene onbegryplyke ſtoutmoedigheid, na myn ſloep kwam zwemmen, met een witte Vlag in zyne hand, oordeelde ik het noodig, dit teken van vertrouwen te beantwoorden, en ontving hem overzulks by my, hoewel hy gewapend was: eene omſtandigheid geenzins ſtrekkende om myn agterhouden te verminderen. Langen tyd had ik ongunſtige gedagten van deezen Man gekoesterd. De Priester hadt my ſteeds vermeld, dat hy een mensch was van eene kwaadaartige geſteltenis, en geen Vriend der *Engelſchen*: de herhaalde ontdekkingen zyner Verraaderye hadden ons overtuigd van de waarheid deezer berigten. Voegt by dit alles het aanſtootelyk bedryf van dien morgen, waarin men gezien hadt dat hy veel deels nam; ſchrik greep my aan dat ik my zo naby aan deezen knaap bevondt, en wanneer hy na my toe kwam met geveinsde traanen en my omhelsde, wantrouwde ik zo zeer zyne oogmerken, dat ik niet kon naalaaten, de punt van zyn *Pahooah*, welke hy in zyn hand hieldt, te grypen, en van my af te wenden. Ik verklaarde hem gekomen te zyn om het Lichaam van Capitein COOK te eiſchen; en hun den Oorlog aan te zeggen, indien zy 't zelve ons niet terſtond leverden. Hy verzekerde my, dat dit zo ras mogelyk zou geſchieden, en dat hy zelve 't zou gaan haalen, en, naa my om een ſtuk Yzer gevraagd te hebben, met zo veel vertrouwen als of 'er tusſchen ons niets zonderlings gebeurd was, ſprong hy in Zee en zwom na land; zynen Landgenooten toeroepende dat wy weder Vrienden waren.

Bykans een uur wagtten wy, met veel kommer, na zyne wederkomst; ondertusſchen waren onze gewapende boots zo digt aan 't ſtrand genaderd, dat zy met een gedeelte der Inwoonderen, op eenigen afſtand van ons, in geſprek konden komen: deezen gaven hun te verſtaan, dat het Li-

Lichaam van COOK in ſtukken gehouwen, en Landwaards in opgezonden was: doch van deeze omſtandigheid kreeg ik geen berigt, eer wy ons weder aan boord bevonden.

Ik begon nu eenige onverduldigheid te vertoonen wegens KOAH's vertoeven: waar op de Hoofden des Volks my ſterk aandrongen om aan land te komen; my verzekerende, dat, indien ik zelve na TERREEBOOO wilde gaan, het Lichaam des Capiteins my zeker zou te rug gegeeven worden. Wanneer zy my niet konden beweegen om aan land te ſtappen, poogden zy, onder voorwendzel van gemaklyker met elkander te kunnen ſpreeken, onze boot tuſſchen eenige rotzen te brengen, waar zy het in hunne magt zouden gehad hebben, om ons van de overigen af te ſnyden. 't Viel niet bezwaarlyk deeze kunſtenaaryen door te zien. Ik neigde daarom ſterk om alle verder onderhoud met hun af te breeken, toen een Volkshoofd opkwam, die een byzonder Vriend was van Capitein CLERKE en de Officieren van de *Discovery*, aan boord van welk ſchip hy mede gezeild hadt, toen wy de laatſte keer deeze Baay verlieten met oogmerk om na *Mowee* te ſtevenen. Hy verhaalde ons dat hy van TERREEBOOO kwam om ons te berigten, dat het Lichaam landwaards in gebragt, en den volgenden morgen zou bezorgd worden. Zyn voorkomen droeg veele blyken van opregtheid, en gevraagd of hy ons ook eene leugen zogt wys te maaken, haakte hy zyne twee voorſte vingers in elkander, 't geen onder deeze Eilanders een teken der waarheid is, in welks gebruik zy zeer ſchroomagtig vallen.

Naardemaal ik my thans zeer verlegen vond, hoe verder te handelen, zond ik Mr. VANCOUVER om Capitein CLERK te verwittigen van alles wat 'er gebeurd was, dat de *Owlyheers* my toeſcheenen, geen oogmerk te hebben om ons 't leeg even woord te houden, en zo verre waren van eenig berouw te betoonen over het gebeurde, dat zy, in tegendeel, zich vol moeds en vertrouwen vertoonden, wegens den zegen laatst op ons behaald, en alleen tyd zogten, om inmiddels eenig plan te verzinnen om ons in hunne magt te krygen. Mr. van VANCOUVER kwam te rug, met last dat ik weder aan boord zou komen, naa de Inboorlingen berigt te hebben, dat, indien het Lichaam den volgenden morgen niet werd overgeleverd, de verdelging der plaats hunner wooningen onvermydelyk was.

Toen zy zagen dat wy wegvoeren, tergden zy ons door de veragtendſte en beſpottendſte gebaaren. Eenigen van

ons Volk zeiden, dat zy verſcheide der Inwoonderen gezien hadden, uitgedost met ſtukken der kleederen van onze ongelukkige Tochtgenooten, en onder hun een Opperhoofd, zwaaijende met COOK's houwer, terwyl een Vrouw de ſchede hieldt. —— 'Er is geen twyfel, of ons gedrag hadt hun een laag denkbeeld gegeeven van onzen moed; want zy konden zich weinig begrip vormen van de beweegredenen der Menschlievendheid, welke 't zelve beſtuurden.

In gevolge van het verſlag, 't geen Capitein CLERKE gaf van 't geen ik begreep de tegenwoordige geſteltenis der Eilanders zyn, namen wy de kragtdaadigſte maatregels om op onze hoede te weezen tegen eenigen aanval, welken zy in den nagt mogten onderneemen. De boots werden meer dan gewoonlyk bezorgd, de wagten op de ſchepen verdubbeld, en ſloepen beſtemd om rondſom de ſchepen te roeijen, ter voorkoming dat de Inboorelingen de kabels niet beſchadigden of afſneeden. —— Gedurende den nagt, zagen wy een menigte van lichten op de hoogten; eenigen onzer verbeeldden zich dat de *Owhyheers* hunne goederen landwaards in voerden, in gevolge van de door ons gedaane bedreiging. Maar ik geloof veeleer dat het Offeranden waren, gedaan ter oorzaake van den Oorlog waarin zy dugtten met ons ingewikkeld te zullen worden: en zeer waarſchynlyk hebben zy, op dien tocht, de Lichaamen onzer verſlaagene Landgenooten verbrand.

Wy bleeven den geheelen nagt ongeſtoord, behalven het geſchreeuw en gejouw 't geen wy van ſtrand hoorden. 's Anderen daags 's morgens vroeg kwam KOAH aan de zyde van de *Reſolution*, met een geſchenk voor my. Ik werd door de Inwooners voor den Zoon van Capitein COOK gehouden; en daar hy, by zyn leeven, hun altoos in dien waan gelaaten hadt, merkten zy my waarſchynlyk aan als het Opperhoofd naa den dood diens Bevelhebbers. Zo ras ik op het dek verſcheen, vroeg ik hem na het Lichaam van COOK, en toen hy my geene andere dan ontduikende antwoorden gaf, weigerde ik zyn geſchenk aan te neemen, en zou hem weggezonden hebben met eenige verklaaringen van toorn en bedreigingen van wraak, hadt Capitein CLERKE, in alle gevallen best oordeelende een vriendlyk gelaat te vertoonen, niet raadzaam gekeurd, dat KOAH met gewoonen eerbied zou behandeld worden. Hy drong 'er ſterk op, dat wy aan land zouden komen, werpende al de ſchuld van het agterhouden der Lichaamen op de andere Volkshoofden:

ons

ons verzekerende dat alles tot ons genoegen zou afgedaan worden, door een mondgeſprek met TERREEBOBOO. Nogthans was zyn gedrag te veel agterdenkends verwekkend, dan dat het voorzigtig zou geweest hebben zyn verzoek toe te ſtemmen; hy vertrok.

(*Het Vervolg by de eerſte Gelegenheid.*)

LEEVENSBERIGT VAN FREDERIK DEN II, LAATST OVERLEDEN KONING VAN PRUISSEN, IN DEN JAARE 1756 GESCHREEVEN DOOR WYLEN Dr. JOHNSON, EN VOORTGEZET TOT ZYNEN DOOD.

Aan de Wel Edele Heeren Schryveren der Nieuwe Algem. Vaderl. Letteroef.

MYNE HEEREN!

„ Naardemaal gy, in uw *Mengelwerk*, een byzonder „ vak ſchynt geſchikt te hebben, om, van tyd tot „ tyd, de Leevens en Bedryven van Helden, Staatsmannen, Wetgeevers en andere uitmuntende Mannen der „ vroegere Eeuwen, niet alleen te plaatzen; maar ook „ die onzer dagen daar in te voegen, zou het (zo veel „ ik zien kan) een wanſtal maaken, geen Leevensberigt „ in 't zelve aan te treffen des onlangs overleeden Konings „ van *Pruiſſen:* om wiens nooit uitwiſchbaare naagedagtenis te vereeuwigen, zo veele poogingen aangewend, „ zo aanzienlyke Eerpryzen uitgeloofd, worden. De in „ Leevensbeſchryvingen beroemde Dr. JOHNSON heeft, in „ den jaare 1756, diens Leeven beſchreeven, en 't zelve „ tot dat tydperk gebragt. Een Uittrekzel daar van te „ vervaardigen, en de volgende Gebeurtenisſen, tot dat die groote Monarch zyn Leevensrol volſpeelde, daar by „ te voegen, dagt my een zeer geſchikt Stukje voor uw „ *Mengelwerk*. Ontvang hier nevens een gedeelte; wanneer ik met het plaatzen zie, dat het UL. behaagt, „ zal ik het overige bezorgen. Weest verzekerd van myne hoogagting. &c.

* * * * * * *

CAREL FREDERIK, Koning van *Pruiſſen*, was de oudſte

Zoon van FREDRIK WILLEM, verwekt by SOPHIA DOROTHEA, Dogter van GEORGE den I, Koning van *Engeland*, en gebooren den zeven en twintigſten January 1711—12. Van zyne vroegſte Jaaren is ons niets merkswaardigs gebleeken. Jaaren van Jonglingſchap bereikende werd hy bekend, door zyne oneenigheden met zynen Vader.

FREDERIK WILLEM was van eenen geweldigen en willekeurigen imborst, bekrompen van inzigten, ſterk van driften, geheel ingenomen met kleine bedoelingen, of met ſchielyk afloopende ontwerpen, zonder eenig plan van duurzaam voordeel voor zich zelven, of voor zyne Onderdaanen, of eenig uitzigt op toekomſtige gebeurtenisſen. Hy was, overzulks, altoos druk bezig, ſchoon 'er nimmer blyken van zyne werkzaamheid aan den dag kwamen, altoos ſchraapende, ſchoon hy niets won. Zyn gedrag was ten uiterſte ruw en wild. Op de minſte terging, 't zy by voordagt, of by toeval, werd met ſlaagen betaald gezet: waar voor de Koningin zelve zomtyds blootſtondt.

Van zulk een Koning, en Vader, nu en dan, in begrippen te verſchillen, en dat verſchil met eene voegelyke ſtandvastigheid uit te houden, mag voor geene pligtſchennis gerekend worden, in zyn Zoon en Ryksopvolger. Een Prins, ſchrander van verſtand, vlug en veel bevattend van begrip, kon niet naalaaten, in het beleid der zaaken, veele handelingen te zien, welke hy in geenen deele kon goedkeuren, en zommige, tegen welke hy bezwaarlyk kon nalaaten zich aan te kanten.

De zaak, waar op de Oude Koning het meest gezet was, en waar in hy zyn grootſten roem ſtelde, was, dat hy een Regiment, beſtaande uit de langſte Mannen, in zyn dienst hadt. Hy deedt van allerwegen Mannen boven de gewoone maat komen: meer dan zes voeten lang te zyn, was eene nimmer faalende aanpryzing, en tot de zeven te naderen, een eisch, op een onderſcheiden rang. De Lieden vervoegen zich gaarne, waar zy zeker weeten, aangehaald te zullen worden; en hy kreeg, derhalven, welhaast zulk eene verzameling van Reuzen, als misſchien voorheen in de waereld niet gezien was.

Over dit Regiment den Wapenſchouw te doen, was zyn dagelyks vermaak, en 't zelve te vergrooten, nam hy dermaate ter harte, dat, wanneer hy eene Vrouw van eene kloeke geſtalte ontmoette, hy een van zyn Reuzen-Regiment beval haar te trouwen, op dat zy Kinderen hunsgelyk mogten verwekken.

In

In dit gedrag, deedt zich eene blykbaare dwaasheid op; doch geen misdryf. Het Regiment, uit deeze lange Manſchap beſtaande, maakte eene ſchoone vertooning, en één opgerigt, geen noemenswaardige grootere kosten, dan hy zou hebben moeten beſteeden, voor Mannen van gewoone geſtalte. —— Doch 's Konings Krygs-tydverdryven waren zomtyds van eenen nadeeliger aart. Hy onderhieldt een talryk Leger, 't welk hem tot niets anders diende, dan om 'er van te ſpreeken, en 't zelve de Wapenhandelingen te laaten verrigten; en, wanneer hy, of mogelyk zyne Zendelingen, een Jongen zagen, wiens ſcheutigheid van geſtalte hoop gaf, dat hy tot een lang Soldaat zou opgroeijen, beval hy dien een teken om den hals te doen, tot een blyk, dat hy ten Dienst was uitgemerkt, even gelyk de Zoonen der *Christen gevangenen* in *Turkyen*, en werden de Ouders verboden, dat Kind tot iets anders dan den Kryg op te brengen.

Zulks was reeds zeer drukkend; doch het uiterſte zyner dwinglandye niet. Hy hadt geleerd, ſchoon anders geen groot Staatkundige, dat Ryk te weezen, en Magtig te zyn, gepaard gingen; doch, om te begrypen dat de Rykdom eens Konings gezien moet worden in de ſchatten zyner Onderdaanen, ſchoot zyn Verſtand te kort, of was zyn Hart te zeer van goedertierenheid ontbloot. Diensvolgens hief hy ſchreeuwend zwaare belastingen van alle goederen en bezittingen, en ſtapelde het geld in zyn Schatkamer op, waar uit het nimmer weder te voorſchyn kwam. Hy was niet gewoon zyn hoofd te breeken, met te overweegen, hoe een Land, 't welk eens ſchatting betaald hadt, zulks ten tweede maal zou doen; hoe belastingen konden geheeven worden zonder Koophandel; of hoe men den Koophandel zonder geld kon dryven. Gretig om geld by een te ſchraapen, en vermaak vindende in het te tellen, gaf elke ontvangst hem een ſtreelend genoegen, en hy oordeelde zich verrykt door het verarmen van de Landen zyner Heerſchappye.

Welke deezer misbruiken van Koninglyk gezag den Kroonprins ergerden; dan of, gelyk dit niet zelden het geval is, de mishandelingen, welke hem tegenſtonden, van een huislyken en perſoonlyken aart waren, is niet gemaklyk te ontdekken. Maar zyne gevoeligheid, welke ook de oorzaak moge geweest zyn, ſteeg tot dat toppunt, dat hy niet alleen beſloot zyns Vaders Hof, maar ook diens Ryksgebied, te verlaaten, en eene wykplaats te zoeken, by na-

buu-

buurige, of aan hem door Bloedverwantſchap verbondene Vorſten. Men heeft over 't algemeen gedagt, dat hy ten oogmerke hadt na *Engeland* over te ſteeken, om onder de beſcherming zyns Ooms te leeven, tot dat de dood zyns Vaders, of eene verandering in diens gedrag, hem vryheid gaf, om weder te keeren.

Dan welk ook zyn bepaald oogmerk moge geweest zyn, het plan tot zyn Vertrek beraamde hy met een Officier des Legers, KAT genaamd; een Man, op wien hy het grootſte vertrouwen ſtelde, en dien hy, ten Medgezel zyner ontvlugtinge gekoozen hebbende, de voorbereidende maatregelen tot dezelve moest toevertrouwen. — Een Prins kan zyn Land niet verlaaten, met den ſpoed eens Vlugtelings van laager rang. Het een en ander moest bezorgd en beſchikt worden. En, 't zy KAT de medewerking van anderen nodig vondt, en zich dus genoodzaakt eenigen in 't geheim te doen deelen, 't zy losheid hem vervoerde, om zich te ontlasten van een toevertrouwd pand, 't geen hem zwaar op 't hart lag, of dat hy aan een Vriend of Matres, door ontydigen hoogmoed, wilde toonen, hoe diep hy in de gunst van den Kroonprins deelde, 't zy het voor Prinſen zelve moeilyk valt iets bedekt te volvoeren, de Koning kreeg kundſchap van de beraamde vlugt; een weinig tyds voor het tydſtip, tot het vertrek bepaald, werd de Prins, nevens zynen Gunſteling, gevat, en na onderſcheide plaatzen gevanglyk gevoerd.

Het Leeven der Prinſen is zelden in gevaar; het nadeel hunner ongeregeldheden komt doorgaans alleen t'huis op de zodanigen, die, door eerzugt of genegenheid, aan hunnen dienst verknogt zyn. De Koning ſtelde zyn Zoon, naa hem eenigen tyd gevangen gehouden te hebben, op vrye voeten; doch gaf last, den ongelukkigen KAT, als aan de hoogſte misdaad ſchuldig, in Regten te vervolgen. Het Hof onderzogt de zaak, en ſprak hem vry; de Koning beval het regtsgeding te hervatten, en noodzaakte de Regters hem te veroordeelen. Ingevolge van dit in deezer voege dwingelandsch afgeperst vonnis, werd hy openbaar Onthoofd, naalaatende eenige Papieren met bedenkingen, geſchreeven in de gevangenisſe, naderhand gedrukt; en onder deeze eene Vermaaning aan den Prins, voor wiens zaak hy leedt, dat hy zich geene denkbeelden van een Noodlot moest vormen: want dat de Voorzienigheid te ontdekken is, in alles rondsom ons.

Deeze wreede en gewelddaadige vervolging van een Heer, die

die geen misdryf gepleegd had, of men moest het een misdaad noemen, dat hy bewilligde in een voorſlag niet gemaklyk te wederſtaan, was het eenige niet, waar mede de Oude Koning zyn Zoon verbitterde. Eene Juffrouw, met welke de Prins verdagt gehouden werd, eene misſchien meer dan de eerbaarheid verloofde gemeenſchap te hebben, liet de Vorst haar vatten, en zy werd, op zyn bevel, ondanks alle redenen van welvoeglykheid en tederheid, die, in andere Landen, en in andere Gerechtshoven, gelden, openbaar op de ſtraaten van *Berlyn* gegeesfeld.

Eindelyk vondt zich de Kroonprins, op dat hy de magt van een Koning en een Vader in de uiterſte ſterkte mogt gevoelen, genoodzaakt, om, in den jaare 1733, tegen zyn zin te trouwen, aan Prinſes ELISABETH CHRISTIANA *van Brunswyk Lunenburg Beyeren*. Hy tradt met haar, in de daad, op 's Vaders bevel, in den egt, doch zonder voor haar eenige agting of liefde te betuigen: en agtende, door de wezenlyke trouwplegtigheid, geheel voldaan te hebben aan den eisch des Vaderlyken gezags, onthieldt hy zich van Bedgemeenſchap. De arme Prinſes leefde omtrent zeven jaaren lang aan het Hof van *Berlyn*, in een ſtaat, door de waereld zeer zelden gezien; als een Huisvrouw zonder Egtgenoot, getrouwd in zo verre, dat haar Perſoon verbonden was aan een Man, die haare genegenheid niet zogt: en van wien men moest twyfelen, of hy zich, door eene daad, in gevolge van blykbaaren dwang bedreeven, wederhouden zou agten van het regt om haar te verſtooten.

In deezer voege leefde hy, afgezonderd van allen aandeel en beleid in Staatszaaken, in tweedragt met zyn Vader, en vervreemd van zyne Egtgenoote. Doch vondt middel, om deezen ongevalligen ſtand verligting toe te brengen. Hy trok zyn hart af van de tooneelen, welke hem omringden, door zich aan de Letteroefeningen en edele Uitſpanningen over te geeven. De Letteroefeningen der Prinſen willen zeldzaam veel zeggen: want de Prinſen trekken met alle andere Stervelingen één lot in verſtandsvermoogens: en daar men, onder veelen, die zich op de Letteroefeningen toeleggen, niet meer dan één enkelen kan verwagten, van wien men hoope kan ſcheppen, dat hy groote vorderingen ter volmaaktheid zal maaken, is het nauwlyks te denken, dat men in dien éénen een Prins zal vinden; dat de zugt tot Weetenſchap in eene Ziel de trek tot vermaak zal opweegen, wanneer het zelve altoos tegenwoordig, of binnen

het

het bereik is; dat vermoeiend denken, in de *dagen der* Jeugd, den voorrang zal hebben boven luidrugtige Uitſpanningen en Feesthoudingen; of dat volſtandige volharding zal voortvaaren, met verſmaading van vleiery; en dat hy, in wien middelmaatige vorderingen opgehemeld worden als wonderen, van zich zelven die uitmuntenheid zal afvorderen, welker noodzaaklykheid de geheele waereld hem wil beſpaaren, is een zeer zeldzaam verſchynzel. ——— In elke groote verrigting, misſchien ook in elk groot Character, is een gedeelte een gift der Natuure, een gedeelte het toevoegzel des gevals, en een gedeelte, dikwyls niet het grootſte, het uitwerkzel eener vrywillige Verkiezing, en van een geregeld Plan. ——— De Koning van *Pruiſſen* hadt ongetwyffeld van de Natuur meer dan gemeene bekwaamheden ontvangen; doch, dat hy dezelve met meer dan gewoone bevlytiging aankweekte, was waarſchynlyk het uitwerkzel van zynen byzonderen toeſtand, of van het geen hy toen, als eene wreedheid en ongelyk, aanmerkte.

In dit lange tydverloop van waereldsch ongeluk en luisterloos voor de waereld onbekend leeven, deedt hy kennis op, in Wiskundige Weetenſchappen, en zo veel, dat men hem gelyk geſteld heeft met Mannen, die hun geheele leeven aan de Wiskunde heiligden. Hier loopt misſchien wat grootſpraak onder; de vorderingen der Vorſten worden altoos ten breedſte uitgemeeten. Zyne bedrevenheid in de *Franſche* Taal en Dichtkunde is hoog gepreezen door VOLTAIRE, een onwraakbaar getuigen, indien zyne eerlykheid zyne kennis evenaarde. De Muzyk verſtond hy niet alleen; maar ſpeelde zelfs zo meesterlyk, dat hy, naar de Koninglyke berisping van PHILIPPUS van *Macedonie*, zich mogt ſchaamen zo wel te ſpeelen.

Aan de moeilyke onaangenaamheden, waar in hy zyne Jeugd ſleet, was hy een voordeel verſchuldigd, min algemeen het lot der Prinſen, dan Letterkennis en Wiskunde. De noodzaaklykheid, om zyn tyd, zonder Hofpragt, door te brengen, en deel te neemen in de vermaaken en bezigheden der Lieden van een laager rang, deeden hem kennis krygen aan de verſchillende Leevensſtanden, aan de eigene Driften, Belangen, Begeerten, en Elenden des Menſchdoms. De Koningen zien, zonder dit behulp van voor een tyd in een ongelukkig lot, boven 't welk hun rang hun ſchynt te verheffen, te deelen, de waereld in een nevel, die alle dingen rondsom hun vergroot, en hun gezigt binnen een zeer nauwen kring beperkt, buiten welken zeer

zeer weinigen in ſtaat zyn, door den enkelen drang van nieuwsgierigheid bewoogen, het gezigt uit te ſtrekken. — 't Heeft my altoos toegeſcheenen, dat het geen CROMWEL meer bezat, dan onze Koningen van *Engeland*, hy zulks moest dankweeten aan den amptloozen ſtand waarin hy geboren werd, en langen tyd leefde: in dien ſtaat leerde hy de kunst van heimelyk handelen, en kreeg de kennis die hem bekwaam maakte, om yver tegen yver op te zetten, en den eenen Geestdryver den ander te doen verdelgen.

De Koning van *Pruiſſen* vorderde in die zelfde kundigheden; en in gunſtiger omſtandigheden, om dezelve te werk te ſtellen geboren, beklom hy den Throon, met de kundigheden eens Burgers, zonder zich aan Ryksoverweldiging ſchuldig te maaken. Van deeze algemeene Waereldkennis, vindt men eenige trekken door zyn geheele leeven heen. Zyne Geſprekken over algemeene onderwerpen zyn gelyk die van andere Menſchen; zyne Brieven draagen het kenmerk eener gemeenzaame fraaiheid; en zyn gansch gedrag is dat eens Mans, die met Menſchen heeft omgegaan, en niet onkundig is van de beweegredenen, die by Vrienden en Vyanden het meest vermogen.

In den Jaare 1740, werd de Oude Koning ziek, hy ſprak en handelde in zyne Ziekte met zyne gewoone ongeſtuimigheid en ruwheid; verwytende zyne Artzen, met de onbeſchoftſte uitdrukkingen, hunne onkunde en onvermogen; ſchryvende aan hunne onbedreevenheid of kwaadwilligheid de ſmerten toe, welke zy hem niet konden afneemen. Deeze onaangenaame bejegeningen verdroegen zy met de onderwerping, doorgaans betoond aan eigendunkelyk gezagoefenende Monarchen; tot in het einde de beroemde HOFFMAN werd geraadpleegd, die even zeer als alle de voorigen faalde, in zyne Majeſteit gemak te bezorgen, en ook, gelyk de rest, de ſmaadlykſte uitdrukkingen moest hooren. HOFFMAN, zyne eigene verdienſten bewust, antwoordde, dat hy geen verwyten zou verdraagen, welke hy niet verdiende; dat hy alle middelen beproefd hadt, die de Kunst aan de hand gaf, of de Natuur opleverde; dat hy, wel is waar, door 's Konings gunst de post van Hoogleeraar bekleedde; doch dat hy, indien zyne bekwaamheid, of eerlykheid, in twyffel getrokken werd, gereed was, niet alleen de Hoogeſchool, maar ook het Koningryk, te verlaaten: dat hy nergens kon komen, waar het den naam van HOFFMAN aan agting ontbrak. De Koning, hoe weinig aan zulk eene wederſpraak gewoon, voelde zich overtuigd van

de

de onvoegelykheid zyns gedrags, betuigde HOFFMAN, dat hy wel geſprooken hadt, en verzogt, dat hy hem voorts wilde byſtaan.

De Oude Vorst voelende, dat de Ziekte al zyne kragt wegnam, begon te begrypen dat zyn einde vast naderde: hy beval dat de Kroonprins voor zyn bedde zou geroepen worden; verſcheide zaaken lag hy hem op, onder andere dat hy het Regiment der lange Knegten zou aan-, en door nieuwe wervingen in ſtand-houden, als mede dat hy de getrouwde Koningin ter Vrouwe zou neemen. De Kroonprins gaf zynen Vader een eerbiedig antwoord; doch vermydde wyslyk zyn eigen regt, of magt, te verkorten, door eene volſtrekte belofte; en de Koning ſtierf, onzeker over 't lot van zyn geliefd Regiment.

Met de grootſte verwagtingen op hem, ving de jonge Koning zyne Regeering aan, en deeze verwagting ging hy te boven. Zyns Vaders misſlagen bragten hem, in de eerſte jaaren zyns Ryksbewinds, veele voordeelen toe. Hy hadt een Leger van zeventig duizend Man, wel afgerigte Troepen, zonder dat hem des eenig verwyt van geſtrengheid aankleefde: en bezat hy een ryk voorziene Schatkist, zonder dat het ſchraapend inzamelen op zyne rekening geſteld werd.

Thans meester zyner bedryven, bepaalde hy hoe te handelen, omtrent haar, die nu zeven jaaren lang den blooten tytel van *Prinſes van Pruiſen* gedraagen hadt. 't Is zeker dat hy haar als *Koningin* ontving: dan of hy haar als Egtgenoote behandelde is zeer twyfelagtig.

Binnen weinig dagen wist men zyn beſluit, omtrent het Reuzen Regiment; eenige nieuwe Manſchap, tot het zelve geſchikt, hem aangeboden zynde, zondt hy ze heen, en het Regiment moest, daar de Vorst de hand aftrok van de in ſtand houding, van zelve verſmelten.(*)

Hy

(*) 't Was het Regiment waarſchynlyk, welks Wapenſchouw het laatſte was, 't geen hy zag, volgens het verhaal van DR. MOORE, in zyne keurige Brieven, II D. bl. 169. „ Toen „ de laatſte Ziekte," ſchryft hy, „ den Koning aan zyn Ka„ mer gebonden hieldt, was hy gewoon aan een daar toe ge„ maakt venſterraam te gaan zitten, mzich met de beſchou„ wing van den Wapenhandel te verluſtigen. Allengskens door „ het toeneemen zyner kwaale zwakker wordende, kon hy niet „ opzitten, maar moest den geheelen tyd leggen. Wanneer hy „ zeer onluſtig was, richtte de oppaſſer zyn hoofd naar het „ ven-

Hy behandelde zyne Moeder met de uiterſte eerbiedenisſe, beval dat zy den tytel van *Koningin Moeder* zou draagen, en hem alleen *Zoon*, nooit zyne Majeſteit, noemen.

Wanneer hy, kort naar zyne komst tot den Throon, zich tuſſchen *Berlyn* en *Potsdam* bevondt, omringden duizend Jongelingen, door een teken ten Krygsdienst uitgemerkt, zyn koets; roepende: „ Genadige Heer, Koning! „ verlos ons uit onze ſlaaverny!" Hy beloofde hun de verzogte vryheid, en beval den volgenden dag, dat het teken, hun zou worden afgenomen.

Hy hieldt zyne Briefwiſſeling met geleerde Mannen, begonnen toen hy Prins was, als Koning, aan; en de oogen aller Geleerden, een geſlacht van ſtervelingen onder 't welke veele laagkruipende zielen gevonden worden, waren op hem geſlaagen; als op den Man van wien zy alle beſcherming te wagten hadden, en die het 'er op toe zou leggen, om een LODEWYK DEN XIV in ryke eerbeloóningen te overtreffen.

Welhaast bleek, dat hy beſlooten hadt het Ryk te beſtuuren met den byſtand van weinige Raaden: hy nam kennis van alle zaaken met eigen oogen, verklaarde, dat, in alle verſchillen tuſſchen hem en zyne Onderdaanen, het algemeene welzyn het zwaarst zou weegen, en een zyner eerſte Koninglyke Magtbetooningen beſtondt in het afzetten van den eerſten Staatsdienaar en Gunſteling zyns Vaders, als een Man, „ die zyn Heer en Meester bedroogen „ en diens vertrouwen misbruikt hadt."

Hier op verklaarde hy zyn beſluit om alle Godsdienſtöefeningen in zyn Ryk te verdraagen, en de Vrymetzelaary toe te ſtaan. Men houdt het voor een vlek in zyn Character, dat hy reden gegeeven heeft om te twyfelen of deeze Verdraagzaamheid het uitwerkzel is van Liefde of Onverſchilligheid, of hy ten oogmerk hadt braave Menſchen, van welk eene Godsdienſtbelydenis zy mogten weezen, te beſchermen, of dat hy alle Godsdienſtbelydenisſen even goed keurde.

'Er

„ venſterraam, en 't gezigt van een gewapende Bende werkte „ by hem als een hartſterkende dranк, en wakkerde zyn kwy„ nenden geest op. Door veelvuldig herhaalen verloor egter deeze hartſterking haare kragt. Zyne oogen werden duister, en „ wanneer men zyn hoofd opligtte, kon hy de Soldaaten niet „ meer zien, en hy ſtierf." Dit was de bovendryvende neiging, tot den dood toe zo ſterk werkende als ooit eenig Menſch dezelve gevoelde.

'Er hadt eenigen tyd in de Pruisſiſche Landen een Orde, de *Orde van Gunſt* geheeten, beſtaan, die, naar derzelver benaaming, met zeer weinig onderſcheids was opgedraagen. De nieuwe Koning ſtelde de *Orde van Verdienſten* in, met welke hy de zodanigen, als hy des waardig keurde, vereerde. Eenigen vondt men, die hunne Verdienſten niet genoeg beloond rekenden door deezen *nieuwen* Tytel; doch hy was niet zeer gereed belooningen in Geld toe te ſtaan. Zy, die het diepst in zyne gunst deelden, ontvingen nu en dan Snuifdoozen met het opſchrift *Amitie augmente la Prix.*

Het onbrak hem, egter, niet aan liefdaadig- en mededeelzaamheid: want hy beval de Overheden van verſcheide Streeken zeer oplettend te zyn op de ondersteuning der Armen; en indien de Fondſen, ten dien einde geſchikt, niet genoegzaam konden toereiken, ſtond hy toe, dat dit ontbreekende mogt aangevuld worden uit de Stads inkomſten.

Een zyner eerſte zorgen was de Geleerdheid te bevorderen. Onmiddelyk naa zyne Throonbeklimming, ſchreef hy aan ROLLIN en VOLTAIRE, dat hy de volduuring hunner vriendſchap verzogt; en zondt naa den Heer MAUPERTUIS, den voornaamſten der *Franſchè Academisten*, een zeer beleefden en verpligtenden brief, met betuiging zyner begeerte dat deeze Geleerde na *Berlyn* zou komen om aldaar eene Academie op te richten.

Ten zelfden tyde toonde hy de Wereld, dat Letterkundige verlustigingen, 't geen meermaalen het geval geweest was van op Geleerdheid geſtelde Vorſten, hem niet zou afttekken van de zorg voor zyn Ryk, of hem zyn belang doen vergeeten. Hy maakte eenen aanvang met zyn eisch op *Herſtal* en *Hermal*, twee ſtreeken in bezit des Biſchops van *Luik*. Om de bewyzen des Biſchops te wederleggen, gebruikte FREDERIK DE II twee duizend Soldaaten, en de eerstgemelde moest zyn regt, welk het ook ware, opgeeven.

Dit was ſlegts eene geringe verkryging: de tyd was nu gekomen, waarop de Koning van *Pruiſen* grooter oogmerken vormde en uitvoerde. Op den negenden van Wynmaand den Jaars 1740, werd half *Europa* in verwarring gebragt door het overlyden van CAREL DEN VI, Keizer van *Duitschland*: by dien dood ſtonden alle de Erfheerſchappyen van het Huis van *Oostenryk*, volgens de *Pragmatique Sanctie*, over te gaan op zyne oudſte Dogter, getrouwd aan den Hertog van *Lotharingen*, ten tyde van 's Keizers afſterven, Hertog van *Toskane*. (*Het Vervolg hiernaa.*)

WAA-

WAARNEEMINGEN OVER DE HOEVEELHEID VAN VOEDZEL, TOT HET LEEVENSONDERHOUD VAN DEN MENSCH NOODIG.

(Briefswyze medegedeeld aan de Schryvers van het *Journal de Paris.*).

MYN HEEREN!

Men heeft menigmaalen gezegd, en bevonden door eene menigte van waarneemingen, dat een Mensch kan leeven — gezond en sterk leeven — met eene veel mindere hoeveelheid van voedzel dan men doorgaans voor den Mensch noodig keurt; men weet dat het verschil, tusschen de hoeveelheid van spyze van Mensch en Mensch, zo groot is, dat het bezwaarlyk valle de grenzen van het meerdere en het mindere te bepaalen. Deeze waarheid is zeer algemeen; doch het is nuttig dezelve zich binnen te roepen: dewyl ze voor de Staatkunde, de Zedekunde, en de Geneeskunde gewigtige en zeer wydstrekkende gevolgen behelst, welke ik my niet voorstel in deezen te ontwikkelen.

Alleen heb ik ten oogmerke eenige voorbeelden by te brengen van buitengemeene Soberheid, die zeer egt zyn, en my medegedeeld door een keurig Waarneemer. —— 't Is genoeg wanneer ik den Heer FRANKLIN noem.

Deeze Wysgeer verhaalde my, te *Londen* by den Heer PRINGLE, een Molenaar gezien te hebben uit het Graafschap *Esset*, wiens geschiedenis hunne nieuwsgierigheid gewekt hadt, en waar op zy een onderzoek deeden, 't geen deezen uitslag opleverde.

Die Molenaar was een sterk eeter geweest, bovenal van zwaare spyzen, als Osenvleesch en Spek; omstreeks de vyftig jaaren was hy zeer dik geworden, zag tegen het werken op, ging bezwaarlyk, bykans gestadig verkoud, kon geene vermoeienis uitstaan, en werd van tyd tot tyd zwakker. —— Eene *Engelsche* Vertaaling van het werk van CORARO viel hem in handen; op het leezen daar van voelde hy zich dermaate getroffen, dat hy terstond besloot dat voorbeeld, van zo naby hem mogelyk was, te volgen. Hy deedt zyn spys bestaan in een pond meel in melk beslaagen, met eenige eijeren, waar van hy eene Pudding liet vervaardigen; en hy dronk niets dan water. Na eenige maanden deeze leevenswyze gevolgd te hebben, verloor hy veel van zyne zwaarlyvigheid, vondt zich in staat om zyn werk te verrigten, en een grooten weg te voet af te leggen; hy zag zyne zwakheden verdwynen, en ontheven van de verkoudheden waar aan hy anderzins onderworpen was. —— Hier op wilde hy zyne soberheid nog verder brengen; hy liet de eijeren uit de Pudding weg, en eenigen tyd daar naa ook de melk. Zyne spys bestondt uit niets anders dan meel met water gekookt en een weinig zout. Reeds veele jaaren heeft hy dus geleefd, naa zonder eenige andere tusschenkomende voorbereiding van de ruimste tot deeze schraale kosten overgegaan te zyn. Hy bevondt zich gezond, sterk, fris

van kleur. - Ik moet 'er nog byvoegen, dat hy, by toeval, het drinken by zyn eeten overgeslaagen hebbende, en zich frisser dan naar gewoonte bevond, ook het drinken geheel naaliet.

Het tweede voorbeeld is een Geneesheer, HEMPEY geheeten, in persoon en zeer byzonder bekend aan Dr. PRINGLE en den Heer FRANKLIN, een die met hun bestendig gezelschap hieldt. Deeze Dr. HEMPEY was een *Duitscher*, uit *Hanover* na *Engeland* overgegaan met de Moeder van Koning GEORGE DEN III. Tot den ouderdom van negen en zestig jaaren hadt hy sterk geëeten en gedronken. Doorgaans nam hy, voor het naa bedde gaan, nog een vles wyn op de lippen. Zyne gezondheid was verdwoenen: alle de kentekens eens verzwakten ouderdoms vertoonden zich; zyn geheugen verzwakte boven maate; hy geloofde zelfs dat hy niet verre van zyn leevenseinde was. ——— Eensslags besloot hy van Leevenswyze te veranderen: en zie hier welke hy aannam; 's morgens ontbeet hy met een kop koffy met melk, en de helft van een Engelsch halven stuivers broodje; vierderlei spyze gebruikte hy by afwisseling tot zyn middagmaal, den eenen dag gekookte ryst, den volgenden aardappelen, den derden spenage, den vierden een stuivers Engelsch broodje in water gekookt tot eene soort van Pudding. Hy dronk niets dan water; 's avonds at hy het overschot van zyn broodje 's morgens overgelaaten, en nam hy nog een kop koffy. ——— Toen hy de eerste keer van deeze zyne zo zeer veranderde leevenswyze berigt gaf aan den Heer FRANKLIN, was hy vyf en zeventig jaaren oud. Vol van kragten en leevend; zonder vermoeienis, liep hy 's morgens, zyn praktyk te *Londen* waarneemende, twee of drie *Engelsche* mylen; en ging met zo snelle schreeden, dat Dr. HUNTER, een zeer vlug en sterk Heer en in 't best zyns leevens, naar 't getuigenis van FRANKLIN, die ze beide op straat te *Londen* ontmoette, het verscheide keeren vrugtloos beproefde hem in te haalen. Korten tyd voor het vertrek van den Heer FRANKLIN na *America*, in den aanvang der groote Omwentelinge, waar van die beroemde Man een der uitsteekendste werktuigen geweest is, hadt Dr. *Hempey*, toen twee en tachtig jaaren oud, hem verzogt, om ten zynen voordeele te spreeken by de Bestuurders der *Oost-Indische Maatschappye*, om voor hem de plaats van Geneesheer te verwerven in 't Fort *St. George*, of van *Madras*, op de kust van *Cormandel*: een verzoek, 't geen, 't zy men het wys of dwaas keure in den verzoeker, bewyst, dat hy nog goede gedagten hadt van zyne kragten.

Het laatste voorbeeld, 't welk ik zal aanvoeren, is de proeve, die de Heer FRANKLIN zelve nam, omtrent twintig jaaren oud zynde. Toen reeds bezield met dien wysgeerige geest, welke hem zo wel en zo verre gebragt heeft in de kennis der natuure en der menschen, wilde hy beproeven om van brood en water te leeven. Hy was toen Drukkersknegt, en stondt den geheelen dag aan de drukpers. Want FRANKLIN, die wy zoeven hebben als *Minister Plenipotentiaris der Vereenigde Staaten van America*, is Drukkersknegt geweest (*). In het ver-

(*) Zie het Leevensberigt deezes Mans in onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* V. Deel, 2de St. bl. 464. enz.

rigten van deezen aanhoudenden arbeid, heeft hy zes maanden lang geleefd van omtrent één pond brood daags, niets anders dan water drinkende: zonder te bemerken dat hy in eenig opzigt verzwakte. Zyne Moeder gevraagd, waarom haar Zoon eene zo vreemde leevenswyze hieldt, antwoordde: „Om dat „ hy in een gek van een Philosooph, ik meen PLUTARCHUS, „ geleezen heeft; doch ik laat hem begaan, 't zal hem wel„ haast verveelen."

HET GEVAAR VAN HET BOERTEN MET ONSCHULDIGE LIGTGELOOVIGHEID, GESCHETST IN DE GESCHIEDENIS VAN MEJUFFROUW HARRIOT ASPIN.

Uit het Engelsch.

HARRIOT ASPIN was de jongste van vier Zusters, die in haare Kindschheid allen vooruitzigt hadden, om, in dit leeven, alle voordeelen te genieten, welke Schoonheid en Middelen iemand kunnen verschaffen. Doch dit vooruitzigt werd droevig beneveld. Het buitensporig verkwistend gedrag des Vaders deedt elks erfdeel zeer schaars worden; en HARRIOT hadt daarenboven met persoonlyke onheilen te worstelen. Door een val, ten tyde dat zy nog by de Min was, en dien men verborgen gehouden hadt, kreeg zy eene groote mismaaktheid van lichaam, en naderhand werd haar aangezigt deerlyk geschonden door de Kinderziekte. Doch, ondanks de misvormdheid van gestalte en leelykheid van weezen, bezat zy de uitmuntendste verstandsbekwaamheden, en haar Hart gevoelde alle edele aandoeningen. Zy hadt, uit dien hoofde, veele vrienden; doch haar veertigste Jaar was reeds voorby, zonder dat zy ooit de stem eens Minnaars hoorde: nogthans fluisterde die betoverende Drift haar zomtyds in 't oor, dat zy alle hoop niet moest laaten vaaren; die verwagting was, hoe groot ook haare Verstandsbekwaamheden mogten weezen, haar zwak.

Omtrent vyftig Jaaren bereikt hebbende, bewoog de schraalheid van haar inkomen, en de ongenoeglykheid haarer eenzaame omstandigheden, haar, om meerder ruimte te verkrygen en het doodsche te verzetten, de toevlugt te neemen by een haarer Zusteren, aan een braaf Man, in goeden doen gezeten, getrouwd; die, schoon hy verscheide Kinderen hadt, gereedlyk toestemde, dat zyne Vrouw deeze ongelukkige Zuster in huis nam, en alle mogelyke diensten bewees aan eene zo naabestaande, buiten haar schuld, met onheil worstelende.

Daaden van Goedwilligheid blyven zeldzaam onbeloond. De verpligtende geaartheid van HARRIOT, gepaard met zo veel vernufts en geestigheids, bragt zeer veel toe om de afneemende gezondheid van haare Zuster te herstellen; zy was de lust en het leeven van het Huisgezin, waarin men haar de Inwooning verleend hadt. Zy maakte zich bemind by ieder in 't zelve; doch haar tweede Neef EDUARD was haar meest geliefde, en deeze beantwoordde haare voorkeuze, aan hem betoond, met eene grooter maate van agting en liefde dan Neeven doorgaans be-

bewyzen aan Tantes, die oude Vrysters zyn. 'Er deedt zich eene treffende gelykvormigheid op in de Characters van deeze Tante en Neef; beiden waren zy zeer geestig, goedaartig en edelmoedig. —— HARRIOT drong diep door in de kennis der zwakheden van elks Character behalven in die van haar eigen, en bezat de kunst om dezelve te geleiden op eene allerongedwongenste wyze, waar door zy haar Neef, die van een minzieken en hoogmoedigen aart was, behoedde voor het begaan van duizend dwaasheden, waartoe hy anders, den spoorslag dier Driften volgende, zou vervallen geweest zyn; en, 't geen nog meer tot haare eer strekt, wanneer EDUARD tot eenigen jeugdigen misslag vervallen was, 't geen, ondanks haare waarschouwingen, nu en dan gebeurde, bleef zy nooit in gebreke om hem ten dienste te staan, met heimlyken raad en geldleening, in zo verre het haar mogelyk was, dit te bespaaren van haar klein inkomen, 't welk zy anders tot liefdegaven besteedde. Nog zeer onlangs hadt zy, door zulk eene gifte, haaren Neef in staat gesteld om zyn gouden Zakhorlogie, 't welk hy, om een ongelukkig Meisje te redden, verpand hadt, en dus voor zyns vaders toorn vreesde.

't Was bykans onmogelyk een oude ongehuwde Tante van dat inneemend Character niet te beminnen, en EDUARD, wiens neigingen natuurlyk zeer vuurig waren, beminde haar opregt; doch zyne schranderheid ontdekte haar zwak, en de leevendigheid van zynen geest zette hem menigmaal aan om 'er mede te korswylen. Tot dus lang, nogthans, hadt hy het gedaan op de schadeloosste wyze; doch 'er ontstondt eene gelegenheid die ten vollen het gevaar van zulk eene vermaakneeming bewees.

EDUARD, een jonger Broeder zynde, was tot de Geneeskunde aangelegd. Hy hadt te *Edinburg* gestudeerd; van daar na *Londen* wederkeerende, bragt hy met zich een Academie-Vriend uit *Savoye* geboortig, die ten oogmerk hadt, als Geneesheer, te *Turin* te gaan woonen. EDUARD zeide tot zyne Tante HARRIOT, dat hy een Man voor haar hadt, en weidde breed uit over de uitneemende hoedanigheden zyns Vriends. De *Savoyaard* was zeer beleefd, en, 't zy hy aangelokt door de bevalligheid haarer verkeeringe, 't zy getroffen door de ongelukkige Lichaamsgesteltenisse, welke zy omdroeg, hy hadt haar met byzondere oplettendheid behandeld. Deeze byzondere oplettendheid, gevolgd by het zeggen haars Neefs, was voor de in dit opzigt zwakke HARRIOT genoeg, om te gelooven, dat EDUARD in goeden ernst van de Liefde zyns Vriends te haarwaards gesprooken hadt; in deeze begogeling werd zy ongelukkig versterkt door zyn zeggen op zekeren avond: „ Waarde Tante, „ myn Vriend zal naastkomenden Maandag *Engeland* verlaa„ ten, beslaap 'er u eens op, of gy het *Alpische* Gebergte wilt „ overtrekken, om hem te vergezellen en de zyne te wor„ den; en laat ik uw besluit, voor het einde van de week, „ weeten."

De

De boertende EDUARD was zeer verre van te vermoeden, dat deeze nietsbeduidende woorden eenig kwaad gevolg konden hebben: want de zwakke gesteltenis van zyne Tante was zodanig, dat hy het voorstel, om de *Alpen* over te trekken, zo buitensporig oordeelde, als of hy haar gesprooken hadt van na de Maan te verhuizen; doch dat de Jeugd en Gezondheid bedenke, dat zy zelden een juist begrip kunnen vormen van de wenschen, de gedagten, en aandoeningen der Lieden van jaaren, en van zwakken!

De arme HARRIOT was niet op haare kamer gekomen, of 'er ontstondt een hoogloopend geschil tusschen haar en haare Dienstmaagd, van welke zy zeer veel hieldt, en, in dit geval, tot haar vertrouwde nam; deeze was gewoon in haur vertrek te slaapen. Het begon van haar kant met het inbrengen van de zwaarigheden om de *Alpen* over te trekken, en den zwakken staat van haare gezondheid. Haar hart en haare verbeelding pleitten sterk voor de reis: vermeesterden haar oordeel te eenemaal; zy kon de daar tegen ingebragte redenen van MARIA niet verdraagen. Deeze Meid hadt, met de daad, een Minnaar in *Engeland*, en veel in te brengen om haare Juffrouw het buitensporig plan, om zich in een vreemd Land te gaan nederzetten, af te raaden: en zy bragt zo veele bedenkingen in 't midden, om HARRIOT van den tocht over het *Alpische* Gebergte af te haanen, als aangevoerd werden by den Zoon van HAMILCAR, door zyne *Carthaagsche* Vrienden, toen hy de eerste keer sprak om deeze vervaarlyke hoogten over te trekken. Het geschil liep van wederzyden vry hoog; en duurde het grootste gedeelte van den nagt. HARRIOT putte zich uit door drift in het beweeren van haare zaak, en het wederleggen der daar tegen ingebragte redenen. Zy geloofde zelfs, dat de Reis een hulpmiddel zou weezen tegen haare borstkwaal; haare begeerte om getrouwd te zyn was ruim zo kragtig als de azyn van HANNIBAL, en de *Alpen* smolten 'er voor. Met het aanbreeken van den dag, hadt zy ten vollen besloten haar lot met den beminnelyken *Savojaard* te beproeven. De gerustheid, welke dit genomen besluit haar verleende, schonk haar eene korte sluimering; doch ontwaakende, vondt zy 'er zich niet door verfrist, en dat haar gestel zo veel geleden hadt door de hevige gemoedsaandoeningen, en het gebrek aan de gewoone nagtrust, dat zy aan de ontbytstafel niet kon verschynen.

Zulks ontrustte het Huisgezin in geenen deele: dit gebeurde niet zelden: want, schoon haare vrolykheid haar nooit begaf, was, egter, haare kleine maate van krachten dikwyls aleen einde, en zy scheen menigmaal op 't punt om den geest te geeven. Omtrent den middag kwam haare Zuster in haare kamer om na haaren welstand te vernemen. 't Was een warme Voorjaarsdag; HARRIOT klaagde nogthans over koude, zat, in een laagen stoel, digt by een groot vuur; haare voeten lagen op eene vreemde wyze over elkander; voorover bukkende rustte haar elleboog op haar knie, en zo hielde zy met de rechterhand haar hoofd vast. Op de teder bezorgde vraagen van

haar

haare Zuster gaf zy geen antwoord; doch, uit haare *mymering* bekomende, tradt zy met eene blykbaare moeite de *kamer* dwars over; zeggende, met een zwakke en afgebroke ſtem: „ Ik kan nooit over de *Alpen* komen!" viel neder voor haar bed, en met een diepe zugt, doch zonder eenige ſtuiptrekkende beweeging, blies zy den laatſten adem uit.

Of de zeer ontheiligde en gebrekkige deelen des leevens door den tyd geheel verſleeten, dan of het geweld van den ſtorm der driften, dien nagt doorgeſtaan, den tyd haars beſtaans verkortte, zullen wy niet op ons neemen te bepaalen. Vast gaat het egter, dat haar dood en de byzondere omſtandigheden, welke denzelven vergezelden, onder haare Bloedverwanten en de Huisgenooten, eene zeer groote ontroering verwekte. Dewyl zy zonder eenige ſtuipagtige trekken overleedt, kon haare Zuster bezwaarlyk gelooven dat zy dood was; en daar deeze geen agt geſlaagen hadt op de losſe praat van haar Zoon EDUARD, kon zy geene betekenis hegten aan de laatſte woorden door HARRIOT geſprooken, tot dat de getrouwe Dienſtmeid haar een volkomen en opregt verſlag gedaan hadt van het voorgevallene in den verloopen nagt.

Naardemaal haar Neef EDUARD myn Boezemvriend was, en ik volkomen wist hoe veel hy van zyn Tante hieldt, haaſtte ik my, zo ras ik haar overlyden vernam, te hemwaards. Ik vond hem verſlaagen van droefenisſe, vol zelfverwyt zo natuurlyk in dit geval voor een gevoelig hart. Ik poogde hem te troosten, met aan te merken, dat de dood, die misſchien nooit als een onheil moest beſchouwd worden, zeker als een zegen aan te merken was voor een Perſoon, wier ongelukkige Lichaamszwakheden haar, ongetwyfeld, by aanhoudenheid, de uiterſte ſmerten baarden. —— „ Helaas! myn waarde Vriend," was zyne taal, „ en myn Hart en myn Verſtand „ weigeren toeſtemming te geeven aan de denkbeelden waar „ mede gy my zo vriendlyk zoekt op te beuren. Ik ſtaa toe, „ zy droeg een ongelukkig, een zeer ongelukkig, Lichaamsge„ ſtel om, haare gezondheid was ten uiterſten zwak —— „ doch wie hadt een kieſcher genot van alle de waare ver„ maaken, aan een beminnelyk en welonderweezen Hart ei„ jen? en nog meer, van alle die hoogere genoegens, welke „ teffens het getuigenis en de belooning zyn van een goed„ meenend Hart? 't Is waar, zy hadt haare zwakheden; maar „ welk regt had ik om 'er mede te ſpotten? Aan my moesten „ die zwakheden boven al heilig geweest zyn; want zy ſloeg „ het oog nimmer op de myne, dan met de uiterſte toegee„ venheid." Dikwyls riep hy uit „ Ongelukkige HARRIOT! — „ ongelukkige Tante HARRIOT! Ik heb laaghartig uw zwak „ doch niet van genoegen beroofd beſtaan verkort, door de „ bedagtloosſte wreedheid! — Ik wil, nogthans, uwe gedag„ tenis zegenen. Ik wensch dat ik de Wereld kon waar„ ſchouwen tegen de gevaarlyke wreedheid om te boerten „ met de Ligtgeloovigheid van eenig Mensch, die naar u ge„ lykt!"

MENGELWERK,

PROEVE BEHELZENDE AANMERKINGEN OP DE GESCHIEDENIS DES BYGELOOFS. Door G. GREGORY.

Het zy wy het aanmerken als een ſtuk van loutere nieuwsgierigheid, ſtrekkende om de grenzen onzer ontdekkingen, in dat belangryk vak der weetenſchappen, welke de Zielkunde der Menſchen ten voorwerp heeft, uit te breiden, 't zy wy het beſchouwen als een ſtuk van nuttigheid, dat men den ongerymden oorſprong opdelve van veele vooroordeelen, niet geheel by ons, uitgerooid, zal de Geſchiedenis der verkeerdheden van 's Menſchen Rede een onderwerp zyn, 't geen alzins eene wysgeerige naſpeuring verdient. Eene uitvoerige Geſchiedenis zou in veele opzigten, gewigtig weezen, doch veelligt al te groot en omſlagtig worden.

Godsdienſtige Dwaaling en *Zedelyk Vooroordeel* zyn de verdervendſte Pesten der Menſchelyke Natuure geweest. De oogmerken van Eigenbaat, en de verwoestingen van Eerzugt kunnen door 't geweeten verydeld, of door wetten bedwongen worden: men kan de ſlegte gevolgen daar van voorkomen door om- en voorzigtigheid; 't zyn onheilen, maar toevallige en ſlegts voor een tyd werkende onheilen. De heerſchappy des vooroordeels is algemeener en de werking daar van zekerder. De Menſchen mogen berouw hebben van andere ondeugden, en geene gelegenheid zoeken om ze te herhaalen; doch het verſtand moet eene zoort van omwenteling ondergaan, het moet ontleerd, zo wel als onderweezen worden; men moet alle de bronnen der dwaaling ontdekken, eer hy, die een Vooroordeel heeft ingezoogen, kan handelen als een Redemagtig Schepzel of een nuttig Lid der Zamenleeving. Het ſtuk der *Zedelyke Vooroordeelen*, voor een anderen tyd beſpaarende, bepaal ik my thans om eenige aanmerkingen in 't midden te brengen wegens den oorſprong en de gevolgen van zekere *Bygeloovige Begrippen*, die men *Godsdienſtige Dwaalingen* zou kunnen heeten.

De meest in het ooge loopende byzonderheden in de Geſchiedenis des Bygeloofs zyn I. *Veelgodendienst*, II. *Afgodery*, III. *Huichelary* en *Oordeelproeven*, IV. *Offeranden*, V. *Fabelagtige Vertellingen* van *Wonderdaadige* en *Verſchrik-*

lyke Verſchyningen. —— Deeze Dwaalingen hangen natuurlyk zamen; en de algemeene Oorzaaken derzelven zyn redenkavelingen, uit overeenkomst afgeleid, en onkunde van natuurlyke Oorzaaken.

I. Tegen de ondervinding valt geen pleiten, en wy hebben het voldingendst gezag om te gelooven, dat, by zommige ſtammen van Menſchen, de oorſpronglyke overlevering van den Godsdienst geheel verlooren is geraakt: by andere kunnen wy ligt bevroeden, dat de trekken daar van zo flaauw en duister geworden zyn, dat de ziel open ſtaat om alle verzinzelen, welke drift of verbeelding invoeren, toe te laaten. 't Is den Mensch eigen, 't geen hy niet volkomen begrypt, te vreezen of te bewonderen: en wanneer deeze driften heerſchend worden, is de verbeelding zeer werkzaam. —— Een Man verloor zyn gezigt, in den ſlag van *Marathon*. Hy verhaalde dat hy, by het eindigen van den ſlag, een ſpookzel zag van een monſteragtige gedaante, komende van de zyde des Vyands, 't geen onmiddelyk den Man naast hem ſtaande doodde, en op dat oogenblik verloor hy zyn gezigt. (*) HERODOTUS kon zich niet bedriegen in de opgave van de omtrekken des gevals; daar hy ons verhaalt dat hy den Man kende: doch de oplosſing van 't zelve is, myns oordeels, niet bezwaarlyk. De Man was waarſchynlyk van eenen vreesagtigen aart; doch een bezef van Krygseere hadt hem zyn post doen houden, tot op het eindigen van den ſlag. Het gewaande Spookzel was zeker een der Vyanden: en de Man, een naast zyne zyde ziende vallen, kreeg zulk een ſchok, dat zyn Gezigtzenuw verrekte, en door den invloed der vreeze ongeſteld bleef.

Dan veronderſteld zynde, dat de eerſte overlevering van den Godsdienst by eenigen ſtam van Menſchen uitgewiſcht is, dan zullen de verſchrikkingen, verwekt door de groote Verſchynzelen der Natuure, iets naar een ſtelzel van Godsdienst gelykende invoeren. De Verwoesting van een Aardbeeving, van een Onweer, het ſchikbaarend vertoon van een Comeet, of de ſchielyke wegneeming van licht by eene Zon- of Maanverduistering, zullen by den niet wel onderweezenen ſchroomlyke denkbeelden verwekken, zo van den wil als van de Magt van dat Weezen, 't welk deeze gebeurtenisſen beſtuurt. —— Uit de over-

(*) HERODOT. LIB. VI. C. 117.

overeenkomst redenkavelende, en waarneemende dat 'er eene menigte van mindere weezens is, wier leeven van onzen wil afhangt, is de overgang gereed om te veronderſtellen, dat 'er weezens zyn in magt verre boven ons verheeven, doch even wreed, even grillig. ——— De Zon en Maan, de zigtbaarſte zynde van alle natuurlyk werkende oorzaaken, worden waarſchynlyk aangezien als de vernaamſten dier verſchynzelen (*). En ik geloof, dat de eerſte Eerdienst van alle Afgodiſche Volken aan deeze Hemellichten is toegebragt. — Wyders veronderſtellende, dat 'er eenige trekken van de oorſpronglyke overlevering des Godsdienst zyn overgebleven, en wel byzonder het geloof, dat de Godheid zich vertoond had aan het Menschdom, dan zal een ruw Volk zeer gereed beſluiten, dat deeze Hemellichten, zo veel dienst doende, en welker verſchynzelen zo verſcheiden en onverklaarbaar zyn, voor de zichtbaare vertooning van de Godheid moeten gehouden worden..

Andere beginzels zullen met dat van Vreeze medewerken om Bygeloof te doen gebooren worden. Vrees dient, in dit geval, alleen om de aandagt op te wekken: en deeze eens opgewekt, en op dit voorwerp in de Natuur gevestigd, bemerken zy de uitwerkzels daar van: doch niet in ſtaat om de oorzaaken te bevatten, zal men ze toeſchryven aan eenigen hooger en onzigtbaaren werker. De *Germaanen* ziende, dat de *Aarde* van zichzelven het beſtaan gaf aan veele dingen, bragten 'er Eerdienst aan toe (†). De *Perſiaanen* hielden het *Vuur* voor eene Godheid (§). De *Otaheiters* geeven aan den Oppergod eene Godin, niet met hem van dezelfde natuur *O-te papapa* geheeten; deeze bragt *O. Steena* voort, de Godin die de Maan baarde; van deeze ſtammen alle de mindere Goden af, en ook het Menschdom. (**) He-

(*) Diod. Sic. L. 1. *f.* 1. Ten bewyze dat de eerſte denkbeelden van Godsdienst onder woeste Volken van deeze Hemelverſchynzelen den oorſprong ontleenen, dient dat de *Otaheiters*, wanneer de Maan afneemt, zeggen, de Geesten eeten de Godheid op: en wanneer dezelve toeneemt, verklaaren zy dat de Godheid zichzelven wederwekt. Cook's *last Voyage* Vol. 1, p. 166.

(†) Tacit. *Germ.* C. XL.

(§) De *Egyptenaars* hielden het Vuur voor een bezield wild Beest. Herodot. Lib. III. C. 18.

(**) Forsten *Obſ.* C. VI. *f.* 9.

HERODOTUS verhaalt eene zeldzaame Geſchiedenis, welke ſchynt aan te wyzen dat de *Egyptenaars* eenig denkbeeld hadden van de onzigtbaare natuur des eeuwigen Geests. Zy, die te *Thebes* hunnen Godsdienst volbragten, offerden een Ram, en ſchryven den oorſprong hier van, aan 't volgende geval, toe. De *Egyptiſche Hercules* was, volgens de overlevering, zeer begeerig om *Jupiter* te *zien*, die langen tyd deeze begeerte niet wilde voldoen. *Hercules* ſteeds aanhoudende, vilde *Jupiter* in 't einde een Ram, en de vagt omhangende, vertoonde hy zich in die gedaante aan *Hercules*, te welker oorzaake de Standbeelden van *Jupiter* met een Ramskop geſneeden worden. (*) Indien 'er eenige grond was voor de overlevering, kwam dezelve waarſchynlyk voort van eenen Geestdryver, die een meer volkomene en zigtbaarder ontdekking van de Godheid ernſtig verlangende, in het oogenblik zyner verrukkinge een Ram zag, en zich gevolglyk verbeeldde dat de Godheid die gedaante hadt aangenomen.

De *Egyptenaars* eerden de *Zon* en de *Maan*, onder de naamen van *Oſiris* en *Iſis*; de eerſte betekent in de *Egyptiſche* taal de *Veeloogige:* dewyl de Zon alles beſchouwt wat 'er op de wereld omgaat: de laatſte betekent de *Oude Iſis*, werd altoos met hoornen geſchilderd, zinſpeelende op de wasſende *Maan*. Het blykt dat de *Egyptenaars*, in laateren tyde, de naamen van *Iſis* en *Oſiris*, by wyze van pligtpleeging, aan eenige hunner vroegſte Monarchen toevoegden: en de overlevering verwarde hunne Geſchiedenis met de oorſpronglyke aanbidding van *Zon* en *Maan* (†) ——— Hier hebben wy een zeer waarſchynlyk verſlag, wegens den oorſprong van dien Eerdienst, toegebragt aan afgeſtorvene Mannen, gegrond op het getuigenis om eenen agtbaaren Schryver. Mangel aan een nauwkeurig tydregister, deedt hun het tydperk van *Oſiris* en *Iſis* zeer verre te rug zetten, en de overlevering, ten tyde van HERODOTUS wilde, dat geen God, in menſchelyke gedaante, zints 11, 340 Jaaren geregeerd hadt. ——— Een tydvak, 't geen het vrugtbaar vernuft hunner Priesteren aangevuld heeft, met gebeurtenisſen, geſchikt naar de vatbaarheid en den ſmaak hunner Leerlingen. Geduurende dat Tydperk vol wonderen, hadt de Zon niet

(*) HERODOT. *Lib.* II. C. 42.
(†) DIOD. *Sic. Lib.* I. f. 1.

niet minder dan vier keeren haaren loop veranderd, twee maal opkomende waar dezelve nu ondergaat, en twee keeren ondergaande waar zy nu opkomt (*). Toen, volgens dezelfde Overlevering, de Goden in *Egypte* regeerden, heerschten zy by beurten, en waren niet allen te gelyk op aarde.

Orus, de Zoon van *Oſiris*, was de laatſte die onder hun regeerde, en deeze *Orus* was de *Griekſche Apollo*. (†)

Eene andere zoort van *Veelgodendom* mag toegeſchreeven worden, aan de bezwaarlykheid om reden te geeven van 't geen in 's Menſchen gemoed opkomt, 't welk de Menſchen aanleiding gaf om zich eene gemeenſchap met de Onſtoflyke Wereld te verbeelden. Het Volk te *Madagascar* vervoegt zich, als 'er iets van belang ontſtaat, na de graven hunner Vooronderen om raad: en, myns bedunkens, is het zeer duidelyk, dat Wichelaary, Oordeel-proeven, en het raadpleegen der Orakelen, uit een dergelyk Vooroordeel, den oorſprong ontleenen. —— Onbekwaam om de Gemoedsbeweegingen uit Wysgeerige gronden te verklaaren, —— en eens het geloof in hooger Weezens aangenomen hebbende, en 't nogtans bezwaarlyk vindende te begrypen, hoe één Weezen alles kon beweegen, en oorzaak zyn van ſchynbaare tegenſtrydigheden, —— begreepen zy gereedlyk dat elke byzondere neiging en drift een onderſcheide bewerker hadt; van hier, een *God der Liefde*, een *God der Wysheid*, enz. —— De *Stoirynen* poogden de ongerymdheden van het *Veelgodendom* te vergoelyken, door 'er eene geheimzinnige Leenſpreuk van te maaken, en dit ſtelzel ondersteunden zy door de ſpraakkunſtige afleiding van de naamen der Godheden. Zy beweerden, dat het eenig Algemeen Weezen afgebeeld wierd onder verſchillende naamen, naar deszelfs onderſcheide eigenſchapden (§) —— De *Griekſche* Fabel, wegens den oorſprong des Kwaads (**). heeft veel van het Leenſpreukige, als of de dood van *Pandora* diende om de uitwerkzels der drif-

(*) Herod. *Lib.* II. C. 142. De verbaazende Verhaalen van de Oudheid der *Chineezen* hebben, ongetwyfeld, den zelfden oorſprong, en dezelfde egtheid.

(†) Herodot. *Lib.* II. C. 144.

(§) Diog. Leart. *Lib.* VII. *Vit. Zeno.* p. 528.

(**) Hesiod. *Op. & Dies.* V. 60.

driften af te ſchetzen. Nogthans ben ik, met Lord KAIM, (*) van gevoelen, dat de Leenſpreuk boven het bereik der menſchelyke vermogens was in zo vroeg een tydperk als de uitvinding der *Griekſche* Verdichtzelkunde.

Het blykt derhalven, dat het *Veelgodendom* der Ouden uit verſcheide oorſprongen voortkwam. Eerst uit de aanbidding der Hemelſche Lighaamen. —— Ten tweede, uit het toekennen van elke pooging der Natuur, aan een byzonder vermogen. —— Ten derden, uit het toeſchryven van ieder aandoening onzer Ziele, van ieder drift, aan de tusſchenkomst van een onderſcheiden onzigtbaare Magt. —— Ten vierden, hebben, in de duistere eeuwen, de eerbetuigingen, afgeleid aan vroege Monarchen, deezen de eigenſchappen en naamen der Godheden geevende, veroorzaakt, dat men de Geſchiedenis dier Monarchen verwarde met de verdichtzelen der Goden.

De menigte van *Halfgoden* beſtondt alleen uit de eerſte Vinders van Kunſten en Staatsbeſtuur, die waarſchynlyk hunne Vergoding daar aan verſchuldigd waren, dat zy hunne uitvindingen, om de waardye en de moeilykheid te beter te doen bezeffen, voorgaven van den Hemel gekregen te hebben. Zulk een denkbeeld is regtsſtreeks verbonden met het geloof dat zy van de Goden afſtamden, of althans onder de Gunſtelingen der Goden behoorden, en verhief hun gereedlyk tot den rang hun toegeſchikt. De meeste Volken hebben dat ſlag van *Genii* of *Halfgoden*. De *Otaheiters* derven ze niet, een deezer is van een boozen aart, en woont by de *Morais* en *Toopapous*, of Begraafplaatzen. (†)

Ik weet niet, of de Eerdienst, den Dieren toegebragt, tot eene ſoort van *Afgodery* of tot het *Veelgodendom* behoort. De *Koe*, een den Menschdomme zo weldaadig Dier, was een voorwerp van aanbidding in de eerſte eeuwen der Afgodery. Volgens de Wetten van *Egyptenland*, waren de *Valk* en de *Ibis* heilige Dieren, wie dezelve of moedwillig, of by toeval, doodde, werd met den dood geſtraft (§). De *Egyptenaars* eerden zelfs den *Krokodil*, dat verſlindend Dier: dewyl de ſchrik van deeze Schepzelen diende om het Land te dekken tegen de invallen der ſtroo-

pende

(*) KAIM's *Hist.* of *Man*.
(†) FORS. Ob. C. VI. f. 0.
(§) HERODOT. *Lib.* II. C. 65.

pende *Arabieren*. Van deeze ſoort van Bygeloof, geloof ik, kan best reden gegeeven worden, door te ſtellen, dat zy de Dieren zelve niet enkel dienden; maar dagten, door dezelven eene ſoort van eerbiedenis toe te draagen, eer en dankbaarheid te betoonen, aan de *byzondere Godheid*, die deeze Dieren geſchapen, en ten nutte van het Menschdom op de wereld geplaatst hadt.

Het Geloof, in *Volks* en *Plaats Godheden* is een natuurlyk gevolg van het verdeelen der Opperſte Magt, en het veronderſtellen van het beſtaan der mindere Godheden. De *Perſiaanen* offerden aan de *Griekſche Godheden*, agtende dat zy het opzigt hadden over eene byzondere Landſtreeke. (*)

II. Overeenſtemmende met dit begrip, is het denkbeeld dat het Godlyke Vermogen huisvest in *byzondere Plaatzen* en *Dingen*. De *Germaanen* voerden na het Strydveld Beelden en heilige Overblyfzels uit de gewyde bosſchen (†) De *Otaheiters* zetten de Beeldtenisſen hunner Goden op de ſtevens hunner Vaartuigen (§) als behoedmiddelen tegen gevaar: waarſchynlyk om dat zy gelooven, dat den Goden geen kwaad kan overkomen. Die gewoonte hadt ook plaats by de *Romeinen:* en de overblyfzels zyn 'er nog van by ons, ſchoon wy om den oorſprong niet denken. (**)

In dit verſlag der zaaken vinden wy, misſchien, de kragtigst werkende oorſprong der *Afgoderye*. Mogelyk is 'er eene andere zeer waarſchynlyke oorzaak van. 't Is den Mensch natuurlyk, alles, wat ten voorwerp van eerbiedenisſe ſtrekt, af te ſchilderen, of af te beelden; eene maat van eerbiedenisſe zal zelfs afgelegd worden, aan de afbeelding van zulk een voorwerp, en die eerbiedenis welhaast in Aanbidding veraarten.

Ik weet het is eeniger gevoelen, dat de eerdienst aan de Geesten van afgeſtorven Menſchen, alle andere ſoorten van valſchen Godsdienst en Afgodery voorging. Daar dit gevoelen ondersteund wordt, door Mannen van naam, doet het my leed het niet te kunnen onderſchryven: want, vooreerst, vinden wy dat 'er eenige onbeſchaafde Volken beſtonden, onder welken geene Overlevering plaats hadt, dat

(*) Diod. Sic. *Lib.* I. f. 2.
(†) Tacit. *Germ.* C. 7. 9.
(§) Tors. *Ob. p.* 459.
(**) Pers. *Sat.* VI. 30. *Handel. der Apoſtelen* XXVIII. 11.

dat hunne Godheden ooit op Aarde verkeerd of eene Menschlyke gedaante aangenomen hadden. HERODOTUS verzekert uitdruklyk, dat de *Perſiaanen* niet, gelyk de *Grieken*, geloofden, dat de Goden ooit in een Menschlyke gedaante beſtonden (*), en dit ontdekken wy ook, het geval te weezen in eenige deelen der *Nieuwe Wereld*. —— Ten tweeden, in deeze Landen, waar de Afgodery eerst in zwang geraakte, waren de oorſpronglyke Afgoden geene Afbeeldingen van Menſchen; maar van Hemelſche Lichaamen, van Beesten, enz. (†), als onder de *Egyptenaaren*. —— Ten derden, het ſchynt natuurlyker dat het geloof in hooger en onſterflyke Weezens aanleiding geeft, tot de veronderſtelling, dat de goeden en grooten eene maat vau gelukzaligheid in eenen anderen ſtaat genieten, dan dat het geloof van de Onſterflykheid der Ziele eerst aanleiding zou geeven tot Godsdienſtige eerbiedenis.

III. Bygeloof kan beſtaan zonder eenige vastbepaalde begrippen van Godsdienst (§), het volk op *Madagascar* heeft geen Godsdienſtſtelzel, en nogthans een menigte van bygeloovige dwaasheden en vooroordeelen. Zo zeer geeven zy agt op 't geen zy gelukkige of ongelukkige Dagen noemen, dat zy alle de Kinderen, op de laatstgemelde gebooren, om 't leeven brengen (*). *Wichelaary* en *Oordeelproeven* ontſtaan, nogthans, uit een begrip, ſchoon een valsch en verkeerd begrip, van eene Godlyke Voorzienigheid en de werkzaamheid van hooger weezens. De *Machlyeenſche* Maagden, een Volk in *Africa*, vogten met ſteenen op het Feest van *Minerva*, of de Godin des Krygs, en die van de bekomene wonden ſtierven, kreegen den naam van *valſche Maagden* (†). In de Legers der *Germaanen* waren altoos Wichelaaresſen (§). Om den uitſlag eens krygs,

(*) HERODOT. Lib. V. c. 131.

(†) DIOD. SIC. Lib. I. ſ. 1. & PLAT. *Cartyl.* TACIT. *Hiſt.* Lib. II. c. 3. HERODOT. Lib. II. op veele plaatzen.

(§) De Geſchiedenis van Lord HERBERT van *Cherburg* is bekend: deeze zonderlinge Twyfelaar badt om eene byzondere Openbaaring te zyner onderrigting, of de *Christlyke Godsdienst* waar dan valsch was. Men kan 'er de voorbeelden van RICHELIEU en DRYDEN byvoegen.

(*) RAYNAL *Hiſt. Phil. & Pol.* Lib. IV.

(†) HERODOT. Lib. IV. c. 180.

(§) CÆSAR *de Bello Gall.* Lib. I. c. 50.

krygs, die geſtreeden zou worden, te weeten, koozen zy een gevangenen uit het vyandlyk volk, en ſtelden hem over tegen iemand uit hun eigen, hem in alle opzigten gelyk; en ieder ſtreedt met de wapenen zyns Lands openlyk om de overwinning. Wanneer een *Scytliſch* Koning in het ziekbed ſtortte, was het de gewoonte de Wichelaars te roepen, die aanweezen, wie der Burgeren zich aan Meineed hadt ſchuldig gemaakt, zweerende by de *Huisgoden des Konings* (*). De verdagte Perſoon werd beproefd, indien hy 't ontkende, zondt men om andere Wichelaaren: en indien zy met de eerſten zamenſtemden, werd de Man onthoofd, en de eerſte Wichelaars traden in 't bezit zyner goederen. De beſchaafde Staaten van *Griekenland* maakten welhaast verandering in deeze barbaarſche gebruiken, de zekere werktuigen van Prieſterlyke dwinglandy en gierigheid, en ſtelden een zagter en vernuftiger ſoort van Bygeloof in ſtede.

Het bedrog en de dubbelzinnigheid der oude *Orakelen* behoeven niet te wyken voor iets 't geen wy leezen in de gedenkſchriften van Godsdienſtige Bedriegeryen. In gevallen van Peſt of andere Volksrampen, wanneer de *Orakels* geraadpleegd werden over de middelen om die onheilen af te weeren, bevalen zy veelal dat 'er een Tempel moest gebouwd of eenige langduurige Plegtigheid verrigt worden: en eer dit een van beide gedaan was, moest de Volksramp, volgens den gewoonen loop der Natuure, ophouden. De *Orakels* werden dikwyls omgekogt, en dit werd zomtyds ontdekt; 'er zyn voorbeelden voorhanden, dat de Prieſteren en die haar omkogt des ſtraffen leeden (†).

(*) Herodot. Lib. IV. C. 66.
(†) Herodot. als boven.

(*Het Vervolg by de eerſte Gelegenheid.*)

WAARNEEMING WEEGENS DE GOEDE UITWERKING VAN ZINK-KALK, IN EEN HYSTERIEK TOEVAL.

Door Dr. ALEXANDER MACLACHLAN (*).

Een Meisje van acht jaaren, van eene vlugge Lichaamsgeſteldheid, wierd zeer dikwyls gekweld, met eene zeer he-

(*) *Medical Commentaries. Vol. Tinth, pag.* 247.

hevige pyn, voornaamentlyk in den omtrek van den Navel. Na dat dit eenigen tyd had aangehouden, wierd deeze pyn agtervolgd, van een ſterk gerommel in den onderbuik, en van een gevoel van een ronden bal, opklimmende tot in den Slokdarm, en veroorzaakte aldaar een gevoel in 't ſlikken. —— De Lyderesſe viel vervolgens in een zoort van ſlaauwte, geheel zonder beweeging, en zonder gewaarwording; het gehoor alleen uitgezonderd. Naa dat zy, omtrent tien weeken in dien toeſtand geweest was, kwam zy allengskens, met een pynlyk gevoel in de uitwendige Ledemaaten, wederom by.

Geduurende den aanval, of liever kort voor, en na den aanval, gevoelde zy een bepaalde pyn in het Voorhoofd, even als of 'er een Spyker met den Hamer ingeſlagen wierd; de aanval eindigde telkens, met een klam koud zweet, dat echter niet lang duurde. —— Daar waren geene tekenen van onzuiverheden in de eerſte wegen, ook was de Pols doorgaans 100 ſlagen in een minuut.

Deeze toevallen hadden ſlegts vier dagen geduurd, in welken tyd zy omtrent twaalf aanvallen gehad heeft, dan de aandoeningen in den Buik, en de Hoofdpynen waren, reeds zedert eenigen weeken, aanhoudend. Zy had geene middelen gebruikt, uitgezonderd een *Bolus* van Rhabarber, met Calomel, in de veronderſtelling van Wormen.

Ik zag haar met de bovengenoemde toevallen, den 27 January; — en liet haar een Aderlaating doen van agt onzen Bloed, raadde tegens den avond een warm voetbad, en gaf haar een pynſtillenden drank.

Den 28 January, vond ik de Pols minder ſchielyk en zagter. Zy had zedert de Aderlaating drie aanvallen gehad. —— Voor 't overige was de Nacht vry rustig geweest.

Ten einde in dit geval de Zink-Kalk te beproeven, zo gaf ik het volgende voorſchrift. *R. Calc. Zinc. Extr. Gentian, craſſior. utriusque grana viginti & quatuor. Sapon. Hispan. ſemi drachman. Syrup. Simpl. q. ſ. fiat maſſa div. in pil.* 24. Hier van liet ik, des avonds en 's morgens, telkens 2 pillen gebruiken. Den 29 January, geen aanval, dan veel pyn in 't voorhoofd, en in den Buik.

Den 2 Febr. het gebruik der pillen voortgezet. Zy was niet alleen vry gebleeven van de aanvallen, maar had ook geen pyn in 't Hoofd, nog in den Buik.

Den 5 Febr. De Lyderesſe bleef by aanhoudenheid vry, ik liet haar met het gebruik der middelen ophouden, en zy is volmaakt herſteld.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE DER WATER-HOENDEREN.

(*Volgens den* Heer DE BUFFON.)

Het *Water-Hoen* wordt in 't Latyn *Gallinula chloropos*, in 't Fransch *Poule d'eau*, in 't Engelsch *Water-Hen* of *More-Hen*, in 't Hoogduitsch *Rotolatſcher*, in 't Poolsch *Kokoska*, geheeten.

De Natuur gaat by zagte ſchreden over, van de gedaante der *Rallen* tot die van het *Water-Hoen*, die even 't zelfde aan de zyden een plat gedrukt Lyf, en een Bek van gelyke gedaante heeft; doch meer gekromd, en meer gelykende naar den Bek der *Hoenderen*. Het *Water-Hoen* heeft mede den Voorkop vederloos, en met een dik vlies bedekt; 't geen men ook eenigzins by zommige *Rallen* beſpeurt. Deeze Vogel vliegt desgelyks met nederhangende Pooten; eindelyk heeft hy, gelyk de *Rallen*, lange Vingers; doch, in derzelver geheele langte, voorzien van een vliezigen rand: iets, waar uit blykt, dat hy de overgang uitmaakt, van Vogelen met gekloofde voeten, wier Vingeren bloot en van elkander geſcheiden zyn, en die met gevliesde voeten, welker Vingeren met een vlies van den een tot den ander vereenigd zyn. In de meeste Rivier-Vogelen, hebben wy reeds iets van deezen overgang opgemerkt, die wat van dit vlies tusſchen de drie Vingeren, of alleen tusſchen de buitenſte en middelſte, hebben.

De leevenswyze der *Water-Hoenderen* ſtemt met hun maakzel overeen. Zy gaan dikwyler dan de *Rallen* te water, zonder egter veel te zwemmen, of het moet zyn, om een tegen overgeſtelden oever dwars over te bereiken. Geduurende het grootſte gedeelte van den dag, houden zy zich in 't riet, of onder de wortels, der aan 't water groeijende boomen, verſchoolen; alleen 's avonds, ziet men ze aan den waterkant: min worden zy by moerige gronden en moerasſen, dan by rivieren en poelen, gevonden. — Het Nest der *Water-Hoenderen*, aan den kant des waters vervaardigd, beſtaat uit een groote hoop riet en biezen, door elkander gevlogten: de Moeder verlaat het alle avonden, en dekt eerst de eijeren met brokken van biezen en ander kruid. Zo ras de Jongen uit den dop zyn, loopen zy even als de Rallen, en volgen zelfs de Moeder, die ze in 't water brengt; om dit natuurlyk zwemvermogen,

gen, hebben zeker het Mannetje en Wyfje de voorzorge, dat zy het nest by het water toeſtellen. Voor het overige bedekt en begeleidt de Moeder haar klein Gezin, met zo veel omzigtigheid, dat het zeer bezwaarlyk valt, 't zelve haar te ontneemen. De Heer HEBERT ſchryft my, ze nooit gezien te hebben, ſchoon hy veel in allerlei jaargetyden gejaagd heeft, op de plaatzen, waar de *Water-Hoenders* zich onthielden. Deeze ſtipt bewaarende voorzorg hebben zy ſlegts kleinen tyd noodig: want welhaast zyn de Jongen in ſtaat om voor zich zelven te zorgen; en laaten der Moeder tyd, om een tweede Geſlacht voort te brengen; ja men verzekert, dat zy niet zelden driemaal in 't jaar broeden.

In October verlaaten de *Water-Hoenders* de koude en bergagtige ſtreeken, en brengen den geheelen Winter over, in onze gemaatigde Landſchappen, waar men ze vindt, by de Waterbronnen, die nooit bevriezen. Gevolglyk is het *Water-Hoen*, eigenlyk geſprooken, geen Trekvogel: dewyl men dezelven, een geheel jaar, in onderſcheide ſtreeken vindt, en alle zyne reizen zich ſchynen te bepaalen, van 't Gebergte na de Vlakte, en van de Vlakte na 't Gebergte.

Schoon deeze Vogel niet tot verre reistochten gezind, en overal niet zeer talryk is, ſchynt dezelve door de Natuur geplaatst in de meest bekende Gewesten, zelfs tot in de verſtafgelegenſte toe. De Landontdekker COOK, vondt ze op het Eiland *Norfolk* en in *Nieuw Zeeland*; ADANSON, op een Eiland van *Senegal*; GMELIN, op de vlakte van *Magaſea* in *Siberie*, niet verre van *Jenisca*, waar hy zegt dat ze veelvuldig zyn. Zy zyn niet min in de *Antilles*, op *Guadeloupe*, *Jamaica* en het *Vogel-Eiland*, ſchoon 'er, op het laatstgenoemde, geen zoet water gevonden wordt; men ziet ze ook veel in *Canada*. —— Wat *Europa* betreft, het *Water-Hoen* is in *Engeland*, *Schotland*, *Pruiſſen*, *Zwitzerland*, *Duitschland*, en in de meeste Landſchappen van *Frankryk*.

't Is waar, wy durven ons niet verzekerd houden, dat alle Vogels als *Water-Hoenders*, door de Reizigers aangeweezen, van dezelfde zoort zyn, als de onze. Dr. DE PAGE DU PRATZ zegt uitdrukkelyk, dat het *Water-Hoen* te *Louiſiane* 't zelfde is, als het *Franſche*; het blykt ook dat het *Water-Hoen*, door Vader FEUILLE, op 't Eiland *St. Thomas*, beſchreeven, 'er niet van verſchilt. —— Anders onderſcheiden wy drie zoorten, of Verſcheiden,

den, van welken men verzekert, dat zy niet met elkander paaren, ſchoon zy in dezelfde wateren zich onthouden: zonder eenige andere zoorten te tellen, door de Naamlystmaakers gebragt tot het geſlacht van de *Poule Sultane*; en ons voorkomen veel nader aan dat der *Water-Hoenderen* te behooren, en nog eenigen waar van wy geene genoegzaame aanwyzing, of zeer onvolkomene kundigheden, hebben.

De drie Geſlachten of zoorten, in *Frankryk* bekend, kan men onderſcheiden door de grootte: de *Middelbaare* is de gemeenſte; de *Groote* en *Kleine*, welke laatſte ter onderſcheiding het *Water-Hoentje* genaamd wordt, zyn wat zeldzaamer.

Het *Middelbaar Water-Hoen* is van grootte als een *Hoen* van zes maanden; de langte van den Bek tot den Staart is één voet; en van den Bek tot de Nagelen, tuſſchen de veertien en vyftien duimen: zyn Bek is geel, aan 't uiteinde, en rood aan 't grondſtuk; het vliesagtig plekje, voor aan den Kop, is van de laatstgemelde kleur, als mede het benedenſte van den Poot, onder de Knie: de voeten zyn groenagtig; de geheele Pluimadie is donker yzer-graauw, onder het Lyf wit gewolkt, en graauw-bruin, groenagtig boven op; een witte ſtreep omboordt de Vleugels: de Staart, zich opheffende, vertoont het wit der Zydveeren der benedenſte Dekveeren; voorts is de geheele Pluimadie dik, digt en met dons bezet. —— By het Wyfje, eenigzins kleinder dan het Mannetje, zyn de kleuren helderder, de witte golfjes aan den Buik veel zigtbaarder, en de hals witter: het plekje, aan den Voorkop, is by de jongen bedekt met een dons, veeleer na hair dan na veeren gelykende. Een Jong *Water-Hoen*, door ons geöpend, hadt in de Maag de overblyfzels van kleine Vischjes en Waterplanten, gemengd met Steengruis: deeze maag was zeer dik, en ſterk van Spieren, even als die der *Land-Hoenderen*.

Uit den naam van *Water-Hoentje*, aan de kleinſte zoort gegeeven, hebbe men zich niet te verbeelden, dat deeze Vogel zeer veel kleinder is dan de voorgaande. Tuſſchen deeze beide is het verſchil niet groot; doch men heeft waargenomen, dat, op dezelfde plaatzen, de beide zoorten zich ſteeds onvermengd van elkander houden: de kleuren der Pluimadie zyn bykans dezelfde; BELON nam alleen waar, dat het *Water-Hoentje* een blaauwe gloed op de Borst hadt, en een wit Ooglid; hy voegt 'er nevens, dat het vleesch zeer malsch is, dat de beenderen zeer dun en broos

broos zyn. Wy hebben een deezer *Water-Hoentjes* gehad, het leefde flegts van den twee en twintigſten November tot den tienden December; in de daad, zonder eenig voedzel dan water. Wy hielden het opgeſlooten in een klein affchutzel, 't geen alleen licht ontving door twee ruiten in den ingang geplaatst: alle morgens, met het aanbreeken van den dag, vloog het herhaalde keeren tegen de glazen: 't overige van dien tyd verbergde het zich, zo veel mogelyk den Kop benedenwaards houdende: wanneer men het in de hand nam, floeg het met den Bek; maar zonder eenige kragt. In deeze harde gevangenis, hoorden wy 't zelve geen geluid altoos ſlaan. Doorgaans zyn die zoort van Vogelen zeer ſtilzwygend; men heeft zelfs beweerd dat zy ſtom zyn; doch, in vryheid, laaten zy een zagt herhaald geluid, *bri*, *bri*, *bri* hooren.

Het *Groote Water-Hoen* moet zeer veelvuldig zyn in *Italie*, omſtreeks *Bologne:* naardemaal de Vogelaars van die Landſtreeke 'er den gemeenen naam van *Porzanen* aan gegeeven hebben: het is in alle afmeetingen veel grooter dan ons gewoon *Water-Hoen*. De langte, van den Bek tot den Staart, is bykans één en een halven voet. Het bovenſte van den Bek is geelagtig, de punt zwart; de Hals en Kop hebben dezelfde zwarte kleur, de mantel is donker kaſtanje bruin: het overige der Pluimadie is gelyk aan die der gemeene *Water-Hoenderen*, met welken men ons verzekert, dat zy zomtyds in onze wateren voorkomen; de kleuren van het Wyfje zyn veel ligter, dan die van het Mannetje.

PROEVE OVER DEN TRAP DER ZEKERHEID VAN DE BEWOONBAARHEID DER WAERELDEN, BUITEN ONS ZAMENSTEL.

Door P. VAN AKEN, *A. L. M. & Phil. Doctor te Leiden.*

Aannemelyk ſchynt het gevoelen der hedendaagſche Wysgeeren, dat alle vaste Starren, als zo veele Zonnen zyn, gelykſoortig aan die, welke een hoofd-deel van ons Samenſtel uitmaakt, en om welke, als om haar middelpunt, de andere Dwaal-Starren zich bewegen: de redenen, die zy daar voor bybrengen, ſpreeken in der daad ten haren voordeele: haar flikkerend licht, gevoegd by haren verbazenden afſtand, ſchynt dit zonder eenig twyfel aan te duiden. De welbevestigde waarnemingen, van den groten Starrekundigen *Bradley*, geven den hoek van de

de Jaarlykſche *Paralaxis* niet groter, dan van eene Secoude; waar uit men beſluiten moet, dat de afſtand der aarde van de vaste Starren zo groot is, dat een Kanonkogel, altyd dag en nacht even ſnel voortgaande, dezen weg maar in 104166666636 jaaren zou kunnen afleggen; nogtans flikkeren zy met een helder ſchynend licht. Het is derhalven meer dan waarſchynelyk, dat het geen ontleend, of weerom gekaatst, maar een oorſpronkelyk licht moet zyn, gelykſoortig aan dat der Zon, die onzen Aardbodem beſchynt; en dat ze gevolgelyk Zonnen van gelyken aart, en met ſoortgelyke hoedanigheden begaafd zyn. Voorts zal de *Eindens-kennis*, die ons leert, dat 'er door den Alwyzen Schepper niets te vergeefs geſchapen is, maar om de beste oogmerken, die met zyne nooit volprezen goedheid en wysheid het aldermeest over een komen, te bereiken, het ons niet onmogelyk doen voorkomen, dat alle deze Zonnen, in het wyd uitgeſtrekt waereld-rond, met aardbollen, en andere geſchapen lichaamen, omſingeld zyn, om aan dezen het zelfde nut toe te brengen, het welk de Zon aan onzen Aardbodem doet. Uit dit alles bezeffen wy geredelyk de aanbiddelyke Majeſteit, van den Alwyzen en Alvermogenden Formeerder, mitsgaders de duure verplichting, die op ons ligt, om hem, in eenen diepen eerbied, die Lof en Heerlykheid te geven, welke hem toekomt. In de overdenking hier van, willen onze gedachten redelyker wyze wel daar henen, dat alle deze Aardbollen met ſchepzelen moeten verrykt zyn, gelyk de Aardbol dien wy bewoonen; dewyl het zeker is, dat 'er niets te vergeefs geſchapen is; en anders dit juist het geval zou kunnen zyn; dewyl alle deze Aardbollen om die Zonnen, in de verafgelegen Gewesten, voor ons oog onzichtbaar zyn; en mogelyk, by de grootſte volmaaktheid der Telescoopen, zich altoos voor ons verſchuilen zullen. Dus voortgaande, zullen ons de beſpiegelingen van *Huygens* vernuftig voorkomen; en we zullen alle de Handwerken, Konſten en Wetenſchappen gaarne daar ſtellen, die de Inwoonders van deze onbekende Aardbollen, om hun beſtaan te vinden, noodwendig oeffenen moeten. — Zaken altemaal, die zich wel laten voorſtellen en gretig aangenomen worden: zullen zy echter haar waardy behouden, en niet na aartige droomen, of verlustende herzenſchimmen ſmaken, dan is 't hoogst nodig, dat wy ons wagten, van de eene vooronderſtellinge op de andere te bouwen; en dat wy onze gedachten wel inzonderheid vestigen op de vereischtens, van welke alle de andere zaken

ken moeten afhangen; en zonder welke alle andere hoedanigheden, en manieren van Wezens, hoedanige wy die ons verbeelden, volgens de algemene natuurwetten moeten ophouden. Hier van wel overtuigd, zal de aannemelykheid veld winnen; daarentegen dit in het onzeker gelaten, zal men van vooronderſtelling tot vooronderſtelling het wandrochtelyke niet kunnen vermyden. —— De vereischtens nu tot de groeijing en inſtandhouding van Schepzelen hoogst nodig, zyn in een damp-kring te vinden, en in de verhevelingen, die haar geſtadig beroeren; in die ryke Apotheek, voorzien van de alderbeste middelen, om het wezen en beſtaan van Schepzelen duurzaam te maken. De vuur-deelen boven in de Lucht, of onder de Aarde, zyn alle wel behulpzaam aan alle deze hoogwigtige eindens; zonder eenen damp-kring echter, zonder hare verſchillende mineralen, waterachtige deelen, zyn ze onmachtig ter voorbrenging van alle die heilzame uitwerkzelen van voedzel en onderhoud, van redelyke en onredelyke Schepzelen. —— Wil men dan (het zy zonder arg gezegd) het kenmerk van een waar Proefondervindelyk Wysgeer in het oog houden, zyne gezegdens kragt en achtbaarheid byzetten, zo moet men zyne giſſingen niet te veel botvieren; de beweegbaarheid juist niet aan allerhande Hemel-Lichten toeeigenen, maar enkel aan zulken, die met eenen damp-kring, gelykſoortig aan die van onzen Aardbodem, zal pralen, dan zal eene Analogiſche redeneering wel vloejen; en deeze de waarſchynlykheid tot een groten trap van zekerheid doen opklimmen, zo niet haar eene zedelyk mogelyke waarheid doen aannemen. —— Door onoplettenheid, echter, of liever door onachtzaamheid, van dit alles, hebben zommige Philoſophen het aangename veld harer beſpiegeling zo ver uitgebreid, dat zy, door eene verwonderlyke vooronderſtelling, de bewoonbaarheid, niet alleen aan de vaste en Staart-Starren hebben toegeëigend; maar zelfs de Zon hier in niet hebben uitgezonderd. Onder welke graad van zekerheid deze gedagten vallen, en of hunne beſpiegelingen den blaam van herzenſchimmen ontduiken kunnen, zal een onbevooroordeelde ligt beſliſſen. 'Er is eene andere zaak, welke hier in overweging dient te komen. —— De afſtand der vaste Starren is zo verbazend groot van den Aardbodem, dien wy bewoonen, dat onze zintuigen, door de beste inſtrumenten geholpen, ons noch in het duister laten: zeker ſchynt het intusſchen, dat de flikkerende vaste Starren, als zo veele Zonnen, op zich zelve zyn; en waarſchynelyk kan men daar uit afleiden,

dat

dat zy ſoortgelyke ſamenſtelzels om zich hebben, als de onze: het is echter voor als nog onzeker: de menigvuldigheid der Schepzelen op zo veele duizende aardbollen ſchynt de Heerlykheid van den Alvermogenden Schepper wel te bevorderen: dan wie zal egter ontkennen, dewyl de bewyzen van haar aanwezen voor als noch niet voor handen zyn, dat door het dadelyk bezef van alle die veele duizende hemellichten, wanneer wy die beſchouwen als lichamen, dienſtig om den ſtikduisteren nacht, van Zon- en Maan-licht ontbloot, voor het oog der Menſchen, op onzen Aardbodem te verlichten, de glans van Gods aanbiddelyke Majeſteit, de luister zyner noit volpreezen Menschlievenheid, oneindig meer vergroot word; dan door eenen vooronderſtelden kring van Aardbollen, die deze hemel-lichten omringen; welkers aart en hoedanigheden wy niet kennen. De mogelykheid ſtaat by ons vast, doch tevens is het zeker, dat het eene vooronderſtelling is op eene vooronderſtelling, die voor als noch den naam van een herſchenſchim niet kan ontwyken. ——— Dezelfde onzekerheid, zo niet een ongerymdheid, is 'er in te vinden, ten opzicht van de Zon en Staart-Starren: zedelyk onmogelyk is het dat deze Lichamen vatbaar zyn voor de bewooning van eenige Schepzelen: zy zyn met geen dampkring omringd; het eerſte met een Vuur-Oceaan; en de laatſte dienen, naar de gegronde gedachten van ſommige Wysgeeren, tot hulpmiddelen, om den Vuur-Oceaan der Zon het nodige voedſel by te zetten; de damp-kring derhalven, die men om deze laatſte Lichamen in verbeelding gewaar word, kan haren oorſprong nemen uit den damp of rook, die zy, door de meerder of minder nadering aan het Lichaam der Zon, door derzelver hitte van zich werpen: veel verſchillende van eenen damp-kring, nodig, om de vereischte groeijing aan mensch en vee te verſchaffen, hoedanig eene wy om onzen Aardbodem gewaar worden. Ongegrond is het derhalven op deze Lichamen Schepzelen of Inwooners te willen ſtellen; ten ware wy tevens ſtaande wilden houden, dat zy van eene gansch andere zelfſtandigheid, van een tegenſtrydig maakſel en hoedanigheden, dan hier beneden zyn, het welk wederom eene vooronderſtelling op eene vooronderſtelling bouwt, en de zaak op het wanſchikkelyke doet uitloopen.

De graad van zekerheid zal echter, met betrekking tot andere hemellichten toeneemen, by aldien wy ons

ſamenſtel doorloopen, en die planeten onderzoeken, welken, door middel van verrekykers, onder onze zintuigen vallen. By aldien 'er eenige zyn, by welke de waarnemingen duidelyk voor eenen damp-kring ſpreken, mogen wy haar zedelyk zeker bewoonbaar ſtellen, door ſoortgelyke Schepzelen, als zich hier op onzen Aardbodem bevinden; en gevolgelyk op goede gronden aan deze bewoonders, alle die Handwerken, Konſten en Wetenſchappen toeeigenen, die men weet, dat de bezigheden zyn van de Onderaardſche Bewoonders. Wel is waar, de groter, of minder, afſtand van de eene of andere planeet zal verſchillendheid in Temperamenten vereiſchen; dit echter verſchilt hemels-breed van de verſchillendheid en onbegrypelykheid der Natuuren, die men zoude moeten vooronderſtellen, by aldien men de gedachten van de bovengemelde Wysgeeren, in opzicht van de Zon en Staart-Starren wilde wettigen.

Van de beneden Planeten; inzonderheid van *Mercurius*, valt tot noch toe weinig te zeggen; dewyl hy doorgaans onder de Zonne-ſtralen ſchuilt; en zich, wanneer hy van de Zon het verſte af is, in, of by den gezicht-einder door dampen gemeenlyk beneveld bevind. In de Gedenkſchriften der Koninglyke Academie te Parys, van het Jaar 1706, vind men echter door *de la Hire* aangetekend, dat hy ſomtyds des ochtends zeer helder ſchynende is waargenomen; naderhand nauwelyks eenigen glans van zich gaf; ſomtyds meer, dan wederom minder, waar uit die Starrekundige beſloot, dat hy door veele vlekken bezet was; en, wanneer zyne zwarte vlekken aan de zyde van onzen Aardbodem waren, bezwaarlyk gezien wierd; maar dat hy zich, wanneer hy zyne meer verlichte zyde na ons toekeerde, met een helderder ſchynſel vertoonde.

Blanchinus heeft veele vlekken in *Venus* waargenomen, welke hy zeer nauwkeurig beſchreven heeft in zyn Boek onder den titel van *Hesperi et Phosphori nova phænomena*. De waarnemingen loopen van den 9 Feb. tot den 15 Maart van 't Jaar 1726, in alle zyne gedaantens-verwiſſelingen gelykvormig aan die der Maan. Het nut, dat hy daar uit trok, beſtond hier in, dat deze waarnemingen, gevoegd by die der beweging van den Aardbodem binnen dien tyd, hem deden beſluiten, dat *Venus* rondsom haar as bewogen wierd binnen den tyd van 24 dagen, en 8 uuren. Andere waarnemingen leeren, dat hare oppervlakte bezet is door veele hoge bergen en diepe valleyen, welke *de la Hire*, volgens

gens uitrekening, veel hoger ſtelde, dan die van de Maan; dan geene dezer waarnemingen leveren ons eenigen ſchyn van eenen damp-kring om deze twee Planeten. De Vlekken, die waargenomen zyn, zonder den minſten ſchyn van verandering, kunnen uit diepe Valeijen in hoge Bergen haren oorſprong nemen, die, volgens de waarnemingen van *de la Sire*, op de laatſte Planeet hy uitſtek plaats hebben; en derhalven doen zy niets af, ter ontdekking van eenen damp-kring. Wy zyn gevolgelyk hier omtrent niet verder gevorderd in den trap van zekerheid, dan 't geen wy in onze aanmerkingen, nopende de vaste Starren, hadden opgegeven: de Analogiſche Redenering kan ook hier niet met vrucht plaats grypen; of ze moet, op zyn best genomen, hier zeer gebrekkelyk zyn; dewyl 'er ten dien einde op het minſt vereiſcht word, het beſtaan van twee zelfſtandigheden wederkerig, die bekend zy.

Dit gebrek zal evenwel in de boven Planeten vergoed worden; en dat wel op vaster gronden, naar mate hunne afſtanden meerder of minder zyn van den Aardbodem; en zy gevolgelyk beter onder het bereik van onze Verrekykers vallen kunnen. *Mars*, ofſchoon hy zes of zeven maal kleiner is dan de Aarde, zal, wegens zynen minderen afſtand, en verhevenheid boven den glans der Zonneſtralen, ons de beſte berichten kunnen geven; waar op wy veilig zullen kunnen bouwen: (by aldien wy den afſtand der Aarde van de Zon ſtellen van honderd duizend Deelen, zal de afſtand van *Mars* van de Aarde gevoegelyk kunnen geſteld worden = 152399.) 'Er doet zich om die reden voor deze waarnemingen de beſte hoop op, om wel te kunnen ſlagen: waarom voornaame Starrekundigen, in de eerſte opkomst en uitvinding der Kykers, die met dat oogmerk derwaards gebezigd hebben; met dat gewenſchte gevolg, dat zy, bereids in het begin van de zestiende Eeuw, *Hook* in Engeland, *Caſſini* te *Bologne*, en *Campani* te *Rome*, in ſtaat geſteld hebben, om een tabelletje van waargenomen Vlekken in *Mars*, van verſchillende gedaante en grootte, in het licht te geven; te vinden in de *Phil. Tranſ.* N° 14. *Maraldi* heeft 'er in het Jaar 1704 wederom geheel andere ontdekt; hy nam de gelegenheid waar, wanneer *Mars* in zyn dichtſten afſtand was van de Aarde, en bediende zich van een Kyker van 34 voeten: onder alle die Vlekken, nam hy 'er eene waar, welke, om hare byzonderheden, verdient gemeld te worden: Zy geleek wel na eenen breeden gordel, over

het halfrond van *Mars* uitgebreid: Zy was niet loodlynig op den As van omwenteling, gelyk de Vlekken doorgaans zyn in *Jupiter*, maar helde aanmerkelyk na den As; zoo dat, wanneer zy in haar geheel gezien wierd, in het halfrond tegens over de Aarde, het eene uiteinde, door den Oosterlyken kant bepaald, viel tusschen de Noorder-Pool en den *Equator*: en 't andere uiteinde, door den Westerlyken rand bepaald, zich bevond by de Zuider-Pool, uitmakende eenen anderen Gordel, aan den buitensten Oosterlyken Gordel gehecht, en uitlopende in een punct, zich uitbreidende na de Zuid-Pool. In dat zelfde Jaar wierd 'er noch eene aanmerkelyke vlek door dien zelfden Heer waargenomen: Zy had de gedaante van een Driehoek, welks eene hoek na de Noorderpool van de Planeet was uitgestrekt, hebbende eenen breeden voet, die de middaglyn beſtreek: daarenboven was 'er noch, in een ander gedeelte der oppervlakte van *Mars*, eene andere Vlek, zeer helder, en flikkerende by zynen Zuiderlyken Riem: deze Vlek vertoonde zich, na verloop van eenige Maanden, een weinig meer verheven, en breidende zich uit, na de Zuider-Pool, met een verschillenden glans op veele plaatzen. In de volgende Maand wierd zy onbeweegbaar waargenomen; na verloop van eenige andere Maanden was zy verdwenen, en naderhand kwam zy weder te voorschyn. ——— Deze waarnemingen zyn inderdaad verrukkelyk; en of schoon zy wel regelrecht geen damp-kring om *Mars* te kennen geven, hebben zy echter den Starrenkundigen gelegenheid verschaft, om de beweging van *Mars* rondsom zyn as, binnen 24 uuren en 40 minuten, te bepalen.

De volgende waarneming van *Cassini* te Briare, zal de zaak in dezen opzichte beter afdoen, nademaal uit dezelve zo duidelyk is af te leiden, dat *Mars* door eenen dampkring omringd wordt, als uit eene tegenovergestelde waarneming, in opzicht van de Maan, word afgeleed, dat zy genen dampkring kan hebben. ——— By gelegenheid, namelyk, dat eene Star, in *Aquarius* door *Mars* bedekt wierd, was zy door het Telescoop onzichtbaar: op eenigen afstand van *Mars* verwyderd, vertoonde zy zich wederom helder schynende. Dit zelve is door *Roemer*, te *Parys*, waargenomen; welke noch daar en boven aantekent, dat de Star niet eerder gezien kan worden, dan wanneer zy een twee derde gedeelte van haar middellyn van *Mars* af was. Deze waarneming schynt duidelyk eenen dampkring

kring om *Mars* aan te wyzen; en geeft, door de regelen van overeenſtemming, den besten grond van zekerheid: gelyk wy dit, aan 't ſlot dezer proeve, by maniere van *recapitulatie*, met een woord, zullen aanſtippen.

Jupiter, of ſchoon veel groter dan de aarde, (volgens uitrekening ſtaan deeze grootheden tot den ander, gelyk 8238 tot 1,) zal echter van wegens zynen afſtand van de aarde, (zynde volgens bovengemelde ſtelling = 520116 deelen,) zulke duidelyke en beſlisſende waarnemingen, nopende eenen dampkring niet opleveren. De waarnemingen, echter van *Caſſini* over zyne vlekken, en banden, vervat in eene byzondere Verhandeling, en beſchreeven in de *Historie van de Koninglyke Academie te Parys* van 't jaar 16 2, melden van veele en verſchillende Vlekken op zyne oppervlakte waargenomen, die, op verſchillende tyden gezien, eene merkelyke verandering onderhevig zyn geweest. Veele veranderingen zyn 'er waargenomen, naar de gedachten van dien groten Starrekundigen, gelykſoortig aan zulke, die op onzen Aardbodem, door middel van Overſtromingen, Aardbevingen, het opkomen en verdwynen van Eilanden, zeer dikwerf voorvallen. Zaken altemaal, die van eene andere zyde tot een bewys zouden kunnen dienen; dat deze Planeet desgelyks van eenen dampkring voorzien is; dewyl deze vertooningen gedeeltelyk van de lucht, en uitwaſemingen daar in vervat, afhangen: het welk, gevoegd by het zekere van zyne vier Manen, eene zedelyke waarheid ſchynt op te leveren.

Geene waarnemingen van dien aart zyn 'er, zoo veel my bewust is, van *Saturnus* voor handen; die, ſchoon een weinig kleiner dan *Jupiter*, echter by uitſtek helder ſchynt aan het uitſpanſel: dit moet zekerlyk aan zynen verren afſtand van de Aarde (zynde volgens de bovengemelde ſtelling = 9[illegible]806 deelen) worden toegeſchreven, en om die reden is de omwenteling om zynen As, als nog, onzeker. Wenſchelyk ware het dan, dat de Starrekundigen zich beyverden, om met den weeromkaatſenden Verrekyker van den beroemden *Herſchel*, waar door hy de nieuwe Planeet *Urbanus* ontdekt heeft, dezen te onderzoeken: zyn ring, gevoegd by zyne vyf bekende Manen, geeft hoop, dat waarnemingen omtrent zyne Vlekken, en gevolglyk eenen damp-kring niet min gunſtig zouden zyn.

De trap van zekerheid zal nu van zelve blyken; by *Mars* en *Jupiter*, alwaar de bewyzen voor eenen dampkring voor handen zyn, zal hy op 't grootſte moeten wezen, dewyl de regelen van overeenkomst door 't vergelyken van

eindens en uitwerkzelen, als wy in onzen damp-kring beſpeuren, te bereiken, daar op zyn alderſterkst ſpreken. By *Saturnus*, *Venus* en *Mercurius* is zy als nog minder: in opzicht van de vaste Starren is zy nog veel minder; dewyl daar de onderwerpen voor als noch ontbreken, die de overeenkomst in de redenering moeten uitmaken; en in opzicht van de Zon en Staart-ſtarren zal zy geheel verdwynen, of, om dit ſtelkunſtig uit te drukken op = — X uitloopen.

Zal men dan de Proefondervindelyke Wysbegeerte in waarde houden, zo moet men zorg dragen, om zich niet aan ſoortgelyke gisſingen over te geven; die, wel beſchouwd, op Carteſiaanſche vooronderſtellingen uitloopen. Wil men zich met beſpiegelingen van dien Aart verlustigen, zo moet men liever tyden afwachten, waar in de zaken kenbaar zyn, waar op wy onze beſpiegelingen vestigen. Heeft de vernuftge *Herſchel* de weeromkaatſende Verrekykers dermate verbeterd, dat men, door derzelver behulp, de voorwerpen zes of zeven duizend malen vergroot kan beſchouwen; wie weet, of derzelver volmaaktheid, in 't vervolg van tyd, zelfs tot dien top niet zal opſtygen, dat alle die zaken voor 's Menſchen vernuft kenbaar zullen worden, die voor als nog navorſching der Starrekundigen achter het gordyn van gisſingen verſcholen liggen!

UITTREKZEL VAN EENE REIZE, DOOR DE CAPITEINS COOK, CLERKE EN GORE, NA DEN STILLEN OCEAAN IN DE JAAREN MDCCLXXVI, MDCCLXXVII, MDCCLXXVIII, MDCCLXXIX EN MDCCLXXX, MET DE SCHEPEN de Reſolution EN Discovery, OM ONTDEKKINGEN IN HET NOORDER HALFROND TE DOEN.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 523.)

Het grootſte gedeelte van den dag werd doorgebragt met de Voormast op het dek in dier voege te ſchikken, dat de timmerlieden 'er aan konden werken, en in het maaken van de noodige verandering in het benoemen der Officieren. Het bevel over den Tocht overgegaan zynde op Capitein CLERKE, ging hy aan boord van de *Reſolution*, en hy benoemde den Luitenant GORE tot Capitein van de *Discovery*, de Heer HARVEY kreeg de opengevallene Luitenants plaats. ——— Staande den ganſchen dag, leeden wy geen overlast altoos van de Inboorelingen. Den vol-

volgenden nagt droegen wy dezelfde voorzorgen als den voorgaanden.

Omtrent acht uuren 's avonds, toen het vry duister was, hoorden wy een Canoe na het Schip roeijen; zo ras de wagten op het dek de Canoe in 't gezigt kreegen, brandden zy 'er op los. Twee lieden bevonden zich in de Canoe, en zy riepen terstond TINNE, (in deezer voege spraken zy myn naam uit) en zeiden, dat zy Vrienden waren, als mede dat zy iets van Capitein COOK voor my medebragten. Toen zy aan boord kwamen, wierpen zy zich voor onze voeten neder, en scheenen zeer bevreesd. Gelukkig was geen van hun beiden getroffen, schoon de kogels door de Canoe heen gegaan waren. Een hunner, naa met een vloed van traanen het verlies van den *Orono* beklaagd te hebben, verhaalde my dat hy ons een gedeelte van diens Lichaam bragt. Hier op gaf hy een kleinen bundel over met doek omwonden, dien hy onder zyn arm had: 't is my onmogelyk het afgryzen te beschryven, 't welk ons beving, als wy zagen dat het een stuk menschenvleesch was, omtrent negen of tien ponden zwaar. Dit, zeide hy, was alles wat van COOKS lichaam was overgebleeven, de rest was in stukken gehakt en verbrand: doch dat het Hoofd en de Beenderen, uitgenomen 't geen tot den romp behoorde, in 't bezit waren van TERREEBOO en de andere EREES; dat het geen wy zagen bestemd was voor KAOO den Opperpriester, om 'er gebruik van te maaken in eene Godsdienstplegtigheid, en dat hy het gezonden hadt als een blyk van zyne onschuld en van zyne geneigdheid te onswaards.

Dit verschafte ons eene goede gelegenheid om eenig berigt te krygen of zy Menscheneeters waren, wy lieten dezelve niet voorby glippen. Eerst zogten wy, door veele vraagen van ter zyde elk hunner afzonderlyk gedaan, te verstaan, wat 'er geschied was met de andere Lichaamen, en het overige des Lichaams van Capitein COOK; en bevindende dat zy zeer eenpaarig waren in het vermelden, dat alles, naa het afsnyden van het vleesch, verbrand was, vroegen wy rechtstreeks of zy 'er niets van geëeten hadden? Zy vertoonden, op 't hooren van die vraage, zo veel afschriks over dit denkbeeld als eenig *Europeaan* zou hebben kunnen doen, en vroegen zeer eigenaartig, of zulks onder ons de gewoonte was? Vervolgens stelden zy ons, met veel ernst en blykbaare vreeze, voor. Wanneer de *Orono* zou wederkomen? en wat hy hun zou doen by zyne we-

wederkomſte? Dit zelfde werd naderhand door veele anderen gevraagd; en dit denkbeeld ſtrookt volmaakt met het algemeen beloop van hun gedrag te hemwaards, 't geen uitwees, dat zy hem aanzagen voor een Weezen van hooger natuur.

Wy hielden by onze vriendlyke bezoekers aan, dat zy tot den morgen aan boord zouden vertoeven; doch te vergeefsch. Zy verhaalden ons, dat, indien dit hun bedryf tot kennis der Opperhoofden en van den Koning kwam, zulks de jammerlykſte gevolgen zou kunnen hebben voor hunne Maatſchappy (*), om zulks voor te komen, waren zy genoodzaakt geweest de donkerheid van den avond te baat te neemen, en moesten zy die zelfde voorzorge draagen om weder aan land te komen. Zy onderrigtten ons wyders, dat de Hoofden des Volks 'er zeer op geſteld waren om den dood hunner Landsgenooten te wreeken, en waarſchuwden ons, in 't byzonder tegen KOAH, dien zy beſchreeven als onzen doodlyken en onverzoenbaaren vyand, die niets hartlyker verlangde dan na eene gelegenheid om ons te bevegten: waar toe het blaazen op groote zeehoornen, 't geen wy in den morgen hoorden, als een uitdaaging diende. — Uit deeze Mannen verſtonden wy dat 'er zeventien hunner Landsgenooten geſneuveld waren in de eerſte ontmoeting te *Kowrowa*, onder deezen bevonden zich vyf Volkshoofden; als mede dat KANEENA, en diens Broeder, onze byzondere Vrienden, zich ongelukkig onder dat getal bevonden. Acht waren 'er gedood by de *Morai*, en drie deezer mede van den eerſten rang.

Omtrent elf uuren verlieten ons deeze twee vrienden, en hadden de zorgvuldigheid om te verzoeken dat onze boot, die op de wagt lag, hun mogt vergezellen, tot zy voorby de *Discovery* waren, ten einde 'er niet weder op hun gevuurd mogt worden, 't geen hunne Landslieden aan ſtrand zou ontrusten, en hun in gevaar brengen van ontdekking: wy ſtonden dit verzoek toe, en hadden het genoegen van te verneemen, dat zy, zonder ontdekt te worden, het ſtrand bereikten.

Wanneer de *Owhyheers*, op den zestienden, omtrent den middag, ontdekten, dat wy even werk- en bedryfloos bleeven, trokken geheele hoopen van Inboorelingen, naa op hunne zeehoorns geblaazen, en allerlei tartende gebaaren vertoond te hebben, over de hoogten weg, en vertoonden zich

(*) De Maatſchappy der Prieſteren.

zich niet meer. De overblyvenden lieten geen min tergende gebaaren zien. Een Man nadt de ſtoutheid om binnen een ſnaphaan ſchoot agter het Schip te komen; en, verſcheide ſteenen na 't zelve geſmeeten hebbende, zwaaide hy den Hoed van Capitein COOK over zyn hoofd, terwyl zyne Landsgenooten, op ſtrand ſtaande, vreugde bedreeven, en zyne onvertzaagdheid toejuichten.

Ons Volk was, op deezen hoon, vuur en vlam, en te gader op het Quartier-dek komende, verzogten zy niet langer genoodzaakt te worden tot het verduwen van deeze herhaalde tergingen; begeerende van my, dat ik by Capitein CLERKE voor hun vryheid zou verwerven, om de eerſte gunſtige gelegenheid waar te neemen tot het wreeken van den dood huns Bevelhebbers. Toen ik Capitein CLERKE hier van berigt gaf, beval hy met eenige zwaare ſtukken te vuuren op de nog aan ſtrand ſtaande *Owhyheers*, en beloofde het Scheepsvolk, dat, indien zy den volgenden dag eenige moeilykheid hadden op de Waterplaats, het hun zou vry ſtaan geweld met geweld te keeren.

Opmerkelyk is het, dat, eer wy ons kanon konden ſchikken om te treffen, de Eilanders ons oogmerk vermoed, en, op het zien der beweegingen aan boord, zich weggemaakt en verſchoolen hadden in hunne huizen en agter hoogten. Wy moesten, derhalven, eenigzins in 't wilde ſchieten; doch dit ſchieten hadt al de uitwerking welke wy daar van verhoopten. Want, kort daar op, zagen wy KOAH, met den grootſten ſpoed, te onswaards roeijen, en uit zyn verſlag vernamen wy dat 'er eenig Volk gedood was, en onder 't zelve MAIHA-MAHIA, een voornaam Opperhoofd en Bloedverwant des Konings.

Kort naa de aankomst van KOAH, kwamen twee Jongelingen van de *Morai* na de Schepen zwemmen, ieder met een lange ſpeer in de hand; vry digt aan de Schepen genaderd, begonnen zy, op een zeer ſtaatlyken toon, een gezang aan te heffen: door het menigvoud herhaalen van het woord *Orono*, en het herhaald wyzen na de plaats waar Capitein COOK geſneuveld was, beſlooten wy dat dit onlangs gebeurde droevige voorval het onderwerp uitmaakte. Omtrent twaalf of vyftien minuuten, op een klaagenden toon gezongen hebbende, welken tyd zy in 't water bleeven, kwamen zy aan boord van de *Discovery*, gaven hunne ſpeeren over, en keerden, naa eene korte wyl verblyfs, weder na ſtrand. Wie hun gezonden hadt, of wat het

oogmerk was deezer plegtigheid, hebben wy niet *kunnen* te weeten komen.

Tegen den nagt, gebruikten wy de oude voorzorge tot beveiliging onzer Schepen: zo ras de donkerheid gevallen was, kwamen onze twee Vrienden, die ons 's avonds te vooren bezogt hadden, weder. Zy verzekerden ons, dat, ſchoon de uitwerking onzer zwaare kanonſchoten, *dien* naamiddag, geene geringe vreeze en ſchrik baarden by de Opperhoofden, deezen nogthans in geenen deele hunne vyandlyke oogmerken lieten vaaren, en raadden ons op onze hoede te weezen.

Den volgenden morgen, werden de boots van beide de Schepen na Land gezonden, om water te haalen: en de *Discovery* werd digt in de baay opgebragt, om de waterhaalers te dekken. Welhaast bevonden wy dat de kundſchap, ons door de Priesters gebragt, grond hadt, en dat de Inwoonders beſlooten hadden, elke gelegenheid waar te neemen, om op ons aan te vallen, wanneer zy het zonder veel gevaars konden doen. In de daad, ons Volk hadt zo veel te ſtellen met op hunne eigene beveiliging te letten, dat zy den geheelen voormiddag beſteedden met het vullen van één ton waters. ——— 't Was, derhalven, onmogelyk dit werk te volvoeren, voor dat hunne beſpringers op een grooten afſtand verdreeven waren; op de *Discovery* kreeg men last dit te doen door het losbranden van 't zwaar geſchut; eenige ſchooten bewerkten zulks, en de Manſchap landde ongemoeid. ——— Korten tyd daar naa vertoonden zich de Inwoonders weder, en vonden wy het nu volſtrekt noodzaaklyk eenige afzonderlyk ſtaande hutten, digt by den wal, waar agter zy de wyk namen, in brand te ſteeken. Het ſmert my te moeten vermelden, dat ons volk in het volvoeren deezer bevelen, zich liet vervoeren tot daaden van noodlooze wreedheid en verwoesting; ſchoon men zeker iets moet toegeeven aan hunne gevoeligheid wegens de herhaalde tergingen, en hunne natuurlyke begeerte om het verlies van hunnen Bevelhebber te wreeken.

Reeds heb ik vermeld den last, gegeeven, om enkel eenige weinige afzonderlyk ſtaande hutten, waar in de Eilanders hun wyk namen, af te branden. Wy ſtonden, overzulks, zeer verſteld, wanneer wy het geheele Dorp in brand zagen: en, eer eene boot, uitgezonden om het verder voortzetten dier verwoesting te beletten, het ſtraud kon bereiken, blaakten de huizen van onze oude en beſten-

ſtendige Vrienden, de Prieſters, in ligterlaije vlam. Ik kan my niet genoeg beklaagen over de onpaſſelykheid, welke my noodzaakte deezen dag aan boord te blyven. De Prieſters waren ſteeds onder myne beſcherming geweest; en ongelukkig waren de Officiers, tot het uitvoeren van deezen laſt beſtemd, zelden aan land by de *Morai* geweest, en niet zeer kundig van de gelegenheid dier plaatze. Was ik daar tegenwoordig geweest, ik zou waarſchynlyk middel geweeten hebben om de kleine Maatſchappy der Prieſteren voor dit onheil te beſchutten. —— Verſcheide der Inboorelingen werden doodlyk getroffen, zo als zy de vlam zogten te ontkomen; ons volk ſloeg 'er twee het hoofd af, en bragt de hoofden aan boord.

Op dien tyd, werd een oud Man gevangen genomen, gebonden, en met dezelfde boot, die de hoofden zyner twee Landsgenooten voerde, aan boord geroeid. Nooit zag ik de ſchrik zo ſterk op iemands gelaad geſchilderd als op het gelaad van deezen Man, nooit een zo ſpoedigen overgang tot uitgelaate blydſchap als wanneer hy ontbonden werd, en men hem aanzeide dat hy veilig mogt heen gaan. Hy toonde dat het hem aan geene dankbaarheid ontbrak: dewyl hy, vervolgens, dikwyls aan boord kwam met geſchenken en leevensmiddelen, en ook ons andere dienſten deedt.

Korten tyd, naa dat het Dorp afgebrand was, zagen wy een Man, vergezeld van vyftien of twintig Jongens, de hoogte afdaalen, zy hadden witte doeken en groene takken in de handen. Ik weet niet hoe het bykwam, dat dit vreedzaam gezantſchap, zo ras het binnen ſchoots was, zich blootgeſteld vondt aan het vuur van eene party onzes volks. Dit deedt hun egter niet aflaaten van den optocht, en de Officier, die de wacht hadt, verſcheen in tyds om een tweede losbranding te ſtuiten. Als zy nader kwamen, ontdekten wy dat het onze hooggeagtte vriend KAIREE-KREA, de Prieſter, was, die terſtond, na het in brand ſteeken des Dorps, de vlugt genomen hadt, en nu wederkeerde, met verzoek, om aan boord van de *Reſolution* te worden toegelaaten.

Toen hy daar kwam, vonden wy hem zeer ernsthaftig en diepdenkend. Wy deeden ons best om hem te beduiden, de noodzaaklykheid, waar in wy ons gebragt gevonden hadden om het Dorp af te branden, in welk ongeluk, zonder eenige voordagt, zyn huis en de huizen zyner Broederen deelden. —— Hy beſtrafte ons eenigzins over ons

ons gebrek aan vriendſchap en onze ondankbaarheid. En, in de daad, het was niet voor op dit oogenblik, dat wy het onregt, hun aangedaan, in volle uitgeſtrektheid vernamen. Hy berigtte ons, dat zy, vertrouwende op de beloften door my gedaan, en op de verzekeringen naderhand ontvangen van de twee lieden, die ons het overblyfzel van Capitein COOK gebragt hadden, hunne goederen, niet gelyk de rest der Inwoonderen dieper landwaards in opgezonden, maar alles wat van waarde was en hun toekwam, als mede de geſchenken, van ons ontvangen, in een huis digt by de *Morai* geborgen hadden, waar zy dit alles, tot hun groot leedweezen, door de vlam zagen verteeren, door ons volk in brand geſtooken. ——— Aan boord komende, hadt hy de hoofden zyner Landsgenooten gezien op het dek liggende, dit trof hem ſterk, en hy verzogt, op het ernſtigst, dat ze over boord mogten geworpen worden. Capitein CLERKE beval dat men dit zyn verzoek terſtond zou inwilligen.

Met den avond kwam het volk, om water te haalen uitgezonden, aan boord, zonder eenige verdere ſtoorenis ontmoet te hebben. Wy bragten een naaren nagt over, het geſchreeuw en gejammer aan ſtrand klonk ons ſchriklyker dan ooit in de ooren. Onze eenige troost was, de hoop dat wy het niet noodig zouden vinden die ſtrengheden te herhaalen.

't Is zeer zeldzaam, dat, te midden van alle deeze onlusten, de Vrouwen van het Eiland, die zich aan boord bevonden, nooit ſpraken van ons te verlaaten, en geen het minſte blyk gaven van vrees voor zichzelven of verlegenheid voor hunne Vrienden aan land. Zy ſcheenen daar in zo weinig te ſtellen, dat eenige, die zich op 't dek bevonden, toen het Dorp in brand ſtondt, over dat gezigt zich verwonderden, en dikwyls uitriepen, dat het *maitai* of zeer fraai was.

Den volgenden morgen kwam KOAH, naar gewoonte, by de Schepen. Dewyl het niet langer noodig was hem te ontzien, mogt ik naar myn goeddunken met hem handelen. Wanneer hy 't Schip naderde, zyn zang zingende, een zwyn en eenige vrugten aanboodt, belaſtte ik hem te vertrekken, en nooit weder te komen zonder het overſchot van Capitein COOK, of hy zou het veelvuldig verbreeken zyner beloften met zyn leeven boeten. Hy ſcheen niet zeer ontroerd over deeze ontmoeting, doch ging terſtond aan land,

en

en vervoegde zich by een hoop zyner Landsgenooten, die de Waterhaalers van verre met ſteenen kwelden.

De *Owhyheers* eindelyk, overtuigd dat het geen mangel aan vermogen was om hun te ſtraffen, 't geen ons dus lang hunne tergingen hadt doen verdraagen, lieten af ons verder eenige moeilykheden aan te doen; en met den avond kwam een Opperhoofd, EAPPO geheeten, die ons zelden bezogt hadt; doch dien wy kenden voor een Man van het eerſte aanzien, met geſchenken van TERREEBOBOO, om den vrede te verzoeken. Deeze geſchenken werden aangenomen, en de Brenger te rug gezonden met het antwoord te vooren gegeeven, dat geen Vrede zou ſtand grypen, voor men de overblyfzels van Capitein COOK hadt ter hand geſteld. Wy leerden uit deezen Perſoon, dat het vleesch van alle de lichaamen der van de onzen gedoodde Lieden, te gader met het gebeente van de rompen, verbrand was: dat men de Dyebeenderen der Zeeſoldaaten verdeeld hadt onder de mindere Hoofden, en over de Beenderen van Capitein COOK op de volgende wyze beſchikt; het hoofd aan een Groot Volks Opperhoofd, KAHOO-OPEON geheeten; het hair aan MAIHA-MAHIA; de beenen, dyen en armen aan TERREEBOBOO. —— Naa dat de avond gevallen was, kwamen veelen der Inwoonderen na ons toe met wortelen en andere moeskruiden; en ontvingen wy twee groote geſchenken van deeze ſoort uit handen van KAIREEKEEA.

Den negentienden werd meest geſleeten in het ontvangen en zenden van Gezanten tusſchen Capitein CLERKE en TERREEBOBOO. —— EAPPO drong 'er ſterk op, dat een onzer Officieren aan land zou gaan, en boodt ten zelfden tyde aan als gyzelaar aan boord te blyven. Men oordeelde het nogthans niet raadzaam dat verzoek in te willigen, en hy verliet ons, met belofte, dat hy de Beenderen den volgenden dag zou brengen. —— Aan land leeden de Waterhaalers niets van de Inboorelingen, die, niettegenſtaande ons omzigtig gedrag, onder de onzen liepen, zonder eenig teken van wantrouwen of vrees.

's Morgens, op den twintigſten, zagen wy eene menigte Menſchen de hoogte afdaalen, in eene ſoort van ſtaatlyken optocht, elk had een zuikerriet of twee op zyn ſchonder, Broodvrugt, *Taro*, in zyn hand. Zy werden voorgegaan door twee trommelſlagers, die, toen zy den waterkant bereikten, begonnen te trommelen, terwyl, die hun gevolgd waren, één voor één voorttrokken, en de geſchenken, welke zy aangebragt hadden, nedergezet heb-

hebbende, in dezelfde orde wederkeerden. Kort daarop vertoonde zich EAPPO, omhangen met zyn langen vederen mantel, iets met veel plegtigheids in zyne handen draagende: zich op een rots nedergezet hebbende, gaf hy een teken dat 'er een boot om hem zou gezonden worden.

Capitein CLERKE, gisſende dat EAPPO de Beenderen van COOK bragt, gelyk waarheid was, voer zelfs met de Pinas om hem af te haalen; my beveelende hem in de ſloep te volgen. Toen wy het ſtrand naderden tradt EAPPO in de Pinas, en leverde den Capitein de Beenderen over, gewonden in eene groote menigte fyn nieuw doek, en bedekt met een gevlekt kleed van zwarte en witte vederen. Vervolgens voer hy met ons na de *Reſolution*; doch wy konden hem niet beweegen aan boord te komen: waarſchynlyk, door een gevoel van betaamelykheid, niet verkiezende tegenwoordig te zyn by het openen der doeken waar in de Beenderen omwonden waren. Wy vonden 'er in beide de Handen van Capitein COOK volkomen, en zeer wel te onderkennen aan een zeer groot lidteeken tuſſchen den duim en den voorvinger; het Bekkeneel, doch met de Harsſenpan 'er van afgezonderd; de Harsſenpan, met het hair en de Ooren 'er aan hangende; de beide Armbeenderen, met een gedeelte van het vel des Voorarms; de Dye- en Scheenbeenderen, doch zonder Voeten. De bindzelen der Gewrichten waren heel; en alles droeg de duidelykſte merktekens dat het in 't vuur gelegen hadt, uitgenomen de Handen, waar het vleesch nog op zat, met zout beſtreeken, waarſchynlyk met oogmerk om dezelve te bewaaren. In het agterſte gedeelte van de Harsſenpan was een wonde, doch het Bekkeneel zonder eenig letzel. De Benedenkaak en Voeten, die beide ontbraken, verhaalde EAPPO ons dat weggenomen waren door onderſcheide Hoofden, en dat TERREEOBOO alle moeite aanwendde om ze weder te krygen.

Den volgenden morgen vervoegden zich EAPPO, en de Zoon des Konings, aan boord, met zich brengende de overige Beenderen van Capitein COOK; de loop van zyn Snaphaan, zyne Schoenen, en eenige beuzelingen die hem hadden toebehoord. EAPPO gaf zich alle moeite om ons te verzekeren, dat TERREEOBOO, MAIHA-MAHIA en hy zelve, allerernſtigst den vrede begeerden, dat zy 'er ons het overtuigendst blyk, hun mogelyk, van gegeeven hadden, dat zy door de andere Hoofden belet geworden waren

ren het eerder te geeven; en dat onder die Hoofden nog veelen onzer vyanden ſchoolen. Hy beklaagde, met het uiterſte leedweezen, den dood van zes Hoofden, door de onzen gedood, eenigen welker, gelyk hy berigtte, onze beste Vrienden waren. De Sloep, verhaalde hy ons, was weggenomen geweest door PARREA's Volk, waarſchynlyk uit wederwraake over den ſlag hun gegeeven. ——— De Beenderen der Zeeſoldaaten, welke wy desgelyks te rug verzogten, verzekerde hy ons, waren weggenomen door het gemeene Volk, en niet weder te krygen; COOKS Beenderen alleen waren bewaard gebleeven, als behoorende aan TERREEOBOO en de *Eree's*.

Thans bleef 'er niets overig, dan de laatſte eere te bewyzen aan onzen grooten en ongelukkig geſneuvelden Bevelhebber. Wy zonden EAPPO na Land, met bevel, om de geheele Baay te *tabooden*; in den naamiddag de Beenderen in een Kistje gedaan, en den dienst geleezen zynde, lieten wy het in de diepte zinken, vergezeld van de gewoone Krygseere. Wat wy gevoelden te dier gelegenheid, laaten wy den Leezer giſſen: die 'er zich by tegenwoordig vonden, weeten dat het boven het vermogen myner penne is zulks te beſchryven.

Voormiddags, den twee-en twintigſten, roeide geen enkele Canoe in de geheele Baay; de *Taboo*, door EAPPO den voorgaanden dag 'er op gelegd, op ons verzoek, nog niet opgeheeven zynde. Eindelyk kwam EAPPO by ons. Wy verzekerden hem dat wy thans volkomen voldaan waren, en dat, dewyl de *Orono* begraaven was, al het gebeurde met hem door ons begraaven gerekend werd. Wy verzogten hem, wyders, de *Taboo* weg te neemen, en dit bekend te maaken, ten einde het Volk, naar gewoonte, den voorraad mogt aanvoeren. ——— Welhaast waren de Schepen omringd van Canoes, veelen der Volkshoofden kwamen aan boord, hun leedweezen betuigende over 't geen 'er gebeurd was, en hunne voldoening over den getroffen vrede. Verſcheide onzer Vrienden, die geen bezoek kwamen afleggen, bleeven niet in gebreke om ons groote Geſchenken van Zwynen en Vrugten te beſchikken. Onder anderen kwam ook de oude verraaderlyke KOAH; doch wy weigerden hem by ons te laaten komen.

Dewyl wy nu alles tot onze Reis gereed hadden, gaf Capitein CLERKE, zich verbeeldende, dat de tyding van het hier voorgevallene de Eilanden, lywaards van ons gelegen, bereikende, eene ſlegte uitwerking mogt baaren,

be-

bevel om anker te winden. Omtrent acht uuren, 's avonds, lieten wy alle de Inboorelingen van boord gaan. EAPPO, en de vriendlyke KAIRREKREA, namen van ons het hartlykſte afſcheid. Wy zeilden terſtond de Baay uit. De Eilanders ſtonden in groote menigte op 't ſtrand, en ontvingen ons laatst vaarwèl met alle teekens van genegenheid en goedhartigheid.

LEEVENSBERIGT VAN FREDERIK DEN II, LAATST OVERLEDEN KONING VAN PRUISSEN, IN DEN JAARE 1758 GESCHREEVEN DOOR WYLEN DR. JOHNSON, EN VOORTGEZET TOT ZYNEN DOOD.

(*Vervolg van bl.* 532.)

Naa 's Keizers Dood vielen veele Duitſche Vorſten op de *Oostenryksche* Landen, als op een Aas, aan, 't geen zy, zonder wederſtand te ontmoeten, zouden verſlinden. Onder deezen, met welk regt ook, zeker met weinig edelmoedigheids, beyond zich FREDERIK de II, Koning van *Pruiſſen*, die, op 't onverwagtst, met dertig duizend man *Sileſie* inrukte; eene Verklaaring uitgeevende, die veelen oordeelden alleen geſchikt te zyn, om hoon by Vyandlykheid te voegen, en deeze dus te verzwaaren.

Eenigen tyd, nogthans, hieldt de Koning zich te vrede om den vriendelyken weg van onderhandeling in te ſlaan: en de Koningen te beweegen om het betwiste Landſchap aan hem af te ſtaan. Doch, de onderhandeling vrugtloos vindende, zette hy zyne invallen voort, en begon thans te vertoonen hoe heimlyk hy zyne maatregels kon neemen. Wanneer hy een Krygsraad beriep, ſtelde hy het ſtuk, waar over hy wilde raadpleegen, in weinig woorden voor: alle zyne Veldheeren ſchreeven hun gevoelen, in zyne tegenwoordigheid, op byzondere Papieren, welke hy mede nam: deeze by zich zelven overwoogen hebbende, nam hy zyn beſluit, zonder hun iets daar van te laaten weeten, dan door het geeven zyner bevelen.

De Goederen der Geestlyken waren de eerſte op welke hy aanviel. Hy beroofde de kloosters van hun verzamelden voorraad; verklaarende, nooit gehoord te hebben, dat de Apostelen eenige Magazynen hadden opgericht.

Zyne Krygsverrigtingen voorzettende, vermeesterde een zyner afgezondene Krygsbenden *Jablanca*, een der ſterke plaat-

plaatzen in *Silesie:* deeze werd kort daar op verlaaten uit gebrek aan voorraad, die de *Oostenrykſche* Husſaaren, nu in beweeging gekomen, ſteeds onderſchepten.

Een der gewigtigſte Gebeurtenisſen van den *Sileſiſchen Oorlog* was het inneemen van groot *Glogaw*, in den donker ſtormender hand veroverd, onder het beleid van Prins LEOPOLD VAN ANHALT DESSAU. Omtrent twaalf uuren in den nagt kwamen zy tot aan de Verſchansſingen, en binnen twee uuren tyds was de Stad verwonnen. In onderneemingen van deezen aart, vielen verſcheide zaaken voor, die niet, dan met verwondering, kunnen gehoord worden. Vier *Pruisſiſche* Grenadiers, de Vestingwerken beklommen hebbende, waren van hun eigen Volk afgeraakt, en ontmoetten een *Oostenryksch* Capitein, met twee en vyftig Man: zy ſchrikten, op 't eerſte gezigt; doch terſtond moed vattende, geboden zy de *Oostenrykers* de Wapens neder te leggen; de verbaasdheid waar in deezen zich bevonden, en de duisternis, die verwarring medebrengt, veroorzaakte een geheel onverwagt gehoorzaamen, aan dien ſterken eisch.

Men wil, dat, ten zelfde tyde, eene zamenzweering om den Koning van *Pruisſen* te dooden, of weg te voeren, ontdekt wierd. Van de *Pruisſiſche* zyde, kwam een Vertoog uit, waar in het Hof van *Oostenryk* beſchuldigd werd van Belaagers en Moordenaars, tegen den Koning, afgezonden te hebben; 'er ſtondt met uitdruklyke woorden in, dat één hunner beleden hadt, met eede zich verbonden te hebben, om den Koning van kant te helpen: welke eed hem in den Hofraad, in tegenwoordigheid des Hertogs van *Lotharingen*, zou afgenoomen weezen.

De *Oostenrykers* gaven hier op ten antwoord, dat het Character der Koninginne, en des Hertogs van *Lotharingen*, te wel bekend was, om de kragt van dusdanig eene beſchuldiging niet weg te neemen; dat men het vertelzeltje der gedaane Belydenis voor eene volſtrekte valschheid moest houden, dat men nooit zulks voorgenomen of beſtaan hadt.

Het Krygsvuur was thans by beide de Partyen ontſtooken, en de *Oostenrykſche* Veldheer hadt last, ſlag te leveren. De twee Legers ontmoetten elkander te *Molwitz*, en ſcheidden zonder dat eene volkomene Overwinning zich voor een derzelven verklaard had. De *Oostenrykers* verlieten het Slagveld in goede orde, de Koning van *Pruisſen* reedt, op de eerſte wanorde, welke hy in zyn

Krygsvolk ontdekte, weg, zonder den uitflag af te wagten. Men heeft deeze zyne zorgvuldigheid voor perſoonlyke veiligheid nooit vergeeten.

Na deezen Slag viel 'er niet van veel aangelegenheids voor. Maar de Koning van *Pruiſen*, door tegenkanting verbitterd, vervoegde zich by die den Hertog van *Beyeren* koozen; en de Koningin van *Hongaryen*, thans aangevallen door *Frankryk*, *Spanje* en *Beyeren*, was verpligt met FREDERIK den II Vrede te maaken, ten koste van half *Sileſie*, zonder de voordeelen te kunnen bedingen, haar éénmaal aangeboden.

De grenzen van de Landen uit te breiden is de blykbaare zugt geweest van veele Vorſten: geluk en veiligheid, in wyduitgeſtrekte Heerſchappyen te doen woonen, was het oogmerk van weinigen. De Koning van *Pruiſen* heeft na deeze dubbele eer gedongen; en zyne poogingen ingeſpannen om den roem van Wetgeever, by den naam van Vermeesteraar, te voegen.

Eigendom te bepaalen, valſche eiſchen te weeren, de bediening van burgerlyk ſen lyfſtraflyk Regt te regelen, zyn zo moeilyke als nutte poogingen. Koning FREDERIK, de Inſtellingen zyns eigen Lands naagaande, oordeelde dat dezelve alleen verbeterd konden worden, door het invoeren van een Nieuw Wetboek, 't welk hy naar zyn naam, het WETBOEK VAN FREDERIK, liet noemen: 't zelve is begreepen, in één Boekdeel van middelmaatige dikte, en kan gevolglyk niets anders behelzen, dan algemeene Stellingen, die, door de Wysheid en Braafheid der Gerigtshoven, op byzondere gevallen, moeten toegepast worden. De Regtshandeling, door de veelvuldigheid der Wetten, moejelyk te maaken, of in de Waagſchaal te zetten, door te veel aan de Regters over te laaten, ſchynen twee tegenovergeſtelde klippen, waar op de Burgerlyke Inſtellingen ſchipbreuk geleeden hebben, en tusſchen welke de Wetgeevende Wysheid, tot nog toe, open doortocht gevonden heeft. —— Men kan, in een Levensberigt van dien aart, als wy hier mededeelen, geene opgave verwagten van dit nieuw Zamenſtel van Wetten, hoe kort het ook moge weezen. Krygsverrigtingen ſtaan ons te vermelden.

De tyd, op welken de Koningin van *Hongaryen*, zich gereed betoonde, om den Vrede voor den afſtand van *Sileſie*, te koopen, ſchoon deeze eindelyk opdaagde, was nog niet gekomen. Zy bezat al den moed, ſchoon op verre

verre na de Magt niet, haarer Voorouderen, en kon de gedagten niet verdraagen, van eenig deel haarer Vaderlyke Erflanden af te ſtaan, aan Vyanden die het denkbeeld haarer zwakheid haar van alle zyden op den halze haalde.

In den aanvang des Jaars 1742, was de Keurvorst van *Beyeren* bekleed met de Keizerlyke waardigheid, ondersteund door de Wapenen van *Frankryk*, meester van het Koningryk *Boheme*, en verbonden met den Keurvorst van de *Paltz*, en den Keurvorst van *Saxen*, die aanſpraak maakte op *Moravie*, en met den Koning van *Pruiſſen*, die in 't bezit was van *Sileſie*.

Zodanig was de ſtaat der Koninginne van Hongaryen, van alle kanten gedrongen, en van alle zyden zich tot verdeediging gereed maakende: zy weigerde alle aanbiedingen van verdrag: want elk Vorst ſtelde den Vrede op een zo hoogen prys, dat zy nog niet genoeg vernederd was om dien te betaalen.

In den daar op volgenden Oorlog, waar in zy kragtdaadigen onderſtand kreeg van het *Engelſche Parlement*, ſlak boven andere uit de ſlag van *Czaslaw*, op den zevenden van Bloeimaand des Jaars 1742. De *Oostenrykers* vingen 's morgens ten zeven uuren het gevegt aan. De hevigheid des ſtryds duurde vier uuren; men brak door de *Pruiſſiſche* Ruitery heen, en de *Oostenrykers* drongen door tot de Legerplaats, waar de ligte troepen, vervuld met het vooruitzigt op plondering, alle gehoorzaamheid vergaten, en 'er alleen op bedagt waren, hoe zy den rykſten buit zouden wegſleepen. Terwyl de rechter Vleugel der *Oostenrykeren* in dier voege bezig was, bleef het middelſte gedeelte des Legers in beſchut. De *Pruiſſiſchen* bekwamen van hunne verwarring, en herſtelden zich. Prins CAREL VAN LOTHARINGEN, de *Oostenrykſche* Veldheer, vondt zich, in 't einde, genootzaakt te rug te trekken, en voerde met zich de Veldſtandaarden zyner Vyanden, de bewyzen eener Overwinning, die hy, ſchoon zo naby bevogten, niet had kunnen ſtaande houden. —— Duur was egter deeze Overwinning gekogt; het Pruisſisch Leger was zeer verzwakt, en de Ruitery meest vernield.

Gemaklyk wordt de Vrede getroffen, wanneer beide de Partyen 'er belang by, en zich daar toe, als genoodzaakt vinden. De Koning van Pruiſen hadt nu reden om te gelooven, dat de *Oostenrykers* zyne eenige Vyanden niet waren. Waneer hy bevondt dat CAREL naderde, zondt

hy aan den *Franſchen* Veldheer BROGLIO, om byſtand, en kreeg ten antwoord, „ dat hy daar toe bevel van „ *Verſailles* moest krygen." Zulk een verlaaten van zyn magtigſte Bondgenoot verydelde zyne genomene maatregelen; doch de ſlag was onvermydelyk. —— Kort daar na, hadt de Koning van *Pruiſſen* zulke doorſlaandſte proeven van de onopregtheid des *Franſchen* Kabinets, dat hy, ook door de *Saxen* verlaaten zynde, met alle reden zich ontſlaagen agte van het Bondgenootſchap, de bemiddeling van GEORGE, Koning van *Groot-Brittannje*, aannam, en in drie weeken, naa den ſlag van *Czaslaw*, vrede maakte, met de Koningin van *Hongaryen*, die hem geheel *Sileſie* afſtond; een land, van zulk eene uitgeſtrektheid en Rykdom, dat hy, zo men wil, een derde gedeelte zyner inkomſten daar uit getrokken hebbe.

De Koning van *Pruiſſen*, in deezervoege *Sileſie* verkreegen hebbende, keerde na zyn eigen Hoofdſtad te rug, waar hy de Wetten hervormde, het pynigen der misdaadigeren verboodt, een verdeedigend Verbond met *Engeland* ſloot, en zich op de verſterking zyner Legermagt toelei. Dit Vredesverdrag, met de Koninginne van *Hongaryen*, was een der eerſte proeven, door den Koning van *Pruiſſen* gegeeven, van de heimlykheid zyner raadſlagen. BELLISLE, de *Franſche* Veldheer, was by hem in de Legerplaats, in ſchyn als een vriend en helper, doch met de daad als een verſpieder, en heimlyke berigtgeever. BELLISLE gaf, ſchoon zich in de *Pruiſiſche* Legerplaats bevindende, ondanks den lof van ſchranderheid en geſleepenheid, van dag tot dag, het *Franſche* Hof nieuwe verzekeringen, dat de Koning van *Pruiſſen* de party der Bondgenooten toegedaan bleef, en onveranderlyk aankleefde; terwyl BROGLIO, die, op een afſtand, over het *Franſche* Leger bevel voerde, genoegzaamen grond vondt, om te vermoeden, dat FREDERIK van party zou verwiſſelen. 't Geen BROGLIO bybragt, werd in den wind geſlaagen, dat BELLISLE voorgaf, vondt geloof, tot dat, op den elfden van Zomermaand, het Vredesverdrag getekend was, en de Koning zyn beſluit, om onpartydig te blyven, verklaarde.

Omtrent het midden des Jaars 1744, verwekte de Koning van *Pruiſſen* nieuwe ongerustheden, door zyne Krygsmagt zamen te trekken, en in beweeging te brengen. De Graaf van HINDFORD vroeg, omtrent deezen tyd, om het aantal Krygsvolk bedongen tot de beſcher-

ming

ming van *Hanover*; niet, dewyl men 't zelve nodig hadt; maar om de oogmerken des Konings van *Pruisſen* te kunnen giſſen, uit zyn antwoord: 't zelve kwam hier op neder, dat die troepen niet waren toegeſtaan, tot verdeediging van eenig Landſchap, vóór dat zulk een Landſchap zich in gevaar bevondt; en dat hy niet kon gelooven, dat de Keurvorst van *Hanover* zeer vreesde voor eenen inval, naardemaal hy de Landstroepen hadt weg-, en in Engelſche Soldy genomen. —— Ongetwyfeld hadt FREDERIK reeds zyn plans gevormd, welke het noodig maakte, dat hy zyne Troepen zamenbragt, en de tyd kwam welhaast, dat dit toneel geopend wierd. —— Prins CAREL VAN LOTHARINGEN, de *Franſchen* uit *Beyeren* gedreeven hebbende, legerde eenige Maanden aan den *Rhyn*, tragtende om den *Elſas* door te dringen. De wakkerheid des *Franſchen* Veldheers hadt langen tyd deezen toeleg te leur geſteld; doch het gelukte Prins CAREL eindelyk, op den een- en twintigſten van Zomermaand 1744, denzelven te volvoeren, en zyn Leger op *Franſchen* bodem te brengen.

Thans zag de Koning van *Pruisſen* de *Oostenrykſche* Troepen op eenen verren afſtand verwyderd, in een vreemd land; tegen de magtigſten hunner Vyanden de handen vol hebbende. Nu was, derhalven, voor hem de tyd gebooren, om te ontdekken, dat hy onlangs een verdrag met den Keizer te *Frankfort* geſlooten hadt, in welke Stad, die ongelukkige Monarch, door de Koninginne van *Hongaryen* uit zyne Vaderlyke Erflanden verdreeven, als een vlugteling zich onthieldt. By dit verdrag hadt de Koning zich verbonden: „ Dat, daar het Hof van *Weenen*, en deszelfs Bondgenooten, ongeneegen ſcheenen, om de rust des Ryks „ te herſtellen, en 'er, naar allen ſchyn, dringender maatregelen, en ernſtiger poogingen, zouden moeten aangewend „ worden, hy, bezield met een verlangen, om mede te „ werken, tot de bevrediging van *Duitschland*, een Krygstocht zou doen, om *Boheme* te bemagtigen, en te herſtellen in 't bezit des Keizers, diens Erfgenaamen, „ en Opvolgers; in beantwoording hier van zou de Keizer, aan Hem en zynen Opvolgeren, afſtaan, zeker „ aantal van Heerlykheden, die thans een gedeelte van „ het Koningryk *Boheme* uitmaakten. Zyne Keizerlyke „ Majeſteit zou desgelyks den Koning van *Pruisſen* borg „ ſtaan, voor het beſtendig bezit van *Opper-Sileſie*, en

„ de Koning borg blyven, voor 's Keizers bezit van *Opper-*
„ *Oostenryk*, zo ras hy 't zelve zou vermeesterd hebben?
't Is gereedlyk te ontdekken, dat de Koning den Oorlog aanving, gedreeven door andere beweegredenen, dan den voorgegeeven yver, tot bevordering van den Vrede des *Duitschen* Ryks, en dat hoe veel eerbieds hy gereed was den Keizer te betoonen, hy hem geen voorstel van bystand deedt, zonder iets voor zich te bedingen.— In gevolge van dat Verdrag, bragt hy zyne Krygsmagt in beweeging, en viel, overeenkomstig met zyne beloften, toen de *Oostenrykers* in *Frankryk* rukten, in *Boheme*. Middelerwyl werd 'er, gelyk zulks gebruiklyk is, by den aanvang van Vyandelykheden, eene Verklaaring en Tegenverklaaring, ter regtvaardiging van 't gehouden gedrag, door Oorlogvoerende Mogenheden, uitgegeeven.

De Koning van *Pruisen* hadt de *Franschen* overgehaald, om Prins CAREL aan te tasten, eer hy den *Rhyn* weder over kon trekken; 't geen althans de *Oostenrykers* zou beletten, met een spoedigen mars, na *Boheme* te rug te keeren; zy zouden, daarenboven, hem al zodanigen bystand verleenen, als hy mogt nodig hebben. Zich op de toezeggingen van *Frankryk* verlaatende, besloot hy de verdelging van het Huis van *Oostenryk* te onderneemen, en rukte met 104000 man in *Boheme*, in Oogstmaand, des Jaars 1744.

De vorderingen, welke hy maakte, gaven alle hoop aan de vyanden van dat ten val gedoemd Huis. Gelyk Cesar, kwam, zag en won hy, en ontmoette geen wederstand tot hy de wallen van *Praag* bereikte. Van de verdeeling der *Oostenrykesche* Heerschappye werd weder openlyk gesprooken. De Landen, daar toe behoorende, zouden verdeeld worden, tusschen de *Keizer*, den Koning van *Pruisen*, den Keurvorst van de *Palts*, en den Landgraaf van *Hessen*. Alle de Mogenheden van *Europa*, die gedroomd hadden van het fnuiken der *Fransche* magt, ontwaakten met den voorgaande schrik vervuld: alles, wat gedaan was, moest weder herdaan worden, en elk Hof van de *Straat* van *Gibraltar* af, tot de *Bevroozen Oceaan*, hieldt een zorgvol oog op deeze gebeurtenis gevestigd.

In 't einde van Herfstmaand, sloeg de Koning van *Pruisen* het beleg voor *Praag*. Verscheide der buitenposten hadt hy vermeesterd, als hy kundschap ontving, dat het leger, tot dekking van 't aangevoerd Geschut gezonden, overvallen was, door een Party *Oostenrykers*. De Koning

ning ſnelde ylings ter hulpe van de zynen, met een derde gedeelte zyns Legers, vondt zyne troepen op de vlugt geſlaagen, en de *Oostenrykers* bezig, met het wegvoeren van zyn geſchut: 't verlies daar van zou hem eensſlags ontwapend en buiten ſtaat geſteld hebben, om het aangevangen beleg voort te zetten. Hy viel op de *Oostenrykers* aan, herkreeg zyn Geſchut, rigtte zyne Batteryen op, en ſchoot een gedeelte van *Praag* plat. Hier op gaf hy bevel, om vier aanvallen teffens te doen, en bragt de Belegerden in zulk een engte, dat, binnen veertien dagen, de Bevelhebber genoodzaakt was de Stad over te geeven.

Niets bleef 'er nu overig, dan dat de *Oostenrykers* alle gedagten, om in *Frankryk* te vallen, lieten vaaren, en hunne geheele Krygsmagt gebruikten, te hunner eigene verdeediging. Prins CAREL maakte zich, zo ras hy de tyding kreeg des *Pruisſiſchen* invals, gereed om den *Rhyn* weder over te trekken. Dit zouden de *Franſchen*, volgens hunne verbintenis met den Koning van *Pruiſſen*, poogen te verhinderen; doch zy wisten, by ondervinding, dat de *Oostenrykers* zich niet, zonder wederſtand te bieden, zouden laaten ſlaan, en dat wederſtand altoos den beſpringer op bloed te ſtaan kwam. — Prins CAREL nam het voordeel eener lichte maaneſchyn te baat, om den *Rhyn* over te trekken. NOAILLES, die vroegtydig de weet kreeg van 's Pruisſen beweegingen, verhinderde hem weinig, zich te vreden houdende, met op de agterhoede aan te vallen, en het naazetten te ſtaaken, toen zy tot het Leger zelve kwamen.

Zyne *Pruisſiſche* Majeſteit, *Praag* hebbende doen bukken, trok voort met de vaardigheid aan zyn Krygscharacter eigen, en nam bezit van bykans geheel *Boheme*, begon te ſpreeken van in Oostenryk te vallen, en *Weenen* te belegeren.

De Koningin van *Hongaryen* was niet geheel zonder hulpe. De Keurvorst van *Saxen* was, daar toe al of niet genoodigd geweest zynde, niet in het verdrag, te *Frankfort* geſlooten, begreepen, en daar elk Souverain minder wordt, naar gelange zyn naaste nabuur in grootte toeneemt, kan hy van harten geen voorſpoedigen uitſlag toewenſchen, aan eene verbinteniſſe, ſtrekkende om de andere Mogenheden van *Duitschland* te vergrooten. De *Pruisſiſchen* tergden hem daarenboven, om zich tegen hun te verzetten; want, wanneer zy op den weg waren, om *Boheme* te vermeesteren, trokken zy door zyne landen, met een ongeoor-

oorloofde en veragtensvolle verſmaading van zyn gezag. En, daar de aannadering van Prins CAREL een nieuw gelaat aan 't vertoon der dingen ſtondt te geeven, liet de Keurvorst van *Saxen* zich ligt overhaalen, om met de Koningin in eene Verbintenisſe te treeden, aan welke hy een menigte van troepen beſchikte.

De Koning van *Pruiſſen*, bezetting in *Praag* gelaaten hebbende, trok voort, om de andere Steden en Sterkten desgelyks in bezit te neemen, misſchien verwagtende, dat Prins CAREL in zyn hertocht zou geſtoord worden; doch de *Franſchen*, ſchoon zy hem ſcheenen te volgen, konden of wilden hem niet inhaalen. Binnen korten tyd bereikte Prins CAREL, met ſterk voortgezette marsſen, *Boheme*. —— Op de aannadering des *Oostenryksſchen* Legers, ſcheen de moed den Koning van *Pruiſſen* te ontzinken. Hy trok te rug van post tot post, ontruimde Stad by Stad, Sterkte by Sterkte, zonder eenigen wederſtand of ſchyn van wederſtand te bieden, even of hy dezelve den wettigen eigenaaren inruimde.

Men zou veelligt verwagt hebben, dat hy eenige pooging deedt, om zich van *Praag* te verzekeren; doch, naa eene zwakke onderneeming, om den vyand den overtocht over de *Elve* te betwisten, beval hy zyne Bezetting, uit elf duizend man beſtaande, *Praag* te verlaaten. Zy lieten agter, hunne Magazynen en grof Geſchut. Dan voerden met zich, het Veldkanon en een groot aantal wapens, belaaden met voorraad en geroofde goederen; het meerendeel moesten zy op den weg, aan de *Saxen* en *Oostenrykers*, die hun mars belemmerden, agterlaaten.

Deeze aftocht kwam den Koning van *Pruiſſen* zeer duur te ſtaan: want, behalven dat hy de Krygsvoorraad, tot de kleeding zyner troepen toe, overal agter liet, was 'er gebrek aan leevensmiddelen in zyn Leger, en, in gevolge daar van, verliepen een groot getal, en de zieken waren veelvuldig. Eindelyk keerde hy weder, op zyn eigen grondgebied, en zyn Volk in verzekerde plaatzen gelegerd hebbende, begaf hy zich na *Berlyn*, waar hy allen verboodt, goed of kwaad, van deezen Veldtocht te ſpreeken.

Nu was de tyd gebooren, op welken de Koningin van *Hongaryen* misſchien een Vrede zou hebben kunnen treffen, op voorwaarden door haar zelve voorgeſchreeven; doch te diep getroffen, door de behandeling haar aangedaan, en trots op de behaalde voordeelen, bediende zy zich niet van de gelegenheid, welke zich aanboodt. Men

ver

verhaalt, dat de Koning van *Pruiſen*, op zyn hertocht, brieven afvaardigde aan Prins CAREL, die men wil, dat voor de Koningin zeer gunſtige voorſlagen behelsden; doch welke hy ongeopend te rug ontving. ——— De Koning van *Engeland* boodt zyne bemiddeling aan; maar zyne voorſlagen werden aan 't Weener Hof verworpen, waar men een beſluit genomen hadt, om niet alleen de ſtoorenis van den inval aan den *Rhyn* te wreeken, door het herwinnen van *Sileſie*, maar ook om de *Saxen* te beloonen, voor hunne tydig toegebragte hulp, door hun een gedeelte der *Pruiſiſche* Landen te geeven.

In den aanvang des Jaars 1745, ſtierf Keizer CAREL VAN BEYEREN: het Verdrag, te *Frankfort* geſlooten, nam hier mede een eind, en de Koning van *Pruiſen*, niet langer in ſtaat zynde, om het Character van een Helper des Keizers te vertoonen, en geen andere erkende rede voor den Oorlog hebbende, kon, met eere, zyne Krygsbenden te rug getrokken, en, volgens zyne eigene beginzelen, een Vrede aangegaan hebben: doch geene Vredesvoorſlagen werden hem gedaan, de Koningin bejegende hem op de vyandlykſte wyze, en de *Franſchen* lieten hem aan zyn eigen lot over. Zyne *Boheemſche* vermeesteringen hadt hy reeds verloren, hy was tot in *Sileſie* te rug gedreeven, waar, met het begin des Jaars, de Oorlog, met wisſelenden Krygskans van voor- en nadeel, werdt voortgezet. ——— De nieuwe Keurvorst van *Beyeren*, ziende dat de *Oostenrykſche* Troepen zyne Landen afliepen, dat hy weinig onderſtand van *Frankryk* ontving, ſloot, op zeer gemaklyke voorwaarden, in Grasmaand, den Vrede met de Koningin van *Hongaryen*: en de *Oostenrykers* konden daar door meer volk tegen de *Pruiſiſchen* aanvoeren.

Maar de werdingen van den onwisſen Krygskans laaten zelden 's Menſchen opgezwollen waan ongeſtraft, onvernederd. De Vrede met *Beyeren* was naauwlyks geſlooten, of de ſlag van *Fontenoy* werd verlooren, en alle de Bondgenooten van *Oostenryk* moesten het uiterſte van hunne poogingen aanwenden, tot het bewaaren der *Oostenrykſche Nederlanden*: weinig dagen, naa het verlies van den ſlag van *Fontenoy*, viel de eerſte ſtryd voor, tusſchen de *Pruiſen* en het vereenigd Leger der *Oostenrykeren* en *Saxen*, by *Freiburg* in *Sileſie*. De Koning van *Pruiſen* vermeesterde al het Geſchut der *Oostenrykeren*, vier duizend ſneuvelden 'er van dien kant, en zeven duizend geraakten 'er krygsgevangen: naar 't verhaal van de *Pruiſi-*

ſiſche zyde, verlooren zy niet meer dan zestien honderd man.

FREDERIK DE II trok weder na *Boheme*, waar hy, nogthans, geene groote voordeelen behaalde. De Koningin van *Hongaryen*, ſchoon geſlagen, was niet te onder gebragt. Zy deedt haare Krygsbenden van alle kanten zamen trekken, tot verſterking van Prins CAREL, en hadt beſlooten den Kryg met al haar magt voort te zetten. ——— De Koning zag, dat *Boheme* een ongeſchikt tooneel des Oorlogs was, waar eene Nederlaage hem op een geheel verlies zou te ſtaan komen, en hy met het behaalde eener Overwinning weinig zou vorderen: *Saxen* was onbeſchermd gelaaten, en kon, vermeesterd, ligt geplunderd worden. Derhalven verklaarde hy den Oorlog aan den Keurvorst van *Saxen*, en rukte op diens grondgebied. Deeze inval hadt een anderen Veldſlag ten gevolge, die ten voordeele der *Pruiſſen* afliep. De *Oostenrykers* hadden, in den aanvang, eenig voordeel, hunne ongeregelde Troepen vielen in de *Pruiſſiſche* Legerplaatze, en namen de Krygskas weg. Doch dat verlies werd ruim geboet, door den buit in *Saxen* veroverd.

De Koningin van *Hongaryen* bleef nog onbeweeglyk. Zy hadt haare Legers door nieuwe wervingen geſterkt, en rustte zich toe om in *Brandenburg* te vallen; dan de vlugge werkzaamheid des Konings van *Pruiſſen* voorkwam de uitvoering van alle haare plans. Een gedeelte zyner Krygsmagt vermeesterde *Leipzig*; een ander bragt nogmaals eene nederlaage aan de *Saxen* toe. Hun Souverain, de Koning van *Polen*, vlugtte uit zyne Keurvorſtelyke Landen, en Prins CAREL keerde weder in *Boheme*. De Koning van *Pruiſſen* deedt te *Dresden* zyne intrede als overwinnaar, eischte zwaare opbrengingen van het geheele Land; en vonden de *Oostenrykers* en *Saxen*, zich in 't einde genoodzaakt, om van hem zulk een Vrede te ontvangen, als hy wilde verleenen. Hy vorderde geene ſtrenge voorwaarden, dan het betaalen der gevorderde belastingen; hy maakte geen eisch op nieuwe Landen, en erkende, met den Keurvorst van de *Paltz*, den Hertog van *Toscaanen* voor Keizer.

(*Het Vervolg hier naa.*)

ANEC-

ANECDOTE VAN DEN SCHILDER VERNET. Uit de *Provinçales, ou Lettres ſur la Provence, par* M. BERENGER.

VERNET, een Schilder, beroemd door zyne Zeeſtukken, gaf eens het treffendſte blyk van dien tot geestvervoerens toe opklimmenden ſmaak voor het verheevene, welk ten kenteken ſtrekt van een Vernuft tot de nabootzende Kunſten gevormd. Deeze kunſtenaar, kragtig geſteld om de Natuur te treffen, deedt, in zyne jonge jaaren, verſcheide lange zeetochten, om veelvuldige tooneelen, welke dit wisſelvol Element aanbiedt, waar te neemen, en in zyne Zeeſtukjes over te brengen. Op eene dier Reizen, alleen uit kunstmin ondernomen, ontſtak een allergeweldigſte Storm; VERNET, zonder eenigzins agt te ſlaan op het doods gevaar, 't welk hem van alle kanten omringde en aangrimde, verzogt een der Scheepslieden hem met een touw in 't wand vast te binden. Korten tyd, naa dat dit zyn verzoek voldaan was, nam de Storm nog hand over hand toe, vergezeld van Donder en Blixem, en alles wat kon ſtrekken tot de ſchriklykheid van het Toneel te vermeerderen. Verſlaagenheid, verbaasdheid, angst en vrees was op aller Scheeplingen gelaad te leezen: doch alle de gemoedsbeweegingen des jongen Schilders liepen uit op Bewondering, en nam deeze zyne aandagt zo te eenemaal in, dat hy, by tuſſchenpoozen, in deeze taal van geestverrukking uitborst: *Goede Hemel! welk een ſchoon Toneel!*

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, OCTOBER, 1786.

	Bar:	Th:	Wind.			Bar:	Th:	Wind.	
1	28. 11-2	47	NW	4.6	zw wolken Rb.	17 29. 0-8	42	NNO	4 R. wolkig
	29. 0-5	56	———	4	—— iets R.	0-3	49	———	6 o. helder wolkig
	— 1-2	49	———	4.6	—— Rb.	— 2-2	43	N t O	4 ——— N. L.
2	— 1-9	48½	W	4	o. helder wolkig	— 3-2	41	NNW	4 wolkig z. betr.
	— 2-1	58	———	4	z. betr. R.	18 — 3-9	50½	———	4 Rb. ———
	— 2-0	53	ZW	2	donker R.	— 3-7	48	N W	4 z. betr.
3	— 1-1	51	Z O	2	R.	— 3-8	47	———	2 R. z. betr.
	— 0-3	55½	———	6	R.	19 — 4-1	51	NNO	4 Rb. zw. wolken
	28. 11-0	50	ZZO	4.6	o. held. z. betr.	— 4-5	49	NNW	2 donker
4	— 8-3	49	———	4	z. betr. R.	— 5-0	46	N	2 z. h. damp iets R.
	— 7-5	56	WZW	6	wolkig	20 — 5 1	52	NNW	1 R. donker damp.
	— 6 5	50½	O	2	z. betr. iets R.	— 5-4	49	———	1 donker R.
*	— 4-0	47½	NW	8	zw. Rb. donker	— 4-9	49	———	0 dampig donker
5	— 4-9	50	———	10. 12	zw. R.	21 — 4-5	54	———	2 iets R. ——
	— 6-1	50½	———	4	donker Rb.	— 3-9	50	———	1 donker R.
	— 9-6	47	———	0	zw. wolken iets R.	— 3-2	50	N	0 z. betr. dampig
6	10 3	57½	ZW	4	donker R.	22 — 3-4	54½	N t O	2 iets R. z. betr.
	— 7-7	55	Z	8	R.	— 3-9	49½	N O	0 wolkig
	— 5-2	55½	ZW	12	donker R.	— 4-2	48	———	0 mist iets R. z. b.
7	— 7 5	57	WZW	4	wolkig	23 — 4-8	54	O	2 z. betr.
	— 7-5	49½	ZZW	4	helder	— 5-3	47½	N O	2 o. helder
	— 4-8	55½	Z t O	10	R. donker	— 6-0	45	O	0 mist
8	— 5-6	62	ZZW	8	donker R.	24 — 5-8	50	O t Z	2 o. helder
	— 6-2	54	Z W	4	zw. R.	— 5-5	42	O	3 helder
	— 9 4	53	———	4	wolkig	— 5-6	36½	Z O	4 —— dampig
9	10-5	61	———	5	—— iets R.	25 — 6-0	48	OZO	2 ———
	10-1	60	Z	6	donker	— 6-1	41	———	0 ——— ———
	— 8-8	58½	ZZO	4 Z 4	wolkig	— 6-2	38½	———	0 dampig betr.
10	— 8-7	68	W	4	iets R. z. betr.	26 — 6-6	49½	O	2 donker z. betr.
	— 9-5	59	———	2	R.	— 6-3	47	OZO	2 ———
	— 9-5	58½	———	2	donker mistig	— 6-3	43½	———	2 z. b. damp. helder
11	— 9-6	60	ZZO	2	——— R.	27 — 6-2	49	O	2 helder
	— 7-8	54½	———	6	——— R.	— 6-1	42½	———	2 ———
	— 7-1	55	Z t O	10	——— zw. R.	— 6-0	39½	OZO	3 ———
12	— 6-5	56	ZW	12	zw. R.	28 — 6-8	44	O	5 ———
	— 9-0	52	WNW	6 à 8	donker Rb.	— 5-6	39	———	5 ———
	— 10-4	47	———	8	wolkig Rb.	— 4-8	35½	———	2 dampig betr.
13	29. 0-2	48	NNW	8 à 10	Rb. zw. wolken	29 — 3-2	44½	O t Z	3 z. betr. iets R.
	— 1-4	42½	———	8 à 10	zw. R. H. NL. W L.	— 2-2	45	———	2 donker
	— 1-5	43½	WNW	4, 8	zw. wolken	— 2-3	36	———	3 betr.
14	— 1-5	47	NW	8 à 10	R. H. donker	30 — 2-1	41	O	5 z. betr. o. helder
	— 1-5	43	WNW	8 à 10	zw. wolken R. H.	— 2-0	34	———	6 o. helder
	— 1-6	44	W	10 à 12	donker R.	— 1-9	31*	———	8 helder
15	— 1-9	47	———	8 à 10	zw. wolken R. H.	31 — 1-3	36	ONO	9 z. betr.
	— 2-2	43	WNW	8	zw. R.	— 0-8	33	———	10, 6 donker
	— 1-5	45	NNW	4	zw. R. wolkig				
16	— 1-2	50	WNW	6	wolkig Rb.				
	— 0-9	42	NW	6	——— Rb.				
						29.	1$\frac{3}{10}$	48$\frac{11}{10}$	4$\frac{4}{10}$

Bar. den 6's mid. 1 u. 28. 10. 5
11's mo. 10 u. — 9. 8
24's mid. 12 u. 29. 6. 1
27's mo. 10 u. — 6. 5

Th. den 8's mid. 12½ u. 63
10 —— 1 u. 69½*
12 —— 12 u. 54
13's mo. 11 u. 54
19's mid. 12 u. 53

Th. 's mo. 46$\frac{8}{31}$
's mid. 52$\frac{4}{31}$
's av. 47$\frac{10}{31}$

Van 22 September tot 23 October geen dag zonder Regen geweest.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

PROEVE, BEHELZENDE AANMERKINGEN OP DE GESCHIEDENIS DES BYGELOOFS. Door G. GREGORY.

(*Vervolg en Slot van bladz.* 547.)

IV. Het eerſte gebruik, en de oorſprong der *Offeranden* is een onderwerp met veel duisternisſen omgeeven. De zodanigen die den eerdienst, aan de Dooden toegebragt, aanmerken als vroegtydiger, dan het gebruik der Offeranden, zullen zich vergenoegen met dit verſlag. 't Was eene gewoonte, onder eenige ruwe volken, de Urn, of het Vak, waar in de asch hunner Voorouderen bewaard werd, op zekere Feestdagen te voorſchyn te brengen, en 'er wyn op uit te ſtorten, in het denkbeeld, dat de overleedene daar van dat genot hadt als toen hy leefde. Naardemaaal deeze zoort van eerbiedenis voor de Voorouderen niet verre af is van de Aanbidding, werd deeze gewoonte welhaast in een Godsdienſtige Plegtigheid hervormd.

Doch men zal misſchien eene betere oplosſing hier van kunnen geeven, als men in aanmerking neemt, dat het beginzel van barbaarſche Regtvaardigheid wraak is, en diensvolgens hoogstwaarſchynlyk, dat ruwe Volken zich van de Godheid een denkbeeld als van zich zelven vormende, oordeelden, dat een Offerande een geſchikt middel was, om haaren Toorn te ſtillen, dewyl deeze niet te voldoen ware, zonder eenige toebrenging (*). De *Egyptenaurs* lagen

(*) Te *Otaheite*, vroeg men of een der Perſoonen, die gevangen was, terwyl Capitein cook daar met tegenwind lag, geſchikt was tot een *Zoenoffer*? Wanneer de Bewoonders der *Friendly Eilanden* eene zwaare krankheid krygen, en oordeelen zich in doodsgevaar te bevinden, veronderſtellen zy, dat de Godheid een Vinger zal aanneemen als een Offerande, krag genoeg, om aan hun herſtelling van gezondheid te verſchaffen. Naauwlyks één van de tien perſoonen, of zy waren dus verminkt aan een of aan beide de handen: —— 't zelfde hadt plaats op de *Sandwich Eilanden*. Cook's *last Voyage Vol.* I. p. 163. 403. *Vol.* III. p. 162.

gen de zonden des Volks op het hoofd des Offerdiers (*), 't welk aanduidt, dat zy oorſpronglyk bedoelen, 't zelve in de plaats des Volks te doen lyden. Zy ſloegen en plaagden zich zelven, geduurende de Offerande: 't geen weinig gelykt na een vrolyke plegtigheid tot dankbetoon, aan de Voorzienigheid, of een Feestonthaal, voor de Goden geſchikt.

Waarſchynlyk hadden, in het denkbeeld van Voldoening, de *Menſchen Offers* den voorrang van alle andere. By de Volken, door de *Israeliten* uitgerooid, waren zy in gebruik, en wy weeten niet dat zy eenige andere hadden. Op deeze handelwyze ſchynt een *Joodsch* Propheet te zinſpeelen, als hy, in het character eens Bygeloovigen ſpreekende, uitroept: *Zal ik myn Eerstgeboorene geeven voor myne Overtredingen? of de Vrugt myns Lichaams voor de Zonde myner Ziele* (†)? Het denkbeeld van het *bezoeken der misdaaden van de Vaderen op de Kinderen* ſchynt zeer naauw verbonden met dit begrip: en dat dit denkbeeld algemeen was, in zeer vroege tyden, mogen wy op zeer goede gronden gelooven (§).

Menſchen Offers zyn, ten eenigen tyde, by alle Heidenſche Volken op aarde in zwang geweest. De *Magi*, die XERXES vergezelden, tot de plaats, de *Negen Wegen* geheeten, offerden negen Jongelingen, en even zo veele Maagden, naar de *Perſiſche Wyze*, deezen leevend begraavende. AMESTRIS, de Vrouw van XERXES, hoog bejaard zynde, offerde op dezelfde wyze, veertien edele Kinderen aan den God, welken zy zeggen, dat *beneden de Aarde* is (**). De omſtandigheden, de volvoering van die ſchriklyke plegtigheid by de meeste Volken vergezellende, verſchaffen eene bykomende proeve, dat de oorſpronglyke bedoeling dier Offerande geen andere was, dan de Verzoening eener booze en kwaadwerkende Godheid. Doorgaans greepen de *Menſchen Offers* plaats, als eenige algemeene Volksramp trof; en men één Perſoon uitkoos, om de zonden of onheilen der menigte te draagen. Te *Otaheite* beklimt de Priester, op zekere ſtaatlyke dagen de *Morai*; naa 'er eenigen tyd geſtaan te hebben, keert hy te rugge, en

(*) HERODOT. *Lib.* II.
(†) MICHA. 17. 7.
(§) HERODOT. *Lib.* I. c. 91. Lib. IX. c. 119.
(**) ——— *Lib.* VII. c. 114.

en onderrigt het Volk, dat de Godheid een *Menſchen Offer* eischt: dan wyst hy den Perſoon aan, die onmiddelyk gevat en doodgeſlagen wordt. Wy mogen vrylyk veronderſtellen, dat de Priesters deeze hoogst gevaarlyke magt dikwyls misbruiken: en, om deeze te bevestigen, maaken zy het bygeloovig Volk diets, dat, indien de Priesters den Boozen Geest aanroepen, den geenen dien zy ten Slacht-offer hebben uitgekoozen, met eenen *ſchielyken dood* zal ſtraffen (*). Wy kunnen ons ligt verbeelden, op welk eene wyze, en door welke middelen, de oogmerken zyner Helſche Majeſteit vervuld worden.

De eerſte verzagting in deeze ſchriklyke ſtrenge Bygeloovigheid was, dat men de uitvoering daar van tot gevangen (†), of geringe Perſoonen bepaalde (§); vervolgens nam men 'er Beesten toe (*); en eindelyk veronderſtelde men, dat de Goden zich met de toebrenging van de vrugten des Velds wel wilden vergenoegen (‡).

De *Toeheiliging van byzondere Perſoonen aan de Godheid* ſchynt enkel eene verzagting te weezen, van het ſlachten der *Menſchen Offers*. Men was oorſpronglyk gewoon, de zuiverſte en onſchuldigſte Perſoonen tot Slachtoffers voor de Goden uit te kiezen. Dit greep ook plaats in de keuze deezer *Leevende Offeranden*, mag ik die uitdrukking bezigen. En, zo ras het denkbeeld van beſmetting gehegt werd, aan de vermenging der beide Sexen, hieldt men het voor een ſtelregel, het zuiverſte en onbevlektſte aan de Goden toe te wyden.

V. De vreesachtige aart der Menſchen, zo gereed om zich te verbaazen, en zo ligt overhellende, om zich te bedriegen, door verwilderingen van verbeelding, vertoont zich in ſterker licht, dan in de Volks Fabelen der vroegſte Eeuwen. De meeste Volken hebben hun *Reuzen-geſlacht*, hun *Eenoogige Monſters*, *Griffioenen* en *Centaurusſen*. Een barbaarſche Stam doet een ſchielyken inval by nagt, vernielt een deel des aangeranden Volks; de overgebleevenen, door den ſchrik bevangen, vergrooten de Vyanden en hervormen dezelve, in eene ſoort van Gedrochten. Men verhaalt van Reizigers, die

(*) Fors. *Ob.* c. VI. f. 9.

(†) De *Scyten* offerden, aan den God des Krygs, een ten honderd van de Gevangenen.

(§) Dit is thans het geval op *Otaheite*. Ellis *Narrative, of Cook's laſt. voyage.*

(*) Euripides *Iphig. in Aulis*

(‡) Horatius, Lib. III. Od. 23.

die de Kaap de *Goede Hoop* omzeilden, en berigtten, dat zy, onder het vaaren, op zeker gedeelte van het vaste land van *Afrika*, een geslacht van *Pigmeen* aantroffen, doch by 't zelve niet konden komen. De waarheid der zaake is, wy oordeelen over de grootte der Lichaamen, uit den afstand op welken wy dezelve veronderstellen, en niets *is* 'er, waarin het oog zich meer bedriegt dan in den afstand. De gesteldheid des gronds, en zelfs des dampkrings, is zo onderscheiden, dat zy, in een vreemd gewest, geen bevoegde Oordeelnars zyn over den afstand (*). De Inboorlingen, derhalven, dier Landstreeken waren, naar allen schyn, bevreesde lieden, die voor de Zeelieden vlooden, die hun klein ziende, op 't geen zy geen grooter afstand oordeelden, zonder eenige verdere bedenking, verhaalden een zeer klein Volk, *Pigmeen*, gezien te hebben.

Schemerlicht of donkerheid zyn zeer geschikt om het gezigt te misleiden. De nagt is, daarom, de rechte tyd voor Spookzels en Verschyningen. In de daad de gesteltenis der Ziele, op dien tyd, voorbereidt dezelve tot het toehaten van deeze begogelingen der verbeeldingen. De vrees en omzigtigheid, welke de nagt inboezemt, de gelegenheid, die dezelve verschaft, voor hinderlagen en moord; daar dezelve ons van de gezelligheid verwydert, en éene menigte van behaaglyke denkbeelden, welke over dag niet misfen op onzen geest in te dringen, vermeerdert zulks de schrik, en mogelyk hangt zo veel van ons geluk, over 't geheel, van de zinnen af, dat de berooving van 't gebruik van één derzelven vergezeld gaat, met eene daaraan gelyvenredigde schrik en ongemaklykheid. De denkbeelden door de Ouden, ten opzigte van de Ziel, gevormd, kunnen, uit deeze beginzelen, eenig licht ontvangen. In schemerlicht of duisternisse, hervormt de Inbeelding dikwyls een onbezield lichaam in eene menschelyke gedaante; nader treedende, vindt men het zelfde verschynzel niet: zomtyds verbeeldden zy zich te dier oorzaake, dat zy hunnen Voorvader zagen: doch het weezen by nader onderzoek niet aantreffende, gaven zy, aan deeze begogelingen, den naam van *Schimmen*, door VIRGILIUS, niet onaartig, *Tristis imago* geheeten.

Veele van die Fabelagtige verhaalen zyn uit *Droomen* herkomstig. 'Er zyn tyden van sluimering, waarin wy niet wee-

(§) REID's *Inquiry into the Human Mind.*

weeten dat wy slaapen (*), volgens dit beginzel, heeft HOBBES een zo vernuftig verslag gegeeven, van het Spookzel, 't geen gezegd wordt, zich aan BRUTUS vertoond te hebben, dat ik niet kan nalaaten de bekooring, om 't geheel af te schryven, op te volgen. „ Wy leezen van M. BRUTUS, dat hy te *Philippi*, den nagt vóór dat hy den Slag aan AUGUSTUS CÆSAR leverde, een schriklyk Verschynzel zag, 't welk door de geschiedschryvers, doorgaans, als een *Gezigt* vermeld wordt: doch, wanneer wy de omstandigheden in overweeging neemen, zullen wy veelligt overhellen, om het voor een korten Droom te houden. Want, in zyn tent zittende, vol gedagten en ontrust door de schriklyke gedagten van zyn bestaan, was het niet vreemd dat hy insluimerde en droomde, van 't geen hem 't meest beangste: welke vrees, hem allengskens wakker maakende, ook de Verschyning allengskens deed verdryven: en geene verzekering hebbende dat hy geslaapen hadt, kon hy het voor geen *Droom*, en voor niets anders dan een *Gezigt*, houden". — De welbekende geschiedenis, door CLARENDON verhaald, wegens de verschyning van des Hertogs van BUCKINGHAM's Vader, zal dezelfde oplosing toelaaten. 'Er was geen man in Groot-Brittanje, van wien zo veel gesprooken werd, als van den Hertog; en van wegen de slegtheid zyns Characters, was het zeer waarschynlyk, dat hy ten slachtoffer zou strekken van de Geestdryvery dier tyden. Sir GEORGE VILLERS wordt gezegd, te middernagt (†), aan den Man verscheenen te zyn; 't is derhalven hoog waarschynlyk, dat hy geslaapen heeft, en de Droom, hem verschrikkende, maakte een diepen indruk, en hy herhaalde ze dienvolgens.

Ik kan van dit onderwerp niet afstappen, zonder, met een kort woord, nog iets te reppen van de *Orde der*

Priesters

(*) Wanneer onze gedagten zeer ontrust zyn, en iemand in slaap valt, zonder na bed te gaan, of zyne kleederen uit te trekken, wanneer hy in zyn stoel dut, is het volgens de aanmerking van HOBBES, zeer bezwaarlyk een Droom, van eene weezenlyke gebeurtenis, te onderscheiden. In tegendeel, zal iemand, die zich tot slaapen schikt, in gevalle hy een verwilderde verbeelding heeft, 't geen hy denkt, veelligt voor een Droom houden. *Leviathan*. P. I. c. I.

(†) Ik herinner my geen welbeweezen verslag van een Verschynzel by dag.

Priesteren; een Orde, die, zo 't my voorkomt, van *zelfs* ontstond, by alle *Heidensche* volken, en de kundigste lieden in de vroegste eeuwen uitmaakte. De *Priesters* zyn dikwyls *Wetgevers*, en altoos de *Geneesheeren* in een ruwen staat der Maatschappy. De *Otaheiters*, noemen hunne Geneesheeren *Taboova-Mai*, 't geen zo veel zegt als *geweezen Priester*: doch myns oordeels hebben de *Priesters* oorspronglyk de post van Geneesheeren niet aanvaard; maar de *Geneesheeren* zyn in 't *Priesterampt* getreeden (*); met

an-

(*) Dat de Geneesheeren de eerste Dienaars van het Bygeloof waren, toont ons de schrandere ROBERTSON; als hy schryft, „ Naardemaal de Ziekte der Menschen, in den wilden staat, „ gelyk die der Dierlyke Waereld weinig, maar zeer geweldig, „ zyn, boezemde de onverduldigheid, onder het lyden, de be„ begeerte tot herkryging der gezondheid, hun welhaast een „ diepen eerbied in, voor de zodanigen, die voorgaven, de „ natuur hunner Ziekten te kennen, of hun te kunnen behoeden „ voor derzelver schielyke en heillooze uitwerkzelen. Deeze „ onkundige pochers waren, egter, zo onkundig van het maak„ zel des Menschelyken lichaams, dat ze zich even onbekwaam „ bevonden, ten opzigte van de oorzaaken der Ongesteldheden „ als van de wyze om dezelve te geneezen. Geestdryvery, dik„ wyls met eene zekere maate van bedrog vermengd, vervulde „ het gebrek aan kunde. Zy kenden den oorsprong der kwaa„ len toe aan eenen bovennatuurlyken invloed, en schreeven „ verscheide verborgen Plegtigheden voor, of verrigtten dezelve, „ die zy van genoegzaame kragt rekenden, om de Ziekten te „ weeren. De ligtgeloovigheid en zugt tot het wonderlyke, „ natuurlyk eigen aan onkundigen, begunstigden het bedrog, en „ maakten hun geschikt om de speelballen te zyn van de be„ driegery der gewaande Geneesheeren, —— Onder de Wilden „ zyn de voornaamste Artzen eene soort van Bezweerders en „ en Waarzeggers, die zich aanmaatigen te weeren wat ge„ beurd is, en te voorspellen wat gebeuren zal. Beleezingen, „ betoveringen, en begogelingen van verscheidenerlei aart, „ niet min zeldzaam dan beuzelagtig, zyn de middelen door „ hun aangewend, om de ingebeelde oorzaaken der ongesteld„ heden te verdryven, en, op de kragtdaadigheid dier middelen „ steunende, voorzeggen zy, met veel vertrouwen, wat het lot „ zal weezen hunner bedroogen Lyderen. Dus vloeide het „ geloof, in deszelfs eerste gedaante, voort uit de bezorgdheid „ der Menschen, om van tegenwoordige Ongemakken verlost „ te worden, niet uit zyne weeg voor de Rampen hem in eenen „ toekoomenden Staat te wagten. Het Bygeloof was oorsprong„ lyk geënt op de Geneeskunst, niet op den Godsdienst. „ *Geschiedenis van America*. II D. bl. 261.

andere woorden, wie eenige gewigtige ontdekking deedt, of aanmerkelyke verbetering in eenige Kunst te wege bragt, gaf voor, zyne kundigheden, onmiddelyk, door eene Godlyke inblaazing, te krygen, en werd van het Gemeen voor een Propheet gehouden. Langs deezen weg, kwam zekere rang van Menschen, alleen, in 't bezit van 't geen men Geleerdheid noemde, en dikwyls kreegen zy de magt van geheele Volken in handen. Staatkundige belangen, of de overhand des Bygeloofs, zonderde hun eerlang af, als Middelaars of vertrouwde Dienaars der Godheid, van welke zy op eene zo zonderlinge wyze begunstigd scheenen.

In deezer voege, heb ik een kort begrip gegeeven van de oorzaaken, die, myns oordeels, de algemeenst heerschende Bygeloovigheden hebben voortgebragt. Dat, in de Wetten van MOSES, iets van de praal en dwaasheden der *Heidenen* aan de vooroordeelen der *Jooden* was toegelaaten, stem ik geredelyk toe; doch laaten zy, die beweeren, dat alle Godsdienst louter Menschlyke Vinding is, reden geeven van het Verschynzel, dat, toen het geheele Menschlyke Geslacht, buiten dat Volk, besmet was met ongerymde en wreede Bygeloovigheden, de *Eenheid van* GOD staande gehouden, en elke tak van Bygeloof, aanleidelyk tot *Afgodery*, tot *Wreedheid* en *Onregtvaardigheid*, uitgesloten werd door den Godsdienst van één enkel Volk, —— en wel van een Volk, in veele opzigten, zo ruw en onbeschaafd als de rest des Menschdoms. —— Laaten wy reden geeven van een ander Verschynzel, naamlyk, dat een *Stelzel van Zedekunde* nooit ter grondslage strekte van eenigen Godsdienst van *Eenen*. —— Laaten zy ons onderrigten, door welke poogingen, uit zich zelven, 's Menschen Geest zich kon redden uit dien doolhof van dwaalingen, waar in dezelve zo ligt verviel —— dwaalingen, die schandvlekken zyn van eenige der beschaafdste Eeuwen, die eenigen der verlichte Verstanden, in de Jaarboeken des Menschdoms vermeld, aankleefden.

HEELKUNDIGE WAARNEMING, WEGENS EENE GELUKKIGE GENEZING VAN EENE *Fractura Cranii*, *Concussio Cerebri*, EN VERMORZELING VAN DE BEENDEREN, UITMAKENDE DE GELEDING VAN DEN OPPER- EN ONDERARM. Door NICOLAAS UITTENBOSCH, *Operateur en Chirurgyn, te Rotterdam.*

Dat het getal der Heelkundige Waarnemingen, hoe weinig gebrek men aan dezelven hebbe, nimmer te groot kan worden, indien de Waarnemer niet uit het oog verlieze, dat van derzelver oprégte mededeeling den goeden of kwaden uitflag van zoortgelyke gevallen kunnen afhangen, zal door niemand tegengeſproken kunnen worden.

Het is, volgens dezen ſtelregel, dat ik dezelve aan myne Kunstöefenaren mededeel, ter herinneringe dat in een, door hevig geweld, beledigd hoofd, in den beginne eene ruime inſnyding dikwils alle verdere toevallen doet ophouden, en veeläl den Lyder een leven behouden, dat by verzuim dezer inſnyding, door geene latere in 't werk geſtelde Kunstbewerkingen, gered kan worden, en de Lyder gevolglyk den dood moet ondergaan.

Den 23 van *Augustus* 1786 werd myne hulp gevraagd by het Zpontje van N. N. alhier woonächtig, oud circa twee Jaren; welk Kind, door een op den trap openſtaand Raam, op een Pothuis, en van hetzelve op de ſtraat nederviel, met zodanig geweld, dat de glazen van 't voorſ. Pothuis uit hare ramen vlogen; —— zynde de hoogte van het raam, waaruit het Kind viel, tot aan het Pothuis, 18 voeten, en van het Pothuis tot op de ſtraat, 3 voeten, en ruim 4 duimen, Rhynlandſche maat; dus eene hoogte van 21 voeten, en 4 duimen; waarlyk eene meer dan te groote hoogte, dan 'er vereiscbt werd om den dood ten gevolge te hebben.

Een der Voorbygangeren nam het Kind op, hield het by de Beenen, met het hoofd naar beneden, (een gebruik, dat zeer nadeelig is, en waartoe veeltyds, by ſchynbare dooden, door onkundige menſchen, toevlugt wordt genomen) zonder dat men eenige tekens van leven gewaar word. (*).

Al-

(*) Voorbedachtelyk heb ik hier eene verdere opgaaf der toe-

Alvorens ik by het Lydertje konde komen, was een myner Leerlingen ter hulpe toegeſchoten, en geene leevens beweeging gewaar wordende, appliceerde hy dadelyk een Clysteer, uit melk, water, een lepel vol gemeene honig en zout ſamengeſteld; waar op zich eene menigte drekſtof ontlaſtte, met dat gelukkig gevolg, dat het Lydertje weder zigtbaar begon te reſpireeren.

Na dat ik het hoofd naauwkeurig onderzogt had, kleedde ik het Kind geheel uit, en onderzogt verder het geheele Lighaam; op het hoofd ontdekte zich eene zwelling van den bovenſten rand der regteroogsholte, en zich uitſtrekkende over het zydelyke gedeelte van het voorhoofdsbeen en het bovenſte ſchubswyze gedeelte des ſlaapbeens, tot op het midden van het regter wandbeen; denkelyk veroorzaakt doordien het Kind gevallen was op den rand van een vierkant houten gootje, op het Pothuis leggende.

Geene verdere belediging aan het hoofd gewaar wordende, appliceerde ik om hetzelve Compreſſen; nat gemaakt in het volgende Lavement:

℞ *Aq: comm.* ʒ vii.
Acet. Litharg: ʒ ß
Sp: Vini. ℥ ß
Acet: Vini aa ʒ iv.
Sal: Ammon: ʒ ß
m:

zo warm gemaakt als geveeld konde worden.

Dit verricht hebbende, onderzocht ik den regterarm, en vond het onderſte gedeelte van het opperarmbeen, en de beide hoofden van het elle en ſpeekbeen met zulk een geweld verbroken dat de gebroken beenëinden genoegzaam door de huid ſtaken. Ik ſloeg om dezelven een Compres, in 't voorſ. warm gemaakte Lavement bevochtigd, tot dat het Lydertje van eene behoorlyke legerſtede voorzien was.

Het overige van het Lighaam onbeſchadigd gevonden hebbende, opende ik het Kind een ader, waar uit ik ten minſten 12 oncen bloeds ontlaſtte; met dat gevolg, dat zyne ademhaling hoe langer hoe natuurlyker werd.

Na het Kind vervolgens in eene behoorlyke legplaats be-

toevallen vermyd, dewyl dezelven met den aart der kwetſinge overeenkomſtig waren.

bezorgd te hebben, liet ik den beledigden arm matig uit- en tegenrekken, gaf aan de afgebroken beenëinden zodanige goede plaatsing, als mogelyk ware; lag een agtienhoofdige- of boekligatuur aan, en plaatste den arm regt naast het lyf, op een tamelyk groot kusſen, dat ik op verſcheiden plaatſen vast ſtrikte, en beval, dat men alle ſpilte in acht moest nemen, en van tyd tot tyd beproeven of het Kind een ſlap aftrekſel van thee met een weinig melk wilde innemen, voornemens zynde, om, na verloop van twee uuren, weder te komen; na verloop van welken tyd ik, met den *Medicinæ Doctor* PRUIS geasſisteerd, myn kleinen Lyder in de vorige omſtandigheid bevond, —— 't geen my deed reſolveeren eene ruime inſnyding te doen regt in het midden van de meergemelde zwelling aan het hoofd, waar door zich oogenbliklyk eene groote menigte bloeds ontlastte, 't geen my toeſcheen ten deele van onder het Cranium, en ten deele uit het voorn. gezwel voorttekomen; en welk gevoelen, dat een groot gedeelte van het ontlaste bloed van onder het Cranium voortkwam, by my werd verſterkt, om dat, voór eerst, de preſentie van het Lydertje, na die ontlasting van bloed, zich duidelyk ontdekte, roepende oogenbliklyk om drinken; en ten tweeden, de ontdekking van eene, met den top en nagel van den vinger, gemakkelyke voelbare ſcheur of breuk, die zich ſcheen uitteſtrekken van het middenſte gedeelte van het regter Opperhoofdsbeen, tot aan deszelfs voorſten rand of vereëniging met het Voorhoofdsbeen, en welke ſcheur, zo wel door den voorn: Doctor als my, gevoeld werd.

Ik verbond de gemaakte wond met eene platte wiek, beſmeerd met *Balſ. Arcei*, over dezelve lag ik een Compres, in 't voorgemelde reſolveerende Lavement nat gemaakt, zo warm als lydelyk was, en hier over eene wollen muts; voorts applicëerde ik andermaal eene ordinaire Clyſteer, waarop eene groote ontlasting van drekſtof volgde, het Lydertje in eenen natuurlyken ſlaap viel, en dien nacht tamelyk rustig doorbragt. Wy vonden het Kind den volgenden morgen geheel preſent van geest. Uit de wond was nog eenig bloed ontlast, als mede uit het regter oor. Ik bleef met de voorſ. behandeling eenige dagen aanhouden, in den beginne dagelyks Clyſteeren, tot den ſtoelgang geregeld geſchiedde, liet den arm mede van tyd tot tyd bevochtigen, en in de bovengemelde ſituatie leggen, dewyl de groote zwelling en pyn geene andere behandeling toeliet.

Het

Het Lydertje werd langſamerhand vrolyker, de hoofdwonden hadden geene verdere gevolgen, de zwelling van den arm was op den agtſten dag zodanig verminderd, dat ik denzelven eene meerder gebogen geſtalte geeven, en de boekligatuur ſtyver aanhalen kon.

Na denzelven, op die wys, eenige dagen behandeld te hebben, veranderde ik myne handelwys, lag om de ganſche geleding eene Pleister van de *Defenſivum Vigonis* met een Compres en zwagtel, op zodanige wys, dat men den onderarm konde buigen en uitſtrekken; welke beweeging ik daaglyksch liet herhalen, met dat gevolg, dat myn Lydertje, binnen den tyd van vier weken, volmaakt herſteld was, zonder eenig beletſel aan den arm, of elders, overgehouden te hebben.

Ziet daar eene waarachtige opgaaf van gebreken, die, offchoon nog zo wel behandeld zynde, niet altoos met eene even gelukkige Genezing bekroond worden; doch die ons tevens doen zien, dat wy ons, in hoopelooze gevallen, niet moeten laten terug houden tot in 't werk ſtellen van het geene, naar den aart der gebreken, van alle beöeffenaaren der lofwaardige Heelkunde vereischt wordt.

De medegedeelde waarneming verſterkt (zo ik vertrouw) myne voorige gezegden; dewyl het waarſchynlyk, ja byna zeker is, dat het meergemelde Lydertje, by verzuim van de voorſ. behandeling, aan onëindige en gevaarlyke toevallen ware blootgeſteld geworden, die, naar alle waarſchynlykheid, den dood ten gevolge gehad zouden hebben.

KEURIGE AANMERKING OVER DE HYPPOPOTAMES, OF NYL-PAARDEN.

Door den Heer SONNINI DE MANONCOUR.

(*Journal de Phyſique.*)

De *Hyppopotames* waren, oudtyds, zeer veelvuldig in de wateren van den *Nyl* (van daar ook *Nyl-Paarden* geheeten:) zy doorliepen deeze Rivier in haare geheele uitgeſtrektheid, en rigtten op de Oevers de deerlykſte verwoestingen aan. Door den ſchrik, welken zy verwekten, wer-

werden zy aangemerkt, als een zinnebeeld, van den geest van *Typhon*, op het kwaad Beginzel. Onder bygeloovige Volken, heeft ook de Vrees haare Godheden, en 't is aan die Hartstocht alleen, dat men de byzondere eerbewyzingen aan deeze Dieren, op eenige plaatzen toegebragt, moet toeschryven, enkel ingerigt om de woede te bevredigen, en de daar uit gevreesde onheilen af te wenden.

Zints die oude tyden, zyn de *Hyppopotames*, zeer zeldzaam in *Egypte* geworden, en eindelyk heeft men deeze Dieren in 't geheel niet gezien. Wy weeten, dat, in de twee jongstverloopene Eeuwen, slegts een zeer klein getal is waargenomen. Omtrent het jaar MDL zag BELONIUS 'er een te *Constantinopole* uit *Egypte* derwaards gebragt (*); veronderstelt zynde, dat het, naamlyk, een *Nyl-Paard* was, 't geen die Reiziger zag, 't geen MATHIOLUS hem betwist; zyn tegenpleit grondende, op eenige misslagen in de beschryving. *Ik geloof*, schryft hy, dat BELLONIUS *een ander Dier voorhad, of meer verhaald heeft dan hy aanschouwde* (†). FREDERICO ZERENGHI, een *Italiaansch Heelmeester* doodde 'er twee by *Damiate* in den Jaare MDC (§) en acht en vyftig jaaren laater ving men een anderen te *Guirgué*, Hoofdstad van *Saïdi*, en bragt dien te *Cairo*, waar THEVENOT denzelven beschreef (**). Bykans op denzelfden tyd verhaalt PIETRO DELLA VALLE, dat men 'er een te *Cairo* opvoedde (††). Misschien vondt hy den zelfden van welke THEVENOT spreekt: het kan ook zeer wel weezen, dat die de Heer MAILLET vermeldt, als eenige jaaren voor den tyd van zyn Gezantschap (MDCXCII) gevangen, die van den *Italiaan* ZERENGHI waren (§§). zo dat het laatste tydperk, wanneer de *Hyppopotames* zich in *Egypte* vertoonden, met het Jaar MDCLVIII over een stemt.

In de daad, zints dien tyd, heeft men ze niet meer ontmoet, de Naam zelfs schynt met het Ras verlooren geraakt: want de Inwoonders van *Opper-Egypte*, waar zich deeze Die-

(*) PET. BELLONI *de Aquatil. Parisiis* 1553. p. 14. & *Observ. fol.* 103 *verso.*

(†) *Comment. sur Dioscoride, Trad. Franc. de* M. DU PINET *Lyon.* 1605. *pag.* 103. *Col.* I.

(§) *Hist. Nat. de l'Hyppopotame, par Mr. l'Comte* DE BUFFON.

(**) *Voyage au Levant, par* M. THEVENOT. p. 491.

(††) *Voyage de* PIETRO DELLA VALLE, Paris 1670. Tom. I. p. 319

(§§) *Description de l'Egypte*, par M. DE MAILLET P. II p. 31.

Dieren voorheen in groote menigte bevonden, weeten niets meer van den naam van *Rivier-* of *Nyl-Paard*, dan van het Dier waar aan men denzelven gaf: zy ſchynen 'er zelf geen denkbeeld meer van te hebben. De Heer SHAW heeft; in zyne Reize, reeds het zelfde van *Neder-Egypte* verzekerd. Ik zal, ter deezer gelegenheid, aanmerken, dat 'er in het werk van BUFFON een misſlag in 't *Arabisch* gevonden wordt, mogelyk alleen een Drukfeil: men leest 'er *foras Phar* voor *foraſs* en *bahard*, *Paard der Riviere: bar* wil *land* zeggen en *bahar* betekent *Rivier*, *Zee*, of Meir (*).

Vreemd is het dat de *Hyppopotames* geheel en al uit *Egypte* geweeken, en 'er niet meer bekend zyn. Deeze ſchielyke verwydering, of uitrooijing, kan niet toegeſchreeven worden aan de vermenigvuldiging der Menſchen, of de meerdere werkzaamheid der Inwoonderen (†): want het is algemeen bekend, dat dit Land, in vroegeren tyde, veel ſterker bevolkt en veel digter bewoond was, dan heden ten dage. — Op dit onderwerp een weinig denkende, kwam het my voor dat dit uitwerkzel zeer eigenaartig mag toegeſchreeven worden, aan 't gebruik van Vuurwapenen, vry algemeen in *Egypte;* ſchoon deeze wapenen, althans zwaare ſtukken geſchut, 'er nog niet in een zeer groot getal zyn: doch nauwlyks is 'er een Dorp van eenig aanzien, of de Bevelhebber heeft twee of drie kleine ſtukjes geſchut, die men, zonder reden, eenige keeren dagelyks affchiet; deeze Dorpen liggen, gelyk men weet, aan de oevers van den *Nyl* of armen dier Riviere. De legers, of liever de zwervende hoopen van *Mamelouckſ*, zyn bykans gedurig in 't veld: de Rivier is menigmaalen bedekt door hunne Vaartuigen ten kryg toegerust, zy voeren altoos een kleine Artillery met zich, die hun van geen dienſt zou weezen, als zy de.

(*) De Heer DE BUFFON heeft, in zyne *Hiſt. Nat. d'Hyppopotame*, die plaats zeker aangehaald, gelyk by dezelve vondt, de misſlag is by den Schryver door hem gevolgd. Wil men het *Arabisch* nauwkeurig ſchryven, dan moet men ſchryven *faras el bahr* en niet *foraſs*, dit beduidt *Gelegenheden*, noch ook *bahar*, dit is de voorleden tyd des Werkwoords, noch ook *bar*, dit zegt zo veel als *Regtvaardig*. *Barr* betekent *Aarde*. Een *Aantekening* my door een Reizlger mededeeld.

(†) De Heer DE BUFFON heeft bevonden, dat het geſlacht der *Leeuwen* ſlegts een tiende gedeelte zo ſterk is, als het voorheen was, 't geen hy aan de vermenigvuldiging des Menschdoms toeſchryft. *Hiſt. Nat. du Lion.*

dezelve niet geſtadig hieten ſpeelen, enkel om 't vermaak van geraas te maaken. Dit geraas, dit veelvuldig ſchieten, heeft genoegzaam kunnen te wege brengen, dat de *Hyppopotames*, door de Reisbeſchryvers doorgaans als zeer vreesagtig beſchreeven, zich verwyderd en de Wyk na *Abyſſinie* genomen hebben, waar men die geraasverwekkende werktuigen niet kent. Gelukkige *Egyptenaars*, indien zy niet meer verniehings te dugten hadden, van de middelen die hun verlost hebben, van deeze gevaarlyke Dieren; dan zy te vreezen zouden hebben van deeze Dieren, by hun vermenigvuldigd.

Men wil dat het *Nyl-Paard* niet lang buiten het water kan leeven (§), dat het tot den grond der Riviere nederdaalt, en daar op zyn gemak wandelt (*), dat het door de zwaarte zyns Lichaams na den grond zakt, en alleen zwemt aan den mond der Rivieren (†). Men heeft desgelyks beweerd, dat het *Nyl-Paard* niet lang in 't water kan blyven; eindelyk heeft men aan de *Kaap de goede Hoop* den Heer FORSTER verzekerd, dat het daar niet meer dan dertig roeden weegs kan afleggen (§).

Uit al het bygebragte en alles wat men ten opzigte van dit Dier gezegd heeft, blykt allesſins, dat de Natuurlyke Historie van den *Hyppopotamus* nog niet zeer verre gevorderd is: en ik hou my verzekerd, dat, naar maate deeze opgeklaard zal worden, het ook blyken zal, dat de *Hyppopotamus der Riviere* dezelfde niet is met de *Hyppopotamus der Zee*; dat dit twee onderſcheiden ſoorten zyn; en dat, uit mangel aan deeze onderſcheiding, de verſchillendheden ontſtaan, in de beſchryvingen en berigten van deeze viervoetige Dieren gegeeven. Men zou zelfs met eenige waarſchynlykheid kunnen vooronderſtellen, dat de meeste Zeedieren, door de Reisbeſchryvers voor *Hyppopotames* opgegeeven, niets anders zyn dan groote ſoorten van *Walruſſen*.

WAAR-

(§) ARISTOTELES, MATHIOLUS, en andere Dierbeſchryvers.

(*) BELLON, als boven.

(†) Zie *Diſſertation hiſtorique & phyſique ſur la preuve d'innocence, ou de crime, par l'immenſion; par* M. PIERQUIN *Curé de Lorraine*. 1731.

(§) *Second Voyage du Cap.* COOK, *trad. Franc.* Tom. I. p. 174.

(**) De *Abyſſiniſche Caravanen* verzekeren dat de *Hyppopotamus* zich noch in den *Opper-Nyl* bevindt.

WAARNEEMING OVER DE PHOSPHORIKE RIVIER-KRABBTJES.

Door de Heeren TRULIS EN BERNARD. *Leden der Academie van Marſeille.*

(*Obſervations ſur la Phyſique, ſur l'Hiſtoire Naturelle & ſur les Arts.*)

Ziet hier eene Waarneeming, welke wy gelooven dat nieuw is. In de Maand Juny, 's middernagts gezeten aan den kant van een beekje, voorſpruitende uit de Rivier, die voorby *Trans* loopt, ontdekten wy op den grond kleine Lichaamen, welke veel glans van zich gaven. In 't eerst hielden wy ze voor gewoone lichtgeevende *Glimwormpjes*; doch eenige van die ſchitterende Schepzeltjes uit het water haalende, om ze te bewaaren, ontdekten wy dat het de Krabbetjes waren, beſchreeven door den Heer GEOFFROI, (*Hiſt. des Inſectes. Tom.* II. p. 667.) onder den naam van *Cancer macrourus rufescens, thorace articulato.* Wy gingen vervolgens in de Rivier, en namen eene menigte waar van deeze geheel Phosphorike Diertjes: ondertuſſchen zagen wy, nevens dezelve, eene veel grooter menigte, niet bedeeld met die lichtgeevende hoedanigheid.

Men weet dat de licht van zich geevende Wormen, in den Paartyd, meest ſchitteren; en dat het licht, 't welk de Zee zomtyds uitgeeft, moet toegeſchreeven worden, aan Eitjes, of uitvloeizelen van leevende Dieren. Veele Viſſchen, Landdieren, en groeijende voortbrengzels worden Phosphoriek, wanneer de Lugtsgeſteltenisſe ze naby de ontbinding brengt. De wedervoortbrenging en ontbinding der leevende weezens kondigt, derhalven, zich zomtyds aan door gelykaartige kenmerken. Daar, intuſſchen, deeze Lichtgeevende Krabbetjes, de grootſte, zo vlug en vol leeven waren, als Inſecten van die ſoort zyn kunnen, dagten wy, dat de glans, welken zy van zich geeven, wel verre van een ſtaat van zwakheid aan te duiden, in tegendeel, ten blyk ſtrekt van die noodige kragt, om aan de oogmerken der Natuure te voldoen, en te meer daar dezelve hun een dubbel zintuig ſchenkt om 't geſlacht voor te planten.

Dit onderwerp zou gelegenheid hebben kunnen geeven, tot veele gewigtige waarneemingen. De omſtandigheden lie-

lieten ons niet toe dezelve voort te zetten. Dan, ſchoon wy niets meer dan één enkel op zich zelven ſtaand geval, aan de Liefhebberen der Natuurlyke Historie, hadden aan te bieden, oordeelen wy 't hunner nieuwsgierigheid waardig, en geſchikt om hun tot verdere naſpeuring op te wekken.

WERKUNDIGE GISSINGEN VAN DEN HEER BENJAMIN FRANKLIN. L. L. D. F. R. S. &c. &c. &c.

(Ontleend uit *de Memoires, of the Litterary and Philoſophical Society, of Manchester.* Vol. II.)

„ De Giſſingen van een Man als FRANKLIN verdienen
„ zelfs onze aandagt, en wy twyfelen niet, of eene
„ korte Opgave van eene en andere, het Weer betreffende,
„ zullen onzen Leezer gevallen.

In de hoogſte ſtreeken van den Dampkring, over alle Landen, is 't altoos Winter, naardemaal in 't midden van den Zomer op de Aarde, het Ys, in de gedaante van Hagel, uit de hooge lugtgewesten nederdaalt. ——— De Hagelſteenen verkrygen hunne verbaazende grootte allengskens onder het nederdaalen, door zich te hegten aan de wateragtige dampen, door welke zy heen gaan, en ze doen bevriezen. ——— In den Zomer zal veel van 't geen Regen is, wanneer het op het Aardryk komt, in den aanvang van het nederdaalen, ſneeuw geweest zyn, ontdooid in het nederdaalen, door het laager warme gedeelte des Dampkrings. ——— Het oorſpronglyk deeltje, 't welk het middelpunt uitmaakt van een aanſtaanden Hagelſteen, moet zeer koud weezen: dewyl het in ſtaat is, zulk eene menigte van Damp te doen bevriezen, dat het een ſtuk van zes of acht oncen zwaar uitmaakt. —— In den Zomer, wanneer de grond, door de Zonneſtraalen, tot eenige diepte verwarmd is, zal de Regen, in de Aarde ingedronken, een gedeelte van die Hette nog dieper den grond inbrengen, ja misſchien tot dertig voeten diepte. ——— De Sneeuw, die in den beginne des Winters valt, blyft zelden langen tyd liggen, ſmeltende door deeze Hette: de Winden zyn, ingevolge hier van, minder koud dan byaldien de Sneeuw was blyven liggen: dit verſtraagt de ſcherpende koude van den Winter,

wel-

welke eerst recht begint naa den Winter Zonneſtand. Van hier het *Engelſche* ſpreekwoord.

As the day lengthens, the cold ſtrengthens (*)

Van hier is het dat de lang aanhoudende Nevel, die, in den Jaare MDCCLXXXIII over geheel *Europa*, en een groot gedeelte van *Noord America*, hing, het uitwerkzel der Zonne in het verwarmen des Aardryks zeer verminderd hebbende, 's Aardryks opperkorst vroegtydig bevroor; de eerst gevallen Sneeuw bleef lang liggen, nieuwe Sneeuwbuijen vermeerderden dezelve, en de Winter was zeer ſtreng. —— Uit welk een oorſprong die zeldzaame en langduurige Nevel voortkwam, 't zy uit de verteering van eenige dier Vuurklooten, welke men zomtyds ziet dat ontſteeken in het gaan door onzen Dampkring, 't zy uit de groote hoeveelheid van Rook, voortkomende uit den Berg *Hecla* op *Yſland*, en uit een anderen brandenden Berg, naby dat Eiland uit Zee opryzende, weeten wy niet: doch het is der naavorſchinge wel waardig of andere Harde Winters, in de Geſchiedenis vermeld, niet voorgegaan worden door dergelyke Nevels.

(*) Dit ſpreekwoord hebben wy desgelyks, althans in *Noord-Holland* zegt men:

Als de dagen langen, zal de koude ſtrangen.

(†) Wy hebben in het MENGELWERK onzer *Algem. Vaderl. Letteroeff.* VI D. bl. 252, eenige Tydperken vermeld, waar in men de Zon heeft zien verdonkeren, door Nevels en gelykſoortige Verſchynzelen, volgens de opgave van den beroemden TOALDO, Hoogleeraar te *Padua*. Wy wenschten dat dezelve volkomen was, en verder liep; doch zo als dezelve is, kan zy eenigzins ter handleiding in dit naavorſchend onderzoek dienen.

VERSLAG WEGENS DEN VUURBERG OP HET EILAND TANNA.

(Uit de Reize van Capt. COOK.)

Aan de Heeren Schryveren der Nieuwe Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYN HEEREN!

„ Toen ik onlangs, UL. eene Lyst toezond *der thans daadelyk brandende Vuur-Bergen in de vier Waerelddeelen*, „ heb ik my, in de ſchuld geſtooken om UL. het zeer leezens„ waardig Verſlag van Capitein COOK, wegens den *Vuurberg* „ op het Eiland *Tanna*, te zullen vertaalen, en het UL. toe „ te ſchikken (*). Misſchien hebt gy, gunſtig dit myn „ aanbod aanvaardende, reeds eenigen tyd dit ſtukje te ge„ moet gezien; ontvang het hier nevens; plaats behoeft „ hy 'er niet voor te zoeken, die zich meermaalen te„ kende, en nu ook noemt".

UL. BEGUNSTIGER.

Aan het Eiland *Tanna*, een der *Nieuwe Hebrides*, of *Groote Cycladen* ten Oosten van *Nieuw Holland* liggende, zagen wy 's nachts een Vuurberg, omtrent vier mylen westwaards van ons Schip gelegen, branden, en een groote menigte rooks en vlammen uitwerpen; de vlammen verhieven zich boven een Berg tusſchen ons ſchip en den Vuurberg gelegen. By elke uitbarſting maakte dezelve een langduurig *rommelend* geluid, gelyk dat des donders, of het ſpringen van een groote myn. Een hevige ſtortregen, ten dien tyde vallende, ſcheen het geweld des Vuurbergs te doen toeneemen; de wind uit dien zelfden hoek opblaazende, werd de lugt met asch belaaden, welke zo dik nederviel dat alles daar mede overdekt was: deeze asch beſtond uit eene ſoort van fyn zand of ſteen, tot poeder vermaalen of verbrand, en was den oogen zeer hinderlyk. Zomwylen volgden de uitbarſtingen elkander om de drie of vier minuuten; eens zagen wy zwaare Steenen hoog in de lugt opwerpen.

De

(*) Zie hier boven, bl. 289. enz.

De Heer FORSTER ging met eenige anderen na den Berg aan den Westkant der Haven, waar hy drie plaatzen vondt, uit welken Zwavelagtige rook opſteeg, uit ſpleeten in de aarde. De grond was daar omſtreeks zeer heet, en geſchroeid of verbrand; deeze Dampuitbarſtingen ſcheenen gelyk te werken, met de Vuuruitbarſtingen des brandenden Bergs; want, by elk deezer laatſte, nam de hoeveelheid van rook zeer toe, en drong 'er uit in kleine kolommen: welke wy van het Schip gezien, en voor rook van vuuren, door de Inwoonderen ontſtooken, gehouden hadden. Aan den voet deezes Heuvels zyn bronnen van heet water.

Eenige Officieren vergezelden den Heer FORSTER na de heete plaatzen, tot het doen van nadere proeven. Een Thermometer gezet in een klein gat op een derzelven, rees van 80°, op welken hy in de open lugt ſtondt, tot 170°. Verſcheide andere gedeelten des Heuvels wierpen den gantſchen dag rook uit, de Vuurberg woedde ſterker dan naar gewoonte: de lugt was met de uitgeworpen asch vervuld. De regen, ten dien tyde vallende, beſtond uit water, zand en aarde; zo dat dezelve een bemestende regen mogt heeten. Uit welk een hoek de wind waaide, wy vonden ons geplaagd door de asch: of dezelve moest ſterk in een tegenovergeſtelde rigting opblaazen. —— Niettegenſtaande de Inwoonders van *Tanna* redelyk voldaan ſcheenen, over de weinige bezoeken door de onzen hier en elders in de nabuurſchap onzer Ankerplaatze afgelegd, wilden zy niet gaarne gedoogen, dat wy verder gingen. Ten blyke hier van ſtrekte, dat, wanneer eenigen aangenomen hadden, zommige Heeren te geleiden op eene plaats, waar zy den mond des Vuurbergs konden zien, zy, hoe gereed ook in 't aanvaarden van den voorſlag, hun omleiden, en weder aan de haven bragten, eer deezen het bedrog ontdekten.

Wy gingen vervolgens op nieuw aan land, om te beproeven of wy geen beter en nader gezigt van den Vuurberg konden krygen, en langs een dier heete rookende plaatzen een gat, in die ons heetst voorkwam, gemaakt hebbende, ſtaken wy er een Thermometer van FARENHEIT in; die thans tot 100° klom. Twee en een halve minuut 'er in geweest zynde, bemerkten wy noch ryzing noch daaling. De aarde, rondsom deeze plaats, was eene ſoort van witte klei, hadt een zwavelagtige reuk, (was zagt en vogtig) de oppervlakte alleen uitgezonderd, waar over een dunne korst lag van zwavel, en een vitrioolagtige zelf-

ſtandigheid, ſmaakende als aluin. Deeze heete plaats was niet groot van omtrek, en digt by dezelve ſtonden eenige Vygenboomen, die derzelver takken 'er over uitbreidden, en wel tierden.

De Heer FORSTER vergezelde my eens na den anderen kant van de Haven: en met FAHRENHEIT's Thermometer, de hette van een der heet waterſprongen onderzoekende, bevonden wy dat de Kwik tot 190° rees. Ten deezen tyde hadt de vloed het water tot twee of drie voeten van de heet waterbron doen ryzen, waarom wy oordeelden, dat de hette hier door eenigzins bekoeld zou weezen. Wy hadden hier in, nogthans, mis; want den volgenden morgen de proeve herhaalende, toen de vloed af was, rees de Kwik niet hooger dan 187°: maar in een andere bron, waar het water uit het zand borrelde, klom de Kwik in denzelfden Thermometer tot 202½°, een weinig minder dan de hette van kookend water.

De heete plaatzen, van welken wy zo even gewaagden, zyn omtrent drie of vier honderd voeten rechtſtandig boven deeze heet waterbronnen, en in 't afhangen van dezelfde berg-keten, waar op de Vuurberg gevonden word: ik wil hier mede zeggen, dat 'er geen valeien tuſſchen dezelven zyn, dan zodanig als de bergketen zelve vormt: ook is de Vuurberg niet op het hoogſte van deeze berg-keten, maar aan de Zuid Oost zyde van dezelve. Dit loopt, zo men my berigt, aan tegen het algemeen gevoelen der Wysgeeren, die ſtaande houden dat men de Vuurbrandende Bergen moet zoeken op de toppen der hoogſte. Doch dit is zo verre van het geval op het Eiland *Tanna* te zyn, dat zommigen van de Bergen meer dan tweemaal de hoogte hebben van den Vuurberg, en 'er zeer naby liggen. Over 't algemeen namen wy waar, dat, by vogtig weer en regen, de Vuurberg het ſterkſte woedde. Deeze verſchynzels der Natuur geeven aanleiding tot Wysgeerige Beſpiegelingen over dezelve; doch dit moet ik anderen overlaaten, en my alleen vergenoegen met de zaaken beſchreeven te hebben, zo als ik dezelven vond.

BESCHRYVING VAN NIEUW HOLLAND, BYZONDER VAN DE OOSTKUST, THANS *South Wales* GEHEETEN, WAAR DE BOTANY BAAY, DE PLAATS TOT EENE NIEUWE VOLKPLANTING BESTEMD, GELEGEN IS.

(*Uit het Engelsch.*)

„ De Nieuwspapieren hebben ons berigt gegeeven van
„ het oogmerk des *Engelschen Staatsbestuurs*, om
„ in de *Botany Baay*, aan de Oostkust van *Nieuw Hol-*
„ *land* gelegen, eene Volkplanting op te richten. Dit
„ berigt wekt eigenaartig de nieuwsgierigheid op, om de
„ gesteltenis diens Lands te kennen; aan deeze kunnen
„ wy voldoen, door de volgende Beschryving, welke wy
„ in een *Engelsch Werk* aantroffen, en geschikt oordeelden
„ voor ons *Mengelwerk*.

LIGGING.

Dit Land is grooter van uitgestrektheid, dan eenig ander 't welk den naam van een Vastland niet draagt; het strekt zich naamlyk uit van 11 tot 38 Graaden Zuiderbreedte, en de langte van de Oost- en Noord-Oostkust, tot een rechte lyn gebragt, is 27 Graaden, of omtrent 2000 *Engelsche* Mylen, zo dat de vierkante oppervlakte veel grooter is dan geheel *Europa*.

Grond en Gewassen.

Zuidwaards aan, van de Breedte van 38 Graaden, is het Land over 't algemeen laag en vlak, verder Noordwaards heuvelagtig, doch nergens met bergen bezet; want de hoogten welke men 'er aantreft, maaken slegts een klein gedeelte uit, van de oppervlakte, met de vlakten en valeien vergeleeken. De hooge plaatzen zyn meest begroeid met houtgewas, en veele vlakten met planten bedekt; doch los zand, en een dorre grond, vertoont zich allergemeenst, als het gelaad des lands. De groei is Noordwaards min sterk, dan na het Zuiden, de Boomen vallen 'er zo groot, en de Gewassen zo veelvuldig niet. Het gras, schoon hoog opschietende, is schraal; de groote boomen zyn, van slegts twee soorten, goed Timmerhout; men vindt 'er ook boomen met een zagte schors van dezelfde soort, als men in *Oost-Indien* gebruikt, tot

het dubbelen der Schepen. Men heeft 'er drie *soorten* van Palmboomen, en eene groote verſcheidenheid van Planten, geſchikt om de verzameling eens Plantkundigen te verryken; doch zeer weinige die tot ſpyze dienen.

Dieren, Vogelen, en Visſchen.

Onder de Viervoetige Dieren, is het opmerkenswaardigſte, het Beest by de Inwooners, *Kangazoo*, geheeten, van grootte als een Schaap. De kop, hals en ſchouderen zyn dun, in vergelyking met de overige deelen des lighaams, doch de ooren zyn groot en ſtaan ſteil overeinde. De voorpooten van een Jong waren ſlegts elf, doch de agterpooten twee en twintig, duimen lang: het loopt met groote ſprongen, en meest overeinde. De huid van de *Kangazoo* is gedekt met kort hair, donker, muisvaal van kleur, uitgezonderd den kop en ooren, welke zeer op die van een Haas gelyken, de ſtaart is zo lang als het geheele lyf, en loopt in 't einde toe, allengskens ſmaller. Het vleesch van dit Dier, wel gereed gemaakt, is een uitmuntend eeten.

Verſcheide ſoorten van Honden vindt men in dit Land, ook een Dier tot de *Oposſas*, of *Buidelratten*, behoorende, en een ander, gelykende, naar een *Bonſing*, door de Inboorlingen *Quoi* genaamd, de buik van dit Dier is wit, en de rug met witte vlekken. Dit zyn de eenige Viervoetige Dieren, welke men op de kust van dit wyduitgeſtrekte land ontdekt heeft.

Vledermuizen, die eene middelſoort tusſchen de Beesten en Vogelen opleveren, zyn 'er zo groot als Patryzen. Papegaayen, Paroquets, Cacatoes, en andere Vogels, met eene allerſchoonſte Pluimadie, vertoonen zich in menigte: Duiven vliegen by geheele ſchoolen; Kwartels, Kraayen, Havikken en Arenden, en zeer groote Pelikaanen, doen 'er zich voor, als mede veel Zeegevogelte in *Europa* onbekend.

Onder de Kruipende Dieren, zyn verſcheide ſoorten van Slangen, Duizendpooten, Scorpioenen en Hagedisſen. —— Onder de Inſecten, vertoonen zich zeer ſchoone Kapellen, Vliegen, Muggen, en Mieren; eenige deezer laatst gemelde zyn geheel zwart, en maaken hun verblyf, in den binnenkant der boomtakken, door de pit 'er uit te knaagen, bykans tot den buitenſten bast toe, en egter groeijen deeze takken, als of 'er geen Inſecten in huisvesten: breekt iemand zulk een bewoondé tak af, hy is oogenblik-

blikkyk overdekt met millioenen van deeze Diertjes, die met geweld ſteeken.

De Zee verſchaft den Inwoonderen, een veel grooter voorraad van voedzel dan het Land. De Viſchen zyn van veelerlei ſoort; doch uitgenomen de Barbeeleen, en eenige Schulpviſchen, is geen derzelven in *Europa* bekend, veele zyn goed om te eeten, eenige by uitmuntendheid lekker. Op de ſchorren en droogten, is eene ongelooflyk groote menigte van de beste Schildpadden, die men ergens aantreft; van verſcheidenerlei Oesters, Moſſelen en Krabben. In de rivieren en zoute kreeken, is eene ſoort van Krokodillen.

Inwoonders.

Het Land is zeer ſchaars bewoond. De Mannen zyn van een middelbaare grootte, doorgaans wel gemaakt, rap en vlug. De huid is chokolaadverwig, doch de weezenstrekken verre van onbevallig; zy hebben geen platte neuzen, noch dikke lippen, hunne tanden zyn wit, en ſtaan wel geregeld, natuurlyk is hun hair zwart en lang, ſchoon zy het doorgaans kort affnyden: hunne baarden zyn ruw en dik gegroeid. Beide de Sexen gaan naakt, en ſchynen geen bezef te hebben van de onvoeglykheid, om zich zo ongedekt te vertoonen. Het voornaamſte cieraad beſtaat in een been, zo dik als een vinger, door het kraakbeenig gedeelte, 't welk de neusgaten van een ſcheidt, te draagen, het ſteekt dwars over het aangezigt heen, en ſtopt de beide neusgaten, in diervoege, dat het hun zeer in 't verſtaanbaar ſpreeken belemmert. Zy hebben ook halsſnoeren van ſchelpen, en armbanden van dun koord, drie of vier ſlagen om den opperarm gewonden, als mede een ſtreng van platgevlogten menſchen-hair, om den middel. Zy ſchilderen hun Lichaam met wit en rood: de vlakte van de borst, en de ſchouderen, zyn met groote vlekken rood bedekt, het wit met ſmalle ſtreepen over de dyen, en met breede over het lyf, dit alles is niet zonder eenigen ſmaak. Op 't aangezigt ziet men ook kleine witte plekjes, kringswyze om de oogen heen getrokken. Zy hebben doorboorde ooren, doch geen cieraad in dezelve.

Wooningen, Voedzel en Zeden.

Niets naar een Stad of Dorp gelykende, ziet men op de geheele kust. De Hutten aan de *Botany Baay*, waar men de beste aantreft, zyn maar even hoog genoeg, dat 'er een Mensch

overeinde in kan zitten, en hy kan 'er zich in de langte niet in uitſtrekken: ze zyn gemaakt van buigzaame takken, in de gedaante van een oven, door de twee einden in den grond te ſteeken, en ze vervolgens met bladen van palmboomen, en groote ſtukken boombast, te dekken. De deur beſtaat uit een groot hol, aan 't eene einde, nogthans woonen 'er drie of vier perſoonen, in zulk een jammerlyk verblyf, en onthouden 'er zich in de moeilykſte geſtalte. Verder noordwaards, waar de lugt warmer is, zyn deeze hutten niet meer dan vier voeten diep, en de eene zyde geheel open.

Het eenig huisraad, 't welk men in deeze ſlegte Wooningen ziet, beſtaat uit een langwerpig vat, van bast gemaakt; aan de einden is een tak gehegt, die, afgeſneeden, tot een handvatzel dient. Zy gebruiken 't zelve om water te ſcheppen. Zy hebben ook een kleinen zak, omtrent van de grootte als een Kokusnoot, eenigzins gemaakt op de wyze als men by ons beurzen knoopt, deeze draagen de mannen op den rug aan een koord, over het hoofd geſlagen. In deezen zak hebben zy hunne verfſtoffen, eenige vischhoeken, van ſchulpen gemaakt, lynen, en eenige punten tot pylen, en hunne gewoone cieraaden: uit dit weinige beſtaat de geheele aardſche ſchat der rykſten onder dit Volk.

De Bewoonders deezer Landen hebben geen het minſte denkbeeld van Koophandel, en de *Engelſchen*, die hun eerst in 't Jaar 1770 bezogten, konden hun niet beweegen om iets te verruilen. Zy ſtelden zulk eene waarde op hunne eigene cieraaden, dat zy 'er het minſte niet van wilden afſtaan, voor wat men hun ook aanboodt, hoe ſchitterend, en in 't oogloopend, het ook mogt weezen; dezelfde onverſchilligheid, welke hun van ruilen te rug hieldt, maakte dat zy eerlyk bleeven.

Canoes en Wapens.

De Canoes, of Vaartuigen aan het Zuidelykſte gedeelte van de kust, zyn van boombast, aan beide de einden wel vast verbonden, en in 't midden opengehouden door kleine houten hoepen; drie menſchen kunnen 'er in geborgen worden. Verder Noordwaards op, zyn de Canoes gemaakt van uitgeholde Boomſtaunmen, misſchien door vuur: zy zyn veertien voeten lang, en voorzien met een uitſteekend raam om het omkantelen te voorkomen. Vier menſchen kunnen met dezelve vaaren; om ze voort te doen

doen gaan, hebben zy lange riemen, die met beide de handen moeten beſtuurd worden. —— Hoe zy de boomen, waar van de Canoes vervaardigd zyn, vellen, is onbekend. De eenige werktuigen, by hun gevonden, waren een Byl, ſlegts van ſteen gemaakt, eenige kleine ſtukjes mede van ſteen, in de gedaante van een wig of beitel, een houten hamer, eenige ſchulpen en ſtukken koraal.

Hunne Wapens zyn Speeren of Lansſen, van verſcheidene ſoorten. Deeze werpen zy met een zo fikſche hand, dat zy zo zeker doel treffen als een welafgeregte Europeaanſche Schutter. Zy gebruiken ook een Schild, omtrent drie voeten lang; en half zo breed, gemaakt van Boombast.

Beſluit.

Dr. HAUKESWORTH merkt op, ten voordeele van den aanwas der Bevolking, voor welken onze Aardkloot vatbaar is, dat *Nieuw Holland*, een Land in grootte gelyk aan geheel *Europa*, door deszelfs ligging wonder geſchikt is, en niet minder door de geſteldheid des gronds, om voorraad te verſchaffen, geſchikt om millioenen Menſchen te bevatten, en het leeven in eene geregelde Maatſchappy te doen genieten, 't verblyf is van eenige weinige Wilden, zonder Kleeding, ſchaars van de nooddruftigheid des leevens voorzien, en wier leeven alleenlyk draaglyk is, door dat beginzel van geluk, 't welk de Schepper allen zynen Schepzelen verleend heeft, te weeten, het bezef van Beſtaan.

VERSLAG VAN HET LEEVEN EN DE SCHRIFTEN VAN DEN HEER THOMAS CHUBB.

Uit het Engelsch.

„ Wanneer Leevensbeſchryvingen in diervoege zyn
„ opgeſteld, dat zy teffens Leevenslesſen verſchaf-
„ fen, hebben zy eene dubbelde waarde; weetenswaardig
„ zyn op zich zelven de Lotgevallen en Schriften eens
„ Mans, die, ondanks zyne geringe Afkomst en Opleg,
„ zulk eene Naam maakte als CHUBB, en zullen zyne
„ voortgangen tot Ongeloof tot Waarſchuwinge voor an-
„ deren kunnen dienen. Wy twyffelen daarom niet, aan
„ het volgende *Verſlag van* CHUBB's *Leeven en Schriften*,
„ eene plaats te verleenen."

* * * * * * * *

THOMAS CHUBB zag het eerſte leevenslicht te *East-Harnham* niet verre van *Salisbury*, op den 29 Sept. 1679. Zyn Vader, een Moutkooper, ſtierf in 't jaar 1683, naalaatende eene Weduwe met vier Kinderen, van welken THOMAS de jongſte was. Naardemaal zyne Moeder zwaar moest werken om haar Gezin het noodige te verzorgen, zette zy haar Kinderen aan, om elk het zyne toe te brengen, om iets te winnen: wel vroeg moest haar jongſte Zoon zodanig werk doen als met zyn ouderdom en kragten overeenkwam. Hy leerde niets dan leezen, ſchryven en rekenen.

In den jaare 1694, werd hy op een Winkel van een Handſchoenmaaker in *Salisbury* beſteld; vondt zich daar naa in de noodzaaklykheid om als een daglooner by zyn Patroon te werken, ſchoon deeze bezigheid hem niet voegde, uit hoofde van de zwakheid zyns gezigts. In *'t jaar 1705*, ging hy by LAURENCE een Kaarsmaaker in die zelfde Stad: en vondt vervolgens zyn beſtaan in het maaken van Handſchoenen, en LAURENCE tusſchen beide te helpen.

Meer dan gemeene natuurlyke vermogens bezittende, beſteedde hy zyne ledige uuren in het leezen van *Engelſche* Schryveren: tot welk zyne leezing altoos bepaald bleef: dewyl hy nimmer eenige andere Taal dan zyne Moedertaal verſtond. Langs deezen weg, nogthans, verkreeg hy eene genoegzaame kunde in de Wis- en Aardryks-kunde en andere Weetenſchappen; doch zyne neiging helde meest over tot de Godgeleerdheid. Intusſchen nam hy alle deelen van zyn Beroep naarſtig waar, en ſcheen geene begeerte te hebben om uit dien laagen ſtand zich op te beuren: dan eene onverwagte gebeurtenis deedt hem by de waereld bekend worden, en lag den grond tot zyne volgende vermaardheid.

De Heer WHISTON gaf, in den jaare 1710, eene *Geſchiedkundige Voorrede* uit, tot zyn Werk, *Het Eerſte Christendom weder herſteld*; wel haast kreeg CHUBB dit ſtuk in handen: de voornaamſte zaak, in die Voorrede behandeld, was de *Meerderheid van den éénen God en Vader van allen*. Verſcheide van CHUBB's Vrienden omhelsden WHISTON's gevoelen, terwyl anderen het tegenovergeſtelde begrip bleeven aankleeven; hier uit rees een onderlinge penneſtryd. CHUBB bragt zyne gedagten over dit onderwerp, enkel tot zyne eigene voldoening, en dat zyner Vrienden te *Salisbury*, op

op het papier, zonder het minſte oogmerk om ze in druk te geeven. Men haalde hem nogthans over, om het geſchreevene aan WHISTON te zenden: die 'er zo veel behaagen in vondt, dat hy zyne begeerte, van het in 't licht te zien, betuigde, en zelfs aanboodt de uitgaave op zich te neemen. Men omhelsde deezen voorſlag; het werk kwam in den jaare 1715 uit, en CHUBB vertoonde zich voor de eerſte keer als Schryver van eene Verhandeling, getyteld: *De Meerderheid van den Vader beweezen, of Acht Bewyzen uit de Schriftuur, dat de Zoon een Weezen is, minder dan de Vader, en aan den Vader ondergeſchikt, en dat de Vader de Opperſte God is.*

De klaarheid en bekwaamheid, waar mede deeze Verhandeling was opgeſteld, deedt CHUBB groote agting verwerven. Zyne buitengemeene bekwaamheden werden erkend door de zodanigen, die met hem in gevoelen verſchilden: veele Mannen van kunde oordeelden dat de Schriftuur in zyn voordeel ſprak; doch gaf hy anderen door die uitgave zeer groote aanſtoot: en ſchoon hy het onderwerp met alle zedigheid behandeld, en eene opregte hoogagting voor de Heilige Schriften betoond hadt, moest hy ten doel ſtrekken van verſcheide ongegronde verwyten. 't Geen hem in de noodzaaklykheid bragt om zyn Werk en Character beide te verdeedigen: dit deedt hy, en zyn agting groeide aan: hy werd als een zeldzaam Verſchynzel onder de Schryveren beſchouwd: daar hy voortvoer om zyne pen bezigheid te verſchaffen, in het ſchryven over verſcheide Onderwerpen: zo dat hy in den jaare 1730 eene groote Verzameling van Verhandelingen in 't licht gaf.

Men kan niet ontkennen of CHUBB heeft, in deeze Verzameling, verſcheide aangelegene Stukken, op eene meesterlyke wyze, behandeld; en dat, terwyl zyne Aanmerkingen eene Ziel aanduiden, op waarheid geſteld, en geheel overgegeeven aan de groote zaak der Burgerlyke en Godsdienſtige Vryheid, zyne Schriften een waarlyk Christelyken geest ademen. Zyne Gevoelens, ten opzigte van zekere Geſchilſtukken in de Godgeleerdheid, komen veelal overeen, met die van de oordeelkundigſte uitleggeren der Schriftuure. Doch, door gebrek van eene rechte kunde in den Spreek- en Schryftrant der Heilige Schryveren, en uit andere oorzaaken, verviel hy wel eens in dwaaling. Het mangelde hem aan die Geleerdheid en Oordeelkunde, welke noodwendig vereischt worden, tot het behoorlyk uitleggen van verſcheide plaatzen der Heilige Schriften. Met

één

één woord, had CHUBB het laaten berusten by de *Uitgave* deezer Verhandelingen, hy zou grooten roem nagelaaten hebben, en geagt geweest zyn voor een der wonderen van zyne Eeuw.

Het Stuk, 't welk CHUBB vervolgens uitgaf, was eene *Verhandeling over de Rede, met betrekking tot den Godsdienst en eene Godlyke Openbaaring:* by deeze voegde hy *Eenige Aanmerkingen over de Uitmuntendheid en Nutheid der Zedelyke en Stellige Pligten met elkander vergeleken.* De Stellingen door hem beweerd in het eerſte gedeelte deezer Verhandelinge, leeden wederſpraak, en zetten hem aan ter verdeedigingе, in een Stukje, getyteld: *De genoegzaamheid der Rede in zaaken van Godsdienst verder overwoogen.* Hy voegde dit by een *Onderzoek over de Gronden en Reden van het waarneemen der twee Jaarlykſche Feestdagen, den 30 Jan. als een Vastendag en den 5 Nov. als een Dankdag.* Het hoofd-oogmerk was, te toonen, dat die beide Jaarfeesten gegrond waren op twee ſtrydige en met elkander onbeſtaanbaare beginzelen.

Vier Verhandelingen van hem zagen het licht. De eerſte over de *Ingeeving der Heilige Schrift*; de tweede om te toonen, dat de *Opſtandinge van* JESUS niet geſchied was met oogmerk om de Godlykheid zyner Zendinge te bewyzen: want deeze was voorheen genoegzaam beweezen; maar om zyne Jongeren te doen zamenkomen, en hun uit te zenden om zyn Euangelie aan alle Volken te doen prediken: de derde betrof het Bevel der *Opofferinge van* IZAAK *aan* ABRAHAM *gegeeven*; en de vierde liep over de *Billykheid en Redelykheid van een Toekomend Oordeel.* ——— Wat de eerſte deezer Verhandelingen betreft, hoe verſchillend CHUBB's denkbeelden, over de Inblaazing der Heilige Schryveren, ook mogten weezen van die de Christen Godgeleerden, over 't algemeen, omhelzen, waren zyne oogmerken geenzins onbeſtaanbaar met een vast gelouf, in onzen Heiligen Godsdienst. Dergelyke gevoelens zyn, omtrent dat ſtuk, gevoed, door Mannen, die zich, by uitſteekenheid deeden kennen, door hunnen yver voor het bovennatuurlyk Gezag van onzen Zaligmaaker. CHUBB heeft in de tweede meer blyk gegeeven, van die overhelling tot Twyfelaary, waar toe hy allengskens verder verviel. Zeker was het eene vreemde Leer, de waarheid der Opſtandinge van CHRISTUS toe te ſtaan, en ten zelfde tyde te lochenen, dat deeze ſtrekte, om de Godlykheid zyner Zendinge te bewyzen. Voor eene Ziel, niet verward

in

in drogredenkunst, moet de gebeurtenis der Opstanding onzes Heeren, opregt geloofd, altoos aangemerkt worden als de onlochenbaarste baarblyklykheid voor zyne Hemelsche Zending: en in dit licht word: dezelve onveranderlyk voorgesteld, in de Schriften des Nieuwen Verbonds.

Deeze laatste Uitgave werd schielyk gevolgd, door eenige andere Verhandelingen van minder aangelegenheids. In den loop deezer veelvuldige uitgaven, spreekt CHUBB dikwyls van het geen hy noemt, „ de vermaaklyke bezigheid, om het Zedelyk Charakter van den ALMAGTIGEN GOD te verdeedigen", en hy hadt zyne poogingen in 't werk gesteld tot ondersteuning van 't geen hy „ de weezenlyke waardigheid der Menschelyke Natuure" agtte. Maar, schoon hy altoos eene behoorelyke bezorgdheid betoonde voor de regten van die Rede, en dat Verstand, ons door den goedgunstigen Maaker onzer Natuure geschonken, beoogde hy, dit doende, geenzins het gebruik der Godlyke Openbaaringe uit te sluiten. In de daad, wat men ook moge denken wegens zyne gevoelens, over verscheide betwiste stukken der Godgeleerdheid, schynt hy de belangens van onzen allerheiligsten Godsdienst ter harte genomen, en verlangd te hebben, dat dezelve in de oorspronglyke zuiverheid zich aan de wereld vertoonde. Met dat oogmerk schreef hy, en gaf, in den jaare 1738, ter Drukperse, eene Verhandeling, getyteld: *Het waare Euangelie van* JESUS CHRISTUS *verdeedigd*. Waar in getoond word, wat dit Euangelie was, en niet was; tot welk een groot en goed einde 't zelve moest dienen: hoe het wonder strekte om dat oogmerk te bereiken; en hoe, en door welke middelen, dat einde grootendeels verydeld was. Hier gaf hy, als zyn gevoelen, op, dat hy door het Euangelie van CHRISTUS af te scheiden van 't geen men 'er bygevoegd, en tot een grondslag gelegd heeft van de meeste zwaarigheden en tegenwerpingen daar tegen, 't zelve verdeedigbaar gemaakt hadt op zedelyke beginzelen. In de daad, hoe wederspreekbaar deeze Verhandeling, in veele opzigten, ook moge weezen, men kan niet ontkennen, dat dezelve veele schoone gedagten bevat, byzonder over den waaren aart van onzen allerheiligsten Godsdienst, de Natuur van CHRISTUS Koningryk, en de veelvuldige verbasteringen des *Christendoms*. Deeze Verhandeling ontmoette, gelyk wel te wagten was, veel tegenkantings, die weder aanleiding gaven tot eene Verdediging.

In het Jaar 1740, gaf hy uit: *Een Onderzoek na den Grond-*

Grondſlag van den Godsdienſt. Waar in getoond wordt, dat deeze gegrond is op de Natuur: dit werd in 't volgende jaar gevolgd, door eene *Verhandeling over de Wonderwerken, aangemerkt als Blykbaarheden om den Godlyken Oorſprong eener Openbaaringe te bewyzen.* In deeze laatſte Verhandeling betuigt CHUBB het Onderwerp te beſchouwen op zichzelven, zonder eenig uitzigt op eene byzondere Openbaaring, of eenig byzonder Wonderwerk: en zyn beſluit, over 't geheel, is, dat Wonderwerken, in de voordeeligſte omſtandigheden, in de natuur der zaake, geen *zeker* maar alleen een *waarſchynlyk* bewys kunnen opleveren, dat eene Openbaaring Godlyk is. De Heer LE MOINE ſchreef 'er in 't jaar 1747 een antwoord op, 't geen Dr. LELAND aanmerkt als eene volkomene wederlegging van CHUBB; en wy gelooven dat 'er weinig verſtandige Menſchen zyn, die de zaak onpartydig onderzogt hebben, die niet zullen erkennen, dat de beginzels, in deeze Verhandeling te nedergeſteld (ſchoon zonder dezelve byzonder in 't oog te hebben,) duidelyk ontkragt zyn in twee uitſteekende Werken nam: Dr. DOUGLAS's *Criterion*, en Mr. FARMER's *Verhandeling over de Wonderwerken.*

Een Onderzoek, over de Verloſſing van onzen Schryver zag, in 't Jaar 1743, het licht. De voornaamſte byzonderheden, door hem behandeld, komen hier op neêr; dat Berouw de eenige grond is van GODS Genade aan de Zondaaren; en dat deeze Leer de waare des *Chriſtendoms* is; en zo verre de Euangeliſche Bedeeling betrekking heeft tot de gronden van 's Menſchen aanneeming by GOD, en van 's Zondaars Genaverkryging.

De Verhandelingen, welke CHUBB hadt laaten drukken, naa de uitgave zyner eerſte Verzameling, thans vry talryk geworden zynde, hadt hy ten oogmerke dezelve in een tweede Deel zamen te voegen, 't geen hy zou beſluiten met eene Verhandeling getyteld: *'s Schryvers Vaarwel aan zyne Leezers:* maar door zyne Vrienden afgeraaden het laatſte gedeelte van zyn oogmerk te volvoeren, zou hy dit deel met het *Onderzoek over de Verloſſing* beſluiten; doch van dit plan kwam niets.

CHUBB's naastvolgend werk, in den Jaare 1745, was: *De Grondſlag der Zedelykheid overwogen:* waar in hy toont, dat eene belanglooze Goedwilligheid een voegelyk en waardig Beginzel is van Werkzaamheid voor verſtandige Weezens. Indien op alle de Schriften van CHUBB zo weinig was te zeggen geweest als op dit laatſte, zou hy eisch

eisch gehad hebben op eene groote maat van roem: maar het was zyn ongeluk, dat hy meer en meer onvast werd in zyne Godsdienstige beginzelen, naar maate hy in jaaren opklom. Deeze Geestgesteltenis straalde maar al te zigtbaar door, in het laatste werk door hemzelven uitgegeeven in 't jaar 1746, bestaande uit vier Verhandelingen. De eerste over de Geschiedenis van MELCHIZEDECK; de tweede over den Aart en 't Gedrag van ESAU en JACOB, Zoonen van den Aartsvader IZAAC; de derde over het Gedrag van BALAAM; en de vierde over een Leerreden van Dr. SHERLOCK, *Bisschop van Salisbury*. Misschien was 'er geen Verhandeling van onzen Schryver, zyne Naagekomene Werken uitgezonderd, welke een zo algemeene aanstoot baarde als deeze Vier Verhandelingen. Zy kwamen zeer berispenswaardig voor aan de Geestlykheid, die ze aanmerkte als een van alle eerbiedenis ontblote aanval op de Heilige Schriften, welke alleen kon dienen om twyfelingen te verwekken, ten aanzien van het Godlyk Gezag deezer hoogst eerbiedenswaardige Verhaalen. Zeker heeft CHUBB, in verscheide gevallen, zich eene bestraffing van dien aart op den halze gelaaden, en in andere kan de vittende scherpheid zyner aanmerkingen, allen geëevenaard worden door de onkunde waar uit ze voorsprooten. Niet te min verklaart hy, dat Waarheid het eenige doelwit was waar op hy mikte: en 't is niet meer dan hem regt doen, hier aan te merken, dat de gronden van zyn onderzoek omtrent verscheide stukken hier naagegaan, en de waarneemingen daar over gemaakt, blykbaar schynen voortgekomen uit een diepe eerbiedenis voor het OPPERWEEZEN, en, gelyk hy het noemt, „ OM weg te neemen de on„ gegronde aantygingen, waar mede de Menschen het „ schoon en vlekloos Character van den hoogsten GOD be„ smet hebben".

Onder andere beschuldigingen, door CHUBB's Vyanden tegen hem ingebragt, was, dat zyne Werken de Voortbrengzels waren van een, die om den broode schreef. Hier op antwoordde hy, zedig, zich nooit in die noodzaaklykheid bevonden te hebben: want, schoon hy, eenigen tyd geleeden, zonder handen werk geleefd hadt, was hy zulks voornaamlyk verschuldigd aan de goedgunstigheid zyner Vrienden, wier milddaadigheid hem die leevensnoodwendigheden bezorgde, welke hy behoefde voor dien rang, dien hy in de wereld bekleedde. Zyne behoeften moeten zeer gemaatigd geweest zyn: daar hy 'er nimmer op gesteld

ſteld was dan in een zeer nederigen ſtaat te leeven. *Tot* het laatst zyns leevens toe, ſchiep hy vermaak in de hand te leenen tot het voortzetten des bedryfs van den Heer LAURENCE, 't geen, naa diens dood, gedreeven werd door een Neef: niet dat hy met de daad Kaarsſen maakte, maar ze afwoog en verkogt.

CHUBB hadt de eer om verſcheide aanzienlyke Perſoonen op de lyst zyner edelmoedige Weldoenderen te tellen. Kort naa dat hy zich als Schryver in de wereld vertoond hadt, verwierf hy de gunst van, en den toegang in, de Familie van Sir. JOSEPH JEKYL, die hem tot zyn Medgezel nam in zynen tyd van uitſpanning (*). Dr. WHISTON hadt hem by deezen Heer aangepreezen. In deeze omſtandigheid kreeg CHUBB gelegenheid om in kennis te geraaken by veelen der Kennisſen van dien Heer, en werd door hun bejegend met die agting, welke zy oordeelden verſchuldigd te weezen aan zyn Verſtand en Deugd: dikwyls ondervondt hy hunne goeddaadigheid. Niet meer dan omtrent twee jaaren bleef hy by Sir. JEKYL. Uit den aart geſteld op afzondering en een beſpiegelend leeven, verveelde het hem welhaast zo veel verkeerings in de wereld: en ſchoon aangezogt om, in de Stad te blyven door de aanbieding van een voeglyk onderhoud voor zyn leeven, verkoos hy liever na *Salisbury* weder te keeren.

De edelmoedigheid zyner Vrienden, en inzonderheid van Sir. JOSEPH JEKYL, volgde hem in zyne afzondering: derzelver getal, met het toeneemen zyner agting aangroeijende, beſteedde hy den tyd, van welken hy, door hunne milddaadigheid, nu geheel meester was, zonder eenig handwerk te moeten verrigten, geheel aan zyne geliefde Letteroefeningen. Mr. CHESELDEN, de beroemde Chirurgyn, was

(*) Welke byzondere post CHUBB in 't Huis van Sir. JOSEPH JEKYL bekleedde, is thans moeilyk te bepaalen. Mr. WHISTON zegt, dat deeze Heer hem een jaargeld toelag. 'Er is grond om te denken, dat hy, ten minſten by buitengewoone gelegenheden, de Tafel diende, ſchoon niet in lievery. Dr. KIPPIS zegt zich wel te herinneren van een oud Geestlyken, bykans veertig jaaren geleden, gehoord te hebben, dat een kennis van dien Heer, by den Heer JOSEPH JEKYL ten maaltyde zynde, CHUBB in die hoedanigheid zag, en met leedweezen opgepast werd door een Man van zulke overvliegende verſtands bekwaamheden.

was een zyner Weldoeneren. • Die Heer zondt hem dikmaals kleine geſchenken, en zomtyds pakken kleederen, die weinig gedraagen, en CHUBB overgoed genoeg waren in zyne omſtandigheden. In 't laatst zyns leevens trof hy een uitſteekend Vriend aan in Mr. SAMUEL DICKER, die hem 's jaarlyks vyftig Ponden Sterling aanboodt, onder voorwaarde, dat hy niet langer te *Salisbury* zou blyven woonen. Doch hy wees dit aanbodt van de hand; dewyl hy, op dien tyd, zyn inkomen niet verteerde.

Het misnoegen, door de Vier Verhandelingen van CHUBB verwekt, zeer groot zynde, zette hy zich tot het vervaardigen van eene verdeediging zyner gevoelens, en de wyze op welke hy dezelve voorgeſteld had. Terwyl hy hier mede onledig was, nam zyne gezondheid zo zeer af, dat hy het geſchreevene niet ter Drukperſe kon gereed maaken. Door een al te ingeſpannen letterblokken, hadt hy niet alleen zyn gezigt, 't welk oorſpronglyk vry zwak was, bedorven; maar leed ook, als hy in jaaren toenam, zwaare hoofdpyn. Door het verwaarloozen van wandelen, 't geen hy anders veel deedt, en eene onvoorzigtige overgave aan het eeten van melkſpyzen, verhaastte hy het verzwakken zyner anders ſterke geſtelteniſſe. Hy bragt het egter tot zyn acht en zestigſte jaar; overeenkomſtig met een wensch, dikwyls door hem uitgeboezemd, vondt hy zich bevryd van veele dier ongemakken, welke menigmaalen de bitterheden des doods nog bitterder maaken. Op den achtſten van February, 1746-7, blies hy, naa een weinig klaagens over een ongewoone maagpyn, den laatſten leevensadem uit, in zyn ſtoel zittende, dien zelfden dag nog by een zyner Vrienden buiten geëeten hebbende. Volgens zyne eigene beſtelling werdt hy in de *St. Edmunds* Kerk, te *Salisbury*, begraaven. Zonder eenigen Uiterſten wil gemaakt te hebben ſtervende, kwamen zyne goederen, 1100 Pond Sterling beloopende, aan zynen Broeder.

De uitmuntendheid van CHUBB's verſtandsbekwaamheden wordt algemeen erkend, en uit dien hoofde bewonderden hem niet alleen de agtenswaardige Heeren, reeds genoemd, maar ook Dr. SAMUEL CLARKE, Biſchop HOADLY, Dr. JOHN HOADLY, de Aartsdiacon ROLLESTON, en Mr. HARRIS. Verſcheide zyner Verhandelingen werden in geſchrifte door deeze Heeren geleezen; doch zy maakten 'er nooit eenige verandering in, zelfs niet in de taal, waar in hy zeer gebrekkig was.

Ten aanziene van zyn Zedelyk Character, ſtak hy een paarig uit door braafheid, eenvoudigheid en ſoberheid. Den openbaaren Godsdienst woonde hy, in zyne Wykkerk, beſtendig by, tot het einde zyner dagen. Zyn voorkomen was deftig, zyn gelaad ſtondt diepdenkend; doch in zyn ommegang was hy zeer ſpraakzaam en inneemend. Zyn geſtalte was klein, en helde tot het zwaarlyvige over.

Zyne veelgerugtsmaakende *Naagelaatene Werken* kwamen in den jaare 1748, het jaar naa zynen dood, in twee deelen uit. Deeze geeft hy op, als behelzende zyne laatſte en rypſte gedagten over de onderſcheide Onderwerpen, welke onder zyne beſchouwing vielen. Het eerſte dier Deelen begint met eene Verhandeling, die ten tytel voert: *Aanmerkingen over de Schriftuur*, en wordt gevolgd door eene andere, behelzende *Eenige Aanmerkingen over* WARBURTON's *Godlyke Zending van Mozes*. Doch het grootſte gedeelte van het eerſte en het geheele tweede Deel, is *des Schryvers vaarwel aan zyne Leezers*. Hier in doet zich eene groote verſcheidenheid van ſtoffen voor, betrekkelyk tot het Beſtaan van GOD; den Godsdienst in alle opzigten beſchouwd; een Toekomend Beſtaan; een Toekomend Oordeel en Vergelding; de Godlyke Openbaaring in 't algemeen; de Voorzeggingen; de Wonderwerken; het perſoonlyk Character van JESUS CHRISTUS, en de Schriften der Apostelen. In het behandelen deezer aangeleegene Onderwerpen, maakt CHUBB zich ſchuldig aan veelvuldige tegenſpreekingen van zichzelven. —— Dan deeze eigenſte *Naagelaatene Werken* worden, ondanks derzelver in 't oogloopende gebreken, door veelen hoog geroemd; en men moet erkennen, dat hy, over 't algemeen, eene ernſtige belangneeming laat doorſtraalen voor het tegenwoordig en toekomend geluk des Menschdoms, en dat hy verſcheide Stukken eigenaartig en met klem behandelt; nogthans heeft hy, door zich te bevlytigen om aan te toonen, dat wy tot geene zekerheid kunnen geraaken, ten aanziene van de Godlyke Herkomst eener uitwendige Openbaaringe, door de wysheid en billykheid der *Joodſche Bedeeling* te beknibbelen, en door zyne poogingen aan te wenden, om de Blykbaarheden voor de Waarheid en Godlykheid van den *Christlyken Godsdienst* te verzwakken, alles gedaan wat in hem was om zyne Leezers in onzekerheid en twyfeling te brengen. —— Met dit alles erkent hy, de waarſchynlykheid der Stellinge: JESUS is van GOD ge-

gezonden. Uit eene algemeene beſchouwing der *Chriſtelyke Openbaaringe*, oordeelt hy het beſluit te moeten opmaaken: JESUS was waarſchynlyk van GOD geſchikt, om een Onderwyzer des Menſchdoms te zyn. In zo verre belydt hy een *Geloovige*, een *Chriſten*, te weezen: en, ten betoon dat hy een Leerling van CHRISTUS was, oordeelde hy zich verpligt diens uitſteekend voorbeeld van Deugd te volgen, en de heilzaame Leſſen en Voorſchriften te moeten in agt neemen.

Niettegenſtaande deeze Betuigingen, wordt CHUBB doorgaans gerekend onder de *Deïſtiſche Schryveren*. Dr. LELAND heeft hem in dat licht beſchouwd, in twee lange Brieven zyne *Naagelaatene Werken* beoordeeld, en 'er veele gewigtige bedenkingen op gemaakt. De Biſſchop van CARLISLE, Dr. EDMUND LAW, heeft CHUBB's Character in deezer voege beſchreeven. „ Te deezer gelegenheid kan „ ik niet voorby, de vryheid te gebruiken, om eenige „ algemeene aanmerkingen voor te draagen, aan de Be„ wonderaaren van een onlangs overleden Schryver van „ deezen Stempel, de beroemde CHUBB, die, niettegen„ ſtaande hy een vry opgeklaard Verſtand en uitmunten„ de natuurlyke Zielsvermogens bezat, nogthans, door „ te ſtreeven na dingen ver boven zyn bereik, door het „ behandelen veeler Onderwerpen te onderneemen, waar „ toe hy, uit hoofde zyner omſtandigheden, en geringen „ voorraad van Beleezenheid en Geleerdheid, niet was „ opgewaſſen, door het omhelzen eener bedriegelyke Wys„ begeerte, (waar mede hy begon, en door welke iemand „ van zyne omſtandigheden zich ligt kon laaten misleiden,) allengskens vervlel tot zulk eene verwarring in „ de Godgeleerdheid, tot zulk een laag vitten op eenige „ duiſtere plaatzen in onze Overzetting van den Bybel, „ en het ſtout berispen van verſcheide Geſchiedenisſen en „ Omſtandigheden, waar voor eene kleine bedreevenheid „ in de Taalen, of Weetenſchappen, hem zou hebben kun„ nen hoeden, of welke gemis eene geringe maate van „ zedigheid hadt kunnen vergoeden, als hy zich vervoegd „ hadt by de zodanigen, die hem het noodige licht kon„ den en wilden geeven; dat hy ten laatſten tot eene vol„ ſlaagene Twyfelaary ſchynt overgeſlaagen, en die ernst „ en bedaarde gematigdheid, welke hem voorheen eigen „ was en agting deedt verwerven, heeft laaten vaaren, en „ zich tot laag ſpotten overgegeeven; ſchimpende en ſmaa„ lende op dingen, die hy niet verſtondt, weshalven hy,

„ ondanks alle zyne ſchoone betuigingen en afweeringen
„ van deeze blaam, ongetwyfeld moet gerangſchikt wor-
„ den, onder de zodanigen, die in het geſtoelte der Spot-
„ teren zitten (*)."

Een gunſtiger Characterſchets van CHUBB treffen wy aan in een ander Werk (†). Een agtenswaardig Godgeleerde de Werken van CHUBB beſchreeven hebbende, als „ de „ jammerhartige poogingen van een eerlyk Man," voert zyn Verdediger deeze taal: „ Iemand, onkundig van „ CHUBB's Schriften, zou zich, uit zulk een zeggen, veel- „ licht verbeelden, dat deeze Man een bedroefde beuling „ en een kwaadaartig Schryver tegen het *Chriſtendom* „ was. CHUBB was een geheel ander Man. Bezat hy „ geen Geleerdheid, hy bezat een ongemeen Verſtand, en „ betoonde eene groote bekwaamheid in 't ſchryven. 'Er is „ eene ſchoonheid en kragt in veele zyner gedagten, en „ taal, die hem, als Schryver, in deeze opzigten, doet „ uitſteeken boven allen, die de pen tegen hem gevoerd „ hebben; en, ſchoon hy, in zommige gevallen, ongelyk „ hebbe, weet ik dat zyn Hart volkomen eerlyk was, en „ dat zyn Pen alleen ſchreef wat hem zyn Geweeten op- „ gaf. Hy geloofde, met de daad, dat het Stelzel, door „ hem van het Euangelie opgegeeven, waar was. Zyne „ begrippen over de *Ingeeving der Heilige Schriften*, over „ de *Opſtanding*, over ABRAHAM, enz. hieldt hy voor zeer „ rechtmaatig: en, uitgenomen zodanige misſlagen in de „ beſpiegeling, als hy niet kon gebeteren, was hy een zo „ goed *Chriſten* als een zyner Tydgenooten; indien het „ weezen des *Chriſtendoms* beſtaat *in eene volkomene op-* „ *regtheid des Harten en des Wandels, en den Dienſt van* „ *den hoogſten* GOD, door JESUS CHRISTUS, *onzen Heere.* „ Dit was in de daad het geval van CHUBB. Ik kende hem „ zeer wel." —— Of deeze loffpraake, in zommige opzigten, niet wat te hoog klinkt: en of wy volkomen af mogen gaan, op een zo romanesk Schryver als Mr. AMORY, (want deeze is de weezenlyke naam des Schryvers van de *Memoirs of ſeveral Ladies*, en van *John Buncle*,) laaten wy aan het oordeel onzer onpartydige en kundige Leezeren.

(*) *Conſiderations on the Theory of Religion.*

(†) *Memoirs of ſeveral Ladies of Great Brittain.*

VER-

VERGELYKING VAN DE DICHT- EN SCHILDERKUNST, TEN OPZIGTE VAN HET HARTROERENDE.

. . . . . *Ut Pictura Poesis erit.*

HORATIUS.

(Ontleend uit de *Mercure Litteraire d'Altona.*)

Indien men kan zeggen, dat de Beeldhouwer en Schilder een voordeel op den Dichter hebben, 't is bovenal ten opzigte van het oogenblik des bedrys, waar van de gelukkige keuze zo veel invloeds heeft op de uitwerking, welke de Kunstenaar beoogt te veroorzaaken.

De Dichter is nu eens bepaald aan de beschryving, gelyk OVIDIUS; in zyne *Herscheppingen*, de Geschiedenis van *Medea* opgeevende. Hy kan geen geval by brokken verhaalen; hy is verpligt het zelve in alle de omstandigheden na te gaan, en dezelve te ontwikkelen in alle de uit- en inwendige uitwerkingen, en in alle de natuurlyke gevolgen: hy moet verscheide tafereelen zamenvoegen, daar aan de voegelyke kleuren geeven; eindelyk eene wending maaken, en het werk voortzetten, tot hy in zyne verbeelding een beeld geschaapen heeft, bekwaam om ons te begogelen. —— Dan eens verbergt de Dichter zich, om de Persoonadiën zelve te laaten werken, en wordt een Treurspeldichter, gelyk EURIPIDES in zyne *Medea*. Als dan zyn de raderen des werktuigs met kunst verborgen; de Dichter heeft niets te zeggen; alleen zyne rollen te verdeelen en voegelyk te schikken; zyn werk bestaat in den aanschouwer, door veele voorbereidingen, allengskens te brengen tot het oogmerk, 't geen hy zich voorstelde. Een arbeid, zeker vol moeilykheden; en die ontelbaare voorbehoedzelen eischt, gelyk op de minste overweeging blykt.

Doch, geheel anders is het gesteld met den Beeldhouwer of Schilder! Zyne verbeeldingskragt werkt; hy schept een geheel; dit geheel is onder ons oog, onder het bereik onzer zintuigen; hy treft onze ziel, en het is de werking van één enkel oogenblik. —— Men zegge niet, dat die werking zwakker en onzekerder moet weezen, dewyl hy zich verstooken vindt van de gelegenheid om omstandigheden te bezigen, die misschien volstrekt noodig zyn, om naar den loop der dingen voort te gaan. Dit te willen doen, zou in den Beeldhouwer en Schilder een misslag weezen: het waar Vernuft kent beter de voordeelen welke het in handen heeft. Het weet, hoe veel het kan winnen, door de verbeelding van den aanschouwer geheel in te neemen, en welke hy zo veel te ligter vermeestert, als hy rechtstreekscher tot de zinnen spreekt. Hoe veel kost dit

niet aan den Dichter! Welk een aantal van poogingen, eer hy deeze heeft vermeesterd!

TIMOMACHUS, *Medea* verbeeldende, verkoor het oogenblik van den tweestryd, tusschen de Jalousie en de Moederlyke Liefde: dit deedt belang stellen in eene verraade Vrouw; dit deelen in haare gevoeligheid, en met haar wraak eischen. De tederheid van eene Moeder straalde nog door in de trekken van eene barbaarsche Kindermoorderesse; en verwekten in de zid tegen elkander overgestelde denkbeelden; 't was medelyden, schrik, en een onaangenaam voorgevoel: men kon zich aan geen volslaagen haat overgeeven.

In de *Medea* van OTTER, die niet meer de *Medea* van EURIPIDES, of der *Grieken* is, wordt, in tegendeel, het bedryf zielkundig behandeld, en verdeeld, naar de kunst van SHAKESPEAR; de aandoening groeit trapswyze aan, tot het oogenblik dat men van een eisselyken schik getroffen wordt, op het zien van een ongehoorde gruweldaad; de aandoening is voorts afgryzen en verontwaardiging, zonder te kunnen onderscheiden wie deeze gemoedsbeweegingen meest verwekt, *Jason* of *Medea*.

Wat voorts de kunststreek betreft, door TIMANTHES op zyne *Iphigenia* gebruikt, om de groote maat van droefenisse lieven aan de verbeelding over te laaten, dan de kunst te bezigen om dezelve ten kragtigste uit te drukken, —— die kunstgreep heeft de Dichter met den Schilder gemeen; nogthans met dit onderscheid, dat, de eerstgemelde zo onmiddelyk tot de zinnen niet kunnende spreeken, de uitwerking van deeze kunstgreep in zyn geval zwakker moet zyn.

SLEGTE RAAD AAN EEN VORST.

Twee Oosterssche Vertellingen.

(*Uit het Engelsch.*)

De Sultan van *Carisma* hadt eenen Geleerden, *Soheb* geheeten, aangesteld om het opzigt te hebben over de Opvoeding van zyn Zoon, en dien belast deezen kweekeling dagelyks te onderhouden met eene Geschiedenis, geschikt om de Zeden van den jongen Prins te vormen. Op zekeren dag verhaalde hy hem de volgende, uit de *Perssche* Jaarboeken ontleend, die, hoe vreemd en ongelooflyk, egter, genoeg leerings behelsde.

Een Toovenaar vervoegde zich aan 't Hof van Koning ZOHAK, en verrigtte, in tegenwoordigheid diens Vorsten en van diens Hofgezin, verscheide wonderen, die hun verbaasden en vermaakten. „ Koning der Koningin," sprak de Toovenaar, „ wat „ ik

„ ik vertoond heb is slegts een gering gedeelte van het konst-
„ vermogen 't geen ik bezit, en naauwlyks uwer opmerkinge
„ waardig: doch, indien gy my wilt toestaan twee keeren in
„ uw oor te blaazen, dan zult gy onmiddelyk een waarlyk
„ vreemd verschynzel zien." —— ZOHAK gaf hem verlof; naa het blaazen voelde hy eerst eenige duizeling, en vervolgens binnen in zyn lichaam eene zeldzaame beweeging, eer gewel-dig dan naerstlyk, deeze eindigde met het schielyk te voor-schyn komen van twee Slangenkoppen, naby het hart. ——
Trouwloose Schurk! riep de Koning uit, *wat hebt gy gedaan? Wee, heeft uwe vergiftigende aasem deeze verslindende Gedrochten in myne ingewanden doen geboren worden?* —— „ Ontzet u
„ niet, vrees niet, hernam de Toovenaar; doch zeg my dank
„ voor de kostbaare gave, welker waarde gy niet kent. Deeze
„ twee Slangen zyn eene zekere waarborge voor het Geluk
„ uws Leevens, en den Roem uwer Regeeringe. 't Hangt al-
„ les daar van af dat gy den Honger dier Slangen stilt, en
„ dat voedzel geeft 't geen zy alleen zullen willen nuttigen.
„ Zoek van tyd tot tyd een aantal uwer Onderdaanen, gy kunt
„ ze uit de laagste soort des volks neemen, met dier vleesch
„ moet gy deeze Godlyke Dieren voeden; met hun bloed
„ derzelver dorst leschen. Boven al, wees doof voor een ver-
„ agtelyk en gevaarlyk Medelyden. Gedenk, dat het geen u
„ vermaak verschaft, Regt *moet* weezen, en dat een Konings
„ Kroon niet aanvaardenswaardig is, wanneer het eenen Ko-
„ ning niet vry staa, om, als het hem behaage, anderen te
„ verongelyken." —— ZOHAK stond, in 't eerst, verstelt over deezen verfoeylyken raad: doch zich verzekerd houdende dat zyn Geluk van het opvolgen afhing, twyfelde hy niet lang, en welhaast was Oomenschlykheid hem een wellust. De Hon-ger der twee Slangen, uit zyn lichaam gegroeid, werd zyn ei-gen: en terwyl zy den wreeden honger verzadigden, gevoelde hy eene genoeglyke aandoening. Hy sloeg geen agt op het gejammer, de traanen, het bloed, het leeven zyner ongeluk-kige Onderdaanen. Hy merkte zyn volk aan als schaapen, ge-schikt om geslacht te worden tot voldoening zyner lusten: het Volk hielde hem voor een Schrikdier, losgelaten om hun te verslinden: in 't einde word hunne Vrees door de onduldelyke plageryen overwonnen, zy stonden op tegen den Dwingeland, sleepten hem van den Throon, dien hy schandvlekte, en wier-pen hem in een schriklyk hol in het Gebergte van *Damavend*. Daar was de medogenlooze ZOHAK, van allen, behalven van zyn twee Slangen, verlaaten, en strekte zelve ten Slachtoffer van derzelver vraatzugt, welken hy niet langer kon stillen.

Welk eene verschriklyke vertelling is deeze, riep de Jonge Prins uit, zo ras zyn Leermeester den mond sloot, ik bid u verhaal my eene andere, die ik zonder ziddering kan hooren.

— Gaarne volbreng ik uwe begeerte, ſprak *Saheb*; de volgende geſchiedenis is zeer eenvoudig en kort.

Een jonge Sultan ſtelde al zyn vertrouwen op een listigen en bedorven Beſneedenen. Deeze ſnoode Gunſteling vervulde 's Vorſten ziel met valſche denkbeelden van de Eer en het Geluk der Koningen, boezemde hem Trotsheid in, en een zugt tot kwistige Verwyfdheid. Moeders van allen misdryf. Aan de voldoening deezer ſnoode Driften offerde de jonge Vorst de dierbaarſte belangen zyns Volks op. Hy merkte het aan als zyne Eer het Menschdom te veragten, en als zyn Geluk anderen elendig te maaken. ——— Wat was het gevolg van dus een gedrag? Hy verloor zyn Kroon, zyne Schatten, zyne Vleyers, niets bleef hem over dan zyne Trotsheid en Verwyfdheid, en geene middelen bezittende, om 'er voldoening aan te verſchaffen, ſtierf hy, met ſchande overdekt en woedende van ſpyt.

De Prins van *Carizma* betoonde zich zo huiverig niet over deeze laatſte Vertelling, als over de eerſte. „ Deeze," betuigde hy „ ſtaat my veel beter aan, zy is veel min ſchriklyk, veel „ min aanſtootelyk." *Helaas, myn Vorst!* ſprak de *Leermeester*, *'t is volmaakt dezelfde.*

ALLEENSPRAAK EENS VERMAAKSEMINNAARS.

(Uit Mr. CUMBERLAND'S *Obſerver.*)

Ik bevinde my in 't bezit van ruime middelen op my afgedaald, zonder dat ik eenige moeite tot het verkrygen daar van aanwendde. Ik ben jong en gezond om 'er genot van te neemen; en heb beſlooten zulks te doen. Vermaak is myn Hoofdvoorwerp; ik moet het, derhalven, in diervoege aanleggen, dat ik 't zelve langen tyd, en op de voldoenendſte wyze, kan genieten; indien ik de middelen wegwerp, kan ik niet meer het einde bereiken, dit ſpreekt van zelfs. Ik begryp, overzulks, dat ik niet moet Speelen: want, ſchoon ik Vermaak in het Spel vind, ſtaat het my niet aan dat geen te verliezen, waar voor ik alleen allen Vermaak, 't geen ik my voorſtel te genieten, kan koopen; en ik zie niet, dat de kans om eens anders Geld te winnen, voldoening kan ſchenken voor de ſmert, welke ik zal moeten lyden, wanneer ik myn eigen Geld verlies. Eene vermeerdering myner middelen kan my niets dan overtolligheden verſchaffen; het verlies my van de noodwendigheden berooven: en ondertuſſchen heb ik genoeg tot alle genoegdoening, behalven die van grof Spel; ik beſluit, daarom, geen Groſſpeeler te worden: zulks kan met het gezond verſtand niet beſtaan, dit moet verworpen worden.

Maar, indien ik het Speelen opgeef, beroof ik my van een

Ver-

Vermaak, en ik wil Vermaak hebben. ——— Ik moet, derhalven, myzelven de vraag doen, wat is Vermaak? Beſtaat het in veel eeten en ſterk zuipen? Ik moet myn eigen keus doen, en dus eenigen tyd van overleg neemen. ——— In geen van beiden ſteekt, ik moet het bekennen, veel fraays. Een Vraat is een ſlordige Knaap, en een Dronkaart een Beest, daarenboven weet ik niet of myn Lichaamsgeſteltenisſe het wel zou uitharden. Ik zou de Podagra krygen: dat zou ſlimmer weezen. Ik zal misvormd van gedaante worden, rood van aangezigt, vol puisten, ſtinkend van adem, een walg voor de Dames. —— Het denkbeeld hier van kan ik niet verdraagen: want ik ben zeer op de Sexe geſteld. —— Vaarwel dan opgevulde tafels, vleſſen, en wat 'er meer by behoort. Ik ſtel de goede gunst en genegenheid der Schoone Sexe verre boven het gezelſchap van Dronkaarts. Ik wil Maatig weezen alleen om dat ik Vermaak bemin.

Maar als ik den Wyn voor de Vrouwen opoffer, wil ik myzelven voor die opoffering betaalen, en ryklyk genoeg doen. Ik wil de ſchoonſte de lieſſte Meisjes hebben, die voor Geld te bekomen zyn. ——— Geld, wat zeg ik? Wat klank is dat? ——— Als ik Schoonheid voor Geld koop, en 'er geen Liefde tevens voor kan koopen? want 'er is geen Vermaak in Schoonheid zonder Liefde. Ik vind my zeer bedremmeld en verlegen met deeze ongelukkige vraag: gekogte Liefde! dat is onzin; dat is geveinsdheid; dat ſtoot. Ik zou de laffe minnekoozeryen eener Liefde-voorwendende Hoere ſmaaken? haar voor een valsch betoonde tederheid betaalen? ——— Dit vind ik weder niet goed. Ik kan, geen Hoer beminnen. Het voorwerp myner Liefde moet eene eerbaare en zedige Vrouw zyn; en als deeze my wel aanſtaat: wat dan? Als ik ſmoorlyk op haar verliefd ben, en, zonder haar, niet gelukkig kan weezen, dan is my geene andere keuze overgelaaten, dan dunkt my moet ik haar Trouwen! Ja zeker, ik moet: want, indien Vermaak langs dien weg te vinden is, en Vermaak is myn voorwerp, dan is het Huwelyk myn lot; ik beſluit, derhalven, te trouwen, alleen om dat ik Vermaak bemin.

Wel! nu ik alle andere Vrouwen opgegeeven heb voor éene Huisvrouw, heb ik beſlooten Vermaaks genoeg te vinden in haar te bezitten. Ik moet, derhalven, omzigtig op myne hoede weezen, dat niemand anders dat zelfde Vermaak ook neeme: hoe zou ik anders my gelukkig kunnen agten? dan mogt ik liever ongetrouwd gebleeven zyn. Ik zou een gek moeten weezen, indien ik voor 't bezit eener Huisvrouwe zo veel gaf, en een ander hier in nevens my deelde: ik heb, derhalven, beſlooten, haar voor myzelven te houden; want Vermaak is myn eenig voorwerp, en dit hou ik voor eene ſoort van Vermaak, 't welk geen deelgenootſchap gedoogt.

De volgende vraag is: — Hoe moet ik het aanleggen om my-

myne Vrouw voor myzelven te houden. — Niet door geweld, niet door haar op te ſluiten: 'er is geen Vermaak in dat denkbeeld; dwang moet 'er buiten blyven. Genegenheid is dan het naaste: ik moet zorge draagen, dat zy my, uit eigene verkiezing, getrouw is. ——— Het ſchynt, voorts, myne zaak te weezen eene wyze keuze te doen, en wél uit myne oogen te zien eer ik bepaal deeze of geene tot myne Huisvrouwe te neemen, — en haar wel te behandelen als ik ze genomen heb. Ik zal zeer vriendlyk jegens haar weezen: om dat ik myn eigen Vermaak niet wil verderven, en ook zeer zorgvuldig omtrent de verzoekingen, waar aan ik haar bloot ſtel, om dezelfde reden. ——— Zy zal niet leeven gelyk onze fraaije Dames in de Stad. Ik heb een ſchoon Landverblyf; ik zal het meeste van myn tyd op 't Land ſlyten; daar zal zy veilig, en ik gelukkig zyn. Ik bemin Vermaak, en daarom wil ik weinig te doen hebben met de Stad *Londen*, zo vol listen en laagen. Ik beſluit, om myn Landhuis tot een verblyf zo aangenaam als mogelyk te maaken.

Maar, indien ik de Vermaaklykheden van het Stadsleeven, de Gezelſchappen, de Speeltafel, en de Meisjes, om eene Huisvrouw en het Land verlaat, zal ik alle Vermaaken, *die* het Land oplevert, in volle ruimte neemen. Ik zal de beste Jagthonden in geheel *Engeland* hebben, en alle dagen op de jagt gaan. ——— Maar dat ik my hier een oogenblik bedenke! — Wat zal 'er van myne Huisvrouw worden al den tyd dat ik met myne Jagthonden uit ben? zal zy geen gezelſchap zoeken? zal haar gezelſchap niet gezogt worden? Ik zal een ſchoon figuur maaken, als ik, naa op de Hartenjagt geweest te zyn, met Hoorns t'huis kom! Ik zal het niet waagen deeze proeve te neemen. 't Staat my niet aan haar t'huis te laaten, en ik kan haar niet mede neemen: want dat zou myn Vermaak ſtooren; ik haat een Vrouw die op Paarden en Honden geſteld is, ik zie niet gaarne de zweep in een Vrouwe hand. De Jagthonden moet ik, derhalven, opgeeven: want ik wil niets dat myn Vermaak in den weg ſtaat.

Wat dan? Ik moet eenige Verlustigingen bedenken, waar in myne Vrouw deel kan hebben: by mooy weer moeten wy zamen uitryden: wy moeten onze gronden en plantadien bezoeken, op verbeteringen en beplantingen bedagt weezen: dat zal werk verſchaffen aan de arme lieden rondsom! Die gedagten is my nog nooit ingevallen: my dunkt 'er moet veel Vermaak gelegen weezen in arme lieden aan werk te helpen! ——— Ik zal, om dezelfde reden, een Boerdery aanleggen, myne Vrouw zal zich vermaaken in het Kaas- en Boterhuis, dat zal zy zo ſchoon hebben als iemand in *Engeland*. Ik zal een Bewaarplaats voor de Planten des winters laaten maaken, als zy Vermaak ſchept in Bloemen en Gewasſen. Ik heb wel denkbeeld dat het my ook zal kunnen verlustigen. ——— Dan zyn 'er nog duizend dingen bin-

binnenshuis te doen; 't is een oud goed Huis, dat 's waar; doch ik zal het veel verbeteren: al het Huisraad dient vernieuwd: dit zal myne Huisvrouw eene aangenaame bezigheid verſchaffen. Ik zou geen Jagthonden kunnen houden, en dit genieten —— en in dit laatſte zal myne Huisvrouw deelen. ——— Wy zullen ons met Muzyk en Boeken vermaaken. ——— Ik herinner my dat ik eene welvoorziene Boekery heb. ——— 'Er is nog een Vermaak, waar om ik nog nimmer gedagt heb. —— Wy zullen Kinderen hebben, deeze maaken een allerliefſt gezelſchap uit als zy kunnen praaten, en verſtaan 't geen tegen hun gezegd wordt. —— Nu kom ik tot my zelven, en vind dat 'er eene menigte over 't hoofdgeziene Vermaaken in de Wereld is. —— Welk een Dwaas, zou ik zyn, indien ik myn Geld aan de Speeltafel wegſmeet; myne Gezondheid in Brasſen en Dronkenſchap ſpilde; myne Genegenheden ſchonk aan ſlegte Vrouwen, of myn tyd vermoordde met Paarden en Honden. Ik zal Geld, Gezondheid, Genegenheid en Tyd beſteeden om 'er andere Vermaaken voor te koopen; Vermaaken, die ik, naa alle deeze overweegingen, zie, dat my tot beſtendig Geluk in dit Leeven opleiden, en my eene goede hoop geeven op 't geen naa dit Leeven myn deel mag worden.

* * *

LUGTS-

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, NOVEMBER, 1786.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 0-6	32	O	6	z. betr. donker
	— 0-5	37	—	6.8	donker So.
	— 0-2	34½	—	2	So. 1 duim. donk.
2	28. 11-5	31	—	3	nevel z. betr.
	— 11-3	35	—	3.0	o. h. z. h. nevel
	— 11-0	33	—	4	z. betr.
3	— 11-1	32	NO	3	donker
	— 11-4	40½	—	2	—
	29. 0-3	38	NNO	1	— iets So.
4	— 0-8	34½	ZZW	2	dampig betr.
	— 1-4	42½	Z	2	z. betr.
	— 1-9	35	ZO	2	helder
	— 1-5	33½	O	5	o. helder.
5	— 1-8	38	ONO	7	helder
	— 2-2	31½	—	10	—
6	— 2-5	29½	O t N	12	—
	— 2-9	34	—	11	—
	— 3-5	28	ONO	10	—
7	— 3-7	26½	—	8	— bank
	— 3-5	33	—	7	— in 't N.
	— 3-2	27½	NO	2	—
8	— 2-8	26½	—	1	z. b. nev. o. h.
	— 1-6	35	ZW 2 W	1	— yzel iets R.
	— 0-5	35	W	3	donker
9	— 0-8	35	O	4	—
	— 1-2	38½	N O	4	—
	— 2-0	34	—	2	—
10	— 1-8	29½	O	1	o. helder nev.
	— 1-5	39½	NO 2 NW	2	z. b. iets So.
	— 1-0	38	ZW	2	donk. nagt R.
11	— 1-0	36	W	1	betr. dampig.
	— 1 5	45	N t W	2	—
	— 2-0	38	NO	2	donker.
	— 2-7	35	—	2	o. helder dampig.
12	— 3-5	42½	N t O	2	helder.
	— 4-5	30	O	2	o. helder.
	— 4-4	27	O t Z	4	helder
13	— 4-0	33½	—	7,9	— damp.
	— 3-5	26	—	6	—
	— 2-6	21½	—	6	—
14	— 1 5	23¼	O	6	—
	— 0-1	22	—	8	—
	28. 10-6	18*	—	8	— 10 u. donker
15	— 8-8	29½	—	5	betr. donk. damp.
	— 7-0	28	—	4	donker.
16	28. 4-5	28½	ONO	4	donker yzel
	— 3-7	31	O	6	—
	— 2-7	30½	—	7	yzel
	— 3-0	28½	O t Z	8	— donker
17	— 2-8	29½	O	6	—
	— 3-2	27	—	8	So. 4 à 5 *duim*
	— 4-0	24	NO	1	z. betr. *dampig*
18	— 5-4	35	N t W	1	donker
	— 7-5	33½	NW	0	—
	— 6-8	31*	Z	0	—
19	— 5-0	35½	Z O	0.4	— iets So.
	— 3-0	34	NO	4.2	R. donker Stil.
*	— 2-2	36	W 2	0 2	donker mist.
20	— 3-0	34	O	4	— R
	— 5-2	33½	ONO	6	—
	— 7-5	34	NO	6	—
21	— 8-6	37	N t O	3	— vogt
	— 10-5	36	—	2	—
	— 11-8	35	—	2	— dampig
22	29. 0-2	39	—	2	o. helder —
	— 1-0	36	NO	2	donker
	— 1-7	33½	O t Z	1	—
23	— 1-7	37	—	2	—
	— 1-7	35	—	3	—
	— 1-3	34½	O	4	— z. betr.
24	— 0-9	35½	—	5	—
	— 0-5	33	—	6	—
	— 0-5	33½	O t Z	5	—
	— 0-0	33½	O	6	—
25	28. 11-5	34½	—	6	—
	— 10-7	33	O t Z	4	— o. h. betr.
26	— 10-5	40	Z O	4	z. betr. R.
	— 11-0	39	—	3	donker iets R.
	— 11-9	42½	Z t W	1	mist
27	29. 0-2	45	Z	4	—
	28. 11-2	38½	Z Z O	2	o. helder donker
	— 10-5	43½	Z t W	2	nagt R. donk. o. h.
28	— 10-2	50*	Z	4	wolkig
	— 9-5	48½	—	8	donker iets R.
	— 11-1	41½	W Z W	4	o. helder donker.
29	— 10-9	46½	Z W	5	z. betr.
	— 9 2	46	Z t W	8	donker R.
	— 6-8	43½	Z O	6	R.
30	— 6-3	43	O Z O	4	donker z. b.
	— 8-0	38½	—	2	—
		28. 11 $\frac{3}{30}$	34 $\frac{56}{90}$		4 $\frac{1}{10}$

Th. den 4 's mid. 12 u. 44.
8 's nam. 3 u. 37.
20 's mo. 10 u. 37.
24 — 11 u. 37.
Bar. den 29 — 11 u. 28. 11. 3.

Th. 's mo. 32 $\frac{10}{30}$
's mid. 37 $\frac{14}{30}$ 1 à 26. 33 $\frac{15}{28}$
's av. 34 $\frac{2}{10}$ 27 à 30. 43 $\frac{11}{18}$

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

BERICHT VAN HIER TE LANDE GENOMENE PROEVEN, OMTRENT HET VANGEN DER VORST-UILTJES, OM TE DIENEN TOT VOORKOMING VAN DEN TEELT DER VOORJAARS-RUPSEN, DIE ZO VEEL NADEEL AAN 'T GEBOOMTE TOEBRENGEN.

Door Doctor M. HOUTTUYN.

In myne aanmerkingen, over de middelen tot vernieling der Voorjaars-Rupſen, die het Geboomte, door 't uitvreeten der ontluikende Knoppen en verdere bederving van 't uitbottende Loof, bladerloos maaken, geſproken hebbende van zekere VORST-UILTJES; als door het vernielen van welken men derzelver gebroedzel, de gedagte Rupſen, voor de geboorte ſmooren kan en verdelgen (*); had ik my grootendeels gegrond op de Proefneemingen, welke daaromtrent, met een gewenschten uitſlag, in Sweeden werkſtellig gemaakt waren. Sedert hebben verſcheide liefhebbers van Tuinen my betuigd, die Proefneemingen te willen nadoen, en ik heb hen daar wel toe aangeſpoord, doch niet van den uitſlag durven verzekeren; als aanmerkende, dat zulks afhing van veele omſtandigheden, zo ten opzigte van het Klimaat als van het Weer en dergelyken. Dus kon, dagt ik, dat ongemeen natte ſaizoen, 't welk wy, geduurende de maanden *September* en *October*, hier gehad hebben, wel eenige verandering daar in maaken. Voorts was ik onzeker, omtrent den juisten tyd, wanneer zig dit Ongedierte alhier openbaaren zou.

In Sweeden hadt de Heer Graaf CRONSTED die *Vorst-Uiltjes* by duizenden in 't laatst van *September*, en in 't begin van *October*, gevangen. Ik ſtelde vast, dat zy hier te lande laater voor den dag zouden komen, om dat wy de Vorst zelden voor *November* of *December* krygen. Evenwel heeft de Heer ABR. VAN DEN BOGAERDE, een zeer

(*) Zie boven in het VIII Stukje deezer *Letteroefeningen*, en wel het *Mengelwerk*, bladz. 330.

zeer kundig Liefhebber en ongemeen vlytig Waarneemer van zyn Tuin, buiten de Raampoort deezer Stad, (door het hartzeer, van deezen zomer wederom geheel van boomvrugten ontbloot te zyn geweest, aangeſpoord,) op myne aanraading, en onder myn oogen, al vroeg begonnen de gedagte Proefneemingen in 't werk te ſtellen. In 't voorſt van *September* reeds, heeft zyn Ed. eenige Boomen, aan de ſtammen, met ſtrooken Zeildoek of dergelyke ſtof, doen omwinden, en die met Teer beſtryken. Toen wy, na 't midden van *October*, by het ophouden van 't langduurige regen-ſaizoen wat Vorſt kreegen, beſpeurde men eenige weinige dergelyke *Uiltjes*; doch niet voor eenige dagen in *November*, wanneer het aanmerkelyk begon te vriezen, kwamen zy in menigte te voorſchyn, en hadden zig wel vervolgens, geduurende de ſterke Vorſt, verborgen, doch kwamen eerlang te menigvuldiger weder opdaagen; gelyk blykt in het hier volgende *zeer* omſtandig Bericht dienaangaande, door zyn Ed. my medegedeeld.

* * * * * *

„ De Aanmerkingen over het beſchadigen der Ooft-Boomen door de Voorjaar-Rupſen, die door den zeer Geleerden Heer Doctor M. HOUTTUYN geplaatst zyn in de *Nieuwe Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen*, 8ſte ſtuk, uitgegeeven in de maand *July* laastleeden, deeden my beſluiten, om, overeenkomſtig de middelen ter afwending van deze verwoesting, al vroeg in 't Najaar, een aanvang te maaken met het omwinden van eenige weinige Hooggeſtamde Appelboomen, met geſchilderde lappen van Kamerbehangſel, van welke ik eenige op de geverfde, andere op de ongeverfde zyde liet teeren, en om den derden dag met nieuwe Teer bezorgen. Hier mede aangehouden hebbende tot den eerſten *November*, zonder daarop in al dien tyd meer dan 3 of 4 gevleugelde Uiltjes te hebben gevangen, zo liet ik eindelyk met teeren ophouden. Egter my te binnen brengende dat men in Sweeden, by het neemen van dergelyke Proeven, bevonden had, dat de gemelde Inſecten aldaar niet dan na een zeer kouden nagt waren uit den grond gekomen, deed ik mynen allergrootſten Appelboom alleen met Teer bezorgen om den 3den dag, tot den 7den *November* toe, wanneer ik aan dien boom eenige byzondere ongevleugelde Inſekten, (my toen

toen nog onbekend) in de Teer gekleefd vond, hebbende het toen ter tyd 2 nagten zeer ſterk gevroren. Ik verzogt hier op mynen vriend den bovengemelden Heer HOUTTUYN, eene aftekening van beide de Sexen der gemelde Inſekten, en na dat ik dezelve van zyn Ed. bekomen had, vergeleek ik die met de op de Teer gekleefde Vorst-Uiltjes, en bevond dezelven daar mede overeenkomſtig. Terſtond hier op, deed ik wederom een aanvang maaken met teeren, aan 27 Appelboomen, welke daar toe lang bevorens met lappen Zeildoek waren omwonden, en de holle plaats derzelver boomen met Werk of Vlas onder het doek tegen het doorkruipen der Inſekten bezorgen. Den 8ſten *November* viel 'er na de Vorst 's middags wat regen, blyvende het Weer aangenaam en zagt tot den 11den incluis. Ik vond reeds den 10den twee Mannetjes en vier Wyfjes in de Teer gekleefd, in den nagt van den 11den waren 'er 14 Mannetjes en 3 Wyfjes opgekomen: maar den 12den, de wind des 's middags naar het noord oosten loopende met toeneemende koude, had ik dien nagt in de Teer gevangen 117 Mannetjes en 29 Wyfjes, en den 13den 19 Mannetjes en 17 Wyfjes. Ondertuſſchen de Vorst ongemeen hevig wordende met harde ooste winden, en dus den grond geſloten blyvende, werdt in eenige dagen niets of weinig gevangen. Den 16den viel 'er 's avonds iets Regen, en den 17den Sneeuw, en, niet tegenſtaande de Grond met eene Ys-korst en daar en boven met Sneeuw gedekt was, vernam ik den 18den wederom 2 Wyfjes, en den 19den een nog leevend Mannetje en 5 Wyfjes, alle aan den onderrand van de Teer gekleefd. Myne verwondering, over het voortkomen deezer Inſekten uit zulk een hard bevroozen en beſneeuwden Grond, deed my vermoeden dat 'er verandering in de Vorst te wagten ware, en hier op deed ik terſtond wederom een aanvang maken met teeren aan de 27 Boomen. Dien zelfden avond ſchoot de wind over het Zuiden tot in het Noord-Oosten met Regen, 't geen dien nagt aanhieldt, en dit niet tegenſtaande vond ik den 20ſten, met Regen en Noord Ooste wind, 52 Mannetjes en 22 Wyfjes; ja zelfs liepen 'er eenige Mannetjes, tot myne hoogſte verwondering, over de klisnatte half ontdooide Sneeuw. Dit gaf my gelegenheid om een derzelven ongeſchonden te konnen bewaaren, en alzo aan den Heere HOUTTUYN te doen toekomen. Den 21ſten vond ik in de Teer 10 Mannetjes en 11 Wyfjes. Ik ſtelde een Plank van 4 voeten lang, en ½ voet breed, tegen een dikken laagſtammen

zeer grooten Appelboom, die met geen lap tot hier toe was omwonden, wegens deszelfs zeer bultige ongelyke oppervlakte. Ik teerde deeze Plank aan ééne zyde, en vond den 22ſten, by Noorden wind en ſtilte, op dezelve 16 Mannetjes, dog geen Wyfjes. De vangst op de andere Boomen was deezen dag 16 Mannetjes en 13 Wyfjes. Ik nam een Richel, circa 8 voet lang, en ¼ voet breed, en teerde dezelve aan de ééne zyde; ſtellende die al mede tegen een anderen dergelyken grooten laagſtamden onbewonden Appelboom. De vangst was den 23ſten, by Oosten wind en ſtilte, op de Richel niets, wyl de Teer door 't nieuwe ongeſchaafde hout te ſpoedig was ingedronken; teerde dezelve dus wederom; op de Plank waren 23 Mannetjes, en om de Boomen 21 Mannetjes en 18 Wyfjes. Den 24ſten vond ik aan de Boomen 19 Mannetjes en 6 Wyfjes, op de Plank 12 Mannetjes en op de nieuw beteerde Richel niets, blyvende de wind Oost met dampig weer. Den 25ſten vond ik op de Richel 12 Mannetjes *en 5 Wyf*jes, op de Plank 7 Mannetjes, en aan de Boomen 15 Mannetjes en 11 Wyfjes; Ooste wind met dampig weer. Den 26ſten was de vangst aan de Boomen 8 Mannetjes en 8 Wyfjes, op de Plank en op de Richel ieder 1 Mannetje. Het bleef nog uit den Oosten hard waaijen, en de grond was nog op verre na niet van zyn bevroozen korst ontbloot. Dien avond ſchoot de wind naar het Zuiden: de lugt werd zagter en 't regende den geheelen avond en een gedeelte van den volgenden nagt. Dus hadde ik geen verwagting, dat 'er den 27ſten iets van belang zou voorvallen: maar hoe groot was myne verwondering, wanneer ik op dien tyd aan de Boomen vond 483 Mannetjes en 37 Wyfjes, behalven de geenen die op de Plank en Richel gekleefd zaten, en welke ik, om den vallenden avondſtond, tot den volgenden dag moest overlaten. Ook is hier by niet gerekend de vangst aan eene der Lappen van een kleinen laagſtamden Appelboom, welke Lap ik, door mynen Hovenier, had laaten afneemen, en aan den Heere HOUTTUYN doen toekomen, ter beoefening van zyn Ed. curieuſe Waarneemingen. Ook moet ik hier bij aanmerken, dat het meerderdeel der gedoode Mannetjes bereids waren gepaard, en hunne Wyfjes met zig in de Teer hadden geſleept. De wind bleef nog in het Zuiden, des nagts regende het, en den 28ſten was het zeer zoel. Op dien dag vond ik aan de Boomen 417 Mannetjes en 63 Wyfjes; op de Plank was de vangst Iedert eergisteren 53 Mannetjes en op de Richel

74 Mannetjes en 13 Wyfjes. Den 29ſten vond ik aan de Boomen 419 Mannetjes en 71 Wyfjes, de wind bleef nog Zuiden met mooi weer. Dezen avond voor 5 uuren was 'er bereids een zeer ſterke vlugt van Mannetjes aan de Boomen, gelyk ik dezelvè al twee Dagen bevoorens, op denzelfden tyd, had waargenomen. Het regende en waaide deezen avond vry ſterk: dus vond ik, den 30ſten aan de Boomen maar 109 Mannetjes, doch wel 76 Wyfjes; op de Plank en Richel waren ſedert eergisteren 55 Mannetjes en 13 Wyfjes: loopende de wind uit het Zuiden tot in het Oosten, met koele lugt. Den 1ſten December was de vangst aan de Boomen 87 Mannetjes en 51 Wyfjes; de wind Zuid Oost en Zuiden, met betrokken lugt. Den 2den zyn gevangen 72 Mannetjes en 42 Wyfjes, Weste wind met betrokken lugt. De dampen bevroozen deezen avond by helder maanligt op de Teer, 't geen derzelver kleeving merkelyk ſtremde. Dus vond ik den 3den, by harde Zuide wind, op de Boomen maar 41 Mannetjes en 25 Wyfjes, op de Plank en Richel ſedert den laatſten November, 16 Mannetjes. Dezen avond ſtormde en regende het geweldig uit den Zuiden. Egter vond ik den 4den aan de Boomen 84 Mannetjes en 44 Wyfjes, de wind Zuid West met goed weer, den volgenden nagt waaide en regende het ſterk, 't geen den 5den met Zuid Weſtelyke winden bleef aanhouden. In al dit natte Weer hall ik egter aan de Boomen 108 Mannetjes en 41 Wyfjes, en op de Plank en Richel ſedert eergisteren 27 Mannetjes. Den 6den was de vangst aan de Boomen 101 Mannetjes en 46 Wyfjes, de wind Zuiden met vry goed Weer. Den 7den 43 Mannetjes en 75 Wyfjes; weer en wind als vooren. Den 8ſten 34 Mannetjes en 33 Wyfjes, met Noorde wind, doch aangenaam en ſtil weer, hebbende het de gepaſſeerde nagt ſterk geregend. Den 9den maar 2 Mannetjes en 16 Wyfjes, de wind Zuiden met regen. Sedert den 5den deezer waren op de Plank en Richel te ſamen maar 13 Mannetjes en 2 Wyfjes: den 10den zyn aan de Boomen gevangen 27 Mannetjes en 12 Wyfjes; Zuide wind met dampig weer: den 11den 4 Mannetjes en 34 Wyfjes, weer en wind als vooren. Den 12den 1 Mannetje en 4 Wyfjes, de wind als vooren, 's avonds ſtorm en regen, den 13den 17 Mannetjes en 41 Wyfjes, de wind West met goed weer; doch 's avonds regen, 's nagts waaide het een hevigen ſtorm uit den Noordwesten, met hagel en regen: niet te min vond ik den 14den aan de Boomen 20 Man-

netjes en 52 Wyfjes, de wind Noordwest met ſtorm, *den* 15den was de vangst aan de Boomen 7 Mannetjes en 42 Wyfjes, de Plank en Richel deezen nagt door den ſtorm omgewaaid zynde en vol met aarde wezende, konde ik derzelver Inſekten niet tellen, waarom ik die beide heb weggenomen: de wind bleef nog Noordwest met hagelbuijen. Den 16den zyn gevangen 4 Mannetjes en 34 Wyfjes, de wind Zuiden met dampig weer en ſneeuwbuijen: den 17den 3 Mannetjes en 10 Wyfjes, de wind Noordoost, koud: den volgenden nagt vroor het vry ſterk, dus was de vangst den 18den maar 8 Wyfjes; den 19den 1 Mannetje en 11 Wyfjes, weer en wind als vooren, den 20ſten 9 Wyfjes, de wind Oost met vorst; den 21ſten 2 Wyfjes, de wind Noordelyk met weinig ſneeuw en vorst. Den 22ſten vond ik niets aan de Boomen, ſchoon ik dezelve daags te voren hadde doen teeren: de wind Zuidelyk, 's avonds zeer zagt weer. Den 23ſten is mede niets gevangen, de wind Zuidwest, dezen volgenden nagt liep de wind wederom in 't Oosten, met toeneemende Vorst, zynde de grond op den 24ſten zeer vast geſlooten en met ſneeuw gedekt, des vond ik al wederom niets aan de Boomen.

De Vangst nu, zo 't ſchynt, geëindigd zynde, heb ik tot opheldering en duidelyker vertooning daar van, de volgende *Optelling* hier by gevoegd; waar uit tevens zal blyken, op welke tyden, en met hoedanige weer en wind, de voorgemelde Inſekten al of niet, veel of weinig, hebben gevloogen.

Optelling der gevangene Vorst-Vliltjes,

Met aanwyzing van weer en wind, 's namiddags buiten; en trap van koude, volgens den *Thermometer van Reaumur*, in de Stad geplaatst in open lugt tegen het Zuiden, dagelyks des morgens ten 7 uuren.

A.° 1786.	*Mann.*	*Wyfj.*	*Weers geſteldheid.*	*Wind.*	*Thermometer.*
Nov. 7.	0	5	veel vorst.	Oost.	2ond. 't Vriesp.
8.	1	0	betr. met ſtilte, lets vogt.	Oost.	1 ——
9.	0	2	betrokken.	Noord O.	2bov. 't Vriesp.
10.	2	4	helder, vorſtig.	Oost.	op 't Vriesp.
11.	14	3	mist, ſtil.	West.	2bov. 't Vriesp.
12.	117	29	helder, ſtil.	N. en N. O.	2 —— ——
13.	19	17	held. veel vorst, harde w.	Oost.	1 ſond. 't Vriesp.
14.	0	1	held. veel w. ſterke vorst.	Oost.	4 —— ——
15.	0	0	helder, harde vorst.	Oost.	5 —— ——
16.	0	0	betr. ſtil, motregen.	Oost.	1 —— ——
	153	61			

Nov. 17.

A°.1786.	Mann.	Wyf.	Weers gesteldheid.	Wind.	Thermometer.
Transp.	153	61			
Nov. 17.	0	0	betrokken, stil, sneeuw.	Oost.	1 onder 't Vriesp.
18.	0	2	helder.	Oost.	3 —— ——
19.	1	5	held. wind, 's av. regen.	Zuiden.	op 't Vriespunt.
20.	52	22	dampig, stil, motregen.	West.	2 bov. 't Vriesp.
21.	10	11	betrokken, stil.	O.N.Oost	1 —— ——
22	16	13	dampig, stil.	N. Oost.	2 —— ——
23.	21	18	dampig, stil.	Oost.	1 —— ——
24.	19	6	dampig.	Oost.	2 —— ——
25	15	11	dampig, wind.	Oost.	1 —— ——
26.	8	8	goed weer, dog veel wind, 's av. regen.	Oost.	1 —— ——
27.	483	37	mist, stil, zoel. 's av. regen.	Zuiden.	5 —— ——
28.	417	63	betr. regenb. zeer zoel.	Zuiden.	6 —— ——
29	419	71	vry helder, 's av. regen.	Z. Z. W.	5 —— ——
30.	109	76	betr. iets reg. overdr. lugt.	O. ten Z.	5 —— ——
	1723	404			
Dec. 1.	87	51	's morg. betr. midd. held.	Zuid O. en Z.	3 bov. 't Vriesp.
2.	72	42	—— als boven.	West ten N.	4½ ——
3.	41	25	harde w. 's av. storm met geweldige regen.	Zuiden.	3½ ——
4.	84	44	goed weer.	Zuid West.	5 ——
5.	108	41	regen en wind.	Zuid West.	5½ ——
6.	101	46	goed weer	Zuiden.	6 ——
7.	43	75	—— ——	Zuid en Z. W.	7 ——
8.	34	33	helder, stil.	Noorden.	5½ ——
9.	2	16	regen en wind	Zuiden.	5½ ——
10.	27	12	dampig,	Zuiden.	4 ——
11.	4	34	—— 's midd. regen.	Zuiden.	6½ ——
12.	1	4	veel w. 's av. storm en reg.	Zuide en Z.W.	3½ ——
13.	17	41	goed weer, 's av. reg. zoel	West.	6½ ——
14.	20	52	storm en regen.	W. en N. W.	4 ——
15.	7	42	wind en hagelb. 's av. stil.	Noord West.	3½ ——
16.	4	34	dampig, stil, sneeuwb.	Zuide en Z. O.	2 ——
17.	3	10	koud, betrokken.	Noord Oost.	1 ——
18.	0	8	heeft gevr. koud goed w.	N.O.Z.O. en Z.	½ ——
19.	1	11	—— —— iets sneeuw.	Noord Oost.	½ ond. 't Vriesp.
20.	0	9	—— betrokken lugt.	Oost.	1 ——
21.	0	2	—— —— als boven.	N. N. Oost.	1½ ——
22.	0	0	—— betr. 's av. zoel.	Z. en Zuid W.	1½ ——
23.	0	0	sneeuw midd. held. g. w.	Zuide en Z. W.	1 b ov. 't Vriesp.
24.	0	0	helder, stil, goed weer.	Oost.	1½ ond. 't Vriesp
	2379	1036	Aan alle de Boomen te samen.		
	310	33	Op de Plank en Richel gevangen.		
	2689	1069	't Beloop der geheele Vangst.		

Hier zal ik kortelyk nog by voegen, dat het my *best* voorkomt, Lappen van beſchilderd Kamerbehangſel ter omwinding der Boomen te gebruiken; dezelve met de beſchilderde zyde tegen de Boomſtammen te binden, en alzo aan de onbeſchilderde zyde te teeren: vermits *de* Teer op de Verf niet al te wel wil hegten, en te ſchielyk droogt. Lappen onbeſchilderd Zeildoek of Carldoek, drinken te veel Teer in, en alsdan zuigen de Boomſtammen mede de Teer aan zig. Op het Kamerbehangzel blyft de Teer tegen het Plumuurſel beter ſtaan, en trekt niet door, wanneer hetzelve maar twee maal geteerd is. Men kan de hoogſtamde Boomen op circa 3 voeten boven den grond bewinden; als zynde de meeste aanval der gevleugelde Vorst-Uiltjes binnen die tusſcheenruimte tegen den avond by my waargenomen. Ook meen ik dat het tydig genoeg is, wanneer men jaarlyks of om de 2 jaaren de omwondene Boomen half October begint te teeren, ofte wel maar 3 of 4 Boomen op *onderſcheidene* plaatſen in den Hof, en zo dra men op dezelve iets *van* deze Inſekten verneemt, dan terſtond alle de Boomen (lang bevoorens gereed gemaakt,) te doen teeren. Indien 'er Ype- of Lindeboomen in den hof zyn, dienen dezelve wel mede beteerd; wyl ik de Mannetjes der bewuste Inſekten, des avonds van den 27ſten tot den 30ſten November op dat ſoort van Boomen, zowel als by de Appel- en Peereboomen, in groote menigte heb zien opvliegen. Ook ſchynt het my toe, dat het meerderdeel deezer Inſekten hunnen eigen Boom, waar van ze bevoorens als Rupſen aan draaden waren afgedaald, na hunne veranderinge in de aarde ondergaan te hebben, weder beklimmen. Immers de vlugt bleef conſiderabel by en op de Boomen, die met geen lappen omwonden waren; terwyl de vlugt by de omwondene Boomen, door het opvangen, dagelyks zeer ſterk verminderde. Ook heb ik opgemerkt, dat aan een grooten Appelboom, welke, by meer anderen, in een grond ſtaat die nooit omgeſpit werd, wel zo veel Inſekten waren in de Teer gekomen, als aan agt andere dergelyke groote Appelboomen, welke aan den rand van jaarlyks twee maal omgeſpit en gemeste Moesgrond zig bevinden; 't welk my doet vermoeden, dat, indien de grond onder en omtrent de Vrugtboomen in 't laatst van October, doch niet laater, werd omgeſpit, alsdan zeer veele van deeze Inſekten zouden omkomen, en terwyl ik deeze Waarneeminge maar alleenlyk aan 27 Appelboomen ter proeve heb-

be

be verrigt, zo heeft men maar te bedenken, hoe groot het getal der vangst wel zou hebben kunnen beloopen, indien ik dezelve op ruim 200 Boomen, die in mynen hof ſtaan, beoeffend hadde.

* * * * *

Te verwonderen is de onvermoeide vlyt en nauwkeurigheid, met welke de gezegde Heer ABR. VAN DEN BOGAERDE deeze Waarneemingen heeft werkſtellig gemaakt: ten dien einde zig altoos, zonder wind of weer te ontzien, des namiddags begeevende naar zynen Tuin, en de gevangen Uiltjes tusſchen twee en vier uuren, eigenhandig, uit de Teer afſchraapende en tellende. 't Komt, wel is waar, vreemd voor, dat zyn Ed. zo veel meer Mannetjes dan Wyfjes gevangen hebbe; doch 't is te vermoeden, dat veele Wyfjes, wegens de kleinte, en om dat zy aan de Mannetjes vast zaten, onder 't afſchraapen zyn weggeraakt. By den Heer FARGHARSON, zeer kundig Apotheker, die de vangst den laatſten dag van *November*, in zyn Tuin aan de Baarsjes Wetering, eerst begonnen heeft, zyn tot den 26 *December* aan circa dertig Boomen *elf honderd*, en wel meestendeels Wyfjes, van deeze Vorst-Uiltjes gevangen. Door deezen zyn de Boomen, meest hoogſtammige, vyf of zes voeten boven den grond, digt onder de Kroon, omwonden en geteerd. Komt dit, nu, daar van daan, dat de Mannetjes zo hoog niet vliegen? Of zyn de Mannetjes, toen zyn Ed. met de vangst begon, al grootendeels weg geweest? En, welke manier tot vernieling van dit Ongedierte best zy, zal men mooglyk door nader waarneemingen ontdekken.

Wy zyn ten minſte nu verzekerd, dat die Voorjaars-Rupſen, welke zo veel nadeel aan 't geboomte toebrengen, dat de Zomer, door haar toedoen, als in een Winter verandert, en de verwagting op een gewenſchten Oogst van boomvrugten te leur geſteld wordt, zulk een oirſprong hebben, als voorheen gemeld is. Dat het dergelyken zyn als men in Sweeden heeft waargenomen, is ons uit vergelyking derzelven met de afbeeldingen, in 't byzonder van den grooten Inſektenkenner, den Heer DE GEER, ontwyfelbaar gebleeken. 't Is ook zeker, dat deeze Vorst-Uiltjes, tegen de Vorst, uit de aarde voortkomen: want de Tuinman van den Heer VAN DEN BOGAERDE heeft een menigte Wyfjes, uit de aarde kruipende, met de hand

gevangen; en die dood trappende gezien, dat zy *met* veele groene Eytjes bezwangerd waren. Ook twee Wyfjes, by my in een doosje zynde, hebben daar in een party groene Eytjes gelegd, zo klein als fyne zandkorrels, die vervolgens, gelyk KLEEMAN zegt, Oranjekleurig zyn geworden; waaruit derzelver bevrugting blykt.

Ik wil hier, het geene door my bevoorens aangaande dit Ongedierte, gezegd is, niet herhaalen, en merk alleenlyk aan, dat de *Wyfjes* niet grooter dan kleine Pisſebedden, ja kleiner dan een gewoone Huisvlieg, en van figuur als Spinnetjes zyn, van kleur aschgraauwachtig, met kleine ſtompjes van wieken; de *Mannetjes* daarentegen, veel naar de zogenaamde Krammetjes gelykende, wel gevleugeld, ook bleekgraauw en omtrent een kleine vingerlid groot. Voorts kan men de afbeelding derzelven vinden in 't vervolg van KLEEMANN op het zo vermaarde werk van ROESEL, Tab. XXXI, als waarmede zy zeer veel overeenkomst hebben, hoewel de Mannetjes of vliegende Uiltjes doorgaans een weinig kleiner, bleeker en in tekening wat verſchillende zyn.

Dat veele Rupſen in den grond kruipen, om in Poppen te veranderen, en vervolgens als Nagt-Vlinders of Uilen daar uit voortkomen, is aan alle Liefhebbers van Inſekten bekend. Hierom is het zelfde bedryf van die Voorjaar-Rupſen, welke men ten dien einde zig aan draaden ziet nederlaaten, geheel niet vreemd; doch dat deeze, of wel derzelver Uiltjes, juist met de beginnende Vorst voor den dag komen, daar de anderen zulks niet doen, maar den winter, ja zelfs ook wel nog een geheel jaar (*), in de grond overblyven, baart hier een byzondere opmerking.

Ik wil de aanbiddelyke ſchikking van den Schepper, die dit ongedierte wel, als 't ware, tot een plaag der Ooft-boomen, doch misſchien tot zeer nuttige einden, ons onbekend, heeft voortgebragt, niet onderzoeken, maar begryp de reden van dat Verſchynſel dus. 't Is bekend, dat, by een ſchielyke verkoeling van de Lugt, in-

zon-

(*) LINNAEUS heeft van deeze *Phalena bramata* (*Faun. Suec.* II, p. 8390 aangetekend, dat dezelve een jaar lang (*Annuo ſpatio*) in de Pop verſchuilt, eer zy uitkome, doch op wat grond dit ſteune, heb ik niet kunnen ontdekken. Vergelyk myne *Natuurlyke Hiſtorie*, I. D. XI. STUK, bladz. 692; alwaar ik dit Uiltje genoemd had, een *Winter Krammetje*.

zonderheid in den Herfst en 't Voorjaar, het water der Slooten en Graften altoos zeer warm bevonden wordt. Men ziet het zelfs dikwils rooken. Dit ontſtaat buiten twyfel daaruit, dat de opklimmende warme damp, door de koude lugt neergedreeven, de warmte aan de oppervlakte als 't ware verdubbelt. De Grond nu waaſemt zo wel geduurig uit als het Water, en die damp, tegen den avond, by koud weer, neerſlaande, moet ook de warmte, in de oppervlakte des aardryks, vermeerderen. Nu leggen waarſchynlyk de Popjes van gedagte Voorjaars-Rupſen niet diep; hoewel zy, wegens haare kleinte, en met de ſtoffe van den grond omkleed, naauwlyks te vinden zyn (*). Deeze broeijing, by het aankoomen van de Vorst het allermeest plaats hebbende, kan de Uiltjes, welke door gedagte ſchikking van 't Opperweezen van dien aart zyn, als dan doen uitkomen; welke dus wezenlyk den naam van *Vorst-Uiltjes* verdienen: te meer nog, om dat zy, (daar andere Vlinders zig in de warmte en zonneſchyn vermaaken,) als geen aandoening hebbende van de koude, in 't holſte van den nagt de toppen der Boomen beklimmen. Hoe zy, na door de Mannetjes bevrugt te zyn, haar Eytjes aan de knoppen leggen, heb ik bevoorens omſtandig gemeld. Mooglyk dienen zy, ſchielyk daar op ſtervende, aan het klein Gevogelte tot winter-aas.

Ik heb, voor veele jaaren reeds, hooren aanmerken, dat een vorstje in *November* gantſch niet kwaad was, dewyl het ongedierte in den grond daar door vernield werd. Welk ſoort van ongediert men daar mede bedoelde, heb ik niet begreepen, voor dat de huishouding van deeze Rupſen my was bekend geworden. Toen ſtelde ik vast, dat mooglyk de ondervinding zulks den land- en tuinlieden, ten opzigt van dezelve, had geleerd, en dat die Rupſen of Uiltjes daar door vernield werden. Ondertuſſchen blykt thans, dat zy door zulk een ongemeen zwaare vorst, als wy in *November* hebben gehad; (zodanig dat het Ys, in 't midden van die maand, byna een half voet dikte had, en de grond derhalve ook wel een handbreed diep was bevroozen;) niet alleen geenszins vernield zyn,

(*) Myn voorgemelde Vriend heeft zig veel moeite gegeven, om in uitgegraven aarde die Popjes of derzelver Tonnetjes op te zoeken, doch te vergeefs: terwyl de Uiltjes naderhand, niettemin, daar uit zo menigvuldig voortgekomen zyn.

zyn, maar zelfs, by de ontdooijing, in 't laatst *dier* Maand, in eene verbaazende menigte zyn voor den dag gekoomen.

Ik twyfel niet, of de uitslag deezer Proeven zal veele liefhebbers van Tuinen en Boomgaarden aanspooren, om in 't aanstaande jaar, zo wel als gedagte Heer, dezelven in meer uitgebreidheid te herhaalen; ten einde hunne Vrugtboomen, voor dat vernielend ongediert, ware 't mogelyk, geheel te beschutten. Ondertusschen zal het ons veel vermaak zyn, door dit Bericht daar toe te hebben kunnen medewerken.

REQUEST TEN BEHOEVE DER PAPEGAIJEN.

Myne Heeren!

Daar thans elk een in zynen kring bezig *is*, *de bezwaaren* tegen ingesloopen abuizen te opperen, en middelen tot grondwettige herstelling voorteestellen; kan ik ook niet langer de algemeene klaagstem der gevangenen van 't gevederde volk smooren, noch vooral voor de voorspraak myner gezellige gunstelingen, begaan met het droevig noodlot wel der meesten hunner land- en natuurgenooten alhier, dewelke, als zy uit hun vaderland *Guinée* of *America*, gelyk slaaven tot ons zyn overgevoerd, tot eenen eeuwigen kerker, soberen kost, en averechtsche behandeling gedoemd worden, de ooren stoppen. — Neen maar, myne Heeren, sedert ik in UWEds. *Mengelwerk* de beschryving der *Papagaijen* van den Heer DE BUFFON, doch daar by niets, derzelver onderhoud in Kouwen betreffende, ontmoette: heb ik gedagt UWelEd. vóór hen een *Request* en *Declaratoir* te moeten aanbieden, 't geen my, uit mededoogen met den algemeenen toestand hunner medgezellen, en uit erkentenis des gunstigen deels, 't geen den mynen by ondervinding is toegevallen, opgedragen is, of 't strekken mogte, om de overige lyfeigenaars huns gelyken van vooroordeel te zuiveren, en derzelver leeven en gevangen staat by hunne Despoten draagelyker te maaken niet alleen, maar zelfs aangenaam; in 't vertrouwen, dat UWelEd. met deezen te plaatsen en dus bekend te maaken, uwen leezeren en andere bezitteren van zulke lieve snappers wezendlyken dienst doen zult. —

In-

Ingevolge hiervan dan:

Hebben Supplianten met alle hunne bekende welſpreekendheid, voortedraagen: hoe UWelEd. de gewoone, ſlegte manier niet onbewust zyn kan van dezelve, als zeer oud kunnende worden, jaaren agter een in de, hoe pragtige, kouwen optefluiten, ſtrydig tegen hunne natuurlyke vryheid; hoe zy aldaar zelden iets anders, dan het, in water gedoopte, en ſtyf uitgedrukte witte of tarwenbrood ontfangen; en hoe 'er naauw zorg gedraagen word, dat zy nooit water, of eenige vettigheid, bekomen kunnen; geevende men, hoewel ten onregte, voor, dat het eene onnodig zy, en 't andere de vederen uit doe vallen. Hoe wyders zommige hunner geweldenaars zelfs zo ver gaan, dat ze hen, die uit warme gewesten herkomſtig zyn, een onontbeerlyk dekzel weigeren; zo dat zy, vooral 's nagts en 's winters, ongedekt moeten blyven; onder voorwendzel, dat zy 't zelve, (gelyk wel is waar, door zommigen van hen, uit gebrek, verlegenheid, of wanhoopende dorst geſchied is) in ſtukken byten, 't geen toch door eenen Beugel rondsom de Kouw kan voorgekomen worden. Hoe anderen integendeel, om hun klaagend geſchreeuw te onderdrukken, over dag hen toedekken, en met onbillyke duisternis ſtraffen. Hoe verder veele ſlordige vrouwen hun, die uit der aart zeer viesch en zindelyk zyn, weeken agtereen, zonder de Kouwen ſchoon te maaken, by de vuilnis laten zitten, 't welk ongezond is. —— Ja, hoe hunne wreede monſters zig niet ontzien, hun te ſlaan, 't welk hun langduurigen wrok, haat en wraakzugt doet koesteren; of ook door vertooning van allerlei mislyke en ongewoone dingen verſchrikt en bevreesd maaken, als waardoor hen niet zelden de vallende ziekte overkomt.

Alle welke kwaade, verkeerde en onnatuurlyke handelwyzen tegens veele hunner medebroeders, tegen alle regt en billykheid aanloopende; en alle welke valſche vooröordeelen tegen hen, zo algemeen aangenomen, en zo diep geworteld zyn, dat veelen, ſchoon elk die de lieflyke huisvesting, en onderhoud van hun Suppl. als welke van alle die opgekomene ongemakken bevryd zyn, nog gezien heeft, goed moest keuren, echter nog niet hebben kunnen beſluiten, dit voorbeeld na te volgen. Dit alles brengt de Suppl. in deezen in de indispenſable noodzaakelykheid, hier over klagtig te vallen, en om verlichting en verzagting van derzelver dienstbaarheid te ſmeeken, gelyk zy doen by deezen, verklaarende:

1. Dat

1. Dat zy, en hunne natuurgenooten zo min als andere kleinere Vogels, in kouwen gekerkerd, het water ontbeeren kunnen, en dat de groene ſoort van hun geſlagt voor al, als nog dorſtiger, dan de blaauwe, vallende, by gebrek van dien van dorst moeten ſchreeuwen, 't welk de groene Suppl. betuigt, by zynen voorigen meester zyn geval te zyn geweest, maar thans zulks als geheel overtollig nalaat. Ja, dat zy dit vogt zo zeer beminnen, dat zy, even als al ander Pluimgedierte van tyd tot tyd zig gaarne waſchen; want, wanneer zy, op den vloer komende, een kom waters ontmoeten, vermaaken zy zig, en geeven de aanſchouwers, by uitſtek, hun genoegen, met praaten, huppelen, ſpatten en klapwieken te kennen.

2. Dat zy voortaan dan ook geen geweekt brood, by hun drinken van ſchoon water, behoevende, daar van gaarne ontheven willen zyn, en hunne oppaſſeren die moeite beſpaaren; te meer, daar die kost, als klei wordende, hen te zwaar te verteeren valt, en voorel 's zomers ligt zuur, dus te ongezond is. Waar by nog komt, dat zy het drooge tarwenbrood, een ſtuk beſchuit of kraakeling veel liever, en op eene veel deftiger wyze, gelyk de Aap, (om zig niet by den mensch te vergelyken,) uit de poot eeten, dan met het paard aan de Kribbe te ſtaan. Dan allernatuurlykst met hunne vaderlandſche ſpyze overeenkomende, en hen dus alleraangenaamst, is hun de Turkze- of Roomſche Weite, hard gedroogd, die de weldaadige meesteresſe der Suppl. voor deeze haare beminde Lorretjes expres laat planten; hoewel opgemelde groene zelfs allerleije geſtoofde groenten uit de dagelykſche pot, behalven de doodelyke pieterſelie, mede gebruikt.

3. Dat de Suppl. verder, tot roem der goedaartigheid hunner weldoenſter, moeten bekend maaken, en ter naarvolging aanpryzen, hoe dat zy beide, zo blaauwe als groene, 's morgens, tot hun ontbyt, een ſtuk boterhams van enkel witte of ook wel van half gebuild roggenbrood, met boter ontfangen; waar naar zy al vroeg een reikhalzend verlangen betoonen; daar zulks hunne zo geachte pluimagie voedt, zo dat zy minder daaraan pluizen en uitplukken dan andere ongelukkiger Papegaijen, die de drooge penſchagten uit het vel niet kwyt raaken kunnen. Waarom de Suppl. dit in 't byzonder voor hunne natuurgenooten inſtantelyk zyn verzoekende, op dat hen daar door 't ruijen of verpluimen allengs gemakkelyker vallen, en zy nooit byna geheel naakt worden; maar hier by, gelyk zy